

სვეტიცხოველი

სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი

Svetitskhoveli

Scientific Historical Journal

ISSN: 1987 - 6874

№3, 2011

უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი და ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი ილია მეორე მის მაღალყოვლადუსამღვდელოესობასთან, მანვლისისა და წალკის ეპარქიის მმართველთან, მიტროპოლიტ ანანიასთან (ჯაფარიძე) ერთად.

პატრიარქმა თანადგომის დღედ 1 ივლისი დააწესა: უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქადაგებიდან სულთმოფენობის დღესასწაულზე, ყოვლადწმიდა სამების საპატრიარქო ტაძარი, 2008 წლის ივლისი

**"მოწყალების საქმე გადაარჩინს სრულიად საქართველოს"
(თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა)**

არიან ადამიანები, რომელთა ზრუნვაც მართოდენ საკუთარი თავით, ეგონისტური სურვილებით შემოიფარგლება; მაგრამ, საბედნიეროდ, ასევე არიან ადამიანები, რომლებიც სხვებისათვის ცხოვრობენ, საკუთარ თავს სხვებს უძღვნიან. ქართველი ადამიანი ბუნებით სწორედ ამით გამოირჩევა: თუკი იგი ხედავს სხვა ადამიანის გაჭირვებას, აუცილებლად მიდის და ეხმარება მას. პავლე მოციქული ამბობს: "ურთიერთ სიმძიმე იტვირთეთ და ესრედ აღასრულეთ სჯული იგი ქრისტესი".

როგორ შეიძლება, ვიტვირთოთ სხვისი სიმძიმე, რით შეიძლება შევეწიოთ სხვა ადამიანებს? ზოგიერთი ფიქრობს, რომ არ შეუძლია სხვისი დახმარება, რადგან თვითონაც ხელმოკლედ ცხოვრობს. ყველა ადამიანს შეუძლია დაეხმაროს სხვას, თუნდაც არაფერი ებაღოს გასაცემი. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ დახმარება მრავალი სახისა არსებობს: არსებობს სულიერი დახმარება, არსებობს სიტყვიერი დახმარება და, რაღა თქმა უნდა, მატერიალურიც.

***

დღეს ჩვენთან ბრძანდებიან **საქართველოს საინჟინრო აპაღმბიისა** და კომპანია **"მედიკონერვის"** წარმომადგენლები, რომლებმაც შემოგვთავაზეს, დაწესდეს "თანადგომის დღე". თანადგომა ეს იგივე დახმარებაა. ჩვენ ვამაყობთ იმით, რომ ჩვენს მოსახლეობას გაჭირვებული ადამიანების თანადგომის სურვილი აქვს. **თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა.** სწორედ ამან გადაგვატანინა ის პრობლემები, რომლებიც ბოლო 18 წლის მანძილზე გვექონდა.

ღმერთმა დალოცოს ისინი, რადგან ზრუნავენ გლახაკებზე და ფიქრობენ, თუ რით შეეწიონ მათ. მინდა ყველას გისურვოთ: ამაზე ფიქრი ყოფილიყოს თითოეული ჩვენგანის საზრუნავი.

*უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქადაგებიდან
სულთმოფენობის დღესასწაულზე*

*ყოვლადწმიდა სამების საპატრიარქო ტაძარი
ივლისი 2008 წელი*

**საქართველოს საპატრიარქოს,
 საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა და
 საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
 თეოლოგიის სასწავლო - სამეცნიერო ცენტრის
 სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი**

**ექვნება უწმიდესა და უნეტარესს,
 სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს
 ილია მეორეს**

მთავარი რედაქტორი: მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

მთავარი რედაქტორის
 მოადგილეები: ვლადიმერ დოლიძე
 მამუკა მაცაბერიძე

სარედაქციო საბჭო: ზურაბ გასიტაშვილი
 ივანე გორგძე
 ვახტანგ გურული
 შალვა ნაცყებია
 გივი ღამბაშიძე
 არჩილ ფრანგიშვილი
 ტარიელ ფუტყარაძე
 გურამ ჯავახაძე

კომპიუტერული
 უზრუნველყოფა: ირმა ჯიშკარიანი
 ქეთევან მახაშვილი

ჟურნალის ვებ-გვერდი: <http://sveticxovelijournal.ge>

© სვეტიცხოველი
 სამეცნიერო სტატიები რეცენზირდება სარედაქციო საბჭოს მიერ.
 მასალის გადაბეჭდვა რედაქციის თანხმობის გარეშე დაუშვებელია.
ISSN 1987-6874
 გამომცემლობა „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2011.

ჟურნალ
„სვეტიცხოველის“,
1917 წლის
1 დეკემბრის,
ყდის ფრაგმენტი

სვეტიცხოველი მუდმივი მოცემულობაა საქართველოს სულიერი აღორძინების ფუნდამენტისათვის

XX საუკუნის დასაწყისში (1917 წელს) წმიდამღვდელმოწამე პატრიარქის კირიონ მეორის ხელდასმით მაშინდელმა „სრულიად საქართველოს საკათალიკოზოს საბჭომ“ დაიწყო ჟურნალ „სვეტიცხოველი“-ს გამოცემა, ეკლესიის ერთგულ შვილთა დარაზმვისათვის რათა დამოუკიდებელი საქართველოს სულიერი აღორძინებისა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერების აღდგენის მკვიდრი საფუძველი შექმნილიყო.

დღეს, XXI საუკუნეში, საქართველოს არანაკლები სირთულის ამოცანები აქვს გადასაწყვეტი და გამძაფრებული ბრძოლა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისათვის კვლავ მოითხოვს იმ სულიერი ორიენტირების და გავლენების ახლებურ გააზრებას, რამაც საქართველო ათასწლეულების განმავლობაში გამოატარა ისტორიის გაავებულ ოკეანეში და წარმოდგენილი ჟურნალიც – საქართველოსათვის საკრალური სახელდებით – „სვეტიცხოველი“ ამგვარი მისიის შესრულებას პირდება მკითხველს.

უსაზღვრო პასუხისმგებლობა, რასაც ჟურნალის საკრალური სახელდება და წმიდამღვდელმოწამე პატრიარქის კირიონ მეორის საუკუნის წინანდელი, უკვდავი ღვაწლი გვაკისრებს და დღევანდელი ჟურნალ "სვეტიცხოველის" გამოცემა, ძველი, კირიონისეული "სვეტიცხოველის" აღდგენასაც გვინდა ნიშნავდეს, უფლის მეოხებით შეეძლებოდა აღნიშნულს.

მკითხველს ვთავაზობთ უფლის განმგებლობით და საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელის 76-ე ბრძანებით საქართველოს საპატრიარქოსთან შექმნილი, საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისიის დასკვნას და მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის საისტორიო გამოკვლევას საქართველოს წინაშე მდგომ ფუნდამენტურ პრობლემათაგან. აღნიშნული, გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, ფუძემდებლურია საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მთლიანობისათვის.

მკითხველი ასევე იხილავს მასალებს, რამდენიმე თემატიკის საინტერესო გამოკვლევათა შესახებ.

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია მეორის ლოცვა-კურთხევით ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ ცოცხლობს მკითხველისათვის.

ჟურნალ სვეტიცხოველის რედაქცია

ს ა რ კ ვ მ ვ ი :

“მოწყალების საქმე გადაარჩენს სრულიად საქართველოს” (თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა)	4
უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II 76-ე ბრძანებით საქართველოს საპატრიარქოსთან შექმნილი, საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისიის უმნიშვნელოვანეს გამოკვლევათა მაცნე №1	11
საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მთლიანობის საწინააღმდეგოდ მიმართული ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორიის შესახებ	13
მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე საეპისკოპოსოები ლაზიკაში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ეპარქიები ლაზიკაში შესავალი	31
თავი XV ავანის ანუ „ივერთა“ საკათალიკოსო (“კათალიკოსნი აღმოსავალისა“)	73
თავი XVI პონტოს ყოფილი გარემო და გეოგრაფიული პირობები	80
სიწმიდეები	87
ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსები და მიტროპოლიტები (IX-XI)	90
ბიზანტიელთა დენაციონალიზაცია	91
ეპისკოპოსთა ბეჭდები	92
ბიზანტიელ ეპისკოპოსთა ბეჭედ – მონეტები წიგნში - Catalogue of Bizantine seals at dumbarton oaks and in the fogg Museum od art, volome 4, The East, edited by E. Geer, and N. Oikon-omides, Wachington, D.C.	92
სამიტროპოლიტოები ცენტრალურ საშუალო აზიაში	
ამასიის (masia) სამიტროპოლიტო	96
ამასიის (Amasia) მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ	97
ანკარის სამიტროპოლიტო	98
ანკარის მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ	99
იკონიონის (Ikonion) სამიტროპოლიტო	100
იკონიონის (Ikonion) მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ	101
კესარიის (Kaisaria) სამიტროპოლიტო	102
კეისარიის (Kaisaria) მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ	103
ნეოკეისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტო	104
ნეოკეისარიის (Neokaisaria) მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ	105
მიტროპოლიტები სამხრეთ-აღმოსავლეთ საშუალო აზიაში	106
ქალდიის (Chaldia), ზერიანის (Cheriana) და კერასუსის (Kerasous) სამიტროპოლიტო	106
ქალდიის (Chaldia) მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ	107
კოლონიის (Kolonia) სამიტროპოლიტო	108

ნიკოპოლისის (Nikopolis) ეპისკოპოსები 1800-89 წლებში	109
კოლონიის (Kolonia) მიტროპოლიტები 1889 წლის შემდეგ	109
როდოპოლისის (Rhodopolis) სამიტროპოლიტო	110
როდოპოლისის (Rhodopolis) იერარქები	111
ტრაპეზუსის (Trapezous) სამიტროპოლიტო	111
ტრაპეზუსის (Trapezous) მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ	113
ფადისა ანუ პოლომენიონი	113

თავი XVII

პეტრას ციხე-სიმაგრე და პეტრას საეპისკოპოსო კათედრა	115
პეტრას ციხე-ქალაქი	115
პეტრას საეპისკოპოსო კათედრა	118
ზოგიერთი საეპისკოპოსო კათედრა ისტორიულ სამხრეთ ეგრისში	120
საეკლესიო იურისდიქციის გადმონაშთის ასახვა ე. ვეიდენბაუმთან და გ. ყაზბეგთან	121

თავი XVIII

ქუთათისი, უქიმერიონი, არქეოპოლისი, ნოქალაქევი, როდოპოლისი და სხვა ქალაქები	122
ქუთათისი	122
უქიმერიონის არქეოლოგია	123
მდ.დოკონისი, პუნქტი ნესოსი და უქიმერიონი	124
ქუთათისის არქეოლოგია	124
არქეოპოლისი	132
ნოქალაქევის არქეოლოგია	132
მოხირისი	141
როდოპოლისი	142
ეტიმოლოგია (როდოპოლისი - ვარციხე - ვარდენიკი - არდაშენი - არდისუბანი)	143

თავი XIX

ფაზისი-ფოთი-ფადისა-ფასიდი	145
ფაზისი	145
რიონის ქმედება ფოთთან	147
რიონის დაბლობი (გეოლოგიური მიმოხილვა)	149
ჭაობის ჰავა ფოთთან	151
ფოთის არქეოლოგია	151
ფოთის (ფათისის) ისტორია ლევონდის ცნობით	155
ფოთის ბუნება და გარემო ჭაობების დაშრობამდე (XX ს.-მდე)	159
პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატი	161
ეპისკოპოსი ფაზისისა (ფასიდისა), ანუ ტრაპეზუნტისა	163
ფაზისის აკადემია	164
„ფაზ“ ფუძის მქონე სახელების განვრცობა ისტორიულ ლაზიკაში (ტრაპეზუნტის რეგიონში)	167
მურიე და კალფოგლუ ფაზისისა და აკამფსისის შესახებ	168
ფასისის ანუ ფასიანის ქვეყანა კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით	169

თავი XX

ავხაზეთი	171
კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილები აფხაზთა მეფეებს ივანე მინჩხი – „ქართველი“	171 175

თავი XXI

აბაზბია	180
აბაშა-ხუბუშქია	180
აბაშა-აბაზგია (აბასხი-აბაშხი-აბასგი)	181
ბაში – ენგურის ხეობაში (ბასხი)	182
ნოქალაქევის ეკლესია	183
აფსილია – სუფსილი	183
ჭყონდიდი	183
დინასტიათა სვანური ძირი	184
Адыге (касоги) (ადილე-ქაშაგნი)	185
„ებზე სტალინ“	185

თავი XXII

სვანეთი I–VI სს.-ში	187
„სვანებს უწოდებენ იბერიელებს“ (სტრაბონი, XI, II,	187
სვანები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში	187
„განვლო ჭოროხი და შევიდა სვანეთს“	191
სვანეთი და აჭარა-გურია	192
სვანური ნაკვალევი შავშეთსა და სამცხეში	193
„ეგრისი – რომელ არს სვანეთი“	196
სვანეთი-კახეთი	196
ისტორიაში დაკარგული სვანეთი	197
აფსილები	198

თავი XXIII

ალანია	201
„ალანთა ქვეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“	201
„ალანია“ აფხაზეთში	202
ქართველ მეფეთა ალანი მეუღლეები	205
ალანიის ეპარქია „პრავოსლავანია ენციკლოპედიის“ მიხედვით	205
ალანები ჩრდილოკავკასიაში	207
„ნომადთა ალანიის სამიტროპოლიტო კათედრა“	208
ადილე	210

თავი XXIV

მეფეები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში	212
„ქართველთა მეფის“ ტიტული	212
„სომეხთა და ქართველთა მეფე“	216
მირდატის ძენი და ბაგრატიონები კლარჯეთში	218

ძველი ლაზიკის მეფეების წარმომავლობა ჭანეთ-ტაოს სამეფოდან	220
ბაგრატიონები ბაიბერდიდან კლარჯეთში	221
ბაგრატიონებს თავიანთი გვარი აღებული ჰქონდათ დედის მხრიდან	222
ბერძნული საკარისკაცო ტიტულები	223

თავი XXV

„ენა“	224
ძველი ქართული ენა - სალაპარაკო ნორმა რეგიონებში	224
ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობა	225
მეგრულ-ლაზური დიალექტი სალიტერატურო ზოგადქართული ენის სათავეებთან	226
ლაზიკის სამიტროპოლიტოს ძველი მოსახლეობის ენა	234
ქართულენოვნების ნაშთები ჩრდილო არმენიაში	236
ენის შენარჩუნების მიზეზები	237
სომეხი ქალკედონიტების ენა	238
ძვ. ლაზურის და ძვ. ქართულის ერთიანობის მტკიცებულებანი	239
ძველი ლაზური ენა	241
სიტყვა „ლაზიკის“ ეტიმოლოგიისათვის	242

თავი XXVI

ჰერეთი	244
ჰერეთს, მემატიანეები შემდგომში უწოდებდნენ - „რანს და მოვაკანს“	242
ჰერეთის ანუ რანის მეფე	242
გულგულა - პუნქტი ჰერეთის საზღვართან	245
გულგულა-ხილხალა	246

თავი XXVII

იაზონი-ამირანი	248
იაზონი და ამირანი – პელასგურ კავკასიური იდენტობა	248
ამირანი იაზონია, ხოლო მედეა – ყამარი	249
ამირანი და არგონავტები	250
ხალიბები, ლაზები, ქალდეველები და სხვა ქართული ტომები	
ბერძენულ და ლათინურ წყაროებში	252
ქსენოფონტეს გზა	259
ქსენოფონტე ქალდების შესახებ	260
ხალიბთა „ქალდუს ქვეყანა“ არიან-ქართლის საფუძველი	262
ხალიბები ანუ ლაზები (ლაზები გ. გოზალიშვილის მიხედვით)	268
ალაზონები და გეორგები	281
ლაზების ტომი	282
ლაზი – ალაზონი	283
ლაზები და სვანოკოლხები პტოლემეაიოსთან	283
სვანოკოლხები Souannokolchoi	287
ძველ ბერძენ - მართლმადიდებელ ეპისკოპოსთა განმარტებანი ქართველთა წარმოშობის შესახებ	288

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II 76-ე ბრძანებით
საქართველოს საპატრიარქოსთან შექმნილი,
საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი
მუდმივმოქმედი კომისიის უმნიშვნელოვანეს
ბამოკვლევათა მაცნე

№1

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

CATHOLICOS PATRIARCH
OF ALL GEORGIA

380005, თბილისი, მეფე ერეკლე II მოედ. №1
ტელ: 99 03 78, 98 95 41 ფაქსი: (995 32) 98 71 14

1 King Erekle II sq. , Tbilisi 380005, Georgia.
Tel.: 99 03 78, 98 95 41 FAX: (995 32) 98 71 14

ბრძანება № 76

სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსადმი

10 ივლისი, 2009 წელი

XIX - XX საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების პერიოდში მიზანმიმართულად ყალბდებოდა საქართველოს ისტორია და ენათმეცნიერების საფუძვლები.

ამასთან დაკავშირებით ვბრძანებ:

- I. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია მისი მალაყოვლადუსამღვდელოესობის, მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძის) ხელმძღვანელობით;
- II. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას ქართული ენათმეცნიერების პრობლემური საკითხების შემსწავლელი მუდმივმოქმედი კომისია პროფესორ მანანა ტაბიძის ხელმძღვანელობით.

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

**საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და
 საეკლესიო მთლიანობის საწინააღმდეგოდ მიმართული
 ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორიის შესახებ**

*„XIX-XX საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისა და
 სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების პერიოდში მიზანმიმართულად
 ყალბდებოდა საქართველოს ისტორია და ენათმეცნიერების საფუძვლები.“
 სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის
 76-ე ბრძანებიდან სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსადმი*

*„ეგრე მტრისა არ მეშინის,
 რადგან ცხადად მაწყინარობს;
 მოყვარესა მტერსა ვუფრობნი,
 მემოყვრება, მოცინარობს“...*

რ უ ს თ ვ ე ლ ი

უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II 2006 წლის საშობაო ეპისტოლეში ბრძანებს, რომ პეტერბურგის უნივერსიტეტში, XIX ს-ის ბოლოს შეიქმნა ანტიქართული ისტორიოგრაფიული თეორია, რომელსაც ამჟამად ეწოდება „ქართიზაციის თეორია“.

XIX-XX საუკუნეებში საქართველოს დაპყრობის ეპოქაში რუსეთმა იმპერიული დევიზის „გათიშე და იბატონე“-ს შესაბამისად შეაფერხა ქართველი ერის ინტეგრაცია-კონსოლიდაციის პროცესი. მან ამ საქმისათვის გამოიყენა არა მხოლოდ სამხედრო ძალა, არამედ სამეცნიერო წრეები. როგორც რუსეთის იმპერიაში ასევე საბჭოთა კავშირში ისტორიოგრაფია გამოიყენებოდა, როგორც მძლავრი იდეოლოგიური იარაღი მცირერიცხოვანი ერების დასაშლელად და დასამორჩილებლად. რუსეთმა აღნიშნული იარაღი განსაკუთრებულად გამოიყენა საქართველოში, რადგანაც მას აქ დახვდა ხალხი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებით და მაღალინტელექტუალური ელიტით. ქართველთა მხრიდან ამ წინააღმდეგობის გადასალახად რუსეთმა გამოიყენა სამეცნიერო და საუნივერსიტეტო წრეები, რის შესახებაც წერდა ჯერ კიდევ თვით წმიდა ილია მართალი პუბლიცისტურ წერილებში. ცარიზმის დაკვეთით პეტერბურგის უნივერსიტეტში ქართველი ერის მთლიანობის დანაწევრების მიზნით პროფესორმა ქ. პატკანოვმა და მისმა სამეცნიერო წრემ, (მათ შორის იყო ნიკო მარი) შექმნა ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორია. ქეროფე პატკანოვის (ქეროფე პეტროსის ძე პატკანიანი) და ნიკო მარის მოსაზრებების, პატკანოვ-მარის „თეორიის“ საშიშროების შესახებ ჯერ კიდევ წმიდა ილია მართალი ბრძანებდა „ქვათა ღალადში“¹ - "პროფესორი პატკანოვი, აწ გარდაცვალებული, მთელის თავისის მეცნიერების ზარბაზნებით მოგვესია და ჰლამის ზურგზე მტვერი აგვადინოს. ჯერ მოგვდგა და თავზე დაგვაფხრიწა ჩვენი "ქართლის

¹ „სომეხთა მეცნიერნი და ქვათა ღალადი“ ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტურ მემკვიდრეობას განეკუთვნება, რომელიც პირველად გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნდა 1899 წელს და იმავე წელს გამოიცა ცალკე წიგნად, მოგვიანებით კი რუსულ ენაზეც დაისტამბა.

ცხოვრება". ეს ვახტანგ VI დროს არის შეთითხნილი და არავითარი ცნობა არ არის, რომ ვახტანგის წინადა "ქართლის ცხოვრება" ყოფილიყოსო. ერთადერთი წერილი "სომხური ქრონიკა" ჰქვიანო და თუ რამ მასალაა ქართველების ისტორიისა, იქ თუ იპოვებო. მართალია, ეს "ქრონიკა" ქართულიდამ ნათარგმნიაო, მაგრამ დედანი უნდა იყოს შეთხზული, ანუ შედგენილი, უსწავლელისა და უმეცარის სომხისაგან მეთორმეტე საუკუნეს, როდესაც ქართველებმა იგრძნეს ისტორიის საჭიროებაო" [1].

ღვაწლმოსილი ისტორიოგრაფი, არქეოლოგი და ეთნოგრაფი დიმიტრი ბაქრაძე² [2]. აღნიშნავდა ამ პატკანოვის „ღვაწლს“ გამოკვლევაში - „პროფესორი პატკანოვი და ქართული ისტორიის წყაროები“, სხვათა შორის, პატკანოვ-მარის³ „ღვაწლზე“ მიუთითებდნენ ახალგაზრდა ივანე ჯავახიშვილს მშობლები წერილებში – 1898 წლის 22 ოქტომბერს აფორიაქებული მამა სწერდა III კურსელ ივანე ჯავახიშვილს: "შვილო, როგორც მამა გირჩევ, შენი საკუთარი და ჭეშმარიტი კრიტიკულის თვალთ შეხედო ყველაფერს და არა მიეპყრო მარის ქართულის საწინააღმდეგო მიმართულებას" [3].

ჩვენ აღბათ აღარც დავინტერესდებოდით ამ ე.წ. „ქართიზაციის“ საკითხით, რომ საბჭოთა ხელისუფლების დროს ეს თეორია არ გადაქცეულიყო ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ოფიციალურ და ერთადერთ სამეცნიერო მიმართულებად.

თუ რა საშიშროებას წარმოადგენს აღნიშნული „ქართიზაციის თეორია“ ქართველი ერის მთლიანობისა და სახელმწიფოებრივი უსაფრთხოებისათვის ნათლად გვამცნობს უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია მეორე: „ჯერ კიდევ წმიდა ილია მართალი თავის პუბლიცისტურ წერილებში ებრძოდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში შექმნილ ანტიქართულ ისტორიოგრაფიულ თეორიას, რომლის მიხედვითაც ერთიანი ქართველი ერი წარმოდგენილი იყო განსხვავებული ტომების ხელოვნურ გაერთიანებად. აღნიშნული კამპანიის გაგრძელება იყო ის, რომ იმპერიულმა ძალებმა დაიწყეს მეგრულად და სვანურად საღვთისმ-

² დიმიტრი ზაქარიას ძე ბაქრაძე (1826-1890). პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტი. დაამთავრა თბილისის სასულიერო სასწავლებელი და შემდგომ მოსკოვის სასულიერო აკადემია. 1851 წლიდან მოღვაწეობს საქართველოში. 1881 წელს შექმნა კავკასიის ისტორიისა და არქეოლოგიის საზოგადოება. 1879 წელს იჭაგვაგაძესა და დ. ყიფიანთან ერთად დაარსა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. 1889 წელს შექმნა ქართულ სიძველეთა თავმოყრისა და დაცვის მნიშვნელოვანი კერა – თბილისის საეკლესიო მუზეუმი. დ. ბაქრაძის რედაქტორობით გამოქვეყნდა იოანე ბატონიშვილის "კალმასობა", ვახუშტის "საქართველოს ისტორია", ვახტანგ VI-ის კანონთა კრებულის რუსული თარგმანი, 1889 წელს გამოაქვეყნა ნაშრომი "ისტორია საქართველოსი" (უძველესი დროიდან X ს-ის დასასრულამდე). XIX ს-ის 80-იან წლებში ებრძოდა ქეროფე პატკანოვს (პატკანიანს), რომელიც უარყოფდა "ქართლის ცხოვრების", როგორც საისტორიო წყაროს მნიშვნელობას. 1875 წელს შეადგინა ლექსიკონი "კავკასია ქრისტიანობის უძველეს ძეგლებში" (რუსულ ენაზე). 1884 წელს აღმოაჩინა მარიამისეული "ქართლის ცხოვრება". ივ. ჯავახიშვილის განმარტებით დ. ბაქრაძემ პირველმა შეაფასა "ქართლის ცხოვრების" საისტორიო ღირებულება, იგი ლონტი მროველს მართებულად თვლიდა მემბტიანედ და არა უბრალო გადამწერად როგორადაც იგი შემდგომში თ. ჟორდანიამ ჩათვალა. დ. ბაქრაძემ საფუძველი ჩაუყარა ქართულ პალეოგრაფიას, რაც შემდგომში ივ. ჯავახიშვილმა განავითარა. წყარო: ივანე ჯავახიშვილი. ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თსუ-ს გამომცემლობა 2002 წ. გვ. 182.

³ Н. Марр - Академик Императорской Академии наук стал и академиком АН СССР, практически главой советской лингвистики, но в итоге изменившим науке (трагический парадокс?). Особенно "результативным" был для Марра 1930 год. В этом году он, беспартийный, получает право произнести приветственное слово XVI съезду ВКП (б) от имени Всесоюзной ассоциации работников науки и техники: его внимательно слушает Сталин. Марр немедленно получает партийный билет (что ему очень развязало руки), а затем - орден Ленина. В 1931 году академик Марр избирается членом ВЦИК... Другие суждения противоречащие Марризму, начали рассматриваться как "немарксистские", "идеалистические", "буржуазные", "вредные"... после окончания войны (1941-45 гг., ред.), новый (чуть не ставший решающим) этап борьбы последователей Марра за "чистоту умов и кадров"... М. Горбаневский, Конспект по корифею, Литературная газета 25 мая, 1988 г., №21, стр. 12.

სახურო წიგნების თარგმნა და სცადეს წირვა-ლოცვის ჩატარებაც, მაგრამ ამ კუთხის შვილებმა და მთელმა ქართულმა საზოგადოებამ მათ საკადრისი პასუხი გასცა“.⁴

XIX-XX სს-ში, ქართველთა ფსიქიკაში განუწყვეტლივ ინერგებოდა თვალსაზრისი, რომ ქართველობას საერთო ისტორია არასდროს ჰქონია, მიმდინარეობდა საერთო ეროვნული თვითშემეცნების ნგრევა-შლა. წმიდა ილია მართალი წერდა: „არაფერი ისე არ აერთიანებს ერს, როგორც საერთო ისტორია“, საერთო სარწმუნოება. წმიდა ილია მართლის ეს თვალსაზრისი არის უშუალო გაგრძელება რუის-ურბნისის კრების მამების მტკიცებისა, რომ წმიდა ნინოს მიერ დაარსებული ეკლესია მოიცავდა სრულიად საქართველოს როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ მხარეს, რომ ანდრია პირველწოდებულმა იქადაგა სახარება „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“ (დიდი სჯულისკანონი, 1975, გვ. 545), რომ ასევე წმიდა ნინომ „სარწმუნოებასა მიმართ მიიზიდა ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“ (დიდი სჯულისკანონი, 1975, გვ. 546). მამასადამე ქართველ ერს, როგორც ადასტურებენ „ქართლის ცხოვრება“ და „მოქცევაი ქართლისაი“, ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე აერთიანებდა საერთო სახელმწიფო დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი, საერთო ენა და საერთო ეკლესია წმიდა მოციქულებისა და წმიდა ნინოს შემდეგ. საეკლესიო, ასევე კულტურისა და სახელმწიფო ენა ძველი ქართული ენა იყო, რადგანაც მთელ ამ არეალზე ცხოვრობდა ერთი ენის მქონე მოსახლეობა, როგორც მემატთანე წერს საქართველოში არა იზრახებოდა სხვა ენა თვინიერ ქართულისა. ამიტომაც წმიდა წერილის ზეპირი და წერილობითი თარგმნის ეპოქაში, II-IV სს-ში (1800-1600 წლის წინ) ძველქართულ ენაზე ითარგმნა წმიდა წერილი. საზოგადოდ, მოციქულთა ეპოქაში საეკლესიო წესების თანახმად წმიდა წერილი უნდა თარგმნილიყო ყველა ენაზე. აღნიშნავდა კიდევ პავლე მოციქული ფილიპელთა მიმართ თავის ეპისტოლეში: – „სახელისა მიმართ იესო ქრისტესისა ყოველი მუხლი მოდრკეს და ყოველმან ენამან აღუაროს სადიდებელად ღვთისა“ (ფილიპელთა მიმართ, თავი II, მუხლი V). ამ საეკლესიო წესიდან გამომდინარე, რადგანაც სრულიად საქართველოში იმჟამად ძველი ქართული ენა წარმოადგენდა როგორც დასავლეთ ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, ყველასათვის გასაგებ საერთო ენას, ამიტომაც მხოლოდ ამ ენაზე ითარგმნა წმიდა წერილი. მიიჩნეოდა, რომ კუთხური მეტყველებანი წარმოადგენდა ძველი ქართული ენის დიალექტებს. მამასადამე, მთელ ამ არეალზე ქართველ ერს აერთიანებდა საერთო ისტორია, საერთო სარწმუნოება, საერთო ენა.

XIX-XX სს-ში, როგორც აღინიშნა, განუწყვეტლივ მიმდინარეობდა ქართული შემეცნებიდან საერთო ენისა და საერთო ისტორიის ამოშლა. და ამჟამად სამწუხაროდ ფაქტურად დაინერგა თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ თითოეული კუთხის მოსახლეობას გააჩნდა საკუთარი წარმომავლობა და საკუთარი ისტორია. მაგალითად, ასე წარმოაჩენენ კოლხეთის, ჰერეთის და სხვა კუთხეების ისტორიას. ფაქტობრივად ამასვე იმეორებს რუსული პრესაც, რასაც სათანადო პასუხი უნდა გაეცეს.

XX საუკუნეში, ათეისტურ-ბოლშევიკური რეპრესიების შემდეგ, ისტორიოგრაფიაში ჭეშმარიტების ძიება წახალისებული არ ყოფილა, უფრო მეტიც, კულტივირებული იყო წყაროების გაყალბება ან მათი ინტერპრეტირება ისე, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო მათი ჩაყენება მარქსისტული იდეოლოგიის სამსახურში. ქართიზაციის თეორია რომ საბჭოთა ეპოქაში გადაიქცა ქართული ისტორიოგრაფიის ოფიციალურ თეორიად, ჩანს ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიიდანაც, რომლის X ტომის სტატიაში „ქართველები“ ნათქვამია: „ქართის ტომმა“ შეძლო აღმოსავლეთ

⁴ უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, ილია II, საშობაო ეპისტოლე, 2006 წ.

საქართველოში მცხოვრები „არაქართულ და არაქართველურ“ ტომებში შეღწევა-ინფილტრაცია და მათი ასიმილაციის შემდეგ IX-X სს-ში ჩამოყალიბდა „აღმოსავლურ-ქართული ეროვნება“ [4]. ამ სტატიის მიხედვით, ქართის ტომმა შეძლო „ჰერულ-ალბანური მოსახლეობის ქართიზაცია“ [4]. მაშასადამე, ოფიციალური თვალსაზრისით, ჰერები და ალბანელები ერთი ხალხია, ანდა ჰერულ-ალბანური მოსახლეობა ერთი ეთნოსია, რომელიც შემდგომ ქართველები იქნა და შეემატა „აღმოსავლურ-ქართულ ეროვნებას“. აქედანაც ჩანს, რომ ოფიციალური ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით იყო დრო როდესაც ჰერები ქართველები არ იყვნენ.

ამავე თეორიით, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მიხედვით, IX-X საუკუნეებში ჩამოყალიბებულია აღმოსავლურ-ქართული ეროვნება და მისი სახელი ყოფილა "ქართველები", ხოლო დასავლეთ საქართველოში ამავე თეორიით, თითქოსდა განსხვავებული ეთნოსი ცხოვრობდა.

იმავე ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის თანახმად, დასავლეთ საქართველოში თურმე ჩამოყალიბებულია სხვა დასავლურ-ქართული ეროვნება და ასეთი პროცესები განვითარებულია: დაიწყო დასავლეთ საქართველოს „ქართიზაცია“ ეკლესიის მეოხებით - „IX საუკუნიდან მთელ დასავლეთ საქართველოში ქართული ეკლესია გაბატონდა“, რის შემდეგაც ტერმინმა „ქართველი“ კულტურულ-პოლიტიკური მნიშვნელობა შეიძინა [4].

რუსი ინტერვენტების და სეპარატისტების მიერ გაჩაღებულ აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს ომების დროს, ასევე ოკუპანტების მიერ აფხაზეთის მიტაცების წინ ე.წ. „იდეოლოგიურ ომში“ ქართველთა დამარცხება უნდა აიხსნას „ახალი ქართული ისტორიოგრაფიის“ სისუსტითაც, რომელიც იქამდე ათეული წლების მანძილზე აცხადებდა, რომ თავდაპირველად, უძველეს ხანაშივე, კოლხეთის სამეფოს ეპოქაში, მთელი დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი დასახლებული იყო აფხაზურ-ადიგური ტომებით და შემდგომ დროს მათ ადგილზე ჩასახლდნენ ქართველური ტომები. არა მხოლოდ აფხაზეთში, სამაჩაბლოს კონფლიქტის დროს მხოლოდ ერთეული ისტორიკოსები იცავდნენ ეროვნულ ინტერესებს. სამწუხაროდ, ოფიციალურმა, "ქართიზაციის" თეორიით ხელფეხშეკრულმა ისტორიოგრაფიამ, ვერ შეძლო სიმართლის წარმოჩენა, რადგანაც იქამდე მეცნიერულად ამტკიცებდა "ქართიზაციის" თეორიის შესაბამისად, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობა, მათ შორის სამაჩაბლოში ისტორიულად მცხოვრები დვალეები თითქოსდა ქართველები კი არ იყვნენ, არამედ – არაქართველები, რომელთა "ქართიზაცია – გაქართველება" მოხდა გარკვეულ ისტორიულ ეტაპზე. თითქოსდა, არა მარტო დვალეები და სხვა მთიულები, გაქართველებული "ქართიზებული" ხალხი ყოფილან – ჰერ-კახები, ქვემო ქართლელეები, ტაო-კლარჯულეები, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა, თანაც თურმე მათი ასიმილაციის პროცესში საქართველოს ეკლესიას დიდი წვლილი მიუძღოდა. ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში, სტატიაში "ქართველები", როგორც ითქვა, ასეთი ტერმინოლოგიით არის აღწერილი ეს პროცესი. რუსული "პრაგოსლავნაია ენციკლოპედიის" მიხედვით კი, თავდაპირველად დღევანდელი ინგილოები ალბანეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში იყვნენ. საინტერესოა, რომ თბილისიდან ამჟამად დაბეგვითებით უნერგავენ საინგილოს მოსახლეობას თვალსაზრისს, რომ ისინი ეთნიკური ჰერები არიან. თუმცა აქამდე ინგილოებმა თავიანთი ჰერობის შესახებ არაფერი იცოდნენ და ისინი თავიანთ თავს აღმოსავლეთ კახეთის მოსახლეობად მიიჩნევდნენ. ამჟამად კი თვალსაზრისი, რომ ინგილოები ჰერები არიან, ძალზე გავრცელდა. ამის პარალელურად, აზერბაიჯანელი ისტორიკოსები და მეცნიერები ამტკიცებენ, რომ ჰერები და ალბანელები ერთი ხალხი იყო და, ამასთანავე, ალბანელები აზერბაიჯანელი ხალხის წინაპრები იყვნენ, შესაბამისად, ჰერულ-ალბანური კულტურა აზერბაიჯანული კულტურის საკუთრებაა და შემდგომ ქართულმა ეკლესიამ ის მისაკუთრა. მაშასადამე, ინგილოები თუ ჰერები არიან, ისინი ამის გამო აზერბაიჯანულ ტომად მოიაზრება.

ყველაფერი ზემოთ აღნიშნული კი პატკანოვის სულისკვეთებით და ნიკო მარის „ნალვაწითა“ გენერირებული: თანახმად დიდი ივანე ჯავახიშვილისა, ნ. მარი არა თუ აფხაზებს, არამედ მეგრელებს და სვანებსაც კი არაქართველებად თვლიდა. ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „აკად. ნ. მარი მისაყვედურებს, რომ მეგრელებს, სვანებს და აფხაზებს მე ქართველებს ვუწოდებ და პონტოსა და ფრიგიის ერები თითქოს ქართველებადაც კი მიქცევია. აფხაზებს მე ქართველთა მონათესავედ ვთვლი, მაგრამ ქართველებს არ ვუწოდებ, რაც შეეხება მეგრელებს და სვანებს და დაუძმატებ ჭანებსაც, მათ მართლაც ქართველ ტომებად ვთვლი“ [5].

დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის არაქართველებად "გადაქცევის" შემდგომ, ნ. მარმა აღმოსავლეთ საქართველოსაც "მიზედა", მისი "თეორიის" თანახმად, ფშავ-ხევსურები ჩანჩური ტომები ყოფილან და შემდეგ გაქართველებულან. ამ "თეორიას" ზოგი ქართველი მკვლევარი რუსულად უკეთებს ტირაჟირებას, მაგალითად 1983 წელს ზ. ანჩაბაძის რედაქტორობით დაბეჭდილ წიგნში "Культурные взаимосвязи народов Грузии и центр Предкавказья" ნ. მარის შესახებ ნათქვამია – В своем труде «К истории передвижения яфетических народов», он пишет следующее: «Не скрою, что грузинские горцы, в числе их хевсуры и пшавы, мне сейчас представляются такими же грузинизированными племенами чеченского народа». ნ. მარს სხვა შრომებშიც აქვს ანალოგიური "მიგნებები": В труде «Племенной состав населения Кавказа» Н. Марр особо выделил чечено-ингушские племена, отнеся их к восточной группе яфетических народов Кавказа, в которую входят пшавы, хевсуры и цова тушины или бацбы [6].

ნ. მარის თანახმად მთელი სამხრეთი საქართველო არა ქართველების, არამედ სომეხთა მიწა-წყლად მიიჩნევა, ხოლო იქაური ქართველობა – გაქართველებულ სომეხებად [7]. უთუოდ ესაა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზი საქართველოს და ქართველი ერის მიმართ იმ ბიოლოგიური ზიზღისა რასაც სხვადასხვა ჯურის მომხვდურნი ავლენენ.

ნ. მარის მიმდევარ ქართველ ავტორთა აზრით, დასავლეთ საქართველოში იქამდე უკვე ჩამოყალიბებული იყო კოლხური ანუ მეგრულ-ჭანური ეთნოსი და შემდგომ დაიწყო მისი "ქართიზაცია" და ეს პროცესი ბრალდება ქართულ ეკლესიას, რომელიც, თითქოსდა, იჭრებოდა სხვა უცხო ეკლესიის, ამ შემთხვევაში, დასავლეთ საქართველოს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს საეპისკოპოსოების იურისდიქციის საზღვრებში (კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სტრუქტურების განთავსების ისტორიოგრაფია საქართველოს მიწა-წყალზე ცალკე განხილვის საგანს წამოადგენს და ამჯერად მხოლოდ პრობლემის აღნიშვნით შემოვიფარგლებით) და მათ მრევლს ითვისებდა. ცხადია, ესაა დადანაშაულება პროზელიტიზმში. პროზელიტიზმი კი დაგმობილია მოციქულთა დროიდანვე და სხვისი სამწყსოს მისაკუთრება ეკლესიისათვის სათაკილო ქმედებად ითვლებოდა ჯერ კიდევ I მსოფლიო კრებიდან. საქართველოს ეკლესიისათვის ამ სათაკილო ეპითეტით, თანამედროვე ავტორებს, ჩანს, ერის წინაშე ჩვენი ეკლესიის მნიშვნელობის „წარმოჩენა“ სურთ, მაგალითად, 2005 წელს, საერთაშორისო კონფერენციაზე, რომელიც საქართველოში ქრისტიანობის ოც საუკუნეს ეძღვნებოდა, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის სახელით წარდგენილი იქნა მოხსენება - "ქართული ეკლესია და სახელმწიფო ტერიტორია შუა საუკუნეებში" [8], სადაც ნათქვამია: "ქართული ეკლესიის კულტურულ-იდეოლოგიური პროზელიტიზმი წინასწარ ქმნიდა მკვიდრ ნიადაგს პოლიტიკური პროცესების წარმატებით განვითარებისათვის".

ქართული სახელმწიფოებრივი ცნობიერების დანერგვის მიზნით რუსულ სპეცსამსახურებში შექმნილი ე.წ. "ქართიზაციის" თეორიის – უახლესი ისტორიის ქართული სახელმწიფოებრიობის მთავარი საფრთხის იდეოლოგიური საფუძვლის დასამკვიდრებლად, XX ს-ის 20–30-იან წლებში,

რუსულ-ბოლშევიკური სახელმწიფოს მიერ, ჩვენი ხალხის ძველი ისტორია "რეაქციულ თეორიად" გამოცხადდა, დაიწყო მის წინააღმდეგ "გადამწყვეტი ბრძოლა" უკვე „გამარქსისტებული“ მეცნიერების მხრიდან. აღნიშნულის ტრალიზმს აძლიერებს ის ფაქტი, რომ "ქართიზაციის" თეორია ბოლშევიკების ხელში გადაიქცა არა მხოლოდ ბერკეტად საქართველოს ძველი ისტორიის დასანგრევად, არამედ მის ჩასანაცვლებლადაც. ამჟამად "ქართიზაციის" თეორია ერთადერთ უტყუარ სამეცნიერო მიმართულებად აღიარებული. ის აბსოლუტურადაა გაბატონებული XX და XXI საუკუნის დასაწყისის ქართულ ისტორიოგრაფიასა და ფილოლოგიაში. "ქართიზაციის" თეორიის გაცნობის შემდეგ, უცხოელთ ექმნებათ შთაბეჭდილება ქართველთა "იმპერიალიზმის" შესახებ, რომ, თითქოს, მათ პატარა "ერები" ჰყავთ დაპყრობილი; ამგვარ შთაბეჭდილებას მხარს უმაგრებს ენათმეცნიერთა ნაწილის თეორიაც ქართველთა ე.წ. სამი-ოთხი ენის შესახებ, რომელთაგან ერთის - ქართულის - "აღზევებით" იჩაგრება სხვა ქართველური "ენები"; ეს ყოველივე კი მავანთათვის საფუძველს ქმნის არაქართველებად გამოაცხადონ ქართველთა ერთი ნაწილი, შესაბამისად, არაქართულად მიიჩნიონ მათი მეტყველება [9]. მაგალითად ნათელა ქუთელია ამასთან დაკავშირებით წერს: "ინტერნეტის ვებსაიტებზე მუსირებს თემა - მეგრელები და სვანები პატარა ერები ყოფილან და ქართველ "ოკუპანტებს დაუპყრიათ" და ახლა მათ ენებს განვითარების საშუალებას არ აძლევენ. არსებობს "დოქტრინა" - არ არსებობს ქართველი ერი, არსებობს ცალკეულ ტომთა კონგლომერატი" (ნ. ქუთელია, ქართული ენა, როგორც კულტურულ-ეროვნული და პოლიტიკური მთლიანობის საფუძველი; კრებულში: „ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო“, IV, თბილისი, 2005, გვ. 273).

უთუოდ ეს უნდა იყოს ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი იმისა, თუ რატომ უწოდებდა საქართველოს „მცირე იმპერიას“ ცნობილი რუსი მეცნიერი ა. სახაროვი.

აღსანიშნავია, რომ ჩვენი სახელმწიფოსა და ეკლესიის არაკეთილისმსურველებმა, განსაკუთრებით კი სეპარატისტმა იდეოლოგებმა, იმთავითვე აიტაცეს ჩვენი ისტორიოგრაფიის მიერ ლეგალიზებული "ქართიზაციის" თეორიის დასკვნები ჩვენი ეკლესიის პროზელიტიზმის შესახებ თავიანთ სასარგებლოდ. ისინი ვრცელ სამეცნიერო ნაშრომებში (მათ შორის, რუსული „პრავოსლავანაია ენციკლოპედია“-ს სტატიებში) ამტკიცებენ, რომ საქართველოს ესა თუ ის კუთხე ისტორიულად არაქართული რეგიონია და, შესაბამისად, ქართველებს ისტორიული უფლება არა აქვთ ამ კუთხეებზე.

შეუძლებელია, საქართველოს წმიდა ეკლესია პროზელიტური ყოფილიყო იმიტომ, რომ „პროზელიტური“ ისეთ ეკლესიას ეწოდება, რომელიც იჭრება სხვა ეკლესიის სამრევლოში მისი მისაკუთრების მიზნით. ასეთი ქმედება კი მსოფლიო საეკლესიო კანონებით მიუღებელი იყო და არის. მაგალითად, მოციქულთა 35-ე კანონი ბრძანებს: „ეპისკოპოსმა არ უნდა გაბედოს ხელდასხმა თავისი სამრევლოს გარეთ, ქალაქებსა და სოფლებში, რომლებიც არ ექვემდებარებიან მის ეკლესიას. ხოლო თუ იგი მხილებული იქნება უნდა განიკვეთოს ისიც და მის მიერ ხელდასხმულებიც“ („დიდი სჯულისკანონი“, 1974, მოციქულთა კანონები).

მოციქულთა ამ კანონს კიდევ უფრო ამტკიცებს 381 წელს კონსტანტინოპოლში მოწვეული II მსოფლიო კრების მე-2 კანონი: "ეკლესიათა კეთილად განგებისა და მშვიდობისათვის არც ერთ ეპისკოპოსს არა აქვს უფლება, გასცდეს თავისი ეკლესიის საზღვრებს და შეიჭრას სხვა ეკლესიის საზღვრებში, რათა არ მოახდინოს ეკლესიების აღრევა. კანონის თანახმად, ალექსანდრიის ეპისკოპოსი უნდა განაგებდეს მხოლოდ ეგვიპტის ეკლესიებს... პონტოელი ეპისკოპოსნი უნდა მართავდნენ მხოლოდ პონტოს ეკლესიებს, ხოლო თრაკიის ეპისკოპოსნი - მხოლოდ თრაკიის ეკლესიებს. ეპისკოპოსი არ უნდა გავიდეს თავისი სამთავროს

ეკლესიის ფარგლებიდან ხელდასხმისათვის" ("დიდი სჯულისკანონი", 1974, მოციქულთა კანონები).

III მსოფლიო კრების მამებმა კიდევ უფრო დაბეჯითებით დამოძღვრეს ეკლესიათა მეთაურები, არ დაემორჩილებინათ სხვისი სამწყსო - "ნურც ერთი ეპისკოპოსი ნუ მიიტაცებს სხვა ეპარქიას, რომელიც თავიდანვე და ძველთაგანვე არ ემორჩილებოდა მას და არ იყო მის წინამორბედ საყდრისმპყრობელთა გამგებლობის ქვეშ, ხოლო თუ ვინმე მიიტაცებს სხვის ეპარქიას იძულებით, განთავისუფლებული უნდა იყოს იგი, რათა არ დაირღვეს მამათა კანონები" (III მსოფლიო კრების მე-8 კანონი). იმავეს წერს და აღნიშნავს სხვა საეკლესიო კანონებიც. თუ ქართული ეკლესია პროზელიტური იყო და მას ძველთაგანვე არ ემორჩილებოდა დასავლეთ საქართველოს, აღმოსავლეთ საქართველოს ერთი ნაწილის, სამხრეთ საქართველოს სამწყსოები, ქართულმა ეკლესიამ კი მიითვისა ისინი, ამით დაურღვევია მსოფლიო საეკლესიო კანონები, კერძოდ, მოციქულთა 35-ე, II მსოფლიო კრების მე-2, III მსოფლიო კრების მე-8, კართაგენის 74-ე და სხვა კანონები, და განა კანონდამრღვევი ეკლესია შეიძლება ყოფილიყო მართალი და მართლმადიდებლური, რომლითაც ამაყობდნენ საქართველოს ეკლესიის წმიდა მამები? ამის თაობაზე შესანიშნავად მიუთითებდა პროკოფი კესარიელი, "რომ ქართველები მართლმადიდებლობის წესებს ყველაზე უკეთ იცავდნენ". სომეხი იერარქები წერდნენ, რომ ქართველები ამაყობენ თავიანთი სარწმუნოებრივი სიწმიდით და თავიანთი საეკლესიო უპირატესობით.

საქართველოს ეკლესია კი თურმე, "ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის" თანახმად, არღვევდა უმთავრეს საეკლესიო კანონებს და სხვის იურისდიქციაში იჭრებოდა: - „დასავლეთ საქართველოში გაბატონდა ქართული ეკლესია და მღვდელმსახურებაც ქართულ ენაზე სრულდებოდა, რამაც დიდად შეუწყო ხელი დასავლეთ საქართველოში „ქართიზაციის“ პროცესს“ [10].

ქართული ეკლესიის "გაბატონებამდე" დასავლეთ საქართველოში, ჩვენი ისტორიკოსების მტკიცებით, თურმე არსებობდა ეგრისისა და აფხაზეთის ეკლესიები, რომლებიც იმყოფებოდნენ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, ისინი შემდგომ გაერთიანებულან კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაშივე, მაგრამ IX ს-ში მცხეთის საკათალიკოსოს თითქოსდა "გაბატონების" შედეგად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დაუკარგავს მთელი დასავლეთ საქართველოს მომცველი ეს მნიშვნელოვანი სამიტროპოლიტოები და საეპისკოპოსოები. საბჭოთა ისტორიკოსი წერს: "ეს საეკლესიო გამოყოფა, როგორც ვთქვით, ერთბაშად არ მომხდარა. ჯერ ხორციელდება ეგრის-აფხაზეთის ეკლესიების გაერთიანება, როგორც კონსტანტინოპოლის სამწყსოში შემავალი ეპარქიისა, რომელსაც სათავეში აფხაზთა კათალიკოსი ედგა (VIII ს-ის ბოლო ან IX ს-ის დასაწყისი); შემდგომ IX ს-ის მანძილზე (საფიქრებელია, უფრო მის პირველ ნახევარშივე) დასავლეთ საქართველოს ეკლესია გამოეყო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს და მცხეთის ტახტს უერთდება, ხოლო აფხაზთა კათალიკოსი სრულიად საქართველოს კათალიკოსს ექვემდებარება. კონსტანტინოპოლიდან გამოყოფის შემდეგ იწყება ბერძნული კათედრების მოშლა და მათ საპირისპიროდ ქართული საეპისკოპოსო ცენტრების დაარსება". ეს საეკლესიო რეფორმა, ნ. ბერძენიშვილის ვარაუდით, საბოლოოდ X ს-ში სრულდება [11].

თუ როგორი რეაქციული იყო ქართული ეკლესიის ეს "პროზელიტიზმი" ანუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შეჭრა – ამის შესახებ ჩვენი ოფიციალური ისტორიოგრაფია წერს: "ქართველები აქედან სდევნიან ბერძნულ ენას, ბერძნულ ვიწრო ეროვნულ კულტურას, შემოაქვთ და ავრცელებენ საკუთარ, ქართულ ენას, ქართულ ღვთისმსახურებას და ქართულ საეკლესიო-სამონასტრო წესებს. ქართულ კულტურას თან მოჰქონდა ქართული პოლიტიკური შეგნება და იდეალი, ასე რომ მცხეთა ჯერ ენობრივად (ეთნიკურ ელემენტებზე დაყრდნობით)

შეიჭრა ლიხთ-იმერეთში, ხოლო შემდეგ, როგორც ჩანს, ეს საინტერესო ფორმულა წამოაყენა თავისი ორგანიზაციული გაბატონების დასაფუძნებლად - "ქართლია" იქ, სადაც მღვდელმსახურება ქართულ ენაზეა (მხოლოდ "კვირიელისონი" შეიძლება ბერძნულად). მირონის კურთხევა "ქართლს" განეწესება. მაშასადამე, ქართლს ნაკურთხი მირონი სავალდებულოა ყველა იმ ეკლესიისათვის, სადაც მღვდელმსახურება ქართულ ენაზეა. ცხადია, მცხეთის საკათალიკოსოს მხრივ ეს არის კანონიკური საფუძვლების დაცვით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლა ლიხთ-იმერეთის ეკლესიაზე ორგანიზაციულად გაბატონების მიზნით" [12].

საბჭოთა კავშირის საზღვრების ჩაკეტილობის გამო ბერძნულ სამყაროში და, მათ შორის, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოშიც XX საუკუნის ბოლოსაც არ იცნობდნენ იქამდე სრულიად ახალ საბჭოთა "საისტორიო თეორიას" ქართული ეკლესიის პროზელიტიზმისა და "მისი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლის შესახებ" (საბჭოთა ისტორიკოსების სიტყვებით). ცნობილი ბერძენი კანონისტი - მიტროპოლიტ მაქსიმეს 1966 წელს გამოცემული წიგნი "საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია" არ შეიცავს ცნობებს აღნიშნულთან დაკავშირებით. შეიძლება დაისვას კითხვა, რა პრობლემები შეექმნება საქართველოს ეკლესიას სამომავლოდ, თუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ან უცხოეთის რომელიმე ეკლესია ოფიციალურად აღიარებს აღნიშნულ თეორიას, ქართული ეკლესიის შეჭრის შესახებ იქამდე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფ დასავლეთ საქართველოში, ეს თეორია ხომ არ შეუქმნით მათ მყარ სამართლებრივ საფუძველს, რათა ცნონ და აღიარონ სეპარატისტული ეკლესიები აფხაზეთსა და დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებში. მეორე მხრივ ეს თეორია იძლევა კარგ საშუალებას და მასზე დაყრდნობით უკვე აქეზებენ ამ კუთხეთა სეპარატისტ მოაზროვნეებს, რათა დედაეკლესიად აღიარონ არა საქართველოს წმიდა ეკლესია, არამედ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო. აღნიშნული "საეკლესიო თეორია" ყველაზე უფრო მეტად გაიტანა და გაავრცელა მთელ მსოფლიოში რუსულმა "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიამ".

არასოდეს, არც ერთ საუკუნეში, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს არ გამოუთქვამს არავითარი თვალსაზრისი ან შენიშვნაც კი „დასავლეთ საქართველოს მის ეპარქიებში“ ქართული ეკლესიის შეჭრის შესახებ. ეს რომ ასე ყოფილიყო, ქართულ-ბერძნული ათასწლოვანი საეკლესიო ურთიერთობების დროს ამის შესახებ ერთხელ მაინც გამოითქმებოდა თუნდაც მცირე შენიშვნა. საქმე ის არის, რომ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფი ფაზისის სამიტროპოლიტო და მისი ოთხი საეპისკოპოსო, რომლებიც თითქოსდა ქართული ეკლესიის მიერ იყვნენ გაუქმებულნი, სინამდვილეში მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ქართველი ერის უძველეს ქვეყანაში, რომელსაც ტრაპიზონის ოლქი ეწოდა. იქამდე კი მას ერქვა "ქალდეა", "სოფელი მეგრელთა". იქ ტრაპიზონის ოლქში მდებარე ჭოროხის ანუ ფასისის მარცხენა სანაპიროზე მდებარეობდნენ ფასისის სამიტროპოლიტო და მისი საეპისკოპოსოები - როდოპოლისისა, საისინისა, პეტრონისა და ზიგანასი, როგორც ეს კარგად არის გარკვეული ნ. აღონცის მიერ. ეს სამიტროპოლიტო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, ხოლო მის ჩრდილოეთით მოქცეული მიწა-წყალი ჭოროხიდან ვიდრე მდინარე ეგრისწყლამდე (ვახტანგ გორგასალის შემდგომ მდინარე კლისურამდე) - წმიდა ნინოს დროიდანვე ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა. ასე რომ, ჩვენი ძველი საეკლესიო მათიანეების ცნობებით, დასავლეთ საქართველოში ძველთაგანვე საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ვრცელდებოდა. სხვა საეკლესიო წყაროებთან ერთად ამის შესახებ ხაზგასმით მიუთითებდა "რუის-ურბნისის" საკანონმდებლო კრების ძველისწერა - "ანდრია პირველწოდებულმა სახარება იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოისასა", ხოლო წმიდა ნინომ ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე მოაქცია "ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა".

რუის-ურბნისის საკანონმდებლო კრების მონაწილე წმიდა მამების თვალსაზრისით, დასავლეთ საქართველო მუდამ ისტორიული საქართველო იყო, რომლის მოსახლეობა, აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად, მოაქცია წმიდა ნინომ. მამასადაძე, დასავლეთ საქართველოში საეკლესიო იურისდიქცია იმთავითვე მცხეთის ხელში იყო და არა კონსტანტინოპოლისა. დასავლეთ საქართველო ეკლესიურად როდესმე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში რომ ყოფილიყო, ამის შესახებ უთუოდ შემორჩებოდა პირდაპირი ან ირიბი ცნობები თვით ბერძნულ წყაროებშივე, ან რაიმე საყვედურნარევი მინიშნება მაინც იქნებოდა ბერძენი იერარქებისა, ასეთი კი არ არსებობს. მაგალითად, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი ძალზე თბილ და მეგობრულ წერილებს წერდა აფხაზთა მეფეს გიორგი II-ს, X საუკუნის შუა წლებში, როცა საბჭოთა ისტორიკოსების აზრით, მის სამეფოში "ბრძოლა იყო გაჩაღებული კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ", ასე რომ ყოფილიყო, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი როგორმე მოახერხებდა პროტესტის გაცხადებას აფხაზთა მეფის - გიორგი მეორისადმი (922-957 წწ.), [პატრიარქ მისტიკოსის წერილები გიორგი II-სადმი; გეორგიკა, 1952 წ. IV, ნაკვეთი II]; ერთი სიტყვით, წყაროები არ ადასტურებენ საბჭოურ თვალსაზრისს.

აღმოსავლეთში, ზოგი ქართველი ისტორიკოსის თვალსაზრისით, თვით წმიდა ნინოს საქმიანობა თითქოსდა მიმართული იყო იქითკენ, რომ ჰერეთში მცხოვრები არაქართული მოსახლეობა (ალბანელები) გაექართველებინა. ჩვენი აზრით, ასეთი წარმოდგენა წმიდა ნინოსი ძალზე უცნაურია. ეს ქართველი მეცნიერი წერს: ბოლბე, სუჯეთისა და კამბეჩოვანის საზღვარზე, მეფე მირიანის დროს ახლადშემოერთებული ქვეყანა იყო, აქ "ალბანელებიც (ჰერები) ცხოვრობდნენ ... მათი საბოლოო ასიმილაცია დროის ამბავი იყო". "ჩანს, მირიან მეფის და წმიდა ნინოს ინტენსიური კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა მიმართული იყო ჰერეთში ქართული ქრისტიანობის გავრცელებისაკენ... რომელიც წინააღმდეგობას აწყდებოდა არა მხოლოდ ალბანელთაგან, არამედ სომხებისგანაც" [13]. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, წმიდა ნინო "აქართველებდა" არა მარტო ჰერალბანელებს, არამედ, სომხებსაც; ჩვენი მეცნიერის ამ მოსაზრების საპირისპიროდ, მოვსეს ხორენაცს მთელი მოსახლეობა "კლარჯეთიდან მასქუთებამდე" (ანუ კასპიის ზღვისპირეთში მცხოვრებ ტომ მასქუთებამდე) - ეთნიკურ ქართველებად მიაჩნია (სადაც იქადაგა წმიდა ნინომ) და არა სომხებად, ანდა ალბანელებად (ჰერებად), როგორც წარმოადგენა საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ. სომხური საისტორიო მწერლობის მამა, სომეხთა ჰეროდოტედ წოდებული, მოვსეს ხორენაცი წერს: "სანატრელი ნუნე წავიდა იქედან (ე.ი. მცხეთიდან), რათა თავისი ადვილგასაგები საუბრით ქართველთა ქვეყნის სხვა კუთხეებიც დაემოდღვრა. გავებლავ და ვიტყვი, რომ ნუნე მოციქული ქალი გახდა. მან იქადაგა სახარება კლარჯეთიდან დაწყებული ვიდრე ალანთა და კასპიის კარამდე, მასქუთთა საზღვრებამდე, როგორც ამას აგათანგელოზი გვაუწყებს" (მოვსეს ხორენაცი. "სომხეთის ისტორია"; 1984; გვ. 172).

წმიდა ნინოს სომხები, ანდა თუნდაც ალბანელები (ჩვენი მეცნიერის აზრით - იგივე ჰერები) რომ გაექართველებინა, როგორმე ხორენაცი მიუთითებდა ამის შესახებ, მაგრამ ის სულ სხვა რაიმეს გვაუწყებს, კერძოდ, საზღვრავს ქართველების ეთნიკურ განსახლებას - ესაა კლარჯეთი, ვიდრე ალანთა და კასპიის კარამდე (ე.ი. დარიალამდე) და ვიდრე მასქუთთა საზღვრამდე - ამ საზღვრებში ქართველები სახლობენ, მათ უქადაგა წმიდა ნინომ; ასე რომ, დარიალის კარამდე მცხოვრები დვალეები გაქართველებული ვაინახები არ იყვნენ, როგორც წარმოდგენია საბჭოური ეპოქის ისტორიოგრაფიას, არამედ - ქართველები, ასევე მასქუთების ქვეყნამდე, ანუ აღნიშნულ მტკვარ-არაქსის შესართავამდე მცხოვრები ჰერები მ. ხორენაცს ეთნიკურ ქართველებად მიაჩნია და არა ალბანელებად. მისგან განსხვავებით ქართველი მეცნიერი ფიქრობს, რომ წმიდა ნინოს

"პროზელიტიზმის სიმბოლო" აღუმართავს ახლადშემოერთებულ ალბანურ ქალაქ ბოდისში (ე.ი. სადღაც უჯარმა - ბოდბეში) და წერს - "მგონია ასე უნდა გავიგოთ წმიდა ნინოს გადაწყვეტილება, რომ ჯვარი - ქრისტიანული პროზელიტიზმის სიმბოლო - დროებით "ალიმართოს იგი უჯარმას ქალაქსა და დაბა ბოდისი არა წინ აღუდგეს ქალაქსა მას მეფეთასა, რამეთუ ერისა სიმრავლე არს მუნ" [დ. მუსხელიშვილი. საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, 2003, გვ. 38.], ასე იქცა ჩვენი მეცნიერის სიტყვით, "ორი ფაქტობრივად ეთნიკურად ერთმანეთისაგან განსხვავებული ქვეყანა ერთ კულტურულ ერთეულად". აქედან ჩანს, რომ საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსების აზრით, წმიდა ნინო ქართლის გარდა, ალბანეთშიც მოღვაწეობდა და მან ალბანეთის ქვეყნის ერთი ნაწილი ქართულ ეკლესიას შემოუერთა. ბოდბის მიხნევა არა ქართლის, არამედ ალბანეთის ქალაქად, ქართულ წყაროებს ეწინააღმდეგება; წმიდა ნინო, ქართველთა განმანათლებელია და არა ალბანელებისა. ჯვარი არ არის პროზელიტიზმის სიმბოლო, საქართველოს ეკლესიას ჯვარი პროზელიტური მიზნით არასოდეს გამოუყენებია, მით უმეტეს, არაქართული ტომების "ასიმილაცი-გაქართველების" მიზნით; ასეთი მოსაზრება უსაფუძვლოა, იგი არ ეყრდნობა წყაროებს.

იღია მართლის სიტყვით - „პატკანოვის შევირდი“, "ქართიზაციის" ყალბი თეორიის ერთ-ერთი ავტორი, ნ. მარი "მეცნიერულად ასაბუთებდა" ერთიანი ქართველი ერის არარსებობას. მან ქართველი ერის სხვადასხვა ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს "იაფეტური" ხალხები დაარქვა, ხოლო ქართველურ და მის მონათესავე ენებს – "იაფეტური" და "თუბალ--კანიური". ნ. მარმა ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რათა "დაესაბუთებინა", რომ თითქოსდა მეგრელები არ იყვნენ ქართველები. ერთი წყაროს არასწორი კომენტარებით მან ქართველ მეცნიერებს მიაღებინა დოგმა თითქოსდა "ქართველის" ტომმა კულტურულ-ეკლესიური ზემოქმედების საშუალებით მეგრელი "ხალხი" "გააქართველა" IX-X საუკუნეებში. ივანე ჯავახიშვილმა პასუხი გასცა ამ ყალბ თეორიას და დაასაბუთა, რომ ქართული ენა არათუ IX-X საუკუნეებში იქცა დასავლეთ საქართველოში კულტმსახურების ენად, არამედ თვით წარმართობის დროსაც კი დასავლეთ საქართველოში – სამეგრელოსა და სვანეთში, წარმართული კულტმსახურება ქართულ ენაზე აღესრულებოდა [14]. მიუხედავად პატკანოვ-მარის "ნაღვაწიდან" გენერირებული სიყალბის მხილებისა ივანე ჯავახიშვილის მიერ, აღნიშნული "თეორია" დღესაც განაგრძობს დამანგრეველ მოქმედებას ქართული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისა.

ე.წ. "ქართიზაციის" თეორიის გაცნობის შემდეგ თვით ქართველები ივიწყებენ ნაციონალურ ინტერესებს და კუთხურობის აპოლოგეტები ხდებიან. ამის ერთი კარგი მაგალითია 1994 წელს გამოცემული წიგნი "სვანურ-ქართული ლექსიკონი, ჩოლორული კილო". ამ წიგნის შესავალში წერია: "აღმოსავლეთ საქართველოში იბერების მოქმედებით განადგურდა სვანური მოსახლეობა" (ა. ლიპარტელიანი. სვანურ-ქართული ლექსიკონი, ჩოლორული კილო. 1994, გვ. X),⁵ სხვა მსგავსი ციტატები ამ წიგნიდან: "მირიანმა სასტიკად დასაჯა ეს ... ჰერი-წანარი-სვანები, ვინც ჟლეტას გადაურჩა, აყარა და დაასახლა ახლანდელი სვანეთის ტერიტორიაზე, რბევას გადარჩა ალბანეთის მოსაზღვრე ტერიტორია" (იქვე, გვ. XI). აი, კიდევ ამონარიდები ამ წიგნიდან: "ჰერების კულტურულ-ეთნიკური შერწყმა ქართულ ტომებთან, ჰერების ასიმილირება დაიწყო ძვ.წ. II-I სს. მიჯნაზე" (საქ. ისტ. ნარკ. ტ. II, გვ. 402). "აღმოსავლეთ საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე მისი იბერიზაციამდე სვანური მოსახლეობა იყო" (ა. ლიპარტელიანი, "სვანურ-ქართული ლექსიკონი, ჩოლორული კილო". 1994, გვ. XIII). ეს ქართველი მეცნიერი თავის წიგნშივე უთითებს მისი აზრების წყაროს - ესაა ნიკო მარი და იმოწმებს ნ. მარის რუსულენოვან წიგნებს - ნიკო მარი,

5 თავისთავად, სადავოა ის ფაქტი, რომ ლექსიკონს თარგმნითის კვალიფიკაცია აქვს მინიჭებული და არა განმარტებითისა (რადგან სინამდვილეში სვანური ლექსიკა ქართული სალიტერატურო ენით განიმარტება და არა ითარგმნება, როგორც ეს იქნებოდა უცხო ენასთან მიმართებაში).

"მოგზაურობა სვანეთში" (1911-1912 წწ.) და ნ. მარი, "ხე - მცენარეულობის იაფეტური სახელები" (1913 წ.).

ამგვარადვე, ფაზისის აკადემიის ერთი ქართველი წევრი წერს: „523 წელს კი სპარსეთმა ბოლო მოუღო იბერიის მმართველობას, იბერიის მეფე გურგენი თავისი მრავალრიცხოვანი ამალით ბიზანტიაში გადაიხვეწა, ხოლო სპარსეთის ვერაგული გეგმის თანახმად სახელმწიფოს მართვის სათავეში მოდიან ქართველები, მაგრამ სახელმწიფო სუვერენიტეტის გაწირვის ფასად და იმხანად ქართველების მმართველთა ქმედება ხელისუფლებაში მოსასვლელად არაკანონზომიერი და მოღალატური იყო“ [კ. ფიფია, ფაზისის აკადემიის ნამდვილი წევრი, „უნდა ითქვას სიმართლე“, ჟურნალი ცოტნიედელი, ტ. II, 2005-08 წწ.].

თუ ჩვენი ზოგი ისტორიკოსი ყველა ქართულ თემსა და ტომს საკუთარ წინაპარს გამოუძებნის - მაგალითად, ინგილოებსა და კახელებს - ჰერ-ალბანელებს, ფშავ-ხევსურებს - ვაინახებს, ქვემო ქართლებს - სომხებს, დასავლელ ქართველებს - ადიღე-ჩერქეზებს და ა.შ. თუ განაცხადებენ, რომ დასავლეთ საქართველოში სხვა ეთნოსი ჩამოყალიბდა, რომელიც შემდეგ "ქართიზებულ" იქნა - ერი და სახელმწიფო დაიყოფა. მით უმეტეს, რომ წყაროები, თუ მათ კარგად და სწორად წაიკითხავთ, მიკერძოების გარეშე, არ იძლევა ამის უფლებას, პირიქით, ჩვენი წყაროები: "მოქცევაი ქართლისაი" თუ "ქართლის ცხოვრება" ღალადებენ, რომ ქრისტეს შობამდე შექმნილი ერთიანი საქართველოს - "ქართლის სამეფოს" მოსახლეობა იმთავითვე იყო ქართველი ხალხი და ამ სახელმწიფოს ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი მდ. ეგრისწყალზე გადიოდა აზონისა და ფარნავაზის დროს; თუ რას ნიშნავს წყაროს ეს მითითება, გვიხსნის წმიდა ამბროსი ხელაია: "ჯერ კიდევ არაქრისტიანი ქართული ტომის მოდგმებმა შექმნეს პატარა სივრცით, მაგრამ ძლიერი ნებისყოფით სახელმწიფო, რომელიც ცნობილია ისტორიაში საქართველოს სახელით - ერთადერთი მატარებელი წინა აზიაში ქრისტიანული კულტურისა და ევროპული ჰუმანიზმისა". მამსადაძე, კათოლიკოს - პატრიარქ წმიდა ამბროსი ხელაიას და ზოგადად საქართველოს წმიდა ეკლესიის თვალსაზრისით, ჯერ კიდევ გაქრისტიანებამდე I-IV საუკუნეებამდე, ქართველთა მოდგმამ შექმნა დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი ერთიანი სახელმწიფო, მატარებელი ერთიანი ქართული კულტურისა.

რუსულ იმპერიას ჩვენი ისტორიოგრაფებისათვის თავისუფალი მუშაობის საშუალება რომ მიეცა, საჭირო არ იქნებოდა ჩვენი მოსაზრებების გამოთქმა და არც წმიდა ეკლესია განაჩენდა შემდეგს: "დაუშვებელია ისტორიის გაყალბება - მეგრელებისა და სვანების მწიგნობრობისა და ქრისტიანული კულტურის არმქონეებად გამოცხადება და ამ კუთხის შვილებისათვის XXI საუკუნეში ბიბლიის თარგმნა, რაც უპირველეს ყოვლისა მიზნად ისახავს ერის გათიშვას და ქვეყნის მთლიანობის დარღვევის მცდელობას" [15].

ამჟამად გარკვეული ქართული წრეები ისე წარმოადგენენ საქმეს, თითქოსდა რუსულ "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში" მხოლოდ ტაო-კლარჯეთის ეთნიკური და კულტურული სახე იყოს დამახინჯებული. სინამდვილეში აქ საქართველოს ყოველი კუთხის და, საერთოდ, ქართველი ერის ისტორიაა გაყალბებული. როგორც თანდართული ლიტერატურის ჩამონათვალიდან ჩანს, სტატეების ავტორები ქართულ ოფიციალურ ისტორიოგრაფიას ეყრდნობოდნენ. "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში" მიხედვით, აღმოსავლეთ საქართველო, კერძოდ კახეთის და მცხეთის აღმოსავლეთით მდებარე მხარეები, ისტორიული ალბანეთის მიწა-წყალადაა გამოცხადებული, ალბანელები კი აზერბაიჯანელი ერის წინაპრებად მიიჩნევა, ჰერები - ალბანელი ხალხის ერთ-ერთ ჯგუფადაა წარმოდგენილი. ბოდბე, გურჯაანი, საინგილო და მახლობელი მხარეები - ალბანელების ანუ აზერბაიჯანელების წინაპრების ისტორიულ საცხოვრისად მოიაზრება. საქმე ისაა, რომ ამ მოსაზრე-

ბას საფუძვლად უდევს ეკლესიის ისტორიის გაყალბება, წყაროებზე ზეწოლა და მისი მონაცემების თვითნებური ინტერპრეტირებით ყალბი დასკვნების მიღება, ჯერ თვით საქართველოს მეცნიერთა მიერ და შემდგომ მათი დამოწმებით უცხოელ ავტორთა მხრიდან. კერძოდ, "პრავოსლავანია ენციკლოპედია" სტატია "ალბანეთის საკათალიკოსოს" რუკის მიხედვით, მცხეთის აღმოსავლეთით მდებარე მიწა-წყალი (ქვემო კახეთი) - ალბანეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შემავალ ტერიტორიად მიიჩნევა.

რუსულ "პრავოსლავანია ენციკლოპედიაში" სტატიაში: "ალანის სამიტროპოლიტო" აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთი, კერძოდ ახალგორის, ყაზბეგის და მიმდებარე მიწა-წყალი წარმოდგენილია კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ალანის სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში, მრავალი ქართული ეკლესია-მონასტერი და, რაც მთავარია, მიწა-წყალი ალანურ-კონსტანტინოპოლურადაა გამოცხადებული. (2008 წლის აგვისტოს შემდეგ ცხადი გახდა რისთვის დაიწერა რუსულ "პრავოსლავანია ენციკლოპედიაში" ამდენი სიყალბე საქართველოს შესახებ).

დასავლეთ საქართველოში ამავე "პრავოსლავანია ენციკლოპედიაში" სტატიის "აფხაზეთის საკათალიკოსო"-ს მიხედვით აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა არაბების დროს გადასახლდა იქ და შეიტანა ქართული ენა და კულტურა". ეს თითქოსდა იმის შედეგად მოხდა, რომ იქამდე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფ დასავლეთ საქართველოში შეიჭრა მცხეთა და იქ გაბატონდა. აფხაზი სეპარატისტებიც ამ თვალსაზრისს არიან ჩაჭიდებულნი; 2005 წელს გამოიცა "აფხაზეთის მართლმადიდებლური ეკლესიის მოკლე ნარკვევი" მღვდელ-მონაზონ ღორთე ღბარის ავტორობით, სადაც დამოწმებულია რუსული "პრავოსლავანია ენციკლოპედიაში" აღნიშნული სტატია - ქართველების დასავლეთ საქართველოში გადასახლების შესახებ VIII-X სს-ში. ავტორი ეჭვიუტანელ ფაქტად მიიჩნევს თვალსაზრისს, რომ დასავლეთ საქართველო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა და იქ ღვთისმსახურებისათვის ეკლესიებში არა მხოლოდ ბერძნული, არამედ აფხაზური ენაც გამოიყენებოდა, ხოლო შემდეგ თითქოსდა ეს "ეკლესია და აფხაზური სახელმწიფო ქართველმა აგრესორებმა ქართული ეკლესიის წინამძღოლობით დაიპყრეს და აფხაზური ეკლესია ჩაკლეს" [16].

მამასადაძე, ჩვენში ისტორიულად ორი თვალსაზრისი ჩამოყალიბდა დასავლეთ საქართველოს იურისდიქციის შესახებ. პირველის მიხედვით დასავლეთ საქართველო IV საუკუნიდანვე უწყვეტად საქართველოს ეკლესიის წიაღში იმყოფებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ ეს ასახა რუის-ურბნისის კრებამ, ამჟამად ეს თვალსაზრისი უარყოფილია და საყოველთაოდაა აღიარებული მეორე თვალსაზრისი, რომ IX-X სს-მდე დასავლეთ საქართველო ბერძნული ეკლესიის წიაღში იმყოფებოდა.

სამწუხაროდ, 2007 წელს, გამოცემული „პრავოსლავანია ენციკლოპედია“-ს მე-13 ტომში ერთადერთ ეჭვიუტანელ ჭეშმარიტებადაა გამოცხადებული ზემოთ აღნიშნული მეორე თვალსაზრისი, რომ დასავლეთ საქართველო IX-X სს-ში ბერძნული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა. შესაბამისად უარყოფილია ძველი ქართული საეკლესიო თვალსაზრისი. უკვე ნახსენები რუსული ენციკლოპედიაში მე-13 ტომში სტატიის ავტორის სიტყვით – წმიდა ნინო მხოლოდ ქართლის, მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს განმანათლებლადაა წარმოდგენილი და ისეა მიწოდებული მკითხველისადმი, თითქოსდა ის ერთადერთი თვალსაზრისი იყოს, მაშინ როცა ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით: „ქართველებს იმთავითვე წმიდა ნინო ერთიანი ქვეყნის, ერთიანი საქართველოს განმანათლებლად მიუჩნევიათ და არა მისი ერთი რომელიმე ნაწილისა“. მართალია „პრავოსლავანია ენციკლოპედია“-ს მე-13 ტომის ავტორები მიუთითებენ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის წყაროთა სიმწირის შესახებ, მაგრამ ძალზე სამწუხაროა, რომ ღუმან და

ოღნავ მინიშნებასაც კი არ აკეთებენ იმის შესახებ, რომ ამ საკითხს თავისი განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია რუის-ურბნისის კრებამ და მიიღო შესაბამისი განსაზღვრება, როგორც ჩანს რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედია“-ს ქართველ ავტორებს არ მიაჩნიათ წყაროდ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის კვლევის საქმეში.

ჩვენი თვითმიზანი არ არის „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედია“-ში გამოთქმული თვალსაზრისის კრიტიკული განხილვა, ჩვენ ამ საკითხით საერთოდ არც დავინტერესდებოდით, ის რომ არ ენებოდეს საქართველოს ეკლესიის და საერთოდ ქართველი ერის მთლიანობის საკითხს. საბედნიეროდ, ჩვენზე გაცილებით ადრე ივ. ჯავახიშვილი შეეხო სწორედ ამ თემას, გამოწველილვით განიხილა და მოგვცა ღიძებული დასკვნა. ნიშანდობლივია რომ „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედია“-ს ავტორებმა არ გაითვალისწინეს ივ. ჯავახიშვილის ეს დასკვნა და შეფასება.

XV ს-ში საქართველოს დაშლა-დანაწევრების ჟამს ჩამოვიდა ანტიოქიის პატრიარქი მიხეილი, რომელმაც ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით „შეთხზა თეორია საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის დასარღვევად, ქართველი ერის საუკეთესო შვილთა საუკუნოვანი ბრძოლით მიღწეული მონაპოვრის, საქართველოს ეკლესიის თავისუფლების მოსასპობად, მისი მთლიანობის დასარღვევად“ [ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. III, 1982, გვ. 340].

მაინც რა თეორია შეთხზა უცხოელმა იერარქმა? ეს თეორია, რომელიც თითქოსდა ხელახლა გაცოცხლდა აღნიშნული ენციკლოპედიის ფურცლებზე, შემდეგში მდგომარეობს: ანდრია მოციქული არაა განმანათლებელი სრულიად საქართველოსი, ასევე წმიდა ნინო მხოლოდ აღმოსავლეთ ნაწილის განმანათლებელია. ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „გიორგი მთაწმიდელი და განსაკუთრებით ეფრემ მცირე, რუის-ურბნისის 1103 წლის საეკლესიო კრების ყველა სულისჩამდგმელი და ნიკოლოზ კათალიკოსი ამტკიცებენ, რომ ანდრია მოციქულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ხოლო შემდგომ ქრისტიანობა კვლავ აღადგინა წმიდა ნინომ, რომლის სასწაულთმოქმედებამ და ქადაგებამ „მიიზიდა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“, ნიკოლოზ კათალიკოსიც, წმიდა ნინოს საერთო მოციქულად და განმანათლებლად თვლიდა „ჩვენ ქართველთაისა“ („სასწაულნი სვეტიცხოვლისა“). ერთი სიტყვით ანდრია მოციქულიც და წმიდა ნინოც საერთო ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ერის განმანათლებლად იყვნენ ცნობილნი. „საქართველოს სხვადასხვა ნაწილების ცალკე მქადაგებლების გამოძებნის სურვილიც არ ჰქონიათ, რადგან ისინი მთლიანი და განუყოფელი საქართველოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის იღწოდნენ. ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქი მიხეილი, სწორედ ამ ქართველ სახელოვან მეცნიერთა მიერ შექმნილსა და მთელი ქართველი ერისაგან შესისხლხორცებულ შემეცნებას სპობდა“ [ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. III, გვ. 340].

სამწუხაროა, რომ ძველ ქართულ სახელოვან მეცნიერთა (ივ. ჯავახიშვილის შეფასება) მიერ ბოძებულ შემეცნებას სპობს ზოგიერთი ახალი ქართველი მეცნიერი, თანაც ისეთი უმაღლესი საერთაშორისო საეკლესიო ორგანოდან როგორცაა „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედია“.

მაგალითად, ძველი ქართული წყაროების საწინააღმდეგოდ „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედია“-ს მე-13 ტომის ავტორები (გვ. 200) ნოტიციებზე – ბიზანტიურ კათედრათა ნუსხებზე დაყრდნობით მიიჩნევენ, რომ დასავლეთ საქართველოში VI-IX სს-ში არსებული საეპისკოპოსოები კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ. თითქოსდა „ეგრისის სამეფოში I ნოტიციის მიხედვით არსებობდა ლაზიკის ეპარქია, რომლის ცენტრი იყო ფაზისის (ფოთის) სამიტროპოლიტო ოთხი საეპისკოპოსო კათედრით – როდოპოლისი (ვარციხე), საისინი (ცაიში), პეტრა (ციხისძირი), ზიგანა (ზიგანისი, გუდავა), და აბაზგის ეპარქიის სებასტოპოლისი (ცხუმის) ავტოკეფალური საეპისკოპოსო კათედრა (გვ. 200). თითქოსდა შემდგომ ისინი ქართულმა ეკლე-

სიამ კონსტანტინოპოლს ჩამოაშორა. ვშიშობთ, რომ ეს არასწორი თეორია, გავრცელებული მთელ მსოფლიოში "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის" მიერ, დიდ საფრთხეს შეუქმნის სამომავლოდ საქართველოს ტერიტორიულ და საეკლესიო მთლიანობას.

რუსულ "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში", დასავლეთ საქართველოს მსგავსად, სამხრეთ საქართველოც არაქართულ ქვეყნადაა გამოცხადებული, სადაც, თითქოსდა, ქართული ეკლესიის გაბატონების შემდეგ მოხდა მკვიდრი "სომხების" გაქართველება. "სომხების" გაქართველების "თვალსაზრისი" იმდენადაა გავრცელებული, რომ მან უკვე ქართულ საეკლესიო გამოცემებშიც შეაღწია. მაგალითად, ცნობილი ავტორები წერენ: კათალიკოსმა კირიონ I ქვემო ქართლში "არაქართული მოსახლეობის გასაქართველებლად მარჯვედ გამოიყენა პოლიტიკური ვითარება" [17].

სომეხი ავტორები და არა მხოლოდ ისინი, ასეთ, სტატიებს საფუძვლად უდებენ თეორიას, რომ ქვემო ქართლი და საერთოდ სამხრეთ საქართველო სომხური ქვეყანა იყო, რომელიც ეკლესიის მიერ "გაქართველდა". ესაა ე.წ. "ქართიზაციის" თეორია, რომელიც ქართული საბჭოთა ოფიციალური ისტორიოგრაფიისათვის უეჭველ ღოვმად იქცა და ეს უკანასკნელი მას ავითარებდა მთელი XX საუკუნის განმავლობაში, აღნიშნული ტენდენცია კი XXI საუკუნის დასაწყისის საქართველოში რუსული საოკუპაციო რეჟიმების დამყარებით წარმოჩინდა აფხაზეთსა და სამაჩაბლოში.

ერთი სიტყვით რუსულ "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიას" სხვადასხვა ტომში გამოქვეყნებული სტატიები ქართული თანამედროვე ისტორიოგრაფიის ნაკლსა და მარცხს წარმოადგენს. მოსალოდნელი იყო, რომ სამეცნიერო წრეები ამ საკითხის განსახილველად გამართავდნენ მსჯელობას და მოხდებოდა სამეცნიერო აზრის ურთიერთგაცვლა, მაგრამ არავინ დაინტერესებულა ამ პრობლემის განხილვით.

საქმე ისაა, რომ თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიას, რომელიც ეყრდნობა "ქართიზაცია - გაქართველების" ყალბ თეორიას (რაც თითქოს ეკლესიის წინამძღოლობით ქართის ტომმა VIII-X სს-ში მოახდინა), არ შეუძლია ამჟამად საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესების დაცვა. აღნიშნულის ნათელი დადასტურებაა უკანასკნელ ხანს (2008 წლის აგვისტო) მომხდარი, მორიგი რუსული აგრესია და ანექსია საქართველოს წინააღმდეგ – რაც მზადდებოდა დიდი ხნით ადრე და გარდა მილიტარისტულია შედეგობა ინტელექტუალური დივერსიის მდგენელისაგან, რომელიც ცხადია დაფუძნებულია "ქართიზაციის თეორიაზე";

ქართული ისტორიოგრაფია, საქართველოსათვის დამდგარი შედეგების გათვალისწინებით, აღნიშნული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მთლიანობის პრობლემის გადაჭრას შეძლებს, თუ ის გაიზიარებს ძველი ქართველი ისტორიკოსების თვალსაზრისს, რომ ქართველი ხალხი ჩამოყალიბდა არა VIII-X სს-ში ეკლესიის მეოხებით მეზობელი ტომების ქართიზაციის შედეგად, არამედ ისტორიაში გამოჩენის დროს ქართველი ხალხი წარმოადგენდა ეთნიკურად მთლიან, ერთ ხალხს, ერთი ენითა და კულტურით, რომლის საცხოვრისი მოიცავდა დასავლეთ, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს, რომ იმთავითვე ქართველები იყვნენ არა მხოლოდ შიდა ქართლის მოსახლეობა, არამედ - ეგრისელები, სვანები, კახელები და სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობა, რომ მათ ჰქონდათ ერთი ენა (სუსტად დიფერენცირებული ფუძექართული ენა), რომელსაც დაეყრდნო საღვთისმეტყველო ლიტურგიკული ენა (ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ), რომ მხოლოდ შემდგომ დაიწყო ამ ერთიანი ენის შიგნით დიალექტების წარმოქმნა. ასეთი ვითარება არ არის უპრეცედენტო (მაგალითად, ერთი სლავი ხალხი იქამდე ერთიანი ენის მქონე მხოლოდ გაქრისტიანების შემდეგ დაიყო სხვადასხვა დიდ ენობრივ ჯგუფებად).

ერთი ენისა, მმართველობისა და ერთი ეკლესიის არსებობის შესახებ მოგონებები დაუცავს ჩვენი ხალხის ისტორიულ მემკვიდრეობასაც კი. მაგალითად, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე სერგეი მესხი ოსმალეთის საქართველოდან დაბრუნების შემდეგ გაოცებული იყო ლაზთა შორის შემორჩენილი ისტორიული მახსოვრობით, რომ მათ ოდესღაც თავდაპირველად, დანარჩენ სხვა ქართველებთან ერთად ჰქონიათ საერთო ენა, ერთიანი სახელმწიფო (მმართველობა) და ერთი სარწმუნოება. ის თავის წერილში „ოსმალეთის საქართველო“ წერდა: „იმათ ახსოვთ, რომ ჩვენი თანამომენი არიან, რომ ერთ დროს საზოგადო ისტორიული ცხოვრებით გვიცხოვრია ერთს ბედსა და უბედურების ქვეშ ცყოფილვართ, ერთი მეფეები გვყოლია, ერთი მმართველობა და ერთი ენა, სარწმუნოება გვქონია“.

კიდევ უფრო ადრე იმავეს წერდა წმიდა დიმიტრი ყიფიანი როცა რუსული ხელისუფლება შეეცადა სამეგრელოს სკოლებიდან და ეკლესიებიდან ქართული ენის განდევნას – „მოციქულთა დროიდან ქართული ენა იყო საეკლესიო და საკულტო ენა სამეგრელოში და იქ ეს ენა ყველას ესმის, ამჟამად კი ახალ კულტურას ნერგავენ. მეგრულ ენას ასწავლიან სხვა ანბანის საშუალებით“ [18].

ფაქტი ერთიანი ქართველი ხალხის ქრისტესშობამდე არსებობის შესახებ დაფიქსირებულია ძველ ქართულ წყაროებში, მაგალითად, როცა "მოქცევაი ქართლისაი" აღნიშნავს, რომ აზონი დაადგინეს მეფედ მთელი ისტორიული საქართველოსი, რომ მისი პირველი, ერთიანი "ქართლის სამეფოს", დასავლეთ საზღვარი გადიოდა მდინარე ეგრისწყალზე, ცხადია, ივულისხმება, რომ ეგრისწყალთან მდებარე ეგრისი ქართლია, ქართლის სამეფოს ნაწილია, და მისი მოსახლეობა ქართველი ერის ნაწილია, რადგანაც აზონის ეპოქაში, ქრისტესშობამდე IV-III საუკუნეებში, პირველი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს საზღვრები "მოქცევაი ქართლისაი"-ის მიხედვით ასეთი იყო: "საზღვარი დაუდვა მას ჰერეთი და ეგრისწყალი და სომხეთი და მთა ცროლისა" [19]. ამავე თვალსაზრისს ატარებს "ქართლის ცხოვრება". ყველა მეფე, უკლებლივ, ფარნავაზიდან ვახტანგ გორგასალამდე, ფლობს დასავლეთ საქართველოს, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა უეჭველად ქართული იყო (ჩვენი საეკლესიო წყაროების ცნობით) და ამ მოსახლეობას არ ესაჭიროება არავითარი "ქართიზაცია – გაქართველება". როგორც აღინიშნა, ამავე თვალსაზრისს გამოთქვამს რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერაც, სადაც ანდრია პირველწოდებული მთელი საქართველოს მომაქცევლად, ხოლო წმიდა ნინო მთელი ქართველი ერის გამაქრისტეანებლად იწოდება.

თუ ოფიციალური ისტორიოგრაფია არ გაიზიარებს ძველ ისტორიკოსთა თვალსაზრისს, ცხადია, ვერ შეძლებს რუსული ვერც "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის" და ვერც ე.წ. სეპარატისტთა (სინამდვილეში - მეზობელი იმპერიის მესვეურთა) მიზნების ჯეროვან შეფასებას და ქვეყნის დაცვას ლეზინტეგრაციის და ტერიტორიული რღვევის, გარედან ინიცირებული, დესტრუქციული პროცესებისაგან.

დასკვნა

ქართველი ერის მთლიანობის დასარღვევად პატკანოვის მიერ შემუშავებული თეორია, მართალია, დაძლეული იქნა წმიდა ილია მართლის მიერ, მაგრამ საბჭოთა რეჟიმის დროს ის აღორძინდა ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორიის სახით და XX ს-ის 30-იანი წლებიდან გადაიქცა ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ერთადერთ მიმართულებად. ამ თეორიას იზიარებს და ეყრდნობა თითქმის ყველა ნაბეჭდი საისტორიო ნაშრომი. ამ სახით პატკანოვ-მარის საისტორიო თეორია, ამჟამად, უკვე დამკვიდრდა ერთადერთად და შეუცვლელად. ეს თეორია კი საშიშია ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის, ძირს უთხრის ქართველი ერისა და ეკლესიის მთლიანობას. მას, ვითარცა ერთადერთ ჭეშმარიტ საისტორიო თეორიას ასწავლიან ყველა საერო სასწავლო დაწესებულებაში. ჩვენ იმედი გვქონდა, რომ სასულიერო სასწავლებლებში მაინც თავს აარიდებდნენ „ქართიზაციის“ თეორიას, მაგრამ სასწავლო პროგრამებიდან ჩანს, რომ მან სასულიერო სასწავლებლებშიც შეაღწია, რაც ძლიერ საშიშია საეკლესიო მთლიანობისათვის.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მთლიანობისათვის გადაუდებელ აუცილებლობად მიგვაჩნია აღდგეს საღვთისმოსავო მადლით მოსილი ავტორიტეტი ძველი ქართული საისტორიო წყაროებისა და რუის-ურბნისის კრების მამების "ძეგლისწერისა", ღიდი ილია მართლის (ჭავჭავაძის) და ღიმიტრი ბაქრაძის სამეცნიერო მიმართულებისა ისტორიოგრაფიასა და ენათმეცნიერებაში.

*საქართველოს საპატრიარქოსთან შექმნილი,
საქართველოს რეალური ისტორიის
დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია*

ლიტერატურა

1. ილია ჭავჭავაძე. ქვათა ღალადი. გამოცემის რედაქტორი: თენგიზ სანიკიძე; გამომცემლები: დ. გვიჩიანი, მ. მხეიძე, ბ. კუდავა. თბილისი 1994 წ. <http://www.nplg.gov.ge/frames.php>
2. დიმიტრი ბაქრაძე. პროფესორი პატკანოვი და ქართული ისტორიის წყაროები. დროება; 1884., 1-5 მაისი; 94-98. // დიმიტრი ბაქრაძე. პროფესორი პატკანოვი და ქართული ისტორიის წყაროები. თხზულება დიმიტრი ბაქრაძისა - თბილისი: ზ. ჭიჭინაძის გამოც., 1884: ექვთ. ხელაძის სტ.; დაცულია: სპე; პალატა; საქ. მუზ.; გრიშაშვილი; არქივი; ქუთაისის საჯარო; ქუთაისის უნ-ტი; რუსეთის ეროვნული ბიბ-კა [სპბ]; რუსეთის მეცნ. აკად. ბიბ-კა [სპბ].
3. ს. ჯორბენაძე. ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა, 1984 წ. გვ. 48.
4. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტომი X, გვ. 458, 460. თბილისი 1986 წ.
5. ივ. ჯავახიშვილი. თხზ. ტ. I., გვ. 152.
6. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე. დედაეკლესია. გამომც. „განათლება“ 1996 წ., გვ. 191-193.
7. იქვე, გვ. 208-209.
8. დ. მუსხელიშვილი. ქართული ეკლესია და სახელმწიფო ტერიტორია შუა საუკუნეებში. საქართველოს საპატრიარქოს ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი, II საერთაშორისო სიმპოზიუმი, 24-26 ნოემბერი, 2005.
9. ტ. ფუტყარაძე. ქართველები. გამომცემლობა: "ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი", 2005, გვ. 42-77.
10. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. „საქ. სსრ“, 1981 წ. გვ. 61.
11. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. II, გამომცემლობა "საბჭოთა საქართველო", თბილისი 1973, გვ. 427.
12. თ. პაპუაშვილი. ადრეფეოდალური ხანის ქართული ლიტერატურა და საისტორიო მწერლობა. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. II, თბილისი, 1973, გვ. 574-601.
13. დ. მუსხელიშვილი. საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, 2003, გვ.38.
14. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია. გამომცემლობა "მერანი" 1998 წ., ტომი მეორე, გვ. 269-270.
15. საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებლური ეკლესიის წმიდა სინოდის სხდომის ოქმი, 23, 2005, საპატრიარქოს უწყებანი, 45, გვ. 7.
16. Иермонах Дорофей (Дбар). "Краткий очерк истории Абхазской Православной Церкви", Новый Афон, 2005 г.
17. "საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები", თბილისი 2000 წ., გვ. 28.
18. ა. ჯაფარიძე, საქართველოს საეკლესიო კრებები, 2003, ტ. III, გვ. 72.
19. "მოქცევაი ქართლისაი", ძეგლ. I, 1964 წ., გვ. 81.

შურნალი სვეტიცხოველი აბრეღებს კუბლიკაციას ცალკეული ნაკვეთებისა
მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის გამოკვლევადან
„საეპისკოპოსოები ღაზიკაში“

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

საეპისკოპოსოები ღაზიკაში

© მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

ყველა უფლება დაცულია. ამ ნაშრომის არცერთი ნაწილი არანაირი ფორმით და საშუალებით
(იქნება ეს ელექტრონული თუ მძიანიკური), არ შეიძლება გამოყენებულ იქნას ნებაართვის გარეშე

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ეპარქიები ლაზიკაში

შესავალი

ჩვენი ნაშრომი ეძღვნება საქართველოს წმიდა ეკლესიის იურიდიქციის საზღვრების კვლევას.

ეკლესიის ძველმა მემკვიდრეებმა (განსაკუთრებით რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების მამებმა) მოგვცეს ცნობები, რომ დაარსებისთანავე საქართველოს ეკლესიის იურიდიქციის საზღვრებში შედიოდა აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად დასავლეთ საქართველოც, მაგრამ XX ს-ში, ალბათ საბჭოთა რეჟიმის ძალდატანებით, ოფიციალურ ისტორიოგრაფიაში გაბატონდა მტკიცება, რომ დასავლეთ საქართველო გაქრისტიანებიდან 500-600 წლის მანძილზე (IX-X სს.) კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურიდიქციაში იმყოფებოდა და თითქოსდა მხოლოდ შემდეგ მიიერთა ის ქართულმა ეკლესიამ.

ჩვენ მრავალწლოვანი შრომა მოვანდომეთ იმის კვლევას, რომ ეს ასე არ იყო და სწორია ჩვენი მკვლევებისა და წმიდა მამების ძველი თვალსაზრისი.

დასავლეთ საქართველო წმიდა ნინოს დროიდანვე არა კონსტანტინოპოლის, არამედ მცხეთის საეკლესიო იურიდიქციაში შედიოდა, რადგანაც ის ქართლის სამეფოს ნაწილი იყო, ხოლო ბიზანტია თავის საეკლესიო იურიდიქციას ახორციელებდა არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ქართველთა უძველეს ქვეყანაში, ისტორიული ლაზიკის ერთ ნაწილში, ტრაპეზუნტის რეგიონის მხარეს, რომელიც ჯერ კიდევ რომის იმპერიამ ჩამოაცილა ქართველთა სახელმწიფოებრივი გავლენის სფეროს. იქ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ სხვა სამიტროპოლიტოებთან ერთად ჩამოაყალიბა ფაზისის (ფასიდის) სამიტროპოლიტოს საეპისკოპოსო კათედრები – ზიგანა, პეტრა, როდოპოლისი და საისინი. თავდაპირველად მათი სამიტროპოლიტო ცენტრი მდებარეობდა ქალაქ პოლემონიონში, რომელსაც ასევე ფასიდი (ფადისი, ფატსა) ერქვა. VII საუკუნისათვის მათ მომცველ რეგიონში, მთავარი ქალაქის ღირსება ტრაპეზუნტმა მოიპოვა. პირველ ათასწლეულში დაარსებულმა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიებმა იარსებეს რამდენიმე საუკუნე.

ისინი, როგორც ითქვა, მდებარეობდნენ ქართველი ერის უძველეს სამშობლოში, რომელსაც ლაზეთი (ლაზიკა) და ქალდეა ერქვა. ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით ქალდეა იყო სამშობლო ყველა ქართული ტომისა, მათ შორის ცხადია სვანებსა და მეგრულ-ჭანებსა.

VI-VIII სს.-ში ტრაპეზუნტის ოლქში (ლაზიკა-ქალდეაში) განლაგებულ ფასიდის სამიტროპოლიტოში შემავალ ზიგანას, როდოპოლისის, საისინისა და პეტრას საეპისკოპოსო კათედრების მომცველ ქვეყანას რთული ისტორია ჰქონდა.

ჯერ რომმა, შემდგომ კი ბიზანტიამ დაიპყრეს ქართველთა წინაპრებით დასახლებული პონტოსპირეთის მხარეები სინოპიდან ჭოროხამდე და შეიყვანეს თავიანთი იმპერიის შემადგენლობაში. იმპერატორებმა დაპყრობის შემდეგ ხალიბების, მაკრონების, მოსინიკების, დრილების, კოლხების, ტიბარანებისა და სხვა ქართული ტომების ამ მიწაწყალზე სვადასხვა დასახლებების სახელმწიფო-ადმინისტრაციული ერთეულები ჩამოაყალიბეს, მაგრამ მათ

(ადმინისტრაციულ ერთეულებს) ქართული სახელები აღარ უწოდეს, მაგალითად კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიტყვით, ქალებითა და ლაზებით დასახლებულ ადმინისტრაციულ ერთეულს „არმენიაკონის თემი“ უწოდეს მხოლოდ იმის გამო, რომ მისი საზღვრების მახლობლად არმენიელები სახლობდნენ.

824-863 წლებში არმენიაკონის თემის დაშლამ და ქალდიის ცალკე თემად გამოყოფამ გამოიწვია იქ ადრიდანვე მდებარე ძველი საეპისკოპოსო კათედრების – ზიგანას, პეტრას, როდოპოლისის და საისინის სახელების გაქრობა-დამცრობა. მათ ადგილას ახალი ქალაქები და შესაბამისი კათედრები წარმოიქმნა. ამასთანავე ეს ძველი საეპისკოპოსო ქალაქებიც გადანაწილდა სხვადასხვა ახალ ადმინისტრაციულ ოლქებს შორის.

არაბთა მპყრობელობის შესუსტებისას X-XI საუკუნეებში გაიზარდა ქალდიის თემის დედაქალაქის ტრაპეზუნტის საეკლესიო მნიშვნელობა და ავტორიტეტი.

არზრუმის რეგიონიდან არაბთა განდევნის კვალდაკვალ, როცა ის ბიზანტიის სახელმწიფოს დაუბრუნდა, ამ რეგიონის უმეტესი ნაწილი ეკლესიურად დაუქვემდებარეს ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს, ანუ ე.წ. ეპარქიას „ლაზიკაში“.

ასევე, მეორე ათასწლეულის დასაწყისშიც არაბთა და თურქმანული ტომებისაგან გათავისუფლებული ვრცელი მიწა-წყალი ვანის ტბიდან ტრაპეზუნტამდე შეიყვანეს აღნიშნულ ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს „ლაზიკის“ საეკლესიო ოლქის შემადგენლობაში.

როგორც მისი სახელწოდება აჩვენებს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიების იურისდიქცია ვრცელდებოდა იმ მიწა-წყალზე, რომელსაც კონსტანტინოპოლში „ლაზიკას“ უწოდებდნენ.

ლაზიკის გეოგრაფიული ადგილმდებარეობის განსაზღვრას უპირველესი მნიშვნელობა აქვს საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შესწავლისათვის, ლაზიკის ზუსტი გეოგრაფიული ადგილმდებარეობის განსაზღვრის გარეშე შეუძლებელია პირველი ათასწლეულის საქართველოს ეკლესიის ისტორიის დაწერა.

ლაზიკის გეოგრაფიული მდებარეობის შესახებ არსებობს რამდენიმე განსხვავებული თვალსაზრისი.

ამჟამინდელი ოფიციალური საისტორიო თვალსაზრისით ლაზიკა ეწოდებოდა დასავლეთ საქართველოს (ამიტომაც, თითქოსდა, დასავლეთ საქართველო ეკლესიურადაც კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში შედიოდა, რადგანაც წყაროებით ლაზიკაში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს რამდენიმე ეპარქია გააჩნდა).

ლაზიკის ადგილმდებარეობის შესახებ სულ სხვა თვალსაზრისისა იყვნენ ეკლესიის წმიდა მამები და ძველი ქართული ისტორიოგრაფია.

ბერძნული წყაროების საუკეთესო მცოდნე ათონელი მამების, კერძოდ კი ექვთიმე მთაწმიდელის თვალსაზრისით ფაზისი ერქვა მდინარე ჭოროხს, ხოლო ლაზიკა - მდინარე ჭოროხის მარცხნივ მდებარე მიწა-წყალს, კერძოდ კი ტრაპეზუნტისაკენ მიმდებარე სანახებს.

ლაზიკის შესახებ ძველი მამების საეკლესიო თვალსაზრისს კვლევებით ვადასტურებ და მივიჩნევ, რომ ლაზიკა იმთავითვე ერქვა ტრაპეზუნტის მიმდებარე რეგიონს (ჭოროხიდან ზიგანა-გიუმუშხნეს მიმართულებით).

ჩვენს მიერ წარმოდგენილი მოსაზრების დასამტკიცებლად გამოწვლილვით ვიხილავთ

პირველწყაროებს: - სტრაბონის, პროკოფი კესარიელის, აგათია სქოლასტიკოსის, თეოფილაქტე სიმოკატას და ბერძენ-რომაელ სხვადასხვა ავტორთა შესაბამის შრომებს, ასევე ძველ სომეხ ისტორიკოსთა (მოვსეს ხორენაცის, უხტანესის, არისტაკეს ლასტივერტეცისა და სხვათა ნაშრომებს) და ცხადია ძველ ქართულ ისტორიოგრაფიას (მოქცევაი ქართლისაი, ქართლის ცხოვრება და სხვა), ჩემი თემისათვის უაღრესად განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების დადგენილების (ძეგლისწერის) განსაზღვრება დასავლეთ საქართველოში თავდაპირველადვე საქართველოს (მცხეთის) ეკლესიის იურისდიქციის განვრცობის შესახებ (და არა კონსტანტინოპოლისა, რასაც ქვემოთ ვეხებით).

ჩვენმა მეცნიერულმა ძიებამ ჩამოგვიყალიბა თვალსაზრისი რომ ლაზიკა იმთავითვე მდებარეობდა ჭოროხამდე მდებარე შემდეგდროინდელ პონტოს (ტრაპეზუნტის) რეგიონში, ე.წ. „სამხრეთ ეგრისში“, რომელსაც წმიდა მამების მიერ ასევე „სოფელი მეგრელთა“ ერქვა (ეს თემა ქვემოთაა განხილული), რომ ლაზები არიან პირდაპირი შთამომავლები ხალიბებისა ანუ ქალდებისა, ეს მოსაზრება ჩამოგვიყალიბა ქსენოფონტეს შრომებმა (რომელნიც ქვემოთაა განხილული) და სტრაბონის ცნობებმა (მაგალითად, სტრაბონის ცნობით ხალიბებს (ქალდებს) ასევე ჰქონდათ ეთნონიმი „ალაზონები“, მათ ქვეყანას შემდეგში „ალაზონია“ (ლაზონია, ლაზია) ერქვა, სიტყვებში „ალაზონია“ და „ლაზონი“ ფუძეა „ლაზ“-ი) და სხვა წყაროთა მონაცემებმა.

აღნიშნულთა გარდა ასევე ვიყენებთ მრავალ სხვა წყაროს.

ვფიქრობთ ნაშრომისათვის მნიშვნელოვანია ისიც, რომ მასში გამოწველილვითაა გაანალიზებული თანამედრონე და ძველი ავტორების გამოკვლევები კოლხეთის, ლაზეთის, მესხეთის, პონტოს სამეფოსა და ტრაპეზუნტის იმპერიის შესახებ, მათ შორისაა, როგორც ქართველი (ო. ლორთქიფანიძე, დ. მუსხელიშვილი, ნ. ხაზარაძე, გ. მელიქიშვილი, ვ. გოილაძე, თ. ბერაძე, ვ. ჯაფარიძე, გ. გრიგოლია, ბ. კუდავა და სხვათა), ასევე უცხოელ ავტორთა (ნ. ადონცი, კარპოვი ..) ნაშრომები.

მეცნიერული ძიების სტრატეგია. აკადემიკოსი ვ. ვერნადსკი წერდა ლუი პასტერის შესახებ - „პასტერი შევიდა მეცნიერების მისთვის ახალ სფეროში, ახალი მეთოდებით და მუშაობის ახალი წესებით და დაინახა მასში ის, რაც მანამდე არ უხილავთ ამ დარგში მომუშავეთ“ (ა. ფრანგიშვილი, ო. ნამიჩიშვილი, საუბრები მეცნიერების ფილოსოფიის შესახებ 2009, გვ. 162).

საერთოდ, როგორც ცნობილია არსებობს ე. წ. „გარმიანელთა“ კონცეფცია, რომელიც ცდილობს ახსნას ძირითადი ნოვაციები მეცნიერების განვითარებაში: - „მოცემულ მეცნიერებაში სხვა სფეროდან მოდის ადამიანი, რომელიც არ არის შებორკილი ამ მეცნიერების ტრადიციებით და აკეთებს იმას, რისი გაკეთებაც სხვებმა ვერ შეძლეს“ (ა. ფრანგიშვილი, ო. ნამიჩიშვილი, საუბრები მეცნიერების ფილოსოფიის შესახებ 2009, გვ. 162).

უნდა ითქვას, რომ ერთი შეხედვით ეს კონცეფცია ცდილობს ყოველგვარი ტრადიციისაგან გათავისუფლებას, რაც ნაკლოვანებად უნდა ჩაითვალოს, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ამ შემთხვევაში წინ წამოწეულია არა იმდენად ტრადიციებისგან გათავისუფლება, არამედ პირიქით, მათი დაცვა ახალ ვითარებაში - იცვლება მეცნიერული ძიების სტრატეგია.

ცოდნის სისტემის ევოლუციის პროცესში ჩნდება უფრო ახალი დონეები, რის შედეგადაც ხდება ძველი დონეების ტრანსფორმაცია.

ამასთანავე გაჩნდა მეცნიერული კვლევის ახალი ხერხები, რათა ახალი ცდებით შემოწმდეს ძველი თეორიები.

ეს ძირითადად ეხება ემპირიულისა და თეორიულის ცნებებს.

ლაზიკაში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ეპარქიების ადგილმდებარეობის განსაზღვრისას, ცხადია, ჩვენი უმთავრესი ამოცანაა გამოვარკვიოთ სად მდებარეობდა ლაზიკა.

როგორც ითქვა, თითქოსდა ეს საკითხი თეორიულად გარკვეულია ჩვენს ისტორიოგრაფიაში, რომლის მიხედვით ლაზიკა ერქვა დასავლეთ საქართველოს, მაგრამ ჩვენ გვაეჭვებს ეს თეორია, უფრო მეტიც, მისი გაურკვეველობა ხელს გვიშლის ჩვენი ამოცანის გადაჭრაში.

გამოსავალი ალბათ ისაა, რომ მოვახდინოთ კონსტრუირება იმისა თუ რა სახის, როგორი ბუნებისა და გეოგრაფიული გარემოს ქვეყანას გადმოგვცემენ ლაზიკის აღწერისას სხვადასხვა ავტორები და მათ შორის ამ საკითხზე საგანგებოდ მომუშავე პროკოფი კესარიელი.

ამოცანა უფრო კონკრეტდება - ჩვენ გვინტერესებს განვსაზღვროთ ლაზიკის ადგილმდებარეობა VI საუკუნეში, ანუ პროკოფი კესარიელის ეპოქაში.

მეცნიერული დაკვირვების პროცესში ბუნება დამკვირვებელს ეძლევა პრაქტიკის ფორმით, მკვლევარი გამოყოფს ბუნებაში ობიექტების გარკვეულ ნაკრებს, აფიქსირებს ყოველ მათგანს მკაცრად განსაზღვრული ნიშნებით და აყენებს მას ექსპერიმენტისა და დაკვირვების სახით (ა.ფრანგიშვილი, ო.ნამიჩიშვილი, საუბრები მეცნიერების ფილოსოფიის შესახებ, გვ. 279).

დავსვათ კითხვა - რა სახისა იყო პროკოფის მიერ აღწერილ ლაზიკა?

1) პროკოფის ცნობით, ლაზიკის ქვეყნის ზღვის მთელი სანაპირო იმდენად კლდოვანი იყო, რომ ის აჩერებდა ზღვის დენას. პროკოფის სიტყვებია: ლაზიკის ზღისპირა სანაპირო მთელ ლაზიკის ტერიტორიაზე იყო კლდოვანი - „ლაზიკაში კი მიწა ყოველგნით ზღვიდანაა წარმოჩენილი და მის დენას აფერხებს, აქ შემოქმედს ზღვისთვის საზღვარი დაუდგენია, აქ ზღვა თავის ნაპირებს ეხეთქება, ის ვერც წინ მიიწევს და ვერც უფრო მაღლა აწევას ახერხებს, არამედ უკან იხევს და კვლავ თავის ადგილს უბრუნდება, იცავს მიჩენილ საზღვარს“ (გეორგიკა, 2, 1965, გვ. 142).

დასვლეთ საქართველოს ზღვისპირი ჩაქვიდან ბიჭვინთამდე კლდოვანი არ არის, პირიქით, ვრცელი ტერიტორია ჩაქვიდან ბიჭვინთამდე და ქუთაისიდან ფოთამდე, რომელსაც ამჟამად ლაზიკას უწოდებენ, წარმოადგენს უვრცელეს ვაკეს. აქ ზღვისპირას კლდეები არ არის, ეს რეალური ფაქტი პროკოფის ცნობას ეწინააღმდეგება, რომ ლაზიკის ზღვის სანაპიროს მთელ სიგრძეზე კლდეები იყო გადაჭიმული, რადგანაც, „აქ შემოქმედს ზღვისთვის საზღვარი დაუდგენია, აქ ზღვა თავის ნაპირებს ეხეთქება, ის ვერც წინ მიიწევს და ვერც უფრო მაღლა აწევას ახერხებს“, სადაა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირზე ასეთი კლდოვანი სანაპირო? ასეთია მაგალითად, სანაპირო ბათუმ-ხოფას მიმართულებით, მაშასადამე აქ შეიძლება ვეძიოთ პროკოფის ლაზეთი.

2) საერთოდ პროკოფის სიტყვით, ლაზიკა იყო არა ბარის ქვეყანა, არამედ მთიანი და კლდოვანი - დაქანებული ფერდების მქონე ქვეყანა (პროკოფის შესაბამისი ნაშრომი საგანგებოდ ქვემოთაა განხილული).

3) კლდოვანობისა და მაღალმთიანობის გამო ლაზიკის მხოლოდ ერთ მცირე მონაკვეთში (მოხირისში) მოდიოდა მოსავალი (ხორბალი, ღვინო), დანარჩენი მისი ადგილები უმოსავლო იყო (კლდიან-მთებიანი იყო, დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი კი უვრცელესი ვაკეა).

4) ლაზიკის მდინარე ფაზისი ძალზე სწრაფი იყო, მას შეეძლო 30 კაციანი ნავის

(კატარღის) დიდი სიჩქარით წაღება, ისე, რომ ისტორიკოსის ცნობით ამ 30 მეომარს ანუ ღონიერ მენავეს ნიჩბებით უჭირდათ ნავის შეჩერება ანდა მანევრირება. და სხვა

5) პროკოფის მიერ აღწერილი ლაზიკის ციხე-სიმაგრეები სარაპანა და სკანდა, მდებარეობდნენ უმოსავლო ადგილებში, სადაც არ მოდიოდა მარცვალეული ხორბლისა (პურეული) და ყურძენი (ე. ი. უვენახო ადგილი იყო), სადაც კლდოვანებისა და მაღალმთიანობის გამო სურსათ-სანოვაგე ზურგით აჰქონდათ.

6) პროკოფის ცნობით, არა მარტო ლაზიკის ზღვის მთელი სანაპირო, არამედ მდ.ფაზისის მთელი სანაპიროც სათავიდან ზღვამდე კლოვანი იყო.

თუ რიონი ფაზისია, მაშინ მას ზღვისპირა ვრცელ დაბლობშიც, მას კლდოვანი ნაპირები უნდა ჰქონდეს. ეს კი ასე არაა. პირიქით ქუთაისიდან ფოთამდე რიონი უვრცელეს ვაკეზე მიედინება ყოველგვარი კლდოვანი ნაპირების გარეშე-ეს ფაქტი პროკოფის ცნობებს ეწინააღმდეგება.

დასავლეთ საქართველის ბარში არსებული რეალური გეოგრაფიული ფაქტებისა და პროკოფის (ასევე სხვა წყაროთა) ცნობების შეუთავსებლობამ, მეცნიერული დაკვირვების პროცესში ბუნებაში ობიექტების გარკვეულ ნაკრებზე დაკვირვებამ უფლება მოგვცა განგვეცხადებინა, რომ ლაზიკა სხვა გეოგრაფიულ გარემოში უნდა ვეძიოთ

ერთი სიტყვით, ზემოაღწერილი ნიშნების მქონე ქვეყანა იყო ლაზიკა.

ასთი ნიშნების მქონე ლაზიკის ადგილმდებარეობის განსაზღვრისთვის ჩვენ კიდევ ერთხელ უნდა შევამოწმოთ ისტორიული საქართველოს რომელი მხარეა ასეთი მკაცრი და კლდოვანი ბუნებისა, ეს დასავლეთ საქართველოს გავაკებული ქვეყანაა, რიონის დაბლობის ბარი, თუ კლდოვან-ხრიოკი ჭოროხის ხეობა?

რა გვეხმარება ამ ამოცანის გადაჭრაში?

თითქოსდა ჩვენს დასახმარებლად წინასწარ იზრუნა თვით პროკოფი კესარიელმა, მისი სიტყვით ეს არის ბუნების ანუ გეოგრაფიული გარემოს უცვლელობა ათასწლეულთა მანძილზე.

პროკოფი კესარიელი ლაზიკისა და მდ. ფაზისის შესახებ წერს: - „საკითხი ეხება არა მოჩვენებით რაიმეს, არამედ მდინარეს და ქვეყანას, რომლის შეცვლა და რამენაირად დაფარვა შეუძლებელია, მხედველობაც საკმაო საბუთად გამოდგება და არაფერი შეუშლის ხელს იმას, ვისაც ჭეშმარიტების გამოკვლევა აქვს განზრახული (გეორგიკა, 2, 1965, გვ. 140).

თუ სამყაროს ათასწლეულთა მანძილზე ჩამოყალიბებული ფიზიკური სურათი (სახე) უცვლელია, ეს საშუალებას გვაძლევს ავაგოთ ძველი თეორიების დასასაბუთებლად ახალი თეორიული სქემა.

ამისთვის კი საჭიროა თავდაპირველად შეიქმნას ჰიპოთეზური მოდელი, რომელიც შემდეგ დასაბუთდება ცდებით.

მაგალითად, ჩვენს ნაშრომში - ჩვენ ჯერ შევქმენით ჰიპოთეზური მოდელი რომ პროკოფისეული სკანდა უნდა ვეძიოთ ისეთ გარემოში, რომელშიც იმყოფებოდა ეს ციხე-სიმაგრე პროკოფის აღწერით, კერძოდ ის მდებარეობდა მაღალმთიანეთში, სადაც გადიოდა იბერია-ლაზიკის დამაკავშირებელი ძალზე მნიშვნელოვანი გზა, და ამასთანავე ბუნებრივი პირობების გამო არ მოდიოდა ხორბალი და ღვინო, მაშასადამე ჩვენ უნდა ვეძიოთ მაღალმთიანეთში გამავალი რეგიონების დამაკავშირებელი გზა, სადაც ძველი ციხე სიმაგრეა,

რომლის სახელი ეტიმოლოგიურად „სკანდ“ ფუძე-ძირთანაა დაახლოებული. ჩვენ შესაბამისად სკანდის ძიება დავიწყეთ არსიანის ქედზე, იმ გზის პირას, რომელიც ერთმანეთს აკავშირებდა ჭოროხის ხეობასა და ისტორიული იბერიის კოლა-არტაანის მხარეს.

ამის შემდეგ ჩვენ მოვამზადეთ საგანგებო ექსპედიცია, რომელმაც ადგილზე გამოკითხვის გზით, თურქ მკვიდრებისგან მოისმინა, რომ საძიებელ ადგილას არსიანის ქედზე 2000 მ. სიმაღლეზე, მნიშვნელოვანი გზის პირას, ძველ ციხესიმაგრესთან (სოფელ ბაგდასენთან) ერთ ადგილზეა თავმოყრილია „სკანდ“ ფუძის მქონე პუნქტები, ესენია: – **კანრიდი, კანდილი, ქანოტამალი, ქინძის ციხე და პუნქტი ასკანი.**

იქვეა დიდ ციხეთა ნანგრევები, რომელთა შუა გადიოდა არსიან-არტაანის დამაკავშირებელი ძველი გზა და იქვე ახალი გზა (ექსპედიციის მუშაობის შედეგი ქვემოთაა გადმოცემული).

მაშასადამე, ჩვენი ჰიპოთეზური მოდელი (რომ სკანდა არსიანის ქედზე შეიძლება ყოფილიყო) - დადასტურდა (დასაბუთდა) ცდით (უფრო გამოწვლილვითი ანალიზი იხილეთ ქვემოთ), მაშასადამე ობიექტთა ემპირული შესწავლიდან ჩვენ შეგვიძლია გადავიდეთ მათ თეორიულ ათვისებაზე. ექსპერიმენტები ამის საშუალებას იძლევა. ჩვენს ნაშრომში მოცემულია რამდენიმე ასეთი ექსპერიმენტის განხილვა.

როგორც ცნობილია, ემპირიული კვლევა ეყრდნობა მკვლევარის უშუალო პრაქტიკულ მოქმედებას შესასწავლ ობიექტთან. იგი გულისხმობს დაკვირვების განხორციელებას და ექსპერიმენტულ მოღვაწეობას (იქვე, გვ. 257).

მაგალითად, ჩვენს ერთ შემთხვევაში ის შეიძლება განხორციელდეს ექსპერიმენტული მოწყობილობების გარეშეც კი, – ჩვენთვის თეორიულად ცნობილია რომ სტრაბონის აღწერით სარაპანასთან ფაზისი არის ძალზე სწრაფი, იმდენად სწრაფი, რომ იგი აქ „ღრიალით და დიდი მქუხარებით“ (ამ ადგილიდან) მიემართება კოლხიდაში.

ჩვენ ეს ცნობა შეგვიძლია შევამოწმოთ ექსპერიმენტით. ამისთვის საჭიროა სარაპანასთან დავაკვირდეთ მდინარეს - ძალზე სწრაფია ის თუ არა, და აქვს თუ არა მას მქუხარე, მგრვინავი და მჭექარე ხმა ამ ადგილას.

ამჟამინდელი ოფიციალური მეცნიერული ცოდნით სარაპანა არის იგივე შორაპანი, დაბა ზესტაფონთან. აქ მის სანაპიროზე ჩამოედინება მდინარე ძირულა. ჩვენი მეცნიერების მტკიცებით ძირულა იგივე ფაზისია სათავეებში.

დავაკვირდეთ ამ ადგილას ძირულას, არის თუ არა ის აქ, შორაპანთან, „ძალზე სწრაფი და მქუხარე“?

ჩვენ ეს თვალითაც შეგვიძლია დავინახოთ, და მოვუსმინოთ კიდევ მის ხმას.

ასეთი მარტივი, მაგრამ ძალზე საჭირო ექსპერიმენტები მრავლადაა მოცემული ჩვენს შრომაში, აქვე, ალბათ შეიძლება კიდევ ითქვას, რომ შორაპანთან არსებული რეალური გეოგრაფიული ფაქტი განსხვავებულია, კერძოდ აქ მდ. ძირულა არის არა თუ ჩქარი, არამედ მდორე, ძალზე ნელი, სარკული ზედაპირის მქონე დაწმენდილი წყალი (ქვემოთ მოცემულია ამის დამადასტურებელი ფოტომასალა), ის აქ უფრო ნაკადულია და ძნელია ის აღიქვა ისეთ მდინარედ, რომელზეც ნავეები დაცურავენ, თანაც შორაპანთან ძირულა, თითქოსდა საგანგებოდ, უხმაურო და ჩუმია. ამ არეალზე მეორე, მის ახლოს გამდინარე წყალს –მართლაც, თითქოსდა საგანგებოდ, „დუმილაც“ კი ეწოდება, რადგანაც შორაპანთან და მის ახლო-მახლოს მიწის ზედაპირი თითქმის ვაკეა.

ამასთანავე, პროკოფის ეპოქაში სარაპანას და სკანდას ციხეები იმდენად მაღალ მთაში

მდებარეობდნენ, რომ იქ სურსათ-სანოვაგე საჭაპანო პირუტყვითაც ვერ აჰქონდათ და მას მებარგული კაცები ზურგით ეზიდებოდნენ. თანაც, პროკოფისავე თქმით, ამ მაღალ მთაში, როგორც აღინიშნა, ხორბალი და ვენახი ვერ ხარობდა დიდი სიმაღლის გამო. შევადაროთ და ჩვენი თვალთ ვნახოთ, რომ **ხესტაფონის შორაპანი არა მაღალ მთაში, არამედ სუბტროპიკულ ზონაში მდებარეობს.** ის ზღვის დონიდან სულ 170-250 მეტრ სიმაღლეზეა, ამიტომაც აქ ამჟამად გაშენებულია ვენახის პლანტაციები და სუბტროპიკული ხეხილი.

ეს ექსპერიმენტი, წყაროების ანალიზთან ერთად, უფლებას გვაძლევს გამოვთქვათ ეჭვი, რომ პროკოფის მიერ აღწერილი ციხე-სიმაგრე სარაპანა და ხესტაფონის შორაპანი იყო ერთი და იგივე პუნქტი, რომ სტრაბონის სარაპანა უნდა ვეძებოთ სხვაგან, აღწერილის შესაბამის გეოგრაფიულ გარემოში.

მეცნიერული კვლევის ემპირიული და თეორიული დონეების განხილვისას განიხილავენ საკითხს სისტემატური და შემთხვევითი დაკვირვებების შესახებაც.

აღინიშნება, რომ გამორიცხული არ არის შემთხვევითი დაკვირვებებიც, თუმცა როგორც მეცნიერების ისტორია ცხადყოფს, ძალიან ხშირად ისინი ახალ აღმოჩენათა დასაწყისად გვევლინება (ა. ფრანგიშვილი, ო. ნამიჩიეშვილი, საუბრები მეცნიერების ფილოსოფიის შესახებ 2009, გვ. 276).

როგორც ითქვა ჩვენი მთავარი ამოცანაა დავადგინოთ კონსტანტინოპოლის ეპარქიების ადგილმდებარეობა ლაზიკაში მაშასადამე, თუ პროკოფის მიერ აღწერილი ლაზიკა დასავლეთ საქართველოა, ეს ეპარქიები აქ უნდა ვეძიოთ, ან სხვაგან, ისტორიული საქართველოს შესაბამის მხარეში. ამ ძიების დროს უმთავრესია თავიდან ავირიდოთ სუბიექტური მომენტი.

ჩვენი ამოცანის პასუხმა ობიექტური ახსნა უნდა მოუძებნოს ძველ და ახალად მიღებულ მასალას. უნდა მოიძებნოს ფაქტების შესაბამისი თეორიული ახსნა.

ფაქტების ფორმირებაში მონაწილეობს თეორიული ცნობები, რომლებიც წარსულში დამოუკიდებლად იყო შემოწმებული. მაგალითად, ამჟამინდელ ისტორიოგრაფიაში დოგმად არის მიღებული თვალსაზრისი, რომ ფაზისი იყო სანაოსნო მდინარე და ამიტომ ის არ შეიძლება იყოს მდ. ჭოროხი, რადგან „ჭოროხი არ იყო სანაოსნო მდინარე“ (ო. ლორთქიფანიძე, არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი, 1986, გვ.46).

მაშასადამე ჩვენ უნდა დავძლიოთ შესაბამის სამეცნიერო წრეებში გაბატონებული თეორია, რომ ჭოროხი არ იყო სანაოსნო მდინარე „ამიტომაც ის არაა ფაზისი“, ამისათვის საჭიროა საკუთარი ექსპერიმენტის ჩატარება ანდა ამის შესახებ უკვე დავიწყებული სხვა მეცნიერული ცოდნის მოძიება.

ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ჩვენ ჭოროხზე ნაოსნობის შესახებ გვაქვს ძველთაძველი ცოდნა, რომელიც წარსულში დამოუკიდებლად იგი შემოწმებული, მაგალითად ჭოროხზე ნაოსნობის შესახებ პირველი ცნობა განეკუთვნება VIII საუკუნეს, რადგანაც მათიანეში აღნიშნულია რომ აშოტ კურაპალატის მკვლელებს შეხება ჰქონდათ ჭოროხის ერთერთ ნავსაყუდელ ადგილთან, რომლის სახელი იყო -„სანავე“, ამასთანავე ჭოროხზე ნაოსნობის შესახებ წერდნენ XVII ს. თურქი, XIX ს. რუსი (ვიდენბაუემი,) და ქართველი (ყაზბეგი, ბაქრაძე) ისტორიკოსები და სხვები, მაშასადამე ჩვენ გვაქვს შემოწმებული თეორიული ცოდნა ჭოროხზე ნაოსნობის შესახებ, რომელსაც ამჟამად ვიყენებთ ახალი ფაქტის ფორმირებისას. ის შეიძლება გამოვიყენოთ ახალი თეორიული იდეებისა და წარმოდგენების განსავითარებლად.

მაშასადამე, თუ ჭოროხზე ნაოსნობა ძველთაგანვე იყო, ეს ფაქტი უფლებას

გვაძლევს დავუშვათ ხელახლა აღორძინებული იდეა, რომ ჭოროხი – ფაზისია და წყაროები განვიხილოთ ამ კუთხით. ცნობილი ჰ. შლიმანი ჭოროხის ქვემოწელზე ათავსებდა კოლხეთის ცენტრს და ამიტომ „ძველი საბერძნეთისა და კოლხეთის მძლავრ ურთიერთკავშირს ბათუმის რეგიონში ვარაუდობდა“ (ო. ლორთქიფანიძე, არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი, 1986, გვ. 44).

ახალი თეორიული მოდელის მისაღებად განვიხილოთ ძველი თეორიული კონსტრუქცია. მაგალითად, სტრაბონის ცნობით მდ. ფაზისზე გადებული იყო 120 ხიდი.

ემპირიული ფაქტია, რომ მდ. რიონის დაბლობზე (ქუთაისიდან ფოთამდე) წარსულში, თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვამდე, შეუძლებელი იყო 120 ხიდის აგება გრუნტის სირბილის, ადვილის ღრმა დაჭაობების, მდინარე რიონის კლაკნილობის, და მისი კალაპოტის ხშირი ცვლის გამო.

მაშასადამე, სტრაბონის ცნობის დასამტკიცებლად საჭირო იყო ძიება ახალი თეორიული კონსტრუქციისა ანუ ძიება ისეთი მდინარის უცვლელი, კლდოვანი კალაპოტისა, სადაც შესაძლებელი იქნებოდა 120 ხიდის აგება.

ასეთი კი შეიძლება იყოს მდ. ჭოროხი. ის და მისი შენაკადები მიედინება კლდეთა შორის, ამის გამო მისი კალაპოტი მუდამ უცვლელია, მისი სანაპიროები კლდოვანობის გამო მყარი საყრდენია მძიმე კონსტრუქციებისათვის და მათზე შეიძლებოდა ხიდის ბურჯების დაყრდნობა (მართლაც, ჭოროხსა და მის შენაკადებზე ამჟამადაც უამრავი ძველი თაღოვანი ხიდია შემორჩენილი, მაშინ როცა რიონის დაბლობზე ძველი ხიდების ნაშთებს ვერ შეხვდებით).

მაშასადამე, საჭიროა თეორიის მორგება რეალებთან. ამ რეალებმა კი შეიძლება გვიბიძგოს იმისკენ, რომ შევცვალოთ ამჟამად მიღებული ფუნდამენტური თეორიული სქემა - რომ ლაზიკა დასავლეთ საქართველოა.

პრობლემის შესწავლის მდგომარეობა და საკითხის ისტორიობრაფია

პრობლემის შესწავლის მდგომარეობისთვის უნდა განვიხილოთ სხვადასხვა თეორიები დასავლეთ საქართველოში ქართული ეკლესიის იურისდიქციის შესახებ.

XIX-XX საუკუნეებამდე ქართული საისტორიო სკოლა, როგორც აღნიშნული იყო, მიიჩნევდა რომ დასავლეთ საქართველო ბაქრისტინანებისთანავე საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, მაგრამ XX საუკუნის ისტორიობრაფია მისგან განსხვავებით ამტკიცებს, რომ დასავლეთ საქართველო IX-X საუკუნეებამდე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იყო და მხოლოდ შემდეგ მიიერთა ის ქართულმა ეკლესიამ.

მაშასადამე გვაქვს ორი თეორია – ერთი კველი, ეკლესიისათვის ტრადიციული, მეორე კი ჩვენი თანამედროვე ისტორიობრაფიის მიერ აღიარებული.

პირველი, როგორც ითქვა, გადმოცემულია რუს-ურბნისის საეკლესიო კრების კეზლისწიგანსა და კველქართულ წყაროებში, მეორე კი ასახულია

ყველა თანამეროვე გაამოცემაში, ამიტომაც ჩვენ მას ვუწოდებთ- „საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შესახებ ამჟამად არსებულ ოფიციალურ თეორიას“.

ივ. ჯავახიშვილი იხილავდა ორივე თვალსაზრისს და გულმხურვალედ უჭერდა მხარს ეკლესიისათვის ტრადიციულს.

ივ. ჯავახიშვილის სიდიადე ჩანს იქიდანაც, რომ მან ეკლესიის წიაღში ძველთაგანვე დანერგილ თეორიას - წმიდა ნინოს დროიდან ქართული ეკლესიის ერთიანობის შესახებ – უპირობოდ დაუჭირა მხარი, უფრო მეტიც, ის მის ერთგულ მცველად იქცა, ამ თეორიას მისცა დიდი შეფასება, მიიჩნია მთელი ქართველი ხალხისა და მის საუკეთესო შვილთა ნაღვაწად, საუკუნეთა ბრძოლით მიღწეულ მონაპოვრად.

ამავე დროს, მისთვის კარგად იყო ცნობილი სხვა თეორიებიც ამ სფეროში. მაგალითად, მისი მოღვაწეობის პერიოდში ზოგიერთი მეცნიერი აყალიბებდა თეორიას, თითქოსდა, თავდაპირველად დასავლეთი საქართველო იმყოფებოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციის ქვეშ. ივ. ჯავახიშვილმა ეს ახალი თეორია მიიღო როგორც ერთ-ერთი მიმდინარე მუშა თეორია, რომელიც ემსგავსებოდა თეორიას - დასავლეთ საქართველოს ანტიოქიის იურისდიქციის ქვეშ ყოფნის შესახებ.

როგორც ითქვა, მისთვის ზოგადად, როგორც მეცნიერისათვის მისაღები იყო მხოლოდ თეორია ქართული ეკლესიის თავდაპირველი ერთიანობის შესახებ, რადგანაც ის მიაჩნდა „მთელი ქართველი ერის მიერ შესისხლხორცებულ შემეცნებად“, რომლის მოსპობის უფლება, მისი აზრით, არავის ჰქონდა, არც მათ ვინც დასავლეთ საქართველოს კონსტანტინოპოლურ იურისდიქციას უჭერდა მხარს და არც ანტიოქიურის მომხრეთ. ივ. ჯავახიშვილი ძალზე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა საქართველოს ეკლესიის მთლიანობასა და მის დამოუკიდებლობას. ამ მომენტს ის აფასებდა განსაკუთრებული სიტყვებით, რომლებიც ალბათ, უნდა დაიმახსოვრონ მომავალმა თაობებმა. ივ. ჯავახიშვილის სიტყვებით ჩვენი ეკლესიის თავისუფლება და მთლიანობა წარმოადგენდა ქართველი ერის საუკეთესო შვილთა და მთელი ხალხის მიერ საუკუნეთა ბრძოლით მიღწეულ მონაპოვარს“. ამიტომაც იყო, რომ იგი უარყოფითად აფასებდა კიდევ წარსულში საქართველოს ეკლესიის ერთიანობის წინააღმდეგ მიმართულ ქმედებებს. კერძოდ, მან გამოწვლილვით განიხილა იმ ანტიოქიელი და იერუსალიმელი პატრიარქების ქმედებები, რომლებიც ქართველი სეპარატისტების მხარდაჭერით აქუცმაცებდნენ და ანაწევრებდნენ საქართველოს ეკლესიას.

ივ. ჯავახიშვილმა განიხილა საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის წინააღმდეგ მიმართული ქმედებები, კერძოდ, ის წერს: “XV საუკუნის 70-იან წლებში საქართველოში ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქი მიხეილი ჩამოვიდა... რასაკვირველია, უმთავრესად შეწირულებისა და ფულის შესაგროვებლად იყო გარჯილი“ (ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, გვ. 447). მას დაუწერია „მცნება სასჯულო“, სადაც აღნიშნული აქვს, რომ წინათ ქართლისა და აფხაზეთის კათალიკოსნი ანტიოქიის პატრიარქისაგან იყვნენ დამოკიდებული და მათგან ჰქონდათ მიღებული ხელდასხმა. ქართული ეკლესიის მერმინდელი თვითმწყობა და საეკლესიო თვითმმართველობა ანტიოქიელ-იერუსალიმელ პატრიარქს უკანონო მოვლენად ჰქონდა გამოცხადებული“ (იქვე, გვ. 447).

ეს ყოველივე მას სჭირდებოდა, რათა თვითონ ეკურთხებინა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის ახალი მეთაური, ამით კი დასავლეთ საქართველოს ეკლესია ჩამოეშორებინა საქართველოს ერთიანი დედაეკლესიისაგან. თავის მხრივ, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო

დამოუკიდებლობა სურდა იმ დროს იმერეთის მეფეს, ბაგრატს. ამიტომაც, ანტიოქიელის საეკლესიო თეორია გამოთქმული იყო ქართველი სეპარატისტების გულის მოგების მიზნით. „მან, რასაკვირველია, ბაგრატ მეფესთან შეთანხმებით და სათანადო ჯილდოს მიღების შემდეგ აფხაზეთის კათალიკოსად აკურთხა იოვაკიმე, რომელიც საქართველოს ეკლესიის კათალიკოს-პატრიარქისაგან სრულიად დამოუკიდებლად გამოაცხადდა. აღსანიშნავია, რომ ანტიოქიელიერუსალიმელმა პატრიარქმა აფხაზეთის „კათალიკოსი საყდარსა ზედა ანდრია მოციქულისა“ დასმულად აღიარა. ამავე დროს „სასჯულო მცნებაში ნათქვამია, რომ ნინო ქართველთა განმანათლებელმა მხოლოდ ქართლი მოაქცია, ანდრია მოციქულმა კი დასავლეთ საქართველო გააქრისტიანა. ამით ანტიოქიელი-ერუსალიმელ პატრიარქს მიხეილს საქართველოს საეკლესიო მთლიანობის მოშლა (რაც ბაგრატ მეფეს იმ დროს პოლიტიკური მიზნით სწადდა) უნდოდა, რომ ეს ისტორიული საბუთებით დაემტკიცებინა.

რაკი აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანობის სხვადასხვა მქადაგებლები ჰყავდა, ამით მას უნდოდა დაესაბუთებინა, რომ, მაშასადამე, აფხაზეთის კათალიკოსს დამოუკიდებლად არსებობისა და თვითმწყობის უფლება ჰქონდა. ის მცხეთის კათალიკოსისაგან არ უნდა ყოფილიყო ხელდასხმული“ (ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, გვ. 447).

რა ხერხებით უნდა დაემტკიცებინა უცხოელ პატრიარქს ქართული ეკლესიის ანტიოქიაზე დამოკიდებულება უძველეს დროში?

უცხოელმა პატრიარქმა ისე წარმოადგინა საქმე, თითქოსდა საქართველოს სივრცეში თავდაპირველად ჩამოყალიბდა ორი სხვადასხვა ეკლესია – ქართლისა და აფხაზეთისა, რომ თითქოსდა ისინი ორივენი თავდაპირველად იმყოფებოდნენ ანტიოქიის საპატრიარქოს იურისდიქციაში. შესაბამისად, მათზე უფლებამოსილება გააჩნდა ანტიოქიას, მაგრამ მან აღმოაჩინა, რომ დასავლეთ საქართველოზე თავის უფლებამოსილებას ახორციელებდა აღმოსავლეთ საქართველოს საეკლესიო ხელისუფალი. ეს მან მიიჩნია საეკლესიო კანონების დარღვევად. მართლაც, თავდაპირველად თუ სხვა ეკლესია იყო აფხაზეთის ეკლესია, რა უფლება ჰქონდა ქართლის ეკლესიას აფხაზეთში? ანტიოქიელი პატრიარქის აზრით საეკლესიო სამართლებრივი საფუძველი ამისთვის არ არსებობდა, ხოლო ანტიოქიის ეკლესიას კი გააჩნდა ძველი სამართლებრივი უფლება აფხაზეთის საკათალიკოსოზე. მაშასადამე, ქართლის ეკლესიამ საეკლესიო წესების დარღვევით თავისი უფლებამოსილება გაავრცელა დასავლეთ საქართველოში. ეს იყო დადანაშაულება პროზელიტიზმში, ანუ ეს იყო ერთი ეკლესიის შეჭრა მეორე ეკლესიის იურისდიქციაში – დარღვევა III მსოფლიო კრების მე-8 კანონისა. ეს კანონი გამოხატავდა ასეთ ქმედებას და ამასთანავე მოითხოვდა აღდგენას ძველი თავდაპირველი მდგომარეობისას. მართლაც, ანტიოქიის პატრიარქმა თავის აზრით აღასრულა ეს კანონი და გამოსცა სამართლებრივი დოკუმენტი „მცნებაი სასჯულოი“, რომელშიც განაცხადა, რომ აფხაზეთის ეკლესია ანტიოქიამ უკან დაიბრუნდა თავის საეკლესიო წიაღში და აღადგინა თავისი ძველი იურისდიქცია აფხაზეთზე, რის შემდეგაც მას უფლება ჰქონდა ეპატრონა ამ საეკლესიო ერთეულისათვის და დაენიშნა მისი სასულიერო მეთაური. ეს უცხო ეკლესიის მეთაური მართლაც ასე მოიქცა და ცაიშელ-ბედიელი მიტროპოლიტი იოაკიმე დანიშნა აფხაზეთის კათალიკოსად.

ასეთი ქმედება აღამოფოთებს ივ. ჯავახიშვილს, მას მიაჩნია, რომ ანტიოქიელს არავითარი სამართლებრივი უფლება არ გააჩნდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს მიმართ. თავისი მსჯელობის საყრდენად მიიჩნევს ქართული ეკლესიის წიაღში ძველთაგან არსებულ სამართლებრივ დოკუმენტს,

გამოცემულს რუის-ურბნისის კრების მამების მიერ, რომ თავდაპირველად ანუ I-IV სს-ში, ანდრია მოციქულისა და წმიდა ნინოს ეპოქაში, ჩამოყალიბდა არა ორი სხვადასხვა ეკლესია, არამედ ერთი, სრულიად საქართველოს მომცველი ეკლესია, რომ ორივე განმანათლებელმა, როგორც ანდრიამ, ისე წმიდა ნინომ, მხოლოდ ერთი ეკლესია ჩამოაყალიბეს, რომ ისინი მოღვაწეობდნენ არა სხვადასხვა გეოგრაფიულ არეალზე, არამედ ერთ გეოპოლიტიკურ სივრცეში, რომ ანდრიამ სახარება იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ხოლო წმიდა ნინომ კი განანათლა „ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“. მაშასადამე, მათ ერთი ეკლესია ჩამოაყალიბეს და ამ ეკლესიამ ავტოკეფალია ძველთაგანვე მოიპოვა, რომ მხოლოდ შემდეგ ამ ერთიანი ეკლესიის წიაღში ჩამოყალიბდა ორი საეკლესიო ადმინისტრაციული ერთეული – ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოები, რომ ისინი, მართალია, ადმინისტრაციულად თავისთავადი საეკლესიო ერთეულები იყვნენ, მაგრამ ქმნიდნენ ერთ ქართულ საეკლესიო მთლიანობას, რადგანაც გააჩნდათ საერთო საეკლესიო სამართალი, საერთო სჯულისკანონი, საერთო საეკლესიო ტრადიციები და ლიტურგიის საერთო ქართული ენა. ადმინისტრაციული თავისთავადობა აფხაზეთის საკათალიკოსოს მიუღია ქართლის საპატრიარქოსაგან, როდესაც IX ს-ში ქართველთა მეფე ბაგრატმა „განაჩინა კათალიკოსი აფხაზეთს“.

ანტიოქიის პატრიარქის ჩამოსვლის დროს კი, XV ს-ში, რეალური ვითარება ასეთი იყო. როგორც ვთქვით, ანტიოქიელმა პატრიარქმა გაიხსენა III მსოფლიო კრების მე-8 კანონი, რომელიც კრძალავს ერთი ეკლესიის შეჭრას მეორე ეკლესიის იურისდიქციაში და მოითხოვს წინანდელი, ანუ თავდაპირველი მდგომარეობის აღდგენას. ანტიოქიელმა მცხეთა დაადანაშაულა, რომ ის შეიჭრა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, ამიტომაც მან სცადა გაეუქმებინა მცხეთის ყოველგვარი უფლებამოსილება იქ და თვითონ აკურთხა აფხაზეთის ახალი კათალიკოსი.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენთვის ისტორიულ მაგალითს უნდა წარმოადგენდეს ეს საქმე.

როგორც ცნობილია, ამჟამად ჩვენი ოფიციალური ისტორიოგრაფიის მიერ მიიჩნევა, რომ თავდაპირველად დასავლეთ საქართველო IV-IX სს-ში 500 წლის მანძილზე, თითქოსდა, იმყოფებოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში. ეს თეორია ძალზე საშიშია სამომავლოდ, რადგანაც ისეთივე სამართლებრივ უფლებამოსილებას ანიჭებს კონსტანტინოლის საპატრიარქოს, როგორც თავისთავზე მიიწერა ანტიოქიელმა პატრიარქმა მიხეილმა. როგორც ითქვა, III მსოფლიო კრების მე-8, ასევე მოციქულთა 35-ე და II მსოფლიო კრების მე-2 კანონის ძალით, სხვის ეკლესიაში შეჭრილი მეორე ეკლესია ვალდებულია აღადგინოს თავდაპირველი მდგომარეობა და ამ კანონებიდან გამომდინარე, თუკი დასავლეთ საქართველოზე თავის უფლებამოსილებას თავდაპირველად ახორციელებდა კონსტანტინოპოლი, მას უნდა დაუბრუნდეს კიდევ ეს საეკლესიო ერთეული.

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ ივ. ჯავახიშვილი მხარს არ დაუჭერდა ჩვენს ისტორიოგრაფიაში ამჟამად გაბატონებულ თეორიას დასავლეთ საქართველოს კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში 500-წლოვანი ყოფნის შესახებ. პირიქით, ის ამ თეორიას მიიჩნევდა „მთელი ქართველი ხალხის ბრძოლით მონაპოვრის“ უარყოფად და ის უთუოდ ამჟამადაც მხარს დაუჭერდა რუის-ურბნისის კრების სამართლებრივ აქტს, რომ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში I-IV სს-ში ჩამოყალიბდა ერთიანი ეკლესია, რომ თავდაპირველად წმიდა ანდრიასა და წმიდა ნინოს ღვაწლით დაფუძნებული ქართული

ეკლესია თავიდანვე ერთიანი იყო, თუმცა მისთვის სხვა სამეცნიერო თეორიებიც აღნიშნულ საკითხზე ცნობილი იყო.

ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „გიორგი მთაწმიდელი და განსაკუთრებით ეფრემ მცირე, რუის-ურბნისის 1103 წლის საეკლესიო კრების ყველა სულისჩამდგმელი და ნიკოლოზ კათალიკოსი ამტკიცებენ, რომ ანდრია მოციქულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ხოლო შემდგომ ქრისტიანობა კვლავ აღადგინა წმიდა ნინომ, რომლის სასწაულთმოქმედებამ და ქადაგებამ „მიიზიდა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“, ნიკოლოზ კათალიკოსიც, წმიდა ნინოს საერთო მოციქულად და განმანათლებლად თვლიდა „ჩვენ ქართველთაისა“ („სასწაულნი სვეტიცხოვლისა“). ერთი სიტყვით, ანდრია მოციქულიც და წმიდა ნინოც საერთო ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ერის განმანათლებლად იყვნენ ცნობილნი. საქართველოს სხვადასხვა ნაწილების ცალკე მქადაგებლების გამოძებნის სურვილიც არ ჰქონიათ, რადგან ისინი მთლიანი და განუყოფელი საქართველოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის იღვწოდნენ. ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქი მიხეილი, სწორედ ამ ქართველ სახელოვან მეცნიერთა მიერ შექმნილსა და მთელი ქართველი ერისაგან შესისხლხორცებულ შემეცნებას სპობდა“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზ., ტ. III, გვ. 340).

სამწუხაროა, რომ ძველ ქართველ სახელოვან მეცნიერთა (ივ. ჯავახიშვილის შეფასება) მიერ ბოძებულ შემეცნებას სპობს ზოგიერთი ახალი ქართველი მეცნიერი, თანაც ისეთი უმაღლესი საერთაშორისო საეკლესიო ორგანოდან, როგორცაა „პრაგოსლავენაია ენციკლოპედია“.

მაგალითად, ძველი ქართული წყაროების საწინააღმდეგოდ „პრაგოსლავენაია ენციკლოპედია“-ს მე-13 ტომის ავტორები (გვ. 200) ნოტიციებზე – ბიზანტიურ კათედრათა ნუსხებზე – დაყრდნობით მიიჩნევენ, რომ დასავლეთ საქართველოში IX ს-მდე არსებული საეპისკოპოსოები კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ. თითქოსდა, „ეგრისის სამეფოში, I ნოტიციის მიხედვით, არსებობდა ლაზიკის ეპარქია, რომლის ცენტრი იყო ფაზისის (ფოთის) სამიტროპოლიტო ოთხი საეპისკოპოსო კათედრით – როდოპოლისი (ვარციხე), საისინი (ცაიში), პეტრა (ციხისძირი), ზიგანა (ზიგანისი, გუდავა) („პრაგოსლავენაია ენციკლოპედია“, ტ. XIII, გვ. 200, რუს. ენაზე). თითქოსდა, შემდგომ ისინი ქართულმა ეკლესიამ კონსტანტინოპოლს ჩამოაშორა.

ვშიშობთ, რომ ეს არასწორი თეორია, გავრცელებული მთელ მსოფლიოში „პრაგოსლავენაია ენციკლოპედიის“ მიერ, დიდ საფრთხეს შეუქმნის სამომავლოდ საქართველოს ტერიტორიულ და საეკლესიო მთლიანობას.

სინამდვილეში ლაზიკის აღნიშნული საეპისკოპოსოები მდებარეობდნენ ტრაპეზუნტის ოლქში – ქალაქ ზიგანას რეგიონში, იქვე იყო როდოპოლისის კათედრაც. ამის შესახებ მიუთითებს არა მხოლოდ მსოფლიოში სახელგანთქმული მეცნიერი ნ. აღონცი, არამედ ამაჟამად საბერძნეთში დაბეჭდილი ზოგიერთი საეკლესიო რუკაც.

ქართული წყაროების დაბეჯითებული მტკიცებით, მუდამ, ფარნავაზ მეფის დროიდანაც, დასავლეთ საქართველო ყოველთვის შედიოდა ქართლის სამეფოს საზღვრებში ვიდრე მდ. ეგრისწყლამდე და ვახტანგ გორგასლის შემდეგ ვიდრე მდ. კლისურამდე. ამიტომაც მიიჩნეოდა, რომ ამ სასაზღვრო მდინარეების აქეთ, დასავლეთ საქართველოში, კონსტანტინოპოლს არასოდეს

იურისდიქცია არ გააჩნდა, მხოლოდ ამ მდინარეების იქით მდებარე ტერიტორია შედიოდა ბიზანტიის იმპერიის შემადგენლობაში, VIII ს-მდე. ამიტომაც, როდესაც ჩვენ ვამტკიცებთ, რომ დასავლეთ საქართველოში კონსტანტინოპოლს არ გააჩნდა თავისი იურისდიქცია, ცხადია, იგულისხმება ამ სასაზღვრო მდინარეების აქეთ მდებარე დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია. როგორც ცნობილია, მდ. ეგრისწყლად მიიჩნევა მდ. ლალიძგა (ოჩამჩირის რაიონში), ხოლო მდ. კლისურად – მდ. კელასური (სოხუმთან).

რუსულ „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში“, დასავლეთ საქართველოს მსგავსად, სამხრეთ საქართველოც არაქართულ ქვეყნადაა გამოცხადებული, სადაც, თითქოსდა, ქართული ეკლესიის გაბატონების შემდეგ მოხდა მკვიდრი „სომხების“ გაქართველება.

„სომხების“ გაქართველების „თვალსაზრისი“ იმდენადაა გავრცელებული, რომ მან უკვე ქართულ საეკლესიო დოკუმენტებშიც შეაღწია. მაგალითად, ცნობილი ავტორი წერს: კირიონ I კათალიკოსმა, ქვემო ქართლში „არაქართული მოსახლეობის გასაქართველებლად მარჯვედ გამოიყენა პოლიტიკური ვითარება“ (საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქები, თბ., 2000, გვ. 28)

სომეხი ავტორები, და არა მხოლოდ ისინი, ასეთ სტატიებს საფუძვლად უდებენ თეორიას, რომ ქვემო ქართლი და, საერთოდ, სამხრეთ საქართველო სომხური ქვეყანა იყო, რომელიც ეკლესიის მიერ „გაქართველდა“. ესაა ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორია, რომელიც ოფიციალური ისტორიოგრაფიისათვის უეჭველ დოგმად იქცა.

ამ თეორიის მსგავსია ამჟამად გავრცელებული თვალსაზრისი, რომ მცხეთა-თბილისის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე რეგიონები, ე.ი. ისტორიული კახეთი და ქვემო ქართლი, თითქოსდა, თავდაპირველად დასახლებული იყო ალბანელი ხალხით, რომელიც ქართული ეკლესიის მეშვეობით გაქართველდა. ეს თეორიაც უნდა ექვემდებარებოდეს გადახედვას, რადგანაც ძველი ქართული საეკლესიო ისტორიოგრაფიის თანახმად, ჰერეთ-ალბანეთი მოიცავდა სულ სხვა ტერიტორიას. კერძოდ, შემდეგდროინდელი რანისა და შაქის მიწა-წყალს, ამიტომაც უწოდებდნენ შემდგომ საუკუნეებში ჰერეთის დედოფალს შუშანიკს საეკლესიო წყაროებში რანის დედოფალს, ხოლო მეფეთა ტიტულატურაში იხსენებოდა რანთა მეფე, რომელიც გულისხმობდა ჰერეთის ყოფილი სამეფოს მფლობელობას. ალბანეთის კულტურულ მემკვიდრეობაზე ამჟამად პრეტენზიას აცხადებენ აზერბაიჯანელები, ამიტომაც თუკი ალბანეთი უშუალოდ ემიჯნებოდა მცხეთა-თბილისს – აღნიშნული თეორიით მათ გარკვეული უფლებამოსილება ენიჭებათ მცხეთის აღმოსავლეთითა და თბილისის სამხრეთით მდებარე მიწა-წყალსა და მასზე მდებარე კულტურის ძეგლებზეც.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულიდან, ჩანს, რომ დიდი ივ. ჯავახიშვილი არ განიხილავდა საისტორიო მეცნიერებას როგორც დოგმას, არამედ მიიჩნევდა, რომ ის უნდა განვითარებულიყო, რომ ერთხელ მიღებული თვალსაზრისი არ უნდა ჩათვლილიყო შეუცვლელ ჭეშმარიტებად, რომლის კორექტირება ანდა უარყოფა შეუძლებელი იქნებოდა. მის მიერ რუის-ურბნისის კრების სამართლებრივი აქტის მხარდაჭერა მიუთითებს იმის შესახებაც, რომ ისტორიული მეცნიერების განვითარებისათვის ზოგჯერ საჭირო არის ახალი იდეების ჩამოყალიბება, ანდა ძველი ეროვნული საისტორიო იდეების აღორძინება-განახლება ახალი მოთხოვნების შესაბამისად.

მართლაც, თუ არ განვითარდა ისტორიული მეცნიერება, ის ჩამორჩება და ერთ ადგილას გაიყინება, ამით კი ვერ შეძლებს თავისი ფუნქციის სრულყოფილად აღსრულებას.

ივანე ჯავახიშვილი ჩვენთვის ყოველთვის თვალსაჩინო ეტალონი და მაგალითი არის თავისი მოღვაწეობის ყოველი წახნაგით.

მეორე ანუ საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შესახებ ამჟამად არსებული ოფიციალური თეორია ყველაზე უკეთ გადმოიცა „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიასა“ და „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ ტომეულებში, რომლის სტატიებიც საქართველოს გამოჩენილმა ისტორიკოსებმა და სხვა მაღალი რანგის მეცნიერებმა დაწერეს.

„პრავოსლავნაია ენციკლოპედიას“ მიხედვით წმიდა ნინომ გააქრისტიანა მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა, რადგანაც წმიდა ნინო ქართლის განმანათლებელი იყო, ქართლი ანუ იბერია კი მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს ერქვა („პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“, მოსკოვი, 2006, ტ.13, გვ.193. რუს.ენაზე). აქედან გამომდინარე წმ.ნინოს მიერ ფუძემდებელი ეკლესია, „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიას“ მიხედვით, მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მოიცავდა, ხოლო დასავლეთ საქართველოში, იმავე ენციკლოპედიის თანახმად, ქრისტიანობის მომძლავრების შემდეგ, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ VI ს.შუა წლებში დაარსა საეკლესიო კათედრები.

კვლავ განვიხილოთ თანამედროვე ისტორიკოსთა დამოკიდებულება საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრების მიმართ - „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“, როგორც აღინიშნა, წერს- „კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ნოტიციებში (Notatae Episcopatum), მის იურისდიქციაში მყოფ კათედრათა სიები გვაძლევს წარმოდგენას VI-IX სს.დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის შესახებ.

I ნოტიციის (VIII-IX) თანახმად, ეგრისის სამეფოს ტერიტორია საეკლესიო-ადმინისტრაციული დამოკიდებულებით დაყოფილი იყო შემდეგი სახით: ლაზიკის ეპარქია ფასისის(ფოთის) სამიტროპოლიტო ცენტრით და 4 საეპისკოპოსო კათედრით – როდოპოლი(ვარციხე), საისინი(ცაიში), პეტრა(ციხისძირი), ზივანეი(ზივანისი, გუდავა); აბაზგიის (აფხაზეთის) ეპარქია ავტოკეფალური სამთავარეპისკოპოსო საკათედრო ცენტრით სევასტოპოლში(ცხუმი,სოხუმი). ჩრდილო შავი ზღვისპირეთის ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ნაწილებში დაარსებულ იქნა ზიზიის (ჯიქეთის) ეპარქია, წარმოდგენილინი 3 ავტოკეფალური საარქიეპისკოპოსოთი: ხერსონით, ბოსფორითა და ნიკოფსიით. ფაზისის მიტროპოლია(ნომერი 27), ჩანს დაარსებული იქნა იმპ.იუსტინიანე I-ის მართველობისას, რადგანაც ეკავა 2-ე ადგილი იუსტინიანეპოლის(მოკის) შემდეგ სამიტროპოლიტოს სხვა მომდევნო 8 კათედრათა შორის...680-681 წლის VI მსოფლიო კრების აქტებში იხსენიება თეოდორე, „უღირსი ეპისკოპოსი ფასისისა, ლაზიკის პროვინციაში“ (Le Quien.OC. T.I. P.1343). კონსტანტინოპოლის ტრულის კრებას (691-692 წწ.) ასევე ესწრებოდა ფასისის მიტროპოლიტი იგივე თეოდორე და პეტრას ეპისკოპოსი იოანე, სევასტოპოლელი ფოტი და, შესაძლოა, ზივანეის ეპისკოპოსი ფავსტი (მისი კათედრა იხსენიება პეტრამდე). ნიკეის VII მსოფლიო კრების (787) აქტებს ხელს აწერს „მიტროპოლიტი ქრისტეფორე“, სხვადასხვა სამი დაზუსტებით- „ეპისკოპოსი ფასისისა“ (ნუსხა ABE) „ეპისკოპოსი ფასისისა ე.ი. ტრაპეზუნტისა“(D), „ეპისკოპოსი ტრაპეზუნტისა“(F); აქედან, ამ მომენტში ფასისისა და ტრაპეზუნტის კათედრები იმყოფებოდნენ ერთი ეპისკოპოსის მმართველობაში, მაშინ როცა ტრაპეზუნტის კათედრა გამოყოფილი იყო ფასისის მიტროპოლიისაგან რიზეს ტერიტორიით, რომლის ეპისკოპოსი ასევე ესწრებოდა კრებას და, როგორც ჩანს, ექვემდებარებოდა ნეოკესარიის

მიტროპოლიტს(პოლემონიაკის პონტოს დიოცეზი). 2-ე ნოტიციის თანახმად(შედგენილია არაუგვიანეს IX ს. I მეოთხედისა), დას. საქართველოს საეკლესიო ორგანიზაციის სურათი არ შეცვლილა...მე-7 ნოტიციაში (901-907) ასახულია X ს. დასაწყისში კონსტანტინოპოლის ეკლესიაში გატარებული საეკლესიო რეფორმების შედეგები. მასში აღარ იხსენიება დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცენტრები. ე.ი. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოდან დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცენტრების გამოყოფა მოხდა 879 და 901/907 წლებს შორის...მე-7 ნოტიციაში დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცენტრები აღნიშნულია როგორც „ტრაპეზუნტი ლაზიკისა“. ეს მიუთითებს დასავლეთ საქართველოს ეკლესიაში სეპარატისტული ტენდეციების არსებობის შესახებ და ამის შედეგად ტრაპეზუნტის გადაქცევა ფასისის ალტერნატიულ მიტროპოლიად, რომელიც შემდგომში გადაიქცა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში ლაზიკის ეპარქიის ცენტრად. არაა გამორიცხული, რომ ტრაპეზუნტელი მღვდელმთავრის (თავდაპირველად ნეოკესარიის მიტროპოლიტის ქვემდებარისა) თანდათანობითი ამალგება ჯერ მთავარეპისკოპოსის სტატუსამდე, შემდეგ კი მიტროპოლიტისა, დაკავშირებული იყო დასავლეთ საქართველოში განვითარებულ პროცესებთან. ეს გარემოება ემსახურებოდა პრესტიჟის დაცვას და წარმოადგენდა ამ რეგიონში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს მდგომარეობის სტაბილურობის გარანტს“ (ბ.კუდავა, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს საეკლესიო კათედრები დასავლეთ საქართველოში და მათი გამოყოფა, პრავოსლავნაია ენციკლოპედია, მოსკოვი, ტ.13. 2006. გვ. 200-2001. რუს. ენაზე).

ასეთივეა ოფიციალური თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისი დასავლეთ საქართველოს კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში თითქმის 500 წლის განმავლობაში ყოფნის შესახებ.

შეუძლებელია აღნიშნულ მტკიცებას ეკლესია დაეთანხმოს რადგანაც ეწინააღმდეგება არა მხოლოდ რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების განსაზღვრებას საგანგებოდ ამ საკითხისადმი მიძღვნილს, არამედ ძველქართულ შემეცნებას, რომელიც ასახულია წმიდათა ლოცვებშიც კი, მაგალითად წმ.ნინოს თავის ტროპარში ეწოდება „ქართველთა განმანათლებელი“, ხოლო კონდაკში „ქართველთა ერის წინამძღოლი“.

სად ცხოვრობდა ქართველი ერი, რომელიც განანათლა წმიდა ნინომ? რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერაში ამის შესახებ ნათქვამია - წმიდა ნინომ მოაქცია „ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“ („დიდი სჯულისკანონი“ 1975, გვ.546). დაუუსვათ კითხვა ამ ისტორიკოსებს: „ყოველთა ქართველთა ნათესავი“ არ ცხოვრობდა დასავლეთ საქართველოში? და თუ ცხოვრობდა, მაშინ მათი განმანათლებლის მიერ დაარსებული ქართლის ეკლესიის მრევლსაც წარმოადგენდა. სხვთა შორის იგივეს წერდა გელასი კესარიელიც, მსოფლიო ეკლესიის ერთერთი პირველი ისტორიკოსი - „ტყვე ქალის“ (ე.ი. წმიდა ნინოს) მიერ ერთდროულად მიიღეს ქრისტიანობა ექვსინის პონტოს მახლობლად მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა (გეორგიკა, ტ.1. გვ.189). წმ. ნინოს მიერ გაქრისტიანებული ერი დასავლეთ საქართველოშიც რომ ცხოვრობდა მიუთითებს ნოქალაქევის IV ს. ეკლესია და მის მახლობლად აღმოჩენილი I ათასწლეულის ქართული ასომთავრული საეკლესიო წარწერები.

ამასვე მიუთითებს ქართული და უცხოური წერილობითი წყაროები. მაგალითად I ათასწლეულის სომეხი პატრიარქისა და ისტორიკოსის ცნობა, რომ VI ს. ბოლოს მოღვაწე კირიონ ქართლის კათალიკოსი „წინანდელი დროის წესების შესაბამისად იყო არქიეპისკოპოსი

ეგრისისა და გუჯარეთისა, ქართლის ეკლესიის მრევლისა“ (იოანე დრასხანაკერტცი. 1937. გვ.9. რუს. ენაზე). VI საუკუნის „წინანდელი დრო“, ცხადია, IV და V საუკუნეებია.

ამასვე მიუთითებს საეკლესიო ხელოვნება-არქიტექტურა. მაგალითად ჭყონდიდში VII ს.-ში აგებულ მცხეთის ჯვრის ტიპის ტაძარი, რაც არ იყო შემთხვევითობა და პირიქით წარმოადგენდა მცხეთისა და ჭყონდიდის საეკლესიო-ლიტურგიკული მთლიანობისა და ერთობის ნიშანსვეტს.

დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს საეკლესიო მთლიანობის შესახებ მიუთითებდა რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა, რომ ანდრია პირველწოდებულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“ („დიდი სჯულისკანონი“, 1975, გვ.545), ამ წინადადებით კრებამ ხაზგასმით მიუთითა, რომ დაარსებისთანავე ქართული ეკლესია თავის იურისდიქციაში მოიცავდა სრულიად ისტორიულ საქართველოს და არა მის რომელიმე ერთ კუთხეს.

ასეთია ძველ ქართველ წმიდა მამათა მტკიცებანი.

მათგან განსხვავებით, როგორც აღინიშნა, თანამედროვე საერო საისტორიო სკოლა მიიჩვევს, რომ 500-600 წლის განმავლობაში, ვიდრე IX-X სს.-მდე დასავლეთ საქართველო შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში და იქ არსებობდნენ ლაზიკის ეპარქიის ბერძნული საეპისკოპოსოები, ხოლო ეკლესიებში წირვა-ლოცვა ბერძნულ ენაზე აღესრულებოდა, ვიდრე ის არ გააუქმა მცხეთის ეკლესიამ.

ამჟამად საყოველთაოდ აღიარებული ამ თეორიის მიხედვით, რომელიც არავითარი წერილობითი წყარო არ ადასტურებს, თითქოსდა IX-X საუკუნეებში ქართული ეკლესია შეიჭრა დასავლეთ საქართველოს კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, გააუქმა იქ ბერძნული კათედრები და ბერძნულენოვნის ნაცვლად შემოიღო ქართულენოვანი მსახურება და ამით კი მოახდინა „ქართიზაცია-გაქართველება“ იქაური მოსახლეობისა.

„სამეცნიერო ლიტერატურაში ე.წ. „ქართიზაცია“ განიმარტება ასე:

„ქართიზაცია“ - „ქართის ტომების შეღწევა – ინფილტრაცია – არაქართულ ან არაქართველურ ტომებში...სადაც შეაღწევა ქართლის ელემენტი, ვრცელდებოდა ქართული ენა და აღმ. ქართული კულტურა. ასეთი ვითარება შეიქმნა არა მარტო აღმოსავლეთით ჰერეთის (აღბანეთი) ტერიტორიაზე, არამედ დასავლეთ საქართველოშიც“ (ქსე, ტ. X, გვ. 459-160. სტატია „ქართველები“),

ოფიციალური ისტორიოგრაფიის ამ განსაზღვრებით თითქოსდა დასავლეთ საქართველო დასახლებული იყო „არაქართული და არაქართველური ტომებით“ და „ქართიზაციის შედეგად“ მათში „შეაღწია ქართულმა ენამ“ და კულტურამ, ამით თითქოსდა დასავლეთ საქართველოში ბიზანტიური ეკლესიის სამწყსოს, მცხეთა დაეპატრონა – გააუქმა იქ არსებული ძველთაგანვე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფი ფასისის (ფოთის), როდოპოლისის (ვარციხის), ზიგანას („ზიგინევი – გულაყვას“), საისინისა (ცაიშის) და პეტრას (ციხისძირის) საეპისკოპოსო კათედრები.

მეცნიერულად დადგენილ ფაქტად მიაჩნიათ რომ ლაზიკის ცენტრები მდებარეობდნენ რიონის დაბლობში.

ზემოაღნიშნულის ერთი თვალნათელი მაგალითია ახლახან (2001 წლის დასაწყისში) ნ. ლომოურის მიერ გამოქვეყნებული შრომები, ესენია „ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება“ და „საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია“. ავტორი წერს: „როდესაც მოხდა ქრისტიანობის დამკვიდრება საქართველოსა და საერთოდ ამიერკავკასიაში,

საქართველო წარმოდგენილი იყო ორი პოლიტიკური ერთეულით: აღმოსავლეთ საქართველო, ე.ი. ქართლის ანუ იბერიის სამეფო და დასავლეთ საქართველო, ე.ი. ეგრისის ანუ ლაზიკის სამეფო. ამ ორ სახელმწიფოებრივ ერთეულში პოლიტიკური, სოციალ-ეკონომიკური და კულტურული ვითარება საკმაოდ განსხვავებული იყო და, შესაბამისად, ქრისტიანობის გავრცელება და საბოლოო დამკვიდრება სხვადასხვა გზით და სხვადასხვა სიტუაციაში ხდებოდა“ (საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, 2001, გვ. 113).

აქედან ჩანს, რომ ნ.ლომოურს წმ. ნინო დასავლეთ საქართველოს განმანათლებლად არ მიაჩნია, რადგან, მისი სიტყვით, „დასავლეთ საქართველოში სხვა გზით შევიდა ქრისტიანობა“.

ეს დასკვნა ეწინააღმდეგება ქართულ საეკლესიო ისტორიოგრაფიაში მიღებულ საეკლესიო კრებათა, კერძოდ კი რუის-ურბნისის კრების მიერ დადგენილ დებულებას აღნიშნულ საკითხზე და აგრეთვე, საერთოდ ქართველ წმიდა მამათა, ისტორიოგრაფთა და მემატიანეთა მიერ ტრადიციულად განსაზღვრულ თვალსაზრისს.

რუის-ურბნისის კრების ღვთივგანბრძნობილ და წმიდა მამათა თქმით, საქართველო ერთიანი, მთლიანი ქვეყანა იყო, როგორც ანდრია პირველწოდებული მოციქულის, ისე წმიდა ნინოს ქადაგებათა დროს, ამიტომაც, როგორც წმ. ანდრია, ისე წმ. ნინო არიან სრულიად საქართველოს და მთელი ქართველი ერის განმანათლებელნი, აი, აქვე მოვიყვანთ შესაბამის ამონარიდს რუის-ურბნისის ძეგლისწერიდან ჯერ ძველ ქართულ, შემდეგ კი ახალ ქართულ ენაზე, რათა მკითხველი თვითონ დარწმუნდეს:

„პირველწოდებული ანდრია, ძმა თავისა მოციქულთა სა პეტრესი, ვიდრე ჩუენდამდეცა მოიწია და ქადაგა საცხორებელი ქადაგება სახარებისა ყოველსა ქუეყანასა საქართველო სასა და ურიცხუნი სიმრავლენი ერთანი განაშორა საცთურისაგან...“ (დიდი სჯულისკანონი, 1975, გვ. 545);

აქედან ნათლად ჩანს, რომ რუის-ურბნისის კრების დადგენილების შესაბამისად ანდრია პირველწოდებულმა იქადაგა არა მხოლოდ დასავლეთ საქართველოში, არამედ „ყოველსა ქვეყანასა საქართველო სასა“, ე.ი. სრულიად საქართველოში, მსგავსადვე წმიდა ნინომ რუის-ურბნისის კრების თანახმად „სარწმუნოებასა მიმართ თვისისა მიიზიდა ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა. (იქვე, გვ. 546). ე.ი. ამ კრებას მიაჩნია, რომ წმიდა ნინომ მთელი ქართველი ერი („ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“) გააქრისტიანა. შეიძლება ვინმემ თქვას, ამ „ყოველთა ქართველთაში“ დასავლეთ საქართველო არ იგულისხმება, და ამ კრების მამები სწორედ ვერ საზღვრავდნენ ქართველთა ვინაობასო, რასაც ვერ დავეთანხმებით, რადგანაც ამ კრების ძეგლისწერის ერთ-ერთი მთავარი ხელისმომწერია გიორგი ჭყონდიდელი ეპისკოპოსი და კრება, ცხადია, „ყოველთა ქართველთაში“ სამეგრელოს და სრულიად საქართველოს მოსახლეობას გულისხმობდა, სადაც იქადაგა კიდევ ბერძნული წყაროების მიხედვითაც წმიდა ნინომ, რომელსაც ქვემოთ შევხვებით. იგივე რუის-ურბნისის კრება მეფე მირიანთან დაკავშირებით წერს: „ნათელ ილო მან და ყოველმან ერმან ქართლისამან“ (იქვე, გვ. 546). „ქართლის ცხოვრების“, კერძოდ კი, ჩვენი უდიდესი საეკლესიო ისტორიკოსის ლეონტი მროველი ეპისკოპოსის თანახმად, მეფე მირიანის სამეფოში აღმოსავლეთთან ერთად დასავლეთ საქართველოც „ეგრისიც“ შედიოდა: „მეფობდა ესრეთ მირიან მცხეთით გაღმართ ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს, მოვაკანს და ეგრს“ (ქ.ც., 1955, I, გვ. 65).

რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერის ახალი ქართული შესაბამისი ტექსტი ასეთია: „მოციქულთაგან ერთი - პირველწოდებული ანდრია, მოციქულთა თავის, პეტრეს ძმა ჩვენამდე მოვიდა, სახარების საცხონებელი ქადაგება მთელ საქართველოში იქადაგა“ (საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, 1987, გვ. 464); ამ კრების განსაზღვრებით, წმიდა ნინომ „თავისი სარწმუნოების მიმართ მიიზიდა ქართველთა სრული მოდგმა“ (საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, 1987, გვ. 464); წმიდა მეფე მირიანის დროს „ნათელი ილო მან და მთელმა ქართველმა ერმა“ (საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, 1987, გვ. 464);

აი, ესაა საეკლესიო ისტორიოგრაფიის მტკიცება, რომ როგორც ანდრია პირველწოდებულის, ისე წმიდა ნინოს დროს ნათელილო მთელმა ერმა. ეს თვალსაზრისი სავსებით განსხვავდება ბატონ ნოდარ ლომოურის თვალსაზრისისაგან, რომ თითქოსდა აღნიშნულ ეპოქაში დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანობა სულ სხვა გზითა და სხვა ვითარებაში დაინერგა. სხვათა შორის, ბატონი ნოდარ ლომოურის თეორია, რომელიც მეცნიერებაში ახალ სიტყვად მიიჩნევა, არა თუ ძალზე ჰგავს, არამედ იმეორებს კიდევ XV საუკუნეში ანტიოქიის პატრიარქ მიხეილის თეორიას.

დიდი ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით, საქართველოში ჩამოსულმა ანტიოქიის პატრიარქმა მიხეილმა „შეთხზა თეორია საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის დასარღვევად, ქართველი ერის საუკეთესო შვილთა საუკუნოვანი ბრძოლით მიღწეული მონაპოვრის, საქართველოს ეკლესიის თავისუფლების მოსასპობად, მისი ერთიანობის დასარღვევად“ (ივ.ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. III, 1982, გვ. 340), რათა ადვილად დაემორჩილებინა. ეს თეორია შემდეგში მდგომარეობს – თითქოსდა ანდრია მოციქული განმანათლებელია არა სრულიად საქართველოსი, არამედ მხოლოდ მისი დასავლეთ ნაწილისა, ასევე წმიდა ნინო განმანათლებელია არა სრულიად საქართველოს, არამედ მხოლოდ მისი აღმოსავლეთ ნაწილისა. ივანე ჯავახიშვილი წერს: „გიორგი მთაწმიდელი და განსაკუთრებით ეფრემ მცირე, რუის-ურბნისის 1103 წლის საეკლესიო კრების ყველა სულისჩამდგმელი და ნიკოლოზ კათალიკოსი ამტკიცებენ, რომ ანდრია მოციქულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ხოლო შემდგომ ქრისტიანობა კვლავ აღადგინა წმიდა ნინომ, რომლის სასწაულმოქმედებამ და ქადაგებამ „მიიზიდა ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“, ნიკოლოზ კათალიკოსიც წმიდა ნინოს საერთო მოციქულად და განმანათლებლად სთვლიდა, „ჩვენ ქართველთაისა“ (სასწაულნი სვეტიცხოვლისა, ქრონიკები, გვ. 40-69); ერთი სიტყვით, ანდრია მოციქულიცა და წმიდა ნინოც საერთო ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ერის განმანათლებლად იყვნენ ცნობილნი, საქართველოს სხვადასხვა ნაწილების ცალკე მქადაგებლების გამოძების სურვილიც არ ჰქონიათ, რადგან ისინი მთლიანი და განუყოფელი საქართველოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის იღვწოდნენ. ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქი მიხეილი, სწორედ ამ ქართველ სახელოვან მეცნიერთა მიერ შექმნილსა და მთელი ქართველი ერისაგან შესისხლხორცებულ შემეცნებას სპობდა“ (ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, გვ. 340).

სამწუხაროა, რომ ძველ ქართველ „სახელოვან მეცნიერთა“ (ივ. ჯავახიშვილის სიტყვებია) მიერ ჩვენდამი ბოძებულ შემეცნებას სპობს ზოგიერთი ახალი ქართველი მეცნიერი. მათგან განსხვავებით, ჯერ კიდევ საუკუნის დასაწყისში გაარკვია ივანე ჯავახიშვილმა, რომ „ქრონოლოგიურადაც ქრისტიანობის გავრცელების დასაწყისი აღმოსავლეთსა და დასავლეთ საქართველოში როგორც ეტყობა, ერთსა და იმავე ხანად უნდა ვიგულისხმოთ, ამ მხრივ განსაკუთრებით ყურადღების ღირსია გელასი კვიზიკელის მოთხრობა.

მას იბერთა მოქცევის ამბავში ნათქვამი აქვს: „ამავე დროს პონტოს გასწვრივ მდებარე ქვეყნის მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა ღმრთის სიტყვა, რომელიც მანამდე არ სწამდათ შეიწყნარეს“. გამოდის, რომ აღმოსავლეთსა და დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანობა ერთსა და იმავე დროს მიუღია... გელასი კვიზიკელის დანართი ცნობა, რომ იბერებმა და ლაზებმა ერთსა და იმავე დროს მიიღეს ქრისტიანობა, არსებითად სწორი გამოდის იმ მხრივ, რომ დასავლეთ საქართველოშიც IV ს-ის დამდეგიდან ქრისტიანობას გზა გაკვლეული უნდა ჰქონოდა“ (ივ. ჯავახიშვილი, ტ.1, 1979, გვ. 269-271); იბერთა მოქცევის შესახებ IV ს-ში წერდნენ სოკრატე, სოზომენი, თეოდორიტი კვირიკელი, ნიკიფორე კალლისტო და სხვანი. მართალია, ისინი არ ახსენებენ ლაზების გაქრისტიანებას, მაგრამ ამის მიზეზი იყო ის, რომ ლაზებს იბერიელი ხალხის ერთ-ერთ ტომად მიიჩნევდნენ, გელასი კვიზიკელს კი ეს ამბავი უფრო დაუკონკრეტებია

ჩვენი კვლევა უარყოფს ე.წ. „მეორე თეორიის“ მიმდევართა მტკიცებებს და საზღვრავს ლაზიკის ეპარქიების რეალურ ადგილმდებარეობას, მრავალ ფაქტსა და წყაროზე დაყრდნობით.

მეორე თეორიის მიმდევარი ზოგიერთი ავტორის აზრით, დასავლეთ საქართველოში IX-X სს.-მდე უკვე ჩამოყალიბებული იყო კოლხური ანუ მეგრულ-ჭანური ეთნოსი და შემდგომ დაიწყო მისი „ქართიზაცია“ და ეს პროცესს თითქოსდა წარმართავდა ქართულ ეკლესიას, რომელიც, თითქოსდა, იჭრებოდა სხვა უცხო ეკლესიის, ამ შემთხვევაში, დასავლეთ საქართველოს კონსტანტინოპოლის იურისდიქციის საზღვრებში და მის მრევლს ისაკუთვრებდა.

ცხადია, ესაა დადანაშაულება პროზელიტიზმში.

პროზელიტიზმი კი დაგმობილია მოციქულთა დროიდანვე და სხვისი სამწყსოს მისაკუთრება ეკლესიისათვის სათაკილო ქმედებად ითვლებოდა ჯერ კიდევ I მსოფლიო კრებიდან. საქართველოს ეკლესიისათვის ამ სათაკილო ეპითეტით, თანამედროვე ავტორებს, ჩანს, ერის წინაშე ჩვენი ეკლესიის მნიშვნელობის „წარმოჩენა“ სურთ, მაგალითად, 2005 წელს, საერთაშორისო კონფერენციაზე, რომელიც საქართველოში ქრისტიანობის ოც საუკუნეს ეძღვნებოდა, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის სახელით წარდგენილი იქნა მოხსენება - „ქართული ეკლესია და სახელმწიფო ტერიტორია შუა საუკუნეებში“ , სადაც ნათქვამია:

“ქართული ეკლესიის კულტურულ-იდეოლოგიური პროზელიტიზმი წინასწარ ქმნიდა მკვიდრ ნიადაგს პოლიტიკური პროცესების წარმატებით განვითარებისათვის“ (დ. მუსხელიშვილი. ქართული ეკლესია და სახელმწიფო ტერიტორია შუა საუკუნეებში. საქართველოს საპატრიარქოს ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი, II საერთაშორისო სიმპოზიუმი, 24-26 ნოემბერი, 2005).

შეუძლებელია, საქართველოს წმიდა ეკლესია პროზელიტური ყოფილიყო იმიტომ, რომ „პროზელიტური“ ისეთ ეკლესიას ეწოდება, რომელიც იჭრება სხვა ეკლესიის სამრევლოში მისი მისაკუთრების მიზნით. ასეთი ქმედება კი მსოფლიო საეკლესიო კანონებით მიუღებელი იყო და არის. მაგალითად, მოციქულთა 35-ე კანონი ბრძანებს: „ეპისკოპოსმა არ უნდა გაბედოს ხელდასხმა თავისი სამრევლოს გარეთ, ქალაქებსა და სოფლებში, რომლებიც არ ექვემდებარებიან მის ეკლესიას. ხოლო თუ იგი მხილებული იქნება, უნდა განიკვეთოს ისიც და მის მიერ ხელდასხმულებიც“ („დიდი სჯულისკანონი“, 1974, მოციქულთა კანონები).

მოციქულთა ამ კანონს კიდევ უფრო ამტკიცებს 381 წელს კონსტანტინოპოლში მოწვეული II მსოფლიო კრების მე-2 კანონი: „ეკლესიათა კეთილად განგებისა და მშვიდობისათვის არც ერთ ეპისკოპოსს არა აქვს უფლება, გასცდეს თავისი ეკლესიის საზღვრებს და შეიჭრას სხვა ეკლესიის საზღვრებში, რათა არ მოახდინოს ეკლესიების აღრევა. კანონის თანახმად, ალექსანდრიის ეპისკოპოსი უნდა განაგებდეს მხოლოდ ეგვიპტის ეკლესიებს... პონტოელი ეპისკოპოსნი უნდა მართავდნენ მხოლოდ პონტოს ეკლესიებს, ხოლო თრაკიის ეპისკოპოსნი - მხოლოდ თრაკიის ეკლესიებს. ეპისკოპოსი არ უნდა გავიდეს თავისი სამთავროს ეკლესიის ფარგლებიდან ხელდასხმისათვის“ („დიდი სჯულისკანონი“ 1974, მოციქულთა კანონები).

III მსოფლიო კრების მამებმა კიდევ უფრო დაბეჯითებით დამოძღვრეს ეკლესიათა მეთაურები, არ დაემორჩილებინათ სხვისი სამწყსო - „ნურც ერთი ეპისკოპოსი ნუ მიიტაცებს სხვა ეპარქიას, რომელიც თავიდანვე და ძველთაგანვე არ ემორჩილებოდა მას და არ იყო მის წინამორბედ საყდრისმპყრობელთა გამგებლობის ქვეშ, ხოლო თუ ვინმე მიიტაცებს სხვის ეპარქიას იძულებით, განთავისუფლებული უნდა იყოს იგი, რათა არ დაირღვეს მამათა კანონები“ (III მსოფლიო კრების მე-8 კანონი). იმავეს წერს და აღნიშნავს სხვა საეკლესიო კანონებიც. თუ ქართული ეკლესია პროზელიტური იყო და მას ძველთაგანვე არ ემორჩილებოდა დასავლეთ საქართველოს, აღმოსავლეთ საქართველოს ერთი ნაწილის, სამხრეთ საქართველოს სამწყსოები, ქართულმა ეკლესიამ კი მითვისა ისინი, ამით დაურღვევია მსოფლიო საეკლესიო კანონები, კერძოდ, მოციქულთა 35-ე, II მსოფლიო კრების მე-2, III მსოფლიო კრების მე-8, კართაგენის 74-ე და სხვა კანონები, და განა კანონდამრღვევი ეკლესია შეიძლება ყოფილიყო მართალი და მართლმადიდებლური, რომლითაც ამაყობდნენ საქართველოს ეკლესიის წმიდა მამები? ამის თაობაზე შესანიშნავად მიუთითებდა პროკოფი კესარიელი, „რომ ქართველები მართლმადიდებლობის წესებს ყველაზე უკეთ იცავდნენ“. სომეხი იერარქები წერდნენ, რომ ქართველები ამაყობენ თავიანთი სარწმუნოებრივი სიწმიდით და თავიანთი საეკლესიო უპირატესობით.

საქართველოს ეკლესია კი თურმე, „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის“ თანახმად, არღვევდა უმთავრეს საეკლესიო კანონებს და სხვის იურისდიქციაში იჭრებოდა: - „დასავლეთ საქართველოში გაბატონდა ქართული ეკლესია და მღვდელმსახურებაც ქართულ ენაზე სრულდებოდა, რამაც ღიდად შეუწყო ხელი დასავლეთ საქართველოში „ქართიზაციის“ პროცესს“ (ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. „საქ. სსრ“, 1981 წ. გვ. 61).

ქართული ეკლესიის „გაბატონებამდე“ დასავლეთ საქართველოში, ჩვენი ისტორიკოსების მტკიცებით, თურმე არსებობდა ეგრისისა და აფხაზეთის ეკლესიები, რომლებიც იმყოფებოდნენ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, ისინი შემდგომ გაერთიანებულან კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაშივე, მაგრამ IX ს-ში მცხეთის საკათალიკოსოს თითქოსდა „გაბატონების“ შედეგად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დაუკარგავს მთელი დასავლეთ საქართველოს მომცველი ეს მნიშვნელოვანი სამიტროპოლიტოები და საეპისკოპოსოები. საბჭოთა ისტორიკოსი წერს: „ეს საეკლესიო გამოყოფა, როგორც ვთქვით, ერთბაშად არ მომხდარა. ჯერ ხორციელდება ეგრის-აფხაზეთის ეკლესიების გაერთიანება, როგორც კონსტანტინოპოლის სამწყსოში შემავალი ეპარქიისა, რომელსაც სათავეში აფხაზთა კათალიკოსი ედგა (VIII ს-ის ბოლო ან IX ს-ის დასაწყისი); შემდგომ IX ს-ის მანძილზე (საფიქრებელია, უფრო მის პირველ ნახევარშივე) დასავლეთ საქართველოს ეკლესია გამოეყო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს და მცხეთის

ტახტს უერთდება, ხოლო აფხაზთა კათალიკოსი სრულიად საქართველოს კათალიკოსს ექვემდებარება. კონსტანტინოპოლიდან გამოყოფის შემდეგ იწყება ბერძნული კათედრების მოშლა და მათ საპირისპიროდ ქართული საეპისკოპოსო ცენტრების დაარსება“. ეს საეკლესიო რეფორმა, ნ. ბერძენიშვილის ვარაუდით, საბოლოოდ X ს-ში სრულდება (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ., 1973).

თითქოსდა “პროზელიტური ქართული ეკლესიის კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში რეაქციული შეჭრის“ შესახებ ჩვენი ოფიციალური ისტორიოგრაფია წერს: „ქართველები აქედან სდევნიან ბერძნულ ენას, ბერძნულ ვიწრო ეროვნულ კულტურას, შემოაქვთ და ავრცელებენ საკუთარ, ქართულ ენას, ქართულ ღვთისმსახურებას და ქართულ საეკლესიო-სამონასტრო წესებს. ქართულ კულტურას თან მოჰქონდა ქართული პოლიტიკური შეგნება და იდეალი, ასე რომ მცხეთა ჯერ ენობრივად (ეთნიკურ ელემენტებზე დაყრდნობით) შეიჭრა ლიხთ-იმერეთში, ხოლო შემდეგ, როგორც ჩანს, ეს საინტერესო ფორმულა წამოაყენა თავისი ორგანიზაციული გაბატონების დასაფუძნებლად - „ქართლია“ იქ, სადაც მღვდელმსახურება ქართულ ენაზეა (მხოლოდ „კვირიელისონი“ შეიძლება ბერძნულად). მირონის კურთხევა „ქართლს“ განეწესება. მაშასადამე, ქართლს ნაკურთხი მირონი სავალდებულოა ყველა იმ ეკლესიისათვის, სადაც მღვდელმსახურება ქართულ ენაზეა. ცხადია, მცხეთის საკათალიკოსოს მხრივ ეს არის კანონიკური საფუძვლების დაცვით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლა ლიხთ-იმერეთის ეკლესიაზე ორგანიზაციულად გაბატონების მიზნით“ (თ. პაპუაშვილი - ადრეფეოდალური ხანის ქართული ლიტერატურა და საისტორიო მწერლობა, წიგნი: „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ., 1973).

საბჭოთა კავშირის საზღვრების ჩაკეტილობის გამო ბერძნულ სამყაროში და, მათ შორის, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოშიც XX საუკუნის ბოლოსაც არ იცნობდნენ იქამდე სრულიად ახალ საბჭოთა “საისტორიო თეორიას“ ქართული ეკლესიის პროზელიტიზმისა და “მისი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლის შესახებ“ (საბჭოთა ისტორიკოსების სიტყვებია). ცნობილი ბერძენი კანონისტი - მიტროპოლიტ მაქსიმეს 1966 წელს გამოცემული წიგნი “საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია“, არ შეიცავს ცნობებს აღნიშნულთან დაკავშირებით. შეიძლება დაისვას კითხვა, რა პრობლემები შეექმნება საქართველოს ეკლესიას სამომავლოდ, თუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ან უცხოეთის რომელიმე ეკლესია ოფიციალურად აღიარებს აღნიშნულ თეორიას, ქართული ეკლესიის შეჭრის შესახებ იქამდე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფ დასავლეთ საქართველოში, ეს თეორია ხომ არ შეუქმნით მათ მყარ სამართლებრივ საფუძველს, რათა სცნონ და აღიარონ სეპარატისტული ეკლესიები აფხაზეთსა და დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებში. მეორე მხრივ, ეს თეორია იძლევა კარგ საშუალებას და მასზე დაყრდნობით უკვე აქეზებენ ამ კუთხეთა სეპარატისტ მოაზროვნეებს, რათა დედაეკლესიად აღიარონ არა საქართველოს წმიდა ეკლესია, არამედ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო. აღნიშნული “საეკლესიო თეორია“ ყველაზე უფრო მეტად გაიტანა და გაავრცელა რუსულმა პრავოსლავანთა ენციკლოპედიამ“.

არასოდეს, არც ერთ საუკუნეში, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს არ გამოუთქვამს არავითარი თვალსაზრისი ან შენიშვნაც კი დასავლეთ საქართველოს მის ეპარქიებში ქართული

ეკლესიის შეჭრის შესახებ. ეს რომ ასე ყოფილიყო, ქართულ-ბერძნული ათასწლოვანი საეკლესიო ურთიერთობების დროს ამის შესახებ ერთხელ მაინც გამოითქმებოდა თუნდაც მცირე შენიშვნა. საქმე ის არის, რომ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფი ფაზისის სამიტროპოლიტო და მისი ოთხი საეპისკოპოსო, რომლებიც თითქოსდა ქართული ეკლესიის მიერ იყვნენ გაუქმებულნი, სინამდვილეში მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ქართველი ერის უძველეს ქვეყანაში, რომელსაც ტრაპიზონის ოლქი ეწოდა. იქამდე კი მას ერქვა “ქალდეა“, “სოფელი მეგრელთა“. იქ ტრაპიზონის ოლქში მდებარე ჭოროხის ანუ ფასისის მარცხენა სანაპიროზე მდებარეობდნენ ფასისის სამიტროპოლიტო და მისი საეპისკოპოსოები - როდოპოლისისა, საისინისა, პეტრონისა და ზიგანასი, როგორც ეს კარგად არის გარკვეული ნ. ადონცის მიერ. ეს სამიტროპოლიტო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, ხოლო მის ჩრდილოეთით მოქცეული მიწა-წყალი ჭოროხიდან ვიდრე მდინარე ეგრისწყალამდე (ვახტანგ გორგასლის შემდგომ მდინარე კლისურამდე) - წმიდა ნინოს დროიდანვე ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა ასე რომ, ჩვენი ძველი საეკლესიო მატრიანეების ცნობებით, დასავლეთ საქართველოში, ძველთაგანვე საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ვრცელდებოდა. სხვა საეკლესიო წყაროებთან ერთად ამის შესახებ ხაზგასმით მიუთითებდა “რუის-ურბნისის“ საკანონმდებლო კრების ძეგლისწერა - “ანდრია პირველწოდებულმა სახარება იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოისასა“, ხოლო წმიდა ნინომ ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე მოაქცია “ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“.

რუის-ურბნისის საკანონმდებლო კრების მონაწილე წმიდა მამების თვალსაზრისით, დასავლეთ საქართველო მუდამ ისტორიული საქართველო იყო, რომლის მოსახლეობა, აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად, მოაქცია წმიდა ნინომ. მაშასადამე, დასავლეთ საქართველოში საეკლესიო იურისდიქცია იმთავითვე მცხეთის ხელში იყო და არა კონსტანტინოპოლისა. დასავლეთ საქართველო ეკლესიურად ოდესმე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში რომ ყოფილიყო, ამის შესახებ უთუოდ შემორჩებოდა პირდაპირი ან ირიბი ცნობები თვით ბერძნულ წყაროებშივე, ან რაიმე საყვედურნარევი მინიშნება მაინც იქნებოდა ბერძენი იერარქებისა, ასეთი კი არ არსებობს. მაგალითად, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი ძალზე თბილ და მეგობრულ წერილებს წერდა აფხაზთა მეფეს გიორგი II-ს X საუკუნის შუა წლებში, როცა საბჭოთა ისტორიკოსების აზრით, მის სამეფოში “ბრძოლა იყო გაჩაღებული კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ“, ასე რომ ყოფილიყო, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი როგორმე მოახერხებდა პროტესტის გაცხადებას აფხაზთა მეფის - გიორგი მეორისადმი (922-957 წ.წ.), [პატრიარქ მისტიკოსის წერილები გიორგი II-სადმი; გეორგიკა, IV, ნაკვეთი II]; ერთი სიტყვით, წყაროები არ ადასტურებენ საბჭოურ თვალსაზრისს.

აღმოსავლეთში, ზოგი ქართველი ისტორიკოსის თვალსაზრისით, თვით წმიდა ნინოს საქმიანობა თითქოსდა მიმართული იყო იქითკენ, რომ ჰერეთში მცხოვრები არაქართული მოსახლეობა (ალბანელები) გაექართველებინა. ჩვენი აზრით, ასეთი წარმოდგენა წმიდა ნინოსი ძალზე უცნაურია. ეს ქართველი მეცნიერი წერს: ბოლბე, სუჯეთისა და კამბეჩოვანის საზღვარზე, მეფე მირიანის დროს ახლადშემოერთებული ქვეყანა იყო, აქ “ალბანელებიც (ჰერები) ცხოვრობდნენ ... მათი საბოლოო ასიმილაცია დროის ამბავი იყო“. “ჩანს, მირიან მეფის და წმიდა ნინოს ინტენსიური კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა

მიმართული იყო ჰერეთში ქართული ქრისტიანობის გავრცელებისაკენ... რომელიც წინააღმდეგობას აწყდებოდა არა მხოლოდ ალბანელთაგან, არამედ სომხებისგანაც“ (დ. მუსხელიშვილი. საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, 2003, გვ.38).

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, წმიდა ნინო “აქართველებდა“ არა მარტო ჰერ-ალბანელებს, არამედ, სომხებსაც; ჩვენი მეცნიერის ამ მოსაზრების საპირისპიროდ, მოვსეს ხორენაცს მთელი მოსახლეობა “კლარჯეთიდან მასქუთებამდე“ (ანუ კასპიის ზღვისპირეთში მცხოვრებ ტომ მასქუთებამდე) - ეთნიკურ ქართველებად მიაჩნია (სადაც იქადაგა წმიდა ნინომ) და არა სომხებად, ანდა ალბანელებად (ჰერებად), როგორც წარმოადგინა საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ. სომხური საისტორიო მწერლობის მამა, სომეხთა ჰეროდოტედ წოდებული, მოვსეს ხორენაცი წერს: “სანატრელი ნუნე წავიდა იქედან (ე.ი. მცხეთიდან), რათა თავისი ადვილგასაგები საუბრით ქართველთა ქვეყნის სხვა კუთხეებიც დაემოდვრა. გავბედავ და ვიტყვი, რომ ნუნე მოციქული ქალი გახდა. მან იქადაგა სახარება კლარჯეთიდან დაწყებული ვიდრე ალანთა და კასპიის კარამდე, მასქუთთა საზღვრებამდე, როგორც ამას აგათანგელოზი გვაუწყებს“ (მოვსეს ხორენაცი. “სომხეთის ისტორია“; 1984; გვ. 172).

წმიდა ნინოს სომხები, ანდა თუნდაც ალბანელები (ჩვენი მეცნიერის აზრით - იგივე ჰერები) რომ გაექართველებინა, როგორმე ხორენაცი მიუთითებდა ამის შესახებ, მაგრამ ის სულ სხვა რაიმეს გვაუწყებს, კერძოდ, საზღვრავს ქართველების ეთნიკურ განსახლებას - ესაა კლარჯეთი, ვიდრე ალანთა და კასპიის კარამდე (ე.ი. დარიალამდე) და ვიდრე მასქუთთა საზღვრამდე - ამ საზღვრებში ქართველები სახლობენ, მათ უქადაგა წმიდა ნინომ; ასე რომ, დარიალის კარამდე მცხოვრები დვალელები გაქართველებული ვაინახები კი არ იყვნენ, როგორც წარმოუდგენია საბჭოური ეპოქის ისტორიოგრაფიას, არამედ - ქართველები, ასევე მასქუთების ქვეყნამდე, ანუ აღნიშნულ მტკვარ-არაქსის შესართავამდე მცხოვრები ჰერები მ. ხორენაცს ეთნიკურ ქართველებად მიაჩნია და არა ალბანელებად. მისგან განსხვავებით, ქართველი მეცნიერი ფიქრობს, რომ წმიდა ნინოს “პროზელიტიზმის სიმბოლო“ აღუმართავს ახლადშემოერთებულ ალბანურ ქალაქ ბოდისში (ე.ი. სადღაც უჯარმა - ბოდებში) და წერს - “მგონია ასე უნდა გავიგოთ წმიდა ნინოს გადაწყვეტილება, რომ ჯვარი - ქრისტიანული პროზელიტიზმის სიმბოლო - დროებით “აღიმართოს იგი უჯარმას ქალაქსა და დაბა ბოდისი არა წინ აღუდგეს ქალაქსა მას მეფეთასა, რამეთუ ერისა სიმრავლე არს მუნ“ (დ. მუსხელიშვილი. საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, 2003, გვ. 38).

ასე იქცა ჩვენი მეცნიერის სიტყვით, “ორი ფაქტობრივად ეთნიკურად ერთმანეთისაგან განსხვავებული ქვეყანა ერთ კულტურულ ერთეულად“. აქედან ჩანს, რომ საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსების აზრით, წმიდა ნინო ქართლის გარდა, ალბანეთშიც მოღვაწეობდა და მან ალბანეთის ქვეყნის ერთი ნაწილი ქართულ ეკლესიას შემოუერთა. ბოდის მიჩნევა არა ქართლის, არამედ ალბანეთის ქალაქად, ქართულ წყაროებს ეწინააღმდეგება; წმიდა ნინო ქართველთა განმანათლებელია და არა ალბანელებისა. ჯვარი არ არის პროზელიტიზმის სიმბოლო, როგორც ისტორიკოსი წერს. საქართველოს ეკლესიას ჯვარი პროზელიტიზმის მიზნით არასოდეს გამოუყენებია, მით უმეტეს, არაქართული ტომების “ასიმილაცია - გაქართველების“ მიზნით; ასეთი მოსაზრება უსაფუძვლოა, იგი არ ეყრდნობა წყაროებს.

გამოკვლევის საბანს წარმოადგენს ფაქტებზე (მათ შორის არქეოლოგიურ, ნუმიზმატიკურ და სხვა, მათ შორის გეოლოგიურზე), ასევე ძველ წყაროებზე დაყრდნობით კვლევა იმისა, რომ სინამდვილეში გაქრისტიანებისთანავე, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა იმყოფებოდა ქართული ეკლესიის იურიდიისტიკაში, კერძოდ კი მტკიცება იმისა, რომ ნმ.ნინოს ეპოქაში ქართლის ეკლესიის იურიდიისტიკა მოიცავდა ქართლის სამეფოს ტერიტორიას, რომელიც წყაროების მიხედვით განვრცობილი იყო მდ.ეგრისწყლიდან ვიდრე ჰერეთამდე ანუ იორ-ალაზნის შესართავამდე.

გამოკვლევის საგანს, ასევე წარმოადგენს ქართლისა და ალბანეთის საკათალიკოსოთა შორის სასაზღვრო ხაზის დადგენა.

კერძოდ, იურიდიისტიკის საზღვრის იმ მონაკვეთის დადგენა, რომელიც კახეთსა და ჰერეთს შორის გადიოდა იორ-ალაზნის შესართავთან.

XX ს.-ში ჩამოყალიბდა ამჟამად გავრცელებული უმართებულო თვალსაზრისი, თითქოსდა ბოდბე, საგარეჯო, საინგილო და შირაქი ისტორიულად ალბანეთში შედიოდა.

შესაბამისად ალბანეთის საკათალიკოსოს რუკებზეც (IV-VI სს.) ბოდბე და მისი მომდებარე მიწები (იორ-ალაზნის შესართავამდე) ალბანეთის საკათალიკოსოს ტერიტორიადაა წარმოდგენილი. „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“ რუკაზე „ალბანეთის საკათალიკოსო“ და შესაბამის სტატიებში ქართლის სამეფოს ტერიტორიის ვრცელი ნაწილი თელავიდან იორ-ალაზნის შესართავამდე ალბანეთის (ე.ი. აზერბაიჯანის) ისტორიულ ტერიტორიადაა წარმოდგენილი (რადგანაც, ალბანეთის კულტურულ და ტერიტორიულ მემკვიდრედ აზერბაიჯანი მიიჩნევა).

დასავლეთ საქართველოსთან დაკავშირებით აღნიშნული თავიანთი მოსაზრებების წყაროდ XX ს. ქართულ ისტორიკოსები მიიჩნევენ პროკოფი კესარიელსა და აგათია სქოლასტიკოსის (ასევე სხვა უცხოელი ავტორების) ცნობებს ლაზიკასთან დაკავშირებით, ამიტომ ჩვენს კვლევაში მოცემულია ამ ავტორების ნაშრომების გამოწვლივითი ანალიზი და მათზე დაყრდნობით მტკიცებულებათა წარმოდგენა, რომ ისინი (პროკოფი, აგათია და სხვები) ლაზიკას უწოდებდნენ არა რიონის დაბლობს, არამედ ძირითადად ჭოროხის ხეობას.

ჩვენ გამოვიკვლიეთ, რომ ძველი ქართული წყაროების ცნობები მართლდებიან, დასტურდებიან და ისინი მთლიანად შეესაბამებიან ბერძენ-ლათინ მწერალთა ცნობებს, თუ კი ბერძენ-ლათინ მწერალთა ცნობებს სწორად გავაანალიზებთ.

პროკოფი კესარიელი თავის არც ერთ თხზულებაში არ ახსენებს ლაზიკის რომელიმე კათედრას, თუმცა კი მიუთითებს იმის შესახებ, რომ ტრაპეზუნტსა და პეტრას შუა მცხოვრები „ერთი ხალხი“ ლაზი ეპისკოპოსისაგან იღებდნენ სამღვდელობას. ჩვენი რკვევით ამ ლაზი ეპისკოპოსების ქვეშ იგულისხმება ზიგანას (ტრაპეზუნტიდან 70-ით დაშორებული პუნქტი ისტორიულ ქალდეაში), როდოპოლისის (აქვე, ზიგანა ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე რეგიონში), იმავე რეგიონის საისინისა და პეტრას ეპისკოპოსები.

ტრაპეზუნტის სამხრეთი მთიანეთის ოლქი მიიჩნეოდა ისტორიულ ლაზიკის ქვეყნად (თუმცა კი პროკოფის დროს ის ოფიციალურად ლაზიკად არ იწოდებოდა, რადგანაც უკვე პონტოს ნაწილად მიიჩნეოდა). იმჟამად, იქ მდებარეობდა ეპარქია ლაზიკაში, აღნიშნული კათედრებით, ხოლო პროკოფის მიერ აღწერილი ლაზების სამეფო უშუალოდ მას ესაზღვრებოდა, მის ოდნავ ჩრდილოეთით მდებარეობდა, ჭოროხის

შესართავის მომცველ ქვეყანაში. აგათიაც ამავე ლაზიკას აღწერს.

გვიან შუა საუკუნეებში, მას შემდეგ რაც კათოლიკე და სხვა მისიონერები საქართველოში დაინტერესდნენ, მათ, ჩემი მოსაზრებით, შეცდომით, ევროპაში პირველად გაავრცელეს თვალსაზრისი, რომ ისტორიაში ჩაკარგული კოლხეთი მდებარეობდა რიონის რეგიონში. რომ მდ. ფაზისი რიონი იყო. ეს მოსაზრება XIX-XX სს.-ში დამკვიდრდა ჩვენში, XX ს.-ში კი განმტკიცდა თვალსაზრისი, რომ რიონის დაბლობში მდებარე ლაზიკაში 500-600 წლის მანძილზე კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ავრცელებდა თავის იურისდიქციას. შესაბამისად ქართულ წყაროებს გამოეცხადა სრული უნდობლობა, რადგანაც მათი ცნობებით დასავლეთ საქართველო მუდამ ქართლის სამეფოსა და ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა.

ეს თვალსაზრისი განსაკუთრებით განმტკიცდა ს. ყაუხჩიშვილის გეორგიკების ტომეულების გამოცემის შემდეგ, სადაც ის გამოწვლილვით წერდა, რომ ლაზიკა იყო დასავლეთ საქართველო, რომ რიონი (ყვირილა-ძირულასთან ერთად) იყო მდ. ფაზისი. ეს მოსაზრება ამჟამად ურყევადაა დანერგილი. ამიტომაც მიგვაჩნია, რომ განსაკუთრებით ძნელია ამ თვალსაზრისის უარყოფა და ახლის შესახებ წერაც კი.

დასკვნა

I. ლაზიკის ეპარქია.

ჩვენ ქვემოთ გამოვიკვლიეთ, რომ ფასილი (ფაზისი), ფადისა, ფატსა ერქვა ტრაპეზუნტის დასავლეთით მდებარე ქალაქ პოლემონიონს, რომელმაც თავისი სახელი მისცა მთელ პროვინციას - „პოლემონის პონტოს“. თავდაპირველად, ამ პროვინციას ეკლესიურად ერქვა „ლაზიკა“ და ქალაქი პოლემონიონი ანუ ფასილი (ფასისი) იყო მისი დედაქალაქი, ამიტომაც აქ ჰქონდა კათედრა ლაზიკის ეპარქიის მმართველ ფასიდის (ფაზისის) ეპისკოპოსს. მას ოთხი კათედრა ექვემდებარებოდა-ზიგანასი (ტრაპეზუნტიდან 70-მდე კმ.-ში მდებარე ქალაქისა ქალდეაში), საისინისა (ასევე ტრაპეზუნტთან ახლოს 140 კმ.-ში მდებარე ქალაქისა მის სამხრეთით), პეტრასი (ტრაპეზუნტის დასავლეთით-ტრიპოლისთან მდებარე ქალაქისა) და როდოპოლისისა (რიზეს სამხრეთით 12-იოდე კმ.-ში მდებარე ქალაქისა). ისინი ქმნიდნენ ლაზიკის ეპარქიას, რომელიც წყაროებში VII ს.-დნ ჩანს. ამ ლაზიკის ეპარქიასა და დასავლეთ საქართველოს შორის VII-X საუკუნეებში მდებარეობდა რიზეს ეპარქია კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში შემავალი, ხოლო დასავლეთ საქართველო მცხეთის ანუ ქართლის ეკლესიაში შედიოდა ქრისტიანობის გავრცელებიდანვე.

IV ს.-ში ტრაპეზუნტი და კერასუნტი, ასევე ნეოკესარია კომანია, პოლემონია მიეკუთვნებოდა პოლემონიაკის პონტოს, მაგრამ მას საეკლესიო-გეოგრაფიული ტერმინოლოგიით ლაზიკა ერქვა,

V ს. ტრაპეზუნტში იდგა პონტოს პირველი ლეგიონი, რაც ამ ქალაქს ანიჭებდა განსაკუთრებულ როლს, როგორც თავდაცვისას, ისე იმპერიის აღმოსავლეთის საზღვრების დაცვისას. იმპერიის ამ საზღვრების დაცვის თვალსაზრისით განსაკუთრებული სტრატეგიული მნიშვნელობა ენიჭებოდა პოლემონიაკის პონტოს პროვინციას;

VI ს.-ში იუსტინიანეს XXVIII (28-ე) ნოველაში პოლემონიაკის პონტოს ქალაქებიდან

დასახელებულია ნეოკესარია, კომანა, ტრაპეზუნტი, კერასუნტი, პოლემონია და ასევე ციხე-სიმაგრეები (და არა ქალაქები) - პიტიუნტი და სებასტოპოლი „ამ სასაზღვრო სიმაგრეების იქით იყო ლაზიკა“ (Далее этих рубежей находилась Лазика”). (კარპოვი, გვ. 59)

VII ს. შუა წლებში დაარსდა „არმენიაკის“ თემი ანუ თემა (მას არმენიაკონის თემსაც უწოდებენ). ეს თემა თავის მხრივ სამ „ტუმად“ (სამხედრო-ადმინისტრაციულ ერთეულად) იყოფოდა. ხალდია არმენიაკის თემის ერთერთ ტუმაში შედიოდა. დასავლეთით არმენიაკის თემას მდ. გალისი საზღვრავდა (ნ. აღონცი თ აღმოსავლეთით მისი საზღვარი ფასისამდე (ე. ი. ჭოროხამდე) აღწევდა. 824-863 წლებში არმენიაკის თემა დაიშალა და ხალდია ცალკე თემად გამოიყო (კარპოვი, გვ. 64). არმენიაკის თემას საზღვრები თითქმის ემთხვეოდა ყოფილ პოლემონის პონტოს საზღვრებს, მას ეკლესიურად ლაზიკის ეპარქია ერქვა და მოიცავდა ტერიტორიას ფატსა – პოლემონიონიდან რიზემდე.

ქალდიას დედაქალაქი იყო ტრაპეზუნტი.

ქალაქი პოლემონიონი ანუ ფასიდი (ფასისი) მართალია თავდაპირველად იყო პოლემონიაკის პონტოს ანუ ეკლესიური ლაზიკის დედაქალაქი, მაგრამ VII-VIII საუკუნეებში თანდათანობით ტრაპეზუნტი გადაიქცა დედაქალაქად, ამიტომაც შემდგომ აქ ჰქონდა კათედრა ლაზიკის ეპარქიის მმართველ ფასიდის(ფაზისის) ეპისკოპოსს. ამიტომაც ნიკეის VII მსოფლიო კრების (787) აქტებს მიტროპოლიტი ქრისტეფორე, ხელს აწერდა სხვადასხვა სამი დაზუსტებით- „ეპისკოპოსი ფასიდისა“ (ნუსხა ABE) „ეპისკოპოსი ფასიდისა ე.ი. ტრაპეზუნტისა“ (□), „ეპისკოპოსი ტრაპეზუნტისა“ (F); ე.ი რადგან. ის იყო როგორც ტრაპეზუნტის ასევე მისსავე დაქვემდებარებაში დარჩენილი ფასიდა-პოლემონიონის მიტროპოლიტი. მამასადამე თავისი ხელმოწერით ტრაპეზუნტელმა ქრისტეფორემ თავისი პრეტენზია განაცხადა პოლემონიონ-ფადისსა-ფადის-ფაზისის მიმართ.

ადასტურებენ თუ არა წყაროები ამ მოსაზრებას? დიახ: - პინგოროყვას კვლევით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს საეპისკოპოსოთა ნუსხებში ე.წ. ნოტიციებში ტრაპეზუნტის კათედრას ასევე ეწოდება „პოლემონის პონტოს კათედრა“ (პინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 237, შენიშვნა1), კერძოდ №3 და №4 ნოტიციაში (806-815 წლები) და ასევე №5 ნოტიციაში (820-829 წლები) ტრაპეზუნტის კათედრა პოლემონის პონტოს კათედრად იწოდება(იქვე, გვ.237). ქალაქ პოლემონის ძველი სახელი იყო ფასიდი, ამიტომაც ტრაპეზუნტი და ფასიდი ერთ ეპარქიაში შედიოდა.

როგორც ითქვა პონტოს ქალაქ პოლემონს (პოლემონიონს) ასევე ერქვა ფადისა-ფასიდი. ეს სახელი – ფადისა-ჩვენთვის ძალზე საინტერესოა. საქმე ისაა, რომ როგორც აღინიშნა, 787 წელს მიტროპოლიტობის პატივის მოსურნე ტრაპეზუნტელმა ეპისკოპოსმა ქრისტეფორემ მსოფლიო კრების აქტებს ხელი მოაწერა ასევე როგორც ფასიდის ეპისკოპოსმა („ეპისკოპოსი ტრაპეზუნტისა და ფასიდისა“).

როგორც ითქვა, იმ ეპოქაში პონტოს მთავარი ქალაქი პოლემონი უკვე თმობდა თავის პოზიციებს და დედაქალაქის – მეტროპოლისის სახელი უფრო ტრაპეზუნტს შეეფერებოდა, იმჟამად დიდი პოლიტიკური ძვრები შეიმჩნეოდა, რათა ჩამოლიბებულიყო ახალი ადმინისტრაციული ერთეული („ხალდეას თემი“) ცენტრით ქ. ტრაპეზუნტში (იქამდე VII ს -დან ქ. ტრაპეზუნტი არმენიაკონის თემში შედიოდა), მას შემდგომში მართლაც გამოეყო

საკმაოდ ვრცელი ახალი ადმინისტრაციული ერთეული „ხალდეა“ (ქალდეა), რომლის საზღვარი აღწევდა მდ. ჭოროხამდე, ანუ ფაზისამდე (და არა ფოთამდე!). არმენიაკონის თემის საზღვარიც ასევე აღწევდა მდ. ფაზისამდე, ე.ი. ჭოროხამდე და არა ფოთამდე.

ხალდეას თემის დედაქალაქი ტრაპეზუნტი იყო. მას ასევე უფრო მარტივადაც უწოდებდნენ „ლაზიკას“, ლაზიკის თემს.

ამის გამო პოლემონიონ-ფადისა/ფასიდი შედარებით დაემცრო, მაგრამ ქრისტეფორემ მაინც განაცხადა პრეტენზია ამ თავის ძველ ქალაქზე. თავისი ხელმოწერით ქრისტეფორემ დააფიქსირა, რომ ის იყო არა მხოლოდ ტრაპეზუნტის, არამედ პოლემონის ეპისკოპოსი, რომელიც ტრაპეზუნტიდან არც თუ დაშორებით-100 კილომეტრში მდებარეობდა.

ძველ პოლემონს ამჟამად ფადისა რომ ჰქვია ეს ნათქვამია 2001 წელს ვაშინგტონში დაბეჭდილ წიგნშიც “Byzantine Seals“

“30.Polemonion

Polemonion, a twin town with Fadisane/Fatsa, gave its name the rivier Boleman“(Catalogue of Bizantine Seals at Dumbarton oaks and in the Fogg Museum of art, volume 4, the East, 2001, 83).

ფადისა/ფატსასთან გამავალ მდინარეს ამჟამადაც ბოლემონი/პოლემონი ჰქვია.

როგორც ითქვა, 824-863 წლებში არმენიაკის თემის დაშლამ და ხალდიის ცალკე თემად გამოყოფამ გამოიწვია ძველი საეპისკოპოსო კათედრების –ზიგანას, პეტრას, როდოპოლისის და საისინის - სახელების გაქრობა-დამცრობა. მათ ადგილას ახალი ქალაქები და შესაბამისი კათედრები წარმოიქმნა. მაგალითად ზიგანას ნაცვლად - ლერიონი და ა.შ. ძველი საეპისკოპოსო ქალაქებიც გადანაწილდა ახალ თემებს შორის. მაგალითად, იქამდე საეპისკოპოსო ქალაქი პეტრა(ტირებულ-გირესუნთან ახლოს), შესაძლოა ხალდიის თემს აღარ მიაკუთვნეს. როდოპოლისი ჩანს რიზეს კათედრამ მიისაკუთრა და უფუნქციოდ დატოვა. არმენიაკის თემის დაშლის შემდეგ (რომელსაც ძველი პოლემონიაკის პონტოს ადგილი ეჭირა) ეკლესიაში მიღებული ტერმინოლოგიით ლაზიკა მხოლოდ ხალდიის თემს ეწოდებოდა (იქამდე, როგორც აღინიშნა ლაზიკა მთელ პოლემონის პონტოს ერქვა, განსაკუთრებით მის მთიანეთს და ლაზიკის ეპარქიაც პოლემონის პონტოს მთიან რეგიონს მოიცავდა).

საეკლესიო გეოგრაფიული ტერმინოლოგია განსხვავდებოდა საეროსაგან, მას შემდეგ, რაც ტრაპეზუნტთან მდებარე იქამდე ლაზების ქვეყნად წოდებული ვრცელი რეგიონი ბიზანტიამ მიისაკუთრა მას პოლიტიურად სხვადასხვა სახელები (პოლემონის პონტო, არმენიაკონი და სხვა) უწოდა, მაგრამ ეკლესიაში მას მაინც ლაზიკას უწოდებდნენ. შემდგომში გაფართოების კვალდაკვალ ბიზანტიამ პოლიტიკურად ლაზიკა უწოდა ახლდაპრობილ ტერიტორიას ჭოროხის შესართავის ხეობაში, კერძოდ კი მას უწოდა „ლაზთა სამეფო“.

ნ. აღონციის თანახმად, საეკლესიო გეოგრაფიამ შემოინახა იმპერიის ადმინისტრაციული დაყოფის (დიოკლეთიანესდროინდელი) სახე იმით, რომ თავის საჭიროებისთვის იყენებდა მას. ე.ი. ლაზიკის ძველი სახელი, მისი ტერიტორიის ძველებური გაგება შემოინახა ეკლესიურმა დაყოფამ.

ნ. აღონციით ლაზიკაში ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში შემავალი ბიზანის, პაიპერტის, კერამევის, ლერიონისა და სხვა საეპისკოპოსოები, შესაბამისი ქალაქები განლაგებულნი იყვნენ

თეოდოსიოპოლის-ტრაპეზუნტის შემაერთებელი გზის სანაპირო რეგიონში, ანუ ისტორიული ჭანეთში, მათ მომცველ საეკლესიო ოლქს ეწოდებოდა „სამიტროპოლიტო ლაზიკაში“, ანუ სწორედ ამ მხარეებს ერქვა ლაზიკა ბიზანტიური საეკლესიო გეოგრაფიის მიხედვით და არა დასავლეთ საქართველოს.

„ლაზიკა“ იმჟამინდელი ბერძნული ეკლესიური გაგებით ერქვა აღნიშნულ რეგიონს (ე.ი. ქალდეა-ჭანუკას) და არა დასავლეთ საქართველოს.

V ს.-მდე რიზეს სანახები შედიოდა ქართლის სამეფოს კლარჯეთის საერისთავოში, მათ შორის „სპერი, ბოლო კლარჯეთისა, ზღვისპირი“, შემდეგ ეს ტერიტორია (დაახლოებით რიზედან ხუფათამდე) უშუალოდ შეიერთა ბიზანტიამ, ამავე დროს იქამდე კლარჯეთში შემავალი ბაიბურდის რეგიონიც ბიზანტიამ უშუალოდ შეიერთა, დანარჩენი კლარჯეთი მართალია ბიზანტიამ დაიპყრო, მაგრამ მას ბუფერული „თავისუფალი ქვეყნის“ სტატუსი მიანიჭა, მის მმართველს კი „ლაზთა მეფე“ უწოდა (გუბაზ I [450-470 წწ.]). ლაზთა მეფის მფლობელობაში ყოფილი კლარჯეთის საერისთავოს დაახლოებით მესამედი დარჩა და ის მოიცავდა ზღვისპირს ხუფათიდან ჭოროხამდე და მცირე ტერიტორიას მის ზემოთ(შემდგომ ციხისძირამდე და ურეკამდე), ლაზეთის სამეფოში ასევე შედიოდა ჭოროხის რეგიონი და მისი ხეობა ართვინის ჩათვლით და არტანუჯის ხეობა ვიდრე არსიანის ქედამდე). V ს. II ნახევარში ეს კლარჯეთი ანუ ბიზანტიურად ლაზთა სამეფო ვახტანგ გორგასალმა ბიზანტიელი დამპყრობლებისაგან გაათავისუფლა და ქართლის სამეფოს უკან დაუბრუნა. ამ ღვაწლს დაწვრილებით აღწერს „ქართლის ცხოვრება“. რატომ უწოდეს ამ ტერიტორიას ბიზანტიელებმა ლაზიკა? საქმე ისაა, რომ ზოგადად ლაზიკა ერქვა უფრო ვრცელ მიწა-წყალს ფასიდი-პოლემონიონიდან ჭოროხამდე. „ლაზთა სამეფო“ მხოლოდ მის ერთ ნაწილს წარმოადგენდა. ამასთანავე VI საუკუნისათვის რიზეს რეგიონში უკვე მკვეთრად იყო გამოხატული ქართველების (ჭანების) ბიზანტიის წინააღმდეგ მიმართული განმათავისუფლებელი მოძრაობა, რაც შებრძოლებებითაც გამოხატებოდა. ქალდეა-ზიგანას რეგიონი რაზესთან ერთად მის ეპიცენტრში იყო მოქცეული. ქალდელებს ასევე ლაზებიც ერქვათ. VI ს.-ში ქართული სახელმწიფოებრივი კრიზისის გამო, აღნიშნულ რეგიონს (ე.ი. ისტორიულ კლარჯეთს, რომლის ზღვისპირა და ჭოროხის ხეობაში მოქცეულ ნაწილს ბიზანტიელები ლაზიკას უწოდებდნენ) კვლავ ბიზანტიელები დაეპატრონენ, აღადგინეს მეფობა და ლაზთა მეფეებად დანიშნეს წათე I (დაახლ. 510-530), გუბაზ II (540-554) და წათე II (554-580).

სხვა ტერიტორიას მოიცავდა, როგორც ითქვა, ეკლესიური ეპარქია „ლაზიკაში“, და ის არ მდებარეობდა პოლიტიკური ერთეული „ლაზიკაში“ ანუ ლაზთა სამეფოში. ეს ორი სხვადასხვა, მაგრამ ერთი ეთნოსით დასახლებული ტერიტორია იყო. ლაზიკის ეპარქიის მომცველი ტერიტორია არ მდებარეობდა „ლაზთა სამეფოში“, რადგანაც ლაზიკის ეპარქია ძირითადად ქალდეას ოლქს მოიცავდა რიზემდე, ხოლო ლაზთა სამეფო, როგორც ითქვა, ხუფათიდან არსიანის ქედამდე გრძელდებოდა. თუმცა კი ისინი, ორივენი, ისტორიულ ლაზიკაში მდებარეობდნენ.

არაბთა შემოსევებმა ვითარება შეცვალა. ბიზანტიის საზღვრები ტრაპეზუნტამდე შემცირდა. ლაზთა სამეფო დავიწყებას მიეცა.

არაბთა შემოსევებმა დასვლეთ საქართველოს პოლიტიკური სახეც შეცვალა. იქამდე ქართული წყაროებით ის ქართლის სამეფოს ნაწილს წარმოადგენდა და სტრაბონის ცნობით კერკეტებითა და ჰენიონებით იყო დასახლებული. ქართული წყაროებით მას ეგრისი, არგუეთი

და გურია ერქვა. ეტიმოლოგიურად სიტყვების - „კერკეტისა“ და „ეგრისის“ (ასევე სიტყვების „არგუეთისა“ და „გურიის“) ფუძეები თითქოსდა ერთმანეთს ეთანადება: „კერკ“ და „ეგრ“ (ასევე „არგუ“ და „გურ“). თუ გავითვალისწინებთ გადასვლას გ-კ-ქ, მაშინ „კერკ“ მოგვცემს „გერგ“-ს, რაც „ეგრ“ (არგ, გურ) ფუძეს ეთანადება. (გერგ=ეგრ-არგ-გურ). როგორც ჩანს, შესაძლოა ქართული წყაროების ეგრის-არგვეთ-გურიის მოსახლეობა კერკეტების იგივე გერგეტების შთამომავლობად მიიჩნეოდა. იგივე ფუძე „გრ-რგ“ უდევს საფუძვლად ქართველთა და მათი ქვეყანის აღმზნისწველ ყველა სახელწოდებას (გეორგიენ, გურბ, გურჯ, გოგარენ, გუგარქ და სხვა).

კერკეტების ტომს ქაღდებთან უნდა ჰქონოდა ეთნიკურ-ნათესაური კავშირი, რადგანაც უცხო წყაროებით კერკეტების ანუ კერკიტების ტომი ქაღდეაშიც ცხოვრობდა (შემდგომ ჭანეთში). ქაღდეა კი ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით ყველა ქართული ტომის სამშობლო იყო. დასავლეთ საქართველო სტრაბონის შემდგომი წყაროებით უფრო სვანებით იყო დასახლებული. აფსილები და მისიმიანები მათი ნაწილი უნდა ყოფილიყო.

II. აფხაზეთის საკათალიკოსო

აფხაზეთის საკათალიკოსო VIII-IX სს.-დან ქართული ეკლესიის ერთ ნაწილს წარმოადგენდა, რომლის მეორე ნაწილი იყო ქართლის საკათალიკოსო.

ზოგად ქართული ეკლესიის მთლიანობა მიიღწეოდა საერთო საეკლესიო სამართლით, საერთო სჯულისკანონით, საერთო ქართული საღვთისმსახურო ენით, საერთო ტრადიციებითა და საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის საერთო მეთაურობით.

აფხაზეთისა და ქართლის პირველიერარქთა შორის ერთს უზუცესი, ხოლო მეორეს უმრწემესი ეწოდებოდა.

ერთიან ქართულ ეკლესიაში წოდება „კათალიკოსი“ შეესაბამებოდა ბერძნული საპატრიარქოების „მიტროპოლიტის“ წოდებას. როგორც ბერძნული საპატრიარქოს მიტროპოლიტს უშუალოდ ექვემდებარებოდნენ თავისი ეპისკოპოსები, ასევე ქართლის კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ აღმოსავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები, ხოლო აფხაზეთის კათალიკოსს დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები, ორივე ეს საკათალიკოსო ერთიანი ქართული ეკლესიის მხოლოდ საეკლესიო ადმინისტრაციული ერთეულები (სამიტროპოლიტო ოლქები) იყვნენ. როგორც ითქვა, მათი ზემდგომი საეკლესიო ინსტიტუტი იყო საერთო სჯულისკანონის და საეკლესიო სამართლის შემუშავებელი ადგილობრივი საეკლესიო კრებები. პატრიარქის მოვალეობა იყო უზუნველყო სრულიად საქართველოს ეკლესიაში (ე.ი. ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოებში) საერთო სჯულისკანონის დაცვა.

აფხაზეთისა და ქართლის კათალიკოსთა მონაწილეობით საეკლესიო კრებების მიერ გამოცემულ კანონებს მთელს საქართველოში (ცხადია აფხაზეთშიც) სავალდებულოდ აღსასრულებელი ძალა ენიჭებოდა (მათ შორის სამოქალაქო სამართლის სფეროშიც). მაგ. XVI საუკუნის საეკლესიო სამართლის ძეგლში, რომელსაც „სამართალი კათალიკოსთა“ ეწოდება, ნათქვამია: „ქსახელითა და ღვთისათა: -მე ქრისტეს მიერ კურთხეულმან ყოვლისა საქართველოისა კათალიკოსმან-

პატრიარქმან მალაქია, მე ქრისტეს მიერ კურთხეულმან აფხაზეთის კათალიკოზმან მამათმთავარმან ევდემონ, - დავსხედით და შევკრიბენით ყოველნი ებისკოპოსნი აფხაზეთისანი ....დავიდევით სჯულისკანონი და ჩვენცა იმისგან გამოვიდევით....და სჯულისკანონიცა ასრე ბრძანებს....“ (ქართული სამართლის ძეგლები, ტ.I, 1963, გვ.393-397).

აფხაზეთის საკათალიკოსოს ამ საეკლესიო კრებამ სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის მეთაურობით გამოსცა 15 კანონი. ამ კრების კანონები სავალდებულოდ აღსასრულებელი იყო მთელი საქართველოს ტერიტორიაზე, თუმცა ის აფხაზეთში იქნა მიღებული და ისინი აფხაზეთის საკათალიკოსოს ეპისკოპოსებმა დაამტკიცეს, ესენი იყვნენ ქუთათელი, გენათელი, ჭყონდიდელი, ბედიელი, მოქველი, დრანდელი, ცაგერელი, ხონელი, ნიკორწმიდელი, ცაიშელი (ჩიშელი) ეპისკოპოსები.

„უხუცეს“ პირველიერარქად ანუ „საქართველოს პატრიარქად“, როგორც წესი, ირჩეოდნენ მცხეთელ კათალიკოსს, მაგრამ განსაკუთრებულ შემთხვევებში ბიჭვინთელ ანუ აფხაზეთა კათალიკოსს გადაეცემოდა ეს ტიტული („საქართველოს პატრიარქი“).

მაგალითად შაჰ-აბასის შემოსევების შემდეგ (XVII საუკუნესა და XVIII ს. I ნახევარში) აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფოებმა დაკარგეს სუვერენიტეტი (მუსულმანური მმართველობის ქვეშ მოექცნენ), ხოლო დასავლეთ საქართველო ძველებურად მართლმადიდებელ მეფე-მთავართა მიერ იმართებოდა.

ამ ფაქტმა გაზარდა დასავლეთ საქართველოს მმართველთა (მეფეთა და კათალიკოსთა) ავტორიტეტი, რაც მათ ტიტულატურაშიც აისახა-აფხაზეთის კათალიკოსთა ტიტულატურაში გამოჩნდა ტიტული „საქართველოს პატრიარქი“, მაგალითად, XVIII ს-ის აფხაზეთის კათალიკოსი გრიგოლი თავის მიერ გამოცემული დოკუმენტებს ხელს აწერს ასე – „გრიგოლ მწყემსი ქრიტეს მიერ ყოვლისა საქართველოისა კათალიკოსი“ („ქართული სამართლის ძეგლები“, III, გვ. 675); ასევე ზოგიერთი სხვა აფხაზეთის კათალიკოსიც თავის თავს საქართველოს პატრიარქს უწოდებდა XVII ს-ის ბოლოსა და XVIII ს-ის დასაწყისში, ანუ ის არა მხოლოდ აფხაზეთის არამედ სრულიად საქართველოს უხუცესს პირველიერარქად თვლიდა თავის თავს. ეს ფაქტი ასახულია უცხოურ წყაროებშიც. უცხოური წყაროების თანახმად ამ ეპოქაში აფხაზეთის კათალიკოსი სრულიად საქართველოს (იბერიის) უხუცეს (უპირატეს) პირველიერარქად ითვლებოდა, მაგალითად ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოსი(XVII ს.) ამის შესახებ წერდა – „იბერიაში ორი ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსია, რომელთაც ქართველები უწოდებენ კათალიკოსებს. ქვემო იბერია, რომელსაც ძველად კოლხეთს და ლაზიკას უწოდებდნენ, აქვს ეპარქიები იმერეთში, გურიაში, სამეგრელოში, აფხაზეთში, სვანეთსა და მესხეთის ნაწილში. ზემო და ქვემო იბერიას შორის საზღვარი არის ქედი, რომელიც კავკასიის მთებში იწყება, ქართულად ქულფარგი ეწოდება, ქვემო იბერიის კათალიკოსი პატივით უფრო მეტია ზემო იბერიის კათალიკოსზე, რადგანაც ის უკვე ისავროსის დროს, 720 წელს, კათალიკოსი იყო ქვემო იბერიისა ... იბერები ქვემო იბერიის კათალიკოსს მიიჩნევენ უფროს კათალიკოსად, რადგანაც მეფე, ე.ი. იმერეთის თავი, მათთან იწოდება მთელი იბერიის მეფეთა-მეფედ“ (დოსითეოსი, იერუსალიმელი პატრიარქები, თავი V, გვ. 510,

წიგნიდან: „სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმი, ქართული ეკლესია და მისი ავტოკეფალია. თეოლოგია, ათენი, 1966 წ.).

დას. საქართველოს ეკლესიას უცხოელები უწოდებდნენ „ქვემო იბერიის ეკლესიას“. იხ. სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმი, საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია „თეოლოგია“, ათენი, 1966

საქართველოს ანუ იბერიის სამეფოს მთლიანობა დაარღვია თავდაპირველად VI ს.-ში სპარსთა, ხოლო VII ს.-ში არაბთა შემოსევება, ამის შედეგად VIII ს.-დან საქართველოს კუთხეებში ჩამოყალიბდა რეგიონალური ქართული სახელმწიფოები. ერთერთი ასეთი იყო აფხაზთა სამეფო.

VIII საუკუნის II ნახევარში შექმნილ „აფხაზთა სამეფოში“ შევიდა და მისი ძირითადი ნაწილი გახდა იბერიის სამეფოს ყოფილი ტერიტორიები დასავლეთ საქართველოში – ეგრისი, გურია, თაკვერი, არგვეთი, სვანეთი, ამიტომაც აფხაზთა სამეფოს VIII-X საუკუნეებში „ქვემო იბერიას“ უწოდებდნენ. არსებობდა ორი იბერია: ზემო იბერია – ანუ აღმოსავლეთი საქართველო და „ქვემო იბერია“ – ანუ დასავლეთი საქართველო. საერთოდ, IV ს.-დანვე დასავლეთ საქართველო (ქვემო იბერია) მცხეთის ანუ ერთიანი იბერიის ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა IV ს.-დანვე. ამის შესახებ წერს რუის-ურბნისის კრება: (წმიდა ნინომ მოაქცია ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა მცხოვრებნი როგორც აღმოსავლეთში ისე დასავლეთში, ამავე კრების განსაზღვრებით ანდრია მოციქულმა სახარება იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოისასა, სომხური საეკლესიო წყაროებიც აღნიშნავენ, რომ დასავლეთ საქართველო იმყოფებოდა მცხეთის საეკლესიო იურისდიქციაში. მაგალითად, ამ წყაროებში აღინიშნება რომ კირიონი ქართლის კათალიკოსი VI ს.-ის ბოლოსა და VII ს.-ის დასაწყისში მართავდა დასავლეთ საქართველოს ეპარქიებსაც. კირიონი, „ეგრისის, გუგარქისა და ქართლის არქიეპისკოპოსად ანუ კათალიკოსად იყო ნაკურთხი „წინანდელ წესთა თანახმად“ (იოანე დრასხანაკერტელი, „სომხეთის ისტორია“, გვ. 10).

მეორე იერუსალიმელი პატრიარქი ხრისანფი ამბობს: „...საქართველოში, რომელსაც ადრე იბერია ერქვა, იყო ორი ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსი, რომელთაც ჩვეულების თანახმად უწოდებენ კათალიკოსებს და არა არქიეპისკოპოსებს. ასე მათ მარტო ქართველები უწოდებენ. ამათგან ერთი, ე.ი. არქიეპისკოპოსი ქვემო იბერიისა, იწოდება იმერეთის, ოსეთის, გურიის და სრულიად ქვემო იბერიის უნეტარეს კათალიკოსად, ანუ მარტივად, სრულიად იბერიის უნეტარეს კათალიკოსად, როგორც უფროსი ზემო იბერიის კათალიკოსზე. ხოლო მეორე, ე.ი. ზემო იბერიისა, იწოდება ქართლის, კახეთის, ალვანეთის და სრულიად ზემო იბერიის უნეტარეს კათალიკოსად... რომელი იმპერატორის დროს, ან რომელ კრებაზე გახდა ის საარქიეპისკოპოსო, ჩვენ ზუსტად ვერ დავადგინეთ, მაგრამ 26 ივნისის სვინაქსარში ვპოულობთ, რომ იოანე, გოთეთის ეპისკოპოსი, ხელდასხმული იქნა იბერიის კათალიკოსის მიერ, რადგანაც რომაულ ქვეყნებში ბატონობდა ხატმებრძოლთა ერესი, ასე რომ, როგორც ჩანს, ერეკლეს შემდეგ ისავრამდე ქვემო იბერია საარქიეპისკოპოსო გახდა...“ (დოსითეოსი, იერუსალიმელი პატრიარქები, თავი V, გვ. 510, წიგნიდან: „სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმი, ქართული ეკლესია და მისი ავტოკეფალია. თეოლოგია, ათენი, 1966 წ.).

ეს იერუსალიმელი პატრიარქები XVII საუკუნეში ცხოვრობდნენ.

XVIII საუკუნის II ნახევარში აღსდგა აღმოსავლეთ საქართველოში სახელწიფოებრივი სუვერენიტეტი და სამეფო ტახტი კვლავ მართლმადიდებელმა ხელმწიფეებმა დაიჭირეს, ამ ფაქტა ძველი ავტორიტეტი დაუბრუნა მცხეთელ კათალიკოსს, და ის ძველებურად „უხუცეს“, პირველპატრიარქად იქცა ქართულ საეკლესიო სამყაროში.

აფხაზეთის საკათალიკოსოს ჩამოყალიბება.

ვახტანგ გორგასლის დროს ქართლის სამეფოს საზღვრები კიდევ უფრო გაიზარდა მდ.კლისურამდე მიაღწია, შესაბამისად გაიზარდა ქართლის ეკლესიის (მცხეთის საკათალიკოსოს) იურისდიქციაც, რომელიც მთელ ქართლის სამეფოზე ვრცელდებოდა, ე.ი. კლისურადან იორ-ალაზნის შესართავამდე.

არაბთა შემოსევამ ქართლის სამეფო დაშალა.

ბოლო ფარნავაზიან-ხოსროიანმა მეფე მირმა ქართლის სამეფო დაუნაწილა თავის ქალიშვილებსა და ძმას - წმ.არჩილს. მთელი დასავლეთ საქართველო (კლისურიდან ლიხის მთამდე) არჩილისა და ერთერთი ქალიშვილის - გურანდუხტის გამგებლობაში გადავიდა (სხვა ქალიშვილებს სამხრეთ და აღმოსავლეთ საქართველო ხვდათ წილად).

მალე მდ.კლისურას იქით მდებარე ტერიტორია მოექცა ხაზართა ინტერესის სფეროში, რითაც ისარგებლა ადგილობრივმა მთავარმა, რომელსაც „აფხაზთა ერისთავის“ ტიტული ჰქონდა და მან ბიზანტიის იმპერიისაგან დამოუკიდებლობა გამოაცხადა და მან, თავისი მდგომარეობის განმტკიცების მიზნით, აფხაზთა საერისთავო შეიყვანა ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში (რომლის საზღვარი მდ. კლისურაზე იდო) ნაცვლად მოითხოვა გურანდუხტზე, დასავლეთ საქართველოს მფლობელზე, დაქორწინება.

ამ დინასტიური ქორწინების შედეგად აფხაზეთი და დანარჩენი დას.საქართველო გაერთიანდა.

კახეთში გადასული არჩილ მეფის არაბთაგან წამების შემდეგ აღმოსავლეთ საქართველო არაბთა ხელში აღმოჩნდა, ხოლო დასავლეთ საქართველოში გურანდუხტის ოჯახის მემკვიდრემ მოიპოვა ლეგიტიმური უფლება ეტარებინა მეფის ტიტული (გურანდუხტი მეფის ქალიშვილი იყო) და მას ეწოდა „აფხაზთა მეფე“ (რადგანაც ამ ოჯახის ხელში იყო აფხაზთა საერისთავო).

აფხაზთა სამეფო ქართლის სამეფოს პოლიტიკური მემკვიდრე იყო დასავლეთ საქართველოში, მისი მეფეები კი ფარნავაზიან-ხოსროიან მეფეთა გენეტიკური შთამომავლები. ის იგივე ქართლის სამეფოდ, მის დაუპყრობელ ნაწილად მიიჩნეოდა, ამიტომაც მცხეთის საკათალიკოსომ იქ ჩამოაყალიბა ქართული საეკლესიო ადმინისტრაციული ერთეული „აფხაზეთის საკათალიკოსოს“ სახელწოდებით, რაც ცნო ქართულმა სამყარომ IX ს-ში- „ამან განაჩინა კათალიკოსი აფხაზეთს“-წერს „ქართლის ცხოვრება“ ბაგრატ „ქართველთა მეფის“ შესახებ.

პრაქტიკული შედეგები ამ ცნობისა იყო ის, რომ მცხეთამ აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში გადასცა იქამდე მის ხელში მყოფი ტერიტორიები მდ.კლისურიდან ლიხამდე. ამ ტერიტორიულ იურისდიქციას დაემატა აფხაზთა საერისთავოს ტერიტორია კლისურიდან ნიკოფსიამდე. ჩამოყალიბდა ახალი ქართული საეკლესიო ადმინისტრაციული ერთეული, ნაწილი ერთიანი ქართული ეკლესიისა.

ასეთია ამ საკითხის შესახებ ქართული წყაროების ანალიზის შედეგი.

თუმცა, როგორც მრავალჯერ აღინიშნა, სულ სხვაა გაბატონებული საისტორიო შეხედულება- „დას.საქართველოში აფხაზეთის საკათალიკოსოს წარმოქმნას აკავშირებენ

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოდან ფასისის სამიტროპოლიტოსა და მის დაქვემდებარებაში მყოფი 4 კათედრის (როდოპოლისის, საისინის, პეტრასა და ზიგანის), ასევე ნიკოპსიისა და აბაზგიის სამთავარეპისკოპოსოების გამოსვლასთან და ქართულ ეკლესიასთან მათ შემდგომ გაერთიანებასთან, რომლის პოლიტიკურ საფუძველს აფხაზთა (დასავლურქართული) სამეფო წარმოადგენდა...ძირითადად შავი ზღვის სანაპიროზე განლაგებული ბერძნული საეპისკოპოსო კათედრები კონსტანტინოპოლისაგან გათავსუფლების შემდეგ გაუქმდნენ აფხაზთა (დასავლეთქართ.) მეფეების მიერ. მათ ნაცვლად ქართლულნი დაარსდნენ. IX ს.-დან დას. საქართველოში ღვთისმსახურებისას ბერძნული ენა ქართულით შეიცვალა, გამოჩნდნენ ქართულ ენაზე შესრულებული პირველი ეპიგრაფიკული ძეგლები, მათ შორის შედარებით ადრინდელია გუდაუთის რაიონის სოფელ მსიგზუას ეკლესიის ასომთავრული წარწერები...“(თ.ქორიძე, პრავოსლავნაია ენციკლოპედია, მოსკოვი, ტ.13. 2006, გვ. 203. რუს. ენაზე)

არქეოლოგიური, გეოლოგიური და სხვა მასალების მიხედვით შეუძლებელია ფოთი საეპისკოპოსო ცენტრი ყოფილიყო პირველ ათასწლეულში, ასევე არ დასტურდება საეპისკოპოსო ანდა საქალაქო ცხოვრების შესაბამისი არქეოლოგიური და კულტურული ფენები ნოქალაქევსა, ვარციხესა და გუდაყვაში.

სხვა მასალებთან ერთად არც ერთი ძველი წყარო არ ადასტურებს ამ პუნქტებში ბერძნული საეპისკოპოსოების არსებობას.

საერთოდ ქართული წყაროებით „მოქცევაი ქარლისაი“, „ქართლის ცხოვრება“, რუის-ურბნისის „ძეგლისწერასა“ და სხვა წყაროებისათვის საერთოდ უცნობია თემა დასავლეთ საქართველოში ოდესმე ბერძნული საეპისკოპოსოების არსებობის შესახებ. თუმცა, აღნიშნული მოსაზრება ამჟამად იმდენად მტკიცეა და დამკვიდრებული, რომ, სეპარატისტულ და სხვა საეკლესიო ჯგუფებს მიაჩნიათ თავიანთ დასაყრდენად თეორიულ მტკიცებათა დროს.

მაგალითად, ახლახან დაბეჭდილ „აფხაზეთის ეკლესიის ისტორიაში“ (სოხუმი, 2005, რუს. ენაზე) ნათქვამია, რომ „დასავლეთ საქართველოში ქართული ეკლესია ძირითადად გვიან დამკვიდრდა, იქ ადგილობრივი ეკლესიები კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში ადრინდნე არსებობენ, კერძოდ „ეგრისის ეკლესია“ და „აფხაზეთის ეკლესია“.

სეპარატისტულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული ე.წ. „ქართიზაციის“, გაქართველების თეორია ქართველთა ხსენებას აჩანაგებს ლამის ლიხის ქედის იქით, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს დიდ ნაწილში. სეპარატისტი იდეოლოგები მსოფლიოში ავრცელებენ მოსაზრებას, თითქოსდა რიონის ხეობა და მთელი დასავლეთი საქართველო აფხაზების უძველესი საცხოვრისია, რაც თითქოსდა ტოპონიმიკითაც დასტურდება და ქუთაისიც ამიტომ იყო აფხაზთა სამეფოს დედაქალაქი, აფხაზთა ამ ქვეყანაში ქართველებმა (ე.წ. ქართველმა) მხოლოდ VIII-X საუკუნეებში შემოაღწიეს, გაბატონდნენ იქ, თავიანთი ენა თავს მოახვიეს აფხაზთა ეკლესიას, საბოლოოდ კი ეთნიკური აფხაზები იძულებული გახდნენ მიეტოვებინათ თავიანთი სამშობლო (ე.ი. დასავლეთი საქართველო) და მთიანი რეგიონისათვის შეეფარებინათ თავი ენგურსა და კოდორს იქით.

სამწუხაროდ, ეს არის ისტორიოგრაფიაში საკმაოდ გავრცელებული თვალსაზრისი, რომელმაც კპოვა კიდევაც შესაბამისი ასახვა საგანგებო ლიტერატურაში. მაგალითად,

„პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ I ტომში აფხაზეთის მიმართ გამოთქმულია იგივე თვალსაზრისი – რომ თითქოსდა არაბთა მპყრობელობის დროს (იგულისხმება VIII-X საუკუნეები) ქართლის მოსახლეობა მასიურად გადასახლდა დასავლეთ საქართველოში და იქ კულტურისა და საეკლესიო სფეროში თანდათან შეიტანა ქართული ენა, რომელიც აქ გადაიქცა ღვთისმსახურებისა და აგიოგრაფიის ენად. შესაბამისი ტექსტი ასეთია: „Араб. завоевание Картли, территория которой входила в юрисдикцию Мцхетского Католикосата, вызвало массовую миграцию картлийского населения в Зап. Грузию, принесшую постепенное проникновение в культурные и церковные сферы Зап. Грузии восточногруз. (картлийского) языка, ставшего богославия и агиографии“ (Православная энциклопедия, т.I, М., 2000, с. 68).

რუსულ უახლოეს ენციკლოპედიაში გამოთქმული ამ მოსაზრების თანახმად, ქართული ენა მიიჩნევა არა საერთო ქართული ეთნოსის ენად, არამედ მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ენად (იგულისხმება ე.წ. ქართის ტომი), რომელიც თითქოსდა არაბობის დროს მასობრივად გადასახლებულა (მიგრირებულა) დასავლეთ საქართველოში და იქ საეკლესიო და კულტურის სფეროში შეუტანია თავისი სატომო ენა, რომელიც აქ უკვე საეკლესიო ენად გადაქცეულა.

ესაა გამოძახილი ცნობილი ქართიზაციის თეორიისა, რომლის მიხედვითაც VIII-X საუკუნეებში მოხდა დასავლეთ საქართველოს ე.წ. ქართიზაცია, და ამით დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ქართველი ხალხის ოჯახში შემოსვლა, მათ მიერ ქართული ენის შეთვისება, ამავე საუკუნეებში თითქოსდა მიმდინარეობდა სამხრეთ საქართველოს მკვიდრი ქალკედონიტი სომხების გაქართველება და იქვე მცხოვრები სხვა ტომების ქართიზაცია, ასევე მიიჩნევა, რომ თითქოსდა თვით აღმოსავლეთ საქართველოს დიდ ნაწილშიც ანტიკურ ხანაში ცხოვრობდა ჰერულ-ალბანური და ჩეჩნურ-დაღესტნური მკვიდრი მოსახლეობა და თითქოსდა ქართველმა ამავე ეპოქაში მოახდინეს ამ ტომების ქართიზაცია და შესაბამისად ამ მოსახლეობის ქართველი ხალხის ოჯახში შემოსვლა.

აი, ასე თანდათან ჩამოყალიბდა ერთიანი ქართველი ხალხი, მაგრამ მისი ჩამოყალიბების უფრო სავარაუდო პერიოდად მიიჩნევენ VI-XI საუკუნეებს. ეს არის ქართველი ხალხის ჩამოყალიბების შესახებ ერთ-ერთი თეორია, ჩვენ მას შეიძლება ვუწოდოთ საბჭოთა თეორია, რადგანაც სწორედ საბჭოთა ეპოქაში გაბატონდა კიდევ ეს თეორია ისტორიოგრაფიაში. ჩვენი ხალხის ჩამოყალიბების შესახებ სულ სხვა თვალსაზრისი იყო ძველ ქართულ ისტორიოგრაფიაში, რომელსაც ქვემოთ შევხებით.

რუსეთში გამარჯვებისთანავე ბოლშევიკ-კომუნისტებმა თავდაპირველად ისტორია როგორც მეცნიერება აკრძალეს, მაგრამ მალევე გადაწყვიტეს ის თავის სამსახურში ჩაეყენებინათ, შექმნეს ახალი ე.წ. მარქსისტულ-ლენინური ანუ საბჭოთა ისტორიოგრაფია. მისი საბოლოო მიზანი იყო ისეთივე, როგორც მეფეთა დროინდელი რუსეთის ხელისუფლებისა – პატარა ერების ისტორიათა გაყალბება მათი სწრაფი ასიმილაცია-გარუსების მიზნით, მაგრამ საბჭოური ისტორიოგრაფია ინიღბებოდა ე.წ. მარქსიზმ-ლენინიზმით ჩვენი ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის თანახმად, „გაბატონებულ ბურჟუაზიასთან ბრძოლაში განვითარდა მარქსისტული მიმართულება ისტორიოგრაფიაში“ (ქსე 5, 243).

ვინ იყვნენ საქართველოში „გაბატონებული ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფიის“ წარმომადგენლები, რომლებთანაც ბრძოლაში „განვითარდა მარქსისტული

ისტორიოგრაფია?“ ეს იყო დიდი ილია ჭავჭავაძე და მისი თანამოაზრენი – დიდი ქართველი ისტორიკოსები, აკაკი წერეთელი, დიმიტრი ბაქრაძე, იაკობ გოგებაშვილი და სხვანი, რომელთაც „ისტორიკოსის“ ტიტული ცხადია ჩამოართვეს საბჭოთა ეპოქაში.

1917 წლის ბოლშევიკური გადატრიალების შემდეგ „შეიქმნა პირობები იმისათვის, რომ მარქსისტული მიმდინარეობა ისტორიოგრაფიაში ისტორიული მეცნიერების ძირითადი მიმართულება გამოხდარიყო მთელ საბჭოთა კავშირში. საბჭოთა ისტორიული მეცნიერება ყალიბდებოდა ბურჟუაზიულ-მემამულური და მენშევიკური ისტორიული კონცეფციების... ისტორიის სხვა დამმახინჯებელთა წინააღმდეგ მიმართულ მძაფრ იდეურ ბრძოლაში“ (ქსე, 5, 243).

ასევე ჩამოყალიბდა ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიაც, რომელიც გააფთრებით ებრძოდა „რეაქციულსა და იდეალისტურ“ მამაპაპეულ ისტორიოგრაფიას მარქსისტული პოზიციებიდან“ (იქვე, გვ. 244), რათა არ მომხდარიყო „თავისი ქვეყნის როლის გაზვიადება მსოფლიო ისტორიაში დრომოჭმულ ისტორიულ წარმოდგენათა დაძლევის პროცესისას“ (იქვე, გვ. 244).

კომუნისტებმა ისტორიოგრაფიასთან ერთად ლინგვისტიკაც თავისი იდეოლოგიის საჭიროებისათვის გამოიყენეს.

ყველასთვის ნათელია და ძნელი დასაჯერებელია, რომ საბჭოთა ისტორიოგრაფიის უმთავრესი თეორიები და დოგმები სასარგებლო იყო საქართველოსათვის. კერძოდ, ქართველი ხალხის ჩამოყალიბების პრობლემასთან დაკავშირებით საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ იმუშავა რამდენიმე ათეული წელი. კომუნისტმა იდეოლოგებმა თავიანთთვის სასარგებლოდ მიიჩნიეს უარეყოთ ძველქართულ მატრიანებსა და საისტორიო ძეგლებში გადმოცემული კონცეფცია ჩვენი ეროვნული ფესვების შესახებ, რომ საქართველო (როგორც დასავლეთი, ისე აღმოსავლეთი ნაწილი) უძველესი ხანიდანვე მხოლოდ ქართული მოსახლეობით იყო დასახლებული და რომ ამ არეალზე ქართველთა გამოჩენის შემდეგ სხვა უცხო ტომები არ ცხოვრობდნენ.

ყოველ ძველ ერს რომელიც ბიბლიური ხანიდან ჩნდება ისტორიის ასპარეზზე, თავის უძველეს თავდაპირველ სამშობლოდ შუამდინარეთი და მასთან მიმდებარე ქვეყნები მიაჩნია, სადაც დაირწა აკვანი კაცობრიობისა. ასეთივე იყო ძველქართული თვალსაზრისი საქართველოში სადღაც სამხრეთიდან ქართველთა გადმოსახლების თუ ქართული პოლიტიკური ცენტრების გადმოტანის შესახებ სამხრეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით. მათ აქ ქრისტეშობამდე IV-III საუკუნეებში შეუქმნიათ ერთიანი სახელმწიფო ქართლის სამეფო, რომლის დასავლეთ საზღვარს წარმოადგენდა შავი ზღვა და მდინარე ეგრისწყალი (ახლანდელ აფხაზეთში), ხოლო აღმოსავლეთით ამ სახელმწიფოს საზღვარი აღწევდა ალბანეთ-სომხეთამდე. ამ ქვეყნის მოსახლეობა იყო ერთი ხალხი, ეგრისელები, მარგველები, დასავლეთ საქართველოს სხვა ჯგუფები, აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობასთან ერთად ერთი ენის მქონე ხალხს წარმოადგენდა, რომელმაც შექმნა კიდეც ეს სახელმწიფო.

„მოქცევაი ქართლისაის“ ამ თვალსაზრისზე დაყრდნობით XII საუკუნის მოღვაწე არსენ ბერი წერდა: „ჩვენ შვილნი ვართ მათ არიან ქართლით გამოსულთანი და ენაი მათი ვუწყით“ (ძეგლ. ტ.III, გვ.47) ანუ არსენ ბერი გადმოსცემდა ძველ ქართულ თვალსაზრისს რომ ეთნოსი, მცხოვრები შავი ზღვიდან ვიდრე სომხეთ-ალბანეთამდე, ერთგვაროვანი იყო და ამ ხალხის დედა ენა იყო ქართული ენა, თუმცა ალბათ დიალექტები იმჟამადაც არსებობდა, მაგრამ ცხადია, ამ 2400-2300 წლის წინ ეს დიალექტები გაცილებით უფრო

ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან და, მაშასადამე, ფუძე ქართულ ანუ სახელმწიფო ენასთან. ამიტომაც შეძლო კიდევ ამ ენის გავრცობა ფარნავაზმა იმჟამინდელ ქართლის სამეფოში ანუ „ყოველ ქართლში“, რომელიც ფაქტიურად ემთხვეოდა დღევანდელი საქართველოს მიწა-წყალს და მასში აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად დასავლეთ საქართველოც შედიოდა. „განავრცო ენა ქართული და არღარა იზრახებოდა სხვა ენა ქართლსა შინა თვინიერ ქართულისა და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული“ („ქართლის ცხოვრება“, გვ. 26).

„ქართლის ცხოვრება“ დაბეჯითებით ამტკიცებს, რომ ფარნავაზის სახელმწიფოში ეგრისი, სვანეთი და არგვეთი საერისთავოებს წარმოადგენდნენ სხვა საერისთავოებთან ერთად. მაშასადამე, მთელი ამ არეალის მოსახლეობის სახელმწიფო და კულტურის ენას ქართული ენა წარმოადგენდა. ძველქართული თეორიით ქართული ენა დასავლეთ საქართველოში გავრცელდა არა VIII-X საუკუნეებში, როგორც მიიჩნევის ზოგიერთი საბჭოთა თეორეტიკოსი, არამედ თავდაპირველადვე წარმოადგენდა სახელმწიფო ენას. ამ საკითხს ქვემოთ უფრო გამოწვლილვით ვეხებით. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენს მატთანებში გამოთქმული კონცეფციის თანახმად, პირველი ქართული სახელმწიფოს დროისათვის მთელი საქართველოს ტერიტორია გაწმენდილი იყო იქ ადრე მცხოვრები ძალზე მცირერიცხოვანი უცხოტომელებისაგან. ზემოთ აღნიშნული საბჭოური თეორიით კი საქართველოში ქართველებთან ერთად არაქართველი კავკასიური ტომებიც ცხოვრობდნენ, რომელთა ქართიზაცია ანუ გაქართველებაც თითქოსდა ხდებოდა ვიდრე X საუკუნემდე.

ეგრისი, სვანეთი და არგვეთი (შემდგომდროინდელი იმერეთი) ფარნავაზ მეფის სამეფოში შედიოდა საერისთავოთა სახით: ფარნავაზმა „მისცა ქუჯის ქუეყანა – ეგრისწყალსა და რიონს შუა... რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი და დაამტკიცა იგი ერისთავად მუნ“ (იქვე, გვ. 24). „ფარნავაზ მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა“ (იქვე, გვ. 24). იგულისხმება ეგრისსა, სვანეთსა და არგვეთში ქართული ენა – ფარნავაზის დროიდანვე იყო გავრცელებული, ფარნავაზი ვერავითარი იძულებით შეძლებდა აქ ქართული ენის გავრცელებას, ეს ენა რომ არ ყოფილიყო აქ მოსახლეობის მშობლიური, დედა ენა, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მემატთანის და საერთოდ ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით იმ ეპოქაში, ანუ ქრისტეშობამდე 400-300 წლით ადრე ე.წ. ქართვეს და მეგრულ-ჭანებს შორის ენობრივი განსხვავება მხოლოდ დიალექტურ დონეზე არსებობდა, ანუ ფუძე ქართული ენა ჯერ სუსტად იყო დიფერენცირებული. იმხანად ე.წ. ქართვეისა და ეგრისელების კილოები ჯერ კიდევ არ იყვნენ ენებად გადაქცეულნი და ერთმანეთის მიმართ დიალექტებს წარმოადგენდნენ, არსებობდა ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობა – ჯერ კიდევ საერთო, სახალხო, საზოგადო ენა. იგი წარმოადგენდა ქართლის სამეფოს ყველა კუთხის ენას და მას უწოდებს მემატთანე – ქართულ ენას.

ამავე თვალსაზრისს უფრო დაბეჯითებით ავითარებს XII ს-ის ცნობილი ისტორიკოსი არსენ ბერი, რომელსაც ზემოთ შევეხეთ. ახლა კი განვავრდით ჩვენ მემატთანეთა მტკიცებათა ციტირება, რომ დასავლეთი საქართველო უწყვეტად შედიოდა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს – „ქართლის სამეფოს“ შემადგენლობაში: დადგა მოციქულთა ეპოქა, ქრისტეშობის შემდეგ I საუკუნეა, მოციქულებმა, კერძოდ კი წმიდა ანდრია პირველწოდებულმა მოწაფეებითურთ იქადაგა კლარჯეთსა და დასავლეთ საქართველოში (ეგრისში), ამის შედეგად მკვიდრმა მოსახლეობამ მიატოვა ძველი რჯული, მემატთანე წერს: „ვითარცა ესმა მეფესა ადერკის მეგრელთაგან რჯულისა დატევება, განუწყრა და წარავლინა ერისთავნი მისნი და იძულებით კუალადვე

მოაქცივნა მეგრელნი და დამალნეს ხატნი და ჯუარნი და შერისხა მეფე ადერკიმ ერისთავი კლარჯეთისა მშვიდობით განტეგებისათვის მოციქულისა“ (ქ.ც. I გვ.42).

ცხადია, ქართლის მეფე უცხო ერისთავებს ვერ დასჯიდა, სამხრეთ და დასავლეთ საქართველო იმჟამინდელი საქართველოს ძირითადი ნაწილებია.

სამეცნიერო სიახლე. ჩვენი გამოკვლევის თანახმად, ბერძნულ-ლათინურ წყაროებში ლაზიკა ეწოდებოდა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ თავდაპირველად ტრაპეზუნტის მიმდებარე მთიანეთს, შემდეგ კი ერგე-ლიგან-კლარჯეთს ზღვისპირითურთ.

ვფიქრობთ, რომ ეს დასკვნა წარმოადგენს მნიშვნელოვან სამეცნიერო სიახლეს, რომელსაც პრეტენზია აქვს შეცვალოს საქართველოს ისტორიის შესახებ ის წარმოდგენები და დასკვნები, რომელნიც ჩამოყალიბდა და დამკვიდრდა ძირითადად XX საუკუნის საბჭოთა საისტორიო სკოლის მიერ.

მყარად ფესვგადგმული ამაჟამინდელი შეხედულების თანახმად ლაზიკა ეწოდებოდა დასავლეთ საქართველოს.

შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნული საისტორიო შეხედულება, რომ ლაზეთია დასავლეთ საქართველო, ამჟამად, წარმოდგენილია ვითარცა ფუნდამენტური სამეცნიერო საყრდენი საქართველოს ისტორიისა. ამიტომაც გვესმის, რომ შესაძლოა ჩვენი ახალი შეხედულება, საცილობლად მოეჩვენოს საზოგადოების ნაწილს, მაგრამ ჩვენ ამ შემთხვევაში გვამხნევენ თვით პროკოფი კესარიელის სიტყვები, რომელმაც თითქოსდა ჩვენი ამბის შესახებ დაწერა: „შეჩვეული შეხედულება მიღებულია, ხოლო ახალი სასაცილოდ ჩანს...“

ყოველ შემთხვევაში ჩვენ ფურცელ-ფურცელ და შეიძლება ითქვას სიტყვა-სიტყვით ვიხილავთ პროკოფის თუ აგათიას იმ ნაშრომებს, რომელნიც ლაზიკას ეხებიან და მათი ანალიზის საშუალებით ვცდილობთ მკითხველიც დავარწმუნოთ ჩვენს სიმართლეში.

ეს კვლევა თვითმიზანი არ ყოფილა ვინმეს განსაქიქებლად მიმართული, სინამდვილეში ჩვენ გვაინტერესებს ქართული ეკლესიის იურისდიქციის საკითხი დასავლეთ საქართველოში, როგორც ჩემს წინა მრავალ ნაშრომშია აღნიშნული, ქართული წყაროების დაბეჯითებული მტკიცებით დასავლეთ საქართველო იმთავითვე ე.ი. წმიდა მოციქულებისა და განსაკუთრებით წმიდა ნინოს დროიდან, ე.ი. IV ს-დან შედიოდა ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში.

სიახლე

1) ლაზიკის ეპარქია არ მოიცავდა რიონის ხეობის შესართავსა და მიმდებარე სანაპიროს; გამოვიკვლიეთ, რომ ლაზიკის ეპარქია მდებარეობდა არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ქალდეა-იბერიის თემების რეგიონში;

მეცნიერულად დადგენილ ფაქტად მიაჩნიათ რომ ლაზიკის ცენტრები მდებარეობდნენ რიონის დაბლობში.

გაბატონებულ თვალსაზრისს, რომ ბერძნული წყაროების ლაზიკა იყო დასავლეთ საქართველო და ის ერთ პერიოდში უცხოეთის ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა - მეც ვიზიარებდი, მაგრამ იმის გამო, რომ ძველი ქართველი მემატინანებისათვის სრულიად უცნობია ბერძნული საეპისკოპოსოების არსებობა დასავლეთ საქართველოში, გადავწყვიტე გამომეკვლია

სინამდვილეში თუ სად მდებარეობდნენ ლაზიკის საეპისკოპოსოები. რისთვისაც, როგორც აღინიშნა, საჭირო იყო გარკვევა იმისა ეთანადება თუ არა ლაზიკის პროკოფი კესარიელისეული გეოგრაფიული აღწერილობა თანამედროვე დასავლეთ საქართველოსას. ასევე საჭირო იყო კვლევა იმისა ეთანადება თუ არა პროკოფი კესარიელის მიერ აღწერილი მდინარე ფაზისის აღწერილობა მდ. რიონისას .

პროკოფის ცნობით ლაზიკის უმთავრესი მდინარეა ფაზისი, ლაზიკა მის სანაპიროებზეა განფენილი. ფაზისი დიდი სიჩქარით შეედინება ზღვაში. მაშასადამე ბერძენ და ლათინ მწერალთა აღწერით ფაზისი მთის მდინარეა, მისგან განსხვავებით ზღვის შესართავთან დაბლობში გამდინარე რიონი ბარის მდინარეა.

რიონის შესართავთან ფოთი-სამტრედიის ძალზე ვრცელი ვაკე თითქმის ზღვის ნულოვან დონეზე მდებარეობს, უფრო მეტი, ზოგიერთი ნაკვეთები ზღვის დონეზე დაბლაცაა განლაგებული, ამიტომაც მდ. რიონი არა მხოლოდ ქმნიდა უზარმაზარ ჭაობებს ამ ვრცელ ვაკეზე, არამედ იკარგებოდა კიდევ ამ ჭაობებში და ის ძნელად უერთდებოდა ზღვას. საბჭოური ეპოქის დიდი სამეცნიერო და სამშენებლო ძალები შეეჭვიდა სამუშაოს, რათა შეექმნათ კალაპოტი მდ. რიონისათვის, რაც თითქმის საუკუნოვანი შრომის შემდეგ გახდა შესაძლებელი.

მიუხედავად ასეთი უზარმაზარი სამუშაოებისა მდ. რიონის სიჩქარე მართალია ოდნავ გაიზარდა მაგრამ, ამჟამადაც, თვითმხილველ დამკვირვებელთა თქმით, ძნელად უერთდება ზღვას: კერძოდ ხან რიონი შედის ზღვაში დიდი გაჭირვებით, რადგანაც ზღვის დონეზეა მისი დელტა, ხან კი პირიქით ზღვა შედის რიონის კალაპოტში, ანუ შედინების ამ ადგილას არის ზღვისა და მდ. რიონის მიქცევა-მოქცევა.

რიონი ზღვის შერთვის ადგილას არის ბარის მდინარე და ის არ შეიძლება იყოს მთის მდინარის-ფაზისის უგემრიელესი სასმელი წყალი, რომელსაც არიანეს თქმით მეზღვაურები იღებდნენ და ინახავდნენ, რადგანაც არ უგემურდებოდა და არ ფუჭდებოდა. ბარში რიონის წყალი იმთავითვე – სასმელად უვარგისი უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ყოველთვის იყო ჭაობის მდინარის წყალი. მაგრამ სულ სხვა ჭოროხი – ესაა ნამდვილად ზღვაში შემდინარე მთის წყალუხვი მდინარე. აღსანიშნავია, რომ რიონის ქვემოწელსა და ფოთში მუდამ იდგა და ახლაც დგას სამელი წყლის მწვავე დეფიციტის პრობლემა და ის მილებით შეიყვანეს ფოთში 50-60 კილომეტრით დაშორებული მთისწინეთიდან.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ რიონის უზარმაზარი ჭაობები იყო მალარიის კერა. ძველად გავრცელებული ციებ-ცხელება აავადებდა ადამიანებს, მალარია კი არ აძლევდა ადამიანებს საშუალებას ეცხოვრათ და ეღვაწათ მდ. რიონის ქვეყანაში ანუ ზღვიდან თანამედროვე სამტრედიამდე და თითქმის ქუთაისამდე. მალარიას ყველა ერიდებოდა.

ეს ციებ-ცხელება აიძულებდა ადამიანებს მიეტოვებინათ რიონის პირა დაბლობის (ანუ თანამედროვე რიონის ვაკის) ტერიტორია და მთისწინეთისა და მთა-გორაკებისათვის შეეფარებინათ თავი. გარდა ამისა, აღნიშული დაჭაობების გამო რიონის პირა ვაკე ფოთიდან სამტრედიამდე დაფარული იყო ჭაობის ტყეებით, ბუჩქნარებითა და ეკალბარდებით. მიწა კი წყლით იყო გაჯერებული, აქ ადამიანებს არ ეცხოვრებოდათ. შესაბამისად არც ეკონომიკა და აღებ-მიცემობა იყო განვითარებული, არ იყო გზები და შესაბამისად, არც რიონზე გადებული 120 ხიდი.

მეორე მხრივ, ტექნოლოგიურად შეუძლებელია ბარში რიონზე 120 ხიდის გადება, ამჟამადაც, XXI ს-ში, თანამედროვე ტექნოლოგიების პირობებში მდ. რიონზე სულ რამდენიმე ხილია

გადებული (იგულისხმება ქ. ქუთაისიდან ფოთამდე). საქმე ისაა, რომ მდ. რიონის კალაპოტი ძალზე განიერია, დატოტვილია, ძველად არასდროს ჰქონდა ერთი კალაპოტი, რადგანაც ხშირად იცვლიდა მას, მაგრამ მდ. რიონის დაბლობზე მდ.რიონზე 120 ხიდის გადებება შეუძლებელი იყო უპირველესად ტექნიკური მიზეზების გამო:

ფოთიდან თითქმის ქუთაისამდე რიონის სანაპიროები ხიდის ბურჯებისათვის არ შეიცავს მყარ გრუნტს, ამიტომაც საჭიროა ხიდის ბურჯების ასაგებად მნიშვნელოვანი საინჟინრო სამუშაოების ჩატარება. ძველ დროს ხიდის ბურჯებს აყრდნობდნენ კლდოვან ქანებს ანდა მყარ გრუნტს, რომელსაც გარკვეულწილად აძლიერებდნენ, ამიტომაც ხიდების აგებისათვის შესაბამისი გრუნტის სანაპიროს მოძებნა იყო საჭირო.

რიონის ვაკე-დაბლობის ჭაობები, განსაკუთრებით კი სანაპიროები არც ახლა და მითუმეტეს 2000-1500 წლის წინ, ამის საშუალებას არ იძლეოდა. ჭაობის ღია („პალია“) ანუ წყლით გაჯერებული მიწა – განიერი მდინარისათვის საჭირო გრძელი ხიდის მძიმე ბურჯებს ვერ დაიჭერდა. ამისათვის ძველ დროს, როგორც ითქვა, კლდოვან სანაპიროებს იყენებდნენ. კლდეებზე, როგორც წესი, ძველი ტექნოლოგიების შესაბამისად იდგმებოდა ხიდის ბურჯები. მდ. რიონის დაბლობზე კი კლდეები არ არის.

იყო თუ არა მდ. ფაზისზე ასი ან მეტი ხიდი? უნდა ვიგულისხმოთ რომ იყო, მაგრამ არა მდ. რიონზე არამედ მდ. ჭოროხსა და მის შენაკადებზე. პროკოფი ხშირად წერს – „მდ. ფაზისის ორივე სანაპირო არის კლდოვანი და ამიტომ მისი კალაპოტი უცვლელია“, სწორედ ამ მდინარის პირა კლდეებზე იდგმებოდა ხიდის ბურჯები, რომელზეც ძველი ტექნოლოგიების შესაბამისად დგამდნენ თაღოვან ხიდებს. მართლაც მდ. ჭოროხის ხეობაში, შენაკადებზე, დღემდეა მოღწეული ათეულობით უძველესი თაღოვანი ხიდი, გადებული ღრმა მდინარეებზე, მაგრამ რიონის ბარში ქუთაისიდან ფოთამდე არც ერთი ასეთი ძველი თაღოვანი ხიდი არც რიონზე და არც მის შენაკადებზე არაა და ეს ბუნებრივიცაა, ასეთი ხიდების გადება რიონის ბარში შეუძლებელია, ჭოროხის ხეობაში ეს შესაძლებელია და აგებდნენ კიდევ. აი, აქ ე.ი. მდ. ჭოროხსა და მის შენაკადებზე, ამ არეალში უნდა ყოფილიყო სტრაბონის 120 ხიდი გადებული.

მდ. რიონის ერთი სანაპიროდან მეორეზე გადადიოდნენ არა ხიდებით, არამედ ბორნებით – გაჭიმული იყო ბაგირები, რომელზეც ტივები ან ნავეები იყო გამობმული, რომლებიც ერთ სანაპიროს აერთებდნენ მეორესთან – ეს იყო ბუნებრივი წესი გეოგრაფიული გარემოდან გამომდინარე. ერთი სიტყვით, ქუთაისიდან ფოთამდე რიონი არის ზღვის დონეზე მდებარე უვრცელეს ვაკეზე (ე.წ. რიონის დაბლობზე) გამდინარე ბარის წყალი, ხოლო ფაზისი მთის მდინარეა.

ვარციხე არაა როდოპოლისი; ეს უკანასკნელი მდებარეობდა მდ. კალაპოტამისის ხეობაში, ქართველთა ისტორიულ მიწა-წყალზე ოფ-რიხესთან ახლოს.

გუდაყვა არაა ზიგანა (ე.წ. ზიგანევი); ზიგანა მდებარეობდა არა აფხაზეთში, არამედ ქალდეას (ლაზეთის) მნიშვნელოვან ცენტრებთან ახლოს თანამედროვე გუმუშხანეს რეგიონში.

ნოქალაქევი არაა არქეოპოლისი; პროკოფისა და სხვა ავტორების სეჯერებით გამოვიკვლიეთ, რომ არქეოპოლისი უნდა მოვიძიოთ ციხისძირთან ახლოს, ხოლო პეტრას სიმაგრე ხოფა- ხუფათთან. აღსანიშნავია, რომ სხვაგან მდებარეობდა პეტრას საეპისკოპოსო კათედრა, სავარაუდოდ თანამედროვე ბედრომის(პეტრონის) ციხე-სიმაგრესთან ახლოს. მაშასადამე, პეტრას კათედრა ტრაპეზუნტის რეგიონში

მდებარეობდა, ხოლო პეტრას ციხე-სიმაგრე სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში.

2) ქ. ფაზისი გონიოს არეალთან მდებარეობდა.

ჩვენი კვლევით ძველი ავტორების მდ. ფაზისი, ძირითადად მდ ჭოროხია, ხოლო ქ.ფაზისი მდ. ფაზისის მარცხენა ნაპირას, ზღვისპირზე მდებარეობდა, ასეთი განლაგება აქვს თანამედროვე გონიოს. ქ. ფაზისს სამხრეთის მხრიდან ტბა ესაზღვრებოდა. ჭოროხის ხეობის უცხოელი მკვლევარის ე. ვეიდენბაუმის ცნობით, XIX ს. ბოლოსაც კი მდ. ჭოროხის შესართავის დასავლეთ ნაპირის მხარეს ზღვისპირზე პატარა ტბები და გუბურები იდგნენ, მათი ნაშთები დღესაც იქვეა, თუმცა კი ამ ჩავარდნილ ადგილზე ინტენსიურად ყრიან ინერტულ მასალასა და სამშენებლო ნარჩენებს ტბა-გუბურების ამოვსების მიზნით ბოლო 50 წლის მანძილზე. აღსანიშნავია, რომ ცნობილი არქეოლოგი შლიმანი აქ აპირებდა კოლხეთის ცენტრის მოძიებას.

3) სკანდასა და სარაპანას სიმაგრეები მდებარეობდნენ არა იმერეთში, არამედ არსიანის ქედზე, არტანუჯ-არტაანის შემაერთებელ საერთაშორისო გზაზე.

პროკოფის მიერ აღწერილი სიმაგრეები სკანდა და სარაპანა იმდენად მაღალმთიანეთის ზონაში მდებარეობდნენ, რომ იქ არ მოდიოდა არავითარი ბარის ზონისათვის დამახასიათებელი მოსავალი, მაშინ, როცა მაგალითად, იმერეთის სკანდე და შორაპანი ზღვის დონიდან მდებარეობენ სულ რაღაც 100-170 მეტრის სიმაღლეზე, სუბტროპიკულ ზონაში, ირგვლივ ჩაფლულნი არიან ბალებსა და ვენახებში, მათ არე-მარეზე მოდის ყოველგვარი მოსავალი, მათ შორის სუბტროპიკული ხილიც, აქვთ შესანიშნავი და ზომიერი ჰავა, ხოლო, როგორც ითქვა, პროკოფი კესარიელის მიერ გადმოცემული „სარაპანა“ და „სკანდა“ მდებარეობდნენ მაღალ-კლდოვან ადგილას, სადაც არ მოდიოდა არავითარი მოსავალი, იქ არც ვენახი ხარობდა და არც რაიმეს მოწვევა შეიძლებოდა. ხარ-ცხენით ასვლაც კი გაძნელებული იყო სიმაღლისა და კლდოვანობის გამო და ამის გამო ადამიანებს საკუთარი მხრებით აჰქონდათ სურსათი. ცხადია, ამ ნიშნებით ისინი მდებარეობდნენ ალპურ ანდა სუბალპურ ზონაში, ე.ი. ზღვის დონიდან 1500-2000 მეტრ სიმაღლეზე. ამ ნიშნით ისინი არ იყვნენ თერჯოლა-ზესტაფონის სკანდე და შორაპანი.. ასევე ითქმის სხვა პუნქტების შესახებაც.

ს. ყაუხჩიშვილი სრულიად სამართლიანად წერს – „არის შემთხვევები, როდესაც ძველი და რომელიმე ახალი პუნქტის სახელწოდებათა გარეგნულ მსგავსებას შეცდომაში შეჰყავს მკვლევარი“ (გეორგიკა, III, 1936, გვ. VII).

მართლაც, ჩვენი თვალსაზრისით, ძველი და ახალი პუნქტების სახელწოდებათა გარეგნულმა მსგავსებამ შეცდომაში შეიყვანა თვითონ ს. ყაუხჩიშვილი, კერძოდ, სახელწოდებათა გარეგნული მსგავსების გამო გამოცხადდა იმერეთში მდებარე პუნქტი სკანდე ისტორიული ლაზიკის ციხე-სიმაგრე სკანდად, ასევე გარეგნული მსგავსების გამო გაივივდა ძველი ბერძნული „სარაპანა“ და იმერეთის შორაპანი, ასევე იმერეთის ვარციხე (თითქოსდა ვარდციხე) – ბერძნულ „როდოპოლისთან“, ხოლო ნოქალაქევი – „არქეოპოლისთან“ და ა.შ.

ალბათ საყურადღებოა, რომ XX ს.-ის 30-იან წლებში, კომუნისტური ვითარების გამო, თუ უფროსობას არ დაარწმუნებდნენ, რომ ძველ ბერძენ ავტორთა მიერ ნახსენები პუნქტები მდებარეობდნენ „ჩვენი რესპუბლიკის ტერიტორიაზე“ – მეცნიერული მუშაობისა და კვლევის უფლებას არ მისცემდნენ. მართლაც ს. ყაუხჩიშვილი წერს – „ყველა ეს საკითხი მოითხოვს გარკვევას, და როდესაც ამ საკითხების აღმძვრელი გეოგრაფიული ადგილები ჩვენი რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მდებარეობენ, დანაშაული იქნებოდა გვერდი აგვევლო ამ საკითხებისთვის. უნივერსიტეტის რექტორის ამხ. კ. ორაგველიძის დახმარებით ჩვენ საშუალება მოგვეცა ადგილობრივ ჩაგვეტარებინა კვლევა“ (იქვე, გვ. VII). კ. ორაგველიძე

ამასთანავე პარტიის ცკ-ს მდივანი იყო, „ჩვენი რესპუბლიკის“ გარეთ იმჟამად თურქეთში მოქცეულზე მდებარე პუნქტების კვლევა შეიძლება საშინელ დანაშაულადაც ჩათვლილიყო.

4) ჩვენი კვლევის შედეგად აღმოჩნდა, რომ დასავლეთ საქართველოს შესახებ ძველქართული წყაროებისა და ბერძენ-რომაელ მწერალთა ცნობები ერთმანეთს არ ეწინააღმდეგებიან. მაგალითად, ცნობები ლეონტი მროველისა და პროკოფი კესარიელისა დასავლეთ საქართველოს მიმართ.

მაშინ, როცა აქამდე ქართული წყაროების ცნობები დასავლეთ საქართველოს მიმართ მიუღებლად და უსარგებლოდ ითვლებოდა.

მაგალითად, ივ. ჯავახიშვილისეული „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი ნაწილების შეფასება კატეგორიულად უარყოფითია: – „წყაროები, რომელიც ლეონტი მროველს მოხსენებული აქვს და სარგებლობს, თითქმის ყოველგვარ ისტორიულ ღირსებას არიან მოკლებული, ამიტომ მისი თხზულება, როგორც სანდო მასალა ქართველი ერის უძველესი ისტორიისათვის ახლა თითქმის სრულებით გამოუდგარია“ (ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თხზ. ტ. 8, 1977, გვ. 187).

ივ. ჯავახიშვილს „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ნაწილის ისტორიული ინფორმაციისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება აქვს, რადგანაც, იმჟამინდელი თვალსაზრისით, ლეონტისა და ჯუანშერის ცნობები ეწინააღმდეგებოდნენ ბერძენ-ლათინი მწერლების ცნობებს.

ჩვენი კვლევით კი ახალ ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად შეიქმნა სისტემა, რომელშიც ძველქართული წყაროებისა და ბერძენ-ლათინი მწერლების ცნობები ერთმანეთს არ ეწინააღმდეგებიან.

5) **ფასიდი-ფადისა ანუ პოლემონიონი.** ძალზე მნიშვნელოვანია ახალი ქართული ისტორიოგრაფიისათვის ქალაქ ფასიდი-ფადისას ლოკალიზაცია, საქმე ისაა, რომ VII მსოფლიო კრების აქტებს სამჯერ მოაწერა ხელი ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსმა ქრისტეფორემ, ვითარცა „ტრაპეზუნტისა და ფასიდის ეპისკოპოსი“.

ფასიდი(ფადისა) ერქვა ცნობილ საეკლესიო და პოლიტიკურ ცენტრს ტრაპეზუნტთან ახლოს, მას ასევე პოლემონიონი ერქვა. ქალაქი პოლემონიონი იმდენად ცნობილი იყო, რომ მისი სახელის მიხედვით მის მომცველ პროვინციას პოლემონის პონტო ეწოდა. პოლემონიონი (ფადისა) სამიტროპოლიტო ცენტრიც იყო.

ჩვენი მეცნიერები ფიქრობდნენ, რომ ფასიდი-ფადისა არის ფოთი, ამიტომაც მიიჩნევდნენ, რომ ფოთში იყო ბერძნული სამიტროპოლიტო კათედრა, ცნობილი ფასისის სამიტროპოლიტოს სახელით. ჩვენი მეცნიერების აზრით შემდეგ ეს კათედრა ფოთიდან გადატანილი იქნა ტრაპეზუნტში.

ჩემი თვალსაზრისით კი „ფასიდის“ ქვეშ იგულისხმებოდა ტრაპეზუნტთან ახლოს, მის დასავლეთით, ორდუსთან ახლოს მდებარე ქალაქი ფადისა - ფატსა (თანამედროვე სახელი ფატსა).

ჩემი მოსაზრება, ვფიქრობ, ფაქტიურად დადასტურა 2001 წელს ვაშინგტონში დაბეჭდილმა წიგნმა „Byzantine Seals“ აქ 83-ე გვერდზე განხილულია ქ. პოლემონიონის მონეტები და მოყვანილია ცნობა - „30. **Polemonion.** Polemonion, a twin town with **fadisane/fatsa**, gave its name the river **Boliman**” (Catalogue of Byzantine Seals at dumbarton oaks and in the Fogg Museum of art, volume 4, The East, 2001, გვ. 83).

მაშასადამე, ფადისა მეორე სახელად ერქვა ქ. პოლემონიონს, რომელიც ტრაპეზუნტის

დასავლეთით მდებარეობდა. სახელების - ფადისა, ფასიდი, ფასისის ეტიმოლოგიური ერთიდაიგივეობა თვითონ კვლევებით დაადასტურეს მ. ბერძნიშვილმა და სხვა მკვლევარებმა. ერთ დროს თვითონ ტრაპეზუნტი, ვითარცა რიგითი საეპისკოპოსო შედიოდა პოლემონიონის ეპარქიაში, ხოლო ქრისტეფორემ VII ს-ში, ჩანს, სამიტროპოლიტო ცენტრად გადააქცია ტრაპეზუნტი, ხოლო ფადისა (ანუ ქ. პოლემინიონი) დაიტოვა თავისსავე სამღვდელმთავრო გამგებლობაში, ამიტომაც ასე იწოდა - „ქრისტეფორე ტრაპეზუნტისა და ფასიდის ეპისკოპოსი“. ასევე მოაწერა კიდევ ხელი კრების დადგენილებებს.

№3 და №4 ნოტიციებით (806-815 წლებში) და ასევე №5 ნოტიციით (820-829 წლები) პ. ინგოროყვას კვლევით, ტრაპიზონის კათედრას ეწოდება - „პოლემონის პონტოს კათედრა“ მე-8 საუკუნეში (პ. ინგოროყვა, გვ. 237, შენიშვნა 1), პოლემონს - ფადისა ერქვა, მის კათედრას კი „ფასიდისა“ ერქვა.

ე.წ. ფოთ-ფაზისისა და ტრაპეზუნტის კათედრების ერთმანეთთან დაკავშირება შეცდომაა, ერთმანეთს ქართველთა ძველი ქვეყნის – ლაზეთის ქალაქების ტრაპეზუნტისა და პოლემონიონის (ფასიდა-ფადისას) კათედრები უკავშირდებოდნენ.

6) ვალაშკერტსა, ანისსა, ტაოსა, ბასიანსა და მიმდებარე მხარეებში მოხდა არა სომხური მოსახლეობის „ქართიზაცია“ მათი გაქალკელონიტების შედეგად, არამედ ეს მხარეები წარმოადგენდნენ ნაწილს ისტორიული იბერიისა, იმთავითვე იბერებით დასახლებულთ, ძვ.წ. II საუკუნიდან, სტრაბონის ცნობით, მცხოვრებთ არმენიის საზღვრებში. მათი არმენიზაციის მიუხედავად არმენიის იბერების ნაწილმა შეძლო ეროვნულ-ქართული იდენტის შენახვა და VIII-IX სს.-დან მათ დაუფარავად აღიარეს თავიანთი ქართველობა.

თავი XV

ავანის ანუ „ივერთა“ საკათალიკოსო

(„კათალიკოსნი აღმოსავლისა“)

ჯერ კიდევ წმ. კირიონ II-მ გამოთქვა მოსაზრება, რომ ის ივერთა, რომელსაც ავტოკეფალია მიანიჭა ანტიოქიის საპატრიარქომ იყო სამხრეთ ანუ ტაო-ბასიანის მხარეების მომცველი ივერთა. მართლაც, ტაოს მეფის - დავით კურაპალატის კარზე იყვნენ „პატრიარქი“ და „კათალიკოსი“, ხოლო ვალაშკერტელ-ბანელ მღვდელმთავარ ზაქარიას „მამამთავრის“ ტიტული ჰქონდა.

VI ს. ბოლოს (VII ს. დასაწყისში) ავანის საკათალიკოსო სარწმუნოებრივი ნიშნით გამოეყო დვინის საკათალიკოსოს. ის თავის იურისდიქციას ძირითადად ავრცელებდა ქართველებით დასახლებულ მიწა-წყალზე, ტაო-ბასიანზე და აგრეთვე გუგარქად წოდებულ ტერიტორიაზე, რომელიც სომხური გეოგრაფიის მიხედვით ჭოროხამდე ვრცელდებოდა. ეს ოლქები მართალია ქართველებით იყო დასახლებული, მაგრამ საუკუნეთა მანძილზე სომხეთის მიერ იყო მიტაცებული და სომხეთის შემადგენლობაში შედიოდა VI-VII საუკუნეებში, ავანის საკათალიკოსოს არსებობისას.

იქაური ქართველობა იმჟამად, სომხური კულტურისა და ეკლესიის გავლენის ქვეშ მოექცა, თუმცა ეთნიკურ-ეროვნული (ქართული) იდენტობა ბოლომდე დაკარგული არ ჰქონდა.

ამ მოსახლეობამ ანუ ავანის საკათალიკოსოს ქართულმა მრევლმა თავის ასევე ქართულ იერარქიასთან ერთად შემდგომში, კერძოდ VIII ს.-დან წამოიწყო უდიდესი მნიშვნელობის საქმე: კერძოდ, როგორც კი შესაძლებელი გახდა განერიდა სომხური საეკლესიო ცენტრის მონოფიზიტურ აღმსარებლობას და ქალკედონიტობა აღიარა თავის სარწმუნოებრივ მიმართულებად.

იქამდე ავანის საკათალიკოსო სარწმუნოებრივი ნიშნით, მაგრამ შინაგანი ეროვნულობის, თავისი არასომხურობის (ანუ ქართველობის) გამო განშორდა სომხურ ეკლესიას და თავის სარწმუნოებად ქალკედონიტობა ანუ საქართველოს ეროვნული აღმსარებლობა გამოაცხადა, ასევე მიიღო ქართული ეკლესიისათვის სხვა დამახასიათებელი ნიშნებიც (მაგალითად, საეკლესიო არქიტექტურა).

ავანის საკათალიკოსო ასევე მიიღებდა საეკლესიო და კულტურული საჭიროებისათვის ქართულ ენასაც, რომ დაცლოდა - ავანის საკათალიკოსო მალევე გააუქმა სომხურმა ეკლესიამ.

შემდგომში, როგორც აღინიშნა, ეს დაწყებული საქმე მაინც გაგრძელდა - დაახლოებით ერთი საუკუნის შემდეგ გუგარქის, ტაოსა და ბასიანის ქართველობამ აღიდგინა ქართულენოვნება ანუ თუ კი იქამდე მათი წირვა-ლოცვისა და ლიტურგიკის ენა იყო სომხური, ახლა ის უარყოფილ იქნა და მის ნაცვლად მოსახლეობამ ქართულენოვნება დაიბრუნა საეკლესიო საჭიროებისას (ე.ი. მათი საშინაო-ოჯახური (ქართული) ენა ახლა უკვე საზოგადოებრივი ურთიერთობის საშუალებად, კულტურის ენად იქცა)

ძველ სომხურ საისტორიო გეოგრაფიაში „ივერთა“ ძირითადად ერქვა ტაოსა და ბასიანს.

არისტაკეს ლასტივერტეცის ცნობით ივერთა მდებარეობდა არა ანისის ჩრდილოეთით, არამედ მის დასავლეთით.

VI ს-ში „ივერთა მთავარი“ ტაოს მფლობელს ერქვა.

VII-X სს.-ში არაბთა შემოსევების შემდეგ, ანისის ჩრდილოეთით მდებარეობდა თბილისის

საამირო და ტაშირ-ძორაკერტის სამეფო, ხოლო შიდა ქართლი სადავო ქვეყნად იყო აფხაზეთის, კახეთისა და თბილისის საამირო-სამთავროთა შორის.

ამ დროსაც სახელი „ივერია“ ძველებურადვე ერქვა ტაოს მიწა-წყალს (ბასიანთან ერთად) და ტაოს მომიჯნავე მხარეებსაც, ანისის დასავლეთით.

ამიტომაც, XI ს.-ში იმიერ ტაოს სამეფოს მიწა-წყალს ბიზანტიელებმა მისი დაპყრობის შემდეგ, „ივერიის თემი“ უწოდეს და მასში ანისიც შეიყვანეს.

ბიზანტიელები „ივერიას“ კონსტანტინე პორფიროგენეტის ეპოქამდეც უწოდებდნენ ტაოს ოლქსა და მის მომიჯნავე მხარეებს.

X ს.-ში აღნიშნული იმპერატორის ცნობით ივერიელებს არაქსის მარცხენა სანაპიროს ქვეყნები ეკუთვნოდა.

კონსტანტინე პორფიროგენეტი ბევრს საუბრობს ამის შესახებ.

მამასადამე, არაქსის დასავლეთ სანაპიროს ქვეყნები, სადაც მდებარეობდნენ თვით დედაქალაქებიც კი სომხური ადმინისტრაციული ერთეულებისა, მაინც „ივერიად“ იწოდებოდა და ეს წოდება (ივერია) ამ მხარეებისათვის არ იყო უსაფუძვლო: - ამის მიზეზი იყო ის, რომ ისტორიულადაც ეს მიწები ივერიელებით იყო დასახლებული, კერძოდ, ძვ.წ II საუკუნისათვის, სტრაბონის ცნობით იბერებისაგან არმენიამ მიიტაცა პარიადრეს კალთები, ხორძენა და გოგარენა, ამიტომ არაქსის მარცხენა სანაპიროს ქვეყნები (თუ უფრო მეტი არა) იბერების ისტორიული საცხოვრისი იყო, რადგანაც სტრაბონის ხორძენა და სომხების მიერ გუგარქად სახელდებული ქვეყანა, სწორედ ამ მხარეებში უნდა ვეძიოთ.

არმენიელებმა მიტაცებულ მხარეების ზედა ფენებში გაავრცელეს სომხური კულტურა.

დაბალი ფენები კვლავ იბერიული იყო.

სომხური ეკლესიის ჩამოყალიბების შემდეგ, აღნიშნულ მხარეების არმენიზაციის ხარისხი ჯერ კიდევ არ იყო ყოვლისმომცველი, როგორც ეს შემდგომმა საუკუნეებმა აჩვენა.

ვფიქრობ, ძირითადად ამ მიზეზის გამო, ავანის საკათალიკოსო გამოეყო სომხური ეკლესიის მთავარ ცენტრს – დვინს.

ამ გამოყოფის მიზეზად მიიჩნევა სარწმუნოებრივი მომენტი, მაგრამ მას უფრო მეტად ეთნიკური საფუძველი უნდა ჰქონოდა.

კერძოდ, თანამედროვე ერევნის ჩრდილო-აღმოსავლეთით 588 წლიდან (სხვა აზრით 591 წლიდან) ძველ სოფელ ავანში რეზიდენცია დაიღო არმენიის მართლმადიდებელმა (ქალკელონიტმა) პატრიარქმა.

მიიჩნევა, რომ ამას საფუძველი დაუდო იმპერატორ მავრიკეს (582-602) საზავო ხელშეკრულებამ სპარსეთთან, რის შედეგადაც ავანი და ტაო ბიზანტიის იმპერიაში მოექცა.

ეს ფაქტი უნდა ყოფილიყო საფუძველი (და არა მიზეზი), რამაც გააბედინა ადგილობრივ, მეტწილად ქართული წარმოშობის ტაოელ-ბასიანელ და ავანელ მოსახლეობასა და სამღვდელეობას მიეღოთ იმ სარწმუნოებრივი მიმართულების საპირისპირო აღმსარებლობა, რომელსაც დვინის სომხური საკათალიკოსო აღიარებდა.

ცნობილი კანონისტი კარტაშევი, თავის წიგნში „საეკლესიო კრებები“ წერს რომ VI საუკუნეში ეგვიპტელებმა, სირიელებმა და სომხებმა მონოფიზიტური აღმსარებლობა მიიღეს თავიანთი ეთნიკური ნიშნის გამო. კერძოდ, მათ სურდათ ბიზანტიის ცენტრისაგან თავიანთი ეთნიკური განსხვავებულობის სარწმუნოებრივი გამოხატვა. ამიტომაც, როცა ბიზანტიის ცენტრმა მტკიცედ დაუჭირა მხარი ქალკელონიტობას, პერიფერიებმა მის საპირისპიროდ – მონოფიზიტობა აღიარეს.

თუ კარტაშევის ამ მოსაზრებას მივუსადაგებთ ეთნიკურად ისეთ რთულ რეგიონს, როგორც იყო ტაო-ბასიან-ავანის მხარეები, შეიძლება მსგავსი სურათი დავინახოთ.

ტაო და ბასიანი იყო არასომხური მხარეები, მისი მოსახლეობა „ივერებად“ ძველთაგანვე იწოდებოდა, თუმცა კი სომხური საეკლესიო და ადმინისტრაციული უღელის ქვეშ.

ხელსაყრელი პოლიტიკური მომენტის დადგომისთანავე მათ მყისვე შექმნეს დვინის საწინააღმდეგოდ საეკლესიო ცენტრი ავანში, ქალკედონიტური საკათალიკოსოს სახით, მკვეთრად გამოხატული ქართული არქიტექტურით აგებული ეკლესიებითა და ჩანს, ასევე სხვა მრავალი ქართული ნიშნით.

ვ. არუთინოვა-ფიდანიანი რა თქმა უნდა, ავანის არქიტექტურას არ აკავშირებს ქართულთან და მიიჩნევს, რომ „მას აქვს ეჩმიადინის, ბიზანტიური მარტირიუმების და კონსტანტინოპოლის სოფიის ტაძრის“ გავლენა („პრაგოსლავენაია ენციკლოპედია“, ტ 1. მოსკოვი, 2000, გვ.74), მაგრამ მცხეთის ჯვრის და ავანის ტაძრის არქიტექტურა თითქმის იდენტურია.

დამტკიცებულად მიიჩნევა, რომ ავანის „არქიტექტურული ანსამბლი სომხური არქიტექტურის ერთ-ერთი პირველი მიღწევაა, მის გვერდით მდებარე სასახლესთან ერთად აგებულია 588-597 წლებში კათოლიკოს იოანეს მიერ“ (იქვე გვ.74).

თითქოსდა, ჯერ ის აუგიათ და შემდეგ მისი გვერდით მცხეთის ჯვარი, მაგრამ ქართულ წყაროებში ნათლად ჩანს, თუ როგორ მიიღო საუკუნეთა მანძილზე მცხეთის ჯვარმა თავისი ჩამოყალიბებული საბოლოო სახე, ავანის აგების შესახებ ასეთი ცნობები არ არსებობს.

კერძოდ, მცხეთაში ჯერ აღიმართა წმინდა ნინოს მიერ დიდი ზომის ჯვარი, ეს ჯვარი გუმბათით გადაახურინა რევ მეფემ IV ს. ბოლოს, ამ ჯვარს გარშემო გაუკეთეს „კუბო“. ანუ ის შემოსაზღვრეს კედლებით. ე.ი. მას ჰქონდა კედლებიც და სახურავიც (გუმბათი).

ჯვრის ტაძრის გუმბათის სიმაღლე განსაზღვრა იმ ხემ, რომელიც მოკვეთეს წმინდა ნინოს დროს და რომლისგანაც შეამზადეს ჯვარი.

მატიანეში მოთხრობილია - „ვითარცა ნათელ იღეს მეფემან და ... ყოველმან ერმან, მაშინ დგა ხე ერთი აღვილსა ერთსა... აუწყეს ეპისკოპოსსა ხისა მისთვის, ხოლო ეპისკოპოსმან თქვა... „მის ხისაგან ჯერ არს შექმნად ჯვარი პატიოსანი, რომელსა თაყვანი სცეს ყოველმა სიმრავლემან ქართლისამან... მოჰკვეთეს ხე იგი... მოაქნდა ათსა ათეულსა კაცსა... სასწაულითა ზეცისათა ჩვენებით ჯვარი პატიოსანი მცხეთას იპყრეს ხელითა კაცობრივითა და მივედით ბორცვსა მას ქვეშე... ხოლო ზვალისა დღე აღვიდეს კლდესა მას ზედა... მუნ აღიმართა ჯვარი იგი დიდებითა მეფეთაგან და მოდრკა ერი იგი ურიცხვი და თაყვანი სცეს ჯვარს... რაოდენისაჲ დღისა შემდგომად, მარტვილისა უკან, იხილეს სასწაული დიდი... სვეტი ნათლისა, სახედ ჯვარისა დგა ჯვარსა მას ზედა და თორმეტნი იგი ვარსკვლავნი სახედ გვირგვინისა, გარემოს მისა, ხოლო ბორცვი იგი კუმოდა სახედ სულნელად და ხედვიდეს სასწაულსა ამას ყოველნი და მრავალნი უღმრთოთაგანნი მოიქცეს... მერე კუალად იხილნეს სხვა სასწაული ჯვარისა, ვითარცა რა ცეცხლი დგა თავსა ზედა მისა, შვიდ წილად მზისა უბრწყინვალესი ზედა დაადგრა მას და, ვითარცა სახუმილისა ნაბერწყალნი აღავლენ, ეგრესახედ ანგელოზნი ღვთისანი აღვიდოდეს და გარდამოვიდოდეს მას ზედა, ხოლო ბორცვი იგი იძვროდა ძლიერად... იქმნებოდეს სასწაული იგი წლითი წლად და ყოველი ერი... მოვიდოდეს თაყვანისმცემად გულსმოდგინედ. და მას ჟამსა რევის ძესა მეფისასა, ესვა ყმაწვილი მცირე და იყო სნეულ და მიწვეწულ იყო სიკვდილად ... და მოილო და დადგა იგი წინაშე ჯვარისა და ცრემლით იტყოდა: „უკუეთუ მიბოძო ყმა ესე ცოცხალი აღვაშენო კუბო საყუდელად შენდა“ და მუნქვესვე განიკურნა ყრმა იგი... მოვიდა (რევი) აღნათქვამისა აღმასრულებლად... და გულმოდგინებით

აღაშენა კუბო ჯვარისა მცხეთისა რევ, ძემან მეფისამან... გუარამ კურაპალატი დადგა მორჩილებასა ზედა ბერძენთასა... ამან იწყო ეკლესია ჯვარისა პატიოსნისა და აქამომდე ჯვარი ველსა ზედა იყო და ქმნა ეკლესია წელიამდის ოდენ... გუარამ კურაპალატსა ესხნეს ძენი... სტეფანოზ და დემეტრე. ...ძმა სტეფანოზისი სახელით დემეტრე აღაშენებდა ეკლესიასა ჯვარისა პატიოსნისა, რამეთუ სენიცა იყო მის თანა დ ავერ შემძლებელ იყო განშორებად კარსა ეკლესიისასა (ქ.ც., I, გვ. 120-140).

სტეფანოზი და დემეტრე ბაგრატიონები ჰერაკლე კეისარმა პროსპარსული ორიენტაციისათვის ტახტიდან გადააყენა, მის ნაცვლად ქართლის ტახტი მისცა ადარნასე ხოსროიანს “... მაშინ მოუწოდა კეისარმა ძესა ბაკურისასა, ქართველთა მეფისასა ნათესავსა დაჩისასა, ვახტანგის ძისასა, რომელი ერისთაობდა კახეთს, რომელსა ერქვა ადარნასე”

მატიანედან ჩანს, რომ მცხეთის ჯვრის ტაძრის მშენებლობა დაიწყო IV ს. ბოლოს რევ მეფემ, მან “კუბო” ანუ კედლები აუშენა ჯვარს, მის გვერდით სხვა ეკლესიის მშენებლობა გუარამ კურაპალატის დროს VI ს. ბოლოს დაიწყო.

ჩანს, რომ რევ მეფის მიერ აშენებული “კუბოს” ფორმა იმეორებდა ჯვრის ფრთების ფორმას.

ჯვრის ეკლესიას უკვე მეოთხე საუკუნის ბოლოსვე ექნებოდა ჯვრის ორი ფრთის შესატყვისი კედელი, რომელმაც საბოლოოდ ტეტრაკონქის სახე მიიღო ანუ ტეტრაკონქის მშენებლობა განსაზღვრა ტაძრის ცენტრში აღმართულმა ჯვრის ფორმამ.

იმდენად მისაღები ყოფილა ქართული ეკლესიისათვის ჯვრის ტაძრის ფორმა, რომ უკვე VI ს. შუა წლებში მის შესაბამისად ააგეს ნინოწმიდის ეკლესია. VI ს. ბოლოს კვლავ აღსდგა ჯვრის ტაძრის მშენებლობა მაგრამ არა ნებისმიერი არქიტექტურით, არამედ იმ ფორმით, რომელიც ახსოვდა მოსახლეობას და ბორცვზე აღმართული ამ ჯვრისათვის უკვე ტრადიციული იყო. VII ს. ჯვრის ტაძრის არქიტექტურა გაიმეორეს ჭყონდიდში.

ასე, რომ მცხეთის ჯვრის ტაძარი საუკუნეთა მანძილზე შენდებოდა და მან თავისი არქიტექტურული სახე თანდათანობით მიიღო, ხოლო გუმბათი ამკარად ქართული ხალხური არქიტექტურისაგანაა გამომდებელი.

ხალხი მცხეთის ჯვრის გუმბათის მსგავს გუმბათებს XX ს. დასაწყისშიც კი აგებდნენ. მაგალითად, ის გამოყენებულია ლეჩხუმში სოფელ საირმეში საცხოვრებელი სახლების გადახურვის სისტემაში.

აქედან გამომდინარე IV-VI სს-ში ჩამოყალიბდა ჯვრის ტაძრის არქიტექტურა, რომელიც გაიმეორეს ავანის არქიტექტორებმა, რომელიც ქართულ-ეთნიკური წარმომავლობის გამო ცდილობდნენ ავანის არქიტექტურაშიც ქართული ელემენტები შეეტანათ.

როგორც ითქვა – ტაო-ბასიანს და მის მიმდებარე მიწებს – სომხებიც და ბიზანტიელებიც „ივერიას“ უწოდებდნენ.

ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ რეგიონის მომცველი ავანის ქალკედონური საკათალიკოსო - „ივერიის ეკლესიად“ იწოდებოდა საერთაშორისო-საეკლესიო წრეებში.

ჩანს, ანტიოქიის საპატრიარქო ავანის საკათალიკოსოს და მის შემკვიდრე ქალკედონურ ეპარქიებს - „ივერიის ეკლესიას“ უწოდებდა.

საქმე ისაა, რომ თეოდოსიოპოლის-არზრუმის რეგიონში ანტიოქიის იურისდიქციის ქვეშ იყო რამდენიმე ქალკედონური საეპისკოპოსო, საერთოდ, ეს მიწა-წყალი – ანტიოქიას თავისი საპატრიარქო იურისდიქციად მიაჩნდა. ამიტომაც, შესაძლოა ავანის ანუ “ივერიის საკათალიკოსო“ მას შემდეგ, რაც განშორდა დვინს, თავდაცვის მიზნით შეუერთდა ძლიერი ანტიოქიის საპატრიარქოს

იურისდიქციას (ანდა ის რომელიმე სხვა ეკლესიას უნდა მიკვლევოდა ავტოკეფალიის საერთაშორისო დადასტურებამდე).

არაბების შემოსევების შემდეგ კავშირი ანტიოქიასა და ავანის მემკვიდრე ქალკედონურ ეპარქიებს შორის გაწყვეტილა, შემდეგ კი ჩანს ანტიოქიაში კვლავ განუხილავთ სამხრეთის ამ ე.წ. “ივერიის ეკლესიის“ საკითხი.

საქმე ისაა, რომ მართალია ავანის ერთადერთი კათალიკოსის იოანე ბაგარანელის (+609/10) შემდეგ გაუქმდა ავანის კათედრა, მაგრამ მისი ქალკედონური მემკვიდრეობა მიიღო ტაომ, სადაც VII საუკუნეში ქალკედონური საეპისკოპოსო ცენტრი იშხნისა და სხვა ჩამოყალიბდა.

სომხურმა ეკლესიამ VII ს-ში უკანვე შეიერთა ქალკედონური კათედრები, რითიც ჩანს ანტიოქიაც გაანაწყენა.

სომხური ეკლესია თავის საეკლესიო მთლიანობას იმით ინარჩუნებდა VII საუკუნეში, რომ გარკვეულ კომპრომისზე მიდიოდა და საერთო სომხურ საეკლესიო ტახტზე ქალკედონიტ კათალიკოსებსაც სვამდა, რჩეულები მათ შორის (მაგალითად, ნერსე III ტაოელი ჩანს ეთნიკური ქართველი იყო, ისევე, როგორც, ვთქვათ, იქამდე სომხურ ეკლესიაში მოღვაწე აირ-არაგის ქორეპისკოპოსი კირიონი).

726 წელს მანასკერტის მონოფიზიტური კერების შემდეგ ქალკედონური ტაო-ბასიანი განშორდა სომხურ ეკლესიას. ამ დროს, ჩანს, აქ, ანუ „ივერიაში“, კვლავ, გაიხსენეს ანტიოქიის ეკლესია და მისგან მოითხოვეს ავტოკეფალია, საეკლესიო თავისთავადობის საერთაშორისო დასტური. ამ დროს არა მხოლოდ ტაო-ბასიანში, არამედ მის გარეთაც ქართველი ქალკედონიტები აარსებდნენ თავიანთ კათედრებს, მაგალითად ვალაშკერტში.

ვალაშკერტის მღვდელთმთავრის წოდება „მამათმთავარი“ შესაძლოა ნიშნავდეს, რომ ის ერთ პერიოდში იქცა „ივერიის ქალკედონური“ ეკლესიის მემკვიდრედ, რომელსაც სათავე, ჩანს, ასევე ქართული წარმოშობის, იოანე ბაგარანელმა დაუდო.

ე.წ ანტიოქიური ქრონიკების ნაწყვეტები იძლევა კიდევ ზემოთ აღნიშნული მოსაზრების საფუძველს - „ქართლის ცხოვრების“ ცნობილი ჩანართი უნდა ეხებოდეს ავანის ანუ ივერიელთა (ქართველთა) ქალკედონურ ეკლესიასა და ანტიოქიას შორის ურთიერთობას და არა მცხეთისა და ანტიოქიისა - „და წარგზავნეს ანტიოქიას მონაზონი ერთი საკურთხეველად, რამეთუ განწესებულ იყო კურთხევა ანტიოქიით კათალიკოსისა და ვერლარავის ხელეწიფებოდა სვლად გზასა ანტიოქიისასა... ხოლო დღეთა თეოფილაქტე ანტიოქიელ პატრიარქისა წარავლინეს მოციქულნი.. და მიუთხრეს... დიდსა ჳირსა შინა არიან ქრისტიანენი, მკვიდრნი ქართველთა სოფლები-ისანი, რამეთუ დღითგან ნეტარისა ანასტასი მღვდელმოწამისათა არა კურთხეულ არს სიძნელი-სათვის გზათასა. ხოლო მან ჳყო კრება და განაჩინა... რათა შეკრებოდნენ ეპისკოპოსნი სიმრავლისა მისისანი და აკურთხევდნენ კათალიკოსსა ჟამითი-ჟამად ... ხელდასხმულ ჳყო... ერთი მოვლინებულთა მონაზონთაგანი, სახელით იოანე... ამას ანტიოქიის კრებასა შინა გაპატოსნდა“ (ქ.ც. I გვ. 226)

„ქართლის ცხოვრების“ ამ ჩანართის შესახებ ჯერ კიდევ 1906 წელს გამოთქვა თავისი მოსაზრება კირიონ II კათალიკოსმა, რომ ეს მონათხრობი ეხებოდა სამხრეთ საქართველოს ტაო-ბასიანის მხარეების საეკლესიო მოწყობას, ვ. გოილაძის აზრით კი, აქ, გადმოცემულია აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსების ცნობა. აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსების შესახებ ცნობას გვაწვდის ქართლის ცხოვრების სხვა ჩანართი - „ამან ბაგრატ განაჩინა კათალიკოსი აფხაზეთს“ (IX ს-ში).

ე.ი ზემოთ აღნიშნული პირველი ჩანართი ქართლის ცხოვრების მიხედვით არ უკავშირდება

აფხაზეთს, ამიტომაც სწორი უნდა იყოს კირიონ II, რომ ეს ჩანართი უკავშირდებოდა ტაო-ბასიანის (შესაბამისად ავანის) საეკლესიო მოწყობის საკითხს.

ჩანართში ნახსენებია „ქრისტიანენი, მკვიდრნი ქართველთა სოფლებისანი“ (ქ.ც. I გვ.226).

„ქართველთა“ პროვინცია ერქვა, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ტაო-ბასიანის მხარეებს და მის ირგვლივ ტერიტორიას, რომელიც დროებით, არმენიაში მდებარეობდა.

ამ მხარეში მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი ქართველები იყვნენ, მაგრამ პოლიტიკურად ისინი „სომხებად“ იწოდებოდნენ.

ამ ჩანართში ამიტომაც განმარტავს ანტიოქიის პატრიარქი, რომ საქმე შეეხება „ქართველთა სოფლების მკვიდრთ“.

ასეთ შემთხვევაში ქრონოლოგიურადაც უფრო დალაგებულია მსჯელობა. – ანასტასი ანტიოქიელი პატრიარქი თითქმის თანამედროვე იყო ავანის ქალკედონიტი კათალიკოსის იოანე ბაგარანელისა, რომელიც 609 თუ 610 წელს გარდაიცვალა.

ამის შემდგომ, არაბობის შემოსევების გამო, მართლაც, რთული იქნებოდა ანტიოქიისა და ტაო-ავანის საეკლესიო ურთიერთობა.

ავანის კათედრა მართლაც უმღვდელთმთავროდ დარჩა და ქალკედონიტი ეპისკოპოსები შეიერთა სომხურმა ეკლესიამ VII ს-ში, მაგრამ ეს მდგომარეობა, ანუ ეთნიკური მღვდელთმთავრის გარეშე ყოფნა, არ აკმაყოფილებდა ტაო-ბასიანის ქართული ქალკედონიტური სოფლების მრევლს.

მათ ჩანს, სურდათ საერთაშორისო მხარდაჭერის მოპოვებით გამოეხსნათ თავიანთი თავი სომხური ეკლესიისაგან.

მაგალითად, მოღწეულია იშხანის ტაძრის მინაწერი, სადაც ადგილობრივი მღვდელთმთავარი ტრაპეზუნტში ჩავიდა, რათა კონსტანტინოპოლის პატრიარქს დაესხა მისთვის ხელი.

არზრუმ-თეოდოსიოპოლი ტრადიციულად ანტიოქიელი პატრიარქის სამწყსოს განეკუთვნებოდა და იქვე მდებარეობდა კიდევ ავანის მემკვიდრე ტაო-ბასიანის ქალკედონიტური ვრცელი ქართული სამრევლო.

იბერიის ეკლესიის პირველიერარქად ანტიოქიამ დანიშნა ქართველი მონაზონი სახელით იოანე. ეს ნიშნეულია, რადგანაც ავანის პირველ კათალიკოსსაც იოანე ერქვა.

ასე, რომ ავანის ქალკედონიტური კათედრის წარმოშობის მთავარი მიზეზი უნდა ყოფილიყო ეთნიკური განსხვავებულობის გამო ქართული მრევლის გამოყოფა სომხური ეკლესიისგან და დამოუკიდებელ საკათალიკოსოდ ჩამოყალიბება.

ასეთ თვალსაზრისამდე მივალთ თუკი აღნიშნულ ჩანართს დაუკავშირებთ სამხრეთ საქართველოს – ტაო-ბასიანის მხარეებს.

სამხრეთ ტაოს სამეფო კარზე – დავით III კურაპალატის ეპოქაში, მრავალი უცხოელი ავტორი ახსენებს ქართველ კათალიკოსს თუ ქართველ პატრიარქს. შესაძლოა სამხრეთ საქართველოს ამ საეკლესიო ერთეულს მართლაც მიანიჭა ანტიოქიამ ავტოკეფალია, შემდეგ ათასწლეულში კი ეს ცნობები მცხეთის ეკლესიას დაუკავშირეს და მიიჩნიეს მცხეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის დამადასტურებელ დოკუმენტად.

ტაოს (იბერიის) სამეფოს ადგილზე დავით კურაპალატის მემკვიდრეობის დაუფლების შემდეგ, როგორც ითქვა, ბიზანტიამ ჩამოაყალიბა ადმინისტრაციული ერთეული - „იბერიის თემის“ სახელწოდებით – XI სს. დასაწყისში.

მაშასადამე, შესაძლებელია, ავანის საკათალიკოსო უცხოელთათვის, კერძოდ კი ანტიოქიის ქალკედონიტებისათვის წარმოადგენდა არა სომხურ, არამედ ქართველთა, ანუ „ივერიელთა“

ეკლესიას. მიზეზი ამისა იყო მისი მრევლის უმეტესი ნაწილის (ტაო-ბასიანის) ქართულობა.

როგორც ითქვა, იოანე ბაგარანელის დროს, სომხურ მონოფიზიტურ ეკლესიას გამოეყო ქალკედონიტური ფრთა, რომელმაც დამოუკიდებელი საკათალიკოსო დაარსა. ისმის კითხვა: ეცდებოდა თუ არა ეს ეკლესია თავისი დამოუკიდებლობის აღიარებას, ანდა დაკავშირებას უცხოეთის სხვა მართლმადიდებელ საპატრიარქოებთან, როგორც თავისთავადი ეკლესია?

ჩანს, ასეთი ურთიერთობა მათ დაუმყარებიათ ანტიოქიის საპატრიარქოსთან ნეტარი ანასტასი მღვდელმონაზონის ზეობისას, მაგრამ შემდეგ ავანის ეკლესიის თავისთავადობა გაუქმდა. ტაო-ბასიანის ივერიელმა მოსახლეობამ მოითხოვა კვლავ ექებნათ თავისთავადი ეკლესიის ჩამოყალიბების გზები და მისი საერთაშორისო აღიარება.

ეს მოუხერხებიათ ანტიოქიის პატრიარქ ნეტარი თეოფილაქტეს დროს – შესაბამისად, ჩამოყალიბდა ტაო-ბასიანის, ანუ დავით კურაპალატის სამეფოს საეკლესიო სამამამთავრო, უკვე ქართული საეკლესიო ერთეული.

ამით იქმდე სომხურენოვანმა ავანის საკათალიკოსოს შემკვიდე ეპარქიებმა აღადგინეს ქართულენოვანება.

„აღმოსავლეთის კათალიკოსნი“

გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში ნახსენებია ცნობილი ფრაზა, „აღმოსავლისა კათალიკოსთა წმ. მირონი იერუსალიმით მოჰყვანდათ“, რომ მირონის კურთხევა ქართლს განეწესა, რადგანაც ქართლია „აღმოსავლეთი“ და ყველა მხარე სადაც ქართულ ენაზე აღესრულება წირვა ღოცვა.

რომელ ქვეყანას ერქვა ქართველთა სამყაროში „აღმოსავლეთი“? - უფრო მეტად ტაო-ბასიანის მხარეებსა და აგრეთვე იმ ქვეყნებს, რომელნიც დავით კურაპალატმა შემოუერთა თავის სამეფოს. ამ ქვეყნებს ბიზანტიაში „ზემონი ქვეყანანი“ ერქვა, მაგრამ აფხაზთა სამეფოს ქართველთათვის ეს ქვეყნები რეალურად აღმოსავლეთში მდებარეობდნენ, ამიტომაც ჩანს „აღმოსავლეთს“ უწოდებდნენ კიდევ, უფრო დასავლეთით მდებარე აფხაზთა სამეფო კი იმჟამად თბილისის არაბთაგან ჰყრობის გამო ქართული სახელმწიფოებრიობისა და შემეცნების ცენტრს წარმოადგენდა.

იაჰია ანტიოქიელისა და ასოლიკის ცნობებით მეფე დავით კურაპალატის კარზე იყო უმაღლესი რანგის სასულიერო პირი პატრიარქისა და კათალიკოსის წოდებით. შემდგომში ვალაშკერტელ ეპისკოპოსსაც „მამამთავრის“ წოდება ჰქონდა. ჩვენ გამოთქმული გვაქვს მოსაზრება, რომ დავით კურაპალატის სამეფოში ერთ პერიოდში ჩამოყალიბდა თავისთავადი ქართული საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეული აფხაზეთის საკათალიკოსოს მსგავსი, რომელსაც თავისი მმართველი უმაღლესი სასულიერო პირი ჰყავდა. ჩანს სწორედ მას უწოდებდნენ ქართველები „აღმოსავლეთის საკათალიკოსოს“.

აღმოსავლეთის საკათალიკოსოს მიწა-წყალი ანუ იგივე „ზემონი ქვეყანანი“ მართალია ქართველებით იყო დასახლებული, მაგრამ იქამდე, როგორც ითქვა, სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში იყო მოქცეული, მისგან გათავისუფლების შემდეგ ის წმ. მირონს ჩანს იერუსალიმიდან იღებდა, მაგრამ ქართველი მამების მეცადინეობით ახლა უკვე „ქართლს“ ანუ მცხეთას განეწესა მირონის კურთხევა, რადგანაც ეს ე.წ. „აღმოსავლეთი“ თვითონაც ქართლის ნაწილს წარმოადგენდა იქაურ ტაძრებსა და მონასტრებში გაჩაღებული ქართულენოვანი წირვა-ლოცვის გამო.

თაზი XVI

პონტოს ყოვითი ბარემო და გეობრაფიული პირობები (ს. კარპოვი, ტრაპეზუნტის იმპერიის ისტორია, 2007. რუს. ენაზე)

ხალიბები და არმენოხალიბები

„პონტოს სამხრეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ საზღვრებთან ძლიერდებოდა სომეხთა ყოფა. არაა შემთხვევითი, რომ პლინიუსი უკვე წერდა ხალიბებისა და არმენოხალიბების შესახებ“ (ს. კარპოვი, ტრაპეზუნტის იმპერიის ისტორია, 2007, რუს. ენაზე, გვ. 36).

თემისკირა და თერმოდონტი

თემისკირას ველთან ძველი მითოლოგია ათავსებდა ამაზონებს მდ. თემოდონტზე დედაქალაქ თემისკირაში, სადაც მიცურდა ჰერაკლე, რათა მოეპოვებინა დედოფალ იპოლიტას სარტყელი (ს. კარპოვი, ტრაპეზუნტის იმპერიის ისტორია, 2007, რუს. ენაზე, გვ. 36).

ტრაპეზუნტი

ტრაპეზუნტი იყო ამ ოლქის ყველაზე დიდი ქალაქი, მდ. მაჩკადერედან 3 კმ-ში, იქ V და IV ს. მიჯნაზე იყო ქსენოფონტე. ტრანეზუნტის გარეშემო ცხოვრობდნენ კოლხები, რომლებიც დრილებთან ერთად ემტერებოდნენ ამ ქალაქს. პონტოს ქალაქები კერასუნტი და კოტიორა (ორდუ) - სინოპის კოლონიებად ითვლებოდნენ. კოტიორას ემეზობლებოდნენ ტიბარენები და მოსინიკები. კოტიორას ტერიტორია მათ წაართვეს სინოპელებმა. შემდეგში კერასუნტმა და ტრაპეზუნტმა ამ ქართულ ტომებთან მეგობრული შეთანხმებები დადეს და მათგან პირუტყვისა და პროდუქტებს ყიდულობდნენ. პონტოს მეფე კრეზას სურდა პონტოს ქალაქების დაპყრობა, მაგრამ ძვ. წ. 547 წელს ის სპარსელებმა დაამარცხეს.

პონტოს ისტორია

პონტოს ქალაქები კიროსის ძალაუფლების ქვეშ მოექცა (გვ. 38). შემდგომში ანატოლიაში ახალ სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნებს საფუძველი ჩაუყარეს დიადოხოსებმა (ალექსანდრეს მემკვიდრეებმა) და ასევე ყოფილმა სპარსელმა სატრაპებმა, რომელნიც ერთმანეთს ექიშებოდნენ. კაპადოკია-პონტო ტრაპეზუნტამდე დარჩა ალექსანდრეს მხედართმთავარს - ემენს. მას ევალებოდა დაეცვა ეს რაიონი და ასევე ებრძოლა მეფე არიარატთან.

არიარატის წინააღმდეგ მაკედონელები დიდ ლაშქარს ამზადებდნენ; არიარატი ტყვედ ჩაიგდეს. მალე სატრაპი ევმონი მოკვდა დიადოხოს ანტიგონესთან ომში ქ. შ-მდე 316 წელს. პონტოს ქალაქები შედარებით განთავისუფლდნენ. მის მიმართ (ე. ი. პონტოს მიმართ) ინტერესი აღედგა ეგვიპტის მეფე პტოლომე სოტერს (305-283 წვენს ერამდე). ეს დიადოხოსი ტაციტუსის ცნობით რამდენიმე წლის მანძილზე პონტოში აგზავნიდა ხომალდებს (სურდა იუპეტერის ერთ-ერთი ქანდაკების ხელში ჩაგდება).

ჩვენს ერამდე 297-296 წლებში ჩამოყალიბდა პონტოს სამეფო ელინიზირებული სპარსელი დინასტიის მემკვიდრის მითრიდატე კტისტის მიერ კაპადოკიაში, რომელსაც არ ჰქონდა გასასვლელი შავ ზღვაზე, მალე მისი საზღვრები გაფართოვდა და დედაქალაქი გადატანილ იქნა

ამასიაში, რომელიც მდებარეობდა ამისო - სპარსეთის გზაზე. 281 წლისათვის მითრიდატე I-მა თავი მეფედ გამოაცხადა და ებრძოდა დიადოხოსებს მცირე აზიის ქალაქებისათვის.

278 და 271 წლებში პონტოს მეფეებმა დაამარცხეს ეგვიპტის მეფე პტოლამე ფილადელფოსის საზღვაო ექსპედიცია, ამით პონტოს ქალაქების დამცველებად - გადაიქცნენ მითრიდატე ატისტი (302-266) და მისი ვაჟი არიობარზანი (266-255). (გვ. 42).

278 წ. ანატოლიაში შეიჭრნენ კელტური ტომები - გალტები, მათ ებრძოდნენ პონტოს მეფეები. ქ. ამისო იყო მითრიდატე II და მისი შვილიშვილის ფარნაკის (ძვ.წ. 189-160) ხელში სანამ რომაელებმა არ აიღეს 71 წელს. (გვ. 42).

ქ. სინოპი ფარნაკ I-მა აიღო 183 წელს. შემდეგ მას შეუერთა კერასუნტი და კოტიორა. ის იქცა პონტოს სამეფოს დედაქალაქად. მისი საზღვარი ვრცელდებოდა ხალიბებამდე, ტიბერენებამდე და მაკრონებამდე ძვ.წ. 188 რომთან პონტომ დადო სამეგობრო ხელშეკრულება.

ამ დროს პონტოს სამეფოს საზღვარი აღწევდა ტრაპეზუნტამდე.

კოლხიდა და ხალდეის (ხალიბები) მიწები და ტიბარენები პონტოს მეფე მითრიდატე VI ევპატორეს (121-63 ჩვენს ერამდე) დაუთმო მცირე არმენიის მეფე ანტიპატრემ (სტრაბ. XII, 3,1, XII, 3,28).

ამ დროს შევიდა ტრაპეზუნტი პონტოს სამეფოში.

გამოთქმულია მ. მაქსიმოვის მიერ მოსაზრება რომ ტრაპეზუნტი პონტოში შეიყვანა ფარნაკმა უფრო ადრე, როცა მცირე არმენიის მეფემ სახელით ასევე მითრიდატემ ფარნაკს დაუთმო ტრაპეზუნტის მიმდებარე ოლქები. ს. კარპოვის აზრით საეჭვოა, მოსაზრება რომ იქამდე ტრაპეზუნტი მცირე არმენიაში შედიოდა, ამასთანავე ნათელი არაა ეკუთვნოდა თუ არა ეს ქალაქი კოლხიდის მეფეებს (გვ. 43).

ძვ.წ. 110 წელს პონტოს მეფე მითრიდატემ დაიმორჩილა მცირე არმენია და კოლხიდა. ასევე 107 წლისათვის პონტოს სამეფოში შევიდა ხერსონესი და ბოსფორის სამეფო. თუმცა კი სკვითები და სარმატები მას თავს ესხმოდნენ. 104-103 წლებში პაფლაგანიის ნაწილი შეიერთა პონტომ ხოლო 101-100 წლებში მიიტაცა კაპადოკია და, მის ტახტზე მითრიდატემ აიყვანა თავისი შვილი არიარატ IX.

დაიწყო ომები რომთან - 89-85 - მითრიდატეს I ომი.

საბოლოოდ დამარცხებული მითრიდატე ჯერ კოლხეთში გაიქცა, შემდეგ ბოსფორში 63 წ. მოკლეს ფარნაკ II-ის რაზმელებმა.

პომპეუსმა ერთ რომაულ პროვინციად გააერთიანა პონტო სინოპისა და ამისოს შემადგენლობით, მას ეწადა - „ბიფინიის პონტო“.

კოლხიდა გადაეცა რომის სატელიტ არისტარს ხოლო ტრაპეზუნტი - კაპადუკიის ნაწილი და მცირე არმენია - მალტიის ტეტრარქს დეიოტარს (63-40) - რომელმაც მეფის ტიტული მიიღო. რომის სამოქალაქო ომის დროს ის დაიპყრო ფარნაკ II-მ კოლხეთთან ერთად. ის დაამარცხა 47 წელს ცეზარმა და მიწერა სენატს - „მივედი, ვნახე, გავიმარჯვე“. პონტოს მეფე გახდა ფარნაკის ძე არშაკი, რომელიც არ ცნო რომმა და საერთოდ შეცვალა მითრიდატიანების დინასტია. იქ გაამეფეს ლაოლიკიელი პოლემონი ზენონის ძე.

პონტოს სამეფო იყო როგორც ბუფერული ბაზა რომისა პართიასთან საომარი დაპირისპირებისას. 35 წელს პონტოს მეფე პოლემონ I-მა საჩუქრის სახით სამართავად მიიღო მცირე არმენია. ავგუსტის დროს პონტოს გამოეყო მცირე არმენია, ამ უკანასკნელის საზღვარი ვრცელდებოდა მდ. ლიკოსიდან - ტრაპეზუნტამდე.

რომმა 3(2) წელს ჩვენს ერამდე გააერთიანა პონტო, კაპადოკია და მცირე არმენია ერთ სახელმწიფოდ დინასტიური ქორწინებით, პოლემონის მემკვიდრე ქერივი პითადორიდა შერთო კაპადოკიის მეფე არხელაეს. ახალი ერის 63(64) წელს ნერონმა პონტოს სამეფო შეუერთა რომის პროვინცია კაპადოკია - გალატიას. პონტოს ქალაქებს III ს.-ში შეესივნენ ბარბაროსული ტომები. დიოკლიტიანეს (284-305) რეფორმებით პონტომ და ვითინიამ შეადგინეს მეორე პონტოს დიოცეზი, ხოლო კონსტანტინ I-მა შექმნა საგანგებო პროვინცია დედის სახელის მიხედვით - ელენოპონტო. იუსტინიანე I-მა მისი საზღვრები ტრაპეზუნტამდე გაზარდა (ე. ი. ცნობილი მოლაპარაკებები ლაზიკის მეფეებისა კონსტანტინოპოლის იმპერატორებთან, ჩანს ამ საქმეს ემსახურებოდა V და VI საუკუნეებში - V საუკუნეში საზღვრად დაიღო ხუფათი, ხოლო VI ს.-ში იუსტინიანეს იმპერიამ მიაღწია ჭოროხამდე (აქ აიგო, ბიზანტიური სიმაგრე პეტრა), რითაც დაარღვია სპარსეთთან სახელმწიფო საზღვარი (ხუფათზე მდებარე).

ს. კარპოვი მიიჩნევს, რომ პონტოში (ტრაპეზუნტში) 69 წელს ყოფილი მონის ანიკეტის (პოლემონის ფლოტის მეთაურის) აჯანყება სოციალური ხასიათისა იყო და მას მხარს ადგილობრივი ჭანური (ლაზური) ტომების მთავრები უჭერდნენ (ისინი ტრაპეზუნტის მთიანეთში ცხოვრობდნენ). პონტო სინოპი და კერასუნტი სასოფლო-სამეურნეო მხარე იყო, პლინიუსის ცნობით რომაელები პირველად აქ გაეცნენ მათთვის უცხო ხილს - ალუბალს. ადგილობრივი (კერასუნტის) სახლის მიხედვით ლათინურად ალუბალს ეს სახელი „კერასეს“ ეწოდა (იქვე, გვ.53). აღსანიშნავია, რომ პონტოშივე ამ ხილს ალბათ ქართული სახელი „ქვიშნა“ ერქვა, რომელიც ამჟამად აქვს შემონახული იმერულ დიალექტს. ამ ქართული სახელიდან „ქვიშნა“ ალბათ მას ეწოდა სლავური სახელი - „ვიშნა“.

იქამდე მითრიდატიანები აგებდნენ მთელ ქალაქ-ტაძრებს, რომელთაც ქურუმები მართავდნენ, ასეთი იყო კომანა, ზელა და ამერია. პონტოელმა მეფეებმა თავიანთი სპარსი წინაპრებისგან მიიღეს ჩვეულება მსხვერპლშეწირვისა მთის წვერებზე. მათ შეცვალეს ზოროასტრიზმის უმაღლესი ღმერთის ახურამაზდას კულტი ახალი ზევს სტრატეას კულტით. ამასთანავე აღმერთებდნენ ჰერაკლეს, ზევსს, ალექსანდრე მაკედონელს, რომელთა შთამომავლებიც იყვნენ დედის მხრიდან. ს. კარპოვის აზრით ბერძნული ქალაქები ზღვის პირას იყვნენ განლაგებულნი ისინი რომაელებისთვის იყვნენ სიმაგრეები და სამხედრო-საზღვაო ბაზები, მაგრამ რომაელები არ ცდილობდნენ შეეღწიათ კოლხეთის სიღრმეში და ამ პოლიტიკას მისდევდნენ ბიზანტიელებიც (გვ. 55).

იური ვორონოვი დაყრდნობით ს. კარპოვი ფიქრობს, რომ ბერძნული ქალაქი ფაზისი იყო ფოთი, პიტიუნტი-ბიჭვინთა, სებასტოპოლისი კი ცხუმი (ი. ვორონოვი, დიოსკურიადა, სებასტოპოლისი, ცხუმი, მოსკოვი, 1980). იური ვორონოვი კი ქართიზაციის თეორიის ერთ-ერთი ყველაზე თავგადაკლული ქომავი და მისი დამწერგავი იყო სამეცნიერო სფეროში.

ჩვენი აზრით, რუსული ტერმინი “Пицунда” არის დამახინჯებული ფორმა ქართული სიტყვისა “ბიჭვინთა” და ამიტომაც ეს ტერმინი არ მომდინარეობს პიტიუნტისაგან. სახელი პიტიუნტი სხვა პუნქტსაც ერქვა რომის იმპერიაში. ასე, რომ არსებობდა რამდენიმე პიტიუნტი რომის იმპერიის სხვადასხვა მხარეს, ხოლო სიტყვა “ბიჭვინთა” დაკავშირებულია ხის სახელთან “ფიჭვი” ძველ ქართულად “ბიჭვი” და ხე-მცენარეების თაყვანისცემასთანაა დაკავშირებული. ამდენად, ის არ უკავშირდება ბერძნ. ტერმინს “პიტიუნტა”. “პიტიუნტა” და “ბიჭვინთა” ერთმანეთს დაუკავშირეს ისტორიკოსებმა მოგვიანებით (მიტრ. ანანია ჯაფარიძე).

არქეოლოგიური მონაცემებით ერთ-ერთი საზღვაო გზა ხერსონესს აერთებდა ტრაპეზუნტთან, აქედან კი არმენიის არტაკმატს (გვ. 56).

255 წელს დაიწყო გოთებისა და სარმატების (ბორანების ტომის) თავდასხმები შავიზღვისპირეთის ქალაქებზე. უშედეგოდ სცადეს პიტიუნტის აღება, შემდეგ 256 წ. ფაზისის კიბელას სამლოცველოს დაეხსნენ თავს და აიღეს პიტიუნტის სიმაგრე. 257 წელს (ან 258 წ.) აიღეს ტრაპეზუნტი.

264 წელს აიღეს პონტოს ჰერაკლია.

275 წ. გოთები შეესივნენ ფაზისს, მაგრამ ვერ აიღეს, მაგრამ აქედან გაემართნენ მცირე აზიის სიღრმეებისაკენ, ისინი დაამარცხა იმპერატორმა ტაციტუსმა (275-276 წწ.). შემდეგ პრობემ (276-282). ამის შემდეგ გოთების შესევების მიმართულება შეიცვალა - მათმა გეზმა ბალკანეთისაკენ გადაიწია. წმ. გრიგოლ ნეოკესარიელის ცნობით მკვიდრი მოსახლეობის დაბალი ფენები გოთებს ეხმარებოდნენ (იქვე, გვ. 56).

დიოკლიტიანეს ეპოქაში პოლემონის პონტო (ტრაპეზუნტი, კერასუნტი, ნეოკესარია, ზელა, სევასტია, პოლემონია) და ასევე მცირე არმენია (ქალ.: ნიკოპოლი, სატალა და კოლონია) შედიოდნენ კაპადოკიის რომის საკონსულო ლეგატის მმართველობაში (მცირე არმენიას შემდეგ პირველი არმენია ეწოდა). (იქვე, გვ. 57).

რომის იმპერიის გაყოფის შემდეგ პონტო იქცა ნაწილად (ბიზანტიის) იმპერიისა. მისი აღმოსავლეთი საზღვრები აღწევდა მდ. აკამფსისამდე კერძოდ, პროკოფი კესარიელი წერდა, რომ პონტო აღწევდა ქ. ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთ საზღვრებამდე - სუსურმენემდე და რიზემდე. „რიზეს აღმოსავლეთით მდებარეობდნენ ის რაიონები, რომელთაც ბიზანტიელები უკვე ვერ აკონტროლებდნენ, თუმცა იქ იყვნენ ქ. ათინა და აფსარი, რომელნიც ცნობდნენ იმპერიის ძალაუფლებას მათზე (გვ. 58, შენიშვნა 204). პონტოს მოსახლეობის უმეტესობა იყო ელინიზირებული ადგილობრივი-ქართველური წარმოშობის ტომები (გვ. 58). თეოდორიტე კვირელი (393-457) სხვადასხვა ტომებად მიიჩნევდა ლაზებს, ჭანებს (სანებს) და აბაზგებს, რომელნიც რომაელებს ემორჩილებოდნენ (იქვე, გვ. 58).

პროკოფის დროს ჭანები უკვე აღარ ცხოვრობდნენ სანაპიროზე, არამედ არმენიელების მეზობლად მატერიკის სიღრმეში, ხოლო ლაზები ცხოვრობდნენ ფაზისის სანაპიროზე. ჭანების ერთი ნაწილი იმპერიაში ცხოვრობდა, მეორე მის გარეთ.

IV-V სს. მიჯნაზე ლაზთა ექსპანსია ინტენსიური გახდა ჩრდილოეთით და აღმოსავლეთით. იმპერატორმა იუსტინე I-მა (518-527) კონსტანტინოპოლში სამეფო გვირგვინი უბოძა ლაზთა მეფეს, წინასწარ კი მონათლა იმის გამო, რომ სპარსეთი ლაზიკას მიიჩნევდა თავის ტერიტორიად და ლაზთა მეფისადმი კონსტანტინოპოლის დაახლოებას მტრულ ქმედებად განიხილავდა.

ლაზიკაში ბიზანტიური გარნიზონების გასამაგრებლად იუსტინიანე I (527-565) მიმართავდა ღონისძიებებს, იქ დატყვევებული ბულგარელები გაუგზავნა.

იუსტინიანეს დროს (პეტრას აგებამდე) ქ. რიზეს აღმოსავლეთით მდებარე რაიონი უკვე ვეღარ კონტროლდებოდა ბიზანტიელთა მიერ, თუმცა იქ იყვნენ ქალაქები ათინა და აფსარი, რომელნიც ცნობდნენ მათზე საიმპერიო ხელისუფლებას. (გვ. 58).

თეოდორე დიდის (379-395) პონტოს დიოეზი მოიცავდა შემდეგ პროვინციებს (ეპარქიებს) - ვიფინია, პაფლაგონია, ელენონონტო, პოლემონიაკის პონტო, გალატია I და გალატია II, კაპადოკია, არმენია I და არმენია II, ტრაპეზუნტი და კერასუნტი, ასევე ნეოკესარია კომანია, პოლემონია მიეკუთვნებოდა პოლემონიაკის პონტოს, ხოლო ამასია, ამისო, სინოპი, ივორა, ზილა, ხალტონი შედიოდნენ ელენოპონტოს შემადგენლობაში. პროვინცია არმენია I-ში შედიოდნენ სევასტია (სივასი), ნიკოპოლი, კოლონია, სატალა და სევასტოპოლი (არა ცხუმი). (იქვე, გვ. 58).

V ს. ტრაპეზუნტში იდგა პონტოს პირველი ლეგიონი, რაც ამ ქალაქს ანიჭებდა განსაკუთრებულ როლს, როგორც თავდაცვისას, ისე იმპერიის აღმოსავლეთის საზღვრების დაცვისას. იმპერიის ამ საზღვრების დაცვის თვალსაზრისით განსაკუთრებული სტრატეგიული მნიშვნელობა ენიჭებოდა არმენიებისა და პოლემონიაკის პონტოს პროვინციებს. იმპერატორმა იუსტინიანე I-მა იქ დანიშნა ერთიანი სამხედრო მეთაური Magister militum-ის ტიტულით და გაუძლიერა ჯარი. ამის შემდეგ შეიქმნა აქ რომაელთა მძლავრი ფორპოსტი. (იქვე, გვ. 59).

535 წელს იუსტინიანემ გააერთიანა პოტოს ორი პროვინცია - პოლემონიაკი და ელენოპონტო, მაგრამ მეორე წელსვე 536 წელს იუსტინიანემ მოახდინა რეორგანიზაცია და მათ ადგილას შექმნა ოთხი პროვინცია - არმენია I, არმენია II, არმენია III და არმენია IV. ეს მას ესაჭიროებოდა ბიზანტიის სამხრეთ კავკასიაში ექსპანსიისათვის.

პირველი არმენიის (მას ასევე შიდა არმენია ერქვა) შემადგენლობაში, რომლის დედაქალაქი იყო ბიზანა (ევფრატის პირას, მას ერქვა ასევე იუსტინიანეპოლი), შევიდა შიდა ოლქების ყველა ქალაქი (თეოდოსიოპული, სატალა, ნიკოპოლი, კოლონეა). ამ პროვინციის მეთაური იყო მაღალი რანგის მოხელე - პროკონსულის წოდებით. პროვინცია ელენოპონტის შემადგენლობაში შევიდა სინოპი, ამისო, ამასია და სხვ.

ტრაპეზუნტის და კარასუნტის სანაპირო შეიყვანეს არმენია პირველის შემადგენლობაში. ისინი იყვნენ სამხედრო-საზღვაო ფლოტის ბაზები. ეს ქალაქები შესაბამისად გამოიყვანეს პოლემონიაკის პონტოს შემადგენლობიდან.

ს. კარპოვი ი. ვორონოვის ნაშრომზე დაყრდნობით დიდ სამეცნიერო ბრუნვაში შეიტანა ცნება იმისა, რომ დიოსკურია ანუ სებასტოპოლისი იყო ქ. სოხუმი. (იური ვორონოვი - „დიოსკურიადა - სებასტოპოლისი - ცხუმი, მოსკოვი, 1980). შესაბამისად ფაზისი მისთვის მდებარეობდა ფოთთან ახლოს, ასევე არიანეს აღწერილი ათინა-ფაზისი, პიტიუნტი, ბიჭვინთა, ანაკოფია - ახალი ათონი. ის ეყრდნობა ასევე მაქსიმოვის შრომებს (ს. კარპოვი, ტრაპეზუნტის იმპერიის ისტორია, 2007, რუს. ენაზე).

ს. კარპოვის თვალსაზრისით „ლაზიკა იყო ბუფერული სახელმწიფო, ის სურსათით (მარილით, ღვინით და მარცვლეულით) მარაგდებოდა ტრაპეზუნტიდან. იუსტინიანემ ტრაპეზუნტიდან განახორციელა დასავლეთ კავკასიაში საზღვაო და სახმელეთო ოპერაციები, მისი ბრძანებით იქ მიწისპირთან გაასწორეს (დაანგრიეს) ძველრომაული სიმაგრეები, რადგანაც ფიქრობდა, რომ მათ სპარსელები ადვილად ჩაიგდებდნენ ხელში. თავდაცვის მთავარ კვანძებად იქცნენ ტრაპეზუნტი და ხელახლა აშენებული და გამაგრებული სებასტოპოლისი და პიტიუნტი. ს. კარპოვი ეყრდნობა პროკოფი კესარიელის „შენობათა შესახებ“ (გვ. 59).

სად მდებარეობდა პიტიუნტი და სებასტოპოლისი?

XXVIII (28-ე) ნოველაში ჩამოთვლილი პროვინცია ელენოპონტოს ქალაქები - ამასია, ებორა, ევზაიტა, ზელა, ლეონტოპოლი, სინოპი, ამისი, ხოლო პოლემონიაკის პონტოს ქალაქებიდან დასახელებულია ნეოკესარია, კომანა, ტრაპეზუნტი, კერასუნტი, პოლემონია და ასევე ციხე-სიმაგრეები (და არა ქალაქები) - პიტიუნტი და სებასტოპოლი „ამ სასაზღვრო სიმაგრეების იქით იყო ლაზიკა“ (Далее этих рубежей находилась Лазика”). (გვ. 59).

აფხაზეთის სებასტოპოლისსა და ბიჭვინთას სპარსეთი ნაკლებად დაიპყრობდა, მაგრამ თუ ისინი ტრაპეზუნტის რეგიონში იყვნენ, მათი გამაგრებით ტრაპეზუნტთან ერთად შეიკვრებოდა ერთიანი თავდაცვითი სისტემა, მართლაც ამ სისტემამ კარგად იძუშავა და სპარსეთი დამარცხდა.

სებასტოპოლისისა და პიტიუნტის იქით იყო ლაზიკა „ამ სიმაგრეების იქით იყო

ლაზიკა“ - წერს ს. კარპოვი. მაშასადამე, ჯერ იყო სებასტოპოლის-პიტიუნტი, შემდეგ კი, მათ იქით ლაზიკა მდებარეობდა.

სებასტოპოლისი და პიტიუნტი მდებარეობდნენ ლაზიკის დასავლეთ საზღვართან. ეს უნდა გავიგოთ ისე, რომ ისინი მდებარეობდნენ ტრაპეზუნტის მხარეს - როგორც პროკოფი წერს ფაზისის დასავლეთ სანაპიროს მხარეს „1 დღის გზის“ იქით, ანუ ჭოროხიდან დაშორებულნი იყვნენ დასავლეთისკენ 30-იოდე კმ-ით.

იუსტინიანეს მიერ პონტოს საზღვრებთან, კერძოდ ჭანეთში, არმენიასა და ლაზიკაში შენდებოდა ახალი სტრატეგიული გზები, იწმიდებოდა ტყეები, შენდებოდა ახალი ციხე-სიმაგრეები. აღსდგა ძველები. ძნელშესადწევი ხეების (კლისურების) შესასვლელები კი იკეტებოდა.

იუსტინიანემ აღადგინა სატალა, დიდი ციხე-სიმაგრე მის კედლებთან 530 წელს სპარსელები დამარცხდნენ. მთავარი სტრატეგიული ტრასა გადიოდა ტრაპეზუნტიდან პაიპერტისაკენ (ბაიბერდისაკენ) - და თეოდოსიოპოლისაკენ. დამარცხების შემდეგ 557 წლისათვის ჭანებმა აღიარეს მათზე საიმპერიო ძალაუფლება, იქამდე ისინი თავს ესხმოდნენ ამ გზაზე ვაჭრებს და ძარცვავდნენ. თავს ესხმოდნენ არმენიას.

მდ. აკამფსისის ჩრდილოეთით საქართველოს ზღვისპირეთში იუსტინიანემ ააგო პეტრას ციხე-სიმაგრე, რომელიც აკონტროლებდა დასავლეთ ლაზიკასა და მის ვაჭრობას. პეტრას მიენიჭა ის სტრატეგიული მნიშვნელობა, რომელიც ადრე ტრაპეზუნტს გააჩნდა. მისი მდგომარეობა გაძნელებული იყო, ლაზური მოსახლეობის მტრობის გამო. სპარსეთის ალყის შემდეგ პეტრა ჩაბარდა 541 წელს და დაკარგა თავისი მნიშვნელობა, მთავარი სამხედრო ფორფოსტად კვლავ ტრაპეზუნტი იქცა. სპარსელთა მცდელობა ჩაეტანათ პეტრაში ხომალდების სამშენებლო ხე-ტყე და გადაექციათ ის თავის სამხედრო პოსტად შეუძლებელი გახდა ხანძრის გამო. ბიზანტიელებმა ხანგრძლივი ალყის შემდეგაც 549 წელს ვერ შეძლეს პეტრას ხელში ჩაგდება, თუმცა ამ დროისათვის გაიზარდა ლაზთა სიმპატიები მათ მიმართ. ბიზანტიელთა ჯარში ამ დროს ჭანების რაზმიც შედიოდა (გვ. 60).

მხოლოდ 551 წელს ბიზანტიელმა ბესამ აიღო პეტრა, პეტრა მათვე დაანგრიეს. 561 წელს „მუდმივ ზავამდე“ ირანი მუდამ ცდილობდა, რათა ბიზანტიელთა ჯარი დაბრუნებულიყო ტრაპეზუნტში, რომელიც მას ბიზანტიის ბუნებრივ საზღვრად მიაჩნდა (გვ. 60). ამის მიუხედავად 50 წლიანი ზავის დადების დროს ლაზიკა დარჩა ბიზანტიის გავლენის სფეროში.

VII ს-ის დასაწყისიდან ეთნონიმი ლაზი და ტოპონიმი ლაზიკა თითქმის აღარ გამოიყენებოდა დასავლეთ საქართველოს მიმართ, მაგრამ ლაზიკად და შემდეგ ლაზისტანად ისხენიება აღმოსავლეთ პონტოს რაიონი ტრაპეზუნტიდან ჭოროხამდე (გვ. 60).

იმპერატორ მაკრიკეს (582-602) დროს ტრაპეზუნტი გახდა პროვინცია „დიდი არმენიის“ დედაქალაქი, მასში შევიდნენ ასევე ქალაქები - იუსტინიანეპოლი, კამახა, კოლონია, ნიკოპოლი, სატალა და კერასუნტი (გვ. 61).

იმპერატორმა ჰერაკლემ (610-641) წლებში შეძლო 627-628 წლებში მცირე აზიიდან სპარსელების განდევნა. ორჯერ ეწვია ტრაპეზუნტს 622-3 და 626-628 წლებში.

ირანის დამარცხებით ჰერაკლემ დასავლეთისაკენ გზა გაუხსნა იმპერიის საშიშ მტრებს - არაბებს, მათ 737 წელს გადამწყვეტი ბროლა მოუგეს ბიზანტიელებს იარმუკთან.

640 წელს არაბებმა დვინი დაიპყრეს, 653 ან 654 წელს არაბებმა მცირე ხნით დაიპყრეს ტრაპეზუნტი. 711 წელს აიღეს კამახა, 712 წელს - ამასია და განგრა. აქ დიდხანს ებრძოდნენ ერთმანეთს არაბები და ბიზანტიელები.

არაბები 784 წელს გაიჭრნენ ამისისაკენ, 860 წელს სინოპისკენ, ზღვისპირეთს ბიზანტია აკონტროლებდა. არაბები 863 წელს დამარცხდნენ მდ. გალისის ჩრდილოეთით ადგილზე, რომელსაც ერქვა - ფოსონი (პონტო-პაფლაგონიის საზღვარზე). ეს გამარჯვება აღმოჩნდა გარდამტეხი ბიზანტიელთა სასარგებლოდ. სიტყვა „ფოსონი“ ეტიმოლოგიურად ახალია სიტყვებთან „ფასისი“, „ფას“, „ფოსო“. (მდ. გალისთან ანტიკურ ხანაში მდებარეობდა თემისკირა და თერმოდონტი, შემდეგ იქ იყო ფასისის აკადემია, ეს მიწა-წყალი ძველად კოლხების საცხოვრისი - კოლხიდა იყო, არმენიის გვერდით).

VII ს. შუა წლებში დაარსდა „არმენიაკის“ თემი ანუ თემა. ეს თემა თავის მხრივ სამ „ტუმად“ (სამხედრო-ადმინისტრაციულ ერთეულად) იყოფოდა. ხალდია არმენიაკის თემის ერთ-ერთ ტუმაში შედიოდა. სამხრეთით არმენიაკის თემას მდ. გალისი საზღვრავდა (ნ. აღონცის აზრით ჩრდილოეთით მისი საზღვარი ფასისამდე (ე. ი. ჭოროხამდე) აღწევდა 824-863 წლებში არმენიაკის თემა დაიშალა და ხალდია ცალკე თემად გამოიყო. (გვ. 64). არმენიაკის თემას საზღვრები თითქმის ემთხვეოდა ყოფილ პოლემონის პონტოს საზღვრებს, მას ეკლესიურად ლაზიკის ეპარქია ერქვა და მოიცავდა ტერიტორიას ფატსა - პოლემონიონიდან რიზემდე.

ხალდიას დედაქალაქი იყო ტრაპეზუნტი, აღმოსავლეთით ესაზღვრებოდა „მცირე არმენია“. ქალდეას თემაში შედიოდა თავდაცვითი რაიონები - კლისურები მდ. აკამფსისის (ჭოროხის) ველზე და მის შენაკად მურლულზე.

აჯანყებულ თომა სლავს (820-823) ეხმარებოდნენ სხვებთან ერთად „ივირები და ავაზგები“ - ლიტ. Каджан А. П. Деревня и города в Византии IX-X вв. Очерки по истории византийского феодализма М. 1960. (გვ. 65).

ქალდიას თემასთან იყო დაკავშირებული მცირე თემები დერკსინი და ივირია, მათი ადმინისტრაციის სათავეში იდგა სამოქალაქო მოსამართლეები, რომელნიც ხშირად ატარებდნენ ტიტულს - პატრიკოსი, პროტოსპათარი, სპათაროკანდიდატი, ზოგიერთის სახელი ცნობილია მათი ბეჭდების მიხედვით. (გვ. 66).

ს. კარპოვის აზრით მდ. ფაზისი ერქვა მდ. რიონს, მაგრამ ეს ასე რომ არ იყო, ჩანს შემდეგიდან - იმპერატორ რომან I ლაკაპინის (920-944) დროს დაახლოებით 922 წელს ქალდეას თემა მოიცვა სეპარატიზმმა, მას ადგილობრივი მოსახლეობა უჭერდა მხარს. „აჯანყება ჩაახშო დომესტიკოსმა იოანე კურკუასამ ბიზანტიის გამოჩენილმა (წარმოშობით სომეხმა) მხედართმთავარმა, რომელმაც იქამდე აღადგინა ბიზანტიის საზღვრები მდ. ეფრატზე და ტიგროსზე, ხოლო კავკასიაში მდ. ფაზისზე (რიონზე)“ - წერს ს. კარპოვი. მაგრამ X ს-ში ბიზანტიის საზღვარი რიონზე გადიოდა? დაბეჯითებით უნდა ითქვას - არა. X ს.-ში საზღვარი ჭოროხზე გადიოდა, მას ერქვა იმჟამად ფაზისი. ბიზანტიის საზღვარი აქ X ს.-ში მხედართმთავარს იოანე კურკუასას აღუდგენია.

949 წელს ბიზანტიელებს დაემორჩილა თეოდოსიუპოლი. ცნობილი სომხები წინამძღვრობდნენ ბიზანტიურ ჯარებს ომის დროს არმენიის მიმართულებით, ისინი თანდათან ასიმილირდნენ ბიზანტიური ელიტის შემადგენლობაში, ამ ფაქტმა წარმოქმნა ბიზანტიის საზღვრებთან შესამჩნევი ფენა, რომელთაც „სომეხ-ქალკედონიტებს“ უწოდებენ. ასოლიკი - სომეხი ისტორიკოსი - აღწერს ივირიაში ბასილი II-ის ლაშქრობას (1000 - 1001 წლებში) ქალდეასა და ივირიაში XI ს. შუა წლებში ქალდიის თემში შედიოდა პაიპერტი, იქედან მარაგდებოდა ტრაპეზუნტი პროდუქტებით (გვ. 67).

მაკედონელთა დინასტიის (867-1056) დროს გაიზარდა ტრაპეზუნტის საეკლესიო მნიშვნელობა, ბასილი I-ის (867-886) დროს ტრაპეზუნტის საეპისკოპოსო კათედრა ამაღლდა მიტროპოლიტის რანგამდე. ივირიაში ლაშქრობის დროს 1000 წელს ბასილი II იყო ტრაპეზუნტში. (გვ. 70).

Юзбашиан К. Н. Армянские государства эпохи Багратидов и Византия IX-XI вв. М. 1988.

ტრაპეზუნტის მფარველი იყო წმიდა ევგენი. მისი ბიოგრაფი იყო იოანე ქსიფილონი, შემდეგ პატრიარქი. მისი სიტყვით წმიდა ევგენის შემწევობით ბასილი II-მ დაამარცხა საქართველოს მეფე გიორგი I და მისი მოკავშირე სომეხი ბაგრატიდები და არწრუნები და იმპერიამ შეძლო ტაოს დაჭერა (გვ. 70). აგიოგრაფი წმიდა ევგენის შემწევობას თვლის მიზეზად იმისა, რომ ბარდა ფოკას აჯანყების დროს ტრაპეზუნტის ასაღებად მიმართული ქართველთა ჯარები მაგისტრ ჩორდვანელისა და ბაგრატის (პარაკრატის) მეთაურობით შეფერხდნენ და უკუიქცნენ 990 წელს. დავითმა ცნო იმპერატორის ძალაუფლება, დაუთმო მას მიწები და მიიღო კურაპალატის ტიტული.

1048-1054 წლებში სელჯუკები შეიჭრნენ თეოდოსიოპულის რაიონში. იოანე ქსიფილონის სიტყვით კოლხიდა ტრაპეზუნტს ემორჩილებოდა (გვ. 112). ე.ი. მისი „კოლხიდა“ არაა დასავლეთ საქართველო.

სიწმიდეუბო

წმ. გრიგოლი ნეოკესარიელი, სასწაულთმოქმედი III საუკუნისა იყო პონტო პოლემონიაკის მიტროპოლიტი, რომლის საეკლესიო იურისდიქციაში შედიოდა ტრაპეზუნტის საეპისკოპოსო. (ის უნდა ეხილა თავის ჩვენებაში წმ. მეფე ვახტანგ გორგასალს ამ მხარეებში ლაშქრობისას. მიტრ. ანანია ჯაფარიძე). ამ ეპარქიას ეკლესიურად, შემოკლების მიზნით - „ლაზიკის ეპარქიასაც“ უწოდებდნენ შემდეგში.

რომაელმა მეფისნაცვალმა აგრიკოლამ სევასტიელი და ნიკოპოლელი (მცირე აზიის შიდა ოლქების) ქრისტიანები დახოცა. ლისიამ, მოაწყო ტრიბუნალი სატალაში, ქალდეას საზღვართან. 40 სებასტიელი მოწამე, 45 ნიკოპოლელი მოწამე, წმ. ევსტრათი და მისი 4 თანამოღვაწე (წმ. აქესენტი, ევგენი, მარდარი და ორესტი), წმ. ორენტი და მისი 6 ძმა, დახოცილები ლაზიის სხვადასხვა ქალაქებში და პიტიუნტში (!) - ქრისტიანთა მასობრივი ანგარიშსწორების მსხვერპლნი იყვნენ (დაიწერა მათი ცხოვრების სხვადასხვა ვერსიები) (გვ. 214).

ქალაქ კომანაში ამასიის მეფისნაცვალმა აგრიპამ დასაჯა ქრისტიანი მოწამე - ვასილისკი. ის დაბადებულია სოფელ ხუმიალაში, ხოლო ამ წმინდანმა ამასიიდან კომანამდე გზაზე მდებარე სოფელ დაკოზარაში მოახდინა სასწაული რის მოწმე რომაელმა ჯარისკაცებმა ქრისტე აღიარეს. სოფელ კომანას უბან დიოსკორაში მას თავი მოკვეთეს - მითი ცხოვრების მიხედვით (გვ. 215).

ლიცინიუსს სურდა ამასიის ეპისკოპოს ვასილის (დაახლ. 309 წ.) წამება.

პირველმა ჩვენთვის ცნობილმა ტრაპეზუნტელმა ეპისკოპოსმა ღომნამ მონაწილეობა მიიღო 325 წლის ნიკეის I მსოფლიო კრების მუშაობაში (გვ. 215).

პონტოელი მღვდელმთავრები არაერთხელ აურჩევიათ კონსტანტინოპოლის პატრიარქად.

თავდაპირველად ტრაპეზუნტი იყო ნეოკესარიის სამიტროპოლიტოს ერთერთი საეპისკოპოსო (პონტო პოლემონიაკის ეპარქია) (გვ. 216).

(Darrouzes J. Notatie episcopatum... P. 223, 237, 255).

ტრაპეზუნტის კათედრის სამიტროპოლიტო რანგში აყვანა მოხდა, როგორც ჩანს ორ ეტაპად - (680-81 და 787 წლებში) ფაზისის მიტროპოლიტის ტიტული გადაეცა ტრაპეზუნტის მეუფეს და მღვდელმთავარმა ქრისტეფორემ ხელი მოაწერა VII მსოფლიო კრების (787) აქტებს, თავდაპირველად როგორც ფაზისისა და ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსმა, ხოლო შემდეგ უბრალოდ როგორც ტრაპეზუნტელმა (გვ. 216).

საკუთრივ ტრაპეზუნტის კათედრის აყვანა სამიტროპოლიტო რანგში, ჩანს მოხდა ბასილი I (867-886) მმართველობის დასაწყისში. პირველი ტრაპეზუნტელი ეპისკოპოსი მიტროპოლიტის ხარისხის იყო ათანასე (843-886) (გვ. 216).

ტრაპეზუნტელ მიტროპოლიტს ნოტაციებში (X ს. დასაწყისში) 33-ე ადგილი ეკავა (XIV ს.-მდე) და ერქვა „ლაზიკის ეპარქიის“ მიტროპოლიტი.

Положение Трапезунта как автокефальном митрополии было закреплено и современной нотиции епископий к началу X в. он занимает и до XIV в. удерживает 33-е место в списке кафедр с именованием епархии Лазика” (გვ. 216).

კერასუნტი, რომელიც ასევე ნეოკესარიის ეპარქიაში შედიოდა XI ს. ბოლოდან სამიტროპოლიტო გახდა. ამასიის სამიტროპოლიტოსაც (ელენოპონტოს ეპარქიაში) საპატიო ადგილი ეჭირა კონსტანტინეპოლის საეპისკოპოსო ცხრილში. (გვ. 210).

ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტმა წმ. ვასილიმ 913-914 წლებში აღადგინა საკათედრო ტაძარი, მაგრამ ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტის მიერ არქიეპისკოპოსის ტიტულის გამოენებამ გამოიწვია პატრიარქ ნიკოლოზ I მისტიკოსის (901-907, 912-925) პროტესტი. მან მოითხოვა რათა ქალდიის საპატრიარქო ეგზარქოსს გაეგზავნა კონსტანტინოპოლში პრელატი ახსნა-განმარტების მისაცემად. ქალდიის მიტროპოლიტი ასევე განისაჯა პატრიარქის მიერ მონასტრიდან ერთ-ერთი ბერის, ალბათ მისი ყოფილი მოძღვრის გაძევებისათვის.

(ე. ი. ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტი იგივეა რაც ქალდიის მიტროპოლიტი, ამავე დროს ის არის „ლაზიკის ეპარქიის“ მიტროპოლიტი, ანუ ლაზიკა და ქალდეა სინონიმებია).

Трапезунт - автокефальная митрополия “К началу X в. он занимает и до XIV в. удерживает 33-е место в списке кафедр с именованием епархий Лазика” (Darrouzes, Notatie episcopatum... P.272).

ლაზიკის ეპარქიას კათედრათა სიებში X-XIV სს-ში ეჭირა 33-ე ადგილი. ტრაპეზუნტის ავტოკეფალურ მიტროპოლიას ამ სიებში ეწოდება ლაზიკის ეპარქია (ანდა ეპარქია ლაზიკაში). (გვ. 216).

913-914 წლებში ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტმა წმ. ვასილიმ აღადგინა ღვთისმშობლის საკათედრო ეკლესია ტრაპეზუნტში. მან თავის თავს მიანიჭა უფლება ეტარებინა ტიტული არქიეპისკოპოსისა, რამაც აღაშფოთა პატრიარქი ნიკოლოზ I მისტიკოსი (901-907, 912-925).

კერასუნტის წმ. ეპიფანეს მონასტერი დროებით გადაეცა ალანის მიტროპოლიტს სახარჯოდ, რასაც პროტესტი მოჰყვა მონასტრის მხრიდან, მალე კერასუნტის კათედრაზე გადმოიყვანეს თურქების მიერ დაპყრობილი ანკირის მიტროპოლიტი. ბიზანტიურ სამყაროში განსაკუთრებით იყვნენ სახელგანთქმულნი ტრაპეზუნტის სამი მონასტერი - ვაზელონი, სუმელა და წმ. გიორგის პერისტერეოტა. ვაზელონის მონასტერი - მაჭუკაში დაუარსებიათ 270 წელს. მან თავისი სახელი მიიღო ზაბულონის მთისაგან, რომელზეც ის იდგა (ზაბულონი ერქვა წმ. ნინოს მამას, მიტრ. ანანია).

სუმელა - დაარსდა XII ს-ში, ათონელი ბერების მიერ, რომელთაც აქ მიუტანიათ ღვთისმშობლის

სასწაულთმოქმედი ხატი, რომელიც გადმოცემებით ლუკა მახარებელს დაუხატავს. სუმელას მონასტერს უხვად ასაჩუქრებდნენ ტრაპეზუნტის იმპერატორები. (გვ. 218).

ასევე ცნობილი იყო წმ. ევგენის მონასტერი, რომელიც აყვავდა IX-XII სს-ში და გააჩნდა დიდი მიწის ფართობები ტრაპეზუნტში, ქალდეასა და პაიპერტშიც.

ტრაპეზუნტი თავის საეკლესიო გავლენის გავრცელებას ცდილობდა ალანიაში, რომლის მიტროპოლიტსაც კათედრა ტრაპეზუნტში ჰქონდა. თავის გავლენას ტრაპეზუნტი ყირიმზეც ავრცელებდა. როგორც ჩანს, მას სურდა თავისი გავლენის გავრცელება იბერიაში ჯერ კიდევ X ს. დასაწყისში მაგალითად 923 წელს ტრაპეზუნტში მიუღიათ გადაწყვეტილება რათა იშხნის ეპისკოპოსისათვის ხელი ტრაპეზუნტში დაესხათ (გვ. 219).

„ალანიის მიტროპოლიტს გააჩნდა საკუთრება ტრაპეზუნტში, ათინასა და ლაზიკაში“ გვ. 220.

ალანიის კათედრის მეშვეობით ტრაპეზუნტის იმპერია თავის გავლენას ავრცელებდა დასავლეთ კავკასიაში, ტანაში, ყირიმის სამხრეთ სანაპიროზე. აზოვისპირეთზე და ამ ტერიტორიებზე საეკლესიო მმართველობაზე, ამიტომაც ტრაპეზუნტელი მეფეები ცდილობდნენ ეკონტროლებინათ ალანიის მიტროპოლიტთა არჩევა. 1400 წელს ტრაპეზუნტის იმპერატორმა მიაღწია პატრიარქის თანხმობას აერჩიათ ალანიის მღვდელმთავარი არა კონსტანტინოპოლში, არამედ მის დროებით რეზიდენცია - ტრაპეზუნტში.

„ათონის წმ. მთაზე მიმავალი ქართველ მღვდელთა გზა გადიოდა ტრაპეზუნტზე. ათონის მთაზე მიმავალი ქართველი მორჩილი საბეროები XV ს. ჩათვლით იღვრებოდნენ, სწავლობდნენ და ემზადებოდნენ ტრაპეზუნტში. იდეური და გეოგრაფიული თვალსაზრისით გზა საქართველოდან ათონისაკენ ზოგჯერ პონტოს სანაპიროზე იდო“. (გვ. 212).

„ტრაპეზუნტის იმპერიას სამხრეთიდან ესაზღვრებოდა თემა „დიდი ლაზია“ (გვ. 159).

თვითონ ტრაპეზუნტის იმპერიის მიწა-წყალი წინათ განლაგებული იყო ქალდეას თემში. ტრაპეზუნტის იმპერია არის შემკვიდრე ქალდიის თემისა ის შეენაცვლა“ ქალდეას თემს. (გვ. 159).

„წყაროები არც თუ იშვიათად იხსენიებენ ქალდებს (ხალდებს), XII ს-მდე პონტო შედიოდა ბიზანტიური თემა ქალდეაში. ქალდების ქვეშ, გულისხმობდნენ ამ ოლქის ელინიზებულ მოსახლეობას. ისინი ითვლებოდნენ უხეშ, საქმეში უვარგის, ქალთა მოყვარულ, მაგრამ გულად მეომრებად (გვ. 112).

„ქართველები (რომელთაც ხანდახან კოლხებს უწოდებდნენ) ცხოვრობდნენ არა მხოლოდ პონტოს საზღვრებთან, არამედ ქალაქებშიც, ტრაპეზუნტის ჩათვლით“ (Картвели именуемые иногда Колхами)... (გვ. 112).

ს. კარპოვი არ ეთანხმება სხვადასხვა ავტორს, რომელნიც წერენ რომ „ტრაპეზუნტი კოლხიდაში“ მდებარეობდა, მას მიაჩნია ეს მოსახლება არქაიზმად. თავის არგუმენტად მოჰყავს ბერძნული ტექსტები, მაგალითად იოანე ქსიფილონი თვლიდა, რომ კოლხიდა-ტრაპეზუნტის მიწას ესაზღვრებოდა. კოლხიდა პონტოს მეზობლად მდებარეობდა. ლაზებს ხალხი, რომელთა ენა ქართველურ ჯგუფებს განეკუთვნებოდა, პონტოს მოსახლეობაში რაოდენობრივად მეორე ადგილი ეჭირათ. პონტოს აღმოსავლეთი და სამხრეთი მხარეები უფრო მჭიდროდ იყვნენ დასახლებული ლაზებით, კერძოდ სურმენა, რიზე, ლაზიკა, ხერიანა (Шукуров Р. М. Великие Компонны... Ас. 53.) (გვ. 113).

შუასაუკუნეებში ჭანები და ლაზები ერთმანეთს შეერივნენ (ჭანები ქალდიის მაჭუკაში ცხოვრობდნენ). (გვ. 114).

Жордания Э. Г. Этнический состав населения понта в XIII-XV вв. ч. 1. Лази, част II, чани. *Bizantinoslavica*, 1999, Т. LX/1. P. 71-86.

ლაზაროპულოს ცნობით ბარდა ფოკას აჯანყების მხარდასაჭერად ტაოს „მმართველმა“ (მეფე) დავითმა თავისი ორი სარდალი ბაგრატი და ჩორდვანელი გაგზავნა ტრაპეზუნტის ასაღებად. ისინი პერსარმენიდან პაიპერტის გავლით გაემართნენ ტრაპეზუნტისაკენ. თავდაპირველად ბასილი II-ის სარდალი გრიგორი ტარონიტი დამარცხდა, მაგრამ, შემდეგ როცა ქართულმა ჯარმა გაიგო ფოკას დაღუპვის ცნობა, უკან შემობრუნდა. ტრაპეზუნტის სასწაულებრივი გადარჩენა აგიოგრაფმა ახსნა წმ. ევგენის (ტრაპეზუნტის მფლობელის) მფარველობით. შემდეგ ჩორდვანელის ჯარი დამარცხდა 990 წლის თებერვალ-მარტში დერჯანში. დავითმა აღიარა იმპერატორის ძალაუფლება და უანდერძა თავისი მიწები (მიიღო კურაპალატის ტიტული) (გვ. 71).

ბასილი I-ის (867-886) დროს ტრაპეზუნტის საეპისკოპოსო ამაღლდა სამიტროპოლიტო კათედრის პატივამდე (გვ. 70).

949 წელს ბიზანტიელებმა აიღეს თეოდოსოპოლი (Арютинова-фиданян В.А. Армяне - халкидонити на восточних границах Византийской империи, Ереван, 1980).

Арютинова-фиданян Армяно-Византийская контактная зона (X-XI вв.) Результаты взаимодействия культур, М. 1994. (გვ. 67).

ტრაპეზუნტის იმპერატორებს თავიანთ ტიტულატურაში ასევე „ივერიის მეფეები“ ეწოდებოდათ (1282 წლიდან). ეს გულისხმობდა იმას, რომ ლაზიკისა და ტაოს ერთი ნაწილი შედიოდა ტრაპეზუნტის იმპერიაში, ასევე მას ერთგვარი სიუზერენიტეტი ჰქონდა გურიაზეც (გვ. 407).

ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსები და მიტროპოლიტები (IX-XI) (გვ. 502).

ეპისკოპოსები

- 325 წ. დომნე
- 451 წ. ატარვი
- 518 წ. ანტიპატრე
- 518-535 ანთიმოზი
- 542 ურანი
- 681 თეოდორე

მიტროპოლიტები

- 787 ქრისტეფორე, მიტრ. ფასიდისა და ტრაპეზუნტისა უპ.

	787 - Христофор, митроп. Фасиды и Трапезунда.
787-815 წწ. შუა	ნიკიფორე
843-886	წმ. ათანასე
IX ს. დასაწყისი	იოანე
IX-X	თეოდორე
X ს. დასაწყისი	წმ. ვასილი
X-XI	თეოდოსი
X-XI	გრიგოლი
1027-1028	კონსტანტინე
XI შუა	იოანე
1054	ლევო

ბიზანტიელთა დენაციონალიზაცია

თურქებმა 1453 წელს აიღეს კონსტანტინოპოლი, 1461 წელს ტრაპეზუნტი, ეს ითვლება ერთგვარ „მოსამზადებელ საფეხურად ბერძნული საზოგადოების გათურქებისა, თურქული ენა, ყოფა-ცხოვრების წესები, თურქული სამყაროს მრავალრიცხოვანი რეალიები XV ს. შუა წლებისათვის კარგადაა ცნობილი, ბუნებრივი და შეიძლება მახლობელიც კი იყო ბიზანტიელთათვის. თურქული რეალიების ასეთ „მშვიდობიან შეჭრას“ ბერძნულ-მართლმადიდებლურ სამყაროში სახელმწიფოს პოლიტიკურ მარცხშიც თავისი წვლილი ედო. (გვ. 359). გათურქება ზოგჯერ წინ უსწრებდა პოლიტიკურ დამარცხებას. ერთერთი მიზეზი, რომელმაც განაპირობა ბიზანტიური სახელმწიფოებრიობის დამარცხება იყო არა ტერიტორიებზე თურქების პოლიტიკური ბატონობა, არამედ იქამდე მოსახლეობის გათურქება.

ამრიგად, ლატენტურ გათურქებაში იგულისხმება ბიზანტიურ გარემოში თურქული ეთნიკური ელემენტის შეჭრა, ასევე მასთან დაკავშირებული ბიზანტიური შემეცნების ტრანსფორმაცია რაც გამოიხატებოდა იმით, რომ ბიზანტიელები თანდათან „ითვისებდნენ“ თურქული სამყაროს რეალიებს. მრავალრიცხოვანი ლექსიკური ნასესხობა, ასევე მასთან დაკავშირებული ახალი „ბარბაროსული“ რეალიები (ბიზანტიურ ცხოვრებაში) იყვნენ მასშტაბური კულტურული ტრანსფორმაციის პროდუქტები, რომელიც პირდაპირ ეხმიანებოდა გვიანბიზანტიური შემეცნების თვითიდენტიფიკაციის ბაზურ მახასიათებლებს“ (გვ. 459).

კარპოვის წიგნის დასასრული

ეპისკოპოსთა ბეჭდები

(Catalogue of Byzantine seals at dumbarton oaks and in the fogg Museum od art, volome 4, The East, edited by E. Geer; and N. Oikon-omides, Wachington, D.C.)

ბიზანტიელ ეპისკოპოსებს (და ასევე სხვა ზოგიერთ მაღალი რანგის მოხელეს) ჰქონდათ თავიანთი საბეჭდავები (სატვიფრავები) ანუ ბეჭდები, რომლითაც ისინი ბეჭდავდნენ საქმიან ქალაქებს. ჩანს, ზოგჯერ ლითონზეც გადაჰქონდათ და გარკვეული მონეტის სახეს აძლევდნენ. მოღწეულია ასეთი ბეჭდების უამრავი რაოდენობა. ისინი გამოცემულია მრავალჯერ. ერთ-ერთი ბოლო გამოცემაა - Catalogue of Byzantine seals at dumbarton oaks and in the fogg Museum od art, volome 4, The East, edited by E. Geer, and N. Oikon-omides, Wachington, D.C.

აღსანიშნავია, რომ ამ ბეჭედმონეტათა შორის აღმოჩნდა როდოპოლისის ეპისკოპოსის ბეჭედი - (მონეტის სახის მქონე ე. ი. ლითონზე გამოსახული ბეჭედი) X-XII საუკუნისა.

მიიჩნევა, რომ როდოპოლისი იყო ვარციხე. ამ ბეჭდის მიხედვით, ვარციხის ეპისკოპოსს X-XI სს-ში გამოუშვია თავისი გამოსახულების მქონე მონეტა. რაც საქართველოს ვითარებაში, მით უმეტეს X-XI სს-ში შეუძლებელია, რადგან ასეთი ბეჭდიანი მონეტები აფხაზთა მეფეებს და კათალიკოსებსაც კი არ ჰქონდათ და როგორ შეეძლო ჰქონოდა ის ვარციხის ეპისკოპოსს, მით უფრო XI ს-ში, როცა გაერთიანებული საქართველოს მეფეები ებრძოდნენ ამაღლებულ დიდებულებს?

მიუხედავად ასეთი ფაქტობრივი მდგომარეობისა, უცხოელ მეცნიერთა შორის საბჭოური ისტორიოგრაფიის კვლევების შესაბამისად დაინერგა თვალსაზრისი, რომ თითქოსდა ვარციხე იყო ქ. როდოპოლისი, რომელსაც თავისი ეპისკოპოსი ჰყავდა, ისეთი გავლენის მქონე, რომ ის X-XI საუკუნეებში ბერძნულწარწერიან ბეჭედ-მონეტებს უშვებდა. ეს რეალობის სრული იგნორირებაა, მაგრამ, როგორც ითქვა, ასეთი თვალსაზრისი დაბეჯითებულ მტკიცებად ითვლება. მაგალითად, ზემოაღნიშნული წიგნის - Catalogue of Byzantine seals at dumbarton oaks and in the fogg Museum od art, volome 4, The East, edited by E. Geer, and N. Oikon-omides, Wachington, D.C. ავტორს მიაჩნია, რომ როდოპოლისი - ვარციხეში მდებარეობდა და როდოპოლისის ეპისკოპოსის სახელით გამოცემული მონეტაც შესაბამისად აქვს განმარტებული, ამ თვალსაზრისის მკითხველი ქვემოთ გაეცნობა. მას განხილული აქვს უამრავი ბეჭედი-მონეტა გამოშვებული ბიზანტიელი ეპისკოპოსებისა (და სხვა მოხელეების) სახელით. მათგან ჩვენ გვინტერესებდა ლაზიკის სამიტროპოლიტოს საეპისკოპოსოთა ბეჭედ-მონეტები. ავტორისეულ განმარტებებს ამ ქალაქებისა ვთავაზობთ მკითხველს.

ბიზანტიელ ეპისკოპოსთა ბეჭედ – მონეტები ყიზიშში

- Catalogue of Byzantine seals at dumbarton oaks and in the fogg Museum od art, volume 4, The East, edited by E. Geer, and N. Oikon-omides, Wachington, D.C.

27. ქ. იბორა (თანამედროვე Ioronu) - იყო ეპარქია ამასიის საეპისკოპოსოში (ამასია ბუნებრივი ციხე-სიმაგრე და გამაგრებული ბანაკი მდ. ყიზილ-ირმაკზე (ძველად მდ. ირისი) მთებში. ის აკონტროლებდა მდინარეზე მოძრაობას). იბორას ეპარქია IV ს-დან არსებობდა XIII ს. ბოლომდე. მას ერქვა ასევე „იბორონი“.

29. ნეოკესარიის (თანამედროვე ნიკსარი) ეპარქია დაარსდა II ს-ში. ჰყავდა ოთხი საეპისკოპოსი

VII ს-ში, ხოლო 10 ჰყავდა XI ს-ში. დაიპყრეს სელჯუკებმა XII ს-ში.

30. პოლემონიონი - ქ. ფადისან/ფაცა-სთან. მან მისცა დასახელება მდ. ბოლომანს. კორდუსთან ახლოა, მის დასავლეთით იყო ნეოკესარიის ეპარქია VII ს-დან XIII-მდე.

32. ქალდეა - თავდაპირველად იყო არმენიაკონის ტურმა [(ბიზანტიის ადმინისტრაციული მცირე ერთეულები იყვნენ - ტურმა, კლეისურა და თემი (ფემა)]. VIII ს. ბოლოსა და IX ს. დასაწყისში მოიხსენება როგორც ღუკატონი, ფიქრობენ რომ არმენიის ღუკას გამგებლობაში შედიოდა. ბიზანტიის სამხედრო-ადმინისტრაციულ ერთეულ „თემად“ (ფემად) იწოდა IX ს-ში, 824-840 წლებში. ქალდეას თემში შედიოდა ტრაპეზუნტი (ის იყო ქალდეას თემის ადმინისტრაციული ცენტრი) და ასევე შავიზღვისპირეთის სანაპიროს ვრცელი რეგიონი. X ს-ში ქალდეას სტრატეგს დიდი შემოსავალი ჰქონდა, რადგანაც ტრაპეზუნტზე გადიოდა მნიშვნელოვანი სავაჭრო მარშრუტები.

33. ბათია, მართალია არ იხსენიება Notatae episcopatum-ში, მაგრამ ასეთივე სახელწოდება აქვს თანამედროვე ბათუმს, რომელიც შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში მდებარეობა.

34. კერასუსი (თანამედროვე გირესუნი, პორტი შავ ზღვაზე) - იყო ეკონომიკური ცენტრი. მასზე გადიოდა ქ. კოლონიასაკენ მიმავალი გზა. V ს-დან იყო ნეოკესარიის სამიტროპოლიტოს ეპარქია. X ს-დან ცალკე სამიტროპოლიტო გახდა.

35. ლაზიკა. აღმოჩენილია ბიზანტიური მონეტა, რომელზეც ბერძნული წარწერაა - „...და იოანე კანდიდატოსი, მთავარი Kommerkiarioi of the apoteke of Lazike (716 წ.) (მაშასადამე, დოკუმენტურად, მონეტის წარწერითაა დადასტურებული, რომ 716 წელს ლაზიკა ერქვა ტრაპეზუნტის მიმდებარე რეგიონს) მონეტაზე გამოსახული იმპერატორი ჩანს ლევ III. მონეტას ათარიღებენ 686 წლით, ასევე 701 და 717 წლებითაც.

36. პაიპერტი (თანამედროვე ბაიბურთი მდ. ჭოროხზე). X ს. იხსენიება, როგორც ეპარქია ტრაპეზუნტის მიტროპოლიისა. ბოლოს XIII ს. მოიხსენიება.

37. რიზე თავიდან იყო ნეოკესარიის ეპარქია. VIII ს. დასაწყისში ის იქცა საარქიეპისკოპოსო თავისუფალ ეპარქიად, შემდეგ კვლავ ნეოკესარიის ეპარქიად გადაიქცა 980 წლამდე. შემდეგ მან კვლავ მიიღო საარქიეპისკოპოსო ეპარქიის რანგი, შემდეგ კი გახდა სამიტროპოლიტო.

[(მე ვსვამ კითხვას, თუ კი VIII საუკუნეში რიზე საარქიეპისკოპოსო ცენტრი იყო, სწორედ მას უნდა განეცხადებინა ფოთის (თითქოსდა ფაზისის) ეპისკოპოსად თავისი თავი და არა ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსს, ტრაპეზუნტსა და ფოთს შუა ხომ რიზე იყო?)]

38. „როდოპოლისი (თანამედროვე ვარციხე, ვახდისციხე) იყო ფაზისის მიტროპოლიის (ლაზიკაში) ეპარქია. ის ქრება კონსტანტინოპოლის Notatae episkopatuum VIII ს-ის შემდეგ, დაახლოებით იმ დროიდან რაც ფაზისის მიტროპოლია (Darruzes, Notatae, No, 4,1,435). მონეტის ეგზემპლარი, რომელიც ქვემოთაა აღწერილი, არ შეიძლება მიეკუთვნოს როდოპოლისს, როგორც სამართლიანად შენიშნა Laurent-მა. ამ მონეტის არსებობა შეიძლება ადასტურებდეს ამ ეპარქიის ხანმოკლე აღორძინებას“.

38.1. მონეტაზე არის წარწერა - „იოანე, როდოპოლისის ეპისკოპოსი“. მისი დიამეტრია 12 მმ, წონა 3,85 გრ. მონეტის წინა მხარეს გამოსახულია ღვთისმშობელი ყრმით, უკანა მხარეს - აღნიშნული წარწერა 4 სტრიქონზე. ესაა ერთადერთი მონეტა, რომელზეც მოხსენებულია ეპისკოპოსი როდოპოლისისა, გამოქვეყნებული Fedalto-ში“.

[(ვფიქრობ, რომ ეს მონეტა საუკეთესო დასტურია იმისა, რომ როდოპოლისი არა ვარციხეში, არამედ მისგან შორს - ქალდეას მთიანეთში ზიგანა-არგიოპოლისის რეგიონში მდებარეობდა. საბჭოთა ეპოქის ისტორიოგრაფიის მტკიცება, რომ როდოპოლისი ვარციხეა - უკრიტიკოდ იქნა

გაზიარებული გამოჩენილ უცხოელ მკვლევართა მიერ. მაგალითად, მათ ხელში უჭირავთ ტრაპეზუნტ-ქალდეას რეგიონიდან მიღებული მონეტა წარწერით - „იოანე, როდოპოლისი ეპისკოპოსი“, რომელსაც თვითონვე XI საუკუნით ათარიღებენ, და მაინც წერენ - „ეს ეგზემპლიარი არ შეიძლება მიეკუთვნოს როდოპოლისს“, რატომ, მონეტაზე ხომ გარკვევით აწერია - „როდოპოლისი“, ამ ფაქტის უარყოფა შეუძლებელია, ამიტომაც იქვე წერენ - „ამ მონეტის არსებობა შეიძლება ადასტურებდეს ამ ეპარქიის ხანმოკლე აღორძინებას“, როგორ, ვარციხე - XI საუკუნეში ქუთაისის - საქართველოს დედაქალაქის გვერდით XI საუკუნეში ბერძნულ წარწერიან მონეტას უშვებდა? და თანაც ვისი, არა მეფის სახელით, არამედ ადგილობრივი ეპისკოპოს იოანეს სახელით?! ეს საქართველოსათვის წარმოდგენელია, მაგრამ ბუნებრივი იყო ქალდეა-ტრაპეზუნტის რეგიონში. სადაც მუდამ იყო კიდევ როდოპოლისის კათედრა, ეს მონეტა ამის შესანიშნავი დადასტურებაა. რაც შეეხება ვარციხეს, აქ არავითარი არქეოლოგიური მსგავსი ნივთი არ აღმოჩენილა, მიუხედავად ხანგრძლივი დაბეჯითებული ძიებისა და არც აღმოჩნდება! რადგანაც ვარციხე არასოდეს ყოფილა ბერძნული საეპისკოპოსო ცენტრი)].

39. ტრაპეზუნტი, (თანამედროვე ტრაპზონი) მნიშვნელოვანი ქალაქი და ბაზარია, რომელიც იმ წერტილში მდებარეობს, სადაც მთავრდებოდა გზა ცენტრალური აზიიდან, თავიდან ის იყო ნეოკესარიის ეპარქია, მაგრამ მოგვიანებით საარქიეპისკოპოსო ეპარქია გახდა, შემდეგ ლაზიკის სამიტროპოლიტოდ 7 ეპარქიით.

40. ხარსიანა (ხარსიანონი) მდებარეობდა ამავე სახელის მქონე ცნობილი ციხე-სიმაგრის გვერდით. შედიოდა არმენიაში, თავდაპირველად როგორც „ტურმა“, შემდეგ აღამაღლეს „კლეისურის“ რანგამდე (Kleisura) IX ს. დასაწყისში და შემდეგ 863-873 წლებში გახდა თემი (ფემა), მდებარეობდა კესარის ჩრდილოეთით.

47. თიანა (თანამედროვე ფემერხისარი), იყო IV ს-დან კაპადოკიის სამიტროპოლიტო ვიდრე XIV ს-მდე, მას ასევე უწოდებდნენ „ქრისტოპოლისს“ (Darruzes, Notatiae, N4, 1, 19; 15, 1, 14).
Список митрополитов опубликован в Fedelto, HEOI, 30-31).

38. კოლონეა

თავიდან კოლონეა იყო არმენია II-ში ნიკოპოლისის ეპარქია, მაგრამ გახდა საარქიეპისკოპოსო ავტოკეფალური ეპარქია IX ს-ში. ხოლო 968 წლიდან კოლონეა გახდა სამიტროპოლიტო საყდრის (კათედრის) ადგილად. მოღწეულია მისი ფისკალური მოხელეების (მაგალითად, პროტონოტარიუსის) საბეჭდვები (დოკუმენტების გამტკიცებელი ბეჭდები).

49. სევასტია (თანამედროვე სივარი) იყო კლეისურა 908 წლამდე და 911 წლისათვის გახდა თემი (ფემა).

50. ბერიის (თანამედროვე ბოლუ), მდებარეობდა ტოკატთან ახლოს (25 კმ-ზე), იყო არმენიის პროვინციის ეპარქია, ეკლესიურად ექვემდებარებოდა სევასტიას. ის იხსენიება Notatia episcoporum-ში მთელი XII ს-ში, მაგრამ მისი ეპისკოპოსები მოიხსენიება მხოლოდ V-VII საუკუნეებში. მოღწეული ეგზემპლიარი, რომელსაც აქვს ასეთი წარწერა - „ელიასი - ეპისკოპოსი ბერიასისა“ (XI ს.). მისი დიამეტრია 23 მმ, წონა - 9,92 გრამი, მაშასადამე ისაა მონეტა (?)

51. სებასტოპოლისი (თანამედროვე სუშუსარაი), მდებარეობს სივასის ჩრდილო-დასავლეთით, ითვლებოდა სევასტიის ეპარქიად VII ს-დან XII-ს ჩათვლით. მოღწეულია მისი ერთერთი ეპისკოპოსის მანუილის ბეჭედი-მონეტა წარწერით - „მანუილი - ეპისკოპოსი სებასტოპოლისისა“ (XII ს.).

57. არწე (არცე)

არწე მდებარეობს თეოდოსიოპოლისის (თანამედროვე არზრუმის) ჩრდილო-დასავლეთით 15 კმ-ში. არცე ითვლებოდა სტრატეგის რეზიდენციად (მისი ბეჭედი ინახება ამერიკის ნუმისმატიკურ საზოგადოებაში). ეს მოხელე (სტრატეგი) XI ს-ის მანძილზე ექვემდებარებოდა ივერიის კატეპანს. არწე 979 წელს გადასცეს ივერიის მეფე დავითს, და ის (არწე) დაიბრუნა ბიზანტიამ 1000 წელს და გადაიქცა სავაჭრო ცენტრად. 1049 წელს დაანგრიეს თურქებმა.

მოდწეულია ბეჭედი (მონეტა) წარწერით - კონსტანტინე ხარტულარი (chartoularis) არწეს საიმპერიო კურატორი (X-XI).

65. კამახა (კამახოსი) თანამედროვე კემახი. მდებარეობს ერზინკანის სამხრეთ-დასავლეთით, მდ. ევფრატის სამხრეთ ნაპირზე, მესოპოტამიის თემის (ფემის) ჩამოყალიბების შემდეგ კამახა 911 წლიდან გახდა სამიტროპოლიტო.

66. კელცენე

კელცენე (თანამედროვე ერზინკანი) იყო ტურმა მესოპოტამიის თემში და ეჭირა ტერიტორია ევფრატის ჩრდილოეთით დერჯანამდე (აღმოსავლეთის მხრიდან). როგორც საეკლესიო პროვინცია, კელცენე თავიდან ითვლებოდა კამხას ეპარქიად, მაგრამ შემდეგ ის ფიგურირებს, როგორც მიტროპოლია. მას ჰქონდა 8 ეპარქია, სამიტროპოლიტო რანგი შეინარჩუნა X ს. ბოლოდან სელჩუკების შემოსევამდე. მოდწეული ბეჭედი (მონეტა) წარწერით „ბასილი - კელცენეს მიტროპოლიტი“ (XI ს.).

67. მანძიკერტი (თანამედროვე მალაზგირტი), მდებარეობს ვანის ტბის ჩრდილოეთით, სხვა ადგილთა შორის ის 1000 წელს ქართველთა მეფის დავითის გარდაცვალების შემდეგ გადაეცა ბასილი II-ს. ის იქცა სტრატეგის რეზიდენციად. მოდწეულია ბეჭედი (მონეტა) წარწერით - „ნიკიფორე... პროტოსპათარი მანძიკერტის სტრატეგისა (XI ს.).

72. თეოდოსიოპოლისი - თანამედროვე ერზრუმი, X ს-მდე ითვლებოდა კესარია-კაპადოკიის ეპარქიად, მაგრამ ჩანს, ამალდა მიტროპოლიის რანგამდე, როცა ქალაქი იქცა სტრატეგის რეზიდენციად XI ს-ში. მოდწეულია მონეტა წარწერით - „თეოდოსი, პროედროსი (=მიტროპოლიტი) თეოდოსიოპოლისისა (XI ს.).

75. იბერია

1000 წელს, ქართველთა მეფე დავითის გარდაცვალების შემდეგ, ივერიის (ტაოს) მიწები გადავიდა ბიზანტიის ხელში, რის შემდეგაც იქ დამყარდა საიმპერიო მმართველობა, მაგრამ ივერიის თემის (ფემას) დაარსებამდე კიდევ ორი ათეული წელი გავიდა. ივერიის თემს მართავდა კატეპანი, რომელიც მუდმივად ცხოვრობდა თეოდოსიოპოლისში (სხვადასხვა ავტორები ასახელებენ სხვადასხვა თარიღს - ივერიის თემი ვ. არუთინოვა-ფადანიანის თანახმად დაარსდა 1001 წელს, ხოლო აღონცის თანახმად 1023 წელს). ივერიის თემს დაუნიშნეს სამხედრო და სამოქალაქო მოხელეები, რომელთაც ჰყავდათ კურატორთა დიდი რიცხვი, ისინი მეთვალყურეობდნენ იმ მიწებს, რომელთაც ამუშავებდნენ კონკრეტულად სამეფო კარის საჭიროებისათვის. 1045 წელს სომხეთის დედაქალაქი ანისი დაიჭირა ბიზანტიამ და აღმინისტრაციულად ივერიის თემთან გააერთიანა.

ამის შემდეგ კონსტანტინე IX მონომახმა დაიწყო ივერიის არმიის რეორგანიზაციის პროცესი, რომელსაც უწოდებენ „არმიის გახრწხას“, კერძოდ ამის შემდეგ ივერიელი ჯარისკაცები ვალდებული იყვნენ ეყიდათ თავიანთი სამხედრო სამსახურის ადგილი (ე. ი. ფულით ეყიდათ ჯარისკაცობის უფლება (ფისკალური სტრატეგია). ამან დაასუსტა შეიარაღებული ძალები, მაგრამ, სამაგიეროდ იმპერატორს მისცა ძალზე დიდი მოგება.

1064 წლის შემდეგ, რაც იმპერიას შეუერთდა ყარსი, ყალიბდება ახალი გაერთიანება ყარსისა

და იბერიის თემებისა (მას მართავდა კატეპანი ვასილაკე ფლორი, ასევე ყარსის კატეპანი მაგისტრი თეოდორე. კატეპანების რიცხვს შეიძლება დაემატოს ივერიის ღუკა თეოდორე (მოღწეულია მისი ბეჭედი) და ბარდასი პატრიკიოსი („პატრიარქი“) და კატეპანი ივერიისა, მისი ბეჭედი გამოქვეყნებულია.

ბატონმა დემეტრიუს კიმინასმა 2009 წელს გამოსცა წიგნი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს შესახებ, სადაც შეეხო პონტო-კოლხიდის ძველ საპატრიარქოებს, ჩვენ მოვიყვანთ თარგმანს მისი წიგნის ერთი ნაწილისა - “The Ecumenikal Patriarchate, bi Demetrius Kiminas”, 2009, გვ. 105-110.

სამიტროპოლიტოები ცენტრალურ საშუალო აზიაში

ამასიის (მასია) სამიტროპოლიტო

ამასიის მიტროპოლიტი, ყველაზე პატივცემული და პონტოს ყველა საეგზარხოზოს ეგზარხოზი

ქალაქი ამასია (Amasia), რომელიც განლაგებულია ქ. ანკარის ჩრდილოეთით 334 კმ, დაარსდა ქრისტეს შობამდე 300 წელს, პონტოს მეფე მითრიდატეს მიერ, იქ არსებული დასახლების ნაცვლად. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 183 წლამდე ის სამეფოს დედაქალაქის ფუნქციას ასრულებდა და ქრისტეს შობამდე 3 წელს რომის იმპერიის კონტროლის ქვეშ გადავიდა. დაახლოებით 1075 წელს ის თურქ-სელჩუკებმა დაიპყრეს, შემდეგ 1106 დაიბრუნა რომის იმპერიამ, დაახლოებით 1120 წელს დაიპყრო თურქეთმა და 1392 წელს ოსმანთა თურქეთმა.

ამასიის (Amasia) სამიტროპოლიტო დაარსდა ქრისტეს შობიდან 325 წელს, თავდაპირველად კესარიის (Kaisaria) სამიტროპოლიტოს საპატიო პრიმატობის ქვეშ მყოფი, 451 წელს ის გახდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სამიტროპოლიტო. მეშვიდე საუკუნეში სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში 6 ეპარქია შედიოდა, მე-12 საუკუნისათვის კი ეპარქიების რაოდენობა შეიძლება გაიზარდა. თუმცა, ამ ტერიტორიის სელჩუკების მიერ ოკუპაციის შემდეგ, ეპარქიების რაოდენობა ნელ-ნელა შემცირდა და მეთოთხმეტე საუკუნეში საერთოდ გაქრა. ამ პერიოდის განმავლობაში სამიტროპოლიტო ტახტმა გადაინაცვლა ამისოსის (Amisos) ჩრდილოეთით 110 კმ-ით, სადაც ამჟამადაც რჩება.

ამისოსი (Amisos), რომელიც შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარეობს, დაარსდა ქრისტეს შობამდე მე-7 საუკუნეში, მილეტელი (Miletus) ბერძნების მიერ, ქრისტეს შობამდე 71 წელს იგი რომაელებმა დაიპყრეს და მას რომის იმპერიის დროს ეწოდებოდა პალათიონი (Palation), მდებარეობდა ანეას (Anea) სამიტროპოლიტოში. შემდეგ, რაც თურქ-სელჩუკებმა ქალაქის ოკუპაცია მოახდინეს (დაახლოებით 1080 წელს), რომაული ქალაქის კედლების გვერდით დაარსდა თურქული კოლონია სამსუნი. დაახლოებით 1107 წელს ბიზანტიელებმა ქალაქი უკან დაიბრუნეს, თუმცა სელჩუკებმა კვლავ დაიპყრეს იგი 1214 წელს და შემდეგ ოსმანებმა 1392 წელს. 1402 წელს, მონღოლების მხედართმთავარმა თემურლენგმა, რაც მას შემდეგ, ქალაქი შემუსრა, იგი გადასცა აღდგენილ ყანდარის (Candar) საემიროს, ხოლო 1461 წელს მისი ანექსია ოსმანებმა მოახდინეს.

ამასიის სამიტროპოლიტოს - ჩრდილოეთით შავი ზღვა ესაზღვრება; აღმოსავლეთით ნეოკეისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტო; სამხრეთით ნეოკეისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტო და კეისარიის (Kaisaria) სამიტროპოლიტო; ხოლო დასავლეთიდან კი მას კეისარიის (Kaisaria) სამიტროპოლიტო და ნეოკეისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტო (განგრას (Gangra) მხარე) შემოსაზღვრავს. მნიშვნელოვანი ქალაქებია: სინოფი (Sinop), შავ ზღვაზე, ამისოსის (Amisos) ჩრდილო-დასავლეთით 145 კმ-ით; აიგიალოსი (Aigialos), შავ ზღვაზე, ამისოს-ის (Amisos) ჩრდილო-დასავლეთით 185 კმ-ით; თემისკირა (Themikyra), ამისოს-ის (Amisos) აღმოსავლეთით 40 კმ-ით; თერმოდონი (Thermodon), შავ ზღვაზე, ამისოს-ის (Amisos) აღმოსავლეთით 55 კმ-ით; პაფრა (Paphra)? ამისოს-ის (Amisos) ჩრდილო-აღმოსავლეთით 48 კმ-ით; ნეოკლავდიაპოლისი (Neoklavdioupolis), ამისოს-ის (Amisos) სამხრეთ-დასავლეთით 85 კმ-ით; ვოუვასიონი (Vouvasion), ამისოს-ის (Amisos) აღმოსავლეთით 170 კმ-ით; ლაოდიკია (Laodikia), ამისოს-ის (Amisos) სამხრეთით 60 კმ-ით; ფაზიმონი (Phazimon), ამისოს-ის (Amisos) სამხრეთ-დასავლეთით 90 კმ-ით; და ირაკლია (Iraklia), ამისოს-ის (Amisos) აღმოსავლეთით 70 კმ-ით.

1920 წლის იანვრიდან ნოემბრამდე პერიოდში ეს ტერიტორია პონტოს ავადსახსენებელი ბერძნულ-სომხური რესპუბლიკის ნაწილს წარმოადგენდა (იხ. მ. ტრაპეზოუსი (m. Trapezous)). 1923 წელს, მას შემდეგ რაც მოხდა მოსახლეობის გაცვლა საბერძნეთსა და თურქეთს შორის, მეტროპოლიის ტერიტორიაზე აღარ დარჩა მართლმადიდებელი მოსახლეობა.

ამასიის (Amasia) მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ

59. პაისიუსი (Paisius) სექტემბერი 1780-1809 d. 1809
60. ნეოფიტუსი (Neophytus) (პირველად) დეკემბერი 1809 ივლისი 1826 d.?
61. დიონისუს (Dionysus) III ივლისი 1926 - იანვარი 1827 d. 1877
(ex m. Silyvria) დროებით გადამდგარი (to former, to m. Amasia)
ნეოფიტუსი (Neoplytus) (მეორედ) იანვარი 1827 - აგვისტო 1828 d.?
62. მელეტიუს (Meletius) IV აგვისტო 1828 - ნოემბერი 1830 1772-1845
Pengalos (to m. Thesaloniki)
დიონისუს (Dionysius) III (მეორედ) ნოემბერი 1830-სექტემბერი 1835 d.1877
Kotakis (ex former m. Amasia), გადაყენებული (to former, to m. Nikomidia)
63. კალინიკუს (Callinicus) II (მეორედ) სექტემბერი 1830 - მარტი 1847+ d.1847
(ex m. Didymotichon)
64. კირილი (Cyril) მარტი 1847-21 სექტემბერი 1855 1800-1872
(ex.m. Ainos)(to p. Constantinople)
65. სოფრონიუს (Sophronius) I 27 სექტ. 1855 - 20 სექტ. 1863 1798-1899
Meidantzoglous (ex m. Chios)(to p. Constantinople)
66. სოფრონიუს II 17 იანვარი 1864 - იანვარი 1887 d.1887
(ex m. Arta)
67. ანთიმუს (Anthimus) II 22 იანვარი 1887 - 5 თებ. 1908 1824-1909
Alexoudis (ex m. Velegrades), დროებით გადამდგარი

- 68. გერმანუსი (Germanus)(პირველად) 5 თებ. 1908 - 27 ოქტ. 1922 1866-1935
Karangelis (ex m. Kastoria)(to m. Loannina)
- 69. სპირიდონი (Spyridon) 27 ოქტ. 1922 - 15 აპრ. 1924 1873-1956
Vlachos (ex m. Loannina)(to m. Loannina)
გერმანუსი (Germanus)(მეორედ) 12 აგვისტო 1924 - 10 თებ. 1935 1866-1935
Karavangelis (ex m. Hungary) იხ. შენიშვნა 1
- 70. აპოსტოლუსი (Apostolus) 25 ოქტ. 1951 - 29 ნოემბ. 1957 1878-1957
Tryphonos (ex ყოფილი m. Rhodes)

შენიშვნა: 1. 1921 წლის 7 ივნისს მიტროპოლიტ გერმანუსს თურქეთის მართლმსაჯულების მიერ დაუსწრებლად მიესაჯა სიკვდილით დასჯა და ამიტომ, მან შემდგომში ვეღარ შესძლო თურქეთში დაბრუნება. 1924-35 წლებში იგი რჩებოდა ვენაში, როგორც კონსტანტინოპოლის ეკუმენური საპატრიარქოს ცენტრალური ევროპის ეგზარხოსი.

ანკარის სამიტროპოლიტო

ანკარის მიტროპოლიტი, ყველაზე პატივცემული და სრულიად გალატის (Galatia) ეგზარხოსი

ქალაქი ანკარა, რომელიც მდებარეობს ნიკომიდიის (Nikomidia) სამხრეთით 330 კმ-ში, დაარსდა ფრიგიელების მიერ, ქრისტეს შობამდე მეთათე საუკუნეში. ქრისტეს შობამდე 25 წელს ის გახდა რომის იმპერიის ნაწილი, ხოლო 1075 წელს მოხდა მისი ოკუპაცია თურქ-სელჩუკების მიერ. 1101, 1106 და 1134 წლებში რომაელებმა დროებით დაიბრუნეს ქალაქი ანკარა, თუმცა საბოლოოდ ის დაიპყრო ოსმანთა იმპერიამ 1356 წელს. 1402 წელს ქალაქი მონღოლთა მხედართმთავარმა ტამერლანმა (თემურ ლენგი) შემუსრა.

ანკარის სამიტროპოლიტო ქრისტეს შობიდან 325 წელს დაარსდა, თავდაპირველად კეისარიის (Kaisaria) სამიტროპოლიტოს საპატრიარქოს პრიმატობის ქვეშ მყოფი, 451 წელს ის გახდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სამიტროპოლიტო. მეშვიდე საუკუნეში სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში 8 ეპარქია შედიოდა, მე-11 საუკუნისათვის კი ამ ეპარქიების რაოდენობა ექვსამდე შემცირდა. თურქ-სელჩუკების მიერ ამ ტერიტორიის ოკუპაციის შემდეგ ეპარქიების რაოდენობა კიდევ უფრო შემცირდა და მე-13 საუკუნის ბოლოს, საერთოდ გაქრა. ანკარის სამიტროპოლიტოს ჩრდილოეთიდან პროუსის (Prousa) სამიტროპოლიტო, ნიკაიას (Nikaia) სამიტროპოლიტო და ნეოკაისარიის (Neokaisaria, განგრას (Gangra) მხარე) სამიტროპოლიტო ესაზღვრება; აღმოსავლეთიდან კაისარიის (Kaisaria) სამიტროპოლიტო; სამხრეთიდან იკონიონის (Ikonion) სამიტროპოლიტო და ფილადელფიის სამიტროპოლიტო; და დასავლეთიდან კი ფილადელფიის სამიტროპოლიტო, პროუსიის (Prousa) სამიტროპოლიტო და ნიკაიას (Nikaia) სამიტროპოლიტო ესაზღვრება.

სხვა მნიშვნელოვანი ქალაქებია: დორილაიონი (Dorylaion), ანკარის აღმოსავლეთით 228 კმ-ში; კოტიაიონი (Kotyaion), დორილაიონის (Dorylaion) სამხრეთ-დასავლეთით 65 კმ-ში; ანასტასიოპოლისი (Anastasipupolis), ანკარის ჩრდილო-დასავლეთით 85 კმ-ში; იოულიოპოლისი (Iouliopolis), ანკარის ჩრდილო-დასავლეთით 135 კმ-ში; იოუსტინიანოპოლისი (Ioustinianoupolis), ანკარი სამხრეთ-დასავლეთით 135 კმ-ში; გორდიონი (Gordion), ანკარის სამხრეთ-დასავლეთით

70 კმ-ში; კალოუმნი (Kaloumni), ანკარის ჩრდილოეთით 40 კმ-ში; მიზოსი (Mizos), ანკარის დასავლეთით 45 კმ-ში; და კოპტოლოფოსი (Koptolofos), ანკარის აღმოსავლეთით 65 კმ-ში.

1921 წელს მოხდა სამიტროპოლიტოს აღმოსავლეთი ნაწილის ოკუპაცია ბერძნული სამხედრო ძალების მიერ. კერძოდ, 1921 წლის 2 ივლისს მოხდა კოტიაიონის (Kotyaion) ოკუპაცია, ხოლო 1921 წლის 6 ივლისს კი დორილაიონის (Dorylaion) ოკუპაცია. 1922 წლის აგვისტოში, დამარცხების შემდეგ, ბერძნული სამხედრო ძალები განდევნეს ამ ტერიტორიიდან და მოხდა მართლმადიდებელი მოსახლეობის ნაწილის ევაკუაცია კი საბერძნეთში, ნაწილი კი იქნა განადგურებული გამარჯვებული თურქების მიერ. 1923 წელს, მას შემდეგ რაც მოხდა მოსახლეობის გაცვლა საბერძნეთსა და თურქეთს შორის, მართლმადიდებელმა მოსახლეობამ სამიტროპოლიტოს დანარჩენი ნაწილიც დატოვა. დღეს სამიტროპოლიტოს ტერიტორიაზე აღარ გვხვდება მართლმადიდებელი მოსახლეობა.

ანკარის მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ

57. ჯონიკიუს (Johnnicus) II	ივლისი 1779 - მარტი 1811	d. 1823
(to m. Nikaia)		
58. სოფრონიუსი (Sophronius) I	მარტი 1811 - 1814+	d. 1814
59. მეთოდეუსი (Methodius)	ივნისი 1814 - 13 მაისი 1823	1771-1850
(to p. Antioch)		
60. აგათანგელუს (Agatangelus)	მაისი 1823 - სექტემბერი 1827	1780-1852
Myrianthousis (to m. Thiva)		
61. თეოდოსიუსი (Theodosius) II	ოქტომბერი 1827 - 1834+	d. 1834
(ex t.b.Zichna Mar 1821)		
62. გერასიმუსი (Gerasimus) III	1834 - სექტემბერი 1836	d. 1837
Domninos (ex. ყოფილი m. Kaisaria)(to m. Ephesos)		
63. კირილი (Cyril)	სექტემბერი 1836-აგვისტო 1838	d. ?
(ex. ყოფილი m. Arta) გადამღვარი		
64. ნიკეფორუსი (Nicephorus)	აგვისტო 1838 - ივნისი 1845	d. 1847
(to m. Nyssa)		
65. ჰიეროთეუსი (Hieroteus)	ივნისი 1845 - დეკემბერი 1852	d. 1882
გადამღვარი, 4 მარტი, 1882		
66. მელეთიუსი (Meletius) II	დეკ. 1922 - 16 ოქტ. 1860	d. 1883
(ex t.b. Amisos)(to m. Philadelphia)		
67. ჯონიკიუს (Johnnicus) III	ოქტ. 1860 - 25 მაისი 1972	d. 1879
Ikonomou (to m. Filippi)		
68. ქრისანთუსი (Chrysanthus)	25 მაისი 1872 - აგვისტო 1877+	d. 1877
(ex ყოფილი m. Kassandria)		
69. გერასიმუსი (Gerasimus) IV	3 სექტ. 1877 - იანვარი 1899+	1820-1899
(ex m. Halepion)		

70. ნიკოლას (Nicholas) II 1 მაისი 1899 - 19 ოქტ. 1902 1862-1927
Sakkopoulos (ex m. Vodena)(to m. Maronia)
71. სოფრონიუს (Sophronius) II 19 ოქტ. 1902 - 27 მარტი 1910d. 1917
Nistopoulis (ex m. Stromnitsa)(to m. Kaisaia)
72. გერვასი (Gervase) 1 აპრილი 1910 - 17 ნოემ. 1922 1867-1934
Sarasis (ex m. Korytsa)(to m. Alexandroupolis)

იკონიონის (Ikonion) სამიტროპოლიტო

იკონიონის (Ikonion) მიტროპოლიტი, ყველაზე პატივცემული და სრულიად ლიკონიის (Lycaonia) ეგზარხოსი

ქალაქი იკონიონი (Ikonion), რომელიც მდებარეობს ანკარის სამხრეთით 250 კმ-ში, დაარსდა ფრიგიელების მიერ. ქრისტეს შობამდე 25 წელს ის გახდა რომის იმპერიის ნაწილი, ხოლო დაახლოებით 1075 წელს მოხდა მისი ოკუპაცია თურქ-სელჩუკების მიერ. 1390 წელს ქალაქი დაიპყრეს თურქმენებმა (Karaman Turkmans), 1390 წელს ოსმანთა იმპერიამ, ხოლო 1403 წელს მონღოლების მხედართმთავარმა ტამერლანმა იგი გადასცა აღდგენილ კარამანის (Karaman) საემიროს. საბოლოოდ, ქალაქი ოსმანთა იმპერიამ დაიბრუნა 1468 წელს.

თავდაპირველად პისიდიის ანტიოქიის (Pisidian Antioch) სამიტროპოლიტოს ერთ-ერთი ეპარქია, იკონიონი (Ikonion) გახდა სამიტროპოლიტო ქრისტეს შობიდან 372 წელს. მეშვიდე საუკუნეში მის იურისდიქციაში თხუთმეტი ეპარქია შედიოდა, თუმცა, სელჩუკების მიერ ოკუპაციის შემდეგ, ამ ტერიტორიაზე ეპარქიების რაოდენობა ნელ-ნელა შემცირდა და მეცამეტე საუკუნეში საერთოდ გაქრა. 1655 წლის 15 სექტემბერს იკონიონის (Ikonion) სამიტროპოლიტო გაუქმდა და მისი ტერიტორია მიემატა პისიდიის (Pisidia) სამიტროპოლიტოს, თუმცა მალევე მოხდა მისი აღდგენა, სავარაუდოდ, 1661 წლის სექტემბერში.

იკონიონის (Ikonion) სამიტროპოლიტოს ჩრდილოეთიდან ანკარის სამიტროპოლიტო ესაზღვრება; აღმოსავლეთიდან კაისარიის (Kaisaria) სამიტროპოლიტო და ანადის (Anada) (ანტიოქიის საპატრიარქო) სამიტროპოლიტო; სამხრეთიდან ანადის (Anada) (ანტიოქიის საპატრიარქო) სამიტროპოლიტო; და დასავლეთიდან კი მას პისიდიის (Pisidai) სამიტროპოლიტო და ფილადელფიის სამიტროპოლიტო შემოსაზღვრავს. სხვა მნიშვნელოვანი ქალაქებია: ნიგდი (Nigdi), იკონიონის (Ikonion) აღმოსავლეთით 230 კმ-ში; არქელაისი (Archelais), იკონიონის (Ikonion) ჩრდილო-აღმოსავლეთით 150 კმ-ში; კარვალი (Karvali), იკონიონის (Ikonion) ჩრდილო-აღმოსავლეთით 130 კმ-ში; პარნასოსი (Parnassos), იკონიონის (Ikonion) ჩრდილოეთით 200 კმ-ში; ტბა ტატტას (Tatta) სანაპიროზე; ტიანა (Tyana), იკონიონის (Ikonion) აღმოსავლეთით 210 კმ-ში; ირაკლია (Iraklia), იკონიონის (Ikonion) აღმოსავლეთით 170 კმ-ში; ლარანდა (Laranda), იკონიონის (Ikonion) სამხრეთ-აღმოსავლეთით 110 კმ-ში; დალისანდოსი (Dalisandos), იკონიონის (Ikonion) სამხრეთ-დასავლეთით 85 კმ-ში; კორალია (Korallia), იკონიონის (Ikonion) დასავლეთით 80 კმ-ში, ამავე სახელის მქონე ტბის ნაპირზე; ტირიაიონი (Tyriaion), იკონიონის (Ikonion) ჩრდილო-დასავლეთით 75 კმ-ში; და ფილომილიონი (Philomilion), იკონიონის (Ikonion) ჩრდილო-დასავლეთით 120 კმ-ში, ამავე სახელის მქონე ტბის ნაპირზე.

1923 წელს, მას შემდეგ რაც მოხდა მოსახლეობის გაცვლა საბერძნეთსა და თურქეთს შორის, სამიტროპოლიტოს ტერიტორიაზე აღარ დარჩა მართლმადიდებელი მოსახლეობა.

იკონიონის (Ikoniion) მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ

50. რაფაელი (Raphael) ივლისი 1780 - სექტემბერი 1803 d.e"1806
(to m. Larissa)
51. კირილი (Cyril) სექტემბერი 1803-დეკემბერი 1810 1775-1821
Sermpetzoglous (to p. Adrianoupolis)
52. ნეოფიტუს (Neophytus) I დეკემბერი 1810 - 1825+ d. 1834
53. ანთიმუს (Anthimus) III ოქტომბერი 1825 - სექტემბერი 1835 1788-1878
Vamvakis (to m. Larissa)
54. სამუელ (Samuel) სექტემბერი 1835 - 8 იანვარი 1840 d. ?
(ex ყოფილი m. Pisidia) გადამღვარი
55. იოაკიმ (Ioachim) II იანვარი 1840 - ივნისი 1846 d. ?
(ex m. Vodela) გადამღვარი
56. მელეტიუს (Meletius) II ივნისი 1846 - 1849+ d. 1849
(ex m. Dimistrias)
57. ნეოფიტუს (Neophytus) II მაისი 1849 - იანვარი 1865+ d. 1864
(ex m. Elasson)
58. სოფრონიუსი (Sophronius) 11 იანვარი 1865 - 1 მაისი 1873 d. 1890
Christidis (to m. Didymotichon)
59. აგათანგელუსი (Agathangelus) 1 მაისი 1873 - 17 ივლისი 1885 d. 1885
(ex m. Mithymna)
60. ღოროთეუსი (Johnnicus) 26 აგვ. 1885 - 22 ივლისი 1887 d. 1924
Chrisridis (ex m. Korytsa)(to m. Velegrades)
61. ამბროსე (Ambrose) 22 ივლისი 1887 - 20 მარტი 1889+ 1832-1990
Christidis (ex m. Chis)
62. ათანასიუს (Athanasius) III 23 მარტი 1889 - 10 იანვარი 1911+ d. 1911
Illiadis
63. პროკოპიუსი (Procopius) 16 ივნისი 1911 - 12 მარტი 1923+ d. 1923
Lazaridis (ex m. Philaselphia), 1922 წ. დააპატიმრა თურქულმა მართლმსაჯულებამ,
გარდაიცვალა ციხეში.
64. იაკობი (Jacob) 7 ივლისი 1950 - 16 აპრილი 1965+ 1916-1965
Stepanidis
65. თეოლეპტუსი (Theoleptus) 10 სექტემბერი 2000 - b. 1957
Fenerdis

კეისარიის (Kaisaria) სამიტროპოლიტო

კეისარიის (Kaisaria) მიტროპოლიტი, ყველაზე პატივცემული ყველაზე პატივცემულებს შორის და სრულიად აღმოსავლეთის ეგზარხოსი

ქალაქი კეისარია [კეისარია, კაისარია (Kaisaria)], რომელიც მდებარეობს ანკარის სამხრეთ-აღმოსავლეთით 290 კმ-ში, განლაგებულია ტერიტორიაზე, სადაც მოსახლეობა ქრისტეს შობამდე 4 ათასწლეულის წინ დასახლდა. მისი თავდაპირველი სახელი იყო მაზაკა (Mazaca), ქრისტეს შობამდე დაახლოებით 150 წელს კი მას კაბადოკიის მეფის, არიარატეს V ეუსებეს (Ariarathes V Eusebes) პატივსაცემად, ეუსებია (Eusebia) ეწოდა. ქრისტეს შობიდან 18 წელს, რომის იმპერიის მიერ მისი ანექსიიდან ერთი წლის შემდეგ, ქალაქს დაერქვა კეისარია (Kaisaria). დაახლოებით 1075 წელს ქალაქი დაიპყრეს თურქ-სელჩუკებმა, 1092 წელს თურქმენებმა (Danishmend Turkomans), 1169 ისევ სელჩუკებმა და 1397 წელს ოსმანთა იმპერიამ. 1403 წელს ტამერლანმა ის აღდგენილ ყარამანის (Karaman) საემიროს გადასცა, ხოლო 1468 წელს ის ისევ ოსმანებმა დაიბრუნეს.

კეისარია (Kaisaria) სამიტროპოლიტო ქრისტეს შობიდან 325 წელს გახდა და ახორციელებდა საპატო პრიმატობას პონტოს (Pontus) მხარის შემდეგ მიტროპოლიებზე: ნიკომედია (Nikomidia), განგრა (Gangra), ანკრა (Ankyra), ამასია (Amasia), ნეოკაისარია (Neokaisaria) და სევასტია (Sevastia). მოგვიანებით ამ მიტროპოლიტებს დაემატა კლავდიოუპოლისის (Klavdioupolis, განგრას (Gangra) მხარე), პესინოუსის (Pessinous, ანკარის მხარე), ტიანას (Tyana, კაისარიის (Kaisaria) მხარე) და მელიტინის (Melitini, კაისარიის (Kaisaria) მხარე) მიტროპოლიტები. 451 წელს, მეოთხე ეკუმენური (საყოველთაო) კრების შემდეგ, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ ოფიციალურად დაიქვემდებარა თავისი იურისდიქციაში ამ ტერიტორიაზე არსებული ყველა სამიტროპოლიტო, მათ შორის, კეისარიის (Kaisaria) სამიტროპოლიტოც. მეშვიდე საუკუნეში კაისარიის (Kaisaria) სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში ხუთი ეპარქია შედიოდა, რომელთა რაოდენობაც მეთუ საუკუნისათვის თხუთმეტამდე გაიზარდა.

კეისარიის (Kaisaria) სამიტროპოლიტოს სამხრეთიდან ნეოკეისარიის (Neokaisaria, განგრას (Gangra) მხარე) სამიტროპოლიტო და ამასიის (Amasia) სამიტროპოლიტო ესაზღვრება; აღმოსავლეთიდან ნეოკაისარიის (Neokaisaria, განგრას (Gangra) მხარე) სამიტროპოლიტო; სამხრეთიდან ანადის (Anada) (ანტიოქიის საპატრიარქო) სამიტროპოლიტო; დასავლეთიდან კი მას იკონიონის (Ikonion) სამიტროპოლიტო და ანკარის სამიტროპოლიტო შემოსაზღვრავს. სხვა მნიშვნელოვანი ქალაქებია: მოუტალასკი (Moutalaski), კეისარიის (Kaisaria) სამხრეთ-აღმოსავლეთით 10 კმ-ში; კამოულიანა (Kamouliana), კეისარიის (Kaisaria) სამხრეთით 40 კმ-ში; ნეაპოლისი (Neapolis), კეისარიის (Kaisaria) დასავლეთით 75 კმ-ში; პროკოპიონი (Prokopion), კეისარიის (Kaisaria) დასავლეთით 55 კმ-ში; მითრიდატიონი (Mirhridation), კეისარიის (Kaisaria) სამხრეთით 155 კმ-ში; მოკისოსი (Mokissos), კეისარიის (Kaisaria) სამხრეთ-დასავლეთით 130 კმ-ში; კისკისოსი (Kiskissos), კეისარიის (Kaisaria) სამხრეთ-აღმოსავლეთით 205 კმ-ში; ზილა (Zila), კეისარიის (Kaisaria) სამხრეთ-აღმოსავლეთით 250 კმ-ში; ჰტერიონი (ტერიონ), კეისარიის სამხრეთ-აღმოსავლეთით 245 კმ-ში; ეფჩაიტა (Efchaita), კეისარიის (Kaisaria) სამხრეთით 260 კმ-ში; და ასკლიპიონი (Asklipiion), კეისარიის (Kaisaria) სამხრეთით 310 კმ-ში.

1923 წელს, მას შემდეგ რაც მოხდა მოსახლეობის გაცვლა საბერძნეთსა და თურქეთს შორის, სამიტროპოლიტოს ტერიტორიაზე აღარ დარჩა მართლმადიდებელი მოსახლეობა.

კეისარიის (Kaisaria) მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ

91. ლეონტიუს (Leintius) III ივლისი 1796 - 1 ოქტ. 1801 d. ?
(to m. Melenikon) გადამღარი
92. ფილოთეუსი (Philotheus) ოქტ. 1801 - მაისი 1816+ d. 1816
(ex ყოფილი m. Tornovon)
93. მელეტეუსი (Meltius) II მაისი 1816 - 1817+ d. 1817
(to m. Neokaisaria)
94. იოანიკიუსი (Johnnicus) ივნისი 1817-15 ნოემბერი 1823+ d. 1823
(to m. Nikia) იხ. შენიშვნა 1
95. ქრისანთუსი (Chrisanthus) ნოემბერი 1823-დეკემბერი 1830 d. 1836
(to m. Ephesos)
96. გერასიმუსი (Gerasimus) დეკემბერი 1830 - მარტ 1832 d. 1837
Domninos (ex m. Ouzitsa) გადამღარი (to m. Ankyra)
97. პაისიუსი (Paisius) II მარტი 1832 - 30 იანვ. 1871+ 1777-1871
Kepoglous
98. ეუსტაქე (Eustace) 3 ოქტ. 1871 - 26 იანვ. 1876+ 1824-1876
Kleovoulos, იხ. შენიშვნა 2
99. მეთოდეუსი (Methodius) II 28 იანვარი 1876 - მაისი 1878 d. 1897
Aronis (ex m. Mytilini)(to m. Didymotichon)
100. იოანე (John) 21 მაისი 1878-28 აპრილი 1902 1834-1902
Anastasiadis
101. გერვასი (Gervase) 14 მაისი 1902 - 16 მარტი 1910 d. 1916
Orologas (ex m. Korytsa)(to m. Ioannina)
102. სოფრონიუსი (Sophronius) 27 მარტი 1910-25 აპრილი 1911 d. 1917
Nistopoulo (ex m. Ankyra) დროებით გადამღარი (to former, to m. Kolonia)
103. ამბროსი (Ambrose) 25 აპრ. 1911 - 13 თებერ. 1914 1854-1931
Stavrinos (ex m. Neokaisaria) დროებით გადამღარი (to Former, to m. Neokaisaria)
104. ნიკოლასი (Nicholas) II 13 თებ. 1914 - 22 თებ. 1927 1862-1927
Sakkopoulos (ex m. Maronia)
105. კალინიკუსი (Callinicus) 26 ივლისი 1932 - 11 იანვ.1934+ 1855-1934
Delikanis (ex m. Kyzikos)

შენიშვნა 1. მიტროპოლიტი იოანიკიუსი (Johnnicus) დააპატიმრა თურქეთის ხელისუფლებამ და ის გარდაიცვალა ციხეში, 1821 წელს;

შენიშვნა 2. 1871 წლის 18 აპრილს ანქიალოსის (Anchialos) მიტროპოლიტი ბასილი იყო არჩეული კეისარიის (Kaisaria) მიტროპოლიტად, მაგრამ ის გარდაიცვალა ისე, რომ ვერ ჩაიბარა სამიტროპოლიტო.

ნეოკაისარია (Neokaisaria) სამიტროპოლიტო

ნეოკაისარიის (Neokaisaria) მიტროპოლიტი, ყველაზე პატივცემული და პონტოს პოლემონიაკუსის (Pontus Polemoniacus) ეგზარხოსი

ქალაქ ნეოკაისარიას (Neokaisaria), მდებარე ამასიის (Amasia) აღმოსავლეთით 115 კმ-ში, თავდაპირველად ერქვა კაბირა (Cabira) და იყო პონტოს სამეფოს დედაქალაქი. ქრისტეს შობამდე 73 წელს ის დაიპყრო რომის იმპერიამ და უწოდა დიოსპოლისი (Diospolis). ქალაქი პონტოს მეფე პოლემონ I-ს დაუბრუნდა ქრისტეს შობამდე 37 წელს და ეწოდა ახალი სახელი, სებასტი (Sebasti).

საბოლოოდ ის რომაელთა მფლობელობაში გადავიდა ქრისტეს შობიდან 64 წელს და ეწოდა ნეოკაისარია (Neokaisaria). 1075 წელს მოხდა ქალაქის ოკუპაცია თურქ-სელჩუკების მიერ, დაიბრუნეს რომაელებმა დაახლოებით 1086 წელს, შემდეგ დაიპყრეს თურქმენებმა (Danishmend Turkomans) დაახლოებით 1090 წელს, კვლავ დაიპყრეს სელჩუკებმა დაახლოებით 1175 წელს და საბოლოოდ დაიპყრო ოსმანთა იმპერიამ 1394 წელს.

ნეოკაისარია (Neokaisaria) სამიტროპოლიტო გახდა ქრისტეს შობიდან 325 წელს. მეშვიდე საუკუნეში მის იურისდიქციაში ოთხი ეპარქია შედიოდა და მეთორმეტე საუკუნისათვის მათი რაოდენობა ათამდე გაიზარდა. სელჩუკების ოკუპაციის შემდეგ ამ ტერიტორიაზე ეპარქიების რაოდენობა ნელ-ნელა შემცირდა და მეთოთხმეტე საუკუნეში საერთოდ გაქრა. ახალი, ნიკოპოლისის (Nikopolis) ეპარქია ნეოკაისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტოს შემადგენლობაში 1889 წელს ჩამოყალიბდა, მაგრამ 1889 წელს იგი გახდა კოლონიის (Kolonia) სამიტროპოლიტო. ოსმანთა მიერ ოკუპაციის პერიოდში სამიტროპოლიტო ტახტმა გადაინაცვლა ევდოკიასის (Evdokias) სამხრეთ-დასავლეთით 50 კმ-ით, საიდანაც, 1903 წლამდე, გადაინაცვლა ქალაქ აინოის (Inoi) სამხრეთ-აღმოსავლეთით 120 კმ-ით, რომელიც შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარეობს.

ნეოკაისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტო ორ ნაწილადაა გაყოფილი. მისი უმეტესი ნაწილი სამხრეთიდან შემოსაზღვრულია შავი ზღვით; აღმოსავლეთიდან შემოსაზღვრულია ქალდიის (Chaldia), კოლონიის (Kolonia), თეოდოსიოპოლისის (Theodosiupolis) და ამიდას (Amida) სამიტროპოლიტოებით; სამხრეთიდან ადანას (Adana) სამიტროპოლიტოთი და ვერიას (Veria) სამიტროპოლიტოთი; და დასავლეთით კაისარიის (Kaisaria) და ამასიის (Amasia) სამიტროპოლიტოებით. გარგანას (Gargana) სექცია, უმეტესწილად, ყოფილი გარგანას (Gargana) სამიტროპოლიტოს მოიცავს, რომელიც ნეოკაისარიას (Neokaisaria) 1630 წლის 19 იანვარს შეუერთდა. იგი ჩრდილოეთიდან შავი ზღვით არის შემოფარგლული, აღმოსავლეთიდან ამასიის (Amasia) სამიტროპოლიტოთი; სამხრეთიდან კაისარიის (Kaisaria) და ანკარის სამიტროპოლიტოთი; და დასავლეთიდან კი ქალკიდონის სამიტროპოლიტოთი.

სხვა მნიშვნელოვანი ქალაქები სამიტროპოლიტოს ძირითად სექციაში შექცევა: ფადისა (Phadissa), შავი ზღვის სანაპიროზე, აინოის (Inoi) აღმოსავლეთით 22 კმ-ით; პოლემონიონი (Polemolion), შავი ზღვის სანაპიროზე, აინოის (Inoi) აღმოსავლეთით 33 კმ-ით; კოტიორა (Kotyora), შავი ზღვის სანაპიროზე, აინოის (Inoi) აღმოსავლეთით 55 კმ-ით; გაზიოურა (Gazioura), ევდოკიასის (Evdokias) აღმოსავლეთით 50 კმ-ით; საგილიონი (Sagyliion), ევდოკიასის (Evdokias) სამხრეთით 55 კმ-ით;

სევასტია (Sevastia), ევდოკიასის (Evdikias) სამხრეთ-აღმოსავლეთით 100 კმ-ით; გარნაკი (Garnaki), სევასტიას (Sevastia) სამხრეთით 125 კმ-ით და ტეფრიკი (Tephriki), სევასტიას (Sevastia) აღმოსავლეთით 130 კმ-ით. მნიშვნელოვანი ქალაქები გარგანას (Gargana) ნაწილში არის: კასტამონი (Kastamon), აინოის (Inoi) დასავლეთით 350 კმ-ით; იონოპოლისი (Ionopolis), შავი ზღვის სანაპიროზე, კასტამონის (Kastamon) ჩრდილოეთით 65 კმ-ით; კიტოროსი (Kytoros), შავი ზღვის სანაპიროზე, კასტამონის (Kastamon) ჩრდილოეთით 65 კმ-ით; კიტოროსი (Kytoros), შავი ზღვის სანაპიროზე, კასტამონის (Kastamon) ჩრდილო-აღმოსავლეთით 95 კმ-ით; პომპეიოპოლისი (Pompeioupolis), კასტამონის (Kastamon) აღმოსავლეთით 45 კმ-ით; დოკია (Dokia), კასტამონის (Kastamon) სამხრეთით 55 კმ-ით; განგრა (Gangra), კასტამონის (Kastamon) სამხრეთით 90 კმ-ით; ანტონიოპოლისი (Kastamon), კასტამონის (Kastamon) სამხრეთ-აღმოსავლეთით 120 კმ-ით; თეოდოროპოლისი (Theodoroupolis), კასტამონის (Kastamon) აღმოსავლეთით 95 კმ-ით; მავროგონიონი, კასტამონის (Kastamon) აღმოსავლეთით 95 კმ-ით; მავროგონიონი, კასტამონის (Kastamon) აღმოსავლეთით 105 კმ-ით; პართენიონი (Parthenion), კასტამონის (Kastamon) ჩრდილო-დასავლეთით 160 კმ-ით; ამასტრისი (Amastris), შავი ზღვის სანაპიროზე, კასტამონის (Kastamon) ჩრდილო-დასავლეთით 170 კმ-ით; დადასტანა (Dadastana), კასტამონის (Kastamon) დასავლეთით 170 კმ-ით და კრატია (Kratia), კასტამონის (Kastamon) სამხრეთ-დასავლეთით 180 კმ-ით.

დაახლოებით 1080 წელს, განგრა (Gangra) და კასტამონი (Kastamon) დაიპყრეს თურქმენებმა (Danishmend Turkomans), 1132 წელს კი რომის იმპერიამ. შემდეგ წელს იგი თურქმენებმა უკან დაიბრუნეს. დაახლოებით 1174 წელს ქალაქები დაიპყრეს თურქ-სელჩუკებმა. 1391 წელს ეს ტერიტორია დაიპყრო ოსმანთა იმპერიამ, მაგრამ 1403 წელს, ტამერლანის მიერ, გადაეცა აღდგენილ ყანდაარის საემიროს, საიდანაც ის კვლავ დაიბრუნა ოსმანთა იმპერიამ 1417 წელს. 1920 წლის იანვარ-ნოემბრიდან სამიტროპოლიტოს ძირითადი ნაწილი გახდა პონტოს ავადსახსენებელი ბერძნულ-სომხური რესპუბლიკის ნაწილი.

1923 წელს, მას შემდეგ რაც მოხდა მოსახლეობის გაცვლა საბერძნეთსა და თურქეთს შორის, სამიტროპოლიტოს ტერიტორიაზე აღარ დარჩა მართლმადიდებელი მოსახლეობა.

ნეოკეისარიის (Neokaisaria) მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ

43. ისაია (Isaiah) მაისი 1793 - 1801+ d. 1801
(to m. Prespes)(to m. Kaisaria)
44. მელეტიუს (Meletius) I მარტი 1801 - მაისი 1816 d. 1817
(ex ყოფილი m. Vodena)(to m. Kaisaria)
45. კირილ (Cyril) III მაისი 1816 - 1850+ d. 1850
46. ლეონტიუსი (Leonitius) 4 მაისი 1850-7 ნოემბერი 1864 d. 1868
(ex t. b. Nazianzos Sep. 1848) დროებით გადამდგარი (to former, to m. Neokaisaria)
47. ჰიეროთეუსი (Hierotheus) 7 ნოემბ. 1864 - 29 აგვ. 1868 d. 1883
Finitas (ex Former m. Halepion) დროებით გადამდგარი (to Former, to m. Neokaisaria)
- ლეონტიუსი (Leonitius) 29 აგვისტ. 1868-1 ნოემბ. 1868+ d. 1868
(ex former, to m. Neokaisaria)
48. მელეტიუს (Meletius) II 18 ნოემბ. 1868 - 3 აპრილი 1872 d. >=1868

- Kavasilas (ex b. Trikkis)(to m. Ainos)
 ჰიეროთეუსი (Hierotheus) 3 აპრილი 1872 - 25 აგვისტო 1883+ d. 1883
 Fintias (ex Former m. Neokaisaria)
49. კონსტანტიუს (Contantius) 3 სექტ. 1883 - 15 ივლისი 1895 1835-1908
 Isaakidis (ex Former m. kastoria)(tp m. Veria)
50. ალექსანდრე (Alexander) 15 ივლისი 1895 - 18 ოქტომბ. 1903 1851-1928
 Rigopoulos (ex former m. Pelaonia)(to m. Kaisaria)
51. ამბროსი (Ambrose) 18 ოქტომბ. 1903 - 13 ოქტომბ. 1922 1854-1931
 Stavrios (ex m. Pelaonia)(to m. kaisaria)
52. პოლიკარპე (Polycarp) 28 აპრილი 1911 - 13 ოქტომბ. 1922 1864-1936
 Psomiadis (ex m. Kolonia)(to m. Xanthi)
53. აგათანგელუსი (Agathangelus) 25 ოქტომბ. 1922 - 20 მარტი 1924 1864-1935
 Konstantinidis/Magnis (ex m. Philippi) (to m. Pringiponnisa)
 ამბროსი (Ambrose) 22 მარტი 1924 - 24 ოქტომბ. 1929 1854-1931
 Stavrinis (ex former m. Kaisaria) (to m. Derki)
105. ქრისტოსტომი (Chrysostom) 7 მაისი 1944 - 27 ნოემბ. 1976+ 1894-1976
 Koronaios, იხ. შენიშვნა 1

შენიშვნა 1. 1950 წლის 22 ივლისს, მიტროპოლიტი ქრისტოსტომი (Chrysostom) იყო არჩეული ლეროსის (Leros) მიტროპოლიტად, მაგრამ ის არ დათანხმდა ამ გადაადგილებას და არჩევნები ანულირდა.

სექცია F

მიტროპოლიები სამხრეთ-აღმოსავლეთ საშუალო აზიაში

ქალდიის (Chaldia), ხერიანის (Cheriana) და კერასუსის (Kerasous)
 სამიტროპოლიტო

ქალდიის (Chaldia), ხერიანის (Cheriana) და კერასუსის (Kerasous)
 მიტროპოლიტი, ყველაზე პატივცემული და ჰელენოპონტოს (Helenopontus)
 ეგზარხოსი

ქალაქი არგიროპოლისი (Argyropolis), განლაგებული ტრაპეზოუსის (Trapezous) სამხრეთით 80 კმ-ით დაარსდა როგორც თირას (Thyra) დასახლება (kolonia) ქრისტეს შობამდე 700 წელს, ბერძნების მიერ, რომლებმაც პირველებმა აღმოაჩინეს ვერცხლი ამ რეგიონში. რომის იმპერიის კონტროლის ქვეშ ის ქრისტეს შობამდე 63 წელს გადავიდა, ქრისტეს შობამდე 37 წელს პონტოს მეფე პოლემონ I-ს გადაეცა და ქრისტეს შობიდან 64 წელს ის კვლავ რომაელებმა დაიბრუნეს.

მრავალი საუკუნის შემდეგ, ის შეუერთდა ახალი რომის (ბიზანტიის) პროვინცია ქალდიას, რომელიც დაახლოებით 840 წელს შეიქმნა. სახელწოდება არგიროპოლისი (Argyroupolis) (ვერცხლის ქალაქი) განეკუთვნება რომაულ პერიოდს, ახლო-მახლო არსებული ვერცხლის საბადოს გამო. ტრაპზონის (Trebzond) იმპერიის ნაწილი 1204 წლიდან, ის იყო დაცული თავისი მთლიანი ადგილმდებარეობით მანამ, სანამ ის დაიპყრო ოსმანთა იმპერიამ 1479 წელს,

ტრაპზონის (Trebzond) იმპერიის დამხობიდან 18 წლის შემდეგ.

ეს ტერიტორია იყო ნეოკეისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტოს ნაწილი დაახლოებით 840 წლამდე, მანამ სანამ შეიქმნებოდა ტრაპეზუსის (Trapezous) სამიტროპოლიტო და, სხვა ეპარქიებს შორის, დაქვემდებარეში ჰყავდა ხერიანიის (Crieriana) ეპარქია. 1624-53 წლებში ხერიანიის (Cheriana) ეპარქია გახდა არქიეპარქია და იქცა სამიტროპოლიტოდ 1767 წლის ივლისში.

ქალაქი კერასუსი (Kerasous), განლაგებული შავი ზღვის სანაპიროზე ტრაპეზუსის (Trapezous) დასავლეთით 120 კმ-ით, გახდა ქალდიის (Chaldia) სამიტროპოლიტოს ნაწილი 1913 წლის 12 დეკემბერს.

კერასუსი (Kerasous) გახდა ნეოკეისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტოს ნაწილი ქრისტეს შობიდან 431 წლამდე და გახდა სამიტროპოლიტო 1085-1147 წლების განმავლობაში. კვლავ სამიტროპოლიტო 1621 წელს, ის იქცა საპატრიარქო ეგზარქატად 1644 წელს, 1698 წელს ტრაპეზუსის (Trapezous) სამიტროპოლიტოსთან მიერთებამდე. ამის შემდეგ ის დაუბრუნდა ეგზარქატის სტატუსს და 1774 წლის ივლისში კვლავ მიუერთდა ტრაპეზუსის (Trapezous). ამის შემდეგ, ის რჩებოდა სამიტროპოლიტოს შემადგენლობაში 1913 წლამდე.

ჩრდილოეთიდან ქალდიის (Chaldia) სამიტროპოლიტოს შემოსაზღვრავს შავი ზღვა, ტრაპეზუსის (Trapezous) სამიტროპოლიტო და როდოპოლისის (Rhodopolis) სამიტროპოლიტო; აღმოსავლეთიდან ტრაპეზუსის (Trapezous) სამიტროპოლიტო, როდოპოლისის (Rhodopolis) სამიტროპოლიტო და თეოდოსიოპოლისის (Theodosiupolis) სამიტროპოლიტო; სამხრეთიდან თეოდოსიოპოლისის სამიტროპოლიტო და კოლონიის (Kolonia) სამიტროპოლიტო; და კოლონიის (Kolonia) სამიტროპოლიტო და ნეოკეისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტო დასავლეთიდან.

სხვა მნიშვნელოვანი ქალაქებია: ხერიანია (Cheriana), არგიროპოლისის (Argyropolis) სამხრეთ-დასავლეთით 60 კმ-ით; სიისა (Syissa) [საიინი !], არგიროპოლისის (Argyropolis) სამხრეთით 60 კმ-ით; მესოქალდიონი (Mesochaldion), არგიროპოლისის (Argyropolis) ჩრდილო-დასავლეთით 20 კმ-ით; და თოანია (Thoania), არგიროპოლისის (Argyropolis) ჩრდილო-დასავლეთით 65 კმ-ით.

1916 წლის ივლისში არგიროპოლისი (Argyropolis) დაიპყრო რუსულმა არმიამ, მაგრამ, მეფის დამხობის შემდეგ, 1918 წლის 15 თებერვალს, რუსები გააძევეს. 1920 წლის იანვარ-ნოემბერში სამიტროპოლიტოს ტერიტორია იყო პონტოს ავღსახსენებელი ბერძნულ-სომხური რესპუბლიკის ნაწილი.

1923 წელს, მას შემდეგ რაც მოხდა მოსახლეობის გაცვლა საბერძნეთსა და თურქეთს შორის, სამიტროპოლიტოს ტერიტორიაზე აღარ დარჩა მართლმადიდებელი მოსახლეობა.

ქალდიის (Chaldia) მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ

- 15. სოფრონოუსი (Sophronius) ნოემბ. 1790 - 13 ნოემბ. 1818+ d. 1818
Lazaridis
- 16. სილვესტერ (Sylvester) II იანვარი 1819-6 აგვისტო 1830+ d. 1830
Lazaridis
- 17 თეოფილუს (Theophilus) სექტემბ. 1830 - 17 თებ. 1864 d. 1864
Adysaios
- 18. გერვასი (Gervase) 14 ივლისი 1864 - 1 მაისი 1905 1820-1906

- Soumelidis, გადამღვარი, 8 მარტი, 1906+
19. ლაურენტოუსი (Laurentiu) 1 მაისი 1905-25 ოქტომბერი 1922 d. 1928
Papadopoulos (to m. filippi)
20. ბასილი (Meletius) (პირველად) 25 ოქტ. 1922 - 10 მაისი 1924 1887-1941
Komvopoulos (ex m. Mithymna) გადაყენებული (to former, to m. Chaldia) იხ. შენიშვნა 1
ბასილი (Meletius) (მეორედ) 19 ივნისი 1930-2 ოქტ. 1930 1887-1941
Komvopoulos (ex former m. Chaldia) (to m. Drama)
21. კირილი (Alexander) 10 ოქტ. 1943 - 1 მაისი 1991+ 1908-1991
Axiotis
21. სპირიდონი (Ambrose) 18 ოქტ. 1903 - 25 აპრილი 1991 b. 1940
Papageorgiou (ex a. America) დროებით გადაყენებული

შენიშვნა 1. 1924-30 წლებში მიტროპოლიტი ბასილი გაემგზავრა ამერიკაში და დაირქვა „ამერიკის მიტროპოლიტი“. ამისათვის, 1924 წლის 10 მაისს ეკუმენურმა საპატრიარქომ მას ჩამოართვა სასულიერო წოდება. ექვსი წლის შემდეგ მან მოინანია თავისი საქციელი და იყო აღდგენილი.

კოლონიის (Kolonia) სამიტროპოლიტო

კოლონიის (Kolonia) მიტროპოლიტი, ყველაზე პატივცემული და ზედა პონტოს ეგზარხოსი

ქალაქი ნიკოპოლისი (Nikopolis), განლაგებული ტრაპეზუსის (Trapezous) სამხრეთ-დასავლეთით 180 კმ-ით და ქალაქი კოლონია (Kolonia), განლაგებული ნიკოპოლისის (Nikopolis) დასავლეთით 65 კმ-ით, დაარსდა ქრისტეს შობამდე 66 წელს, რომელი გენერლის, პომპეუსის მიერ. სწორედ პომპეუსმა დაუმორჩილა ეს ტერიტორია რომის იმპერიას. ქრისტეს შობამდე 37 წელს ორივე ქალაქი გადაეცა პონტოს მეფე პოლემონ I-ს და ქრისტეს შობიდან 64 წელს ისევ რომის იმპერიას დაუბრუნდა. დაახლოებით 1075 წელს ეს ტერიტორია დაიპყრეს თურქ-სელჩუკებმა, ხოლო დაახლოებით 1108 წელს აღადგინა ბიზანტიის იმპერიამ. 1204 წლის შემდეგ იგი მორიგეობით იყო ტრაბზონის (Trebzond) იმპერიისა და სელჩუკების, ან თურქმენტა ბატონობის ქვეშ. საბოლოოდ, 1473 წელს ქალაქები ოსმანთა იმპერიის კონტროლის ქვეშ მოექცა.

მეოთხე საუკუნეში ნიკოპოლისი (Nikopolis) და კოლონია (Kolonia) სევასტიის (Sevastia) სამიტროპოლიტოს ეპარქიებს წარმოადგენდა. მეცხრე საუკუნეში (879 წლამდე) კოლონია (Kolonia) გახდა არქიეპარქია და მეთერთმეტე საუკუნეში კი (1067 წლამდე) - სამიტროპოლიტო. 1391 წელს, დეპოპულაციის გამო, ის შეუერთდა ტრაპეზუსის (Trapezous) სამიტროპოლიტოს. ნიკოპოლისი (Nikopolis) სამიტროპოლიტოც დაახლოებით ამავე დროს გაუქმდა. ეს ტერიტორია მოგვიანებით ნეოკეისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტოს შეუერთდა და მეთვრამეტე საუკუნის განმავლობაში ნეოკეისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტოში შემავალი ნიკოპოლისის (Nikopolis) ეპარქიას წარმოადგენდა.

1889 წლის 10 იანვარს ეპარქია გახდა სამიტროპოლიტო, თუმცა ეწოდა კოლონიის (Kolonia) სამიტროპოლიტო იმის გამო, რომ თავიდან აეცილებინათ ეკუმენურ საპატრიარქოში

ნიკოპოლისის (Nikopolis) სახელის მქონე ორი სამიტროპოლიტოს არსებობა (ამავე სახელის სამიტროპოლიტო იყო ეპირუსში (Epirus), საბერძნეთში). მიუხედავად ამისა, კოლონიის (Kolonia) სამიტროპოლიტო ტახტი რჩებოდა ნიკოპოლისში (Nikopolis).

კოლონიის (Kolonia) სამიტროპოლიტო ჩრდილოეთიდან შემოსაზღვრავს ნეოკეისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტო და ქალდიის (Chaldia) სამიტროპოლიტო; აღმოსავლეთიდან ქალდიის სამიტროპოლიტო, სამხრეთიდან თეოდოსიოპოლისის (Theodesiupolis) სატიტროპოლიტო და ნეოკეისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტო; და ნეოკეისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტო დასავლეთიდან. სხვა მნიშვნელოვანი ქალაქებია: ანდირა, ნიკოპოლისის (Nikopolis) სამხრეთ-დასავლეთით 35 კმ-ით; და კაპსოსი (Kapsos), ნიკოპოლისის (Nikopolis) აღმოსავლეთით 30 კმ-ით.

1920 წლის იანვარ-ნოემბერში სამიტროპოლიტოს ტერიტორია იყო პონტოს ავადსახსენებელი ბერძნულ-სომხური რესპუბლიკის ნაწილი.

1923 წელს, მას შემდეგ რაც მოხდა მოსახლეობის გაცვლა საბერძნეთსა და თურქეთს შორის, სამიტროპოლიტოს ტერიტორიაზე აღარ დარჩა მართლმადიდებელი მოსახლეობა.

ნიკოპოლისის (Nikopolis) ეპისკოპოსები 1800-89 წლებში

11. იოანიკიუსი (Johnnicus) - 1832+ d. 1832
12. ქრისტოფერი (Christopher) ოქტ. 1932 - 1860 d. 1863
Fotianos, გადამდგარი
13. იერემია (Jeremias) 27 ნოემბ. 1864 - ოქტ. 1878+ d. 1878
Georgiadis (ex t.b. Nyra 13 თებ. 1860)
14. გერადიუსი (Gennadius) აგვისტო 1879-10 იანვარი 1889 d.?
Vasiliadis (ex former a. Rhodopolis), გადაყენებული

კოლონიის (Kolonia) მიტროპოლიტები 1889 წლის შემდეგ

13. დოროთეუსი (Dorotheus) I 2 იანვარი 1889 - 1894+ d. 1894
(ex m. Halepion)
14. ლეონტიუსი (Leontius) 15 თებ. 1894 - 29 აპრილი 1899 1944-1926
Choetouriotis (ex t.b. Lefki marti 1886) (to m. Philadelphia)
15. პოლიკარპი (Polycarp) 16 მაისი 1899 - 28 აპრილი 1911 1864-1935
Psomiadis (to former m. Neokaisaria)
16. სოფრონიუსი (Sophronius) II 8 აპრილი 1911 - 10 თებ. 1917+ d. 1917
Nistopoulos (ex former m. Kaisaria)
17. დოროთეუსი (Dorotheus) II 11 ივლისი 1917 - 17 იანვარი 1919 d. 1924
Christidis (ex m. Sozoagthoupolis) გადამდგარი, 24 ოქტომბერი, 1923+
18. გაბრიელი (Gabriel) (პირველად) 9 აპრილი 1967 - 29 დეკ. 2003+ 1819-2003

Premetidis

როდოპოლისის (Rhodopolis) სამიტროპოლიტო

როდოპოლისის (Rhodopolis) მიტროპოლიტი, ყველაზე პატივცემული და ლაზიკის (Lazica) ეგზარხოსი

ქალაქი როდოპოლისი (Rhodopolis) (დღევანდელი ქვაციხე, Kvatsikhe, საქართველო), განლაგებულია ქუთაისის აღმოსავლეთით 35 კმ-ით, ანტიკური კოლხეთის ტერიტორიაზე. მოგვიანებით ცნობილი როგორც ლაზიკა, სახელმწიფო ამ ტერიტორიაზე ჩამოყალიბდა ქრისტეს შობიდან მეოთხე საუკუნეში. 542 წელს, რომის იმპერიის გავლენის ნეიტრალიზების მიზნით, იგი დაიპყრო სპარსეთმა. თავისი გავლენის დაბრუნება რომის იმპერიამ შეძლო 549-56 წლებში სპარსეთის წინააღმდეგ მიმდინარე ლაზიკის ომის შედეგად. ამის შემდეგ ლაზიკა რჩებოდა რომის იმპერიის გავლენის ქვეშ დაახლოებით ქრისტეს შობიდან 700 წლამდე, მანამ, სანამ არ მოხდა ამ ტერიტორიის ოკუპაცია არაბების მიერ. ამის შემდეგ ლაზიკის მოსახლეობამ გადაინაცვლა სამხრეთ-დასავლეთით ტრაპზონამდე და შესაბამისად, ლაზიკა დაერქვა უკვე ლაზებით დასახლებულ ახალ ტერიტორიას.

როდოპოლისი (Rhodopolis) წარმოადგენდა ფაზისის სამიტროპოლიტოში შემავალ ეპარქიას. ფაზისის სამიტროპოლიტო გაუქმდა არაბების შემოჭრის შემდეგ და მეცხრე საუკუნეში მისი ტერიტორია შეუერთდა ტრაპეზოუსის (Trapezous) ახალ სამიტროპოლიტოს.

ტრაპზონის სამხრეთით, მთიან ტერიტორიაზე, სამი ისტორიული მონასტერი მდებარეობს. სუმელა (Soumela), დიკაიოსიმონის (Dikaiosimon) სამხრეთით 20 კმ-ით, გადმოცემის მიხედვით დაარსდა 386 წელს. ვაზელონი (Vazelon), დიკაიოსიმონის (Dikaiosimon) სამხრეთ-დასავლეთით 10 კმ-ით, გადმოცემის მიხედვით დაარსდა 270 წელს. მონასტერი პერისტერეოტა (Peristereota) კი, გადმოცემის მიხედვით, 752 წელს დაარსდა. ტრაპზონის იმპერიის მმართველობის პერიოდში სამივე მონასტერი იყო ეკლესიურად ავტონომიური და მათი ძალაუფლება გარშემომყოფ დასახლებაზეც ვრცელდებოდა. ეს ავტონომია 1461 წელს ამ ტერიტორიის ოსმანთა იმპერიის მიერ ოკუპაციის შემდეგაც გაგრძელდა და თითოეულ მონასტერს ჰქონდა საპატრიარქო ეგზარქატის სტატუსი. 1863 წლის მაისში სამივე ეგზარქატი გაუქმდა და მათ ადგილას ჩამოყალიბდა როდოპოლისის (Rhodopolis) ახალი არქიეპარქია. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ არქიეპარქიას დიდხანს არ უარსებია, 1867 წლის 7 სექტემბერს ის გაუქმდა და ისევ აღდგა სამი ეგზარქატი. 1920 წლის ოქტომბერში ეგზარქატები კვლავ გაუქმდა და ის როდოპოლისის ახალმა სამიტროპოლიტომ ჩაანაცვლა.

როდოპოლისის (Rhodopolis) სამიტროპოლიტოს სამხრეთიდან და აღმოსავლეთიდან ტრაპეზოუსის (Trapezous) სამიტროპოლიტო შემოსაზღვრავს, ხოლო სამხრეთიდან და დასავლეთიდან კი ქალდიის (Chaldia) სამიტროპოლიტო.

სამიტროპოლიტო ტახტი არის ქალაქ დიკაიოსიმონში (Dikaiosimon), ტრაპეზოუსის (Trapezous) სამხრეთით 25 კმ-ით. თურქული სახელი მიღებულია ამ ტერიტორიის სახელწოდებიდან რომის იმპერიის ბატონობის პერიოდში - მაჭუკა (Matsouka).

1916 წელს, რუსულმა არმიამ მოახდინა დიკაიოსიმონისა (Dikaiosimon) და მონასტერების ოკუპაცია, მაგრამ 1918 წელს, მეფის დამხობის შემდეგ, მოხდა მათი განდევნა ამ ტერიტორიიდან. 1920 წლის იანვარ-ნოემბერში სამიტროპოლიტოს ტერიტორია იყო პონტოს ავადსახსენებელი ბერძნულ-სომხური რესპუბლიკის ნაწილი. 1923 წელს, მას შემდეგ რაც მოხდა მოსახლეობის

გაცვლა საბერძნეთსა და თურქეთს შორის, სამიტროპოლიტოს ტერიტორიაზე აღარ დარჩა მართლმადიდებელი მოსახლეობა.

როდოპოლისის (Rhodopolis) იერარქები

(არქიეპისკოპოსები 1863-1867 წლებში, შემდგომში მიტროპოლიტები)

1. გენადიუსი (Gennadius) 3 იანვარი 1864 - 7 სექტ. 1867 d.†1894
Vasiliadis, დროებით გადამდგარი (to former, to b. Nikopolis)
2. გერვასი (Gervase) 16 ნოემბ. 1902 - 10 ოქტ. 1906 1867-1934
Sarasis (ex t.b. Nazianzos 28 ივლისი 1901) (to m. Korista)
3. ლეონტიუსი (Leontius) 10 ოქტ. 1906 - 22 სექტ. 1909 1844-1926
Chroutouriotis (ex m. Philadelphia) დროებით გადამდგარი, 2 ივნისი, 1926+
4. კირილი (Cyril) 22 სექტ. 1909 - 11 იანვ. 1944+1872-1944

Chatzipapadimitriou

5. იერონიმუსი (Hieronymus) 5 აგვ. 1954 - 17 ნოემბ. 2005+ 1912-2005
Konstantinidis (ex t.b. Trallis 28 იანვარი, 1951)

[[შენიშვნა: ავტორი სამწუხაროდ მოექცა საბჭოთა ეპოქის საისტორიო გავლენის ქვეშ, მაგალითად, ის იმეორებს XX ს.-ში შექმნილ ლეგენდას თითქოსდა დაახლოებით 700 წლისათვის დასაღუტო საქართველოდან ლაზები გადასახლდნენ ტრაპზონის რეგიონში და ამის გამო დაერქვა „ლაზიკა“ უკვე ლაზებით დასახლებულ ახალ ტერიტორიას. ამ უსაფუძლო ლეგენდას ავტორი უკრიტიკოდ იზიარებს, ამის გამო მიიჩნევს, რომ თითქოსდა როდოპოლისი ერქვა ქუთაისიდან „აღმოსავლეთით 35 კმ-ში მდებარე ქალაქ ქვაციხეს“. ასეთი ქალაქი ბუნებაში არასდროს არსებულა. ავტორი გულისხმობს ქუთაისის დასავლეთით მდებარე პუნქტ ვარციხეს. ჩვენი ნაშრომის ერთი ნაწილი ეხება კვლევას იმისა, რომ როდოპოლისი იმთავითვე მდებარეობდა არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ტრაპეზუნტის ლაზიკას ოლქში, რომ ლაზები ამ რეგიონში ყოველთვის ცხოვრობდნენ, რადგანაც ლაზებად მოგვიანებით იწოდნენ სტრაბონის „ალაზონები“ ანუ ქალდეები.]]

ტრაპეზუსის (Trapezous) სამიტროპოლიტო

ტრაპეზუსის (Trapezous) მიტროპოლიტი, ყველაზე პატივცემული და სრულიად ლაზიკის (Lazica) ეგზარხოსი

ქალაქი ტრაპეზუსი (Trapezous), განლაგებული შავი ზღვის სანაპიროზე, ინოის (Inoi) აღმოსავლეთით 225 კმ-ით, დაარსდა ქრისტეს შობამდე 756 წელს იონიელი (Ionian) ბერძნების მიერ სინოპიდან (Sinopi). რომის იმპერიის კონტროლის ქვეშ ეს ქალაქი ქრისტეს შობამდე 63 წელს მოექცა. ქრისტეს შობამდე 37 წელს ქალაქი გადაეცა პონტოს მეფე პოლემონ I-ს და ქრისტეს შობიდან 64 წელს ისევ რომის იმპერიას დაუბრუნდა. დაახლოებით იმ პერიოდისათვის, როდესაც კონსტანტინოპოლი დამარცხდა ევროპელ ჯვაროსნებთან, ტრაპეზუსმა (Trapezous) გამოაცხადა თავისი დამოუკიდებლობა როგორც ტრაპეზუსის (Trapezous) რომაულმა იმპერიამ და რჩებოდა დამოუკიდებელი 1461 წლის 15 აგვისტომდე, მანამ, სანამ არ მოხდა მისი ოკუპაცია ოსმანთა იმერიის მიერ.

თავდაპირველად ნეოკეისარიის (Neokaisaria) სამიტროპოლიტოში შემავალი ეპარქია, ტრაპეზუსი (Trapezous) გახდა არქიეპარქია მერვე საუკუნეში და შემდეგ გახდა სამიტროპოლიტო დაახლოებით 840 წელს. მეათე საუკუნისათვის ტრაპეზუსის (Trapezous) სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში შვიდი ეპარქია შედიოდა. მათი რაოდენობა მეთორმეტე საუკუნისათვის თვრამეტამდე გაიზარდა. ამის შემდეგ, ეპარქიების რაოდენობა ნელ-ნელა შემცირდა და მეთხუთმეტე საუკუნისათვის დარჩა მხოლოდ ორი - ქალდიის (Chaldia), ანუ კანინის (Kanin) ეპარქია, რომელიც მეჩვიდმეტე საუკუნის პირველ ნახევარში გახდა არქიეპარქია; და ოფისის (Ophis) ეპარქია, რომელიც გაუქმდა ამავე პერიოდისათვის. მეთვრამეტე საუკუნისათვის ამ ტერიტორიაზე ეპარქიები საერთოდ აღარ დარჩა.

ტრაპეზუსის (Trapezous) სამიტროპოლიტო ჩრდილოეთიდან შავი ზღვითა და ბათუმის ეპარქიით (საქართველოს საპატრიარქო) არის შემოსაზღვრული; აღმოსავლეთიდან მას თეოდოსიპოლისის (Theodosiupolis) სამიტროპოლიტო (ანტიოქის საპატრიარქო) შემოსაზღვრავს; სამხრეთიდან ქალდიის (Chaldia) სამიტროპოლიტო, როდოპოლისის (Rhodopolis) სამიტროპოლიტო და თეოდოსიპოლისის (Theodosiupolis) სამიტროპოლიტო; და დასავლეთიდან კი ქალდიის (Chaldia) სამიტროპოლიტო და როდოპოლისის (Rhodopolis) სამიტროპოლიტო.

სხვა მნიშვნელოვანი ქალაქები, რომელთაგანაც ყველა შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარეობს, არის: პლატანა (Platana), ტრაპეზუსის (Trapezous) დასავლეთით 15 კმ-ით; ფილოკალია (Philokalia), ტრაპეზუსის (Trapezous) დასავლეთით 45 კმ-ით; ელეუსი (Eleous), ტრაპეზუსის (Trapezous) დასავლეთით 65 კმ-ით; ტრიპოლისი (Tripolis), ტრაპეზუსის (Trapezous) დასავლეთით 85 კმ-ით; თესპაის (Thespais), ტრაპეზუსის (Trapezous) დასავლეთით 95 კმ-ით; კასიოპია (Kassiopi), ტრაპეზუსის (Trapezous) დასავლეთით 115 კმ-ით; გიმორა (Gimora), ტრაპეზუსის (Trapezous) აღმოსავლეთით 15 კმ-ით; ირაკლია (Iraklia), ტრაპეზუსის (Trapezous) აღმოსავლეთით 28 კმ-ით; სურმენია (Sourmena) ტრაპეზუსის (Trapezous) აღმოსავლეთით 35 კმ-ით; ოფისი (Ophis), ტრაპეზუსის (Trapezous) აღმოსავლეთით 50 კმ-ით; რიზე (Rizous), ტრაპეზუსის (Trapezous) აღმოსავლეთით 75 კმ-ით; მაპავრი (Mapavri), ტრაპეზუსის (Trapezous) აღმოსავლეთით 95 კმ-ით; ათინა (Athina), ტრაპეზუსის (Trapezous) აღმოსავლეთით 115 კმ-ით; არმინი (Armini), ტრაპეზუსის (Trapezous) აღმოსავლეთით 125 კმ-ით; არჩავისი (Archavis), ტრაპეზუსის (Trapezous) აღმოსავლეთით 150 კმ-ით; და აპსაროსი (Apsaros), ტრაპეზუსის (Trapezous) აღმოსავლეთით 165 კმ-ით.

1916 წლის 18 აპრილს მოხდა ტრაბზონის (Trabzond) ოკუპაცია რუსეთის არმიის მიერ. მათი განდევნა მოხდა 1918 წლის 24 თებერვალს. გაიმართა დისკუსია ამ ტერიტორიაზე პონტოს ბერძნულ-სომხური რესპუბლიკის ჩამოყალიბების შესახებ, რომლის დედაქალაქიც იქნებოდა ტრაბზონი (Trebzond). 1920 წლის იანვარში მოეწერა ხელი შეთანხმებას ამ რესპუბლიკის შექმნის შესახებ, ადგილობრივი მიტროპოლიტის ქრისტანთოსისა (Chrysanthos) და სასომხეთის პრემიერ-მინისტრის ალექსანდრე ჰატისიანის მიერ. შეთანხმება ითვალისწინებდა სამხედრო თანამშრომლობას საბერძნეთსა და სასომხეთს შორის ახალი სახელმწიფოს დაცვის მიზნით, და მართლაც, ოსმანთა იმპერიის რღვევის მიზეზით რეგიონში ხელისუფლების შესუსტების გამო, 1920 წლის იანვარ-ნოემბერში პონტოში ეს „უდღეური“ სახელმწიფო ფუნქციონირებდა.

თუმცა, ანტანტა (სამთა კავშირი: ინგლისი, საფრანგეთი, რუსეთი) არ დაეთანხმა ლოკალური სამხედრო სომხურ-ბერძნული არმიის არსებობას და 1920 წლის ნოემბერში თურქებმა, მუსტაფა

ქემალის მეთაურობით, აღადგინეს ხელისუფლება რეგიონში. ერზრუმში თურქული არმიის მიერ სომხების დამარცხებისა და 1920 წლის დეკემბერში მათი კაპიტულაციის შემდეგ, ახალი სახელმწიფოს შექმნის გეგმა ჩაიშალა, რამაც ფრიად სამწუხარო შედეგები მოუტანა რეგიონში არსებულ ბერძნულ და სომხურ მოსახლეობას. 1923 წელს, მას შემდეგ რაც მოხდა მოსახლეობის გაცვლა საბერძნეთსა და თურქეთს შორის, სამიტროპოლიტოს ტერიტორიაზე აღარ დარჩა მართლმადიდებელი მოსახლეობა.

ტრაპეზუსის (Trapezous) მიტროპოლიტები 1800 წლის შემდეგ

50. პართენიუსი (Pathenius) მარტი 1798 - 1830+ d. 1830
51. კონსტანტიუს (Constantius) I ივლისი 1830 - აპრილი 1879+ d. 1879
52. გრეგორი (Gregory) II 12 მაისი 1879 - 22 დეკ. 1884 1844-1925
Kalliadis (ex t.b. Nazianzo 1875) (to m. Thessaloniki)
53. გრეგორი (Gregory) III 29 დეკ. 1884 - 17 მარტი 1888 d. 1830
Giannaros (ex m. Philippoupolis)(to m. Rhodes)
54. ფილარეტუსი (Philaretus) 14 მაისი 1888 - 10 ოქტ. 1889 1848-1933
Vafidis (to m. Kastoria)
55. გაბრიელი (Gabriel) 10 ოქტ. 1889 - 23 აპრილი 1893 d. 1906
Latroudakis (ex m. Varna) დროებით გადამდგარი (to former, to m. Maronia)
56. კონსტანტიუს (Constantius) II 19 აპრილი 1893-18 ივნისი 1906+ d. 1906
Karatzopoulos
57. კონსტანტინე (Constantine) II 29 ივნისი 1906 - 2 აპრილი 1913 1859-1930
Arampoglous (ex m. Vellas)(to m. Kyzikos)
58. ქრისტანთუს (Crystanthus) (პირველად) 26 მაისი 1913 - 10 თებ. 22 1881-1949
Filippidis (to m. Matonia) იხ. შენიშვნა 1
ქრისტანთუს (Crystantus) (მეორედ) 27 ოქტ. 1922 - 13 დეკ. 1938 1881-1949
Filippidis (to m. Maronia)(to a. Athina/Head of Greek Church)

შენიშვნა 1. 1921 წლის 7 სექტემბერს მიტროპოლიტ ქრისტანთუსს (Chrystanthus) დაუსწრებლად მიესაჯა სიკვდილით დასჯა თურქეთის მართლმსაჯულების მიერ.

ფადისა ანუ პოლემონიონი

ძალზე მნიშვნელოვანია ახალი ქართული ისტორიოგრაფიისათვის ქალაქ ფადისას ლოკალიზაცია, საქმე ისაა, რომ VII მსოფლიო კრების აქტებს სამჯერ მოაწერა ხელი ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსმა ქრისტეფორემ, რომელიც „ტრაპეზუნტისა და ფასიდის ეპისკოპოსი“.

ფასიდი(ფადისა) ერქვა ცნობილ საეკლესიო და პოლიტიკურ ცენტრს ტრაპეზუნტთან ახლოს, მას ასევე პოლემონიონი ერქვა. ქალაქი პოლემონიონი იმდენად ცნობილი იყო, რომ მისი სახელის მიხედვით მის მომცველ პროვინციას პოლემონის პონტო ეწოდა. პოლემონი სამიტროპოლიტო ცენტრიც იყო.

ჩვენი მეცნიერები ფიქრობდნენ, რომ ფადისა არის ფოთი, ამიტომაც მიიჩნევდნენ, რომ ფოთში იყო ბერძნული სამიტროპოლიტო კათედრა, ცნობილი ფასისის სამიტროპოლიტოს სახელით. ჩვენი მეცნიერების აზრით შემდეგ ეს კათედრა ფოთიდან გადატანილი იქნა ტრაპეზუნტში.

ჩემი თვალსაზრისით კი „ფასიდის“ ქვეშ იგულისხმებოდა ტრაპეზუნტთან ახლოს, მის დასავლეთით, ორდუსთან ახლოს მდებარე ქალაქი ფადისა - ფატსა (თანამედროვე სახელი ფატსა).

ჩემი მოსაზრება, ვფიქრობ, ფაქტიურად დაადასტურა 2001 წელს ვაშინგტონში დაბეჭდილმა წიგნმა „Byzantine Seals“ აქ 83-ე გვერდზე განხილულია ქ. პოლემონიონის მონეტები და მოყვანილია ცნობა - „30. Polemonion. Polemonion, a twin town with fadisane/fatsa, gave its name to the river Boliman“ (Catalogue of Byzantine Seals at dumbarton oaks and in the Fogg Museum of art, volume 4, The East, 2001, გვ. 83).

მაშასადამე, ფადისა მეორე სახელად ერქვა ქ. პოლემონიონს, რომელიც ტრაპეზუნტის დასავლეთით მდებარეობდა. ერთ დროს თვითონ ტრაპეზუნტი, ვითარცა რიგითი საეპისკოპოსო შედიოდა პოლემონიონის ეპარქიაში, ხოლო ქრისტოფორემ VII ს-ში, ჩანს, სამიტროპოლიტო ცენტრად გადააქცია ტრაპეზუნტი, ხოლო ფადისა (ანუ ქ. პოლემონიონი) დაიტოვა თავისსავე სამღვდელმთავრო გამგებლობაში, ამიტომაც ასე იწოდა - „ქრისტეფორე ტრაპეზუნტისა და ფადისას ეპისკოპოსი“. ასევე მოაწერა კიდევ ხელი კრების დადგენილებებს.

№3 და №4 ნოტიციებით (806-815 წლებში) და ასევე №5 ნოტიციით (820-829 წლები) პ. ინგოროყვას კვლევით, ტრაპიზონის კათედრას ეწოდება - „პოლემონის პონტოს კათედრა“ მე-8 საუკუნეში (პ. ინგოროყვა, გვ. 237, შენიშვნა 1), პოლემონს - ფადისა ერქვა, ამ კათედრას კი „ფასიდისა“ ერქვა.

ე.წ. ფოთ-ფაზისისა დატრაპეზუნტის კათედრების ერთმანეთთან დაკავშირება შეცდომაა, ერთმანეთს ტრაპეზუნტისა და პოლემონიონის (ფასიდა-ფადისას) კათედრები უკავშირდებოდნენ.

თავი XVII

პეტრას ციხე-სიმაგრე და პეტრას სამეცნიერო-ისტორიული
 კათედრა

პეტრას ციხე-ქალაქი

ნ. აღონციის ცნობით ციხე-ქალაქი პეტრა მდებარეობდა იმპერიის ჩრდილო საზღვარზე. რადგანაც ლაზიკა იმპერიაში შედიოდა პეტრა მის ჩრდილოეთში მდებარეობდა. პეტრას აშენებდა დაფუძნებით იუსტინიანემ იმპერიის საზღვარი გააფართოვა ჩრდილოეთის მიმართულებით. იუსტინიანემდე იმპერიის ჩრდილო-საზღვარი მდებარეობდა ტრაპეზუნტთან ახლოს, რიხეს რაიონში, მხოლოდ იუსტინიანეს გაფართოების შემდეგ გადაიწია იმპერიის ჩრდილო საზღვარმა მდ. ჭოროხის შესართავამდე. ამ საზღვრის დასაფიქსირებლად იუსტინიანემ ააგო კიდეც პეტრას სიმაგრე და იმპერიის საზღვრების ამ გაფართოების წინააღმდეგ გაილაშქრა სპარსეთმა.

ასე რომ, პეტრა მდებარეობდა ლაზიკის ქვეყანაში და, იმავდროულად, იმპერიის ჩრდილო საზღვარზე, ანუ პეტრა ლაზიკის ჩრდილოეთში მდებარეობდა იმპერიის სასაზღვრო მდინარის ფაზისის ანუ ჭოროხის სიახლოვეს.

მრავალი ძველი უცხოური წყაროს თანახმად მდ. ფაზისი დიდხანს იყო ბიზანტიის იმპერიის ჩრდილო საზღვარი. ჩვენ მეცნიერებაში განმტკიცებული აზრით მდ.ფაზისი იყო მდ. რიონი, ეს თვალსაზრისი უცხოეთშიც გავრცელდა, ამიტომაც ზოგიერთი უცხოელის მტკიცებით VI საუკუნიდან და თვით თამარ მეფის დროსაც კი საზღვარი საქართველოსა და ბიზანტიას შორის გადიოდა მდ.რიონზე ანუ ფაზისზე. ამ აზრს იცავდა ცნობილი ბიზანტიოლოგი თ. უსპენსკი (იხ. პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ.267), ამჟამად იცავენ კარპოვი და სხვანი. მართლაც, თუკი რიონი ფაზისია, მაშინ, რადგანაც წყაროთა ცნობით საზღვარი ფაზისზე გადიოდა, სასაზღვრო მდინარე რიონი გამოდის, თვით XIII ს.-შიც კი. სინამდვილეში ფაზისად იწოდებოდა მდ.ჭოროხი, რომლის სიახლოვესაც იდგა პეტრას ციხე-სიმაგრე, რომელიც ბიზანტიის ჩრდილო საზღვარს იცავდა.

პეტრას ციხე-ქალაქი ზღვისპირას მდებარეობდა, ფაზისის სანაპიროსთან ახლოს. პროკოფი მაგალითად წერს: „სპარსთა ჯარი ისე მივიდა პეტრაში, რომ ფაზისი მარჯვნივ ჰქონდათ“ და სხვა მრავალი მსგავსი ფრაზა, რომელიც ფაზისთან პეტრას სიახლოვეს მეტყველებს. თუ ფაზისი არის რიონი, რიონი იმდენადაა დამორებული პეტრა-ციხისძირ-გონიოს, რომ ჯარის მარშრუტის აღსაწერად საჭირო იქნებოდა არა რიონის ხსენება, არამედ სხვა რომელიმე უფრო ახლოს მდებარე მდინარისა ანდა პუნქტისა.

მეორე შემთხვევაში არქეოპოლისთან ახლოს გამავალი სპარსთა ჯარი ეხმიანება არქეოპოლისის ბერძენ მებრძოლებს და მიემართება ფაზის-პეტრასკენ, თან იქადნება რომ მალე დაბრუნდება უკან – მათი დიალოგიდან აშკარაა, რომ არქეოპოლისი და პეტრაც ახლო არიან მდინარე ფაზისთან. ერთ რეგიონში, ერთ არეალზე არიან. სხვა დროს კი, პეტრაში დამარცხებულმა

მებრძოლებმა მდ. ფაზისი გადალახეს და თავს სწრაფად უშველეს, ასეთი მაგალითი ბევრია რომელთაგანაც ჩანს, რომ მდინარე ფაზისად ჭოროხი იწოდებოდა, ხოლო გონიოსთან ახლოს უნდა ყოფილიყო ქალაქი ფაზისი

მანძილები პერსარმენიდან პეტრამდე. პროკოფი კესარიელის ცნობით, სპარსეთის შაჰი და მისი ძალები პეტრას ციხე-სიმაგრეში, შავი ზღვის პირას, ფაზისის (ჭოროხის) შესართავთან მიემართებოდნენ პერსარმენიდან, კერძოდ კი, დვინის სანახებიდან. მისი ცნობით, სპარსული ჯარი ლაზიკაში ომების შუალედებში ისვენებდა და ძალებს იღდგენდა პერსარმენიაში, კერძოდ კი, დვინის სანახებში. აქედან ისინი მიემართებოდნენ საბრძოლველად პეტრაში. მართლაც, სპარსეთსა და ლაზიკას შორის იმყოფებოდა პერსარმენიის ქვეყანა, ანუ, სპარსელთა მიერ დაპყრობილი სომხეთის ქვეყანა და მისი ეკონომიკური ცენტრი დვინი. ამიტომაც დვინის სანახების შერჩევა სპარსული ჯარისთვის ლაზიკაში ლაშქრობის დროს ბუნებრივი იყო.

თული XX საუკუნის ისტორიკოსების მტკიცებით, სპარსული ჯარები პეტრაში შედიოდნენ სურამის უღელტეხილის გავლის გზით.

ქართული XX საუკუნის ისტორიკოსების მტკიცებით, სპარსული ჯარები პეტრაში შედიოდნენ სურამის უღელტეხილის გავლის გზით.

ჩვენ არ ვეთანხმებით ქართველ ისტორიკოსთა მტკიცებას, რომ სპარსული ჯარები პეტრაში სურამის გზით შედიოდნენ იმ ძალზე უბრალო მიზეზის გამო, რომ დვინიდან პეტრამდე V-VI საუკუნეებში არსებობდა პირდაპირი გზა. თანამედროვე პუნქტების სახელების გამოყენებით ეს გზა იყო – დვინი – ყარსი – არდაგანი – ართვინი – პეტრა. ეს იყო იმდენად ცნობილი გზა, რომ მის პირას IX-X საუკუნეებისთვის წარმოიქმნა „ქართველთა სამთავროს“ დედაქალაქი - არტანუჯი, ცნობილი სავაჭრო ქალაქი, რომელიც კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიტყვით, ვაჭრობდა სომხეთთან, აფხაზეთთან, იბერიასთან და სირიასთან. მაშასადამე, აღნიშნული გზა რეალურად სიცოცხლისუნარიანი იყო პირველ ათასწლეულში. თუ სპარსული ჯარი დვინიდან სურამის გზით გასწევდა პეტრაში, მას ორჯერ და სამჯერ უფრო გრძელი გზა უნდა გაეგლო. ჯერ ეს ჯარი უნდა შესულიყო თბილისში, შემდეგ სურამის გავლით დასავლეთ საქართველოში, გაეგლო ის თითქმის მთლიანად სურამიდან პეტრამდე და შემდეგ ჩართულიყო გააფთრებულ ომში. ეს კი სრულიად არარაციონალური გზა იქნებოდა, რადგანაც უკვე არსებობდა პირდაპირი გზა: დვინი – ყარსი – არტაანი – ართვინი – პეტრა, არსიანის ქედის გავლით, პერსარმენიის ქალაქ ყარსიდან არდაჰანამდე სულ 97 კმ-ია, არდაჰანიდან ართვინამდე – 99 კმ. ართვინიდან ბორჩხამდე – 37 კმ, ბორჩხიდან აჭარისწყლამდე – 29 კმ. აჭარისწყლიდან ბათუმამდე – 17 კმ. სულ ყარსიდან პეტრამდე დაახლოებით იქნებოდა 97+99+37+29+17=277 დაახლოებით 300 კმ, მაშინ, როცა პერსარმენიის აღნიშნული ქალაქიდან სურამის ქედის გავლით პეტრამდე იქნებოდა 800-900 კმ მაინც. მაშასადამე, ჯარი ივლიდა მოკლე და უკვე არსებული 300-კილომეტრიანი გზით.

ბრძოლები ქ. პეტრასთან ლაზიკის დიდი ომის დროს (542-562).

542 წ. „ლაზთა მეფის“ გუბაზ II-ის მიწვევით სპარსთა ჯარი პეტრას მიაღვა. მეთაურობდა შაჰი ხოსრო I. პეტრას ციხის აღებისას ირანელებმა გვირაბი გაიყვანეს. ერთი კოშკი ჩამოინგრა და ბიზანტიელი სტრატეგოსი ციხე დაიღუპა. პეტრაში სპარსთა ჯარი ჩაღვა (542 წ.).

549 წ. გუბაზ II-მ ახლა ბიზანტიის იმპერატორს სთხოვა დახმარება სპარსთა წინააღმდეგ. იუსტინიანემ 8000 მეომარი გამოგზავნა (აქედან 1000 ჭანი). ალყა შემოარტყეს პეტრას გუბაზის ლაშქართან ერთად. სპარსთა ლაშქარი კვლავ მიადგა პეტრას, გააძლიერა ციხის შიგნით მდგომი თავისი ჯარი და ახალი 3000 მეომარი ჩააყენა.

551 წელს ბიზანტიელებმა ბესას მეთაურობით იერიში მიიტანეს პეტრაზე. ქალაქს 2300 ირანელი იცავდა, ბიზანტიელთა ჯარში 6000 მეომარი იყო, ქალაქი აიღეს, მაგრამ 500 ირანელი აკროპოლისში გამაგრდა და ცეცხლში დაიწვა.

„ბიზანტიელებმა პეტრის ზღუდეები მიწასთან გაასწორეს, რომ მტერს ის მომავალში კვლავ არ დაეკავებინა“.

გუბაზს „მეფეს“ უწოდებდნენ რომაელები (ბიზანტიელები), მაგრამ ირანელები მას „მეფეს“ არ უწოდებდნენ – მერმეროეს წერილში იგი მეფედ არ იხსენიება.

ომი კიდევ 10 წელი გაგრძელდა (– სულ 20 წელი).

ბიზანტია ირანს შორის 562 წელს დაიღო ზავი 50 წლით. ლაზიკა ბიზანტიის ვასალურ ქვეყნად დარჩა.

(იქამდეც II ს-ის 30-იან წლებში ლაზთა მეფე მალასა დანიშნა რომის იმპერატორმა. IV ს – ბიზანტიის იმპერატორი უგზავნიდა სამეფო ნიშნებს ლაზთა მეფეს? მეფე წათე II-მ გვირგვინი იმპერატორისაგან მიიღო).

VII ს. ბოლოს იქცა ბიზანტიის პროვინციად. ლაზიკის ადგილობრივ მმართველს მეფის ტიტული ჩამოერთვა, მიეცა „პატრიკიოსის“ ტიტული.

ხე-ტყე პეტრაში. სპარსთა შაჰმა გადაწყვიტა შავი ზღვის სანაპიროზე შეეტანა გემთსაშენი მასალა, მას სურდა აეგო ხომალდები და ბერძნები გაეძევებინა შავი ზღვიდან. ამისთვის მან შეიტანა კიდევ ხე-ტყე ლაზიკის გავლით შავი ზღვის ნავსადგურში, მაგრამ ხე-ტყეს მეხი დაეცა დაიფერფლა და ხოსრომ გეგმა ვერ განახორციელა. ეს ღონისძიება მოეწყო პეტრას ომების დროს. როგორ უნდა შეეტანათ პეტრაში ხე-ტყე, რომელი გზით? პროკოფი წერს, რომ ხე-ტყე ნავსადგურში მიიტანეს დიდი გასაჭირით და შორი გზით, ისმის კითხვა – მთელი დასავლეთ საქართველო ტყეებით იყო დაფარული და თუ ლაზიკა დასავლეთ საქართველოა, რა საჭირო იყო აქ შორი გზიდან ხე-ტყის შეტანა? ან როგორ მიიტანეს ის პეტრასთან? მაგრამ თუ ფაზისი არის ჭოროხი, ჭოროხზე ხე-ტყე გადაჰქონდათ ბრტყელძირა ნაგებით, თავისი თვალთ ნახა დიმიტრი ბაქრაძემ, რომ მდ. ჭოროხზე დაცურავდნენ ბრტყელძირა ნაგები დღეში 50-200 ერთეული, რომელთაც კლარჯეთიდან ბათუმსა, რიხესა და ტრაპიზონშიც კი მდ. ჭოროხზე გავლით გადაჰქონდათ ჭოროხის ვრცელი ხეობის მოსახლეობისაგან აღებული საქონელი, მათ შორის უმეტესად ხე-ტყე. ეს ბრტყელძირა ნაგები ართვინიდან ბათუმამდე ჩადიოდნენ 8 საათში, ხოლო უკან დაბრუნებისათვის (ე.ი. ბათუმიდან ართვინამდე) ესაჭიროებოდათ 3-4 დღე. მთელი საქონელი, მათ შორის მარილი, ხორბალი, ხალხისათვის საჭირო სხვა საქონელი კლარჯეთში შედიოდა და გადიოდა ჭოროხის ნაგების საშუალებით, ჭოროხი იყო ალებ-მიცემობის არტერია. ასე, რომ ხოსროს თავის შავიზღვისპირა ნავსადგურებში და პეტრაშიც ხე-ტყე უნდა ჩაეზიდა ჭოროხის ნაგების საშუალებით.

40 სპილო. სპარსელები ისეთ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ პეტრას ციხის ალებას, რომ პერსარმენიდან პეტრაში 40 საბრძოლო სპილო შეიყვანეს. მათ კარგად იცოდნენ, რომ სპილოებს საკვების პრობლემა შეექმნებოდათ, რადგანაც 20 000 ცხენი უბალახობით დაელუპათ. ამიტომაც

ეცდებოდნენ მოკლე გზითა და სწრაფი მარშით გზის დაფარვას. ასეთია არა დვინი-თბილისი-ლიხნი-დასავლეთ საქართველო – პეტრას გზა, არამედ დვინი-არტაან-ართვინ-პეტრას 3-4-ჯერ უფრო მოკლე გზა, ამასთანავე ეს მოკლე გზა ნამდვილად იყო სავაჭრო, საერთაშორისო მნიშვნელობის გზა (თვით კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით, ამ გზაზე აღმოცენებული არტანუჯი საერთაშორისო ვაჭრობათა ცენტრი იყო), საეჭვოა ლიხნის გზას ასეთი მნიშვნელობა ჰქონოდა, მაშასადამე მოუწყობელიც იყო. არტაან-არტანუჯ-ართვინის გზა კი რეალურად არსებობდა. მხოლოდ ერთი მონაკვეთი არსიანის ქედზე იყო ძალზე ძნელი დასაძლევი. ამიტომაც სპილოების გადასაადგილებლად გზის ეს მოკლე მონაკვეთი მოჭრილი ხეებით ამოავსეს, აქ სპილოებმა გაიარეს და ფაზისის (ე.ი.ჭოროხის) გზით პეტრაში მივიდნენ. ანუ არტაანიდან გადავიდნენ პეტრაში. ვფიქრობ სპილოების გადაყვანა უფრო ადვილი იყო არსიანის ქედზე, ვიდრე სურამიდან მთელი დასავლეთ საქართველოს გავლით პეტრამდე მისვლა. ამიტომაც უფრო სარწმუნოდ მიგვაჩნია თვალსაზრისი ხოსროს მიერ არტაან-ართვინის გზის გავლის შესახებ.

პეტრას საეპისკოპოსო კათედრა

ისტორიულ ლაზიკაში (და ასევე ტრაპეზუნტის რეგიონში) მრავალ პუნქტს ერქვა „პეტრა“, მათგან ყველა არ ყოფილა საეპისკოპოსო კათედრა, ზოგი იყო ციხე-სიმაგრე, ზოგი სოფელი, მცირე ან დიდი ქალაქი, მათგან მხოლოდ ერთ-ერთი იყო საეპისკოპოსო ცენტრი. ჩვენთვის საინტერესოა თუ კონკრეტულად რომელ პეტრაში უნდა ჰქონოდა კათედრა - ლაზიკის სამიტროპოლიტოს ერთ-ერთ გამორჩეულ ეპისკოპოსს.

ლაზიკის პეტრათა შორის, ძველი ავტორების, განსაკუთრებით პროკოფი კესარიელის, ყურადღება მიიპყრო არა პეტრას საეკლესიო ცენტრმა - საეპისკოპოსო კათედრამ, არამედ სამხედრო-ადმინისტრაციულმა პუნქტმა - ცნობილმა ციხე-სიმაგრე პეტრამ, რომელიც იუსტინიანემ ააგო.

ჩვენი თვალსაზრისით, ამ ციხე-სიმაგრეში არ ჰქონოდა კათედრა ეპისკოპოსს, იმის გამო, რომ ჯერ ერთი, ეს პეტრა ძალე დაანგრეს თვით ბიზანტიელებმა, რათა სპარსელებს არ ჩაეგდოთ ხელში, ამასთანავე, ბიზანტიური საეპისკოპოსო კათედრები განლაგებულნი იყვნენ ეკონომიკურად დაწინაურებულ ცენტრებში, სადაც სამოქალაქო ცხოვრებისთვის შესაბამისი პირობები არსებობდა, ასეთი კი არ იყო პეტრას ციხე-სიმაგრე. მან მხოლოდ VI ს.-ში მიიპყრო ყურადღება, ვითარცა სტრატეგიულმა წერტილმა სპარსეთთან ომის დროს და VI საუკუნეშივე იქნა დაანგრეული, როდესაც ბიზანტია დარწმუნდა რომ, ის სტრატეგიულ პუნქტად არ გამოდგა ომიანობის დროს.

პეტრას საეპისკოპოსო კათედრად არ უნდა მივიჩნიოთ პეტრას ციხე სიმაგრე, არამედ ის უნდა ვეძიოთ ბაიბერდის (პაიპერტის) ახლოს – წერს ნ. ადონცი (ნ. ადონცი, სომხეთი იუსტინიანეს ეპოქაში, სპბ, 1908, გვ. 147. რუს. ენაზე).

ძველი შავიზღვისპირეთის ისტორიული გეოგრაფიის საერთაშორისოდ აღიარებული მკვლევარი ნ. ადონცი არ იზიარებდა თვალსაზრისს, რომ იუსტინიანეს მიერ ფაზისზე აგებულ პეტრას ციხე-სიმაგრეში მდებარეობდა საეპისკოპოსო კათედრა, მისი აზრით პეტრას კათედრა სხვაგან იყო საძებნი. თვითონ ის პეტრას კათედრას ეძებდა ბაიბერდთან. თუმცა საეპისკოპოსო საყდარი სხვა პეტრაშიც შესაძლოა რომ ყოფილიყო.

მაგალითად, ერთ-ერთი პეტრა მდებარეობდა ტრაპეზუნტის მახლობლად, მდინარე ხარტიშზე, სანაპიროდან 5 კმ-ის დაშორებით [აქ არის ძველი ქალაქი „არგირია“, მდინარის აღმოსავლეთ ნაპირზე მდებარეობს პეტრას ციხე, რომელსაც ახლა ბედრომას(პეტრომას) უწოდებენ (მდრ.: პეტრონი - ბედრომა). მდინარე ხარტიშზე აღნიშნული პუნქტის (არგირიას) სიახლოვეს კიდევ ორი სხვა ძველი ნაქალაქარი მდებარეობს - ფილოკალეია (გორელე), და ისხოპოლისი (ტირობოლუ). ისინი ქ. არგირიასთან ერთად ქმნიდნენ საერთო სამოქალაქო რეგიონს, სადაც 1879 წელს დაფიქსირებული იყო 30 ეკლესია. როგორც ვთქვით, აქ მდებარეობს „პეტრომას“ ციხე. შესაძლოა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს ფასისის სამიტროპოლიტოს „პეტრონის“ (პეტრას) საეპისკოპოსო კათედრა აქ მდებარეობდა და აქაურმა ეპისკოპოსმა მოაწერა ხელი VII მსოფლიო კრების აქტებზე ასე - „პეტრონის ეპისკოპოსმა განვსაზღვრე და წავწერე, სოფელსა შინა მეგრელთასა“.

როგორც ითქვა, ძველი ქართველი მთარგმნელები ბერძნულად მიჩნეულ სიტყვას „ლაზიკა“ თარგმნიდნენ ასე: „სოფელი მეგრელთა“, ანუ აღნიშნული ხელმოწერის თანახმად პეტრას (პეტრონის) საეპისკოპოსო კათედრა მდებარეობდა ლაზიკაში. საქართველოს ეკლესიის ძველი წმიდა მამები კი ლაზიკას უწოდებდნენ „მეგრელთა ქვეყანას“ (ტრაპეზუნტის რეგიონს), ე.ი. აქტში ეწერა „პეტრონი ლაზიკაში“. ტრაპეზუნტის რეგიონს, როგორც ითქვა, სამეგრელოც ერქვა. „არგ“, „ეგრ“ ფუძეთა მქონე სახელებს ტრაპეზუნტთან მრავალი პუნქტი ატარებდა, მათ შორის აღნიშნული ქალაქი პეტრას ციხესთან „არგირია“ (ამჟამად ჰალკაველა). აღსანიშნავია, რომ ზემოთ აღნიშნულ გორელე-ფილოკალეიას, ასევე ერთ ღროს ერქვა „გურელე“, რაც ეტიმოლოგიურად „ეგრ“ სახელთან ახლოა. „ეგრ“, „არგ“ ძირიანი სახელები ასევე არის ტრაპეზუნტიდან მოშორებით მდ. არაქსის (ფაზისის) სათავეებთან. მაგალითად ერზრუმის სამხრეთით 70-90 კმ-ში ისტორიულ მანრალიასთან ახლოს არის პუნქტი „ერგანი“, „არგინა“, ასევე ადგილის სახელია „არგოლია“ (ახლანდელი „უგურლუ“), არცთუ შორს მისგან არის ადგილი „ერგინ“ (ერგინკოუ) და სხვა მრავალი პუნქტი. ამ ფუძით („არგ“, „ეგრ“) კი სიტყვები ეგრისი, სამეგრელო და მრავალი სხვა ქართველთა აღმნიშვნელი ეთნონიმიცაა ნაწარმოები.

ძველ ქართულ წყაროებში, როგორც ითქვა, ტრაპეზუნტის ოლქს „სამეგრელო“ ერქვა. პეტრას კათედრა, სწორედ ამ „სამეგრელო-ლაზიკაში“ ანუ ჩვენი თქმით „სამხრეთის ეგრისში“ უნდა ყოფილიყო. როგორც ვთქვით, პეტრები მრავალი იყო - ათინას (ფაზარს) ძველად ერქვა ასევე პეტრა.

აღსანიშნავია, რომ ახლანდელ ბორჩხასა და ართვინს შუა მდ. ჭოროხზე არის სოფელი „პეტრული“.

ასევე ცნობილი იყო იუსტინიანეს მიერ აგებული ღვთისმშობლის ტაძარი სოფელ პეტრაში, რომელიც თეოდოსიოპოლისთან, ანუ არზრუმთან ახლოს იყო. ის ცნობილი იყო თეოდოსიოპოლისის პეტრას სახელით, შესაძლოა აქ იყო საეპისკოპოსო კათედრა, თუმცა ზიგანასთან ახლოს მდებარე პეტრუმიც არ უნდა გამოირიცხოს. ნ. აღონცი, როგორც ითქვა, პეტრას კათედრას ბაიბერდთან ეძებდა. მისი აზრით, სხვა იყო პეტრას ციხე-სიმაგრე და სხვაგან მდებარეობდა პეტრას კათედრა.

ზოგიერთი საეპისკოპოსო კათედრა ისტორიულ სამხრეთ ებრისში

სამხრეთ ეგრისი ერქვა ვრცლად გადაჭიმულ მხარეს, რომელშიც შედიოდა ოლქი მანრაღია (შემდგომი მანანაღი, მარდაღის გვერდით), ლაზივი (ტრაპეზუნტის ოლქი), ჭანივი (რიზეს ოლქი) და ეგრი (ჭოროხის შესართავის ოლქი). ნ.ა დონცის კვლევით აქ იყვნენ განლაგებულნი ფაზისის სამიტროპოლიტოს ზიგანას, საისინის, პეტრასა და როდოპოლისის საეპისკოპოსოები არაბთა შემოსევებამდე, მათ გარდა ამ რეგიონში სხვა საეპისკოპოსო კათედრებიც მდებარეობდნენ, მაგალითად ბიზანასა და სხვაგან.

ბიზანას, სადაც იჯდა ეპისკოპოსი, ასევე ერქვა ლეონტოპოლისი.

ჯანიაკს (ჯანჯაკონს?) – ერქვა ჯიმინი (ცუმიანი) – მას იმპერატორმა უწოდა იუსტინიანოპოლისი, აქაც იჯდა ეპისკოპოსი იუსტინიანოპოლისის (ეკელესენისა) – (ნ. აღონცი, გვ. 145).

იუსტინიანემ თეოდოსიოპოლისში ააშენა რამდენიმე ეკლესია და მონასტერი, მათ შორის ერთი პეტრიაში ანუ პეტრაში (ეს ხომ არ იყო პეტრა – სადაც იჯდა ეპისკოპოსი?) და კუკარიზში, ნიკოპოლში 45 მოწამის მონასტერი ააშენა. ბიზანაში – წმ. გიორგის ეკლესია.

ლისიორში და პეტრა – უნდა ვეძიოთ ბაიბერდის (პაიპერტის) ახლოს – წერს ნ. აღონცი (ნ. აღონცი, სომხეთი იუსტინიანეს ეპოქაში, სპბ, 1908, გვ. 147. რუს. ე ნაზე). კერამეონის საეპისკოპოსო IX ს-ში შედიოდა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში.

კერამეონი მდებარეობდა გიუმიშხანეს ჩრდილოეთით, ახლანდელი კრომი.

სპარსეთ-ბიზანტიის სასაზღვრო ხაზი გადიოდა ბიზანასთან ახლოს. აქ, საზღვართან მდებარეობდა პუნქტი „ვარდიშენი“ (გვ. 23). ვარდიშენის თარგმანი შესაძლოა იყოს ბერძნული „როდოპოლისი“, სადაც ეპისკოპოსი იჯდა. მაგრამ როდოპოლისის ოლქი მდებარეობდა ზიგანას მიმდებარე მიწა-წყალზე. ჩვენი აზრით როდოპოლისი იყო ქალაქი „ვარდა“ მდ. კალაპოტამისზე მდებარე სპეროფ-რიზეს დამაკავშირებელ გზაზე მთაში დაშორებული ზღვიდან დაახლოებით 30 კმ-ით. ეს ქალაქი აღნიშნულია 1923 წელს გამოცემულ ივ. ჯავახიშვილის რუკაზე. ქალაქი როდოპოლისის (ვარდას) აქ მდებარეობას მიუთითებს ის, რომ როდესაც კონსტანტინოპოლმა XIX ს-ში აღადგინა როდოპოლისის კათედრა ამ ქალაქის (ვარდას) ტერიტორია ვიდრე ზიგანამდე მოიცვა როდოპოლისის ეპარქიამ.

ბასიანს ბერძნები ფასიანს უწოდებდნენ. თავის მხრივ, ფასისს უწოდებდნენ არა მხოლოდ მდ. ჭოროხს, არამედ ევფრატსაც. საერთოდ, რადგანაც აღნიშნული რეგიონი ჭანეთ-სპერთან მდებარეობდა – ის ქართული მოსახელობით იყო დასახლებული. პ. ინგოროყვას კვლევით კი, ქართველები „ფასისს“ უწოდებდნენ წყალს, მდინარეს. ამ რეგიონში კი მდინარეების კელკიტის, ჭოროხის, ევფრატისა და არაქსის სათავეები იწყებოდა, ამიტომაც ამ ვრცელ რეგიონსაც მთლიანად შესაძლოა ფასისი-ფასიანი ეწოდებოდა.

**სამკლესიო იურისდიქციის გადმონათობის ასახვა
 ე. ვეიდენბაუმიან და გ. ყაზბეგთან**

ცნობილია, რომ პროკოფი კესარიელის აღწერით პეტრას სამხრეთით, დაახლოებით რიზეს რეგიონის ქრისტიანები ექვემდებარებოდნენ ე.წ. „ლაზთა ეპისკოპოსებს“.

რადგანაც ჩვენ ვეთანხმებით ნ. აღონცის მოსაზრებას, რომ ლაზიკის ცნობილი საეპისკოპოსოები (ზიგანა, როდოპოლისი, საისინი) მდებარეობდნენ არა რიონის ხეობაში, არამედ ტრაპეზუნტის მთიანეთში, ამიტომაც მიგვაჩნია, რომ პეტრას მომიჯნავე მიწა-წყლის ძველი ქრისტიანები შედიოდნენ ლაზიკის ანუ ტრაპეზუნტის მთიანეთის ეპისკოპოსების იურისდიქციაში.

ზემოთ აღნიშნულთან დაკავშირებით ვფიქრობთ, რომ მე-19 საუკუნეში ვეიდენბაუმისა და ყაზბეგის მიერ აღწერილი რელიგიულ-იერარქიული ურთიერთობანი ურთიერთდამოკიდებულებანი შესაძლოა გამოხატავს ძველად პროკოფის ეპოქაში დროს არსებულს.

მართალია აღნიშნულ მიწა-წყალზე მოსახლეობამ ძირითადად დაკარგა ქრისტიანული სარწმუნოება და მიიღო მაჰმადიანობა, მაგრამ, როგორც ითქვას, ახალი იერარქიული ურთიერთობანი ძველის გარკვეული ანარეკლი უნდა იყოს, მაგალითად, ე. ვეიდენბაუმი წერს ართვინის მოსახლეობის რელიგიული აღმსარებლობის და მათი იერარქიული ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ „ქალაქში არის 3 კათოლიკური ეკლესია, 4 მეჩეთი (აქედან ერთი ჯუმა) და ერთი სომხურ-გრიგორიანული ეკლესია. გრიგორიანები ექვემდებარებიან ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსს, კათოლიკე სომხებს ჰყავთ თავიანთი ეპისკოპოსი, რომლის გამგებლობაში შედის არდაგანი, ოლთა, ბათუმი, სომხური სოფლები შავშეთში. ეს ეპისკოპოსი ემორჩილება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს“ (ე. ვეიდენბაუმი - ბათუმიდან ართვინამდე, 2005. გვ. 68).

ლივანი, შავშეთი, არზრუმი და ტრაპიზუნტი ერთი რეგიონი რომ იყო ადმინისტრაციული თვალსაზრისით ამის შესახებ თავისი წიგნის სხვადასხვა ადგილას მიუთითებს გ. ყაზბეგი. სელინბეგი თავისი აჯანყების დროს შავშეთიდან აპირებდა თავისი ჯარით ერზუმსა და ტრაპიზონში შესვლას (გ. ყაზბეგი 3 თვე თურქეთის საქართველოში. 1995. გვ. 96). მაგალითად, გ. ყაზბეგის აზრით ლივანას პურით ამარაგებდა ყარსი (იქვე გვ. 108). ერზრუმი და ლივანა შავშეთ ლაზისტანი ერთი ეკონომიკური რეგიონი რომ არის მიუთითებს ყაზბეგი თავისი შრომის სხვა ადგილას (იქვე, გვ. 131). რაც ასახული იყო ასევე რელიგიულ-იერარქიულ ურთიერთდამოკიდებულებაში. მაგ. გ. ყაზბეგის ცნობით მთელი პარხალის ხეობის შემოსავლები ეძლეოდა ერზრუმის მეჩეთს. ის წერს „პარხალის ხეობა და მისი შემოგარენი ზოგჯერ ვაკუფად იწოდება, რადგანაც ბოლო წლებამდე ამ მხარის შემოსავლები ერზრუმის მეჩეთს ეძლეოდა“ (გ. ყაზბეგი 3 თვე თურქეთის საქართველოში. გვ. 142).

ე. ვეიდენბაუმისა და გ. ყაზბეგის მონათხრობიდან ჩანს, რომ შავშეთ-ლივანის, ლაზისტანის რელიგიური ცენტრები იერარქიულად ექვემდებარებოდნენ ტრაპეზუნტის ან ერზრუმის უფრო მსხვილ ცენტრებს. როგორც ცნობილია მე-11 აღნიშნულ მიწა-წყალზე კონსტანტინეპოლის საპატრიარქომ აღადგინა (ჩამოაყალიბა) ლაზიკის ეპარქია ანუ სამიტროპოლიტო ოლქი, ლაზიკის სახელწოდებით. მისი ცენტრი იყო ტრაპეზუნტი და განვრცობილი იყო არზრუმის (თეოდოსიოპოლისის) მიმართულებით ანუ ეკლესიური თვალსაზრისით, ოდესღაც არზრუმ-ტრაპეზუნტი ერთ საეკლესიო ოლქს ქმნიდა. მე-ნ საუკუნეშიც ამ ერთიანი ოლქის ნაწილები უნდა ყოფილიყო პეტრას, ზიგანას, საისინის და როდოპოლისის საეპისკოპოსოები. ამის ნაკვალევი მე-19 საუკუნეშიც შემორჩენილია, რაც აღწერილია აღნიშნულ მკვლევართა მიერ.

თაზი XVIII

ქუთაისი, უძიმერიონი, არქეოპოლისი, ნოქალაქეზი, როდოპოლისი და სხვა ქალაქები

ქუთაისი

საქართველოში ერთიდაიგივე სახელის მქონე ტოპონიმები მრავალია. ს. ყაუხჩიშვილმა აღნიშნა რომ „კუტ“, „ქუთ“ ფუძის მქონე ტოპონიმები მცირე აზიაშიც მრავალია. „ქუთაჰია“ – ამჟამადაც ქალაქის სახელია თურქეთში ყოფილ ქართველურ სამყაროში, გალატეას მიწაზე მდ. საქარიასთან ახლოს.

ჭოროხის ხეობაშიც არის ასეთი სახელის მქონე რამდენიმე პუნქტი. მაგალითად, მარადიდთან მდებარეობდა სოფელი „ქუთურეთი“, რომლის სახელიც ახლოა „ქუთათისთან“.

იმავე რეგიონში აღმოჩნდა მეორე ასეთი სახელის მქონე პუნქტი- „ქიფაისი“. ის მდებარეობს ჭოროხის ზემოწელში ქ. ისპირთან ახლოს 1923 წელს გამოცემული რუკის მიხედვით (შემდგენელი ევ. ბარამიძე, რედაქტორი ივ. ჯავახიშვილი). ქიფაისი იგივე „ქითაისი“ უნდა იყოს, რომლის სახელიც ახლოა სიტყვა „ქუთაისთან“, ხოლო ჭოროხის ხეობაში „კუტ“ ფუძის მქონე ტოპონიმები- კვაშტა, კვატია და სხვა - მრავალია.

ქუთაისის ზოგჯერ აიგივებენ ძველ წყაროთა აიასთან, კუტაიასთან ან პროკოფის ქუთათისთან: -

1) პლინიუსის მიხედვით (ან.წ. I ს.) აია მდებარეობდა ფასისის შესართავიდან 15.000 ნაბიჯზე, დაახლოებით 12-24 კმ.

2) სტრაბონის მიხედვით, „აიას მდებარეობას მიუთითებენ ქალაქ ფასისთან“ – თუ გავითვალისწინებთ, რომ ქალაქ ფასისის მდებარეობას მიუთითებენ მდ. ფასისის შესართავთან, აქედან გამომდინარე ქ. აიაც ზღვის სანაპიროსთან ახლოს ყოფილა.

ე.ი. პლინიუსისა და სტრაბონის მიხედვით, „აია“ – თუ ის იყო კუტაია – მდებარეობდა არა კოლხეთის სიღრმეში, არამედ ზღვის სანაპიროსთან ახლოს.

3) აპოლონიოს როდოსელის არგონავტიკის მიხედვით, აიეტის სამეფოს სატახტო ქალაქი იყო „აია“, სხვა თარგმანით „კუტაია“, ხოლო ქვეყანას ერქვა „აია“, სხვა თარგმანით – კუტაია.

თუ სად მდებარეობდა ის – აპ. როდოსელს გარკვეული არა აქვს.

აღსანიშნავია, რომ აპოლონიოს როდოსელი თავის პოემაში მოიხსენიებს იმ უძველეს ქალაქებს, რომელნიც არსებობდნენ არა მის დროს, არამედ წარსულში, წინა საუკუნეებში ძვ. წ. II ათასწლეულიდან, მაგრამ „ეს ქალაქები აღარ იყო მის დროს, ავტორი არგონავტიკის ძველ ისტორიას გადმოგვცემს“ (ვ. ჯაოშვილი, ქუთაისი, 1989, გვ. 64).

4) პროკოფი კესარიელის ცნობით, კოტაიონი, ანუ ქუთათისი მდებარეობდა მდ. რეონის ნაპირას. კვიტაიელი (კოტაიონელი) იყო აიეტი.

ანტიკური ეპოქის მრავალი წყაროს ცნობით კუტაია-ქუთაისი მდებარეობდა მდ. ფაზისზე, ზღვასთან ახლოს. დღევანდელი ქუთაისი კი მდებარეობს ზღვიდან დაშორებით, მდ. რეონის სანაპიროზე, ყვირილას შესართავის მალა.

ამჟამად მდ. რეონი იწოდება ფაზისად, მაგრამ ამ მტკიცებას ეწინააღმდეგება ს. ყაუხჩიშვილისა

და სხვათა გამოკვლევა, რომ მდ. ძირულაა სათავე ფაზისისა (რადგანაც მასზეა შორაპანი), მისი აზრით ძირულას შერთვის შემდეგ უკვე ყვირილა იწოდებოდა „ფაზისად“, ყვირილას შერთვის შემდეგ კი რიონი.

არცერთ ამ მონაკვეთზე თანამედროვე ქუთაისი არ მდებარეობს, ის უფრო მაღლაა. ე.ი. ქუთაისი რადგანაც არც ძირულასა და არც ყვირილაზე არ მდებარეობს და ყვირილა-რიონის შესართავის მაღლაცაა, ამიტომ, აქედან გამომდინარე, ღლეჯანდელი ქუთაისის მდებარეობა არ ეთანადება ანტიკური წყაროების კუტაიას მდებარეობას, მითუმეტეს, რომ კუტაიას ციხესიმაგრე „უქიმერიონი“ ვაკეზე იდგა წყართა ცნობით, ბაგრატი (ტაძრის) ციხე კი მაღალ გორაზეა და ის არ შეიძლება უქიმერიონად ჩათვალოს. ამიტომაც ს. ყაუხჩიშვილი უქიმერიონს პუნქტ დაბლაგომთან ეძებდა.

ანტიკური ქუთაისის ადგილმდებარეობის განსაზღვრისათვის გამოდგება თანამედროვე უქიმერიონისა და ქუთაისის არქეოლოგიური შესწავლა.

უქიმერიონის არქეოლოგია

არქეოლოგმა ო. ლანჩავამ უქიმერიონის ადგილმდებარეობის გამოსაკვლევად ჩაატარა საგანგებო საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიება, რის შედეგადაც არ დაეთანხმა დიუბუა დე მონპერეს მიერ ჯერ კიდევ XIX ს. 40-იან წლებში გამოთქმულ აზრს, რომ უქიმერიონი იყო ქუთაისის ციხე.

ო. ლანჩავამდე ს. ყაუხჩიშვილმა XX ს. 30-იან წლებში დაბეჯითებით დაასკვნა, რომ უქიმერიონი ნამდვილად არ იყო ღლეჯანდელი ქუთაისის ციხე.

მაშასადამე, თითქმის ორსაუკუნოვანი თვალსაზრისი რომელიც გაზიარებული იყო სამეცნიერო წრეების მიერ უქიმერიონის ქუთაისის ციხესთან იგივეობის შესახებ უარყოფილი იქნა.

მაშ სად მდებარეობდა უქიმერიონი?

„სხვადასხვა მეცნიერი უქიმერიონს სხვადასხვა მიმართულებით ვარაუდობდა. მაგალითად ი. სიხარულიძე მას დიდღვაბუნას (გორდის) ციხესთან აიგივებდა ცხენისწყლის მიდამოებში. ეს მოსაზრება მისაღებად მიაჩნდა სხვა მკვლევარებსაც (დ. მუსხელიშვილი), აკად. ნ. ბერძენიშვილი უქიმერიონს ცუცხვათის ციხესთან აიგივებდა. არის სხვა მოსაზრებანიც, უკანასკნელ წლებში ქუთაისსა და მის მიდამოებში ჩატარებული საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიების საფუძველზე ჩვენ შეგვექმნა აზრი უქიმერიონის წყალწითელას ხეობაში მდებარეობის შესახებ“ (ო. ლანჩავა, უქიმერიონის საკითხი, ქუთაისის მუზეუმის მასალები, კრებული VIII, 1996, გვ. 39).

მაშასადამე ო. ლანჩავა არ ეთანხმება ნ. ბერძენიშვილს, დ. მუსხელიშვილს და სხვა მეცნიერებს უქიმერიონის ადგილმდებარეობის განსაზღვრისას და მიაჩნია, რომ ეს ციხე წყალწითელას ხეობაში, კერძოდ მოწამეთაში უნდა ყოფილიყო.

აქედან კარგად ჩანს, რომ არქეოლოგიური ძიება არ იძლევა საშუალებას უქიმერიონის თანამედროვე ქუთაისთან განსაზღვრისა, მიზეზი ჩვენი აზრით ისაა, რომ უქიმერიონი უნდა ვეძიოთ ჭოროხისა და არა რიონის ხეობაში.

უქიმერიონი იყო ქუთათისის მახლობლად, მაგრამ სად იყო ქუთათისი? ბერძნული წყაროებით კოტაია - ქუთათისი არაა თანამედროვე ქუთაისი, რადგანაც კოტაია ფაზისის ზღვასთან შესართავის ახლოს მდებარეობდა და ამასთანავე კოტაიასთან გაედინებოდა მდინარე რეონი.

მიიჩნევა, რომ თანამედროვე რიონი არის ძველი წყაროების რეონი (სიტყვების გარეგნული

მსგავსების გამო), ამავე დროს ის თითქოს ფაზისადაც იწოდება. მაგრამ ფაზისი და რეონი სხვადასხვა მდინარეები იყო.

რონა, რეინი, რიონი, რეონი, რუა და სხვა ერთმანეთის მსგავსი სახელები მრავალ მდინარეს ერქვა უვრცელეს ტერიტორიაზე ბალტიის ზღვიდან კავკასიამდე, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მდინარე რეონი ჭოროხის ხეობაშიც იყო, ისევე როგორც იყო მრავალი პუნქტი „კუტ“ ძირის მქონე, რის შესახებ ს. ყაუხჩიშვილიც წერდა. მაშასადამე ჩვენი აზრით უქიმერიონიც ჭოროხის ხეობაშია საძებნი, კერძოდ კი იმ რევიონში, სადაც ჭოროხს აჭარისწყალი ანუ მდ. დოკონისი უერთდება.

მდ. დოკონისი, პუნქტი ნესოსი და უქიმერიონი

აჭარისწყლის სათავეში ამჟამადაც არსებობს სოფელი დოკონისი, რომლის სახელის მიხედვითაც, ჩანს VI ს.-ში აჭარისწყალს დოკონისს უწოდებდნენ.

აგათიას ცნობით პუნქტი ნესოსი მდებარეობდა დოკონისისა და ფაზისის შეერთების ადგილას, მაშასადამე ის ყოფილა ჭოროხისა და აჭარისწყლის შესართავში. აქ იდგა რომაელთა რაზმი.

აღსანიშნავია, რომ XIX ს. მოგზაურების ცნობით აქ XIX ს.-ში რუსთა რაზმებიც იდგა. რატომ?

იმის გამო, რომ აქ გადიოდა (ამჟამადაც გადის) ორი მნიშვნელოვანი გზა. ამ გზაჯვარედინიდან ერთი გზა მიემართება ზემო აჭარაში, რომლის საშუალებითაც ზღვისპირეთი უერთდება სამცხე-ჯავახეთს (ე.ი. ლაზიკიდან იბერიისაკენ), ხოლო მეორე გზა მიუყვება მდ. ჭოროხს - ართვინისა, არტანუჯისა და არდაგანისაკენ (ასევე ლაზიკიდან ძველი იბერიისაკენ).

მაშასადამე ნესოსი იბერიაში შესასვლელ ორ გზას აკონტროლებდა. აქ მანლობლად უნდა ყოფილიყო უქიმერიონის ციხე.

ქუთაისის არქეოლოგია

ქუთაისის ბაგრატის ტაძარი, როგორც ცნობილია დგას გორაზე, რომელსაც სამეცნიერო წრეებში „უქიმერიონს“ უწოდებენ, ჩვენში დადასტურებულ ფაქტად მიიჩნევა თვალსაზრისი, რომ ამ გორაზე მდებარე IV-VIII საუკუნეთა ეკლესიები (რომელთა ნაშთებსაც ახლანდელი მთავრის არქეოლოგებმა) შედიოდნენ კონსტანტინოპოლის ბერძნული საპატრიარქოს იურისდიქციაში.

ეს თვალსაზრისი იმდენად გამყარად დოგმაა არქეოლოგთა შორის, რომ არქეოლოგიური ნაშთების ანალიზს ახდენენ მის მიხედვით.

2003-09 წლებში ბაგრატის ტაძრის არქეოლოგიური კვლევისას IV-VIII საუკუნეთა საეკლესიო არქიტექტურის რამდენიმე ფენა გამოიყო.

არქეოლოგთა დასკვნით ბაგრატის ტაძრის ადგილას IV საუკუნეში ბიზანტიელებს აუშენებიათ სამნავიანი ბაზილიკა, ის V საუკუნეში დანგრეულა, V-VI საუკუნეთა მიჯნაზე ამ ნანგრევებში აღუმართავთ რაღაც ორსათავსოიანი ნაგებობა, მალევე, VI საუკუნის 20-30-იან წლებში ბაზილიკა კვლავ აღუდგენიათ, მაგრამ ის VI ს. შუაში დანგრეულა, VII ს.-ში მის ადგილას ახალი ეკლესია აღუმართავთ, რომელიც მურვან ყრუს დროს დანგრეულა და აღუდგენიათ VIII ს. ბოლოს.

არქეოლოგი რ. ისაკაძე IV ს.-ის სამნავიანი ბაზილიკის პირველ ნგრევას უკავშირებს ლაზიკაში სპარსეთ-ბიზანტიის ომს, რომლის ეპიცენტრში პროკოფი კესარიელისა და აგათიას მიერ ნახსენები „ქუთათისიც“ მდებარეობდა.

მისი აზრით, რადგანაც 523 წლამდე ლაზთა მეფე წათე „გადავიდა წარმართთა სარწმუნოებაზე და აღასრულებდა ყოველგვარ სპარსულ წესს“ სამნავიანი ბაზილიკის ნგრევაც შეიძლება წარმართობას დაუკავშირდეს.

ამ პერიოდში აღუმართავთ ამ დანგრეულ ტაძრის ადგილას „ორ-სათავსოიანი ნაგებობა, რომელშიც ხანგრძლივი ცეცხლის ნაკვალევი აღმოჩნდა, რაც იმას მიუთითებს, რომ აქ ცეცხლთაყვანისმცემელთა სალოცავი კერა იყო აღმართული.

შემდეგ წათე კვლავ გაქრისტიანდა (526) წელს, შესაბამისად ბაზილიკა კვლავ აღუდგენიათ.

„ბაზილიკის მეორე და საბოლოო ნგრევა VI ს.-ის შუახანებში „დიდ ომიანობას“, კონკრეტულად კი ქუთაისში დაბანაკებულ ირანელთა (მერმეროეს) გარნიზონს უნდა დაუკავშიროთ“. (რ. ისაკაძე, ქუთაისის ადრექრისტიანული ეკლესიები, ქართველური მეცკვიდრობა, XIII, 2009, გვ. 140).

როგორც ვხედავთ არქეოლოგიურ მონაპოვარს ხსნიან შეიძლება ითქვას, ხელოვნური, დოგმად მიღებული თვალსაზრისით, რომ დასავლეთ საქართველოს ლაზიკა ერქვა, ხოლო ლაზთა მეფეების ქალაქი იყო თანამედროვე ქუთაისი. ლაზიკის დედაქალაქად მიიჩნევა ასევე ნოქალაქევი და ფოთიც (ვითარცა ფაზისის სამიტროპოლიტო ცენტრი, „მეტრო-პოლის“ კი დედაქალაქს ერქვა).

როგორც ვიცით, ბიზანტიამ შეძლო სპარსეთის დამარცხება და მისი განდევნა არა თუ ლაზიკიდან, არამედ მთელი კავკასიიდან, უფრო მეტიც ჰერაკლე კეისარმა საერთოდ ბოლო მოუღო სპარსულ სახელმწიფოს თავის ლაშქრობის შედეგად. ლაზიკაში ბიზანტია სრულიად გაბატონდა.

თუ კი დასავლეთ საქართველო იყო ლაზიკა, მაშინ დასავლეთ საქართველოს IV-VIII-IX საუკუნეების ეკლესიების არქეოლოგიური მასალაში უნდა აღმოჩენილიყო უამრავი ბერძნული წარწერა, ასეთი კი არ აღმოჩნდა, უფრო მეტიც, ქუთაისში, ბაგრატიის გორაზე აღმოჩნდა არა ბერძნული, არამედ შესანიშნავი ქართული ასომთავრული წარწერა - „ამ ფენას ეკუთვნის წარწერა (ასომთავრული ასოებით დაქარაგმებული წარწერა - „გ - ბ“) ანტიფიქსზე“ (იქვე, გვ. 141).

შეიძლება დავსვათ კითხვა - რატომ არ შეეჭვდნენ არქეოლოგები, როცა ბერძნულის ნაცვლად ქართული წარწერები აღმოაჩინეს, როგორ ჯდება ეს წარწერა იმ თვალსაზრისში რომ დასავლეთ საქართველო IV-IX საუკუნეებში კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იყო, ფაქტები ხომ არ ეწინააღმდეგებიან მათ მიერ გათავისებულ „ქართიზაციის“ დოგმებს?

შესაძლოა, არქეოლოგი რ. ისაკაძე მართალია, როცა მიიჩნევს, რომ V საუკუნეში სამნავიანი ბაზილიკა გადააკეთეს ცაცხლთაყვანისმცემელთა საგზებელად, მითუმეტეს, რომ არქეოლოგიური მასალა იძლევა ამის თქმის საშუალებას, მაგრამ ეს მოვლენა დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო არა ლაზთა მეფე გუბაზის გაწარმართებასთან არამედ ზოგადად, ქართლის სამეფოში მომხდარ მოვლენასთან, - V ს. დასაწყისში (ვახტანგ გორგასლამდე), მემატიანეს თქმით, „დაიპყრეს ქართლი სპარსთა და განრყუნეს ეკლესიანი და დამალეს ჯვრები ქართველთა და ყოველთა შინა ეკლესიათა ქართლისათა ცეცხლის მსახურთა სპარსთა ალაგზნეს ცეცხლი“.

ქუთაისი, ყველა ძველი ქართული წყაროს მიხედვით, არგვეთთან ერთად ყოველთვის შედიოდა ქართლის სამეფოში:

„მოქცევაი ქართლისაი“-ს მიხედვით, აზოს სამეფოს საზღვარი იდო მდ. ეგრისწყალზე.

ქართლის ცხოვრების მიხედვით, ფარნავაზის სამეფოშიც ეგრისი და არგვეთი საერისთაოები იყვნენ. ისინი შედიოდნენ ე. წ. „დასავლეთის ერისთავთა“ ჯგუფში ქრისტიანობამდე.

I საუკუნეში მეფე ადერკის სამეფოშიც შედიოდა ეგრისი, ისევე, როგორც ყველა შემდგომ საუკუნეში, რის შესახებაც სხვა თვეებში გვაქვს მითითება.

ერთი სიტყვით ყველა ქართული წყაროს ცნობით ეგრისი და მითუმეტეს არგვეთი - არა ლაზთა სამეფოში, არამედ ქართლის სამეფოში შედიოდა.

ლაზთა სამეფოში ქუთაის-არგვეთის ყოფნის შესახებ თეორია შეითხზა XX ს. სამეცნიერო წრეებში.

ასე, რომ სხვაა წყაროთა მითითება და სხვაა შემდეგ შექმნილი სამეცნიერო-ლიტერატურული თვალსაზრისი.

არქეოლოგ რ. ისაკაძის დაკვირვება მნიშვნელოვანია იმით, რომ მისი მონაპოვარი სრულიად ეთანადება წყაროს, რომ ქართლის ეკლესიებში V ს.-ის I ნახევარში „ცეცხლის მსახურთა სპარსთა ალაგზნეს ცეცხლი“. ქუთაისის სამნავიანი ბაზილიკაც მაშასადამე საგზებელად გადაუკეთებიათ, ვახტანგ გორგასალის დროს ვითარება გამოსწორდა და ეს ბაზილიკაც აღდგენილა.

ლაზთა სამეფოში, ანუ ბიზანტიელთა საეკლესიო იურისდიქციაში რომ ყოფილიყო ქუთაისის ძველი ტაძრები, როგორც ითქვა იქ უსათუოდ აღმოჩნდებოდა ბერძნული წარწერები, მაგრამ როგორც ითქვა აღმოჩნდა არა ბერძნული, არამედ ქართული წარწერა, შესანიშნავი ასომთავრული ასოებით ამოკვეთილი ტაძრის ანტიფიქსზე. რ. ისაკაძემ გამოაქვეყნა მისი ფოტოც (რ. ისაკაძე, ქუთაისის ადრექრისტიანული ეკლესიები, ქართველური მემკვიდრეობა, 2009, გვ. 148).

ეგრისი ეკლესიურად ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში რომ შედიოდა VI საუკუნეშიც, ამის შესახებ წერს იოანე დრასხანაკერტეცი, სომეხთა X საუკუნის პატრიარქი. მისი სიტყვით-კირიონი ეგრისის არქიეპისკოპოსიც იყო „წინანდელი წესის“ თანახმად.

კირიონი VI ს. ბოლოსა და VII ს. დასაწყისში მოღვაწეობდა, მისი „წინანდელი დრო“ კი VI ან V-VI საუკუნეები იქნებოდა.

ქართულ წყაროებში ეგრისი ქართლის ეკლესიის ნაწილი იყო, მაგალითად, ნიქოზელის სამწყსოში შედიოდა დასავლეთ საქართველოს მთიანეთი გლოლა-ლებითურთ, ხოლო ვახუშტის ცნობით კათალიკოსობის დაწესებამდე (V ს.-მდე) „სამოქალაქო“ სამთავროელი ეპისკოპოსის სამწყსოში შედიოდა.

ნუმიზმატიკა.

ძალზე მნიშვნელოვანია ნ. უგრეხელიძის, როგორც ნუმიზმატიკოსის დაკვირვება, რომ III-VI საუკუნეებში მთელ საქართველოში, როგორც აღმოსავლეთში, ისე დასავლეთში ერთიანი ფულადი სისტემა მოქმედებდა. „ეს იმას ნიშნავს, რომ აღნიშნულ საუკუნეებში აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველო ერთ პოლიტიკურ სივრცეში მოიაზრებოდა“ (ნ. უგრეხელიძე, საქართველო ნუმიზმატიკული მასალის მიხედვით, ქართველური მემკვიდრეობა, XIII, გვ. 238).

ეს დაკვირვება იმითაა მნიშვნელოვანი, რომ აქამდე ითვლებოდა თითქოსდა დასავლეთ საქართველოში III-VI სს-ში მხოლოდ ბიზანტიური, ხოლო აღმოსავლეთში სპარსული მონეტები იყო გავრცელებული და თითქოსდა ისინი მეტოქეობდნენ ერთმანეთთან. ნ. უგრეხელიძემ ფაქტებით დაადასტურა, რომ

ეს ასე არ იყო და საქართველოს ყოველ კუთხეში ერთნაირი ფულადი სისტემა მოქმედებდა, ანუ დასავლეთ საქართველო არ იყო მაინცდამაინც ბიზანტიის ხელღებული. რაც ეკლესიურ იურისდიქციასაც გამორიცხავს.

ეტიმოლოგია (მერია-უქიმერიონი, ქუთურეთი-ქუთათისი). პროკოფი, როგორც ითქვა, წერს, რომ უქიმერიონის ციხე იდგა არა გორაზე, არამედ „ქუთათისის ვაკეზე“.

საერთოდ დასავლეთ საქართველოს ვაკეზე ტოპონიმი უქიმერიონი არ გვხვდება.

პროკოფის აზრით, ქუთათისიც და უქიმერიონიც ლაზიკაში მდებარეობდნენ, ჩვენი აზრით ლაზიკა ერქვა არა რიონის ვაკეს, არამედ ჭოროხის აუზს, ამიტომაც არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ჩვენს მიერ ლაზიკად მიჩნეულ ჭოროხის ხეობაში ვეძებთ შესაბამის ტოპონიმებს.

პირველ რიგში ვფიქრობთ, რომ სიტყვა „უქიმერიონის“ ფუძის ერთი ნაწილი უნდა იყოს „მერი“ - ან „მერე“ (უქი-მერი-ონი).

გვაქვს თუ არა ჭოროხის აუზში მსგავსი ფუძის მქონე ტოპონიმები, ასეთებია უამრავი - ტ. ფუტკარაძის განმარტებით აჭარასა და მიმდებარე რეგიონებში „მერია“, „მერე“ ეწოდება მდინარის პირა გავაკებულ ადგილს.

ე. ვეიდენბაუმის წიგნის განმარტებით „მერია - ვაკე ადგილია“. ე. ვეიდენბაუმის წიგნი საერთოდ განმარტავს თუ რას აღნიშნავს სიტყვა „მერი“ - „სოფ. ხება მდებარეობს ჭოროხის მარჯვენა ნაპირზე... სოფელი ღებიმერი, რომელიც ნაჩვენებია რუკაზე კატაფხიის პირდაპირ, აღარ არსებობს, ეს ალბათ, ხება ან ხები-მერი (მერი-ვაკე), რადგანაც სოფელი ნამდვილად კატაფხიის პირდაპირ მდებარეობს. ხების ქვემოთ, მარადიდთან მისვლამდე არის სოფ. ოლგაური“ (ე. ვეიდენბაუმი, ბათუმიდან ართვინამდე, 2005, გვ. 77).

მამასადაძე, მერია-მერე-მერი - ესაა ვაკე ადგილი წყლის პირას (ე. ვეიდენბაუმისა და ფუტკარაძის განმარტებათა შეჯამებით).

სოფელს ხებიმერი ეწოდება გავაკების ანუ ვაკე ადგილზე მდებარეობის გამო.

ე. ვეიდენბაუმის წიგნის გამოცემლებიც „გეოგრაფიულ სახელთა საძიებელში“ განმარტავენ „ხები-მერი (მერი-ვაკე)“ ანუ ხები-მერი ნიშნავს „ხების ვაკეს“ (იხ. იქვე, გვ. 93).

აჭარაში „მერეთისხევი“ დასახლებული რეგიონია სხალთასთან, შავშეთში კი არის „იმერხევი“ (გ. ყაზბეგი, სამი თვე, გვ. 47, 71).

იმერხევისწყლის შენაკადია მდ. „ყვირილა“ შავშეთში (გ. ყაზბეგი, სამი თვე, გვ. 75). შავშეთში მდ. ყვირილას ახლოს გაედინება მდ. სხლობანისწყალი, რომელიც გაივლის სოფელ მერიასთან (იქვე, გვ. 81).

ჩვენი აზრით ასეთივე წარმოებისაა სიტყვა „უქიმერიონი“ (მისი ფუძე უნდა იყოს „უქიმერი“, ხოლო „ონი“ - სუფიქსი), რადგანაც უქიმერიონის ციხე ვაკე ადგილზე მდებარეობდა პროკოფის თქმით. ეს სიტყვა ისევეა ნაწარმოები, როგორც ვთქვათ სიტყვა „ხები-მერი“.

„უქიმერი“ (უკი-მერი) კი ზემოთ მოყვანილი განმარტების („მერ“-ვაკე) თანახმად უნდა ნიშნავდეს „უკი-ვაკე“. ანუ ვაკე ადგილზე (მერეზე) მდებარე რაღაც ადგილს „უქის“ (უკის) სახელის მქონეს.

გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში ნახსენები „მერეს მონასტერი“ ალბათ შედარებით ვაკე ანუ „მერე“ ადგილზე მდებარეობდა. ამჟამადაც შავშეთ-არტანუჯ-ლიგანში ისევე, როგორც გურია აჭარაში უამრავი ტოპონიმია „მერე“ ფუძით, მაშინ, როცა რიონის დაბლობზე, თუ არ ვცდები, ასეთი სახელები არ გვხვდება.

მსგავსადვე, ალბათ შეიძლება ითქვას სიტყვა „კუტაის“ შესახებაც. ს. ყაუხჩიშვილის განმარტებით „კუტ“ ძირით მცირე აზიაშიც მრავალი ტოპონიმი არსებობდა. მართლაც ასეთი ფუძის მქონე სახელები ჩვენ მრავლად გვხვდება ართვინ-ლიგან-არტანუჯ-ლაზისტანის რეგიონში. მათ შორისაა აჭარაშიც ერთ-ერთი ადგილის სახელი, ესაა სოფელი „კვატია“. გ. ყაზბეგი აღნიშნავს შავშეთისაკენ მიმავალ გზაზე მდებარე სოფელ კვატიასთან „გიგანტური წყაროს“ შესახებ (გ. ყაზბეგი, დასახ. ნაშრ. გვ. 48). ჩვენი აზრით იმავე ძირის სახელთა რიგში უნდა იყოს ე. ვეიდენბაუმის მიერ აღწერილი სოფელი „კატაფხია“, რომელიც ლეხიმერის ახლოს მდებარეობდა (ე. ვეიდენბაუმი, გვ. 77). აღსანიშნავია, რომ გურიაშიც სოფელ მერიასთან ახლოს მდებარეობს ერთ-ერთი ბორცვი (მთა), რომელსაც ადგილობრივი მოსახლეობა უწოდებს „კატის ციხეს“. ასე, რომ ფუძეები „მერია“ და „კატ“ (კუტ) საქართველოს რამდენიმე რეგიონში გვერდიგვერდ მოიხსენიება (ლეხიმერი, კატაფხია, მერია - კატისციხე, უქიმერიონი - კუტაია) ასე, რომ პროკოფის მიერ ნახსენები ამ ძირების მქონე ადგილები დასავლეთ საქართველოს ვაკის გარდა, სხვა რეგიონებშიც შეიძლება მოვიპოოთ. როგორც ითქვას, თურქეთშიც არის ქალაქი – კუტაჰია.

პროკოფი კესარიელის მიერ ნახსენები ლაზიკის პუნქტის სახელი – „უქიმერიონი“, როგორც აღინიშნა, ეტიმოლოგიურად წააგავს „დაბამერი“-სს. მათი საერთო ფუძეა „მერი“, მერე.

აღსანიშნავია, რომ ქართულ წყაროებში ეს სახელი სხვადასხვა ფორმით გვხვდება – მაგალითად, ანასეულ და ჭილაშვილისეულ „ქართლის ცხოვრებაში“ დაბამერისას ნაცვლად გვხვდება „ბაბამერისა“, ხოლო მარიამისეულ ერთერთ ადრეულ ნუსხაშია – „შაბასა მერისა“.

პუნქტი „დაბა“ მდებარეობს მდ. იმერხევის ხეობაში, თუმცა „დაბამერი“ შეიძლება სხვა იყოს. „მერე“ – „მერი“ აჭარულ-შავშური დიალექტით ერქვა მდინარისპირა მოვაკებულ ადგილს, ე.ი. „მერი“ არის ვაკე;

იგივე უნდა იყოს სიტყვაც - „უკი“ (უ=ვა), ე.ი. უკი - ვაკე ადგილი.

კლარჯეთის „მერე“ მდებარეობს მდ. კარჩხალის ხეობაში, კლდეთა შორის საგანგებოდ მოვაკებულ ადგილზე მონასტრის ეკლესიის ასაშენებლად. დედა ფებრონიამ აქ დააარსა მონასტერი IX ს-ში.

უქიმერიონი ანუ „უკიმერიონი“ უნდა იყოს უკი-მერი-ონი ანუ მდინარისპირა სწორი (ვაკე) ადგილის ციხე-სიმაგრე

აჭარისწყლის ხეობის გზათა მაგისტრალების უმოკლესი განტოტება სოფ. აჭარისწყალთან იწყებოდა, სადაც აჭარისწყალი ერთვის მდ. ჭოროხს. აჭარისწყლის მარცხენა სანაპიროს საშუალებით სოფ. მერისისა და უჩხითის გადასასვლელებთან ხეობა დაკავშირებული ჩანს მაჭახლის ხეობასთან.

სოფლის სახელი „მერისი“ ჩვენთვის იმითაა საინტერესო, რომ მასში გამოიყოფა ფუძე „მერი“, ისევე, როგორც პროკოფი კესარიელის მიერ ნახსენებ სიტყვაში „უკიმერიონი“.

საერთოდ, როგორც აღნიშნულია აჭარულ დიალექტში სიტყვა „მერი“ ჰქვია მდინარისპირა ვაკე ადგილს. პროკოფის სიტყვით, სწორედ ასეთ ადგილზე ყოფილა აგებული „უქიმერიონის“ ციხე.

სოფელი მერისი აჭარისწყლისა და ჭოროხის შესართავთან მდებარეობს, მისგან არც თუ დაშორებულია სოფელი მარადიდი, რომლის სახელიც ზოგიერთი მკვლევარის აზრით იმავე ფუძე „მერს“ შეიცავს. ამ სოფლის ერთ-ერთი უბანია „ქუთურეთი“, რომელიც ჩვენ პროკოფისეულ ქუთათისთან დავაკავშირეთ, თუმცა შესაძლოა ქუთათისი – ფორჩხაც (ბორჩხა) ყოფილიყო, ამავე ჭოროხის ხეობაში. ასე, რომ ტოპონიმები „მერი“ (აქედან უქიმერიონი) ჭოროხის

ხეობაში მრავალია. ასევე „ქუთ-კუტ“-ის მქონე ტოპონიმებიც (მათ უნდა დაუკავშირდეთ „ქუთათისი“). ამ ხეობებში მრავალი საერთაშორისო მნიშვნელობის გზა გადიოდა.

მავსასაღამე, პროკოფის ეპოქაში უძივერიონი და ქუთათისი (თანამედროვე მერისი და ქუთუხეთი) აჭარისწყლისა და ჭოროხის ხეობათა ბზათაშენსაყარზე მღებარეობდნენ, ეს ბზები კი ზღვისპირეთს იბერიასთან აკავშირებდა. ლახიკის ომების შემდეგ კი ქუთათისი (VIII ს. დასაწყისში) უკვე თანამედროვე ქუთათისს ერქვა

გზები. ი. მანანდიანის კვლევით აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი სომხეთსა და სპარსეთს უკავშირდებოდა იმ შემაერთებელი გზით, რომელიც არტანუჯისა და ყარსის გავლით მიემართებოდა ანისისა და დვინის მიმართულებით (ი. მანანდიანი, სომხეთის ვაჭრობის და ქალაქების შესახებ, ერევანი, 1954, გვ. 150-154, რუს. ენაზე).

არტანუჯი - დიდი სავაჭრო ცენტრი - ტრაპიზონს აკავშირებდა დასავლეთ საქართველოსთან, ასევე იბერიასა და სომეხთან.

საგზაო მაგისტრალები აჭარისწყლის ხეობასაც მოიცავდა (ჭოროხის აუზი). აქ ხიდებისა და საგზაო ნაგებობების სიმრავლე აჩვენებს, რომ აჭარისწყლის ხეობა დასერილი იყო სავაჭრო-სატრანზიტო გზებით, რომლითაც შავიზღვისპირეთი უკავშირდებოდა საქართველოს სხვადასხვა მხარეებს, თავის დროს აჭარისწყლის ხეობა მძლავრი ეკონომიკური რეგიონი ყოფილა (შ. მამულაძე, აჭარისწყლის ხეობის არქეოლოგიური ძეგლები, 1993, გვ. 181).

კლიმატი „ქვეყანა ქუთათისისა“. რიონის ვაკე და იქ მდებარე „ქვეყანა ქუთათისისა“ იყო დაავადებათა ბუდე, უფრო სწორად, იქაური კლიმატი ხელს უწყობდა დაავადებათა გამძაფრებას, მითუმეტეს I ათასწლეულში შავი ზღვის ტრანსგრესიის დროს, ამიტომაც იმ პერიოდში დასავლეთ საქართველოს ბარი საცხოვრებლად უვარგისი იყო და შედარებით დაუსახლებელი. უკეთესი საცხოვრებელი პირობები იქ VIII-X სს.-ში შეიქმნა, თუმცა XII ს.-შიც კი იქაურები კლიმატს უჩიოდნენ.

მაგალითად, დავით აღმაშენებელი ხშირად გვიხილავსო, წერს მემატთანე, ცრემლიანი, როდესაც მონახულებდა ხოლმე ავაღმყოფებს, დაავადებათა კერები კი უფრო მეტად ქუთათისის ქვეყანაში აღმოცენდება ხოლმე, ავაღმყოფობანი უფრო მეტად ქუთათისის ქვეყანაში გამძაფრდება ხოლმეო – „რომელთა ზრდის სხვათა უმეტეს ქვეყანა ქუთათისისა“ (ქ.ც. I, გვ. 354).

ე.ი. ქუთათისის სანახებში, ჩანს, იმ ეპოქაში იყო უფრო მეტი ჭაობები, მამასაღამე, მალარიის კერები, ვიდრე ამჟამად არის.

უნდა ვიფიქროთ, რომ დავით აღმაშენებლის ეპოქაში დაიწყო რიონის გათავისუფლება დაჭაობებული მიწა-წყლიდან, რიონის გამოყოფა ჯებირებით, ანუ ე.წ. „სამანებით“, რაც, ალბათ, შემდგომ საუკუნეებშიც გაგრძელდა. ამით ჭაობი შემცირდა და საცხოვრებელი პირობებიც ალბათ გაუმჯობესდა. შესაძლოა, ამ ეპოქის მეფეთა ეპიტაფიაში ნათქვამი – „ზღვაში სამანი ჩაყარა“ გულისხმობს ჭაობის წყლისგან მიწების გათავისუფლებას, ანუ რიონის ჭაობებში გაწეულ სამუშაოებს, არხებისა და ჯებირების მშენებლობას.

აღნიშნულის გამო ვფიქრობთ, რომ ფაზისის სამიტროპოლიტოს საეპისკოპოსო ქალაქები არა მალარიით დაავადებულ რიონის დაბლობზე, არამედ სხვა, ჯანსაღ კლიმატურ რეგიონში მდებარეობდნენ,

ასევე ლაზიკის სამეფოს ქალაქებიც ჯანსაღ კლიმატურ გარემოში - ჭოროხის ხეობაში მდებარეობდნენ.

ისტორია (უქიმერიონი). პროკოფის მიხედვით - ქუთათისის მახლობლად იყო ერთი მეტად მაგარი ციხე, სახელად უქიმერიონი. აქ ჰყავდათ ლაზებს კარგი მცველი რაზმი. ამ ციხის დაცვაში მონაწილეობას იღებდნენ რომაელი ჯარისკაცებიც. ამ ციხესთან დაბანაკდა სპარსელი მთავარსარდალი მერმეროე მთელი თავისი ჯარით. მის ხელში იყო კოლხიდის საუკეთესო ნაწილი, ანუ მოხირისი. ამის გამო ლაზებს საშუალება აღარ ჰქონდათ უქიმერიონის მეციხოვნეთათვის სურსათი მიეწოდებინათ ანდა ევლოთ აღნიშნული გზით „სვანისა და სკვიმნიაში“ (პროკოფი, ბრძოლა გოთებთან, VIII, 14)

ჩვენი აზრით აჭარისწყალ-ჭოროხის შესართავთან ახლოს მდებარე უქიმერიონის ციხესთან დაბანაკებული სპარსელი მთავარსარდალი მერმეროე აკონტროლებდა იბერია-არტაანის გზას. უქიმერიონის გარშემორტყმის შემდეგ კი მას საშუალება მიეცა თითქმის მთლიანად გაეკონტროლებინა მეორე გზა აჭარისწყლის შესართავიდან შიგა საქართველოსაკენ ანუ თანამედროვე ხულო-ადიგენის გზა. აღნიშნულ აჭარისწყალ - ჭოროხის (ე.ი. დოკონის-ფასისის) შესართავთან უშუალოდ მდებარე პუნქტ ნესოსზე გამავალი გზა ზემო აჭარასა და მიმდებარე რეგიონებს უკავშირდებოდა. პროკოფის ეპოქაში, ჩანს, ზემო აჭარასა და მიმდებარე რეგიონებს სვანისა და სკვიმნიას უწოდებდნენ. ლინგვისტები მთელ დასავლეთ საქართველოში, მათ შორის გურიაში მრავალ სვანურ ტოპონიმს პოულობენ. ერთ ასეთად მაგალითად - ლანჩხუთი მიიჩნევა.

„სვანისა“ ქვეშ ჩვენი მეცნიერები თანამედროვე სვანეთს განიხილავენ, მაშინ, როცა „სვანია“, VI ს.-ში, ჩანს ერქვა დასავლეთ საქართველოს ვრცელ მიწა-წყალს ჭოროხის აღმოსავლეთ სანაპიროდან კავკასიის მთებამდე.

სვანებს სპარსული ორიენტაცია ჰქონიათ, ამიტომაც ისინი სასტიკად ისჯებოდნენ ბიზანტიური ჯარების მიერ, შემცირდა მათი ტერიტორიებიც, ეს ტოპონიმი (სვანია, სვანეთი) ხშირად გვხვდება თანამედროვე შავშეთშიც.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, უქიმერიონი ერგე-ლიგანში მდებარე კუტაიას მახლობლადაა, კუტაია მოხირისთან ერთად ერთ სექტორში, ანუ ჭოროხ-აჭარისწყლის შესართავის ქვეყანაშია. მისი ფუნქცია პირდაპირაა მინიშნებული ესაა ზემო აჭარისა და მიმდებარე რეგიონების ანუ სვანია-სკვიმნიასაკენ მიმავალი გზის ჩაკეტვა, თუმცა მოხირისში (ერგეში) როცა ზის მტერი, ეს გზა ისედაც ჩაკეტილია, იგულისხმება აჭარისწყალზე გამავალი გზა, რომელიც სწორედ ერგეში უერთდება ჭოროხისპირა გზას

მაშასადამე, უქიმერიონი ციხე - ერთგვარი საგზაო ჩამკეტია.

უქიმერიონის დაპატრონება ნიშნავდა მთელი ჩრდილო ანუ მთიანი ლაზიკის, ჭოროხისპირა ქვეყნის ხელში ჩაგდებას, მასშია ერგე-ლიგანი (მოხირისის მხარე), ართვინი (როდოპოლისი), სკანდა-სარაპანას ციხეები ანუ არტაან-იბერიისაკენ მიმდებარე ლაზეთი. ამიტომაც სპარსელები ყოველწლიურად ცდილობდნენ უქიმერიონის დაკავებას.

ბოლოს გამცემლის წყალობით „ჩაიგდეს ხელში სპარსელებმა უქიმერიონის ციხე და მტკიცედ დაეპატრონენ ლაზეთს, მაგრამ მართო ეს ლაზიკე კი არ ჩაიგდეს ხელში სპარსელებმა, არამედ სკვიმნიაც და სვანიაც, და ამრიგად მოხირისიდან იბერიაში მთელი მიწა-წყალი გამოეცალათ ხელიდან რომაელებსა და ლაზთა მეფეს“ (პროკოფი, ომი გოთებთან, VIII, 16).

„მოხირისიდან – იბერიაში“ ნიშნავს იმას, რომ ლიგანიდან არტაანამდე მდებარე ქვეყანა ანუ ლაზიკეს მთიან ნაწილს დაეპატრონენ სპარსელები, მათ ხელში მოექცა სკვიმნიაცა და სვანიაც,

ანუ ზემო აჭარის მხარე, უქიმერიონი აჭარისწყლისპირს აკონტროლებდა, ანუ გზაჯვარედინს. როგორც ითქვა მასზე გადიოდა ორი მთავარი გზა, ერთი ამჟამადაც ართვინისკენ მიმავალი, მეორე კი ხულოსაკენ. ართვინის გზა გადადიოდა იბერიაში (არტაანში), ხოლო როგორც ითქვა ხულოს გზა იმჟამად სკვიმნია-სვანიად სახელდებულ ქვეყანაში, ანუ ზემო აჭარას გავლით შიგა საქართველოში – ანუ ასევე იბერიაში.

მაგრამ უქიმერიონის ციხე აკონტროლებდა კიდევ ერთ გზას, ამჟამინდელი ქობულეთისკენ მიმართულს. უნდა ვიფიქროთ, რომ უქიმერიონის ზურგიდან დაცვის მიზნით სპარსთა სარდალმა სწორედ ქობულეთის მხარეს ააგო კიდევ ერთი ციხე - სარაპანისი. ჩვენ ვიცით, რომ სარაპანას ციხე სტრაბონის დროსაც არსებობდა, მის შემდეგ სარაპანის ციხე დაერქვა კიდევ ერთ ციხეს იბერიისაკენ მიმართულს, ის უნდა ყოფილიყო არტაან-არტანუჯს შორის არსიანის ქედზე. მაგრამ ახლა მერმეროეს აუგია კვლავ სარაპანისის სახელის მქონე ციხე სულ სხვა მიმართულებით - კერძოდ ამჟამინდელ აჭარა-გურიის საზღვართან ახლოს. მართლაც XV საუკუნეშიც კი შორაპანი ერქვა ამჟამინდელ ოზურგეთს, აქვეა სოფელი მერია და აქვეა კატის ციხეც, ანუ სახელთა თანხვედრა აქაცაა. როგორც ითქვა, უქიმერიონი ჩვენი აზრით ერგეში - აჭარისწყლის შესართავთან იყო. პროკოფი წერს - „უქიმერიონშიც დატოვა საკმაო ხალხი, თვითონ კი ააშენა ლაზთა მეორე ციხე, რომელსაც სარაპანისს ეძახიან და ზედ ლაზიკის საზღვართან მდებარეობს და იქ დარჩა“ (ომი გოთებთან, VIII, 16).

შეიძლება სარაპანისი ვაშნარის ციხესაც ერქვა, რომელიც ახლოა ოზურგეთთან. აქეთაც იყო იბერია. ანუ ლაზიკას ყოველ მხრიდან ერტყა იბერია, კერძოდ კი იბერიისაკენ ლაზიკიდან მიემართებოდა სამი მთავარი გზა:

პირველი, როგორც ითქვა ერთმანეთს აერთებდა პეტრა-როდოპოლის – ძველ სარაპანის - იბერიას, ანუ ის მიუყვებოდა ჭოროხის (ფაზისის) სანაპიროს და ერთმანეთთან აერთებდა თანამედროვე ბათუმ-ართვინ-არტანუჯ-არდაგანს. არტაანი იბერიის ნაწილი იყო.

მეორე გზა ერთმანეთს აერთებდა პეტრა-ნესოს - სვანია-სკვიმნია-იბერიას ანუ მიუყვებოდა ჯერ ჭოროხის სანაპიროს, შემდეგ კი აჭარისწყალს მაღლა შიდა საქართველოსაკენ და ერთმანეთთან აერთებდა თანამედროვე ბათუმ-ხულო-ადიგენს, ჩანს სვანია-სკვიმნია იმჟამად ამ გზის მომცველ ქვეყნებს ერქვა.

მესამე გზა კი აერთებდა პეტრას მერმეროეს მიერ აგებულ ახალ სარაპანისთან ე.ი. თანამედროვე ბათუმს აერთებდა ვაშნართან, ვაშნარის ჩრდილოეთით აფსილეთი და იბერია იყო.

პეტრა ახლოს ყოფილა თანამედროვე ბათუმთან. მაშასადამე, ლაზიკეს იბერიასთან გრძელი სასაზღვრო ხაზი ჰქონდა არტაანიდან - გურია - არგვეთამდე.

უქიმერიონი გარკვეულწილად ამ გზათა შესაყართან იდგა აჭარისწყლისპირთან ახლოს მდ. ჭოროხის შესართავთან, აქედან იწყებოდა ერგეს ქვეყანა, რომელიც ართვინისკენ ლიგანის ქვეყანას უერთდებოდა.

ივ. ჯავახიშვილი ვარაუდობს, რომ უქიმერიონი ოხვამერს ანუ სალოცავს ნიშნავს (იქვე, გვ. 42). წყალწითელასთან ყოფილა ტოპონიმი ოხომორა. წყალტუბოს რაიონშია „ხომული“ (იქვე, გვ. 25). ცნობილია ხომლის მთა. ნ. ბერძენიშვილის აზრით, „ხვამ ძირი ზანური ჩანს“ (იქვე, გვ. 25). საფიქრებელია, რომ ეს ძირი ზოგად ქართულია (ფუძე ქართულია) და უნდა ნიშნავდეს ქვაბულს, გამოქვაბულს ანუ მღვიმეს (ღვიმ), ხომ ანუ ღვიმ ძირით „ხვიმირა“ ანუ გამოთხრილ-გამოქვაბული ადგილი იწოდებოდა. იგივეა რაც ღვიმე (მღვიმე), როგორც აღინიშნა. სოფელი ხომული, წყალტუბოს რაიონში შეიძლება ითქვას, რომ დგას კირქვის მღვიმეთა მაღლა, იქ

უამრავი მღვიმეა, ამიტომაც ის ხომული ანუ მღვიმეთა ადგილია (ხომ-ული), მის ქვეშ ხომ-ები ანუ მღვიმეებია. ასევე მღვიმე აქვს ხომლის მთას. ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, რომ უქიმერიონის ფუძე არაა „ხომ-ღვიმ“ - ის სხვა წარმოშობის სიტყვაა. კერძოდ - „უკი-მერი-ონი“. როგორც ზემოთ განვიხილეთ, მერე ამჟამადაც აჭარულ დიალექტში ვაკე, გავაკებულ, მოვაკებულ ადგილს ნიშნავს-პროკოფის სიტყვითაც უქიმერიონი ვაკეზე იღვას. მასამადამე უკი-მერი ვაკის ციხეს ნიშნავს, ხოლო ონი არის სუფიქსი.

არქეოპოლისი

ნოქალაქის არქეოლოგია

პროკოფი კესარიელის თქმით არქეოპოლისი იყო „მთავარი და უდიდესი ქალაქი ლაზების ქვეყანაში“ (პროკოფი, გეორგიკა II, 1965, გვ. 182) ამასთანავე „ძალიან გამაგრებული“ (იქვე, გვ. 101) მდებარეობდა ფაზისის მარჯვენა სანაპიროს ქვეყანაში, „მეტად ქუშ სერზე და მას ჩამოუდის მდინარე, ქალაქის ზემოთ აღმართული მთებიდან“ (იქვე, გვ. 188), ერთი დღის სავალი გზით იგი დაშორებული მოხირისიდან. XIX-XX სს. მკვლევართა უმეტესობის აზრით არქეოპოლისი იყო ამჟამინდელი პუნქტი ნოქალაქევი, სენაკთან (ყოფილ ცხაკაიას რაიონში). საბჭოთა ეპოქაში ნოქალაქევს უკვე უწოდებდნენ „ლაზიკის ანუ მთელი დასავლეთ საქართველოს დედაქალაქს“.

არის თუ არა არქეოპოლისი იგივე ნოქალაქევი ყველაზე მეტად უნდა გაარკვიოს არქეოლოგიურმა შესწავლამ.

მართლაც ნოქალაქევში პირველი გათხრები ჩატარდა 1930-31 წლებში.

1973 წელს დაიწყო ე. წ. „სტაციონარული გათხრები“.

1987 წელს შეჯამდა 10 წლის გათხრების შედეგები. ნოქალაქევის არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელობამ გამოაქვეყნა კრებული „ნოქალაქევი - არქეოპოლისი“ (თბ. 1987) მიძღვნილი „ეგრისის (ლაზიკის) სამეფოს (დასავლეთ საქართველო) დედაქალაქის ციხე-გოჯი - ნოქალაქევი - არქეოპოლისის შესწავლისადმი“ (იხ. აღნიშნული წიგნის ანოტაცია).

ნოქალაქევის არქეოლოგიურმა შესწავლამ შეიძლება ითქვას დიდ საგონებელში ჩააგდო პატიოსანი მკვლევარი არქეოლოგები.

აღმოჩენილმა ძალზე მწირმა მასალამ მართლაც გააოგნა ჯერ კიდევ პირველი არქეოლოგიური ექსპედიციის წევრი 1930-31 წლისა, ცნობილი არქეოლოგი ლ. მუსხელიშვილი. ის წერდა: „ნოქალაქევის საკითხი ლამის ისეთივე ბნელითაა მოცული დღესაც, როგორც გათხრების დაწყებამდე... საერთოდ ისეთი შთაბეჭდილებაა, თითქოს მოსახლეობის კვალი ამ ძველ ქალაქში ან მთლად წარხოცილა დროთა განმავლობაში, ან არაა და სულაც არაფერი კვალი არ ყოფილა. ეს მეტად საკვირველი მოვლენაა. სხვა არა იყოს რა, მეექვსე საუკუნის ნაშთები მაინც მრავლად უნდა აღმოჩენილიყო - ჩვენ კი შედარებით მცირეოდენი თიხის ნატეხების გარდა არა გვიპოვია რა. პროკოფი არქეოპოლისს მრავლად დასახლებულს და კოლხეთის უდიდეს და უპირველეს ქალაქს უწოდებს. პროკოფის კი უნდა სცოდნოდა რა არის ქალაქი. ქალაქი ხის სახლებით იყო გაშენებული, ხე დალპა, რაც გასაკვირი არ არის სამეგრელოს ნესტიანი ჰავისათვის, მაგრამ, ნუთუ, იმდროინდელ მოსახლეობას, გარდა ქოთნებისა, სხვა რამ ნივთები არა ჰქონია, სამკაული, იარაღი,

ლითონის ჭურჭელი და სხვა? - სად დაიკარგა ყველა ეს? ამ კითხვას პასუხის გაცემა უნდა“ (ნოქალაქევი-არქეპოლისი, 1987, გვ. 304).

ლ. მუსხელიშვილი წერს: - ფაზისზე გემები სარაპანამდე დადიოდა, გემებს კი ადგილობრივი მოსახლეობა აშენებდა, ამასთანავე ფაზისზე სტრაბონის მოწმობით 120 ხიდი ყოფილა გაშენებული, ამასთანავე „მდინარეს სისტემატურად სწმინდადნენ, ამიტომ პირველ საუკუნეშივე „კოლხეთს გაცხოველებული ალებ-მიცემობა ჰქონია უცხოეთთან“, IV ს.-ში თემისტე კოლხეთს „ელინური კულტურისა და მუზათა სადგურს უწოდებდა“, ხოლო VI ს.-ში პროკოფისა და აგათიას ცნობებით „კოლხეთი მდიდარი, დაწინაურებული, მჭიდროდ დასახლებული და დაბაქალაქებით სავსე ქვეყანა“ იყო, ამიტომაც ეს „ელინური კულტურის“ სიმდიდრის, გაცხოველებული ალებ-მიცემობის კვალი უთუოდ უნდა აღმოეჩინათ არქეოლოგებს „არქეოპოლისში“, მაგრამ არა არქეოლოგიამ სულ სხვა სურათი აჩვენა, - ნოქალაქევის მოსახლეობას „მწირი კერამიკის გარდა არა მოეპოვებოდა რა“ (იქვე, გვ. 304).

ამ ფაქტმა, როგორც ითქვა გააოგნა პატიოსანი მკვლევარ-არქეოლოგი ლ. მუსხელიშვილი. აქედან გამომდინარე, მას რომ დასცლოდა ალბათ მივიდოდა დასკვნამდე, რომ არქეოპოლისი ეძია სხვა რეგიონში.

[ჩვენი აზრით არქეოპოლისი ჭოროხის ანუ ფაზისის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარეობდა, ალბათ სადღაც თანამედროვე ბათუმისა და ციხისძირის მახლობლად].

ლ. მუსხელიშვილის ექსპედიციას, უცხოელი მეცნიერის ა. შნაიდერის ხელმძღვანელობით არ დაუკლია ცდა, როგორმე ნოქალაქევი აღმოეჩინათ საქალაქო ცხოვრების შესაბამისი მონაპოვარი, მაგალითად, წერს, რომ ექსპედიციამ „ზღუდის შიგნით, ვაკეზე, მთის ფერდობზე და ზევით აკროპოლისში, 40-მდე საცდელი ორმო გავთხარეთ, ზოგიერთი საკმაოდ ღრმად (2-3 მეტრამდე), მაგრამ ყველა უშედეგოდ“ (იქვე, გვ. 304).

ე. ი. ამ ორმოებში საქალაქო ცხოვრების შესაბამისი კულტურული ფენა არ აღმოჩნდა.

ექსპედიციას ამ კრახის შემდეგ იმედი დაესახა, რომ ზღუდის გარეთ ეძებნათ ძველი ქალაქის ნაშთები. „თვითეულ ეზოს ზღუდის გარეთ თავისი ჭა აქვს. ზოგან სიღრმით 3 საყენამდე. და, ადგილობრივთა თქმით, არასოდეს არაფერი აღმოჩენილა“ (იქვე, გვ. 304).

ექსპედიციის დასკვნა ასეთი იყო - „ქალაქი ვერ ვნახეთ“.

მათ იმედი ჰქონდათ, რომ გააგრძელებდნენ კვლევას და რაიმეს იპოვნიდნან ნოქალაქევის დედაქალაქობის დასადგენად.

საბოლოოდ იმჟამად 1930-31 წლის ექსპედიციამ დაასკვნა - „არსად არ აღმოჩნდა ძველი სასაფლაო და არც ძველი სამოსახლოს ფენები. ამიტომ ექსპედიციის ხელმძღვანელს შნაიდერს საერთოდ შეეპარა ეჭვი, რომ ნოქალაქევი იყო ცნობილი არქეოპოლისი.

დასკვნაში „ნოქალაქევის გათხრების შედეგები დოქტორ შნაიდერისა 1929-1930 წლები“ კერძოდ ნათქვამია - „ძველი გეოგრაფების ცნობებით ქალაქები იხსენიება მხოლოდ ზღვისპირას და ფაზისის გასწვრივ. ამ ქალაქთაგან უკვე პლინიუსის დროს (I საუკუნე) უმრავლესობა აღარ არსებობდა, აქედან ცხადია: საკუთრივ შიდა - ქვეყანა ბერძენ-რომაელთათვის უცნობი იყო და არც მათი გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა. აქედან უნდა დავასკვნათ, რომ მაინც და მაინც ძველი ქალაქის ძებნა ნოქალაქევიში ამაო იქნება“ (იქვე, გვ. 297).

დოქტორ შნაიდერის, ნოქალაქევის პატიოსანი მკვლევარ-არქეოლოგის, ეს განცხადება ძალზე მნიშვნელოვანია.

დასავლეთ საქართველოს „შიდა ქვეყანა ბერძენ-რომაელთათვის უცნობი იყო და არც მათი გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა“. ეს დასკვნა მთლიანად ეთანადება „ქართლის ცხოვრებისა“ და „მოქცევაი ქართლისაის“ დაბეჯითებულ ცნობებს, რომ მეფე ფარნავაზის დროიდან დასავლეთ საქართველო მდინარე ეგრისწყლამდე იმყოფებოდა არა ბერძენ-რომაულ, არამედ ქართლის სახელმწიფოს შემადგენლობაში, რომ არა მხოლოდ ქუჯის დროს, არამედ უწყვეტად შემდეგ მეფე ადერკამდე (I ს.) და მეფე მირიანამდე (IV ს.) ეგრისი ქართლის სამეფოს ნაწილი იყო.

შნაიდერისა და ქართული წყაროების დასკვნები თანმხვედრია და მთლიანად განსხვავდება XX ს. საბჭოთა ისტორიკოსების დასკვნებისაგან.

ნოქალაქევის გათხრები გაგრძელდა, როგორც ითქვა XX ს. 70-იან წლებში. აქ იმუშავა არქეოლოგთა ორმა ჯგუფმა: პირველს შეიძლება ვუწოდოთ მკვლევარ-არქეოლოგები, ანუ ისინი, რომელნიც იმას აღწერენ რასაც ფაქტიურად პოულობენ, და მეორე, ასე ვთქვათ ე.წ. „ქართიზაციის თეორიის“ მომხრე - იდეოლოგ-არქეოლოგები, რომელთაც წინასწარ ჰქონდათ მომზადებული დასკვნა, რომლის მიხედვითაც არ არსებულს - რეალურ ფაქტებად აცნობენ საზოგადოებას.

70-იანი წლების მკვლევარ-არქეოლოგები მსგავსად ლ. მუსხელიშვილისა და დოქტორი შნაიდერისა ნოქალაქევის არქეოლოგიური კვლევის შედეგად მივიდნენ იმავე დასკვნამდე, რომ ნოქალაქევი ძალზე მწირია კულტურული ფენა, კერძოდ ისინი სხვადასხვა ადგილს მიუთითებენ „ნოქალაქევის კულტურული ფენა განსაკუთრებით ღარიბია“ (ნოქალაქევი-არქეოპოლისი, 1987, გვ. 29), „მნიშვნელოვნად ღარიბია“ (იქვე, გვ. 28), ანდა „ძალზე ღარიბია“ (იქვე, გვ. 28) და სხვა, აღმოჩენილი მასალების მიხედვით ნოქალაქევი მცირედ იყო დასახლებული (იქვე, გვ. 30), „სამარხები მცირეა IV-VII საუკუნეებისა“ (გვ. 30) და სხვა.

მამასადაძე, ნოქალაქევის 1970-80 წლების არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩნდა:

1) ნოქალაქევი და მისი მიდამოები იყო მცირედ დასახლებული (ნოქალაქევი-არქეოპოლისი, გვ. 30);

2) აქ IV-VII სს. სამარხები მცირეა – (იქვე, გვ. 30);

3) აქ კულტურული ფენა ღარიბია – (იქვე, გვ. 30);

4) არქეოლოგიური მონაპოვარი უჩვენებს, რომ ქალაქს არ ჰქონდა საკუთარი ეკონომიკა – (იქვე, გვ. 31, 30);

5) „გრანდიოზული თავდაცვითი ნაგებობები“ არ შეესაბამება ქალაქის ცხოვრების ინტენსივობას (ე. ი. იყო არა ქალაქი (მითუმეტეს დედაქალაქი) არამედ ციხე-სიმაგრე, რომელშიც ხანდახან ერისთავ-დიდებულები ცხოვრობდნენ და აქ სასახლეები ჰქონდათ, როგორც ეს მიღებული წესი იყო შუა საუკუნეებში) – (იქვე, გვ. 27);

6) ნოქალაქევიდან აღრეფეოდალური ხანის საიუველირო ნაწარმი პრაქტიკულად ძალზე ცოტაა, დედაქალაქში მეტი უნდა ყოფილიყო (იქვე, გვ. 27)

7) აკროპოლისის (ქვედა ქალაქის) ცენტრალურ ნაწილში არქეოლოგიური მასალა (მონაპოვარი) „თითქმის სულ არაა“ (იქვე, გვ. 29)

8) „უსახური და უფორმო ფრაგმენტები“ არქეოლოგიურ მასალისა აღმოჩნდა სამხრეთ გალავანთან (იქვე, გვ. 29). ესაა კერამიკული ჭურჭლის (დოქების) ნატეხები! – (იქვე, გვ. 30).

ამ დასკვნისათვის პატიოსან არქეოლოგებს ნ. ლომოური სასტიკად აკრიტიკებს, ფაქტების

მიუხედავად ნ. ლომოურმა დაასკვნა რომ ნოქალაქევი იყო არქეოპოლისი და ეს აზრი დანერგა მეცნიერებაში.

ნ. ლომოური იძულებული გახდა და მან დაიწყო კრიტიკა პირველხარისხოვანი წყაროებისა და მათი ავტორებისა, კერძოდ ნ. ლომოური აკრიტიკებს პროკოფი კესარიელს!

ნ. ლომოური პროკოფის მიიჩნევს „არასანდო“ ავტორად, წერს - „ყოველთვის როდი შეიძლება მისი ნდობა“ (ნოქალაქევი-არქეპოლისი, 1987, გვ. 30), ამასთანავე წერს „ცნობილია, რომ პროკოფის ლაზიკის დახასიათებისას ხშირად მოსდის უზუსტობანი“ (იქვე, გვ. 31). ასევე წერს - „სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ლაზიკის ე. ი. დასავლეთ საქართველოს პროკოფისმიერი დახასიათება არ შეეფერება რეალურ სინამდვილეს. პროკოფის მთელ ლაზეთზე გავრცელებულია ის ცნობა, რომელიც მას ერთერთი ჩამორჩენილი კუთხის შესახებ ჰქონდა“ (გვ. 31), აქ იგულისხმება პროკოფის ცნობა - „ლაზიკაში არსად არის მარილი, არც ხორბლეული მოდის, არც ღვინო, არც სხვა რამ სიკეთე“ (პროკოფი, ომი სპარსელებთან, II, 28).

ჩვენი აზრით კი პროკოფის ცნობები საოცრად უზუსტი აღმოჩნდება, თუ მის ლაზიკას ჭოროხის ხეობაში მოვათავსებთ.

ნ. ლომოურს არ მოსწონს პროკოფის ცნობა, ამიტომ აკრიტიკებს და წერს-ნოქალაქევი „მჭიდროდასახლებული უნდა ყოფილიყო, ამას მოწმობს აქ ორი აბანოს, სხვა საზოგადოებრივი დანიშნულების შენობათა და მრავალრიცხოვანი არქეოლოგიური მასალის - საოჯახო და სამზარეულო ჭურჭლის აღმოჩენა“. (გვ. 31). თუმცა ნოქალაქევის (ე.წ. დედაქალაქის) არქეოლოგიურ მასალის სიმწირე, კულტურული ფენის სიღარიბე, მონეტების სიმცირე და ფაქტი, რომ ქალაქს არ ჰქონდა საკუთარი ეკონომიკა, მას არაფერს ეუბნება (იქვე, გვ. 31, 32).

საფიქრებელია, რომ აღმოჩენილი „ორი აბანო და ჭურჭელი“ ეკუთვნოდა ნოქალაქევიში, როგორც საკურორტო მოსასვენებელში ღროებით 1-2 თვის მანძილზე მაცხოვრებელ სამეგრელოს მთავრებსა და დიდებულებს. უფრო ადრე აქ, ასევე ღროებით, უცხოვრიათ ქართლის მეფე-ერისთავებსაც, მათაც ცხადია აბანოები და ჭურჭელი ესაჭიროებოდათ.

XX ს. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ორი განსხვავებული თეორია ჩამოაყალიბა: - პირველის მიხედვით შავი ზღვისპირეთი და დასავლეთ საქართველო თავდაპირველად დასახლებული იყო აფხაზურ-ადიღური ტომებით, რომელთაც აქ შემდგომ „აფხაზთა სამეფო“ ჩამოაყალიბეს VIII ს-ში, შემდეგ კი მცხეთის ეკლესიამ დაიწყო ამ მხარის „ქართიზაციის“ პროცესი, რის შედეგადაც დასავლეთ საქართველოში თითქოსდა X ს.-დან გავრცელდა ქართული ენა და კულტურა, აფხაზთა სამეფო კი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ნაწილი გახდა. ეს თეორია მიიჩნეოდა უეჭველ ჭეშმარიტებად, ამიტომაც ის ასახულია როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში, ისე საენციკლოპედიო ცნობარებში. ამ თეორიას ეჭვის თვალთ შეხედეს აფხაზეთში სეპარატისტული მოძრაობის დაწყების შემდეგ XX ს. 70-80-იანი წლებიდან.

ამის შემდეგ უკვე ოფიციალურ თეორიად გადაიქცა თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ ბერძნულ-ბიზანტიური წყაროების „ლაზიკის სამეფო“ მოიცავდა მთელ დასავლეთ საქართველოს და მისი დედაქალაქი იყო არქეოპოლისი, რომელიც თითქოსდა ნოქალაქევის ძველი სახელი ყოფილა. დაიწყო ნოქალაქევის თხრა, გამოქვეყნდა ამ თეორიის შესაბამისი არქეოლოგიური დასკვნები.

ამ თეორიის მიხედვით დასავლეთ საქართველოშივე მდებარეობდნენ ფასისის სამიტროპოლიტოს საეპისკოპოსოები: როდოპოლისისა (როგორც ითქვა, მიიჩნევა რომ ეს სახელი ვარციხეს ერქვა), საისინისა (ცაიშად მიიჩნევა), ზიგანასა (მას რატომღაც „ზიგინევისას“ უწოდებენ და მის ადგილ-

სამყოფელად გუდაყვას მიიჩნევენ აფხაზეთში) და პეტრასი (ციხისძირად მიიჩნევა).

ქართიზაციის თეორიის მიხედვით ეს ბერძნული საეპისკოპოსოები გაუქმდა „ქართიზაციის“ პროცესის შედეგად.

ისმის კითხვა, თუ კი სამიტროპოლიტო ცენტრი იყო ფაზისი (თითქოსდა ფოთი), რატომ მდებარეობდა ამ რეგიონის დედაქალაქი არქეოპოლისში? საქმე ისაა, რომ სიტყვა „მეტროპოლისი“ აღნიშნავს „დედაქალაქს“, ხოლო საეკლესიო კანონების მიხედვით „სამიტროპოლიტო ოლქის“ მეთაური მეტროპოლისში ანუ დედაქალაქში უნდა მჯდარიყო. ასე, რომ თუ ფოთი იყო ფაზისის სამიტროპოლიტოს ცენტრი, მაშინ პოლიტიკური დედაქალაქიც ფოთი უნდა ყოფილიყო და არა არქეოპოლისი. მაგრამ პროკოფი კესარიელის ცნობით ლაზიკის დედაქალაქი არქეოპოლისი იყო. თუ ეს ასეა, მაშინ ფაზისის მეტროპოლიის ცენტრი სხვაგან უნდა ვეძიოთ.

როდის აშენდა ნოქალაქევი? თუ ის ციხე-გოჯია, ქართლის ცხოვრების მიხედვით, მას საფუძველი დაუდო ქართლის სამეფოს ეგრისის საერისთვოს მეთაურმა ქუჯიმ.

ნოქალაქევი მეორედ აშენდა დასავლეთ საქართველოდან არაბების განდევნის შემდეგ - აფხაზეთში გადასულმა ქართლის მეფე მირმა ბრძანა: „უწყიეს შენებად ადგილთა ჩვენთა კლისურითგან აღმართ, წარვალ და დავეშენები ციხე-გოჯისა და ქუთათისს“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 242).

ე.ი. ნოქალაქევი მეორედ აშენდა VIII საუკუნეში (ისევე, როგორც ქუთაისი), არაბთა თავდასხმების II ტალღის შესაჩერებლად.

ამ დროს ნოქალაქევი კარგი ციხე-ციტადელი აშენებულა, იმდენად, რომ ქართლის მეფის ერთერთი გვირგვინი აქ დაიდო შესანახად, მეორე კი ქუთაისში – ამ წყაროს მიხედვით, ანუ ციხეგოჯი ქუთაისთან ერთად ქართლის სამეფოს ცენტრად იქცა, არაბების მიერ თბილისის საამიროს დაარსების შემდეგ.

შემდგომ საუკუნეებში ნოქალაქევი ანუ ციხეგოჯი იყო საზაფხულო რეზიდენცია ეგრისის ერისთავებისა და სამეგრელოს მთავრებისა.

ასე, რომ ნოქალაქევს ნაკლები შეხება ჰქონდა ბიზანტიურ სამყაროსთან, ამიტომ ვერც აღმოაჩინეს არქეოლოგებმა აქ შესაბამისი რაოდენობის ბიზანტიური მონეტები, აღმოჩნდა სულ რამდენიმე (ექვსი მონეტა, მათგან მხოლოდ ორია სახელწარწერილი). ნოქალაქევი რომ ყოფილიყო ლაზიკის დედაქალაქი არქეოპოლისი, აქ მონეტების სიუხვე უნდა ყოფილიყო, ვითარცა სავაჭრო ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცენტრში.

არქეოლოგების ვ. ლექვინაძისა და ლ. ხვედელიძის თვალსაზრისით, ფაქტი იმისა, რომ ნოქალაქევი მონეტები „ძალზე მცირე რაოდენობისა აღმოჩნდა, და ასევე ფაქტი იმისა, რომ ვარდციხეში მონეტები ჯერჯერობით საერთოდ არაა მიკვლეული, მეტყველებს იმის შესახებ, რომ „ლაზიკაში ფულადი მიმოქცევა სუსტად იყო განვითარებული“ (ნოქალაქევი-არქეოპოლისი, 1987, გვ. 32).

ჩვენი აზრით, რადგანაც პროკოფის ეპოქაში ლაზიკა ერქვა ძირითადად ჭოროხის ხეობასა და ერგე-ლიგანს, არქეოლოგებმა აქ უნდა ჩაატარონ შესაბამისი კვლევა, ხოლო ვარციხეში და ნოქალაქევიში არქეოლოგიური მასალების (მათ შორის მონეტების არარსებობა და სიმცირე) მიუთითებს რომ ვარციხე არ იყო როდოპოლისი და ნოქალაქევი არ იყო არქეოპოლისი – ე.ი. ცნობილი ბიზანტიური პუნქტები.

ერთი სიტყვით ციხე-გოჯიში მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა არაა საკმარისი მის არქეოპოლისად გამოსაცხადებლად. ამავე თვალსაზრისისა უნდა იყვნენ არქეოლოგები ვ. ლექვინაძე

და ლ. ხვედელიძე, რომელთაც აკრიტიკებს ნ. ლომოური. არქეოლოგიური მონაპოვრის უკმარისობის მიუხედავად ის მტკიცედ დგას თვალსაზრისზე, რომ ნოქალაქევი არის არქეოპოლისი და მას უწოდებს - „ეგრისის ანუ ლაზიკის - მთელი დასავლეთ საქართველოს მომცველი სახელმწიფოს დედაქალაქს“. მას, ისევე, როგორც მრავალ სხვას არ აოცებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ ვარციხეში (ე. ი. მათი თვალსაზრისით როდოპოლისში) არ აღმოჩნდა ბერძნულ-ბიზანტიური მონეტები, და საერთოდ ვარციხეში ბიზანტიური მონეტა არ აღმოჩნდა!

პროკოფის ეპოქის წყაროებით - არქეოპოლისში იდგა ბიზანტიური სამხედრო ნაწილი, მრავალი ათასი მხედრისაგან შემდგარი.

როგორც წესი, ყველგან, სამხედრო ნაწილის სადგომ პუნქტში მრავლად იპოვება მონეტები, რადგანაც მხედრებს ანაზღაურებას მონეტებით უხდიდნენ. გარდა ამისა, ყველგან სადაც კი ასეთი ჯარი მუდმივად ბანაკდებოდა მკვიდრი მოსახლეობა კარგად დაცულობის გამო, აწყობდა ბაზრობებს, შენდებოდა შესაბამისი შენობები, აღებმიცემობა ყვაოდა, ფული ტრიალებდა, როგორც წესი, არა ერთი და ორი თვით, არამედ წლობით და ზოგჯერ ათეულწლობით და საუკუნეობით, ამის გამო სამხედრო ნაწილების სადგომ პუნქტებში მრავლად პოულობენ მონეტებს. აღნიშნულის გარდა, ასეთი პუნქტები, როგორც წესი თანდათანობით ქალაქებად იქცეოდა ხოლმე, რასაც ხელს უწყობდა ინტენსიური დაცული ვაჭრობა. თუ ასეთივე ქალაქი იყო როდოპოლისი, თანაც საეპისკოპოსო ცენტრით, თავისი კათედრით. ნუთუ ასეთ ქალაქში მონეტები არ უნდა აღმოჩენილიყო? ნუთუ ეს ფაქტი არ აეჭვებთ მეცნიერთ, - ბიზანტიურ სახელმწიფოში ხომ საეპისკოპოსო კათედრებს, არა უბრალო ქალაქებში არამედ მნიშვნელოვან ცენტრალურ ქალაქებში აარსებდნენ! ასეთი იყო საეკლესიო წესი ბიზანტიურ სამყაროში.

მსგავსადვე, შეუძლებელია ლაზიკის „დედაქალაქში“ - არქეოპოლისში ასეთი მწირი არქეოლოგიური ნაშთები აღმოჩენილიყო, ჩივილი იმისა, რომ კულტურული ფენები წყალმა გადარეცხა, დასტურია მხოლოდ იმისა, რომ ნამდვილად ნოქალაქევი არ აღმოჩნდა შესაბამისი არქეოლოგიური მასალა.

ასვე, ძალზე ნიშნეულია, რომ არ აღმოჩნდა ბერძნული წარწერები ნოქალაქევისა და ვარციხეში - „ბიზანტიის იმპერიაში შემავალი ლაზიკის სამეფოს დედაქალაქსა და ბერძნული საეპისკოპოსო ცენტრში“, შეუძლებელია ასეთი სტატუსის მქონე ქალაქებში არ აღმოჩენილიყო ბერძნული წარწერები, თუ კი ვინმე იტყვის, რომ ღრთა მსვლელობამ ისინი გააქრო, შეიძლება მას შევეკითხოთ, მაშ რატომ აღმოჩნდა ნოქალაქევიდან ძალზე ახლოს (ნოჯიხევში) იმავე ეპოქის ქართული წარწერები?

ნ. ლომოურის აზრით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში შემავალი ბერძნული საეპისკოპოსო კათედრა IV საუკუნიდანვე იდგა ნოქალაქევი-არქეოპოლისში (ნოქალაქევი-არქეოპოლისი, 1987, გვ. 40).

ცხადია, მისი ეს განცხადება სრულიად უსაფუძვლოა. ემყარება მხოლოდ იმ ფაქტს, რომ ნოქალაქევი აღმოჩნდა ერთი ძველი ეკლესიის ნაშთი, რომელიც მან IV საუკუნით დაათარიდა, შემდეგ კი მიღებული შტამპის შესაბამისად ჩათვალა, რომ მისი ეპისკოპოსი კონსტანტინეპოლის იურისდიქციას ექვემდებარებოდა.

ის წერს - „ჩვენ შესაძლებლად მიგვაჩნია დავუშვათ, რომ ბიზანტიურ წყაროებში დამოწმებულია ეგრისის საეკლესიო წყობილება, რომლის მიხედვით დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის მეთაურია კონსტანტინოპოლის პატრიარქის სამწყსოში შემავალი ფასისის მიტროპოლიტი, მისდამი დაქვემდებარებული ოთხი ეპისკოპოსით (ზიგანევის, პეტრას, როდოპოლისის და ცაიშის), შედარებით გვიან შექმნილი სისტემაა. თავდაპირველად ერთ-ერთი საეკლესიო კათედრა სწორედ

ნოქალაქევი იმყოფებოდა“ (ნ. ლომოური, ნოქალაქევის გათხრების მნიშვნელობა საქართველოს ისტორიის შესწავლისას ნოქალაქევი - არქეოპოლისი, 1987, გვ. 40).

ნ. ლომოური რიხით წერს „ბიზანტიურ წყაროებში დამოწმებული ეგრისის საეკლესიო წყობილების“ შესახებ, მაშინ, როცა არცერთ ბიზანტიურ წყაროში არავითარი მოწმობა არ არსებობს „ეგრისის ეკლესიის“ მითუმეტეს „მისი წყობილების“ შესახებ.

საერთოდ, ბიზანტიურ წყაროებში სიტყვა „ეგრისის ეკლესია“ არ ფიქსირდება. ბიზანტიურ წყაროებში ნახსენები „ლაზიკის ეპარქია“, რომლის საეპისკოპოსოებიც მდებარეობდა ქართველთა უძველეს ქვეყანაში ტრაპეზუნტის რეგიონში, ისტორიულ კოლხეთ-ლაზიკაში (უღელტეხილ ზიგანასთან ახლოს) ქართველმა ისტორიკოსებმა ჩათვალეს დასავლეთ საქართველოს (ეგრისის) კათედრებად.

მათ ეს თავიანთი შეცდომა - ოფიციალურ საისტორიო დოკუმად გადააქციეს.

ნ. ლომოურის აზრით, ნოქალაქევი-არქეოპოლისში უფრო ადრე იჯდა (IV ს.-დანვე) ბერძენი ეპისკოპოსი, ვიდრე ბიზანტიელები ეპარქიებს დააარსებდნენ ფოთ-ვარციხე-ცაიშში.

ეს მოსაზრება უნდა დაადასტუროს არქეოლოგიურმა მონაპოვარმა. კერძოდ, უნდა აღმოჩენილიყო, ბერძნული საეკლესიო წარწერები. როგორც ითქვა, ბიზანტიურ სამყაროში ეპისკოპოსი იჯდა დიდ ქალაქში. კონსტანტინოპოლის ეპისკოპოსი არქეოპოლისში, ცხადია ბერძნულენოვანი იქნებოდა, ბერძნული წირვა-ლოცვით, შესაბამისად რაიმე ბერძნული წარწერა მაინც უნდა აღმოჩენილიყო ნოქალაქევი, მაგრამ ასეთი არ აღმოჩნდა. მსგავსადვე რატომ არ აღმოჩნდა ბერძნული საეკლესიო წარწერები ვარციხეში, რომელიც როდოპოლისის საეპისკოპოსო კათედრად მიიჩნევა?

როგორც ითქვა, ქართიზაციის თეორიის მომხრე არქეოლოგები ნოქალაქევი ეძებდნენ ბერძნულ საეკლესიო წარწერებს და აღმოაჩინეს - ქართული წარწერები ნოქალაქევთან ათიოდ კილომეტრში.

ნოჯიხევიში, სადაც გაითხარა უძველესი ეკლესია აღმოჩნდა ქართული ასომთავრული წარწერები.

თუ ნოქალაქევის, როგორც ითქვა, ბერძნული საეკლესიო წარწერები დრომ გააქრო, რატომ არ გააქრო დრომ თითქმის იმავე ეპოქის, იქვე მდებარე ნოჯიხევის ტეტრაკონქის ქართული წარწერები?

ნ. ლომოური წერს - „ნოქალაქევი-გეგეჭკორის მონაკვეთზე ექსპედიციამ სხვა ხასიათის სამუშაოებიც ჩაატარა, აქ უპირველეს ყოვლისა აღსანიშნავია გეგეჭკორის რაიონის სოფელ ნოჯიხევიში, აბაშისპირა ჭალაში ნაგებობათა კომპლექსის აღმოჩენა - V-VI საუკუნეების აბანო და მისგან ოციოდე მეტრის დაშორებით აღმოჩენილი ამავე ეპოქის ოთხაფსიდიანი ეკლესია, ე.წ. ტეტრაკონქის ტიპისა... აღნიშნული აბანოსა და ტეტრაკონქის გვერდით შენახულია გვიანდელი ხანის პატარა დარბაზული ეკლესიის ნანგრევები... გვიანდელი ეკლესიის ქვეშ ექსპედიციამ აღმოაჩინა საერთოდ საქართველოსთვის იშვიათი ტიპის ეკლესია - რვააფსიდიანი საყდარი... კარგად გათლილი ქვით ნაგები ეკლესიის გარშემო აღმოჩნდა არაერთი არქიტექტურული დეტალი და რაც მთავრია შესანიშნავად ამოკვეთილი დიდი ზომის (15X22 სმ) ასომთავრული ასოები. მართალია წარწერის წაკითვა ვერ ხერხდება, რადგან ასოები ცალკე ქვებზეა ამოკვეთილი და გაფანტული იყო ირგვლივ, მაგრამ უდავოა, რომ ამ ეკლესიის გუმბათს ამკობდა ასომთავრული წარწერა. პ. ზაქარაია წინასწარულად ეკლესიას X საუკუნით ათარიღებს და ამდენად ეს წარწერა ერთერთი ადრეულია დასავლეთ საქართველოს ქართულ წარწერათა შორის. ვფიქრობ, ძნელია ამ აღმოჩენის მნიშვნელობის გადაფასება“ (იქვე, გვ. 42).

ნოჯიხევის რვააფსიდიანი ტეტრაკონქის ქართული წარწერები თვით ქართიზაციის თეორიით ხელფეშხეკრულმა მეცნიერებმა X საუკუნით დაათარიღეს. ეს იმ საუკუნედ ითვლება, რაც თითქოსდა დაიწყო დასავლეთ საქართველოს „ქართიზაცია“. მაგრამ ვინც ენდობა ძველქართულ წყაროებს მისთვის ეს ტეტრაკონქი და მისი წარწერები გაცილებით ადრინდელია, ალბათ VI-VII საუკუნეებისა,

რადგანაც ჩვენში სწორედ ამ საუკუნეებში აგებდნენ ტეტრაქონქის ტიპის სატაძრო ნაგებობებს.

ვფიქრობ საეკლესიო მკვლევარებისათვის უფრო მყარი საფუძველი უნდა იყოს ძველი ქართული წყაროები, მათ შორის რუის-ურბნისის ძეგლისწერის ცნობები, ვიდრე შემდეგ შემუშავებული ე.წ. „ქართიზაციის თეორია“.

ჩვენი მემატრიანებისა და მამებისათვის XI საუკუნეებიც კი (თუ უფრო ადრე არა) საერთოდ უცნობი იყო დასავლეთ საქართველოში ბერძნული საეკლესიო იურისდიქცია, ამის არქეოლოგიურ დასტურად უნდა ჩაითვალოს ნოჯიხევის ტეტრაქონქის ქართული წარწერები, რომლის შესახებაც სამწუხაროდ დუმილია სამეცნიერო წრეებში, თუმცა კი მაღლობელი უნდა ვიყოთ ნოქალაქევის არქეოლოგიური ექსპედიციისა და ნ. ლომოურისა, რომელთაც აღმოაჩინეს და გამოამზეურეს ნოჯიხევის ქართული წარწერა.

ბრძოლები არქეოპოლისთან (ისტორია და ნუმიზმატიკური მასალა).

არქეოპოლისი მიიჩნეოდა ბიზანტიური ჯარების დიდ სიმაგრედ, აქ სპარსეთთან ომის დროს მრავალათასიანი სამხედრო კორპუსი იდგა. მაგალითად, ერთ-ერთი ბრძოლის დროს სპარსელთა სარდალმა მერმეროემ მიიყვანა ჯარი იმდენად დიდი რიცხვისა რომ, არქეოპოლისთან მას ბიზანტიელებმა 4.000 მეომარი მოუკლეს. ბიზანტიელთა ჯარი კი ამ დროს არქეოპოლისის ციხეში იდგა და თავს იცავდა. სპარსელების ჯარში სხვებთან ერთად იყვნენ დაქირავებული მეომრები სხვადასხვა ეროვნების, მაგალითად, პროკოფი აღწერს, რომ არქეოპოლისთან ბრძოლისას სპარსელთა მიერ დაქირავებულმა საბირთა ტომის ჯარისკაცებმა მოამზადეს საომარი ე. წ. კრიოს მანქანები, რათა ციხის კედლები დაეღეწათ, იქვე იყვნენ დოლომიტთა ტომის ჯარისკაცები, რომლებიც ისრებსა და შუბებს უშენდნენ მეომრებს. პროკოფი არქეოპოლისის ბრძოლის აღწერისას ამბობს - „თითოეული მათგანი ატარებს მახვილსა და ფარს, ხელში სამი ხელშუბი უჭირავს... მერმეროე მთელი ჯარით წაუძღვა კრიოს მანქანებსა და სპილოებს“, სპილოებით ჩანს ათი ათასი კაცი მაინც იბრძოდა, რადგანაც 4.000 როგორც ითქვა კედლებთან დაიღუპა, შემდეგ მერმეროემ სამი ათასი კაცი ქუთათისის ციხეში დატოვა და ასევე ჯარები სხვა სამ ციხეში განალაგა.

ამ ამბის აღწერით იმის თქმა გვსურს, რომ ყველა ეს მეომარი დაქირავებული იყო და მათ მონეტები თან უნდა ეტარებინათ უცხო ქვეყანაში სახლებიდან ათასობით კილომეტრით დაშორებულთ, მონეტები ცხადია თვით უქიძერიონის ციხის ბიზანტიულ მკვლელებსაც ჰქონოდათ. ამიტომაცაა, რომ არქეოლოგები ასეთ ადგილებში მონეტებს მრავლად პოულობენ.

ბიზანტია-სპარსეთის ომი ამ მხარეში მთელი საუკუნე გრძელდებოდა, არქეოპოლისი ყოველთვის მთავარი სამიზნე იყო. ამიტომაცაა გასაკვირი, და ეს აოცრებათ თვით მკვლევარ-სპეციალისტებს ნოქალაქევი აღმოჩენილი არტეფაქტებისა და ბიზანტიური მონეტების სიმცირე.

მაგალითად თ. აბრამიშვილი, რომელმაც სპეციალურად შეისწავლა ნოქალაქევის ექსპედიციის მიერ მოპოვებული მონეტები ასკვნის - „ნოქალაქევის გათხრების შედეგად გამოვლენილი მცირე ნუმიზმატიკური მასალა აძნელებს რაიმე კატეგორიული დასკვნების გამოტანის საშუალებას“ (თ. აბრამიშვილი, ნოქალაქევის მონეტები, იქვე, გვ. 279).

ის წერს - „როგორც ვხედავთ, ნოქალაქევის არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული ნუმიზმატიკური მასალა ერთობ მცირე და მოკრძალებულია“ (იქვე, გვ. 275).

კერძოდ აღმოჩნდა სულ 6 სპილენძის ბიზანტიური მონეტა, თუმცა უფრო ადრე აღმოჩნდა იუსტინე I (518-527) ერთი სპილენძის მონეტა და მავრიკ ტიბერიოსის (582-602) ოქროს მონეტების განძი. ეს რაოდენობაც „მცირედ და მოკრძალებულად“ ითვლება. რუსულ

დასკვნაშიც თ. აბრამიშვილი იგივეს აღნიშნავს, რომ „ნოქალაქევის ნუმიზმატიკური მასალა ძალზე მცირერიცხოვანია“ (იქვე, გვ. 286).

საქმე ისაა, რომ ნოქალაქევის ირგლივ - სამეგრელო გურიის რეგიონის სოფლებშიც (საფლავებსა და ეკლესიის გარშემო) არქეოლოგები იმავე სისშირისა და ოდენობის ნუმიზმატიკურ მასალას პოულობენ (ნუმიზმატიკური განძებსა თუ ერთეულ მონეტებს) - არქეოპოლისად მიჩნეულ ნოქალაქევი მათი რიცხვი ძალზე სოლიდური უნდა ყოფილიყო. როგორც ითქვა, ვარციხეში მონეტა საერთოდ არ აღმოჩნდა (და მერე სად - ბიზანტიური სამყაროს ქალაქ როდოპოლისში სადაც რომაული ჯარი იდგა და ეპისკოპოსის კათედრაც იყო). ეს რეალურად არსებული ფაქტი როგორც ითქვა მეტყველებს იმის შესახებ, რომ არა ვარციხესა და ნოქალაქევიში, არამედ სხვაგან უნდა ვეძიოთ როდოპოლისი და არქეოპოლისი.

ერთი სიტყვით, ნოქალაქევისა და მის ახლო-მახლო ადგილებში არქეოლოგებმა ბერძნულ წარწერათა ნაცვლად ქართული აღმოაჩინეს.

იგივეს თქმა შეიძლება ფოთის შესახებაც.

ჩვენში ტენდენციაა ფოთი გამოაცხადონ ცნობილ ფაზისად, შესაბამისად აქ გაფაციცებით ეძებდნენ ბერძნულ წარწერებს, მაგრამ აღმოაჩინეს რა? - ქართული წარწერები, კერძოდ გამოუწვავ აგურსა და მსგავს მასალაზე დასადები სატვიფრავი, რომელზეც არის ქართული ასომთავრული ასო-ნიშნები, და ასევე უკვე მზა აგურები ქართულივე ასო-ნიშნებით. რატომღაც ეს ფაქტი დავიწყების ბურუსს გადაეცა, რადგანაც საერთოდ არ ჯდება შემუშავებულ სტერეოტიპში და უცნაურად გამოიყურება ქართიზაციის თეორეტიკოსებისათვის.

აღსანიშნავია, რომ XX ს. 70-80-იანი წლების არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ (30-იანი წლების ექსპედიციის მსგავსად) ნოქალაქევიში აღმოჩენილი არქეოლოგიური (IV-XI საუკუნეების) მასალიდან მასიურად მოიპოვა მხოლოდ კერამიკა. ესენია ძირითადად ქვევრები, ჯამები და დოქები, თანაც ადგილობრივი წარმოებისა, აღსანიშნავია რომ მოპოვებული საცეცხლეურებიც კი (ე. ი. საეკლესიო ნივთი) ადგილობრივად დამზადებული თიხისაგან.

ვ. ლექვიანიძე წერს - „ნახევრად სფეროსებრი ფორმის ადგილობრივი სასაკმეველე საცეცხლეურები ორი ნახვრეტით - ზემოთკენ და ძირზე“ (ნოქალაქევი-არქეოპოლისი, გვ. 238).

ეს იმითაა საინტერესო, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში შემავალი არქეოპოლისის - მნიშვნელოვანი ცენტრისა და დედაქალაქის ეკლესიაში არა ოქრო-ვერცხლისა და ძვირფასი თვლებით შემკული სასაკმეველით მსახურებოდნენ ბერძენი ღვთისმსახურები, როგორც მიღებულია დედაქალაქების ეკლესიებში, არამედ თიხის ადგილობრივი სასაკმეველით - რაც ძნელი წარმოსადგენია. როგორმე ბერძენი ღვთისმსახურები შესაფერისი ბიზანტიური ნივთებით შეამკობდნენ ეკლესიებს, როგორც მიღებული იყო იმჟამად, ნოქალაქევი არქეოპოლისი რომ ყოფილიყო.

ნოქალაქევიში თითქმის ყველაფერი ადგილობრივი წარმოებისაა. განსაკუთრებითაა აღსანიშნავი ასევე, ერთი ფაქტი: - აქამდე ჩვენი არქეოლოგები ფიქრობდნენ, რომ მათ მიერ მრავლად მოპოვებული ჭურჭელი იყო იმპორტული ამფორების ნაშთები, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ სინამდვილეში ისინი ადგილობრივი ჭურჭელი იყო. ამასთან დაკავშირებით ვ. ლექვიანიძე წერს - „დასავლეთ საქართველოში არქეოპოლისის თანადროული ძეგლის ვარდციხის (როდოპოლისის) მასალის გაცნობის შედეგად გაირკვა, რომ ეს ფრაგმენტები სინამდვილეში მიეკუთვნება დიდი ზომის ადგილობრივ ფართოყელიან დოქებს, რომელთა ფორმაზე გავლენა იქონია ამფორათა გარეგნულმა ფორმამ (იქვე, გვ. 239). ე.ი. ეძებდნენ ბერძნულ-რომაულს და აღმოუჩინათ კი, ასე ვთქვათ, იმერული ჩაფებისა და დოქების ფრაგმენტები.

ვასკვნიტ - არქეოლოგიური მასალა თვალნათლივ აჩვენებს, რომ დასავლეთ საქართველოს იმ რეგიონში, რომელიც რაიონის დაბლობს მიეკუთვნება არ უნდა ვეძიოთ ბერძნულ-ბიზანტიური დედაქალაქები, თავიანთი საეპისკოპოსო კათედრებით, არამედ უნდა ვერწმუნოთ ეროვნულ წყაროებს, რომ დასავლეთ საქართველო შედიოდა ზოგადქართულ სახელმწიფოსა და ეკლესიაში თავისი ყოფით, კულტურით, ადამ-წესებით, სიმდიდრითა თუ სიღარიბით.

მაშ, სად მდებარეობდა არქეოპოლისი? როგორც ითქვა მისი სამყოფელი უნდა ყოფილიყო თანამედროვე ბათუმსა და ციხისძირს შორის.

წყაროს ცნობით, „ქალაქ არქეოპოლისის გარეუბანი იყო ონოგურიის ანუ წმიდა სტეფანე“, ამჟამადაც ბათუმის რეგიონში არის დასახლებულ პუნქტი სახელწოდებით - „სტეფანოვკა“ (ესაა ბათუმის გარეუბანი, აეროპორტის გზატკეცილთან მიმდებარე ტაბიძის ქუჩასთან).

მოხირისი

ბათუმ-აჭარისწყლის რეგიონში „მახ“ ფუძის მქონე ტოპონიმების ერთობლიობა-თავმოყრა საშუალებას გვაძლევს გამოვთქვათ მოსაზრება, რომ ამავე ფუძის მქონე „მოხ-ირ-ისი“ აქ მდებარეობდა და არა ქუთაისის რეგიონში.

აჭარაშია - პუნქტი „მახო“ (ჭოროხის მარცხენა სანაპირო)

მისი გაგრძელებაა პუნქტი მახვილაური (მარჯვენა სანაპირო)

ახლოა პუნქტი მახინჯაური და ხელვაჩაური. იქვე აჭარისწყალზეა პუნქტი მახუნცეთი და მთა მახუნცორი 1386 მ. ზღვის დონიდან.

1) ს. მახო არის ქ. ხელვაჩაურის გაგრძელება მდ. ჭოროხის მარცხენა მხარეს, ახლოა ერგესთან (ეს პუნქტი ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროზეა);

მდ. „მახოს წყალი“ (ჭოროხის მარცხენა მხარეს); „მახოს უბანი“ (ბათუმსა და ერგეს შუა);

2) მახვილაური ხელვაჩაურის გაგრძელებაა მარჯვენა მხარეს ბათუმის მიმართულებით;

3) მახინჯაური - ამავე რეგიონშია, ზღვისპირას ბათუმის ჩრდილოეთით 3-5 კმ-ში;

4) „მახუნცეთი“ (პუნქტი აჭარისწყალზე);

5) „მახუნცორი“ (მთა აჭარისწყალთან, ახლოა ერგესთან).

მოხ-ირისი

მახ-ო

მახ-ვილაური

მახ-ინჯაური

მახ-უნცეთი

მახ-უნცორი

ერგედან ვიდრე თითქმის ზღვამდე ჭოროხის მიმდებარე საკმაოდ ვრცელი რეგიონის სოფლების, მდინარისა და ადგილების სახელებში ჩანს ფუძე-ძირი „მახ“, რაც სიტყვა მოხირისის ნაშთი უნდა იყოს.

ეს ფაქტი საშუალებას იძლევა გამოითქვას მოსაზრება, რომ მოხირისი ერქვა ამ რეგიონს და არა თანამედროვე ქუთაისის სანახებს.

როდოპოლისი

არქეოლოგია (არქეოლოგ ვ. ჯაფარიძის წიგნი - „ვარდციხის ნაქალაქარი“, გამოსცა გამომცემლობა მეცნიერებამ 1989 წელს).

არქეოლოგი შესავალშივე წერს, რომ ასეთი ქალაქი უცნობი იყო ქართული წყაროებისათვის - „ქართული წყაროები თითქმის სრულებით არაფერს გვამცნობენ ვარდციხის ძველი ისტორიის შესახებ“ (ვ. ჯაფარიძე, ვარდციხის ნაქალაქარი, 1989, გვ. 3).

ვ. ჯაფარიძე, ისე როგორც სხვა არქეოლოგები, ვარდციხეს უწოდებს ბაღდადის რაიონში ერთერთ ნაციხარს - ვარციხეს. იქაური მოსახლეობისათვისაც კი სახელი „ვარდციხე“ უცნობია.

სავარაუდოდ სახელ „ვარციხის“ ეტიმოლოგია ისეთივეა, როგორც ვარძიისა, ვარიანისა, ვარკეთილისა და სხვ.

ვარციხის ძველ სახელად მიიჩნევა ვარდციხე, რადგანაც 1737 წლის იმერეთის რუკაზე ერთერთ ახალ ციხეს, „ვარდის ციხე“ ეწოდება და ის მიიჩნევა XVII საუკუნეში აშენებულად.

ვ. ჯაფარიძე ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე ეჭვმიუტანლად მიიჩნევს, რომ ვარციხე არის ბერძნულ-ბიზანტიური წყაროების ქალაქი როდოპოლისი.

535 წლის კეისარ იუსტინიანეს ცნობით „არქეოპოლისი და როდოპოლისი უდიდესი და ძველი სიმაგრეებია ლაზეთში“ (გეო, II, 1965, გვ. 35-36).

პროკოფი კესარიელის მიხედვით როდოპოლისი „ყველაზე უწინარეს ხვდებოდა გზაზე იბერიიდან კოლხეთში შესულთ“ (იქვე, გვ. 186).

ბიზანტიურ კათედრათა ნუსხებში ე.წ. ეკთეზისებში როდოპოლისში იყო ბერძნული საეპისკოპოსო კათედრა.

ვ. ჯაფარიძე ეჭვმიუტანლად აცხადებს, რომ ის შედიოდა ფოთის მიტროპოლიტის დაქვემდებარებაში, მაშასადამე მიიჩნევს, რომ ცნობილი ფაზისის ბერძნული სამიტროპოლიტო ფოთია, ხოლო ვარციხე - როდოპოლისია. შესაბამისად უდგება თავის არქეოლოგიურ კვლევას-ვარციხის გათხრისას ფიქრობდა, რომ თხრიდა როდოპოლისს, მაგრამ მან ვერ მოიპოვა შესაბამისი არქეოლოგიური მასალა.

საეპისკოპოსო ქალაქში გათხრის შედეგად შესაბამისი მასალა უნდა აღმოჩენილიყო კიდევ. ის ბიზანტიის იმპერიის საეპისკოპოსო ცენტრს თხრიდა, ამიტომ ქალაქის, ანდა საქალაქო ცხოვრების შესაბამისი ნაშთი უნდა აღმოჩენილიყო, მით უმეტეს, რომ იუსტინიანეს თქმით როდოპოლისი უდიდესი და ძველი ციხე-სიმაგრე იყო, ამიტომ ამ ციხე-სიმაგრის თუ კედლები არა მისი საძირკველი მაინც უნდა აღმოჩენილიყო.

არაფერი მსგავსი ვ. ჯაფარიძეს არ აღმოუჩენია.

მან მხოლოდ შუა საუკუნეთა მომცრო ქართული ეკლესიის ნაშთი და ასევე შუა საუკუნეთა ციხის ნაკვეთები აღმოაჩინა.

თავის აღნიშნულ წიგნში ის თითქმის ყოველ მეორე გვერდზე წერს - „ჭრილის გასუფთავებამ ქვედა დონეზეც კი მკვეთრად გამოხატული კულტურული ფენა ან რაიმე ერთეული მონაპოვარი არ დაადასტურა“ (ვ. ჯაფარიძე, ვარდციხის ნაქალაქარი, 1989 გვ. 14).

თხრის შედეგად მან დაადგინა: „ამ ციხე-ქალაქის ტერიტორია არ შეიცავს ახ. წ. პირველი საუკუნეების არათუ კულტურულ ფენას, არამედ ამ ხანის რაიმე ერთეულ მონაპოვარს“ (მაშასადამე, ვარციხე არ შეიძლება იყოს სტრაბონის როდოპოლისი!).

საბოლოოდ კი დაასკვნა - „VI ს. მომდევნო ხანის მკვეთრად გამოხატული კულტურული

ფენა ციხე-ქალაქში არ გამოვლენილა, ყოველ შემთხვევაში მისი გამოყოფა ჯერჯერობით არ ხერხდება“ (იქვე, გვ. 17). მამასადაძე არც პროკოფის ეპოქის როდოპოლისია.

მაგრამ არქეოლოგი მაინც IV-VI საუკუნეებით ათარიღებს „ციხის შიდა ფართობის კულტურულ ფენებს და საფორტიფიკაციო ნაგებობებს“.

რუსულ რეზიუმეებში ვ. ჯაფარიძე აღნიშნავს, რომ ნაქალაქარის ტერიტორიაზე ქრისტიანობამდელი ფენა არ დადასტურდა (იქვე, გვ. 146),

რაც აღმოჩნდა არის არა იმპორტული (ბერძნულ-რომაული სამყაროს პროდუქციის ნაშთი) არამედ ადგილობრივი, და მხოლოდ „მცირე ჯგუფი იმპორტისა“ (ვარდციხის ნაქალაქარი, 1989, გვ. 147),

რამდენადაა შესაძლებელი, რომ ბერძნულ ქალაქში „ადგილობრივი“ (მე ვიტყვოდი იმერული) ნაწარმი მოეხმარათ? ყოველ შემთხვევაში, როგორც ტაბულებიდან ჩანს მოპოვებული მასალა ადგილობრივია (ესაა ძირითადად გვიანდროინდელი იმერული დოქები).

ვ. ჯაფარიძე თავიდანვე აღნიშნავს, რომ ვარციხე იყო მცირე დასახლება (ვარდციხის ნაქალაქარი, 1989, გვ. 159), ამიტომ იგი რომაული ჯარის სადგომი და ეპისკოპოსის სამყოფელი ვერ იქნებოდა, მამასადაძე ვარციხე არ იყო როდოპოლისი.

ეტიმოლოგია

(როდოპოლისი - ვარციხე - ვარდენიკი - არდაშენი - არდისუბანი)

პოლის - როგორც ცნობილია ბერძნულად არის „ქალაქი“. აქედან გამომდინარე - როდოპოლისი - ვარდოვანი ანდა ვარდისქალაქია, თუმცა ვარციხეც ალბათ შესაძლოა როდოპოლისად თარგმნილიყო.

საქართველოს და ლაზისტანში უამრავი როდოპოლისი და ვარდისციხე - ვარდოვანია.

მაგალითად, ერთ-ერთი ვარდციხე მდებარეობს აჭარაში, სხალთისწყლის ხეობაში ხიხაძირთან ახლოს, აქაა ნაეკლესიარი კვატია (სხალთის ეკლესიის აღმოსავლეთით). სიტყვა „კვატიას“ ფუძე-ძირი კვატ იგივე კუტია. საინტერესოა რომ პროკოფი ერთ რეგიონში მოიხსენიებს „ქუთათისსა“ და „როდოპოლისს“, ასევე აქ, სხალთის რეგიონშიც ერთადაა კვატიას ნაეკლესიარი და ვარდისციხე.

ვ. კოტეტიშვილის განმარტებით ფუძე „არდ“ არის სიტყვაში „ვარდი“, ჩვენ ისტორიულ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში გვაქვს ტოპონიმები ამ ფუძით, მაგალითად თეთრიწყაროს რაიონშია სოფელი „არდისუბანი“, ხოლო ლაზისტანშია „არდაშენი“, „ვარდოვანი“, „ვარდიშენი“ - გვხვდება აზრუშთანაც.

როგორც ითქვა ვარდციხე - აჭარაშია, ვარციხე კი კი გეგუთთან. ის ჩანს, გეგუთის ციხე-დარბაზის მცველი ერთერთი ციხე იყო, რომელიც ამავე დროს ხანისწყლის გზას აკონტროლებდა.

„არდვანი“ ანუ „ვარდვანი“ უნდა ყოფილიყო თავდაპირველი სახელი ართვინისა, რომელსაც ძველ რუკებზე ართვანიც ეწოდება. ცნობილი სოფლები ვარდენიკი და ვარდაშენი იყვნენ ტაოსთან.

ყველა ეს ქართული სახელი - არდაშენი, ართვინი, ვარდიშენი, არდისუბანი, თუ ვარდის ციხე, ბერძნულად ალბათ „როდოპოლისი“ იყო, თუმცა როდოპოლისი უფრო ქალაქის სახელი უნდა ყოფილიყო.

ათენში დაბეჭდილ ლაზიკის ისტორიულ რუკაზე, როდოპოლისის სამიტროპოლიტო განლაგებულია ზიგანა-რიხეს მთიანეთში, მისი ცენტრი ზიგანასთან ახლოს ყოფილა (ამ რუკის

მიხედვით), ხოლო ივ. ჯავახიშვილის 1923 წლის რუკის მიხედვით პუნქტი (ქალაქი) სახელწოდებით „ვარდა“ რიზესთან ახლოსაა.

ისტორიულ ლაზიკაში რამდენიმე როდოპოლისი ყოფილა.

ერთ-ერთ ასეთ როდოპოლისს, ოღონდ არა საეპისკოპოსო ცენტრს, არამედ ციხე-ქალაქს, პროკოფი კესარიელიც ახსენებს ფაზისის ხეობაში. ჩვენი აზრით, ის ლიგანის ხეობაში უნდა ყოფილიყო განლაგებული, ჭოროხის სანაპიროზე.

ნ. აღონცი როდოპოლისის კათედრას მიიჩნევდა პაიპერტთან მდებარე ერთ-ერთ პუნქტად, თეოდოპოლისსა და პაიპერტს შორის.

ამ არეალზე მართლაც ძველ დროსს მდებარეობდა სოფელი ვარდენიკი (ამჟამინდელი ტაშპინარ).

ჩემი აზრით კი როდოპოლისის საეპისკოპოსო ქალაქი იყო პუნქტი „ვარდა“, რომელიც მდებარეობდა მდინარე კალაპოტამოსის ნაპირზე, ტრაპეზუნტის რეგიონში და არა ვარციხე, რომლის არქეოლოგია მიუთითებს, რომ იქ არასოდეს მდებარეობდა რაიმე ქალაქი.

როგორც ითქვა, 1923 წელს გამოცემული ტოპოგრაფ ევ. ბარამიდის მიერ შედგენილი რუკის მიხედვით, რომლის რედაქტორია ივ. ჯავახიშვილი ქ. ოფის სამხრეთით (ოფსა და რიზეს შორის) მდ. კალაპოტამოსზე იყო ქალაქი (ან დიდი დაბა) სახელწოდებით „ვარდა“, თავისი ეკლესიით.

როდოპოლისის ლოკალიზება მხოლოდ მისი სახელწოდების მიხედვით ხდება. ვარციხესაც როდოპოლისი იმის გამო უწოდეს, რომ ის ერთ-ერთ რუკაზე „ვარდისციხის“ სახელითაა აღნიშნული.

ჩვენი კვლევით კი ისტორიული როდოპოლისის ეპარქია მოიცავდა ოფ-რიზეს მთიანეთს ვიდრე ამჟამინდელ გიუმბიშხანემდე. ჩვენს მოსაზრებას გვიმტკიცებს შემდეგი ფაქტი:

XIX ს.-ში ბერძენმა სასულიერო პირებმა ახალ საეკლესიო ოლქს, რომელიც მათ აღადგინეს სწორედ ამ რეგიონში უწოდეს სახელი - „როდოპოლისის სამიტროპოლიტო“ ეს სამიტროპოლიტო სწორედ აღნიშნულ ოფ-რიზეს მთიანეთის რეგიონში მდებარეობდა ვიდრე 1920-იან წლებამდე (ამ დროისათვის თურქებმა ის გააუქმეს, რადგანაც მართლმადიდებელი მოსახლეობა ამ რეგიონიდან საბერძნეთში გადასახლდა), ეს როდოპოლისის სამიტროპოლიტო მდებარეობდა ოფ-რიზეს სამხრეთით და გადაჭიმული იყო გიუმბიშხანემდე.

რატომ უწოდეს XIX ს.-ში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში შემავალ როდოპოლისის სამიტროპოლიტოს სწორედ ეს სახელი „როდოპოლისი“? ჩვენ ვფიქრობთ იმის გამო, რომ მათი ცოდნით აქ ისტორიულად მდებარეობდა ქალაქი ამ სახელწოდებით როდოპოლისი („ვარდა“ ანუ „როდოსი“). მართლაც, აქ ამ სახელის ქალაქი ყოფილა კიდევ 1923 წლის რუკის მიხედვით.

მართლაცდა, რატომ უნდა ეწოდებინათ ბერძენს XIX ს.-ში „როდოპოლისის სამიტროპოლიტო“ ოფ-გიუმბიშხანეს მთიანეთის რეგიონისათვის თუ ისტორიულად როდოპოლისი იქ არ მდებარეობდა?

თავი XIX

ზაზისი-ფოთი-ზაღისა-ზასიდი

ზაზისი

კლიმატური პერიოდები ფოთის აკვატორიაში
 (ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორის, გეოლოგ გ. მაისურაძის
 თვალსაზრისი)

ფოთის, მდ. რიონისა და მისი დელტის, ასევე კოლხეთის დაბლობის უდიდესი ნაწილის გეოლოგიური სახე უკანასკნელი 2000 წლის მანძილზე განპირობებული იყო კლიმატური პერიოდებით.

გეოლოგიური პერიოდები ბოლო ათი ათასი წლის მანძილზე პირობითად დაყოფილია ჯგუფებად (აღრე, შუა და გვიანი პოლოცენები).

მათგან ჩვენ ამჟამად ვიმყოფებით პერიოდში, რომელსაც გვიანი (ზედა) პოლოცენი ეწოდება და მისი კლიმატური პერიოდი იწოდება სუბატლანტიკურად.

ამ დროს ზღვის დონე მკვეთრად იცვლებოდა.

თავდაპირველად, დაახლოებით ბრინჯაოს ხანაში (3000წ), ე.წ. ფანაგორიული რეგრესიის დროს ზღვის დონემ დაიწია 6-8 მეტრით. ხოლო შემდეგ, დაახლოებით I საუკუნიდან დაიწყო ზღვის დონის აწევა და ნულოვან დონეზე 2 მეტრით მაღლა აიწია. ამ პროცესს „ნიმფეურ ტრანსგრესიას“ უწოდებენ.

ფანაგორიული რეგრესიის დროს შავი ზღვის დონე იმყოფებოდა 8-10 მეტრით დაბლა თანამედროვე დონესთან შედარებით (ამის გამო ამჟამად წყლით დაფარულ შელფის ზოლში გაშენებული იყო ბერძნულ-რომაული ქალაქები).

ვითარება მკვეთრად იცვლება დაახლოებით ქრისტეს შობის პერიოდიდან. დედამიწაზე კლიმატის გლობალური ცვალებადობის გამო დაიწყო უკუპროცესი – აიწია ზღვის დონემ (ტრანსგრესია), ამის გამო ქალაქები მოექცნენ წყლის ქვეშ. დათბობის პერიოდი (გლობალური) ამჟამადაც მიმდინარეობს.

მდ. რიონთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ტრანსგრესიის, ანუ შავი ზღვის დონის აწევის გამო მოხდა მდ. რიონის ე.წ. „შეგუბება“.

საერთოდ, დაახლოებით I საუკუნის შემდეგ ხდებოდა მდინარეთა შეგუბებები, ანუ იწევდა მაღლა ზღვის დონე თითქმის 2-4 მეტრით და ამის გამო ეს აწეული დონე აიძულებდა მდინარის წყალს დაგუბებულიყო, მითუმეტეს ისეთ გაშლილ ვაკეზე, როგორიცაა ფოთის შემოგარენი. ამის გამო მთელ რიონის ვაკეზე ჩნდებოდა ჭაობები, ანუ მკვეთრად იზრდებოდა წყლის სარკე (მდ. რიონისა).

ამ მოვლენის გამო ამჟამადაც ამ დაბლობზე არის ჭაობები და ტორფნარი. საზოგადოდ კი, ქ. ფოთთან იყო მდ. რიონის დიდი შეგუბება, რაც, როგორც ითქვა, დაიწყო ძირითადად I საუკუნიდან.

ამ პროცესს (შეგუბებას) ეწოდება ასევე „მდინარის კვლომა“ (გეოლოგიური ტერმინი) და აღნიშნავს ეროზიის ბაზისის სტაბილურ მდგომარეობას, ანუ ეროზიის ბაზისი (ამ შემთხვევაში შავი ზღვა) სტაბილურად ინარჩუნებს მაღალ ნიშნულს, გათანაბრებულს მდინარის დონესთან.

ამის გამო მდინარეს ძალზე უჭირს თავისი წყლის ზღვაში შეტანა. ის თითქოსდა

ექებს გამოსავალს, იცვლის კალაპოტს, ექებს ახალ გზებს, რათა თავისი წყალი როგორმე შეიტანოს ზღვაში, დაბლობზე იქმნება მუხრები, ანუ მდინარე იკლავება, ხაზავს სინუსოიდებს, ამასთანავე ხშირად ჭრის ახალ კალაპოტს.

კოლხეთის ვაკეზე ადგილობრივმა მოსახლეობამ საგანგებოდ ამ მოვლენის აღსანიშნავად შეიმუშავა ტერმინი – „ნარიონალები“. ესაა ღრმა არხები, სადაც ოდესღაც მდინარე მიედინებოდა.

„ნარიონალები“ იმას ნიშნავს, რომ მდ. რიონი იცვლიდა კალაპოტს, ხშირად იწყებდა „ხუტიალს“ ზედაპირზე. ამის კვალი კოსმოსიდანაც ჩანს, კოსმიურ ფოტოსურათებზე არის უამრავი ნარიონალის აღნაბეჭდი სამტრედიიდან ფოთამდე.

მდინარეთა შეგუბებები ტრანსგრესიის დროს ჩვეულებრივი მდგომარეობაა.

როგორც ითქვა, ფანაგორიული რეგრესიის დროს ბრინჯაოს ეპოქიდან თითქმის I საუკუნემდე, ზღვის დონე 8-10 მეტრით დაბლა იმყოფებოდა (თუმცა თანდათანობით იმატებდა მისი დონე).

ფანაგორიული რეგრესიის დროს შავი ზღვის ზოლში ზღვისგან გათავისუფლებულ ხმელეთზე (შელფური ზონა) გაშენდა უძველესი ქალაქები, მაგრამ ეს ეხება იმ შელფს, რომელიც გარკვეული კუთხით დახრილია ზღვისკენ, მაგრამ ფოთთან შელფური ზონა თითქმის ზღვის დონეზეა (იმდენად, რომ ამჟამადც შეიძლება ფოთთან წყალქვეშ მოქცეულ ტერიტორიაზე 2 კმ-ზე მეტიც კი ფენით გავლა), ანუ ზღვის დონის დაწვევის დროსაც კი ფოთთან შელფის მაგიერ გვქონდა მდ. რიონის მიერ შემოტანილი მყარი მასალა, რომელიც ილექებოდა ფოთის აკვატორიაში. მაშასადამე, აქ ქალაქის ან ქალაქების აშენება შეუძლებელი იყო – დაჭაობებისა და წყალუხვობის გამო არა მხოლოდ რეგრესიის (ზღვის უკან დახვევის), არამედ ტრანსგრესიის (ზღვის დონის აწვევის) დროსაც.

გეოლოგიური ჭაბურღილები, რომლებიც დადგმულია ფოთის რაიონში, აჩვენებს, რომ 4 მეტრი სიღრმიდან ქვემოთ, 15-25 მეტრის ინტერვალში (თითქმის 200 მეტრ სიღრმემდე), ზღვიურ ნალექთან ერთად მორიგეობენ ტორფის შრეები, რაც მეტყველებს იმაზე, რომ მთელი მეოთხეული პერიოდის განმავლობაში, ჰოლოცენის ჩათვლით, ეს ტერიტორია განიცდის სტაბილურ დაძირვას, რაც გამოთვლილია. ეს არის წელიწადში 6-9 მილიმეტრი.

ამ ლაბილური, ანუ მოძრავი ტერიტორიის გამო ფანაგორიული რეგრესიის დროს აქ ქალაქები ვერ გაშენდებოდა (იგულისხმება ფოთის აკვატორია). (სხვა ვითარება იყო ჭოროხთან, ენგურთან და სხვა მდინარეებთან).

რიონი არის ღერძული ზოლი მთათაშუა ქვაბულისა და მთელი ჩამორეცხილი მასალა გროვდებოდა ამ ქვაბულში, რომელიც (ეს მასალა) ზღვისკენ მიაქვს რიონს, ამის გამო ტერიტორია არის ლაბილური, ანუ მოძრავი.

ეს ნიშნავს, რომ ეს ტერიტორია თანდათანობით იძირება: 10 წელიწადში 6 სანტიმეტრით, 100 წელიწადში – 60 სანტიმეტრით, ხოლო 1000 წელიწადში 6 მეტრით, ანუ I საუკუნიდან დღემდე, ანუ 2000 წლის მანძილზე ის ჩაიძირა 10-12 მეტრით, ამიტომაც გვაქვს ტორფის შრეები სიღრმეებში.

დასკვნა – ფოთი არ არის ანტიკური ქალაქი ფაზისი.

ლიტერატურა: Д. „Церетели, Плейстоцен Грузии“, 1966, П.В. Федоров Плейстоцен Понто-Каспия, 1978.

დოქტორი, გეოლოგი გ. მაისურაძე

(გეოლოგის ნაზრევის გაცნობის შემდეგ მე მიჩნდება ასეთი კითხვა – თუ მდინარე რიონი ასე ხშირად იცვლიდა კალაპოტს, როგორ ააშენეს მასზე 120 ხიდი, მითუმეტეს ჭაობებში, რასაც თანამედროვე ტექნიკითაც ვერ ახერხებენ?)

რიონის ქმედება ზოთთან

რამდენიმე ჩემს წერილში გამოვთქვი ფრთხილი მოსაზრება, რომ ფაზისი არ მდებარეობდა თანამედროვე ფოთის ადგილას. ფასისელმა აკადემიკოსებმა ეს ვარაუდი მეცნიერული კვლევებით განამტკიცეს.

„ფასისის საერო აკადემიამ“ გამოსცა აღნიშნული მეცნიერების ნაკვლევი, რომლიდანაც აღმოჩნდა, რომ ის ადგილი სადაც ამჟამად ქალაქი ფოთი მდებარეობს, 2000 წლის წინ, სტრაბონის დროს, უეჭველად ზღვით იყო დაფარული, ანუ თანამედროვე ფოთის ადგილი წყლის ქვეშ ყოფილა მოქცეული. ამის მიზეზს შემდეგნაირად აღწერს რამდენიმე აკადემიკოსი:

მდინარე რიონს ზღვაში ყოველწლიურად შეაქვს 10-12 მილიონი ტონა სილა, რაც სანაპიროსთან დალექვის შემდგომ იწვევს მიწის მატებას, ანუ რიონის შესართავთან იზრდება ხმელეთი და ეს მატება ხმელეთისა 2000 წლის მანძილზე გვაძლევს მრავალ ათეულ კილომეტროვან ახალ სანაპირო ზოლს.

ს. გვასალია წერს: „თუ უკვე ხსენებულ რიცხობრივ მონაცემებს დავუბრუნდებით და ხმელეთის მატებას წელიწადში საშუალოდ 4 მეტრს ვივარაუდებთ 2500 წლის მანძილზე ზღვის სანაპირო რიონის შესართავთან 10 კმ-ით მაინც უნდა ყოფილიყო გაზიდული აღმოსავლეთით დღევანდელი სანაპიროს ხაზიდან, შესაბამისად მთელი ტერიტორია, რომელზეც დღეს ქალაქი ფოთია გამშენებული და პირველ რიგში კი კუნძულის უბანი, გვიანდელ წარმონაქმნად უნდა ჩაითვალოს“ (ს. გვასალია „ანტიკური ხანის კოლხეთი“, კრებულში „ცოტნეიდელი“, ტ. II, 2008, გვ. 57).

მეცნიერმა ჩემი მოსაზრება გამოთვლებით დაადასტურა.

მართლაც, ქ. ფოთი არ შეიძლება იყოს ქ. ფაზისი, რადგანაც ს. გვასალიას მონაცემებით მისი ამჟამინდელი მდებარეობის ადგილი 2500 წლის წინ ზღვის სიღრმეში იყო ჩაძირული მაშინდელი სანაპირო ზოლიდან 10 კმ-ის იქით..

მეორე მეცნიერმა (ს. ზაქარაია) კი კვლევებით დაადასტურა ეს აზრი.

ს. ზაქარია წერს: „ქ. ფოთის პორტის სტატისტიკური მონაცემებით 1804, 1870, 1892 წლებში ხმელეთმა შესაბამისად წელიწადში 9 მეტრი მოიმატა!“ (იქვე, გვ. 69).

თუკი წინა მეცნიერის (ს. გვასალიას) ანგარიშით ერთ წელიწადში ხმელეთის 4 მეტრი მატება 2500 წლის მანძილზე თანამედროვე ფოთის მდებარეობის ადგილს საზღვრავდა ზღვის სიღრმეში 10 კმ-ით, მეორე მეცნიერის მიერ მითითებული 9 მეტრით მატების შემთხვევაში ის 2-ჯერ უფრო მეტი უნდა ყოფილიყო, მაშასადამე დაახლოებით 20-22 კმ-ით დაშორებული თანამედროვე სანაპიროდან ზღვის სიღრმეში. ე.ი. დღევანდელი ფოთის ადგილსამყოფელი ანტიკურ ხანაში ზღვაში იყო ჩაძირული და დაშორებული სანაპიროდან 20-ზე მეტი კმ-ით.

რამდენად რეალურია ასეთი ანგარიში აღნიშნულ სტატისტიკურ მონაცემებზე დაყრდნობით, იქნებ მეცნიერები ცდებიან?

არა, მათი აზრი დასტურდება ნიკო ნიკოლაძის პირადი დაკვირვებით და მისი გაზომვებით. კერძოდ, ს. ზაქარაია მკითხველს აწვდის ასეთ ცნობას – „მ. ბერძნიშვილს მოჰყავს ნიკო ნიკოლაძის მონაცემებიდან ფაქტი, რომ 1860-იან წლებში ზედ ზღვის სანაპიროზე აგებული შუქურა ჩვენი საუკუნის დასაწყისში, დაახლოებით 1910-15 წლებში, ნაპირს 2 ვერსზე მეტით აღმოჩნდა დაშორებული“ (იქვე, გვ. 70). ამ ცნობას თან ერთვის ნახაზი რომელზედაც ავტორის მიერ მინიშნებულია, რომ 55 წლის განმავლობაში ხმელეთმა მოიმატა 2000 მეტრით

(იქვე, გვ. 71). ანუ უხეშად რომ ვთქვათ, ნახევარ საუკუნეში ხმელეთს 2 კმ-ით მოუმატია, ცხადია ერთ საუკუნეში მოიმატებდა 4 კმ-ით, რაც 25 საუკუნის მანძილზე გვაძლევს 100 კმ-ს!

მიუხედავად მეცნიერული კვლევისა, პირადად მე, მაინც ვერ განვაზოგადებ მათ შედეგებს, სინამდვილეში რიონის სილა-შლამით იფარებოდა არა მთელი სანაპიროს პერიმეტრი, არამედ მხოლოდ რიონის შესართავის მიმდებარე ტერიტორია. ამას მიუთითებს იქვე ს. ზაქარაიას მიერ მოცემული კიდევ ერთი სტატისტიკური ცნობა. კერძოდ, „თურქმა გენერალსიმუსმა მურად III-მ 1578 წელს ფოთთან, უშუალოდ ზღვის სანაპიროზე ააგო ფოთის ციხე, რომელიც 280 წლის შემდეგ, 1858 წელს, ზღვის ნაპირიდან 1,8 კმ-ით იყო დაშორებული. საქმის რეალობა იმაშია, რომ რიონი მსოფლიოში გამოირჩევა, როგორც ნაშალი მასალის (სილა, შლამი და სხვ.) დიდი რაოდენობის ზღვაში შემტანი. მეცნიერთა მიერ არაერთგზის დადგენილია, რომ ყოველწლიურად მდ. რიონს ზღვაში შეაქვს 8-12 მილიონი ტონა ნაშალი მასალა, რისი დიდი ნაწილი ზღვის სანაპიროს შორიანლო ილექება და იწვევს ხმელეთის მატებას ზღვის ხარჯზე“ (იქვე, გვ. 70).

მაშასადამე, მურად III-ს რიონის შესართავის სიახლოვეს აუგია ფოთის ციხე, რომელიც 280 წლის შემდეგ ზღვას უკვე დაშორებული იყო 1,8 კმ-ით. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ხმელეთის მატება ამ ადგილას უფრო ნაკლები იყო ვიდრე შუქურას პირზე, რატომ? საქმე ისაა, როგორც ს. ზაქარაიას ნახაზიდან ჩანს, შუქურა უფრო ახლო ყოფილა მდ. რიონის შესართავთან, ხოლო ფოთის ციხე უფრო მოშორებით მდგარა.

მაშასადამე, 9 მეტრი მატება ხმელეთისა ყოფილა არა შავი ზღვის მთელ სანაპიროზე, არამედ უშუალოდ მდ. რიონის შესართავთან. თუმცა არც ფოთის ციხესთან ყოფილა მცირე.

ერთი სიტყვით, მდ. რიონის შესართავთან გაშენებული ქალაქი ხმელეთის მატების გამო, 2500 წლის შემდეგ, ზღვის სანაპიროდან რამდენიმე ათეული კმ-ით იქნებოდა დაშორებული.

სხვა სიტყვით რომ ვთქვათ, ქალაქი მდ. რიონის შესართავთან, ამ მდინარის შლამიანობის გამო, რამდენიმე ათეულ წელიწადში ზღვას დაშორდებოდა და უვარგისი გახდებოდა ნაოსნობისათვის.

იმ ეპოქაში არც სილის სატუმბი მანქანები გააჩნდათ და არც რკინა-ბეტონის ჯებირებს აგებდნენ.

მაშ სად ააგეს ქ. ფაზისი?

სამწუხაროდ ეს საუკუნოვანი კითხვა პასუხგაუცემელი დარჩა. თუმცა კი, პირადად მე მაინტერესებს არა ანტიკური ქალაქი ფაზისის ადგილსამყოფელი, არამედ შუა საუკუნეებში არსებული ფაზისის სამიტროპოლიტო ცენტრისა, კერძოდ, IV-VII საუკუნეთა ვითარება.

არქეოლოგების ერთი ნაწილის აზრით სწორედ ამ ეპოქაში მკვეთრად აიწია შავი ზღვის დონემ, თანამედროვესთან შედარებით 3-4 მეტრით.

ამ კლიმატურ ეპოქას უწოდებენ ჰოლოცენს.

ანუ ზღვა თანდათანობით მაღლდებოდა თითქმის X საუკუნემდე, XVI ს. შემდგომ კი ისევ დაიწია და თანამედროვე ნულოვან დონეზე დადგა (დ. წერეთელი, „პლეისტოცენ გრუზი“, 1966, (რუსულ ენაზე); პ. ვ. ფედოროვ, „პლეისტოცენ პონტო-კასპია“, 1978, (რუსულ ენაზე).

რიონის შესართავთან, ამ ვითარების გამო, როგორც ჩანს, ნამდვილი ტროპიკული წარღვნა იყო. ერთი მხრივ მდინარეს შემოჰქონდა 10-12 მილიონი ტონა შლამი, ამავე დროს კი ზღვის დონე მაღლა იწევდა, რასაც თან ერთვოდა დასავლეთის ქარების გამო გაშლილ ვაკეზე მდინარის შეგუბება. ჭაობი და ფაფისებური ნიადაგი, არათუ რიონის სანაპიროებს, არამედ დასავლეთ საქართველოს ვაკის დიდ ნაწილსაც მოიცავდა.

რიონის დაბლობი (გეოლოგიური მიმოხილვა)

ფოთი მდებარეობს რიონის დაბლობზე ზღვის დონიდან 1-3 მ სიმაღლეზე (ქსე, 10, 351), უჭირავს ზღვისპირა ვაკე, რომელსაც მდ. რიონის ერთ-ერთი ტოტი არათანაბარ ნაწილებად ჰყოფს.

ფოთის დატბორვის საწინააღმდეგოდ სისტემატურად წარმოებს მდინარის დინების მარეგულირებელი სამუშაოები.

ქალაქის მოსაზღვრე მიწები მეტწილად დაჭაობებულია.

ქალაქს სამხრეთ-აღმოსავლეთით ჩამოუდის მდინარე კაპარჭინა, აქვე მდებარეობს პალიასტომის ტბა. აღსანიშნავია, რომ ფოთი-სამტრედიის ზონაში მიწის ზედაპირის ზოგიერთი მონაკვეთი ზღვის დონეზე დაბლაც კი მდებარეობს.

V-VIII საუკუნეებში, გეოლოგიური დასკვნის მიხედვით, მთელი ეს ზედაპირი თხელი წყლით უნდა ყოფილიყო დაფარული.

საქმე ისაა, რომ დაალოებით ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისიდან შავი ზღვის დონე თანდათან მაღლა იწევდა და აწეული იყო 1 და ზოგჯერ 2-3 მეტრით. ზღვის დონის აწევა გამოიწვია ე.წ. „ნიმფურმა ტრანსგრესიამ“.

(რეგრესიად იწოდება ზღვის დონის დაწევა, ტრანსგრესიად კი ზღვის დონის აწევა).

ეს პერიოდი, ქართული ქრისტიანული კულტურის ჩასახვა-აღორძინების საუკუნეებია და ჩვენთვის ძალზე მნიშვნელოვანი. ამ ეპოქაში რიონის დაბლობი, მით უმეტეს ფოთი, ჩანს, წყლით დაიფარა, რადგანაც ზღვის დონემ 1 მეტრით აიწია და ასეთი მდგომარეობა გაგრძელდა თითქმის ათასი წელი.

ჩვენთვის საინტერესოა საკითხი, შესაძლებელი იყო თუ არა ფოთში ასეთი წყალდიდობისა და დაჭაობების ეპოქაში, კერძოდ VI საუკუნეში დაარსებულიყო ე.წ. „ფასისის სამიტროპოლიტო კათედრა“, როგორც ჩვენს თანამედროვე საისტორიო ქართულ ლიტერატურაშია აღნიშნული?

რას ნიშნავს სამიტროპოლიტო ცენტრი? – მიტროპოლიტი წარმოშობილია ბერძნული სიტყვიდან „მატერ“ და „პოლის“, ნიშნავს დედა ქალაქის, მთავარი ქალაქის ეპისკოპოსს. შესაძლებელია თუ არა, ფოთი ყოფილიყო რეგიონის მთავარი ქალაქი ასეთი დაუსრულებელი წყალდიდობის დროს, მაშინ, როცა წყლის სიმაღლე არა თუ იკლებდა, არამედ თანდათანობით მატულობდა XV-XVI საუკუნეებამდე? და თუ ეს მოსაზრება სიმართლეა (მაგრამ ჩანს, რომ სიმართლეა, რადგან, სხვა არაქართული კვლევებითაც შავი ზღვის დონე აწეული იყო) მაშინ ისმის კითხვა - საერთოდ არსებობდა თუ არა ასეთი საშინელ კლიმატურ პირობებში რიონის დაბლობზე ქალაქები? ან თუნდაც სოფლები?

როგორც ჩანს, არსებული პირობების გამო ხალხი არა თუ აშენებდა სოფლებს (ან ქალაქებს), არამედ აშენებულსაც ტოვებდა მათ და მთისწინეთს აფარებდა თავს.

ამის მაგალითად უნდა ჩავთვალოთ პალიასტომის ტბის ეკლესიის ბედი.

ქუთაისის მუზეუმში ამჟამადაც დაბრძანებულია „პალიასტომის ხატი“, რომელსაც თან ახლავს თხრობა ხატის თავდაპირველი ეკლესიის შესახებ.

კერძოდ, პალიასტომის ადგილას ყოფილა სოფელი თავისი ეკლესიითა და ცნობილი ხატით, რომელიც თანდათანობით წყლის ქვეშ მოექცა, ხალხმა ხატი გამოასვენა ეკლესიიდან და მთებს შეაფარა - „ამას იტყვიან ნაქალაქევს და შემდგომად მოცულსა წყლისაგან“ – წერს ვახუშტი პალიასტომზე (ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 790).

როდის წარმოიქმნა პალიასტომის ტბა? შესაძლებელი იყო თუ არა მის ადგილზე სოფლის, ან ქრისტიანული ეკლესიის არსებობა?

ეკლესიები ჩვენში შენდებოდა IV ს-დან. შესაძლებელია, აქ მართლაც აშენდა ეკლესია, რომელიც ზღვის დონის აწევის კვალდაკვალ წყლით დაიფარა.

გ. მაისურაძის დაბეჯითებული მტკიცებით „I-II საუკუნეებში არ შეიძლებოდა პალიასტომის ტბის არსებობა რეგრესიის გამო“ (მაშ როგორ უნდა ენახათ ფოთთან ტბა სტრაბონის ეპოქაში?).

პალიასტომის ტბის მაქსიმალური სიღრმეა 3,2 მ, საშუალო სიღრმე არის 2,6 მეტრი. ტრანსგრესიისას, V საუკუნიდან მაინც, თუ უფრო ადრედან არა, ზღვის ამალლების გამო ზღვაში მდინარე რიონის წყალს შესვლა უჭირდა, ის გუბდებოდა და იშლებოდა მთელ რიონის დაბლობზე, რომელიც თითქმის ნულოვან დონეზეა სამტრედიამდე.

ვფიქრობ, რომ ამ დაჭაობების და მის თანმდევ ციებ-ცხელების გამო, გრიგოლ ხანძთელმა აფხაზეთის სამეფოს (ანუ იმჟამინდელ დასავლეთ საქართველოს) ბარში, ვერ იპოვა ვერცერთი სამონასტრო ადგილი და ამიტომაც მთაში – უბისას მონასტრისათვის ჩაუყრია საფუძველი.

თვით დავით აღმაშენებლის ეპოქაშიც კი, ქუთაისის მიდამოები ჰავით უვარგისად ითვლებოდა.

ვითარება, ანუ კლიმატური პირობების შეცვლა დაწყებული XVI საუკუნისათვის. ამ საუკუნის შემდეგ დაიწყო „რეგრესია“, ანუ ზღვის დონის დაწევა, ზღვის დონე ნულოვან დონესთან შედარებით დაწეულა ნახევარი მეტრით, რადგანაც მის წინა პერიოდში აწეული იყო ერთი მეტრით, საბოლოოდ ზღვას დაუწევია თითქმის მეტრნახევრით.

ამ შეცვლილმა ვითარებამ წყლისაგან გაათავისუფლა მიწის დიდი ფართობები, ჭაობმა და, შესაბამისად, ციებ-ცხელებამ უკან დაიხია, ჰავა გაუმჯობესდა და მდინარე რიონს – იქამდე შეგუბებულს მიეცა ზღვაში შედარებით თავისუფალი შეღწევის საშუალება. წყლისაგან გაათავისუფლებულ მიწებზე ხალხმა დაიწყო ხვნა-თესვა, გამოჩნდა ახალი საცხოვრებელი ადგილები. ამ დროს, ჩანს, გამოჩნდა ფოთის მიმდებარე ტერიტორიაც, რომლებიც ასევე წყლისაგან გაათავისუფლდა. იმის გამო, რომ ფოთი შედარებით უფრო მაღლაა ზღვის დონიდან, ვიდრე მისი მომიჯნავე ტერიტორიები, ოსმალებს მაშინვე მიუქცევია მისთვის ყურადღება.

1578-79 წლებში ოსმალებმა ეს მიწები დაიპყრეს და დიდი ციხე-სიმაგრე ააგეს. 1640 წელს იმერეთ-გურია-სამეგრელოს ლაშქარმა იერიშით აიღო ციხე-სიმაგრე, მაგრამ მას 1723 წელს კვლავ ოსმალეთი დაეპატრონა 1828 წლამდე.

XIX საუკუნეში კვლავ დაწყებულია ტრანსგრესია, ანუ კვლავ აიწია ზღვის დონემ და მიაღწია ნულოვან დონეს. კვლავ დაიწყო თანდათანობით დატბორვა მიმდებარე დაბლობისა, რაც ამჟამადც გრძელდება.

ეგრისის, არგვეთისა და გურიის ციხე-სიმაგრეები და სოფლები აგებული იყო არა რიონის დაბლობში, არამედ მთისწინებში.

ფასიისის სამიტროპოლიტოს ქალაქები როდოპოლისი, საისინი, პეტრა და ზიგანევი აღნიშნული მდგომარეობის გამო უნდა ვეძიოთ არა რიონის დაბლობზე, არამედ სხვა რეგიონში.

ჭაობის ჰაზა ფოთთან

პოლოცენის ბოლო პერიოდში, როგორც აღინიშნა, შავი ზღვის დონის თითქმის 1-2 მ-ით მაღლა აწევის გამო მდინარე რიონს უჭირდა თავის წყლების შეტანა ზღვაში, რის გამოც ის გუბდებოდა კოლხეთის გაშლილ ვაკეზე და წარმოქმნიდა უზარმაზარ ჭაობებს.

XVI-XVIII საუკუნეებისათვის ზღვის დონემ დაიწია და ჭაობების ერთი ნაწილი დაშრა, ამის მიუხედავად, ფოთის მიმდებარე რეგიონის კლიმატი უვარგისად ითვლებოდა. მაგალითად, XVIII საუკუნის მოგზაური მიტროპოლიტი ტიმოთე გაბაშვილი ასე ახასიათებს რულეთ-კალეს (ყულევის) გარემოს: „ჭაობიანი, უხვნალექიანი და ჯანმრთელობისთვის უვარგისი“ (კ. ხარაძე, ქართველი მოგზაურები, 1987, გვ. 48).

ფოთის არქეოლოგია

ფოთის აღმოსავლეთით 15-20 კმ-ის იქით, მდინარეებს რიონსა და ხობს შორის, აღმოჩნდა გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ეპოქის ადამიანთა ნამოსახლარები (ნამარნუ, ძიგური, ნოსირი, საკირე, ცივა, ანაკლია, ეკი, სენაკი, ერგეტა, ურეკი და სხვა).

გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ეპოქაში მეცნიერ-გეოგრაფთა მონაცემებით შავი ზღვის დონე თანამედროვესთან შედარებით დაწეული იყო რამდენიმე მეტრით (ზღვის რეგრესია).

ამ ეპოქაში, ზღვის დონის დადაბლების შედეგად დაშრა რიონის დაბლობში ჭაობები და ლაგუნები, რის გამოც შედარებით ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა ადამიანის ცხოვრებისათვის, ამის შედეგად წარმოიქმნა, ალბათ, აღნიშნული ეპოქის, ანუ გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ნამოსახლარები. მართალია, აღმოჩნდა უცხოური კერამიკის ფრაგმენტებიც ზღვისპირზე ურეკსა და ყულევის შუა ძვ.წ. VI და შემდგომი საუკუნეებისა, მაგრამ ზღვის პირას არ აღმოჩნდა რაიმე ანტიკური ქალაქის ნამოსახლარი.

არქეოლოგი გ. გამყრელიძე საგანგებოდ სწავლობდა ქ. ფაზისის ადგილმდებარეობის საკითხს მდ. რიონის შესართავთან და მომიჯნავე მხარეებში. მისი ნაკვლევის დასკვნა ასეთია – „კლასიკური და ელინისტური ხანის ქალაქი არქეოლოგიურად არ არის დადასტურებული“ (გ. გამყრელიძე, „ქალაქ ფაზისის ადგილმდებარეობისა და დეფინიციის საკითხისათვის“ იბერია-კოლხეთი, საქართველოს ანტიკური პერიოდის არქეოლოგიურ გამოკვლევათა კრებული, №1, 2003, ძიებანი, დამატებანი, IX, გვ. 172).

უფრო მეტიც, არა თუ კლასიკური და ელინისტური ხანის რაიმე ნაქალაქარის არსებობა, არამედ ბერძნული კულტურის რაიმე ზეგავლენაც კი არ ჩანს მოსახლეობის ყოფაში.

გ. გამყრელიძე წერს – „მნიშვნელოვანია ის ფაქტის, რომ ძვ.წ. VIII-VI და გნებავთ IV საუკუნემდე ფოთის მიდამოებში და მთელ კოლხეთში რაიმე დიდი ცვლილება არქეოლოგიურ კულტურაში (კერამიკულ და მეტალურგიულ წარმოებაში, არქიტექტურაში, იდეოლოგიაში თუ დაკრძალვის წესში არ შეიმჩნევა. ხსენებულ ტერიტორიაზე ადგილობრივი სოციუმი როგორც ცხოვრობდა ისე ცხოვრობს, არ ჩანს ბერძნული კულტურის რაიმე ზეგავლენა მოსახლეობის ყოფაში“ (გ. გამყრელიძე, დასახ. ნაშრ, გვ. 172).

გ. გამყრელიძე, რომელმაც საგანგებოდ შეისწავლა ყველა არქეოლოგიური მონაცემები ქ.

ფოთის მიმდებარე ტერიტორიაზე, შეისწავლა ყველა წყარო ქ. ფაზისის შესახებ, ასკვნის, რომ თუ ფოთი ფაზისია, მაშინ „ე.წ. დიდი ბერძნული კოლონიზაცია ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეებში არ შეხებია ფოთს(ქ. ფაზისს)“ (იქვე, გვ. 172).

გ. გამყრელიძე გულისხმობს, რომ არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, ქ. ფოთს არ შეხებია „ე.წ. დიდი ბერძნული კოლონიზაცია“, ცხადია, ქ. ფაზისი მილეტელთა დაარსებული იყო და ფაზისი თვით იყო დიდი ბერძნული კოლონიზაციის შედეგი, მაგრამ, რადგანაც ქ. ფოთთან არ აღმოჩნდა ამ კოლონიზაციის რაიმე კვალი, ეს კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ ქ. ფოთთან არ უნდა ეძიონ ქ. ფაზისი, არამედ სხვა რეგიონში, იქნებ ჭოროხის შესართავთან, უფრო სამხრეთით.

გ. გამყრელიძე განაგრძობს – ქ. ფოთსა და მის შემოგარენში „უცხოური ნაწარმი კოლონიზაციის ეპოქაში არ ჩანს, ხოლო ძვ.წ. VI-V საუკუნეთა იმპორტული ნაწარმი მცირეა და სულ დაახლოებით 100 ერთეულით (კერამიკის ნატეხები) განისაზღვრება. ამიტომ აქ რაღაც ინტენსიურ ბერძნულ საკოლონიზაციო მოქმედებებზე საუბარი ჯერჯერობით სრულიად უსაფუძვლოა“ (გ. გამყრელიძე, „ქ. ფაზისის ადგილმდებარეობის და დეფინიციის საკითხისათვის“, იბერია-კოლხეთი, საქართველოს ანტიკური პერიოდის არქეოლოგიურ გამოკვლევათა კრებული, №1, 2003, ძიებანი, დამატებანი, IX, გვ. 172).

აღსანიშნავია, რომ მწირი არქეოლოგიური მასალა, მიკვლეულია, მიწის ქვეშ 6 მეტრის სიღრმეზე, პალიასტომის ტბის ფსკერსა და ზღვაში – „დღევანდელი ფოთის ტერიტორიაზე ყველაზე ძველი არქეოლოგიური მონაცემები ადგილ ნატეხებთან პალიასტომის ტბის დასავლეთ ნაწილში თიხა-ტორფიან ფენებში დადასტურდა. აქ აღმოჩნდა ძვ.წ. IV ს-ის ანტიკური შავლაკიანი ჭურჭლის ქუსლი და ამფორის ძირი (ძვ.წ. III ს.). ქ. ფოთის მიდამოებში აღმოჩნდა ძვ.წ. V ს-ის კოლხური თეთრის 2 ცალი დიდრაქმა. ქ. ფოთში, პირველი მაისის ქუჩაზე, გეოლოგიური ბურღვის შედეგად, 6 მეტრ სიღრმეზე აღმოჩნდა სინოპურის მსგავსი ძვ.წ. II-I სს-თა კერამიკის ნაშთები“ (იქვე, გვ. 174).

ფოთის მიდამოებში ცხოვრება ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ გაგრძელდებოდა ჩვეული გზით, ანუ ადგილობრივი მოსახლეობის ყოფა ისეთივე იყო, როგორც მთელ დანარჩენ ისტორიულ დასავლეთ საქართველოში, სადაც უკვე IV ს-დან ეკლესიათა მშენებლობა ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. ასევე ყოფილა თანამედროვე ფოთის მახლობლად პალიასტომის ტბის ადგილას ერთ-ერთ სოფელში, სადაც იდგა ეკლესია(ამ დროისათვის, ჩანს, იქამდე ზღვის დონეზე რამდენიმე მეტრით დადაბლებული წყალი მალდებოდა და 0-ვან დონეს უახლოვდებოდა და კიდევ უფრო მაღლა იწევდა მაგრამ ეს ნელი თანდათანობითი პროცესი იყო).

მართლაც, პალიასტომის ტბის ნაწილში არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს სოფლური დასახლება, შეიძლება ითქვას ქართული ტიპისა, რადგანაც მას არ გააჩნია ბრწყინვალე ბერძნული ცივილიზაციისა.

ჰიდროარქეოლოგი წერს – „პალიასტომის ტბის სამხრეთ ნაწილში კაპარჭანას ბოლოში, ადგილ „ნაეკლესიარზე“ აღმოჩნდა რიყის ქვებით ნაგები კედლის ნაშთები. ტბის დასავლეთ ნაწილში, მალთაყვასთან, დადასტურდა III-VIII სს-თა ნამოსახლარის ნაშთები. არქეოლოგიური კვლევით გაირკვა, რომ პალიასტომის ტბაში პუნქტ „ნატეხებში“ ძველი ნამოსახლარია და მისი ნაშთები 900 კვადრატულ მეტრზე ვრცელდება... პალიასტომის ტბის ფართი 18 კვ.კმ-ია, ზღვისა და ტბის დონე თანაბარია“ (იქვე, გვ. 126).

პალიასტომის ტბაში ადგილ „ნატეხების“ ნამოსახლარის კერამიკა (აგური, კრამიტი) ისეთივეა,

როგორც დასავლეთ საქართველოს სხვა ნაგებობებისა – „აგურები ზომებით ისეთივეა, როგორც დასავლეთ საქართველოს ადრეული შუა საუკუნეების ნაქალაქარებზე – ბიჭვინთა, სოხუმი, ოჩამჩირე, გუდავა, ნოქალაქევი, მთისძირი, ვაშნარი, ქობულეთ-ბიჭვინთა, ციხისძირი და გონიო. პალიასტომის ტბის ნამოსახლარზე აღმოჩნდა ბრტყელი გვერდებდაკეცილი კრამიტი... აქ ადგილობრივის გარდა აღმოჩნდა უცხოური ბრტყელი კრამიტის ნატეხებიც... „ნატეხების“ ნამოსახლარზე აღმოჩენილი კერამიკული ტარა – ადგილობრივი ამფორები სიახლოვეს იჩენს ნოქალაქევი გათხრილთან და საერთოდ დადასტურებულია დასავლეთ საქართველოს გვიანანტიკური ხანის – ადრეული შუა საუკუნეების ძეგლებზე (განთიადი, ოჩამჩირე, ციხისძირი, ვარციხე, ქობულეთ-ბიჭვინთა) ადგილობრივია სამზარეულო კერამიკა ქოთნები, ჯამები, ლუთერიები, ღოჭები, ასევე სამეურნეო კერამიკა-ქვევრები. ადგილობრივია პალიასტომის ტბის ნასახლარის აღმოჩენილი მასალის 75%, მთელი არქეოლოგიური მასალის 25%-მდეა უცხოური კერამიკა, რაც მიუთითებს საგარეო ურთიერთკავშირს ამ ნასახლარისა. ასე, რომ ფოთის არქეოლოგიური მასალა ადგილობრივია და არ განსხვავდება ზოგად ქართულისაგან იმ ეპოქისათვის. „ამნაირი ჭურჭელი დასავლეთ საქართველოს IV-V სს ფენებში გვხვდება“ (იქვე, გვ. 178). ანდა „ასეთი მინის ნატეხები გათხრილია წებელდში, სოხუმში, ნოქალაქევი, და სხვაგან. მსგავსი ფეხიანი სასმისები IV-VIII სს-ით თარიღდება. მინის ფეხიანი სასმისები დადასტურებულია მცხეთაში, ურბნისში, რუსთავში და სხვაგან (გ. გამყრელიძე, „ქალაქ ფასისის ადგილმდებარეობისა და დეფინიციის საკითხისათვის“ იბერია-კოლხეთი, საქართველოს ანტიკური პერიოდის არქეოლოგიურ გამოკვლევათა კრებული, №1, 2003, ძიებანი, დამატებანი, IX, გვ. 178).

ერთი სიტყვით, ფოთის არქეოლოგიური მასალა მიუთითებს, რომ იქ არსებული „ნატეხების“ დასახლება, ჩვეულებრივი, სხვათა მსგავსი ადგილობრივი (ქართული) სოფელი იყო, თავისი ეკლესიით. ის ანტიკური თუ ბიზანტიური ტიპის ქალაქი არ ყოფილა. „ნატეხები“ კი ყველაზე დიდი დასახლება იყო ფოთის რეგიონში.

ისმის კითხვა: რატომ აღმოჩნდა ფოთის („ნატეხების“) დასახლება პალიასტომის სივრცეში? ამის მიზეზი იყო შავი ზღვის დონის აწევა ანუ ტრანსგრესია, რომელიც დაიწყო ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისიდან. შავი ზღვის დონე თანდათანობით იმატებდა საუკუნეთა მანძილზე, იმდენად ამაღლდა, რომ თანამედროვე დონეს 3 მეტრით გადააჭარბა. შავი ზღვის წყლის ზედაპირის ამაღლება 3 მეტრით, კატასტროფული იყო რიონის დაბლობისათვის, რომლის დიდი ნაწილი ზღვის დონეზე – 0-ვან ნიშნულზე მდებარეობს. მაშასადამე, ამ დაბლობის დიდი ნაწილი წყლით თუ არა, ჭაობით მაინც დაიფარა. შავი ზღვის დონის ეს მატება პერიოდული ყოფილა.

იქამდე, როგორც ითქვა, ადრერკინის ხანაში შავი ზღვის დონე რეგრესიის გამო უფრო დაბლა იყო 0-ვან ნიშნულთან შედარებით, ანუ ამჟამინდელ ზღვის დონეზე დაბლა. ამ დროს ხელსაყრელი პირობები შექმნილა ადამიანთა ცხოვრებისათვის, მაგრამ დაახლოებით I ს-დან დაიწყო ზღვის დონის აწევა, ე.ი. ჯერ ზღვა გაუტოლდა 0-ვან ნიშნულს, პროცესი საუკუნეები გრძელდებოდა. ქრისტიანობის გავრცელების კვალდაკვალ ზღვაც იმატებდა, მაგრამ მატება მაინც და მაინც საგანგაშო არ ყოფილა, რამაც საშუალება მისცა პალიასტომის ტბის ადგილას აეგოთ ეკლესია, მაგრამ მატება გრძელდებოდა, ზღვამ წინ წაიწია. ამ დროისათვის ალბათ ზღვის მატება უკვე 1-2 მეტრს აჭარბებდა. ეს კი უკვე კატასტროფა იყო. შენობები თანდათანობით წყლით დაიფარა, ხალხმა მიატოვა საცხოვრისი და მთიან ადგილებში გადასახლდა. ჩანს, უფრო ქუთაისისაკენ, რადგანაც ქუთაისში გადასვენეს პალიასტომის ეკლესიის ცნობილი ხატი და აგრეთვე, გურიაში, ჯუმათში გადასვენეს პალიასტომის სხვა ხატი.

არქეოლოგი კარგად აღწერს კლიმატურ კატასტროფას – „კლასიკურ-ელინისტური ხანის ფასისი მაინც მიკვლეული არ არის. ეს კი იმიტომ ხდება, რომ ხსენებულ მონაკვეთში ურთულესი პალეომორფოლოგიური სიტუაციაა. გეომორფოლოგიური მდგომარეობის მხრივ ყულევ-ფოთი-ურეკის ზღვისპირეთი, თითქოს, ამოვარდნილია საქართველოს ზღვისპირეთის (330 კმ.) საერთო კონტექსტიდან. აქ ბუნდოვანია გლობალური, შავი ზღვის რეგრესიისა და ტრანსგრესიის ფაქტი ფასისთან მიმართებაში.

გაურკვეველია ზღვის სანაპირო შეღვის ლოკალური დინამიკის საკითხიც. ხშირად, გეომორფოლოგები არქეოლოგების მონაცემებს ეყრდნობიან და სანაპიროზე ნამოსახლარების განლაგების მიხედვით გამოაქვთ ზოგადი დასკვნები. ჩვენი აზრით, საკითხი კომპლექსურ შესწავლას მოითხოვს. ოღონდ, სასურველია, რომ ჯერ გეომორფოლოგებმა გაგვცენ პასუხი თუ როგორი იყო სანაპიროს დინამიკა და ძველად სად ერთვოდა რიონი ზღვას. მათ უნდა გაითვალისწინონ გლობალური (ზღვის რეგრესია-ტრანსგრესია) და ლოკალური (მდინარეების გამონატანი ნაშალი მასალა, მდინარეების რიონის, ფიჩორის, ხობის, სუფსის ძველი კალაპოტები, რეგიონის ჭაობიანობა, ტორფიანობა და სხვა) მონაცემები... საყურადღებოა, რომ აქ ერთის მხრივ ხდება რიონის მიერ საუკუნეების განმავლობაში დიდძალი ნაშალი მასალის გამოტანა, რაც ალბათ დელტის ზღვაში გაწევას იწვევდა, ხოლო მეორეს მხრივ ხდებოდა ზღვის დონის აწევა, რასაც სანაპიროს მიტაცება მოყვა“ (იქვე, გვ. 179).

ცნობილმა ხატმა „პალიასტომის ღვთისმშობელმა“ დღემდე მოაღწია – „ფოთიდან, პალიასტომის ტბის მიდამოებიდან, არის ქართული (მხედრულწარწერიანი) ბარძიმი, რომელიც ქ. ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში ინახება (ინვ. №3788)“. (იქვე, გვ. 176). ბარძიმს აქვს ქართული თუმცა გვიანდელი წარწერა, ასევე ქართულია პალიასტომის ხატის წარწერაც, რაც ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებს, რომ ტაძარი ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა და არა ბერძნულია. ბერძნულ საეპისკოპოსოებში ქართული წირვა-ლოცვა და წარწერები, როგორც წესი, არ არსებობდა. აქედან გამომდინარე, ჩანს, არც ფასისის სამიტროპოლიტო ცენტრი ყოფილა ქ. ფოთში, იქნებ ფასისის სამიტროპოლიტო და მისი ოთხი ბერძნული საეპისკოპოსო არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ იქ იყო, სადაც მათი არსებობის შესახებ მიუთითა სახელგანთქმულმა მეცნიერმა ნ. აღონციმ, ანუ ტრაპეზუნტის ოლქში, ჭოროხის ხეობის დასავლეთ ნაწილში.

თუმცა, გ. გამყრელიძის აზრით, „ფასისი ზღვაში უნდა იყოს დაძირული“, ამის დასტურია აგრეთვე მეცნიერ-გეოგრაფების მონაცემები, რომლის მიხედვით შავ ზღვაზე ე.წ. ფანაგორიული რეგრესიის დამთავრების შემდეგ დაიწყო შავი ზღვის ტრანსგრესია (ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების მიჯნაზე), შედეგად ზღვის დონემ 3 მეტრამდე აიწია. შესაბამისად ძველი ნამოსახლარები ზღვის ქვეშ უნდა მოქცეულიყვნენ. კერძოდ, ამგვარი პროცესები განვითარდა ჩრდილოეთ და სამხრეთ (მაგ. სინოპი) შავიზღვისპირეთში, სადაც მთელი რიგი ანტიკური ნამოსახლარები მოექცნენ წყალქვეშ (გ. გამყრელიძე, „ქალაქ ფასისის ადგილმდებარეობისა და დეფინიციის საკითხისათვის“ იბერია-კოლხეთი, საქართველოს ანტიკური პერიოდის არქეოლოგიურ გამოკვლევათა კრებული, №1, 2003, ძიებანი, დამატებანი, IX, გვ. 180).

ფოთის (ფათისის) ისტორია ღვეონდის ცნობით

სად მდებარეობდა ლაზიკის ქალაქი ფაზისი? ეს საკითხი თითქოსდა გარკვეულია, მიიჩნევა, რომ ის ამჟამინდელი ფოთია, მაგრამ კვლევა სხვას აჩვენებს - არსებობდა რამდენიმე ქალაქი ფაზისი და ასევე ეს სახელი (ფაზისი) სხვადასხვა მდინარეს ერქვა.

ფასიდი (ფაზისი) ძველ ქალაქ პოლემონიონსაც ერქვა ტრაპეზუნტს დასავლეთით. მეორე ქალაქი ფაზისი ჭოროხის სანაპიროზეც იყო.

ტრაპეზუნტთან ახლოს (150 კმ. დასავლეთით) შავიზღვისპირზე, რომაულ პროვინცია IV არმენიის მახლობლად მდებარეობდა ქალაქი - ფასიდი-ფადისა, რომელსაც ასევე ცნობილი სახელი - „პოლომენიონი“ ერქვა.

ქ. ფადისა - პოლემონიონის ჩრდილოეთით იშლებოდა შავი ზღვა, აღმოსავლეთით ტრაპეზუნტი, სამხრეთით კი შემოსაზღვრული იყო კერასუნტის მთიანეთით, რომელიც კოლხების უძველესი საცხოვრისი იყო.

ტრაპეზუნტის რეგიონს ექვთიმე მთაწმიდელი უწოდებს „სოფელი მეგრელთა“ ანუ მეგრელთა ქვეყანას. ძველი სომეხი ავტორები მას „ეგერთა ქვეყანას“ ანდა „ეგერიას“ უწოდებდნენ.

ქართული მთარგმნელები ბერძნულ სიტყვა ლაზიკას თარგმნიდნენ, ასე: „სოფელი მეგრელთა“, ამიტომაც, როცა ექვთიმე მთაწმიდელმა ბერძნულიდან თარგმნა ანდრია მოციქულის ცხოვრება, მან წინადადება „ანდრია მივიდა ტრაპეზუნტში, ლაზიკის ქვეყანაში“ ასე თარგმნა - „ანდრია მივიდა ტრაპეზუნტში მეგრელთა სოფელში“.

ერთი სიტყვით, ძველი ქართველი ავტორები ლაზიკას უწოდებდნენ არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ ვრცელ რეგიონს ისტორიულ ქართულ მიწა-წყალზე - კერასუნტიდან ჭოროხის შესართავამდე.

აქ, როგორც აღვნიშნეთ, კერასუნტთან ყოფილა და ახლაც არის ქალაქი - ნავსადუგრი ფადისსა ანუ ფათისი იგივე ფათი (ფოთი), მას ახლა ფატრა ეწოდება და მდებარეობს თანამედროვე ქალაქ ორდუსთან ახლოს, მის დასავლეთით.

თუ ფატსა ანუ ფადისსა (fadissa) - ქართულად ფათსა ანუ ფათია (იგივე ფოთი), მაშინ ისტორიულად არსებულა ორი ფოთი, ერთი სამხრეთ ეგრისში (ლაზიკაში) ტრაპეზუნტის რეგიონში, მეორე ჩრდილო ეგრისში - დასავლეთ საქართველოში.

ცხადია ქალაქ ფათსას (ფათს) იცნობდნენ სომეხი ავტორებიც. მათ შორის ყოფილა VIII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი ღვეონდ ვარდაპეტი ანუ ლეონიდე მოძღვარი. ის თავის „ხალიფთა ისტორიის“ X თავში გადმოგვცემს ერთ საგულისხმო ცნობას ქალაქ-ნავსადუგურის ფათისას ანუ სომხურად ფუთთის შესახებ.

კერძოდ არაბთა ხელისუფლებისგან სომხეთიდან ლტოლვილმა დიდებულებმა თავი შეაფარეს ბიზანტიურ ქვეყანას, ანუ ტრაპეზუნტის რეგიონს. იმპერატორმა მათ საცხოვრისად უბოძა ეგერთა ქვეყნის ანუ ტრაპეზუნტის რეგიონის ქალაქი ფუთთი (ფადისა) აქ ისინი ცხოვრობდნენ ექვსიოდე წელი, შემდეგ გადაწყვიტეს სომხეთში დაბრუნება, იკადრეს უკადრისი საქციელი, გაძარცვეს ფადისას ეკლესიები და გაიქცნენ.

ღვეონდ ვარდაპეტი ასე აღწერს ამ ამბავს - სუმბატ კურაპალატმა და სხვა დიდებულებმა, სომხეთიდან გაძევების შემდეგ სთხოვეს ბიზანტიის იმპერატორს მიეცა მათთვის სამკვიდრებელი ქალაქი, საძოვრები და სადგომი საქონლისათვის - „და მან მისცა მათ ქალაქი რომელსაც ეწოდება

ფუთი (ფოთი) ეგერთა ქვეყნის მხარეში, სადაც დაემკვიდრნენ ექვს წელიწადს“ (მაქს. ბერძნიშვილი, ლევონდის ცნობა ფოთის შესახებ, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 26(ბ), 1944, გვ. 201).

როგორც აღინიშნა, მაღლობის ნაცვლად, სომხეთიდან ლტოლვილმა დიდებულებმა ექვსი წლის მკვიდრობის შემდეგ გაძარცვეს ფადისას (ფოთის) ეკლესიები, მოიტაცეს საეკლესიო სამკაული და დაბრუნდნენ სამშობლოში.

„როცა ეს ამბავი ესმა კეისარს, ეწყინა მათი ასეთი უსამართლობა, მოუწოდა ეკლესიის წინამძღვრებს: მიტროპოლიტსა და არქიეპისკოპოსებს, უბრძანა ჩაეწერათ წიგნში წყევლა და წაეკითხათ აღდგომის დღესასწაულის შესრულებისას, ...წაეკითხათ წყევლა დღევანდლამდე, რაც იქმნა მიზეზი მათი დაღუპვისა“ (იქვე, გვ. 202).

მაქს. ბერძნიშვილის კვლევით იმპერატორმა ქალაქი ფოთი სომხეთიდან ლტოლვილებს დაუთმო VIII ს. დასაწყისში (715 წლამდე), ხოლო თვითონ ლევონიდი VIII-IX სს. დასაწყისის მწერალია.

მაქსიმე ბერძნიშვილის მტკიცებით ლევონტის მიერ აღწერილი ამბები შეეხო დასავლეთ საქართველოს ქალაქ ფოთს, თითქოსდა ის გადასცა იმპერატორმა სომეხ დიდებულებს, რომელნიც იქ დამკვიდრნენ თავიანთი პირუტყვით, როცა გამოუყვეს საძოვრები, შემდეგ კი მათ ფოთის ეკლესიები გაძარცვეს.

ამის გამო ადგილობრივი მიტროპოლიტი და არქიეპისკოპოსები მთელი საუკუნის მანძილზე თავიანთ ეკლესიებში აღდგომა დღეს წყველიდნენ სომხებს, რამაც ლევონტის ცნობით, თითქოსდა იმოქმედა და ეს წყევლა მიზეზი შეიქმნა სომხეთის დანგრევისა.

ისმის კითხვა, რიონის ფოთი იყო თუ არა VIII-IX საუკუნეთა შუა სამიტროპოლიტო ცენტრი, სადაც მიტროპოლიტთან თავს იყრიდა რამდენიმე არქიეპისკოპოსი, აქვს თუ არა ფოთს საძოვრები, სადაც იყო განთავსებული სომეხ ლტოლვილთა საქონელი, იყო თუ არა ფოთში ეკლესიები, რომელნიც გაუძარცვავთ სომეხ ლტოლვილებს?

მართალია, ჩვენი მეცნიერები მიიჩნევენ, რომ ფასისის სამიტროპოლიტო ცენტრი ფოთში მდებარეობდა, რომელსაც ექვემდებარებდნენ პეტრას, ზიგინევის, საისინისა და როდოპოლისის საეპისკოპოსოები, მაგრამ აღიარებენ იმასაც, რომ ფოთის სამიტროპოლიტო ცენტრი გადატანილი იქნა ტრაპეზუნტში VIII საუკუნისათვის, რადგანაც VII მს. საეკლესიო კრების ოქმს ხელს აწერს ტრაპეზუნტელი იგივე ფასისელი მიტროპოლიტი, ამისი მიზეზი თითქოსდა იყო აფხაზთა ქართული სამეფოს ჩამოყალიბება დასავლეთ საქართველოში VIII საუკუნისათვის.

ჩვენი თვალსაზრისი კი მთლიანად განსხვავდება აღნიშნულისაგან, კერძოდ ჩვენი ფოთი არასოდეს ყოფილა ბერძნული სამიტროპოლიტო ცენტრი და მაქს. ბერძნიშვილისაგან განსხვავებით მივიჩნევ, რომ ლევონტის ფუთითი არ იყო თანამედროვე ფოთი, მაგრამ ვეთანხმებით მას, რომ ფუთს-ფოთს ამავე დროს ერქვა სახელი „ფაზისი“, რადგანაც სიტყვა ფაზისი ნაწარმოებია სიტყვა ფათისაგან.

ჩვენი თვალსაზრისით ლევონდის ფოთი იყო ტრაპეზუნტის რეგიონის ქალაქი ფადისსა ანუ ფათისა, რომელიც ამავე დროს ახლოს მდებარეობდა რომაულ არმენიასთან, უფრო ზუსტად, რომაული არმენიები (განსაკუთრებით IV და I არმენია) უშუალოდ ემეზობლებოდნენ ქალაქ-ნავსადგურ ფადისსას (ფათს). ამ მეზობლობის გამო სომეხმა ლტოლვილმა ნახარარებმა თავიანთი პირუტყვი ადვილად მირეკეს ამ ქალაქის საძოვრებზე, შემდეგ კი იმპერატორს თხოვეს დაეკანონებინა მათთვის ამ ქალაქის საძოვრები. ვფიქრობ გაცილებით ძნელი იქნებოდა სომხეთიდან თანამედროვე ფოთში საქონლის მირეკვა (რომელი გზით უნდა მიეყვანათ ძროხები, ხბოები და ხარ-კამეჩები სომხეთიდან ფოთში? მართალია XIX-XX საუკუნეებში ფოთი დიდი დაჭაობების გამო გაჭირვებით

დაუკავშირეს გზებით ქუთაისს, მაგრამ წარმოვიდგინოთ ადრე შუა საუკუნეები, როცა ფოთი შემოსაზღვრული იყო ათეული კილომეტრი სიგანის უსასრულო ჭაობებით, საეჭვოა რომ ამ ჭაობების გარღვევა შეეძლო შინაურ პირუტყვს. ხოლო ფადისსაში სომხეთიდან მოხვედრა, ნამდვილად ადვილი იყო - არმენია და კერასუნტი (ე.ი. ფადისაც) უშუალოდ ემეზობლებოდნენ ერთმანეთს).

ამ ფადისაში ნამდვილად იყო უამრავი მშვენიერი ბიზანტიური ეკლესია, რომელთა ნანგრევები დაუსრულებელი სიუხვითაა განფენილი ტრაპეზუნტის მთელ რეგიონში, ამავე რეგიონში თავს იყრიდა მრავალი სამიტროპოლიტო (მაგალითად, მათ შორს სწორედ აღნიშნულ ზონაში ფადისასთან ებჯინებოდნენ ერთმანეთს ამასიის, ნეოკესარიის, კოლონეას, ქალდეასა და ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოები, რომელთა შიგნით უამრავი საარქიეპისკოპოსო იყო, აი, აქ სამხრეთ ეგრისში უნდა ვეძიოთ ჩვენ ლევონდის ფათი და არა რიონის ჭაობებში.

ფათსა, როგორც ითქვა, მდებარეობდა ქართველთა ისტორიულ მიწა-წყალზე, კოლხებისა და ტიბარანების ძველ სამშობლოში, რომელთაც შემდეგ ქალდეა-ჭანეთ-ლაზიკა ერქვა, მას მოიცავდა ე.წ. „სოფელი მეგრელთა“ ანუ სამხრეთის ეგრისი [როგორც ხშირად აღვნიშნავთ, ეგრი ერქვა ასევე მიმდებარე ადგილებსაც, მაგალითად ტრაპეზუნტის რეგიონშივე ჭოროხის შესართავთან მდებარე ქვეყანას, ეგრი ასევე ერქვა ადგილებს ქალდეას მთიანეთში, ბაიბურდისაკენ მდებარეთ. ზოგიერთ მდინარესაც კი. „ერეგია“ ამჟამადაც ეწოდება ქალაქს არზრუმთან, ხოლო „აგრი“ ერთ-ერთი მსხვილი ქალაქი და რეგიონია ამჟამად ვალაშკერტის მახლობლად. ისტორიულად არსებობდა არა მხოლოდ ჩრდილოეთის ეგრისი არამედ სამხრეთის ეგრისიც - ტრაპეზუნტის რეგიონი].

სტრაბონის ცნობით იბერიისაგან სომეხთა მიერ მიტაცებული პარიადრეს კალთები, ჩანს ისტორიული სამხრეთ ეგრისის ნაწილი იყო. პარიადრეს მთიანეთს ქალდეასთან ანუ ჭანეთთან ახლოს უჩვენებენ, ის ქართული ტომების უძველესი საცხოვრისი იყო. აქედან ტრაპეზუნტის ზღვისპირის ჩათვლით იყო და ამჟამადაც კია შემორჩენილი უამრავი ქართული ტოპონიმი, ადგილთა თუ მდინარეთა სახელები, ერთი ასეთი ყოფილა ფადისსა (ფოთი), რომელსაც სომხები ფოთოს - ფუთოს უწოდებდნენ.

მაქს. ბერძნიშვილის მეორე, მოსაზრება ისაა, რომ ის სომხური წყაროს ფუთოს უწოდებს ფაზისს.

ბერძენი მწერალი თეოფანე თავის ნაშრომში ეხება ფაზისს, ეს ქალაქი კი მ. ბერძნიშვილს მიაჩნია ლევონდის ფოთთად, თეოფანეს ცნობები ფაზისთან დაკავშირებით მ. ბერძნიშვილმა დაუკავშირა დასავლეთ საქართველოს ფოთს, ასევე ფოთად მიიჩნია ლევონდის ფოთთი.

ლევონდის ფუთის რიონის ფოთთან უმართებულო დაკავშირებების გამო მაქს ბერძნიშვილის დასკვნებიც მოულოდნელი და საოცარია.

მაგალითად, მისი დასკვნით დასავლეთ საქართველოს ფოთში და საერთოდ დასავლეთ საქართველოში (რომელსაც მკვლევარი ლაზიკას უწოდებს), ერთ პერიოდში სომხების დიდი რაოდენობა ცხოვრობდა, ის წერს „მათი რიცხვი ლაზიკეში მცირედი არ იყო, ლევონდის ტექსტიც გვიდასტურებს მათ რიცხვმრავლობას“ (დასახ. ნაშრ. გვ. 216).

აგრეთვე წერს - „ლევონდისა და თეოფანეს ურთიერთშეწყალება გვიჩვენებს ლევონდის სომხები ფუთოსა თუ ფაზისში არიან 706-712 წლებში, თეოფანეს არმენიელებიც აქ არიან 706-713 წლებში. თეოფანეს არმენიელები მცირერიცხოვანნი არ ჩანან, ასევე რიცხვმრავლად ვხედავთ სომხებს ლევონდის მონათხრობითაც... ასეთი იდენტობის დადგენა საშუალებას გვაძლევს წარმოვიდგინოთ ფაზის-ლაზიკეში სომეხთა ყოფნის ფაქტი, სავსებით გვირკვევს ღღემდე ამოუცნობსა და ბნელით მოცულ კითხვას, როგორ გაჩნდნენ არმენიელები ლაზიკეში, როგორ შემოარტყეს

აღყა არქეოპოლისს ან რატომ დაიხიეს ფაზისისაკენ და არა სხვა რომელიმე პუნქტისაკენ... ასე ხერხდება ფუთო-ფოთ-ფაზისში სომეხთა ცხოვრების ფაქტის მთლიანი სახით თავიდან ბოლომდე აღდგენა და იმდროინდელ ისტორიულ ვითარებასთან დაკავშირება“ (იქვე, გვ. 218).

(მ. თამარაშვილი ნიკო მართან დაკავშირებით წერდა - „ის სომეხ ისტორიკოსებზე უფრო მეტად აყალბებს ისტორიას იმით, რომ ყველაფერს სომეხებს მიაწერს, ასომხურებს“. ალბათ, ნაწილობრივ იგივეს თქმა შეიძლება ქართველი საბჭოთა ისტორიკოსების ერთ ნაწილზეც. ვფიქრობ სომეხი ისტორიკოსები ოცნებაშიც ვერ წარმოიდგენდნენ, რომ ოდესმე სომეხებმა ნოქალაქევი აიღეს (მას არქეოპოლისად მიიჩნევენ), ანდა, რომ სომეხები დასავლეთ საქართველოსა და ფოთში მრავლად ცხოვრობდნენ, მაგრამ, როცა ისტორიული გეოგრაფია არასწორად წარმოისახება, როცა დასავლეთ საქართველო ლაზიკად მიიჩნევა, ხოლო ფოთი - კი ფაზისად, ამის შედეგიც სახეზეა - დასავლეთ საქართველო სომეხთა ისტორიული ქმედებების არეალად ისახება. ქართველთა ამგვარმა წარმოსახვებმა და დაბეჯითებულმა მტკიცებებმა საფუძველი მისცა თანამედროვე სომეხ ისტორიკოსებს ფანტაზიის გაფართოებისა, მაგალითად, ახლახან ინტერნეტში დაიდო რუკა „სომხეთი VII ს. გეოგრაფიის მიხედვით“ სადაც ისტორიული იბერიის კუთვნილი პარადრეს კალთები, ხორძენე, გოგარენა, სამხრეთ ეგრისი, ქალდეა-ჭანეთითურთ ჭოროხის ხეობის ჩათვლით - ისტორიულ არმენიად წარმოადგინეს. ისინი ქართველი მეცნიერების ზემოხსენებული „დახმარების“ გარეშე ამას ვერ შეძლებდნენ).

მაქსიმე ბერძნიშვილი თავის გრანდიოზულ დასკვნას თეოფანე ბიზანტიელის შემდეგ მარტივ ცნობაზე აფუძნებს: „ამ წელს ფილიფიკემ განდევნა არმენიელები თავისი მიწა-წყლიდან და აიძულა ისინი დასახლებულიყვნენ მელეტიენსა და მეოთხე არმენიაში“ (იქვე, გვ. 206).

მ. ბერძნიშვილის აზრით იმპერატორმა ფილიფიკე-ვარდანმა (711-713) სომეხები განდევნა დასავლეთ საქართველოს ქ. ფოთიდან საიდანაც ისინი იძულებით მელეტიენსა და მეოთხე არმენიაში გადაუსახლებია. დასავლეთ საქართველოს ფოთი არ ესაზღვრება მეოთხე არმენიას, ხოლო ტრაპეზუნტის ფადისა (ფუთი-ფოთი) უშუალოდ ემიჯნებოდა მელეტიენსა და IV არმენიას. ასე რომ ლევონდის, თეოფანესა და მიქაელ ასურის ცნობები არ შეეხება დასავლეთ საქართველოს ფოთს.

უნდა აღნიშნოს არსებობდა ფაზისის სახელის მქონე რამდენიმე პუნქტი და მდინარე, მათ შორის ერთ-ერთი ცნობილი ქალაქი ფაზისი მდებარეობდა მდ. ჭოროხის მარცხენა სანაპიროზე ზღვის პირას, მეორე ქალაქი სახელწოდებით ფაზისი კი ყოფილა ქალაქი ფადისსა ტრაპეზუნტის დასავლეთით. თეოფანეს მეორე ცნობა შეესაბამება არა ფადისსა-ფაზისს, არამედ ჭოროხის ფაზისს (მაგრამ არც ერთ შემთხვევაში რიონის დაბლობის ფოთს).

ეს ცნობა ასეთია - იუსტინიანე რინიტიმატმა (705-711) თავისი მხედართმთავარი ლეონი გაგზავნა ლაზიკეში, რათა მას ალანები აემხედრებინა აბაზგების წინააღმდეგ. ამ თხრობისას ის ახსენებს ქ. ფაზისსა და არმენიელებს, როგორც ბიზანტიელთა მომხრეებს- „რომაელები და არმენიელები ლაზიკაში შეიჭრნენ და არქეოპოლისს აღყა შემოარტყეს და როცა შეიტყვეს სარკინოხების მოსვლა - უკან გაბრუნდნენ. როცა სარკინოხები ლაზიკაში მივიდნენ, რომაელთა და არმენიელთა ჯარი გაიქცა და ფაზისისკენ დაიხია. აქ იყო ერთი ციხე ე.წ. „რკინის ციხე“, სადაც მტკიცედ იდგა ვინმე ფარსმანი ... სპათარმა (ე.ი. ბიზანტიელთა მხედართმთავარმა) კაცები გაგზავნა მასთან და შეუთვალა ...„დაგვეხმარე ჩავიდეთ ზღვის ნაპირამდე და იქედან ტრაპეზუნტში გადავიდეთ“ (იქვე, გვ. 214).

ჩვენ გარკვეული გვაქვს, რომ ფაზისი ერქვა მდ. ჭოროხს, და იქვე, ახლოს მდებარეობდა

ქალაქი არქეოპოლისი (ციხისძირის სიმაგრესა და ბათუმს შუა. ძველი ავტორების „ალტუს პორტუს“ ანუ ძველი ქალაქი) ხოლო მდ. ჭოროხის მარცხენა სანაპიროზე ზღვის შესართავთან მდებარეობდა ქ. ფაზისი (და არა ფოთთან).

საერთოდ ტოპონიმი ფაზისი სხვადასხვა ვარიაციით ხშირად გვაქვს ლაზისტანის რეგიონში და მალა არზრუმის შემოგარენში (ისტორიული ლაზიკის ეპარქიაში), მაგრამ საერთოდ არ გვხვდება დასავლეთ საქართველოში. მაგალითად, ამჟამადაც კი ზღვისპირზეა ქალაქ ფაზარი, ფასინლერი, ხოლო მდ. არეზთან ქ. ფასონი.

უნდა აღინიშნოს რომ XI ს-ში სახელი ფოთი სხვადასხვა ადგილებს ერქვა ზღვის პირას. მაგალითად ერთ-ერთი იყო - ხუფათი ანუ ხუ-ფათი (აქ იყო საზღვაო პორტი). ფუძეები „ფათ“ და „ბათ“ იდენტურია „ბ-პ-ფ“ გადასვლის გამო, ამიტომაც ასევეა სახელებიც ბათ-უმი, ფოთ-ი და ხუ-ფათ-ი. საერთოდ ეს ფუძე-ძირი „ფათ“ ამობურცულ ადგილს უნდა ნიშნავდეს (კანის თერძული დაზიანებისას, როცა ვინმეს კანი ამობურცება ამბობენ ხოლმე- „კანი დაეფოთლა“, ან „კანი აეფუტკნა“. იგულისხმება კანზე მცირე ბურცობების წარმოქმნა). ჩანს ფათ-ფოთს ისეთ ადგილის უწოდებდნენ, რომელიც შედარებით დაბალ გარემოში უფრო ამობურცულად ჩანდა.

ფოთის ბუნება და ბარემო ჭაობების დაშრობამდე (XX ს.-მდე)

მწერალი ასე აღწერს რიონის დაბლობში XX ს. 30-იან წლებში ჭაობების დაშრობამდე არსებულ ვითარებას - „ძველი მოსახლე ახალმოსახლე გლეხს ეუბნება: „ხო, ხო, ხო, რა იყო აქ, აი აქ, სადაც ახლა შენ დასახლდი, მიწა არ იყო. აქ იყო კისრამდე წყალი, ჭილი, ხაია, ჭონჭყოში ჩამპალი ხეები, აშმორებული, ბაყაყებით სავსე ჭაობი, ნადირიც კი ვერ ცხოვრობდა ამ ადგილას. **ფეხის დასადგამი ალაგი არ ჰქონდა, კუდის დასადები ალაგი არ ჰქონდა**, ჭაობი ყვითელი ფერის იყო. ზედ ბუტუტია ეხვია, მურყნის ხეები დახლართული იყო ჯამქვიდათი. ჩიტი თუ გადაფრინდებოდა აქაურ უსიერსა და მიუვალ ტყეში, აქ ავი სული ცხოვრობდა, უჟმური“ (მ. ძველაია, კოლხეთის დაბლობი, 1973, გვ. 7).

თუ როგორ იყო დათრგუნული ზღვისპირა დაბლობის მკვიდრები დაჭაობების გაუვალობისა და გაუდაბურების გამო წერს თედო სახოკია - „სენაკიდან ჩავედით ხეთაში, სამეგრელოს ფანტაზია აქაურობას ავსებდა ყოველგვარი მავნე სულებით და ჩემს ნორჩ ფანტაზიასაც აუარეცხელი მასალა ეძლეოდა საზრდოდ. ცეცხლის პირას ყოველდღიური ბაასის საგანი იყო ოჩო-კოჩები, ტყის მეფეები, ჭინკები, პატარებისა თუ ღიღების გონება ამ ბაასით იმდენად იყო შეპყრობილი, რომ მზის ჩასვლის შემდეგ სამზარეულოდან სახლში შემოსვლა მარტოს გვესიკვდილებოდა, მეტადრე ბნელს ღამეში. აქედან შეეწოვა ჩემს სისხლსა და ხორცს, ჩემს ფსიქიკას პირველყოფილი ადამიანის შიში და ზარი“ (იქვე, გვ. 9).

უზარმაზარმა საბჭოთა იმპერიამ წამოიწყო და თავისი პრესტიჟის საგნად მიიჩნია დაშრობა ჭაობებისა დასავლეთ საქართველოში. ცხადია, მისი სურვილი უფრო ის იყო, რომ ჩაისა და ციტრუსების საწარმოებლად მოემზადებინათ ნიადაგი, რათა ამ პროდუქტებით მოემარაგებინათ ასეულ მილიონი ადამიანი, უცხოეთში კი ვალუტით მათი შესყიდვა არ სურდა. ამიტომაც გრანდიოზული სამუშაოები წამოიწყეს რიონის დაბლობის-„კოლხეთის ჭაობების“ დასაშრობად, არ დაზოგეს მუშახელი და სახსრები. იმდროინდელი მეცნიერი წერდა: „ღიად ხუთწლეულებში კოლხეთის ზღვისპირა ზოლის ჭაობების დაშრობით გაიზარდა სასოფლო-სამეურნეო

კულტურებისათვის ფართობები, სადაც ამჟამად მეურნეობებთან ერთად ლამაზი ქალაქები, დაბები და კოლმეურნეობათა სოფლებია გაშენებული“ (იქვე, გვ. 10).

ეს ავტორი ჩამოთვლის ახალ სოფლებსა და ქალაქებს, მათ შორის მაგალითად მოჰყავს ფოთთან მდებარე ყულევი. „მისი მიდამოები საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე მალარიის კერა იყო, ახლა კი თითქმის მთლიანად დაშრობილა ჭაობები - მალარიის ბუდეები და გაშენებულია მრავალი სოფელი“ (იქვე, გვ. 10).

რიონის ანუ კოლხეთის დაბლობის დიდი ნაწილი თითქმის ზღვის დონეზეა, რაც იწვევს მის დაჭაობებას, ამასთანავე, არც თუ მცირე მონაკვეთები ამ დაბლობისა ზღვის დონეზე დაბლაც კი არის.

გარდა ამისა დაბლობის შუაგულში გამდინარე წყალუხვ რიონს უჭირს თავისი წყლის ზღვაში შეტანა, რადგანაც, როგორც ითქვა, მისი დაბლობი და ზღვა თითქმის ერთ დონეზეა, ამიტომაც ის წარსულში მეანდრების დიდი ტოტების სახით ცდილობდა ზღვაში შეღწევას.

ნარიონალი მიტოვებული კალაპოტები მრავალია, მდინარემ ახალი კალაპოტებით გაიკვლია გზა დაბლობზე. მართალია, ამჟამად ის ბეტონის კალაპოტშია მოქცეული, მაგრამ დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ მბერავი ქარიშხლების დროს გადმოდის კალაპოტიდან და ტბორავს დაბლობს.

მეცნიერი წერს - „საერთოდ გეოლოგიურ წარსულში კოლხეთის ტერიტორია არაერთხელ იყო ზღვით დაფარული“ (იქვე, გვ. 38).

ამჟამადაც კი მიმდინარეობს მდინარე რიონის შესართავის გადაადგილება (გვ. 30).

მ. ძველაიას თვალსაზრისით ახლანდელი პალიასტომის ტბა ძველი ბერძენი ისტორიკოსების ეპოქაში (გულისხმობს I-VI საუკუნეებს) წარმოადგენდა ზღვის უბეს, რომელიც, დაახლოებით XVI საუკუნისათვის ამოავსო მდინარე რიონის შლამმა - „მას ყოველწლიურად რამდენიმე ათეული მილიონი კუბური მეტრი ნალექი (ძირითადად შლამის სახით) ჩამოჰქონდა. ეს კოლოსალური მასალა თანდათან ილექებოდა მდინარის ზღვასთან შეერთების ადგილას, ხოლო რიონის კალაპოტი ცოტა ჩრდილოეთით გადაადგილდა. ის უშუალოდ ზღვას შეუერთდა. უბე იქცა ტბად, რომელიც პალიასტომის სახელითაა ცნობილი“ (იქვე, გვ. 31).

მ. ძველაიას თვალსაზრისით მდინარეები ძალდაყვა, თხიონა, პიჩორი ძველად უშუალოდ უერთდებოდნენ ზღვას, ხოლო რიონი, როგორც აღინიშნა - პალიასტომის უბეს, ამასთანავე, მისი მოსაზრებით „გამორიცხულია შესაძლებლობა, რომ ტბის ფსკერზე აღმოჩნდეს არქიტექტურული ნაშთები იმ ქალაქებისა და სოფლებისა, რომელნიც იქ ადრე, ტბის გაჩენამდე, იყვნენ გაშენებულნი“ (იქვე, გვ. 33).

მაგრამ, ასეთი ნაშთები აღმოჩნდა. ვახუშტიც იზიარებდა ხალხში გავრცელებულ შეხედულებას პალიასტომის წარმოშობის შესახებ, რომ ტბის ადგილას გაშენებული იყო ქალაქი, შემდეგ ხმელეთმა ძირს დაიწია, მიწა გაირღვა „უცბად წყალი ამოვარდა ღედამიწიდან, დაფარა სოფელი, ხალხი დაიხრჩო“ (იქვე, გვ. 28).

სოფლის თუ ქალაქის ეკლესიებიდან ხატების გადასვენება მოუსწრიათ მთისწინეთებში. კერძოდ, ქუთაისში გადაუსვენებიათ „პალიასტომის ხატი“, ხოლო მეორე ხატი გადაუსვენებიათ ჯუმათის მთაზე. როგორც ერთი, ისე მეორე ხატის ლეგენდები ამტკიცებენ, რომ პალიასტომის ადგილი, და ჩანს შესაბამისად, მთელი დაბლობი დაიტბორა. ეს უნდა მომხდარიყო, გ. ძველაიას, აზრით XVI საუკუნეში.

მდინარე რიონის წყალი სასმელად უვარგისი იყო მისი დიდი შლამიანობის გამო, საერთოდ, ამ დაბლობის წყლები სასმელად უვარგისია - მეცნიერი წერს - „ლაბორატორიული კვლევებით დადგენილია, რომ კოლხეთის დაბლობის ფარგლებში ფართოდ გავრცელებული ზედაპირული წყლები (მდინარეების, ღელეების, ჭების თუ ჭაობების) მეტწილად საზიანოა,

გაჭუჭყიანებულია სხვადასხვა სახის მავნე ბაქტერიებით“.

რიონის დაბლობის ამ წყლების უვარგისობა ძველადაც ჰქონდათ შენიშნული ადგილობრივ მცხოვრებლებს, რაც ვახუშტიმ თავის „საქართველოს გეოგრაფიაში“ აღნიშნა - „არასადა არს მდინარე, თვინიერ გუბისწყლისა, და ივიცა მცირე, იზრდებიან ჭით, არამედ ადგილ-ადგილ ჭათა შინა არს ჭია, რომლისა წყლის სმით გამობერავს ყელსა და დაეკიდების კაცსა და ქალსა, ვითარცა პარკი დიდი, უწოდებენ ყიყვს“.

ვახუშტის ეს აღწერა, რომელიც შეეხება საჭილაოსა და სამიქელაოს მიდამოების ჭების წყლებს, მთლიანად შეიძლება გამოდგეს კოლხეთის დაბლობის სხვა რაიონების ზედაპირული და ჭის წყლების დასახასიათებლადაც“ (იქვე, გვ. 46), ამის გამო, ბოლო საუკუნეში შემოიღეს მიწისქვეშა წყლების გამოყენების წესი (ღრმა ჭაბურღილების გათხრით).

რიონი რომ არაა ისტორიული ფაზისი იქედანაც ჩანს, რომ ფაზისის წყალი ითვლებოდა საუკეთესო სასმელად, იმდენად კარგად, რომ სავალდებულო წესის შესაბამისად, ფაზისში შეცურებული გემების ჭურჭლებიდან ღვრიდნენ სხვა წყალს და ავსებდნენ ფაზისის წყლით. იმდენად სუფთა იყო ეს წყალი, რომ ჭურჭელში არ ფუჭდებოდა რამდენიმე წლის მანძილზე. რიონის წყალი კი სასმელად უვარგისი იყო.

გ. ძველაია წერს, რომ დაჭაობებამ წარმოქმნა ნიადაგების ტიპი, რომელსაც ეწოდება „შლამიან-ჭაობიანი“ (ასეთია ფოთი-ანაკლიას შორის), ხობი-ცხაკაიას (სენაკი) ხეობაშია ეწერი ტიპის ნიადაგები, უფრო ჩრდილოეთით ოდიშსა და გურიის მთის კალთებზე - წითელმიწა ნიადაგები.

როგორც აღინიშნა, ვახუშტი იზიარებდა გავრცელებულ თვალსაზრისს წყლით გადაფარვის შესახებ - „იტყვიან ნაქალაქევს და შემდგომ მოცულსა წყლისაგან“.

ზედმეტმა წყალმა დაჭაობა ვრცელი რეგიონი რიონის დაბლობისა. ამიტომაც ის გეოგრაფიულად არ ეთანადება პროკოფი კესარიელის მიერ აღწერილ ლაზიკას, რომელიც მისი მტკიცებით იყო ძალზე კლდოვანი ქვეყანა, არსად, ის ლაზიკაში არ მიუთითებს რაიმე ჭაობიანი ადგილის შესახებ, ამიტომაც პროკოფის ლაზიკა არ იყო ჭაობით მოცული დასავლეთ საქართველოს რიონისპირა დაბლობი და საერთოდ, დიდი დაჭაობების გამო დასავლეთ საქართველოს ბარი კულტურულად არ იყო დაწინაურებული, ლაზიკა კი პირიქით, თავისი დროის მოწინავე ქვეყანა იყო.

პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატი

პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატის სახელწოდება მომდინარეობს საქართველოში საკმაოდ გავრცელებული თქმულებიდან პალიასტომის ტბის გაჩენის შესახებ. თქმულების თანახმად ღვთისმშობლის ხატი პალიასტომის „ციხე-ქალაქის“ ტაძარში ესვენა, საიდანაც იმ ტაძრის მთავარ ხუცესმა სილიბისტრომ, ღვთისმშობლის მითითებით, რომელიც მას გამოეცხადა - ხატი ქუთაისის ციხე-ქალაქში გადაასვენა.

ხატს აქვს გვიანდელი წარწერა „...ღედაქალაქ ქუთაისის ღვთისმშობელო...“ რაც იმაზე მეტყველებს, რომ არა თვით ხატი, არამედ მისი პერანგი მოგვიანებით ქუთაისში უნდა იყოს დამზადებული.

ხატი ფერწერულია, ვერცხლით მოჭედილი. ცენტრალურ ნაწილში წარმოდგენილია ღვთისმშობელი ყრმა იესოთი. ღვთისმშობლისა და ქრისტეს სახეები შესრულებულია ფერწერით ხეზე, რომელიც დაზიანებულია.

ხატის დანარჩენი ნაწილი მთლიანად მოჭედულია და დაფერილია ოქროთი. ღვთისმშობელს და ყრმა იესოს ტანთ აცვია გრძელი მოსასხამები.

ხატის ქვედა აშიაზე წარწერაა რომელშიც მოხსენიებული არიან იმერეთის მეფე გიორგი III და ძე მისი ალექსანდრე. ქუთათელი მთავარეპისკოპოსი ჩხატიძე ბასილი: „ხატი ესე ყოვლად წმიდისა ღვთისა, პირველი მოჭედული დაძველებულიყო და ჩვენ მეორედ განვაახლეთ, შეიწირე დედა ღმრთისაო მცირე ესე სამსახური ჩუენი და მეოხ გუეკმენ დღეს მას განკითხვასა ამინ. შეიქმნა ხატი ესე ხელითა რაფიელ მონაზონისათა ქორონიკონ“.

აქედან გამომდინარე ხატის ხელახალი მოჭედვა მე-17 საუკუნეში მომხდარა. ხატი შესულია ბაგრატის ტაძრიდან 1923 წელს ქუთაისის მუზეუმში.

ხატი რესტავრირებულია 1612 წელს რაფიელ მონაზონის (მეორედ მომჭედველი) მიერ.

თქმულების თანახმად, როგორც ითქვა, ღვთისმშობლის ხატი პალიასტომის „ციხე-ქალაქის“ მთავარ ტაძარში ესვენა, საყდრის მთავარუხუცესმა სილიბისტრომ ხატის შთაგონებით იხილა ჩვენება (ეს სილიბისტრო გაბრიელ ხუცესმონაზონის შორეული წინაპარი და ნათესავი ყოფილა), რომ სილიბისტრო (მთავარუხუცესი) პალიასტომის ტაძარში შესულიყო, მისი ყოვლადწმიდა ხატი აეღო და ციხე-ქალაქიდან გამოეტანა, რადგანაც მალე იგი წყალში ჩაიძირებოდა.

მთავარუხუცესმა არ დაიჯერა. ამის შემდეგ ღვთისმშობელი ორჯერ გამოეცხადა სილიბისტროს, მაგრამ მას ვერაფერი შეასმინაო.

სილიბისტრომ არც სხვებთან გაამხილა ამის შესახებ. იგი ციხე-გალავნის გარეთ ცხოვრობდა სხვა საყდრის მახლობლად.

მალე ღვთის ნება აღსრულდა ამ ციხე-ქალაქზე და იგი წყალში ჩაიძირა, ხოლო ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ხატი ღვთის შემწევობით წარღვნას გადაურჩა, თავისთავად, უხილავად, ღვთის განგებით, ციხე-ქალაქიდან ჰაერზე მილივლივებდა.

იხილა თუ არა ეს სასწაული სილიბისტრო მთავარუხუცესმა, დაეცა სასწაულებრივი ხატის წინაშე და ცოდვების მიტევება გამოთხოვა მას. როცა იგი ხატს მიუახლოვდა, ის ჰაერიდან დაიძრა და მთავარუხუცესის ხელებში მიესვენა.

ამის შემდეგ სილიბისტროს ისევ გამოეცხადა ღვთისმშობელი და უწმიდესი ხატის ციხე-ქალაქ ქუთაისში გადასვენება უბრძანა, რაც მთავარუხუცესმა აღასრულა კიდევც. ეს ხატი ბაგრატის ტაძარში დაასვენეს. პალიასტომის ციხე-ქალაქი კი ხალხითურთ წყალში ჩაიძირა.

აქ აღსანიშნავია: -ხატის წარწერა მიუთითებს, რომ მეორედ მოჭედვის დროს ხატი უკვე ქუთაისში ყოფილა დასვენებული. „...დედაქალაქისა ქუთაისისა ღუთისმშობელო...“, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ხატი მეორედ ქუთაისის ღვთისმშობლის სახელზეა გაჭედული და უშუალოდ ქუთაისში უნდა იყოს დამზადებული მისი მეორე პერანგი, პირველი კი ჩანს პალიასტომური იყო.

როგორც ითქვა, ხატი ფერწერულია, ვერცხლით მოჭედულია (ზომა 135 X 92,5 სმ). მის ცენტრალურ ნაწილში წარმოდგენილია ღვთისმშობელი ყრმა იესოთი ხელში. როგორც ითქვა ხატის ქვედა არშიაზე საუბარია ხატის ხელმეორედ მოჭედვის შესახებ. აქ მოხსენიებული არიან იმერეთის მეფე გიორგი III (1606-1639 წწ.) და მისი შვილი ალექსანდრე. აქედან ცხადია, რომ ხატის ხელახალი მოჭედვა მე-17 საუკუნის დასაწყისში მომხდარა, კერძოდ, 1612 წელს, სხვა მოსაზრებით კი, 1548-1568 წლებს შორის (წარწერა გამოქვეყნებული აქვს მ. ნიკოლეიშვილს „მე-17 საუკუნის ისტორიული მასალები ქუთაისის მუზეუმში“, ქუთ. მუზეუმის მასალები II, 1971 წ. გვ. 33-35).

ეპისკოპოსის ფაზისისა (ფასილისა), ანუ ტრაპეზუნტისა

VII მსოფლიო საეკლესიო კრების (787წ.) აქტებს ხელს სხვა მონაწილეებთან ერთად აწერს ტრაპეზუნტელი მღვდელმთავარი: „ქრისტეფორე ეპისკოპოსი ფაზისისა, ანუ ტრაპეზუნტისა“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 212).

VIII საუკუნეში ბიზანტიის იმპერია არაბობის გამო დიდი გაჭირვებით ფლობდა სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ვიწრო ზოლს ქ. ტრაპეზუნტის ჩათვლით, შეიძლება ითქვას, რომ საზღვარი ქ. ტრაპეზუნტთან მთავრდებოდა.

იქამდე ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსს არ გააჩნდა თავისი სამიტროპოლიტო. ის თვითონ შედიოდა ერთერთი საეპისკოპოსოს სახით პოლემონის პონტოს მიტროპოლიის შემადგენლობაში (ამას ადასტურებს VII-VIII საუკუნეთა ნუსხები) (იქვე, გვ. 212).

საფიქრებელია, რომ იქამდე უბრალო ქალაქის (ტრაპეზუნტის) ეპისკოპოსმა გადაწყვიტა მიენიჭებინა თავისი ქალაქისათვის სამიტროპოლიტო ღირსება, რისთვისაც საჭირო იყო, რომ მას ჰქონოდა თავისი საკუთარი იურისდიქციის ქვეშ რამდენიმე საეპისკოპოსო კათედრა. ჩანს ამ დროს მისი მზერა მიიპყრო ტრაპეზუნტის მარცხნივ მდებარე ძველმა ქალაქმა პოლემონიონმა, რომელსაც იმჟამად ფადისსა-ფასილი ერქვა (ტრაპეზუნტის მარჯვნივ მალე რიზეს სამიტროპოლიტო ჩამოყალიბდა).

მაშასადამე თავისი ხელმოწერით ტრაპეზუნტელმა ქრისტეფორემ თავისი პრეტენზია განაცხადა პოლემონიონ-ფადისსა-ფადის-ფაზისის მიმართ.

ადასტურებენ თუ არა წყაროები ამ მოსაზრებას? დიას: - პ. ინგოროყვას კვლევით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს საეპისკოპოსოთა ნუსხებში ე.წ. ნოტიციებში ტრაპეზუნტის კათედრას ასევე ეწოდება „პოლემონის პონტოს კათედრა“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 237, შენიშვნა1), კერძოდ №3 და №4 ნოტიციაში (806-815 წლები) და ასევე №5 ნოტიციაში (820-829 წლები) ტრაპეზუნტის კათედრა პოლემონის პონტოს კათედრად იწოდება(იქვე, გვ.237).

როგორც ითქვა პონტოს ქალაქ პოლემონს (პოლემონიონს) ასევე ერქვა ფადისა-ფასილი. ეს სახელი – ფადისა, ჩვენთვის ძალზე საინტერესოა. საქმე ისაა, რომ როგორც აღინიშნა, 787 წელს მიტროპოლიტობის პატივის მოსურნე ტრაპეზუნტელმა ეპისკოპოსმა ქრისტეფორემ მსოფლიო კრების აქტებს ხელი მოაწერა ასევე როგორც ფადისის ეპისკოპოსმა („ეპისკოპოსი ტრაპეზუნტისა და ფასილისა“).

როგორც ითქვა, იმ ეპოქაში პონტოს მთავარი ქალაქი პოლემონი უკვე თმობდა თავის პოზიციებს და დედაქალაქის-მეტროპოლისის სახელი უფრო ტრაპეზუნტს შეეფერებოდა, იმჟამად დიდი პოლიტიკური ძვრები შეიმჩნეოდა, რათა ჩამოლიბებულყო ახალი ადმინისტრაციული ერთეული „ხალდეას თემი“ ცენტრით ქ. ტრაპეზუნტში (იქამდე VII ს-დან ქ. ტრაპეზუნტი არმენიაკონის თემში შედიოდა), მას შემდგომში მართლაც გამოეყო საკმაოდ ვრცელი ახალი ადმინისტრაციული ერთეული „ხალდეა“, რომლის საზღვარი აღწევდა მდ. ჭოროხამდე, ანუ ფაზისამდე (და არა ფოთამდე!). არმენიაკონის თემის საზღვარიც ასევე აღწევდა მდ. ფაზისამდე, ე.ი. ჭოროხამდე და არა ფოთამდე.

ხალდეას თემის დედაქალაქი ტრაპეზუნტი იყო. მას ასევე უფრო მარტივადაც უწოდებდნენ „ლაზიკას“, ლაზიკის თემს.

ამის გამო პოლემონიონ-ფადისსა/ფასილი შედარებით დაემცრო და ქრისტეფორემ განაცხადა პრეტენზია ამ ქალაქზე. თავისი ხელმოწერით ქრისტეფორემ დააფიქსირა, რომ ის იყო არა

მხოლოდ ტრაპეზუნტის, არამედ პოლემონის ეპისკოპოსი, რომელიც ტრაპეზუნტიდან არც თუ დაშორებით - 100 კილომეტრში მდებარეობდა.

ძველ პოლემონს ამჟამად ფადისა რომ ჰქვია ეს ნათქვამია 2001 წელს ვაშინგტონში დაბეჭდილ წიგნშიც „Byzantine Seals“

„30.Polemonion

Polemonion, a twin town with Fadisane/Fatsa, gave its name the rivier Boleman“(Catalogue of Bizantine Seals at Dumbarton oaks and in the Fogg Museum of art, volume 4, the East, 2001,83).

ფადისა/ფატსასთან გამავალ მდინარეს ამჟამადაც ბოლემონი/პოლემონი ჰქვია.

ფაზისის აკადემია

IV ს-ში ფაზისთან ყოფილა აკადემია.

თემისტიოსის წერილის თანახმად, ის მდებარეობდა „კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში, მდ. თერმოლონტთან და თემისკირასთან“.

თემისკირა და თერმოლონტი ცნობილი პუნქტი და მდინარეა ტრაპეზუნტის დასავლეთით.

ერთადერთი რეგიონი, რომელიც რომაულ-ბიზანტიურ სამყაროში ერთდროულად ითვლებოდა არმენიად და ამასთანავე კოლხეთად – იყო პონტო-ტრაპეზუნტის რეგიონი.

იუსტინიანემ, იმპერიის ხელახალი ადმინისტრაციული დაყოფის დროს VI ს.-ში პონტო-ტრაპეზუნტი შეიყვანა I არმენიაში, ამის შემდეგ კი VII ს-ის დასაწყისში იმპერიამ უფრო ახალი ადმინისტრაციული დაყოფის შემდეგ, პონტო შეიყვანა „არმენიაკონის თემში“.

ასე, რომ პონტო-ტრაპეზუნტის რეგიონი – ბუნებრივად წოდებული „კოლხეთად“, ამავდროულად, არმენიის ადმინისტრაციულ ერთეულში შედიოდა, თემისტიოსის წერილის „ფაზისი“, რადგანაც თერმოლონტსა და თემისკირასთან მდებარეობდა, ამის გათვალისწინებით – ის მოქცეული იყო პონტო-ტრაპეზონის რეგიონში, აქ უნდა ყოფილიყო „ფაზისის აკადემია“ (ტრაპეზუნტი დიდი სასწავლო კერაც იყო. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა, რომ ცნობილმა სომეხმა მათემატიკოსმა VII საუკუნის ანანია შირაკუნმა განათლება მიიღო ტრაპეზონში ბერძენ მეცნიერ ტუსიკთან, აქ მან მათემატიკის გარდა შეისწავლა ფილოსოფია, კოსმოგრაფია და გეოგრაფია. ის მონაწილეობდა უძრავი კალენდრის შედგენაში. მისი ნაშრომებიდან აღსანიშნავია „არითმეტიკის სახელმძღვანელო“, „კოსმოგრაფია“, „მთვარის ციკლის ცხრილები“ (ვ. ჩალოიანი, ანანია შირაკაცის მსოფლმხედველობა „ვიზანტიისკი ვრემენიკ“, 1957, ტ. 12, რუს. ენაზე). თვით წყარო იძლევა ამ მოსაზრების გამოთქმის უფლებას, ესაა IV ს-ის რიტორისა და ფილოსოფოსის თემისტიოსის წერილი -

„რიტორიკის ნაყოფი მოვწყვიტე ... პონტოს ბოლოში ფაზისის მახლობლად, სადაც არგომ თესალიიდან წამოსულმა დაისადგურა ... იქ, სადაც ცნობილია თერმოლონტი, ამადონთ საქმეები და თემისკირი. და აი, ასეთი ბარბაროსული და პირქუში ადგილი ერთი კაცის სიბრძნემ გახადა ელინური მუზების ტაძრად. იმ კაცის, რომელიც დამკვიდრდა კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში და ასწავლიდა, თუ როგორ გაიწვრთნა რიტორიკულ ხელოვნებაში და როგორ ბრწყინავდნენ ელინურ დღეობებზე“ (თემისტიოსი, გეორგიკა, I, გვ. 50).

სად მდებარეობდა „რიტორიკული სკოლა“?-

1. პონტოს ბოლოში;
2. ფაზისის მახლობლად;
3. თერმოდონტთან;
4. თემისკირასთან;
5. კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში.

მაშასადამე, ეს სკოლა არ იყო მხოლოდ კოლხების ქვეყანაში, ის იყო „კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში“.

არსებობს ორი მნიშვნელოვანი მოსაზრება თემისტიოსის მიერ ნახსენები ქალაქის ადგილმდებარეობის შესახებ.

ერთი ეკუთვნის ცნობილ ქართველ მეცნიერს **ს. ყაუხჩიშვილს**, მეორე ცნობილ ევროპელ მეცნიერს **ოტო ზეესს**.

ამ უკანასკნელის მიხედვით, ეს იყო ქალაქი სინოპი (გეორგიკა I, გვ. 45).

ს. ყაუხჩიშვილის აზრით კი, ფოთთან ახლოს მდებარე რომელიმე ქალაქი.

განვიხილოთ ორივე თვალსაზრისი.

სინოპი მდებარეობდა შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე კერასუნტთან და ამასიასთან ახლოს, ანუ იქ, სადაც მიედინება ამჟამად მდ. თერმოჩაი, ძველად თერმოდონტად სახელდებული მდინარე.

მაშასადამე, სინოპი მდებარეობს თემისტიოსის მიერ ნახსენებ მდინარესთან, თერმოდონტთან ახლოს.

თერმოდონტი, თავის მხრივ, თემისტიოსის ეპოქის მეორე ცნობილი ავტორის, ანტიკური ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენლის, ამიანე მარცელინეს ცნობით, გაედინებოდა მდ. ჰალისთან ახლოს. მდ. ჰალისს ამჟამად ყიზილ-ირმაკი ეწოდება.

მაშასადამე, თემისტიოსის მიერ ნახსენები ფაზისთან ახლოს მდებარე ქალაქი, სადაც რიტორიკული სკოლა მდებარეობდა, ახლოს იყო ამჟამად ცნობილი შემდეგ პუნქტებთან – 1. ქალაქ კერასუნტთან, 2. მდ. თერმოჩაისთან, 3. მდ. ყიზილ-ირმაკთან. ისინი ისტორიულად მდებარეობდნენ რომაულ პროვინცია პონტოში, კერძოდ კი, ჰელენოპონტოში (პაფლაგონიის მეზობლად).

ამიანე მარცელინეს ცნობით, მდ. თერმოდონტი „სათავეს იღებდა არმონიოსის მთიდან“ (გეორგიკა, I, გვ. 109).

ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, „ამიანეს მიხედვით მდ. თერმოდონტი მდ. ჰალისთან ახლოა“ (გეორგიკა, I, გვ. 151).

საგანგებოდაა აღსანიშნავი ის ფაქტიც, რომ მდ. კელკიტის რეგიონში, ძველ ამასიასა ტოკატს შორის, ქ. თერმეს გასწვრივ მდ. ირისის ხეობაში, კოლხების ისტორიულ ქვეყანაში, ამჟამადაც კი არის ქალაქი სახელწოდებით „ფაზარი“.

ეს ფაქტი უფლებას გვაძლევს გამოვთქვათ მოსაზრება, რომ მდ. კელკიტს ზღვასთან შეერთების ადგილას ფაზისი ერქვა.

ეს სახელი მრავალ მდინარეს ერქვა ტრაპეზუნტის რეგიონში ე.ი. კოლხების ისტორიულ ქვეყანაში.

როგორც ითქვა, „რიტორიკული სკოლა“ მდებარეობდა „კოლხთა და არმენიელთა ქვეყანაში“.

ცნობილია, რომ ისტორიულ პერიოდში ე.წ. „რომაული არმენია“ დაყოფილი იყო I, II, III და IV არმენიებად. „პირველი არმენიის პროვინციაში“ შეყვანილი იქნა ყოფილი ელენოპონტოს პროვინცია ანუ ისტორიული კოლხეთი. მაშასადამე, ცნობილი რიტორიკული სკოლის ქვეყანა ოფიციალურად I არმენიის პროვინციაში იმყოფებოდა, თუმცა კი ის ისტორიულად კოლხების ქვეყნად იწოდებოდა. მაშასადამე, ის ერთდროულად „კოლხებისა და არმენიელების“ ქვეყანაში იყო. ო.ზეეკის თანახმად სინოპთან ახლოს - კოლხების ისტორიულ ქვეყანაში.

ფაზისის აკადემიასთან დაკავშირებით კიდევ ერთხელ მიმოვიხილოთ მდ. თერმოდონტისა და თემისკირის (თემისკურა) ადგილმდებარეობა.

მდ. თერმოდონტს, როგორც ითქვა, ამჟამად ეწოდება მდ. თერმე (თერმე ჩაი, თურქეთში) ისტორიულ ამადონების ქვეყანაში, ამ მდინარეს ახსენებს ჰეროდოტე (II, 104-9), ქსენოფონტე (ანაბაზისი, V, 6,9VI, 21). თვითონ ამადონები კოლხეთიდან გამოსულებად მიიჩნევიან, ამადონების ქალაქი იყო თემისკირა.

თემისკირა მდებარეობდა თერმოდონტთან ახლოს პროკოფი კესარიელის ცნობით (ომი გოთებთან, VIII, 2).

თერმოდონტი და თემისკირა იყო ამისოსის მახლობლად.

თერმოდონტზე ცხოვრობდნენ ასურები მაკრონების გვერდით. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ კოლხებისაგან მიიღეს წინდაცვეთის ჩვეულება.

ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით, „წინათ კოლხებს მდ. თერმოდონტთან უნდა ეცხოვრათ“ (ქართველი ერის ისტორია, შესავალი, I, 1950, გვ. 10).

აქვე ცხოვრობდნენ ხალიბები (ფლ. არიანე, მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, გვ. 80).

სტრაბონის ცნობით, თერმოდონტი და თემისკირა პონტოში მდებარეობდა (და არა კოლხეთის ჩრდილოეთში, სტრაბონი, I, 3,7).

მდ. თერმოდონტი (თერმე-ჩაი) (ფლ. არიანე, მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, I, 1967, გვ. 24) კერასუნტის სამხრეთით მიედინება (იქვე, გვ. 19).

„ხალიბების შემდეგ არის ტომი ასირია, მდინარე თერმოდონტი, ელინური ქალაქი თემისკირა... ელინური ქალაქი კერასუნტი“ (წერს სკილაქს კარიანდელი (იქვე, გვ. 51).

„მდინარე თერმოდონტი ჩამოდის არმონიოსის მთიდან და მიედინება თემისკირის ჭალებში, სადაც ოდესღაც ამაზონები იძულებულნი გახდნენ გადასახლებულიყვნენ“ (გეორგიკა, I, გვ. 109).

ამიანეს მიხედვით, თერმოდონტი მდ. ჰალისთან ახლოა და იქ ცხოვრობენ ხალიბები. კერძოდ, თერმოდონტსა და კერასუნტს შორის.

სტრაბონი ხალიბებს ოდნავ ჩრდილოეთით, ტრაპეზუნტთან ათავსებდა (გვ. 151). მათ საზღვრავენ ბიზარები, საპირები, მაკრონები და ფილირები.

კოლხების ეს ძველი ქვეყანა ბიზანტიის იმპერიამ შეიყვანა არმენია I-ის პროვინციაში, რომელსაც ემეზობლებოდნენ არმენია IV, არმენია II და არმენია III. მაშასადამე თემისკირა – თერმოდონტის რეგიონი ერთროულად იმყოფებოდა კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში.

სინოპი, თერმოდონტი და თემისკირა პონტოს პროვინციის ერთ ბოლოში მდებარეობდნენ, მეორე ბოლოში მდ. ჭოროხი გაედინებოდა.

აქ, მდ. კერასუნტთან მაკრონების ტომის გავლის შემდეგ ქსენოფონტე ფასიანების ტომისაკენ გაემართა (ცხადია ის უკანვე არ დაბრუნდებოდა და არაქსის ანდა რიონ-ჭოროხის ხეობებისაკენ არ გაემართებოდა, სადაც ასევე ფასიანები ცხოვრობდნენ). მაშასადამე ერთ-ერთი ფასისი მდ. კელკიტის ქვემოწელზეცაა საძებნი.

ეს რეგიონი ერთდროულად იყო პონტოს ბოლო, კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანა, აქ იყო მდ.თერმოდონტი და ქალაქი თემისკირა და ჩანს ფაზისიც, ამიტომ აქ ეძებდა ოტტო ზეეკი თემისტიოსის რიტორიკულ სკოლას.

ს. ყაუხჩიშვილი ფოთთან ათავსებდა რიტორიკულ სკოლას, მაგრამ არცერთი სხვა თანხვედრა ამ მოსაზრების დასამტკიცებლად არ არსებობს, მაგალითად, ფოთი არასოდეს იწოდებოდა არმენიელების ქვეყნად. ფოთის რეგიონში არ მიედინება მდინარე თერმოდონტი და არ

არის პუნქტი თემისკირა, მაშინ როცა თემისტიოსის მიერ მოხსენიებული ყველა მონაცემი უფრო სინოპის ანუ პონტოს მეორე ბოლოს შეესაბამება.

(როგორც ითქვა, ქ. თერმეს გასწვრივ მდ. ირისის ხეობაში, ამჟამად კი არის ქ. ფაზარი, მეორე ქალაქი ამავე სახელწოდებით - ფაზარი მდებარეობს ასეული კილომეტრით დაშორებით-რიხესა და ხოფას შუა. მის გასწვრივ ჭოროხის სანაპიროზე მდებარეობს კარგაფაზარის ქედი, ამავე რეგიონშია არაქსის პირზე ქ. ფასინლერი.

როგორც ჩანს, ერთ ღროს ფასინლერი, კარგაფაზარი და ფაზარი(II) ქმნიდნენ ერთ რეგიონს ფაზისის სახელწოდებით.

ჩანს, აღნიშნულ რეგიონში გამავალ სამ მდინარეს არაქსს, კელკიტსა და ჭოროხს ფაზისი ერქვა).

„ფაზ“ ფაზის მქონე სახელების ბანვრცობა ისტორიულ ლაზიკაში (ტრაპეზუნტის რეგიონში)

ნ. აღონცის მიხედვით, იუსტინიანეს ეპოქაში და ასევე VII ს.-ში არმენიის ადმინისტრაციული საზღვარი აღწევდა ფაზისამდე.

ის წერს – „იუსტინიანეს შემდგომ ეპოქაში VIII ს. დასაწყისიდან იმპერიის ახალი დაყოფის შესაბამისად, ერთ-ერთი ვრცელი ადმინისტრაციული ერთეული იწოდებოდა არმენიად, (მხედველობაში გვაქვს „არმენიაკონი“). მისი საზღვრები გადამლილი იყო სინოპიდან ფაზისამდე და ევფრატამდე. ბიზანტიის პროვინციების რეორგანიზაციის შემდეგ შეიქმნა ახალი ოლქი „არმენიაკონი“. მან გააერთიანა ყოფილი ოლქები კაპადოკია, I და II არმენიები და პონტო. კონსტანტინე პორფიროგენეტის თანახმად, მან ეს სახელმწოდება - „არმენიაკონი“ მიიღო სომხების სახელის მიხედვით, რომლენიც იქ მეზობლად ცხოვრობდნენ“ (ნ. აღონცი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, 1908, გვ. 203).

მამასადაძე, VII ს. დასაწყისში „არმენიაკონის თემის“ საზღვარი აღწევდა ფაზისამდე. თუკი ფაზისი ფოთია, მაშინ ფოთამდე აღწევდა ამ „არმენიის“ საზღვარი.

საბედნიეროდ, ნ. აღონცი ფაზისის ქვეშ ისევე, როგორც ყველა ძველი ავტორი, გულისხმობს არა რიონს, არამედ მდ. ჭოროხს. ეს მდინარე მართლაც იყო ბერძნული ლაზიკის ჩრდილო საზღვარი. საქმე ის იყო, რომ თვით ნ. აღონცის თანახმად, საეკლესიო გეოგრაფიამ შემოინახა იმპერიის ადმინისტრაციული დაყოფის (დიოკლეტიანესდროინდელი) სახე იმით, რომ თავის საჭიროებისთვის იყენებდა მას. ე.ი. ლაზიკის ძველი სახელი, მისი ტერიტორიის ძველებური გაგება შემოინახა ეკლესიურმა დაყოფამ.

ნ. აღონცი ლაზიკაში ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში შემავალი ბიზანის, პაიპერტის, კერამევის, ლერიონისა და სხვა საეპისკოპოსოები, შესაბამისი ქალაქები განლაგებულნი იყვნენ თეოდოსიოპოლის-ტრაპეზუნტის შემაერთებელი გზის სანაპირო რეგიონში, ანუ ისტორიული ჭანეთში, მათ მომცველ საეკლესიო ოლქს ეწოდებოდა „სამიტროპოლიტო ლაზიკაში“, ანუ სწორედ ამ მხარეებს ერქვა ლაზიკა ბიზანტიური საეკლესიო გეოგრაფიის მიხედვით და არა დასავლეთ საქართველოს.

„ლაზიკა“ ბერძნული ეკლესიური გაგებით ერქვა აღნიშნულ რეგიონს (ე.ი. ქალდეა-ჭანუკას) და არა დასავლეთ საქართველოს.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ რეგიონში მრავალ პუნქტს ერქვა „ფაზისი“. იქ იყო „ფასიანის“

საეპისკოპოსო, ფასისის სამიტროპოლიტო, არაქსსაც ფასისი ერქვა – პორფიროგენეტის მიხედვით – ერთი „ფასისი“ ყოფილა ტრაპეზუნტთან, ის იყო ასევე თერმოდონტიისა და თემისკირას სიახლოვესაც – თემისტიოსის წერილის თანახმად.

ამჟამადაც კი ტრაპეზონის ოლქში, როგორც აღინიშნა, მრავალ პუნქტს „ფაზარი“ ეწოდება, მაგალითად „სალაზარი“- ქ. ტონიას მარცხნივ, ასევე „ესკიპაზარი“ ოფთან ახლოს, სხვაა „დერნეკაზარი“ ოფის სამხრეთით (ყველა ტრაპეზონის გუბერნიაში), თუ არას ვიტყვით თვითონ ქალაქ „ფაზარზე“ რიზესთან ახლოს.

ასე რომ ამჟამადაც კი „ფას-ფაზ“ ფუძით ტრაპეზონის რეგიონში მრავალი პუნქტის სახელი იწარმოება.

ეს ფაქტი იმის შესახებ მიუთითებს, რომ ეთნიკური ქართველებით დასახლებულ შემდგომ ლაზისტანის რეგიონს ისტორიულადაც ფაზისის რეგიონი ერქვა, აქ მდებარეებდა ფაზისის სამიტროპოლიტოს საეპისკოპოსოები.

მურიე და კალფოგლუ ფაზისისა და აკამფსისის შესახებ

ფრანგი ორიენტალისტი ჟან მურიე თავის ნაშრომში (ბათუმი და ჭოროხის აუზი, ბათუმი, 1962) მიუთითებს, რომ მისი ნაშრომი დაიწერა დიუბუა დე მონპერეს („მოგზაურობა კავკასიის გარშემო“), დ. ბაქრაძის („არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში“) და გ. წერეთლის („ჩემი მოგზაურობის“) გამოყენებით.

ჟან მურიეს აზრით, ბიზანტიელი მწერლები ბათუმთან გამდინარე ჭოროხს მოიხსენიებდნენ ბოასის, ფაზისისა და აკამფსისის სახელით.

ეს სწორი შეხედულებაა, თუმცა კი საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსები მას აკრიტიკებენ და ამბობენ მის შესახებ – „ცხადია, მურიე ვერ გარკვეულა პროკოფი კესარიელის ცნობებში“ (ა. კახიძე, დ. ხახუტაშვილი, მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისთვის, 1989, გვ. 11).

ჟან მურიე ბათუმს კლარჯეთთან აკავშირებს - ბათუმი კლარჯეთის ნაწილს შეადგენდა XI-XVსს-ში, შემდეგ გადაიქცა ნაწილად გურიისა (1561წ. როსტომ გურიელმა თურქები ხოფადან და არქაბედან განდევნა), ხოლო XVII ს-დან თურქული ლაზეთისა და ბათუმის ოლქის ნაწილია.

სხვა ავტორის კალფოგლუს ნაშრომი – Кальфоглу И.И. Древнейшие известия о Батуме в сб. „Известия Кавказского географического общества“, Т. XVIII. вып. 1. 1906 с. 40) შეეხება მდ. ჭოროხს, ბათუმსა და მიმდებარე მხარეებს.

მისი აზრით, არიანეს მიერ მოხსენიებული მდინარე აკამფსისი – ჭოროხია. მიაჩნია, რომ თურქების მიერ ტრაპეზუნტის აღებად (1461) ბათუმს ეწოდებოდა „ბათისი“, ანუ „ბათი“ (იხ. წიგნში მ. კახიძე, დ. ხახუტაშვილი, მასალები..., 1989, გვ. 14).

ჩვენთვის საინტერესოა, რომ „ბათი“ და „ფოთი“ ეტიმოლოგიურად ახლოა ერთმანეთთან, ბათი – ფათი – ფოთი ან პირიქით ფოთი – ფათი – ბათი. ბათი და ფოთი მსგავსია ეტიმოლოგიურად, ამიტომაც შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ძველ ქართულ წყაროში, კერძოდ, გიორგი მთაწმიდელის მიერ ნახსენებ „ფოთში“, სადაც გემით მივიდა ბიზანტიიდან გ. მთაწმიდელი, უნდა იგულისხმებოდეს არა თანამედროვე ფოთი, სადაც, ჩვენი აზრით, იმ დროს ნავსადგური არ იყო ძლიერი დაჭაობების გამო, არამედ თანამედროვე ხუფათი ან ბათუმი, სადაც ნამდვილად იყო ნავსადგურები.

კალფოგლუ ბათუმსა და ლაზიკას ერთმანეთს უკავშირებდა, მისი აზრით, „ბათისის“ მიდამოებში

ხდებოდა ირან-ბიზანტიელების შეტაკებები“ (იქვე, გვ. 15). ნავსადგური იყო იმავე რეგიონის პუნქტ სუფათში. სუ-ფათი (ხუფათი), ბათი და ფოთი ეტიმოლოგიურად მსგავსნი არიან.

მართლაც, ბაგრატ IV კონსტანტინოპოლიდან სამშობლოში, იმჟამინდელ დედაქალაქ ქუთაისში დაბრუნდა შემდეგი გზით – „გამოგზავნა ბერძენთა მეფემან დიდითა დიდებითა, ნიჭითა და განძითა მიუწვდომელითა და მიეგება ყოველი ლაშქარი აფხაზეთისა ზღვისპირსა – ხუფათს და იყო სინარული და ღმრთისა მადლობა დიდი, ბრძანა და შემოვიდა სახლად თვისად ქუთათისს“ (ქც. I, 304).

ეი სატახტო ქალაქ ქუთაისში ბაგრატი შევიდა არა ფოთის მოკლე გზით (რადგანაც არ არსებობდა ასეთი გზა და პორტი), არამედ უფრო შორი და გრძელი – ხუფათ-ქუთაისის გზით.

ასევე, ხუფათ-არტანუჯ-არტანის გზით ისარგებლა დავით აღმაშენებელმა და თავისი ლაშქარი ხუფათიდან ტაოში ამ გზით გადაიყვანა თურქებთან საბრძოლველად (ქც. I, გვ. 333). გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრებაში ნახსენები „ფოთი“ უნდა იყოს აღნიშნული „ხუფათი“. ეტიმოლოგიურად ფოთი და ხუფათი ერთმანეთთან ახლოა.

ფასიის ანუ ფასიანის ქვეყანა კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით

ქართული ენციკლოპედიის თანახმად, ფოთი იყო ფაზისის სამიტროპოლიტოს ცენტრი (ქსე, 10, 1986, გვ. 351).

თუ ასე იყო, მაშინ ფოთი დასავლეთ საქართველოს სახელმწიფო ადმინისტრაციული ერთეულის დედაქალაქი ყოფილა, რადგანაც მიტროპოლიტი წესის შესაბამისად პროვინციის დედაქალაქში იჯდა.

ჩვენი მეცნიერების თვალსაზრისით, ფაზისი (ფოთი) ლაზიკის (გულისხმობდნენ დასავლეთ საქართველოს) ქალაქი იყო, მაგრამ, რადგანაც ის კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სამიტროპოლიტოს ცენტრი იყო, მაშასადამე, ფასისი (ფოთი) ლაზიკის დედაქალაქი ყოფილა VI-VII საუკუნეებში.

ესაა ზღვის დონის მომატების საუკუნეებში, რომელმაც გამოიწვია მდ. რიონის ზღვაში შედინების შეყოვნება და მისი დაგუბება, რიონის შესართავის დატბორვა, ამიტომ საეჭვოა, ფოთი არათუ დედაქალაქი, არამედ საერთოდ ქალაქი ყოფილიყო აღნიშნულ VI-VII სს-ში.

გარდა ამისა, ისეთი უპირველესი მნიშვნელობის წყარო, როგორცაა 952 წელს დაწერილი კონსტანტინე პორფიროგენეტის ისტორია, არ იძლევა საშუალებას ფაზისი ეწოდოს მხოლოდ და მხოლოდ ერთ მდინარეს, ანდა ერთ რომელიმე კონკრეტულ ქალაქს.

კონსტანტინე პორფიროგენეტი X საუკუნეში, ფაზისს უწოდებს მდინარე არაქსს, ხოლო „ფასიანს“ – ამ მდინარის პირა ერთ-ერთ ქვეყანას.

ფასიანი ქართული ბასიანია, მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ქართული ბასიანი მხოლოდ ერთი ნაწილი შეიძლება ყოფილიყო ფასიანის ქვეყნისა, რადგანაც ეს იყო ვრცელი ოლქი, რომელშიც კარინი და თეოდოსიოპოლიც შედიოდა – „დომესტიკი მოვიდა თეოდოსიუპოლის ციხეში, მოარბია მისი მიდამოები, ფასიანის მიწა-წყალი“ (გეოგია, IV, ნაწ. II, გვ. 262) ან „იოანე გაემგზავრა ტიმის (დვინის) ციხის წინააღმდეგ. გზაში მან მოარბია მთელი ფასიანი“ (იქვე, გვ. 263).

„პორფიროგენეტმა მეფე ლეონმა გაიგო, რომ იმ ადგილს, რომელსაც ფასიანი ეწოდება, სარკინოზები მივიდნენ და იქაური ეკლესიები ციხეებად გადააქციეს, გაგზავნა ლალაკონი,

პატრიკოსი და არმენიაკთა თემის სტრატეგიოსი კოლონიის სტრატეგიოსითურთ, მესოპოტამიის სტრატეგიოსითურთ და ქალდიის სტრატეგიოსითურთ.... მოარბიეს მთელი ფასიანი, რომელიც მაშინ სარკინოზებს ეჭირათ“ (იქვე, გვ. 261).

ფასიანის ქვეყნის მდინარეს (არაქსს) კონსტანტინე პორფიროგენეტი უწოდებს მდ. ფასისს და ამასთანავე მრავალჯერ ის წერს – იბერიისა და ბიზანტიის საზღვრად დაიღო „ერაქსი, ანუ ფასისი“ (იქვე, გვ. 273). „ერაქსი ანუ ფასისი“ კიდევ მრავალჯერ იწოდება მის თხზულებაში.

დასკვნა

თავში მოყვანილია მტკიცებულებანი იმისა, რომ კლიმატურ-გეოლოგიური ვითარების გამო I ათასწლეულში ცნობილი ქალაქის - ფაზისის ადგილსამყოფელი ფოთთან არ უნდა ყოფილიყო (შესაძლოა ერთ-ერთი ქ. ფაზისი მდებარეობდა ჭოროხის მარცხენა სანაპიროზე ზღვისპირას).

რაც შეეხება ტრაპეზუნტელი იერარქის მიერ VIII ს.-ში ნახსენებ ქალაქ „ფასიდს“ და (არა ფაზისს), ის ტრაპეზუნტის დასავლეთით (ისტორიულ სამხრეთ ეგრისში ანუ ლაზიკაში) მდებარეობდა და ოფიციალურად ერქვა პოლემონიონი (ფადსსა). ამავე ქალაქს ახსენებს ლევონდი (და არა ფოთს).

სახელი „ფაზისი“ ერქვა არა მარტო რამდენიმე სხვადასხვა ქალაქს, არამედ მდინარესაც, მათ შორის არაქსს, ჭოროხს, რიონს, ყუბანს და სხვ. ამ მდინარეთა შორის ყოფილა კელკიტიც, რომლის ზღვასთან შესართავის მონაკვეთს ასევე ფაზისს უწოდებდნენ. ქსენოფონტე აქ ახსენებს ფასიანების ტომს (მდ. თერმოლონტთან ახლოს). ფასიანები ასევე არაქსის ხეობაში ცხოვრობდნენ.

თაზო XX

აფხაზეთი

კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილები აფხაზთა მეფეებს

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს არასოდეს განუცხადებია პრეტენზია დასავლეთ საქართველოში თავისი ძველი იურისდიქციის შესახებ.

საქართველოს ეკლესიის მიმართ კონსტანტინეპოლს მსგავსი პრეტენზია რომ ჰქონოდა გამოთქვამდა როგორც წარსულში, ისე მეოცე საუკუნეში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის პროცესის დროს.

ცნობილი ბერძენი კანონისტი სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმე თავის წიგნში „საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია“ (ათენი, 1966) კონსტანტინეპოლის არავითარ პრეტენზიას არ გამოთქვამს საქართველოს ეკლესიის მიმართ.

ეს თვალსაზრისი კიდევ უფრო ადრე გამოთქვა ცნობილმა კვლევარმა მიხეილ თარხნიშვილმა. ის წერს - „ბიზანტიას არც პატრიარქობის დროს არც სხვა რომელიმე ხანაში არავითარი პრეტენზია არ განუცხადებია საქართველოს ეკლესიის შესახებ“ (მიქელ თარხნიშვილი, წერილები 1994, გვ. 463).

აღნიშნული მოსაზრების თვალსაზრისით მაგალითია კონსტანტინოპოლის პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილები აფხაზთა მეფეების მიმართ (იქვე, გვ. 436-438).

ბიზანტიის გამოჩენილმა იერარქმა ნიკოლოზ მისტიკოსმა, რომელიც წმ. ფოტის მოწაფე იყო, მრავალი პრინციპული მნიშვნელობის წერილი მიწერა თავისი ეპოქის მნიშვნელოვან სახელმწიფო და საეკლესიო პირებს. მათ შორის ის წერდა აფხაზთა მეფეებსაც. მ. თარხნიშვილის გამოკვლევით მას 902 წელს წერილი მიუწერია აფხაზთა მეფე ბაგრატისათვის, 906-907 წელს კონსტანტინესათვის, 924-925 წლებში მეფე გიორგისათვის.

საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსთა კვლევით ნიკოლოზ მისტიკოსის ეპოქა, IX-X საუკუნეები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო „დასავლეთ საქართველოს ეკლესიისათვის“, რადგანაც იქიდან თითქოსდა ამ ეპოქაში განდევნილი იქნა ბერძნული საღვთისმსახურე ენა, განდევნილი იქნენ ბერძენი სასულიერო პირები, გაუქმდა ბერძნული ეპარქიები და საეპისკოპოსო კათედრები. მათი ადგილი კი თითქოსდა დაიჭირა ქართულმა.

როგორც ცნობილია, ზემოთ აღნიშნული აფხაზთა მეფე გიორგის მიერ დასავლეთ საქართველოს ცენტრში დაარსებული იქნა ჭყონდიდის საეპისკოპოსო კათედრა. ცხადია თუ დასავლეთ საქართველო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში იმყოფებოდა, მის ცენტრში ჭყონდიდის ქართული საეპისკოპოსო კათედრისა და ეპარქიის დაარსება შეზღუდავდა კიდევ იქ ბერძნულ ეკლესიას ანუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს კანონიერ უფლებამოსილებას, ეს კი უნდა ასახულიყო და აისახებოდა კიდევ მეფე გიორგისადმი მიწერილ კონსტანტინოპოლის პატრიარქის მიერ მიწერილ წერილებში, ეპოქის სხვა დოკუმენტებში.

ამ კუთხით სურათის შესასწავლად კარგი საშუალებაა სწორედ ამ ეპოქის კონსტანტინოპოლელი პატრიარქის ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილები.

აფხაზთა სამეფო, როგორც ცნობილია მოიცავდა მთელ დასავლეთ საქართველოს.

902 წელს კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი დასავლეთ საქართველოს (აფხაზთა) მეფე ბაგრატს უწოდებს „ღვთის მოყვარესა და ზნე ტკბილ“ ადამიანს, რომელიც სიყვარულს ბაგებს ნიკოლოზ მისტიკოსის გულში. უფრო მეტიც პატრიარქი მეფეს უწოდებს „ღვთის კაცს“, საკუთარ შვილს, მამობრივი ამბორით ესალმება მას. პატრიარქი მეფეს უწოდებს „ღვთივ აღტყინებულ მისწრაფებას“ ალანთა ერის სახსნელად. ერთი სიტყვით პატრიარქი ძალზე აქებს და ყოველმხრივ ემადლიერება აფხაზთა მეფეს.

წერილიდან სრულებით არ ჩანს რაიმე კვალი იმისა, რომ დასავლეთ საქართველოში იზღუდებოდა ბერძნული საეკლესიო იურისდიქცია, არ ჩანს რაიმე კვალი იმისა, რომ ამ სამეფოში გააუქმეს ბერძნული საეპისკოპოსო კათედრები და რომ მისი ბერძენი მღვდელმთავრები იღვენებოდნენ.

თუ კი პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის დროს შეიცვალა ისეთი ცნობილი ბერძნული საეკლესიო კათედრების სტატუსი, როგორებიც იყვნენ ფასისის, როდოპოლისის, ზიგანას, საინინისა და პეტრას კათედრები, იმდენად, რომ ისინი ჩამოაცალეს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს და შეიყვანეს ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, ცხადია ეს ადგილობრივი მთავრობის ნებართვით მოხდებოდა. იმ დროის ადგილობრივ მეფეებს კი - ბაგრატს, კონსტანტინესა და გიორგის თბილ წერილებს წერდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქი.

შეუძლებელია ამ დიდმნიშვნელოვანი ეპარქიების დაკარგვით კონსტანტინოპოლი აღმოეთებული რომ არ ყოფილიყო, მითუმეტეს დასავლეთ საქართველოს მთავრობის მიმართ.

როგორც ითქვა, აღნიშნულ თბილ წერილებში საერთოდ არ იხსენიება „გაუქმებული“ დიდმნიშვნელოვანი კათედრები და იქ მხოლოდ ახალქრისტიან ალანებზეა საუბარი.

ცხადია თუკი კონსტანტინოპოლის პატრიარქი დიდ მზრუნველობას იჩენდა აფხაზეთში სტუმრად მყოფი ალანის ეპისკოპოსის მიმართ და თხოვდა აფხაზთა მეფეებს ყოველმხრივ, ყოველი საშუალებით დახმარებოდა ალანის ეპისკოპოსს, მითუმეტეს გაცილებით უფრო დაეხმარებოდა ბერძენ სასულიერო პირებს თუ ისინი დასავლეთ საქართველოში უკათედროდ დარჩნენ და იღვენებოდნენ. აღნიშნული წერილების განხილვა უფლებას გვაძლევს გამოვთქვათ აზრი რომ IX-X საუკუნეებში აფხაზთა სამეფოში მსგავს დევნას ადგილი არ ჰქონია.

ნიკოლოზ მისტიკოსის ყველა წერილი აფხაზთა მეფეების მიმართ გულთადა და გულთბილია.

კერძოდ 906-907 წლებში პატრიარქი აფხაზთა ახალ მეფეს კონსტანტინესაც წერს წერილს. მას უწოდებს „ბრწყინვალე საყვარელ შვილს“, ხოლო მის გარდაცვლილ მამას ბაგრატს კი უწოდებს ნეტარს, რომლის გარდაცვალება კონსტანტინოპოლმა ჯეროვნად იგლოვა.

პატრიარქი ღმერთს ჰმადლობს იმის გამო, რომ გარდაცვლილის ნაცვლად ტახტზე ავიდა მამის სათნოების მქონე ახალი ხელმწიფე, გონიერი და ბრძენი. ახალ მეფესაც პატრიარქი სთხოვს დაეხმაროს ალანის ეპისკოპოსს და გააუმჯობესოს მისი საცხოვრებელი პირობები.

თითქმის 20 წლის შემდეგ კონსტანტინოპოლის პატრიარქი წერილს წერს მეფე გიორგის. უწოდებს მას კეთილშობილს, რომელიც ღმერთმა დაადგინა, და შემკობილია სულიერი შარავანდედით. პატრიარქი გამოთქვამს დიდ სიხარულს, რომ მეფე ბრწყინვალე მაგალითს იძლევა თავისი კეთილშობილი ქცევებით.

წერილიდან ჩანს, რომ მეფეს და პატრიარქს იქამდეც ჰქონიათ წერილობითი ურთიერთობა. მეფეს

დაინტერესება გამოუთქვამს გაეგო ბულგარეთის ამბები. პატრიარქი პასუხობს მას და თხოვს როგორც შეშენის მის მეფურ დიდებასა და ბრწყინვალეობას ძველებურად დაიცვას პატრიარქთან გულწრფელი მეგობრობა. პატრიარქი ამ წერილში მეფეს მეგობარს უწოდებს სამჯერ.

მ. თარხნიშვილის მიერ თარგმნილი ამ წერილებიდან კარგად ჩანს, რომ 902-925 წლებში დასავლეთ საქართველოში ადგილი არ ჰქონია ბერძნული ეკლესიის დევნას და არც წინა ეპოქაში წინა მეფეების დროს.

მაშასადამე IX-X საუკუნეებში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო არ გამოთქვამდა პრეტენზიას ქართული ეკლესიის მიმართ.

ისმის კითხვა IX-X საუკუნეებში ქართული ეკლესია თუკი შეიჭრა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, ამ ეპოქის კონსტანტინოპოლელი პატრიარქები (მაგალითად ნიკოლოზ მისტიკოსი) რატომ არ გამოთქვამდნენ პრეტენზიებს ქართული ეკლესიის მიმართ?

პასუხი ასეთია: სინამდვილეში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ეპარქიები ლაზიკაში განლაგებულნი იყვნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ტრაპეზუნტის ახლო მთიანეთში, რომელსაც წყაროებში „სოფელი მეგრელთა“ ერქვა. აქ იყვნენ განლაგებულნი ფაზისის სამიტროპოლიტოს პეტრას, ზიგანას, როდოპოლისისა და საისინის ეპარქიები.

აქედან გამომდინარე დასავლეთ საქართველო არ შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში.

ბუნებრივია არ არსებული ბერძნული საეპისკოპოსოების გაუქმება შეუძლებელი იყო, და ამიტომაც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს არასდროს გააჩნდა პრეტენზიები საქართველოს ეკლესიის მიმართ.

აფხაზეთის საკათალიკოსო, ისტორიულად ყოველთვის ზოგად ქართული ეკლესიის ერთ ნაწილს წარმოადგენდა, ქართული ეკლესიის მეორე ნაწილი იყო ქართლის საკათალიკოსო.

ზოგად ქართული ეკლესიის მთლიანობა მიიღწეოდა საერთო საეკლესიო სამართლით, საერთო სჯულისკანონით, საერთო ქართული საღვთისმსახურო ენით, საერთო ტრადიციებითა და საქართველოს პატრიარქის საერთო მეთაურობით. ამ ორ პირველიერარქს შორის ერთს უზუცესი, ხოლო მეორეს უმრწემესი ეწოდებოდა.

ერთიან ქართულ ეკლესიაში წოდება „კათალიკოსი“ შეესაბამებოდა ბერძნული საპატრიარქოების „მიტროპოლიტის“ წოდებას.

როგორც ბერძნული საპატრიარქოს მიტროპოლიტს უშუალოდ ექვემდებარებოდნენ თავისი ეპისკოპოსები, ასევე ქართლის კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ აღმოსავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები, ხოლო აფხაზეთის კათალიკოსს დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები, ხოლო ორივე ეს საკათალიკოსო ერთიანი ქართული ეკლესიის საეკლესიო ადმინისტრაციული ერთეულები (სამიტროპოლიტო ოლქები) იყვნენ.

როგორც ითქვა, მათი ზემდგომი საეკლესიო ინსტიტუტი იყო საერთო სჯულისკანონის და საეკლესიო სამართლის შემუშავებელი ადგილობრივი საეკლესიო კრებები.

ეს საკათალიკოსოები აღიარებდნენ ასევე უპირატესი პირველიერარქის ავტორიტეტს. მას „უზუცეს პატრიარქს“ უწოდებდნენ. მისი მოვალეობა იყო უზუნველყო სრულიად საქართველოს ეკლესიაში (ე.ი. ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოებში) საერთო სჯულისკანონის დაცვა, საჭიროების შემთხვევაში ახალი საერთო კანონების შემუშავება (მაგ. XVI ს.-ის „სამართალი კათალიკოსთა“).

აღსანიშნავია, რომ საეკლესიო კრების მიერ აფხაზეთისა და ქართლის კათალიკოსთა

მონაწილეობით გამოცემულ კანონებს მთელს საქართველოში (ცხადია აფხაზეთშიც) სავალდებულოდ აღსასრულებელი ძალა ენიჭებოდა სამოქალაქო სამართლის სფეროშიც.

ზოგიერთ საელესიო-საკანონმდებლო კრებას მიღებული აქვთ კანონები, რომელნიც უფრო საერო-სამოქალაქო სამართლის სფეროს განეკუთვნებიან, ასეთებია მაგალითად, სასჯელთა ჩამონათვალი ქურდობისათვის, ყაჩაღობისათვის და სხვა მსგავსი. როგორც აღინიშნა ამ კანონებს სავალდებულოდ აღსასრულებელი ძალა ენიჭებოდა.

„უხუცეს“ პირველიერარქად ანუ „საქართველოს პატრიარქად“, როგორც წესი, ირჩევდნენ მცხეთელ კათალიკოსს, მაგრამ განსაკუთრებულ შემთხვევებში ბიჭვინთელ ანუ აფხაზთა კათალიკოსს გადაეცემოდა ეს ტიტული („საქართველოს პატრიარქი“).

მაგალითად, შაჰ-აბასის შემოსევების შემდეგ (XVII საუკუნესა და XVIII ს. I ნახევარში) აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფოებმა დაკარგეს სუვერენიტეტი (მუსულმანური მმართველობის ქვეშ მოექცნენ), ხოლო დასავლეთ საქართველო ძველებურად მართლმადიდებელ მეფე-მთავართა მიერ იმართებოდა.

ამ ფაქტმა გაზარდა დასავლეთ საქართველოს მმართველთა (მეფეთა და კათალიკოსთა) ავტორიტეტი, რაც მათ ტიტულატურაშიც აისახა, მაგალითად აფხაზეთის კათალიკოსთა ტიტულატურაში გამოჩნდა ტიტული „საქართველოს პატრიარქი“, უცხოური წყაროების თანახმად ამ ეპოქაში აფხაზეთის კათალიკოსი სრულიად საქართველოს (იბერიის) უხუცეს (უპირატეს) პირველიერარქად ითვლებოდა, მაგალითად, ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოსი (XVII ს.) ამის შესახებ წერდა: „იბერიაში ორი ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსია, რომელთაც ქართველები უწოდებენ კათალიკოსებს. ქვემო იბერია, რომელსაც ძველად კოლხეთსა და ლაზიკას უწოდებდნენ, აქვს ეპარქიები იმერეთში, გურიაში, სამეგრელოში, აფხაზეთში, სვანეთსა და მესხეთის ნაწილში... ზემო და ქვემო იბერიას შორის საზღვარი არის ქედი... ქვემო იბერიის კათალიკოსი პატივით უფრო მეტია ზემო იბერიის კათალიკოსზე... იბერები ქვემო იბერიის კათალიკოსს მიიჩნევენ უფროს კათალიკოსად, რადგანაც მეფე, ე.ი, იმერეთის თავი, მათთან იწოდება მეფეთა-მეფედ“ (სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმი, ქართული ეკლესია და მისი ავტოკეფალა „თეოლოგია“, ათენი, 1966 წ. გვ.48, თარგმანი ბერძნულიდან რუსულად, 1981).

XVIII საუკუნის II ნახევარში აღსდგა აღმოსავლეთ საქართველოში სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი და სამეფო ტახტი კვლავ მართლმადიდებელმა ხელმწიფეებმა დაიჭირეს, ამ ფაქტმა ძველი ავტორიტეტი დაუბრუნა მცხეთელ კათალიკოსს, და ის ძველებურად „უხუცეს“ პირველპატრიარქად იქცა ქართულ საეკლესიო სამყაროში, რაც ცხადია საეკლესიო სამართლის სფეროშიც აისახა, მაგალითად აფხაზ კათალიკოსთა ტახტზე მჯდომი წმ. დოსითეოს ქუთათელის დროს ანტონ კათალიკოსის დიკასტერიის (საეკლესიო სასამართლო) სამართალის სფეროში შედიოდა აღმოსავლეთთან ერთად დასავლეთ საქართველოც (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს საეკლესიო კრებები).

XIX ს.-ში მთელი ეს სისტემა მოიშალა, რადგანაც საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია გააუქმა რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებამ.

1917 წლის რუსეთის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ რუსეთის სახელმწიფომ დაუბრუნა საქართველოს ეკლესიას ავტოკეფალია, რომელიც იქამდე 1917 წლის 25 მარტის აქტის საფუძველზე აღდგენილად გამოაცხადა საქართველოს ეკლესიის მღვდელმთავრებმა და მრევლმა.

რუსეთის იმჟამინდელმა მთავრობამ ცნო საქართველოს ეკლესიის შინაგანი სტრუქტურა,

კერძოდ ავტოკეფალიის გამოცხადების შემდეგ საეკლესიო კრებამ ეკლესიის პირველიერარქს მიანიჭა სრულიად საქართველის კათალიკოს პარტიარქის ტიტული, მაშასადამე ის აერთიანებდა უკვე საუკუნის მანძილზე არ არსებული (გაუქმებული) ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსო კათედრებს. მას უკვე უშუალოდ ექვემდებარებოდა დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები. ამის შემდეგ ტიტული მიტროპოლიტი აღნიშნავდა მხოლოდ პატივს ეპისკოპოსისა და არა იერარქიულ თანამდებობას. ეს ტიტული მხოლოდ საეპისკოპოსო ჯილდოს წარმოადგენს.

შესაბამისად ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქიის მმართველის თანამდებობრივი ტიტული არის ეპისკოპოსი და მას ღვაწლისათვის შესაძლოა ჯილდოს სახით ებოძოს მთავარეპისკოპოსის ანდა მიტროპოლიტის წოდება.

საქართველოს პატრიარქს მიენიჭა უფლება მუდმივად ან დროებით მართავდეს რომელიმე ეპარქიასაც. 1917-18 წლების კრებებმა მას სამართავად გადასცა მცხეთათბილისის ეპარქია, 2010 წლის კრებამ (წმ. სინოდმა) ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქია, სხვადასხვა წლებში საქართველოს პატრიარქები სხვა ეპარქიებსაც მართავდნენ, მაგ. მანგლისისა, ქუთაისისა და სხვა.

აფხაზეთის საკათალიკოსო, ვითარცა ქართული ეკლესიის ერთ-ერთი ადმინისტრაციული ერთეული (ბერძნული სამიტროპოლიტოს ფარდი) დააარსა საქართველოს საეკლესიო მმართველობამ, რაც ხელმწიფის კარის მიერაც იქნა დადასტურებული („ამან ბაგრატ განაჩინა კათალიკოზი აფხაზეთს“ - გვამცნობს ქართლის ცხოვრება), დასავლეთ საქართველო იმთავითვე ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა (IV ს-დანვე), აფხაზეთა სამეფოს ჩამოყალიბებამ წარმოქმნა საფუძველი ქართული ეკლესიის აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსებისა. ამიტომაც არაა სწორი ნ. ლომოური, რომელიც აცხადებს რომ VIII ს-ში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს გამოეყო დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) ეკლესიაც (ნ. ლომოური, 2009, გვ. 40-46).

ივანე მინჩხი – „ქართველი“

ძველ ქართველ მოღვაწეებს სახელებს უწოდებდნენ არა რეგიონული წარმომავლობის, არამედ ზოგადეროვნული იდენტობის შესაბამისად.

მაგალითად წმიდა ილარიონს, მიუხედავად იმისა, რომ ის იყო კახეთიდან, რაც მის ბიოგრაფიაშიცაა ასახული, უწოდებდნენ „ქართველს“.

არგვეთის ერისთავებსაც წმ. დავითსა და კონსტანტინეს „ქართველნი“ ერქვათ, თუ არას ვიტყვით ტაოელი იოანე მთაწმიდელისა თუ ჯავახელი გიორგი მთაწმიდელის შესახებ, რომელთაც წყაროებში ასევე „ქართველნი“ ერქვათ. გამონაკლისი არაა აფხაზეთა სამეფოს მოღვაწენიც, კერძოდ, მაგალითად ჭყონდიდის სანახებში მცხოვრებ პოეტსა და კომპოზიტორს ივანე მინჩხს „ქართველი“ ერქვა მთელი ქართული სამყაროს მოღვაწეთა მსგავსად [თუძცა, არის ერთი გამონაკლისი აბო თბილელის მიმართ, რომელსაც სვალობლების დასათაურებებში „ქართველს“ უწოდებდნენ. ჩვენ გამოკვლევული გვაქვს, რომ აბო თბილელის „ქართველის“ წოდება გამოხატავდა იმას, რომ აბო თბილელი იყო ქართული ეკლესიის წმიდანი და არა სომხურისა, ამ განმარტების დართვა საჭირო ვახდა, ჩანს, იმის გამო, რომ აბოს ეპოქაში თბილისის ამირებმა უფრო მეტი

ყურადღება მიაპყრეს სომხურ ეკლესიას იმდენად, რომ თბილისის მხარე ქვემო ქართლი (სამშვილდე-ტაშირ-ძორაგერტი) სომხური ეკლესიის წევრ კვირიკიანთა სამეფო ოჯახს გადასცეს, თვით თბილისში (საამიროს ცენტრში) მართლმადიდებლურ (ბიზანტიური) აღმსარებლობის დევნის გამო მონოფიზიტური მრევლი გაიზარდა.

ამის გამო, ზოგადად თბილისელთა სარწმუნოებრივი მართლმადიდებლური ორიენტაცია საეჭვო ვახდა, ამიტომ დაჭირდა განმარტებითი წარწერა „ქართველი“ აბო თბილელის საგალობელს, რაც განმარტავდა, რომ ის იყო წმიდანი ქართული ეკლესიისა და არა სომხურისა. სხვა ვითარება იყო, მაგალითად, მთაწმიდაზე, სადაც ქართველი ბერები ხაზგასმით აღნიშნავდნენ, რომ ისინი არა მხოლოდ ეკლესიურად, არამედ „ნათესავითაც“ ქართველები იყვნენ].

ივანე მინჩხს, ისევე, როგორც ქართული სამყაროს სხვა მოღვაწეებს, „ქართველს“ უწოდებდნენ. ის იყო ქართული ლექსის დიდოსტატი, იმდენად სახელოვანი პოეტი და მუსიკოსი, რომ მისი საგალობლები X ს-ში მთელ ქართულ სამყაროში გავრცელდა. ის არა მარტო წერდა ტექსტებს (თანამედროვე სიტყვებით რომ ვთქვათ), არამედ მათ ურთავდა მუსიკალურ კომპოზიციებს. უფრო მეტიც. მას შემოუღია ქართული გალობის ახალი ფორმა, ე.წ. „სპადუქნი“ და „მორთულნი“. „სახელდობრ, ეს გალობანი მოიცავს არა ცხრა სალექსო საზომის მონაცვლეობას ცხრა მუსიკალურ კომპოზიციასთან ერთად, არამედ აქ ხუთი სალექსო საზომი შეწყობილია ცხრა მუსიკალურ კომპოზიციასთან“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 672).

მის საგალობელთა შესახებ აღნიშნულია: „თქმულნი ნეტარისა მინჩხისა ქართველისანი“ (იქვე, გვ. 671).

ივანე მინჩხი წარმოშობით ჭყონდიდის სანახებიდან – ინჩხიდან (ინჩხური) ყოფილა. ამიტომაც მას „მინჩხს“ ეძახდნენ.

მისი წარმოშობის ადგილი განუდიდება აფხაზთა მეფე გიორგი II-ს, რომელსაც ძლიერ უყვარდა და პატივს სცემდა ივანე მინჩხს, იმითაც, რომ ჭყონდიდში საეპისკოპოსო კათედრა განუწყესებია.

ივანე მინჩხი X საუკუნის 70-იან წლებში გარდაცვლილა (იქვე, გვ. 670). ის იყო რუსთველის ერთ-ერთი წინამორბედი.

კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ნიკოლოზ I-ის (გარდ. 925წ.) ადრესატი მეფე გიორგი II – „დიდი და კარგი“

წმიდა პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი, როგორც ცნობილია, წერილებს წერდა აფხაზთა მეფე გიორგი II-ს, საბჭოთა ეპოქის მკვლევარების სიტყვით, სწორედ მის ეპოქაში (X-ის დასაწყისში) თითქოსდა ქართულმა ეკლესიამ კონსტანტინოპოლს ჩამოართვა კათედრები აფხაზეთში (დასავლეთ საქართველოში) და მათზე თავისი უფლება განახორციელა. მიიჩნევა, რომ ცნობილი საეპისკოპოსოების (ფაზისისი, როდოპოლისისი, საისინისი, პეტრასი, ზიგანასი) დაკარგვით კონსტანტინოპოლმა დაკარგა თავისი იურისდიქცია მთელ დასავლეთ საქართველოზე (აფხაზეთზე). აისახა თუ არა ასეთი უმწვავესი მომენტი ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილებში აფხაზთა მეფის მიმართ? არავითარი ოდნავ მინიშნებას, ან ნაკვალევს წერილები ამისას არ შეიცავს. პირიქით, არსებობს საბუთი, საიდანაც კარგად ჩანს, რომ არავითარი ტერიტორიული პრეტენზია არ არსებობდა კონსტანტინოპოლისა და (დას. საქართველოს) აფხაზეთის მეფეთა შორის, აღსანიშნავია,

რომ სომეხთა პატრიარქისადმი წერილში იგივე ნიკოლოზ მისტიკოსი წერს ასეთ რაიმეს: „კავკასიის და აფხაზეთის მიწები შენს „იურისდიქციაში იგულები“. მას სადავო საკითხები რომ ჰქონოდა დასავლეთ საქართველოს მიმართ, სომეხ პატრიარქს მიწერდა კიდევ ამის შესახებ და იტყოდა, რომ მიწები აფხაზეთში შედიოდნენ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში. ამასვე მიწერდა აფხაზთა მეფეს გიორგი II-ს.

დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, ჭყონდიდში X საუკუნეში შექმნილ საგალობელს აქვს ზედწერილი „ეს გალობანი მას კარგსა გიორგი მეფესა, დიდსა, დიდითა ვედრებითა აღუწერვებიან მინჩხისადა“. ესაა ის აფხაზთა მეფე გიორგი II (922-957), რომელსაც წერილებს წერდა პატრიარქი კონსტანტინოპოლისა, იგი იყო ქართული ენისა და კულტურის უდიდესი მოყვარული, იმდენად, რომ ის ევედრებოდა, „დიდი ვედრებით“ მიმართავდა თავისი სამეფოს პოეტსა და კომპოზიტორს ივანე მინჩხს, რომ მას დაეწერა ახალი ქართული საგალობლები.

მეორე მხრივ, ნიკოლოზ მისტიკოსიც ევედრებოდა, როგორც წერილებიდან კარგად ჩანს, აფხაზთა მეფეს გიორგი II-ს თავისი მფარველობა არ მოეკლო ალანიის ეპარქიისადმი. მიუხედავად ხვეწნა-მუდარისა და შესაბამისი მიმართვისა, ჩანს, გიორგი მეფეს იმდენად დიდი ყურადღება არ მიუპყრია უცხო პატრიარქის სათხოვრისადმი. სამაგიეროდ, მისი ყურადღება მშობლიურისადმი მიპყრობილი. მისი „ვედრების“ შედეგად ივანე მინჩხს, ვითარცა კომპოზიტორს და პოეტს, შემოუღია დამოუკიდებელი სალექსო საზომები ე.წ. „სპადუქნი“ და „მორთულნი“, ცხადია, თავისი შესაბამისი მუსიკით (მუსიკალური კომპოზიციით), რომელსაც ალტაცებით შეხვედრია მთელი ქართული სამყარო X საუკუნეში, რის გამოც აფხაზეთის გარეთაც ის ძლიერ გავრცელებულა (პ. ინგოროყვა, გ. მერჩულე, გვ. 672).

სინურ ხელნაწერში დაცულ საგალობელს ივანე მინჩხის მიერ დართული აქვს შემდეგი კიდურწერილი: „წმიდაო გიორგი, შეეწიე გიორგი მეფესა წინაშე მეუფეთა მეუფისა და აღიდე“ (იქვე, გვ. 670).

აბაზგიის ავტოკეფალია – ს. ყაუხჩიშვილის შეცდომა

ს. ყაუხჩიშვილის („გეორგიკა“, IV, ნაწილი 2) ნოტიციების ცხრილებში კონსტანტინოპოლის ავტოკეფალურ არქიეპისკოპოსთა შორის რამდენჯერმე გვხვდება „აბაზგიის“ ეპარქია, კერძოდ, ნოტიცია I-ში, ნოტიცია VI-ში, ნოტიცია VII-ში და ნოტიცია VIII-ში, მაგრამ აქ ყველაზე საინტერესო ის მომენტია, რომ თვით ს. ყაუხჩიშვილის განმარტებით, ზოგიერთი ნოტიციის ბერძნულ დედანში, სინამდვილეში წერია არა „აბაზგია“, არამედ „ამასია“, ხოლო ს. ყაუხჩიშვილმა ჩათვალა, რომ დედანში დაშვებულია შეცდომა და „ამასიის“ ნაცვლად ყველგან ჩაწერა „აბაზგია“. თანაც „ამასიის“ ნაცვლად თავის მიერვე დაბეჭდილ ბერძნულ ტექსტებში შეცვალა სიტყვა „ამასია“ სიტყვა „აბაზგიით“ და ასევე დაბეჭდა.

ს. ყაუხჩიშვილის ამ თამამმა ქმედებამ, როცა მან ბერძნულ ტექსტში რამდენიმე ადგილზე შეცვალა სიტყვა „ამასია“ სიტყვა „აბაზგიით“ და ასეთი შეცვლილი სახით დაბეჭდა (გამოსცა), მკვლევართა თაობებს შეუქმნა შთაბეჭდილება თითქოსდა ბერძნულ დედანში დაწერილია „აბაზგიის ავტოკეფალია“, სინამდვილეში კი წერია „ამასიის ავტოკეფალია“.

„ამასია“ იყო ტრაპეზუნტთან ახლოს ცნობილი სავაჭრო-ეკონომიკური ცენტრი და ამ ქალაქის ეპისკოპოსს დიდი გავლენა ჰქონდა. თვით ს. ყაუხჩიშვილის ცნობით, ნოტიცია

VI-ს დედანში „ავტოკეფალურ არქიეპისკოპოსთა“ ნუსხაში წერია – „35. ეპარქია ამასიისა – სებასტოპოლის არქიეპისკოპოსი“ (გეორგიკა IV, ნაწილი 2, 1952, გვ. 139).

ს. ყაუხჩიშვილმა დედნის ამ ჩანაწერს დაურთო შენიშვნა – „აშკარა შეცდომაა, უნდა იყოს „აბაზგიას“ (გეორგიკა, IV, 2, გვ. 139, შენიშვნა 2).

ამის შემდგომ წიგნზე თანდართულ ოფიციალურ განზოგადებულ ნოტიციათა ცხრილში ს. ყაუხჩიშვილმა „ამასიის“ ადგილას ჩაწერა „აბაზგია“ (იხ. გვ. 192-თან ჩართული სქემა). სინამდვილეში კი ქალაქი სებასტოპოლი სწორედ ქალაქ ამასიას რეგიონში მდებარეობდა, თუმცა სებასტოპოლი შესაძლოა ცხუმსაც ერქვა (ს. ყაუხჩიშვილმა ჩანს ამ სახელის „სებასტოპოლის გამო“ მიიჩნია ამასია აბაზგიად).

ნოტიცია VIII-ში ასევე „ავტოკეფალურ არქიეპისკოპოსთა ნუსხაში წერია – „ეპარქია ამასიისა – სებასტიუპოლის არქიეპისკოპოსი“ (გეორგიკა, IV, 2, გვ. 141). აქაც დედანს ს. ყაუხჩიშვილმა დაურთო შენიშვნა – „უნდა იყოს „აბასგიისა“ (იქვე, გვ. 141) და შემდგომ ყველგან ნოტიცია VIII-ში დედნის „ამასია“ ს. ყაუხჩიშვილის მიერ შეცვლილი იქნა „აბასგიით“ და მკითხველისთვის მიწოდებული იქნა ბერძნული შრიფტით. მკითხველს ექმნება შთაბეჭდილება, რომ ამ თითქოსდა დედანში სინამდვილეში წერია „აბასგია“. რაც ფაქტოლოგიურად დაუსაბუთებელია.

ასე რომ, „აბასგია“ ავტოკეფალურ საეპისკოპოსოთა რიცხვში სინამდვილეში არ ყოფილა მოხსენიებული ნოტიცია VI-სა და ნოტიცია VII-ში, მამასადამე, დარჩა ნოტიცია I და ნოტიცია VIII. ამ ნოტიციებში ნამდვილად არის მოხსენიებული სახელი „აბასგია“? ჩვენ ძალზე ვეჭვობთ, თუმცა ეს საინტერესო საკვლევი საკითხია. მიზეზი ისაა, რომ იმ ტერიტორიას სადაც ქართული წყაროებით მდებარეობდა „აფხაზეთის საერისთავო“, (ე.ი. ტერიტორია მდ კლისურას იქით) ბერძნულ წყაროებში ეწოდება „ალანია“. ამიტომაც თუ ამ ტერიტორიაზე საარქიეპისკოპოსო მდებარეობდა ბერძნულ წყაროებში მისი სახელი იქნებოდა „ალანიის საარქიეპისკოპოსო“ და არა აბაზგიისა.

აფხაზეთის საეკლესიო მიწები

აფხაზეთი ისტორიულად ერქვა ტერიტორიას მდ. კლისურას მარჯვენა სანაპიროს იქით ნიკოფსიის მიმართულებით.

კლისურას მარცხენა სანაპიროს აქეთ მცხეთისაკენ შავი ზღვისპირეთი და მთელი დასავლეთი საქართველო იბერიად, ანუ ქართლად განიხილებოდა შესაბამისი მცხეთური საეკლესიო იურისდიქციით.

მეფე მირის გარდაცვალების შემდეგ მისი ანდერძის თანახმად დასავლეთ საქართველო, ვითარცა საუხუცესო ტერიტორია, ერგო მეფის ძმას არჩილ II-ს, ამასთანავე განსაკუთრებული უფლებები აფხაზეთში მოიპოვა აფხაზთა ერისთავმა ლეონ I-მა, რომელიც პოლიტიკურად გათავისუფლდა ბერძნებისაგან. ამის შემდეგ მან გადაწყვიტა ქცეულიყო „ქართლის ერისთავად“ ანუ მიეღო „ქართლის ერისთავის“ ტიტული. რისთვისაც თავისი სამართავი ტერიტორია შეიყვანა ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში იმ პირობით, რომ შერთავდნენ მეფის ქალიშვილ გურანდუხტს. პირობის აღსრულების შემდეგ ლეონ I აღმოჩნდა იმ „სიძეთა“ სიაში, რომლებსაც შეეძლოთ ლეგიტიმური უფლება განეცხადებინათ ქართლის (იბერიის) სამეფო ტახტზე. ამ უფლების დამადასტურებელი ერთ-ერთი ნიშანი, კერძოდ, „სამეფო გვირგვინი“ მიიღო კიდევ

სამეფო ოჯახიდან. მალევე, დასავლეთ საქართველო, ვითარცა საუფლისწულო ტერიტორია, გადაეცა გურანდუხტს, ლეონ I-ის მეუღლეს. მათ ოჯახს ამის შემდეგ უკვე ეკუთვნოდა მიწა-წყალი მდ. კლისურადან ლიხის ქედამდე, რომელსაც ლეგიტიმური სამეფო დინასტია მართავდა. სამეფო ლეგიტიმაცია აფხაზ მეფეთა ოჯახში გურანდუხტმა მიიტანა. გურანდუხტის ვაჟმა ლეონ მეორემ აფხაზთა მეფის ტიტული მიიღო, მაგრამ მას სრული უფლება ჰქონდა საქართველოს (ქართლის) სამეფო ტახტზეც დედის მხრიდან. აფხაზთა მეფეები ხოსროიან-გორგასლიანი მეფეების პოლიტიკური მემკვიდრეები გახდნენ. მათი სამეფო ამავე დროს „საქართველო“ იყო.

მდ. კლისურა უკვე აღარ იყო საზღვარი ბიზანტიასა და საქართველოს შორის. საზღვარმა გადაიწია უფრო ჩრდილოეთით. აფხაზეთის გაფართოების შემდეგ ბიჭვინთა იქცა საეკლესიო ცენტრად მთელი დასავლეთ საქართველოსი. აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქცია განივრცო აფხაზეთის სამეფოზე.

როგორც ითქვა, ამ გაერთიანებამდე აფხაზთა საერისთავო მოიცავდა ტერიტორიას მდ. კლისურამდე, ხოლო შემდეგ მისი საზღვარი გადმოიწია ლიხის ქედამდე. აფხაზეთის ეკლესიამ მცხეთიდან მიიღო მიწები კლისურადან ვიდრე ლიხამდე. პ. ინგოროყვას თანახმად, მან მიიღო მხოლოდ არგვეთის მიწები, ჩემი აზრით კი მიწა-წყალი მდ. კლისურიდან ლიხამდე, სადაც იქამდე ხორციელდებოდა არა ბერძნების იურისდიქცია, არამედ მცხეთისა, წირვა-ლოცვის ქართული ენით.

თავი XXI

აბაზგია

აბაშა-ხუბუშქია

ქართული ტომების ვანის ტბასთან ცხოვრების შესახებ მ. ქურდიანი წერს - ვანის ტბის სამხრეთით მდებარე ხუბუშქიას ქვეყანა საერთო-ქართველური ფუძე ენის მქონე ეთნოსმა დაარსა (მ. ქურდიანი, ხუბუშქია, კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული, 2001, გვ. 130).

ის წერს, რომ თანამედროვე საქართველოს ფარგლებს გარეთ, სამხრეთში ქართველური ონომასტიკის სისტემატურმა ფიგურირებამ ადრევე ჩაუყარა საფუძველი ჰიპოთეზას, რომ ქართველურ ტომთა პირველსაცხოვრისი საერთოდ სამხრეთში მდებარეობდა (იქვე, გვ. 132).

თუმცა კი თვით მ. ქურდიანის თეორიით ქართველთა წინარე სამშობლო არის განსახლების თანამედროვე ტერიტორია, საიდანაც ხდებოდა ქართველური ტომების (კარდუხების, მესხებისა და სხვ.) სამხრეთით ექსპანსია, ჩრდილოეთიდან სამხრეთში წაწეული ეს ტომები აარსებდნენ სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნებს თავიანთი ძალაუფლებითა და ტოპონიმიკით (იქვე, გვ. 135). მისი თვალსაზრისით საქართველოს შავიზღვისპირეთში ოდესღაც ცხოვრობდა საერთო-ქართველური ტომი რომლის სახელწოდება დაკავშირებული უნდა იყოს ეთნონიმთან „აბაში“. „ეს ფუძე - როგორც ჰიდრონიმი და ტოპონიმი - ფაქტია საქართველოში. მაგრამ წარმოადგენდა თუ არა ის ეთნონიმს? ა) აბაში-ი უნდა ედოს საფუძველად ეთნონიმს აბშილ-ი//აფშილ-ი. იგი მიღებული ჩანს აბაში-ფუძეზე ილ სუფიქსის დართვით - „აბშილ“; ბ) არ არის გამორიცხული რომ აბაშილ-აბშილ მთლიანი ფუძეც ყოფილიყო. აბშილიდან არის მიღებული აფშილ-ი. ამდენად, სრული უეჭველობით შეიძლება იმ დასკვნის გაკეთება, რომ არსებობდა ქართველური ტომი, რომლის სახელიც ქართულად იყო აბაში-ი (ან აბაშილი). ამ ეთნონიმის სვანური ფორმა - აბასგ, აბაზგ, აბაშქ (არ არის გამორიცხული ზოგიერთი სვანურ დიალექტში - აბასქ-აბასგ-აბასკ) სწორედ სვანურიდან უნდა იყოს ნასესხები. ბერძნულში აბაშების ტომის აღმნიშვნელი ტერმინები - აბასკ-ები, აბაზგ-ები... ბერძნები ხშირად მოიხსენიებდნენ ერთსა და იმავე ტომს სხვადასხვა სახელით, ვთქვათ თვითსახელწოდებით და მეზობელთა მიერ დარქმევით, და მას ამ სახელების თანახმად ორ ან მეტ ტომად წარმოსახავენ და შემდეგ ერთმანეთის გვერდით აღწერენ“ (იქვე, გვ. 129). შესაბამისად აბაშთა ერთი ტომი ბერძნებმა ორი სახელით მოიხსენიეს, თავდაპირველად ქართული აბშილ-ი უწოდეს, შემდეგ კი სვანური აბასკ-აბაზგი. ანდა შესაძლოა საერთო ქართველური ტომი ამ დროისათვის უკვე სამ სხვადასხვა ქართველურ ენაზე მეტყველებდა მაგალითად, აბაშები (აბშილები) - ქართულად, აბაზგები (აბასკები) - სვანურად - წერს მ. ქურდიანი. ის უშვებს ალბათობას, რომ აბაშების ამ ტომმა, რომელსაც ზანურად - ხუბუშქები ერქვათ, ილაშქრა ვანის ტბისკენ და იქ სახელმწიფოც შექმნა.

ვანის ტბის სამხრეთით ე.წ. „ნაირის“ სარტყელში ქართველთა ცხოვრება მ. ქურდიანს არ ეეჭვება. ის იმოწმებს ნ. ხაზარაძეს, რომლის მიხედვითაც ქრისტეშობამდე XII-VII საუკუნეებში არსებობდა მუშქების ორი ქვეყანა - ერთი - ეფრატის ზემო წელიდან ტიგროსის სათავეებისა

და ზემო წელის მარცხენა ნაპირის ჩათვლით (ე.ი. წინა აზიაში), მეორე კი მცირე აზიაში. მდ. ჰალისის (ყიზილ-ირმაკის) შუა წელის სამხრეთით (ნ. ხაზარაძე, საქართველოს ძველი ისტორიის პრობლემები (მოსხები), 1984, ნ. ხაზარაძე, საქართველოს აღმნიშვნელი ტერმინოლოგია, 1993, ნ. ხაზარაძე, თსუ ახალციხის ფილიალის შრომების კრებული, I, 1998).

მ. ქურდიანი მიიჩნევს, რომ მუშკების ეს ორივე ქართული ქვეყანა საქართველოდან გასული ტომების ექსპანსიათა - ლაშქრობათა შედეგად გაჩნდა ისევე, როგორც ხუბუშქიას ქვეყანა (იქვე, გვ. 130). ეს თვალსაზრისი არ დასტურდება, რადგანაც წყაროები მიუთითებენ არა ტომებს მოძრაობას ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ, არამედ პირიქით სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ.

აბაშა-აბაზგია (აბასხი-აბაშხი-აბასბი)

მ. ქურდიანის აზრით აბაშელთა მეგრულენოვანი ტომი შეიჭრა და ვანის ტბასთან იქ დააარსა „ხუბუშქიას“ სამეფო II ათასწლეულში ქრისტესშობამდე („კავკასურ-ახლო აღმოსავლური კრებული“ 2001, გვ. 130).

თუ ასეთის დაშვება შესაძლებელია, შეიძლება დავუშვათ საპირისპიროც, რომ სამხრეთში, არაქსზე ანუ ფაზისზე მცხოვრები ფასიანელები, იგივე ბასიანელების ნაწილი (ბას-ხი, მეს-ხი) გადასახლდა უფრო ჩრდილოეთით - დასავლეთ საქართველოში, სადაც მათ ბასხები, აბასხები, აბაზგები დაერქვათ.

ბასიან-ელი=ბას-ხი=აბასხი=აბაზგი.

სახელ აბასგთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ „ბაშ“ ფუძით მრავალი ტოპონიმია რიონზე ქ. აბაშას ირგვლივ.

სოფელი „შუა ბაში“ მდებარეობს მდინარე რიონის მარჯვენა სანაპიროზე, სამტრედიის რაიონში (შუა ბაშს ესაზღვრება წყალტუბოს რაიონის სოფელი საყულია), სოფელი (ქალაქი) აბაშა მდებარეობს სამეგრელოში, სოფელი ძველი აბაშა – მისგან საკმაოდაა დამორებული (ძველი აბაშა სენაკთან მდებარეობს, ნოქალაქევის მხარეს), სოფელი „ზემო აბაშა“ მდებარეობს მდ. რიონის მარცხენა ნაპირას, ისტორიულ გურიაში, კერძოდ, ამჟამად სამტრედიის რაიონში, სოფელ საჯავახოსთან ახლოს (ესაზღვრება ჩოხატაურის რაიონს).

„ბაში“ ძველ საქართველოში ერქვა ბრტყელ ადგილს, დიდ წყლით გაჯერებულ ვაკეს.

ზემო აბაშა, შუა ბაში (ზემო და ქვემო ბაშები), ძველი აბაშა, აბაშა – ყველა ამ პუნქტების შემაერთებელი ხაზი კრავს წრეს, რომელიც მდებარეობს რიონისა და ცხენისწყლის წყალთაშუა და მის ირგვლივ მდებარე ტერიტორიაზე (სამტრედიის ირგვლივ).

ფუძე „ბაში“-საგან შეიძლება იყოს ნაწარმოები აბშილი (ილ – სუფიქსის დართვით) – აბაშილი – აბშილი და აბაზგიც (აბაშ-ხი '! აბას-გი)

როგორც ითქვა, მდ. რიონის ხეობაში, ქვემო წელის სხვადასხვა ერთმანეთისგან დამორებულ რეგიონში, მდინარისპირას გვაქვს ერთი და იმავე სახელის მქონე პუნქტები:

1. აბაშა – სამეგრელოში (სენაკთან);
2. ზემო აბაშა – გურიაში (საჯავახოსთან);

3. ზემო ბაში – იმერეთში (საყულიასთან);
4. სოფელი ბაში – სამტრედიასთან;
5. შუა ბაში-სამტრედიასთან.

ბაში – სიბრტყეა, ვაკე ადგილია, წყლით შეჯვრებული, ანუ წყლიანი დიდი ვაკეა, რაც ყველა აბ „ბაშს“ აერთიანებს.

საერთოდ, „ბაში“ XX საუკუნის დასაწყისშიც კი ერქვა „ბრტყელ გადასაფარებელს“ ე.წ. ბრეზენტს. ბაში რომ – გაშლილ, სიბრტყის მქონე ზედაპირს („ბრეზენტს“) რომ ერქვა ჩანს 1924 წ. აჯანყებაში მონაწილის მოგონებიდან, ის წერს: „ერთი ნაწილი აჯანყებულებისა სულგრძელად ელოდა განაჩენს, ჩაყრილნი ერთად კამიონებში, ზევიდან აფარებდნენ „ბაშებს“ – ბრეზენტებს. მათი კენესა მტკვრის ზედაპირზე ბურუსივით იყო დაფენილი“ (არჩილ გელევანიშვილი, „თავგანწირულნი“, 1996, გვ. 118).

ასე აღწერს რუსი ბოლშევიკების მოქმედებას თვითმხილველი, მათ გათხრილ მიწაში (ორმოში) ჩაუყრიათ აჯანყებულები, ზემოდან კი (ორმოსათვის) ბრეზენტი ანუ „ბაში“ გადაუფარებიათ, ე.ი. ბაში ერქვა ბრტყელ, გაშლილ რაიმეს.

შესაბამისად რიონისპირა ბრტყელ ვაკეს აბაშიდან სამტრედიამდე შეადლოა „ბაში“ ერქვა, ხოლო მოსახლეობას აბაში-აბასკი-აბასვი. მაშასადამე, სახელი აბაშნი, აბასნი, აბაზნი შეიძლება იყოს სატომო სახელი ბასიანელ მესხებთან დაკავშირებული და ასევე იყოს არა სატომო სახელი, არამედ აღნიშნავდეს ვაკე, წყლიანი ადგილის მცხოვრებს. აღსანიშნავია, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგ გორგასლის ცხოვრებაში ქვეყანა „აბაში“ არის წყლიან-ლერწმებიანი ვაკე ისეთი როგორიც ალბათ იყო დასავლეთ საქართველოს აბაშა-ბაშის ვაკე. საფიქრებელია, რომ შესაძლოა ბასიანის ქვეყანაც მისი მსგავსი იყო და მასზე მცხოვრებ ტომსაც თავისი სახელი მისცა-ფასიანელები, ბასიანელები.

თუ ასეა, მაშინ სიტყვები აბაზნი და აფხაზნი სხვადასხვა წარმოშობისაა და ერთმანეთს არ უდრიან. აბაზნი ყოფილი ბასიანელია, ხოლო აფხაზნი აფხაზეთის მკვიდრია, რომელმაც ხაზართა ზემოქმედებით მიიღო სახელი, რადგანაც სახელი აფხაზნი შესაძლოა სახელ „ხაზართან“ იყოს დაკავშირებული, თუმცა არმენიის ქართველურ სამყაროშიც იყო ტოპონიმი „საფხაზნი“ (ხაზ - არ-ეთი; ა-ფ-ხაზ-ეთი; სა- ფ-ხაზ -ი (ტოპონიმი).

მას შემდეგ, რაც ჩრდილო კავკასიაში ხაზართა ტომმა ჰეგემონობა მოიპოვა VII ს. ბოლოდან, უფრო კი VIII ს.-ში, ჩანს იმ ეპოქის საქართველოში ჩრდილო კავკასიას „ხაზართს“ უწოდებდნენ.

ბაში – მნბურის ხეობაში (ბასხი)

რიონის აუზში ერთმანეთისაგან ძალზე ურთიერთდამორებით მდებარეობს რამდენიმე „ბაში“ (ქვემო და ზემო ბაში, აბაშა).

ისინი მოთავსებულნი არიან სხვადასხვა რაიონებში (სამტრედია-აბაშა). „ბაშები“ საზოგადოდ მდებარეობენ გაშლილ – გაბაშტულ (იმერ.), ფართოდ გაშლილ ადგილებზე, ვაკეზე და, საერთოდ, ბაში“ ბრტყელ, გაშლილ ვაკეს ერქვა.

ამავე სახელის მქონე სოფელი „ბაში“ მდებარეობს ენგურის ხეობაშიც, ასევე ვაკე ადგილას გალისა და ზუგდიდის შემაერთებელ გზასთან.

ორივე აუზში – ორივე მდინარის ხეობაში ვაკე ადგილებზე აბაშების და ბაშების სიმრავლე

გვაფიქრებინებს, რომ შესაძლოა ერთ ღროს რიონის დაბლობს საერთოდ „ბაში“ (ვაკე) ერქვა, ხოლო იქაურ მკვიდრ მოსახლეობას შესაბამისად ეწოდებოდა ბაშ-გი, ბაშნი, ბასკი, აბაშგი, აბაშკი, აბაშნი. აქედან აბასგი, აბაშკი, აბასხი (ბასხი). მართლაც, ძველ წყაროებში ჩვენ გვხვდება ზღვისპირა ტომები აბასგები, ბასკები, ბასკუნები, და ა.შ. უნდა ვიგულისხმოთ, ზემოთ მოყვანილიდან გამომდინარე, ამ სიტყვებით (აბასგი, ბასხი, ბასკუნი და ა.შ.) აღინიშნებოდა არა რომელიმე ეთნიკური ჯგუფი, არამედ ის მოსახლეობა, რომელიც კონკრეტულ წყლიან-ჭაობიან ვაკე ადგილას, ვაკობში, ანუ ბაშში ცხოვრობდა.

ნოქალაქევის ეკლესია

ქ. სენაკთან ნოქალაქევის ეკლესია გ. ჩუბინაშვილის თვალსაზრისით შესაძლოა იყოს იუსტინიანეს მიერ აბაზგიაში აგებული ღვთისმშობლის ტაძარი (გ. ჩუბინაშვილი, ნოქალაქევის საკითხისათვის. თუშ. ტ. XI. გვ.118). ამავე თვალსაზრისს ავითარება ი. კულაკოვსკი (ი. კულაკოვსკი „სად აიგო იუსტინიანეს მიერ აბაზგების ეკლესია?“ არქეოლოგიური შენიშვნები, V, 1897, გვ. 33. რუს. ენაზე).

აფსილია - სუფსილი

აფშილეთი და აბაზგია მდებარეობდნენ ლაზიკის ჩრდილოეთით და მოიცავდნენ შავიზღვისპირა პროვინციებს.

თუ ლაზიკა არის კლარჯეთი და ბოლო კლარჯეთისა, მაშინ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ აფშილეთი მდებარეობდა თანამედროვე „ბოლო კლარჯეთისა ზღვისპირის“ (ანუ ჭოროხის შესართავში მდებარე პროვინციის ე.ი. თანამედროვე ბათუმის ოლქის) ჩრდილოეთით, ხოლო აბაზგია კიდევ უფრო მაღლა – საფიქრებელია ესენი იყვნენ ქობულეთ-გურიის სანაპირო (ქობულეთისა და ოზურგეთის, სამტრედიისა და აბაშის რაიონები), მდ. სუფსის ხეობა.

სუფსა ამ რეგიონში დომინანტი მდინარეა. სუფსის ოლქის მცხოვრებთ უნდა რქმეოდათ - სუფსარი-სუფსილი აქედან აფსილი. ამავე ოლქშია ასევე მეორე მდინარე მსგავსი ფუძის მქონე, ესაა მდ. სეფა (გაედინება ურეკთან).

ასე რომ მდინარეები სუფსა და სეფა ერთ ოლქში გაედინებიან, ერთმანეთის მახლობლად. შესაძლოა სწორედ ამ ოლქს ერქვა „აფსილია“, ეს ძველი სახელი იქაურმა მდინარეებმა შემოინახა (სეფა-სუფსა-აფსილია).

სიტყვა სუფსილიდან უნდა იყოს მიღებული: აფსილი-აფშილი

ჰქონდილი

რა არის ჰყონი?

ჩვენში გავრცელებული აზრით, ჰყონი მუხაა, ეტიმოლოგიური ძიება კი სხვა სურათს აჩვენებს. ჰყონი, ჩანს, ერქვა ურთხლის ხეს ან ძელქვას.

მარტვილში, ჭყონდიდის ტაძრის ეზოში ძველი ძეგლებია, მაგრამ არაა ძველი მუხა (სულ ახლახან დარგეს მუხის ნორჩი ნერგი).

ვფიქრობ, ნიშანი ჭყონდიდისა ძეგლზე ანუ ურთხელ-ურთხოვრის ხეა.

თანხმოდანთა ჯგუფი „ჭყ“ ხშირად ურთიერთმონაცვლეობს თხ, ტყ, ჯღ ჯგუფთან (მაგალითად: თხაპნის-ტყაპნის-ჯღაპნის), შესაბამისად, „ჭყ-ონი“ იგივეა, რაც „თხ-ონი“.

„თხო“ ფუძე აქვს ხე „ურთხოვარს“ – მისი თავდაპირველი ფორმა უნდა ყოფილიყო თხო-რი.

ძეგლზე ასევე ეწოდება – უთხოვარი (ურთხუარი), რომელიც „თხ“ ფუძიდან აგებული სიტყვაა.

სიტყვა ჭყონი გვაძლევს თხონ-ურთხმელას (ურთხმელი, უთხოვარი) და არა სიტყვას - მუხა.

ჭყონი უნდა იყოს ადგილობრივი სახელი ძეგლისა, ანუ უთხოვარისა (ურთხმელისა).

თხ ჭყ ტყ

თხ-ონი=ჭყ-ონი

უ-თხ-ოვარი

აღსანიშნავია, რომ ამ ფუძიდანვე უნდა იყოს ნაწარმოები ასევე მეორე სახეობის მცენარის სახელი-თხმელა(თხონი=თხომი=თხომელა=თხმ-ელა)

ხემცენარე მურყვამს დასავლეთ საქართველოში, „თხმელა“ ჰქვია. სიტყვები თხმელა და უთხოვარი, ჩანს, ერთი ფუძიდან ამოდიან.

სიტყვა მურყვამს შესაძლოა იგივე ფუძე აქვს - მურყვამი - მურ-ყვამი

ყვამი (თუ „მურ“-სა და „რ“-ს წინსართავებად მივიჩნევთ).

(ჭ)ყვამი (თუ „ჭ“-ს თანხმოდანთკომპლექს „ჭყ“-ს დაკარგულ ნაწილად მივიჩნევთ და მას აღვადგენთ).

ჭყვამი

ჭყონი („მ“ და „ნ“ ზოგჯერ ერთმანეთს ენაცვლება).

აქედან ჩანს, რომ სახელები მურყვამი (ყვამი) და ჭყონი ერთი ფუძისა შეიძლება ყოფილიყვნენ. ასევე ალბათ შესაძლებელია- მურყვამი-მურყომი-მურყონი-მურჭყონი-ჭყონი.

მაშასადამე, ჭყონდიდი ნიშნავს დიდ უთხოვრის ხეს

დინასტიათა სვანური ძიარი

1. ეგრისში - დადიანები იყვნენ სვანეთის ერისთავების ვარდანიძეების განაყოფები;
  2. გურიაში - გურიელები ემოყვრებოდნენ და ენათესავებოდნენ სვანებს (იხ. დ. ყაზბეგის წიგნი);
  3. აფხაზეთში - აფხაზთა მეფეები ერთ პერიოდში იყვნენ სვანი შავლიანები.
- სვანი – ვარდანიძეები, გურიელები, შავლიანები და დადიანები

**ადიგე (КАСОГИ)
 (ადიღე-ქაშაბნი)**

რუკა – „Русская земля в IX-XI вв“ (იხ. წიგნი Крещение Руси, 1987, გვ. 78) მიხედვით, ადიგე (ქაშაბნი) განლაგებული იყო უშუალოდ საქართველოს (აბხაზთა სამეფოს) მეზობლად, ჩრდილო-დასავლეთით, შავი ზღვის პირას და ცხუმამდე ჩრდილოეთიდან ესაზღვრებოდა აფხაზეთის საზღვარს. მის გვერდით იყო (Аланы (ЯССЫ) – ალანი (იასები) ვიდრე თერგამდე (ყუბანსა და თერგს შუა).

სხვა რუსული წიგნებით კი, ადიგე მდებარეობდა კიდევ უფრო დასავლეთით, აფხაზეთს კი ჩრდილოეთიდან ესაზღვრებოდა არა ადიგე, არამედ ალანია.

თემურ ლენგის შემდეგ, ამ ადგილებში ჩასახლდნენ ჩერქეზული ტომები (სინურ-ციმბირული ტომები), მათაც, ჩანს, უწოდეს სახელი „ადიგე“ იქამდე მათ ტერიტორიაზე მცხოვრები ძველი ხალხის სახელის მიხედვით.

XIX საუკუნის ერთი რუსი გენერლის ცნობით, ადიგე-უბიხებს ჰქონდათ საკუთარი დამალული ენა, ოფიციალურად ლაპარაკობდნენ ჩერქეზულ ენაზე, მაგრამ ჰქონდათ დამალული საკუთარი ენა, რომელსაც ჩერქეზების შიშით არ ამხელდნენ.

ჩემი აზრით, ისინი იყვნენ ნაშთები ძველი ჯიქებისა, რომლებიც დაიპყრეს თემურ-ლენგის ეპოქაში ჩერქეზებმა და დაიმონეს.

კოსაგ-ქაშაგისაგან, ჩემი აზრით, სიტყვა ჩერქეზი ეტიმოლოგიურად არ მიიღება. შემდეგ, როგორც ცნობილია, ჩერქეზულმა ტომებმა დაიპყრეს აბაზები, მათი სახელიც მიითვისეს, შემდეგ იგივე მოიმოქმედეს აფხაზთა მიმართაც.

„ეზე სტალინ“

XX ს. 30-იან წლებში კულტად გადაქცევის ეპოქაში სსრკ ხალხთა მომღერალთა გუნდები უმღეროდნენ სტალინს.

ჩვენთვის საინტერესოა, რომ ყარაჩაი-ჩერქეზეთის იმჟამინდელი ოლქის მომღერალთა გუნდიც უმღეროდა დიდ ბელადს ასეთი სიტყვებით - „ეზე სტალინ“ ე.ი „ქართველო სტალინ“.

იქაური მოსახლეობა ქართველებს უწოდებს „ეზე“-ს. ე.ი. „ეზე სტალინ“ ნიშნავს - „ქართველო სტალინ“.

როგორც ცნობილია, სიტყვა „აბაზ“-ით აღნიშნავენ აფხაზებს,

აღნიშნული მოსახლეობა კარგად იცნობდა მათ მეზობელ აბაზინების

ტომსა და აფხაზებსაც. თითქოს მათთვის უნდა ეწოდებინათ სიტყვა „ეზე“, მაგრამ ისინი ამ სიტყვით ქართველებს მოიხსენებდნენ. რატომ?

ამ სიტყვით - „ეზე“ აღნიშნავდნენ ქართველებს - როცა თემურ ლენგმა ჩრდილო კავკასიაში ჩამოასახლა ადიგე-ჩერქეზული ხალხი, ამ ხალხების სხვადასხვა მრავალ ტომს საკუთარი სახელიც კი არ გააჩნდა, ამიტომაც ამ ტომებს მათი განსახლების ახალი ადგილის ანდა მათ მიერ დაპყრობილ-დამორჩილებული ადგილობრივი ტომის სახელით მოიხსენებდნენ, როგორც მაგალითად, ეგვიპტეში მცხოვრებ არაბებს „ეგვიპტელებს“ უწოდებენ, ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრები „აბაზები“ „ეზეები“ („ქართველები“) როცა ერთ-ერთმა ადიგეურმა ტომმა დაიპყრო ამ დამპყრობელ ტომსაც აბაზები, „ეზეები“ უწოდეს, მაგრამ სხვა ადიგე-

ჩერქეზებისათვის ზოგადად „ებზე“ მაინც ქართველს ნიშნავდა. უნდა გამოითქვას ვარაუდი, რომ თავდაპირველად „აბაზი“ ადგილობრივი ქართული ტომის სახელი იყო. დამორჩილების შემდეგ მისი სახელი „აბაზი“ უწოდეს დამპყრობელ ჩერქეზულ ტომს - ე.წ. „აბაზინებს“.

მაგრამ ზოგად ადილე-ჩერქეზულ მეტყველებაში სიტყვა აბაზი - „ებზე“ ზოგადად მაინც ქართველს აღნიშნავდა. ამიტომაც მათთვის „ქართველი სტალინი“ იყო „ებზე სტალინი“ და ასევე უმღეროდნენ მას.

დასკვნა

საფიქრებელია, რომ სახელები „საფხაზი“ და აფხაზი ერთმანეთთან იყოს დაკავშირებული, და მიუთითებდეს ქართული ტომების მიგრაციას სამხრეთიდან ჩრდილოთისაკენ.

თავი XXII

სვანეთი I-VI სს.-ში

„სვანებს უწოდებენ იბერიელებს“ (სტრაბონი, XI, II, 19)

„იმ ხალხთა შორის, რომელნიც თავს იყრიან დიოსკურიადაში არიან ფტიროფაგებიც, რომლებმაც ეს სახელი მიიღეს უსუფთაობის და ჭუჭყის გამო. მათ ახლოს ცხოვრობენ სოანები, რომლებიც არაფრით ჩამოუვარდებიან მათ უსუფთაობით, მაგრამ სჯობნიან ძლიერებით, და შეიძლება ითქვას, რომ ისინი თითქმის ყველაზე კარგი მეომრები და ძლიერები არიან ყველასთან შედარებით, ყოველ შემთხვევაში ისინი ბატონობენ ყველა ხალხზე, რომელნიც კავკასიის მაღლობები უჭირავთ დიოსკურადის გარშემო. მათ ჰყავთ მეფე და საბჭო 300 კაცისაგან, როგორც ამბობენ შეუძლიათ 200 000 კაცისგან შემდგარი ჯარის გამოყვანა, მართლაც მთელი ხალხის მასა ბრძოლისუნარიანია, თუმცა არაორგანიზებული ძალა, მათ ქვეყანაში როგორც გადმოსცემენ მთის ნაკადებს ჩამოაქვთ ოქრო და ბარბაროსები იჭერენ ფაცერით და ბეწვიანი ტყავით აქედან, ამბობენ წარმოიშვა მთიანი ოქროს საწმისზე. ზოგიერთები მათ აგრეთვე უწოდებენ იბერიელებს - დასავლეთელების მსგავსად, ოქროს სილის გამო, რომელიც ორივე ქვეყანაშია“ (სტრაბონი, XI, II, 19).

- „Некоторые называют их также **иберицами** – одинаково с западными - от золотых россипей, находящихся в обеих странах“ (სტრაბონი, XI, II, 19).

„სვანები თავიანთი ისრის ბოლოებისათვის იყენებენ შხამს, რომლის სუნი დაუჭრელ ადამიანსკაც კი ტანჯავს, სხვა ხალხებს კავკასიის ახლომცხოვრებთ უფრო მოკრძალებული და უმნიშვნელო მიწების ფართობი უჭირავთ, ხოლო ალბანურ და იბერიულ ტომებს, უჭირავთ უმეტესი ნაწილი კავკასიის აღნიშნული ყელისა, მათაც შეიძლება კავკასიური ტომები ვუწოდოთ, მათ უჭირავთ ნაყოფიერი მიწები და შეუძლიათ კარგი მეურნეობა“ (სტრაბონი, XI, II, 19).

სვანები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში

„ძველად სვანები გაცილებით მეტ ტერიტორიაზე იყვნენ დასახლებული, ვიდრე მოგვიანებით, რაზეც მეტყველებენ, როგორც ისტორიული წყაროები, ისე დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმის ანალიზი, რომელიც სვანურ სახელწოდებებს ავლენს კოლხეთის როგორც მთიან, ისე დაბლობ ნაწილში“ (გ. მელიქიშვილი. ძველი საქართველოს ისტორიისათვის, 1959, გვ. 93. რუს. ენაზე).

„საკმაოა თვალი გადავავლოთ დასავლეთ საქართველოს ბარის მოსახლეობას და საოცარ სურათს დავადგენთ: ამ მოსახლეობის დიდი ნაწილი სწორედ სვანური მოდგმისანი არიან, განსაკუთრებით სამეგრელო, რაჭა, ლეჩხუმი და ეს მომენტი უძველესი დროიდან მოდის“ (ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები, II, 1980, 93).

სვანური წარმოშობის მოსახლეობა ოკრიბაშიც ყოფილა, მათ შორის ხორხომელიძეები და სხვანი (დ. შავინიძე, სვანეთის მოსახლეობა, ქართული მეცნიერება, II, 1998, გვ. 275-278).

ს. ყაუხჩიშვილის მოსაზრებით სიტყვა „ბათუმი“, სვანურ ფუძე „ბათ“-იდანაა წარმომდგარი. სვანური ტოპონიმების გავრცელებას აჭარა (ქვემო-გურიის) არეალში ეთანხმებიან არქეოლოგებიც,

რადგანაც მიიჩნევა, რომ სვანები სამხრეთითაც ცხოვრობდნენ ადრეულ ხანებში.

ამ მოსაზრებას თითქოსდა ისტორიული საბუთებიც ეთანხმება. საბოლოოდ არაა გარკვეული, მაგალითად გურიელების სვანთა ერისთავებად წოდების, გურიელებისა და სვანეთის მჭიდრო ურთიერთკავშირის მიზეზები, თუმცა ძალზე მნიშვნელოვანი გამოკვლევები არსებობს.

უცხოური წყაროები იძლევა საფუძველს ფიქრისას, რომ გარკვეულ ისტორიულ ეტაპზე „სვანებს“ უწოდებენ გურია-აჭარის მოსახლეობას.

თამარის ეპოქაშიც კი სვანებს გააჩნდათ დიდი სახელმწიფოებრივი უფლებები. რაც გვაფიქრებინებს, რომ „სვანების“ ქვეშ არ იგულისხმება მხოლოდ დღევანდელი მესტიისა და ლენტეხის მოსახლეობა, არამედ კრებითი ერთობა დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის დიდი ნაწილისა.

„ისტორიანი და აზმანი შარევანდეთთანი“ - წერს: „და ერისთავნი მის ჟამისანი ესენი იყვნეს: ბარამ ვარდანის ძე - სვანთა ერისთავი, კახაბერ კახაბერიძე - რაჭისა და თაკურის ერისთავად, და ოთალო შარვაშიძის ძე ცხუმის ერისთავად, ამანელისძე არგვეთის ერისთავად და ოდიშის ერისთავად ბელიანი“ (ქ.ც. II, 1959, გვ. 33).

აქ სვანთა ერისთავად გურიის ერისთავი იგულისხმება? ყოველ შემთხვევაში ჩამონათვალში სიტყვა „გურია“ არაა ნახსენები.

ის დიდი მნიშვნელობა, რომელიც თამარის ეპოქაში ჰქონდათ სვანებს – გულისხმობს დიდ მოსახლეობას: - დასავლეთ საქართველოს აჯანყების დროს, როცა მოჯანყებებს სურდათ გიორგი რუსის სამეფო ტახტზე დაბრუნება სვანებს დიდი წონა ჰქონდათ: „გარდამოვიდეს სუანნი დიდებულნი და მეხვენი და გარდამოიტანეს რუსი, მეფე-ყოფილი და მისცა დედოფალმა სიმტკიცე რუსის უვნებელად გაშვებისათვის“ (ქ. ც. II, 1959, გვ. 54).

ყურადსაღებია აქ ნახსენები „სვანი დიდებულები“ საქმე ისაა, რომ აჯანყდა არა მხოლოდ სვანები, არამედ მთელი დასავლეთი საქართველო, შეიძლება ითქვას ვარდან დადიანი იყო ლიდერი, დიდებულებისა, - მათ ხომ არ უწოდებს მემატთანე „სვან დიდებულებს“?

აღსანიშნავია, რომ როგორც აფხაზეთის, ისე ოდიშის ერისთავები სვანური წარმოშობისანი იყვნენ. ანუ დასავლეთ საქართველოს დიდებულების უმრავლესობა სვანური წარმოშობის იყო (იხ. ქვემოთ), აფხაზთა, ჩვენთვის ცნობილი, ორი მეფე ასევე სვანი იყო.

ასეთი ფაქტები შესაძლოა გადმონაშთია იმისა, რომ ოდესღაც მთელ დასავლეთ საქართველოს „სვანეთი“ ერქვა.

ჩვენი კვლევით ბიზანტიელთა და სპარსელთა ომის „სვანეთისათვის“ VI ს-ში გულისხმობდა არა დავას დღევანდელ მესტიისა და ლენტეხის რაიონზე არამედ მთელ დასავლეთ საქართველოს მიწა-წყალზე, ამ უკანასკნელს უწოდებდნენ ისინი იმჟამად „სვანეთს“.

ჩანს ქართულ წყაროებშიც აირეკლა ეს ფაქტი. კერძოდ ამ „სვანეთში“ (ე.ი. დასავლეთ საქართველოში) როდესაც ჩამოყალიბდა ოდიშის, აფხაზთა, არგვეთის, სვანთა საერისთავოები – ყველა დიდებული შესაბამისად სვანური წარმოშობისა აღმოჩნდა.

რაც აისახა მათ სამეფო დინასტიაზეც, ყოველ შემთხვევაში, როგორც ითქვა, ცნობილია ორი აფხაზთა სვანი მეფე: შავლიანი იოანე და შავლიანი ადარნასე.

ვარდანიძეები იყვნენ გურიის ერისთავები, დადიანებიც ვარდანიძეთა ერთ-ერთი შტოს შთამომავლები არიან, ვარდანიძეები იყვნენ ასევე სვანეთის ერისთავებიც, მაგრამ თვით ვარდანიძეების გვარის დამფუძნებელი იყო ვარდან სვანთა ერისთავი - როგორც მიიჩნევა ე. თაყაიშვილი. თუმცა

გიორგი ჩუბინაშვილის ვარაუდით ვარდანიძეთა დიდებული გვარის დამფუძნებელი იყო X ს. ლენტეხის ხატის წარწერაში მოხსენიებული ვარდანი (ა. მარუაშვილი, მარუშიანთა, განშტოება ვარდანიძეები, „სვანეთი“, 2008, გვ. 281).

აქედანაც ჩანს, რომ დასავლეთ საქართველოს დიდებულები სვანური წარმოშობისანი იყვნენ. ვარდან სვანთა ერისთავი – არ უნდა ყოფილიყო მხოლოდ მიზეზი ამ მნიშვნელოვანი ფაქტისა, არამედ მას ისტორიული საფუძველი უნდა ჰქონოდა. მისი მთავარი მიზეზი უნდა ყოფილიყო დასავლეთ საქართველოს სვანური საფუძველები.

XI საუკუნის ჯუმათის ხატის (გ. ჩუბინაშვილის დათარიღებით), წარწერაშიც მოხსენიებული ერისთავთ-ერისთავი ვარდენ II ვარდანიძე, იგივე სვანთა ერისთავი ვარდანია (იქვე, გვ. 282. ის იყო გიორგი II-ის თანამედროვე) მისი წინაპრები იყვნენ (ერისთავთ ერისთავი ბაკური (X ს., ვარდან ერისთავი XI ს. 30-იანი წლები, ჩანს მათი შთამომავალი იყო ივანე II ვარდანიძე (XI–XII ს. დამდეგი) ყველა ისინი დაკავშირებული არიან სვანეთის საერისთავოსთან (იქვე, გვ. 282).

ასევე, მიიჩნევა, რომ ვარდანიძეთა საგვარეულო წარმოქმნილი მარუშიანთა საგვარეულოდან (იქვე, გვ. 282). ცნობილი მხედართმთავრის ზვიად ერისთავ მარუშიანის შვილის სახელიც ვარდანი ყოფილა (იქვე, გვ. 283). მეფე გიორგი I-ისა და მარუშიანების კონფლიქტის შემდეგ თრიალეთში ბაღვაშები დამკვიდრდნენ.

ა. მარუაშვილის მოსაზრებით ვარდანიძეთა საგვარეულო წარმოდგება მეფის მიერ დასჯილი ზვიად II მარუშიანის ვაჟის - ვარდანის შთამომავლებისაგან (იქვე, გვ. 285). თუ ეს ასეა, როგორ შეძლეს დროის მცირე მონაკვეთში ვარდანიძეები ქცეულიყვნენ სვანეთის, გურიის და ოდიშების ერისთავებად, მათ ხელში გადასულიყო დიდი სახელმწიფო თანამდებობები?

უფრო საფიქრებელია, რომ ეს მნიშვნელოვანი ფაქტი იმისა, რომ დასავლეთ საქართველოს ყველა სამთავრო სახლი სვანების ხელში აღმოჩნდა, მოწმობს სვანების დიდ განვრცობას და მასთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

თ. ქართველიშვილის მოსაზრებით ვარდანიძეები XI ს. 70-იანელებიდან გურიაში ფლობდნენ მამულებს, მაგრამ ერისთავის წოდება არ გააჩნდათ, XIV ს.-ში გურიას დაეუფლა დადიანი, მათი გავლენის შესასუსტებლად ბაგრატ V-მ შეიწყალა აჯანყებული სვანთა ერისთავი და უბოძა გურია (თ. ქართველიშვილი, სვანთა ერისთავების ვარდანიძეების გურიაში დამკვიდრების საკითხისათვის, „სვანეთი“, გვ. 271).

გურიის ყველაზე შესანიშნავი ხატების წარწერები მიუთითებს, რომ ამ რეგიონის მმართველებს „სვანთა ერისთავის“ ტიტული გააჩნდათ.

ეს გვაფიქრებინებს, რომ გურიას ერთ პერიოდში სვანთა ქვეყანადაც იცნობდნენ.

დ. ბაქრაძეს ჯუმათის წმ. გიორგის ხატის წარწერაში დასახელებული ერისთავთ-ერისთავი ვარდანი ვარდანიძე მიაჩნია გურიის ერისთავების - გურიელების წინაპრად.

ვახუშტის ცნობით გურიელი იტყვის ვარდანიძეობასა“ (ქ. ც. IV. 1973, გვ. 37). ბაგრატ V-ს დროს 1362 წელს „უკუდგნენ სუანნი“, მათ დაწვეს ქუთაისი და მოსახლეობა დაატყვევეს. მეფემ შეკრიბა მთელი სამეფოს ლაშქარი. ეგრისის გზით და რაჭისა და ლეჩხუმის მხარეებიდან მოჯანყებულს ალყა შემოარტყა. დააპატიმრა სვანთა ერისთავი-ვარდანიძე, შემდეგ კი შეიწყალა და „მისცა გურია საერისთავოდ“, ხოლო სვანთა ერისთავად სხვა დასვა - წერს ვახუშტი. რატომ მისცა გურია საერისთავოდ სვანთა ერისთავს და არა სხვა კუთხე? გურიაში იქამდეც ერისთავობდნენ ისინი.

ამ დროსათვის, ჩანს, გურია უკვე მიიღო ჩამოყალიბებული სამთავროს სახე. მის მოსახლეობას უკვე აღარ ერქვა სვანები, არამედ გურულები. სვანები ახლა მხოლოდ მთის ერთი რეგიონის მოსახლენი არიან.

საუკუნეებით აღრე ვარდანიძეთა გვარი დაუფუძნებია - ვარდან სვანთა ერისთავს (ე. თაყაიშვილის მიხედვით - XI ს. 70-იანი წლებში, გიორგი II-ის თანამედროვეს) - „თავადთა ამის სამეფოსათა ნიანია ქვაბულის ძემამ და ივანე ლიპარტიის ძემან და ვარდან სვანთა ერისთავმან... გაადგინნა სუანნი ავის მოხარკულნი“ (ქ. ც. I. 1955, გვ. 315-316).

გიორგი ჩუბინაშვილის ვარაუდით ვარდანიძეთა გვარის დამფუძნებელი X ს. ფაყის (ლენტეხი) ხატის წარწერაში მოხსენიებული ვარდანი (ა. მარუაშვილი, მარუშიანთა განშტოება ვარდანიძეები, „სვანეთი“, 2008, გვ. 281).

ერისთავთ-ერისთავი ბაკურის ძე ვარდანის შეკვეთით შეუქმნიათ სკალდის (კლდის) ანუ ფაყის მთავარანგელოზთა ხატი.

მემატიანის სიტყვით, როგორც აღინიშნა გიორგი II-მ სვან დიდებულთან ერთად, კერძოდ ვარდან სვანთა ერისთავთან ერთად „გაადგინნა სუანნი ავისა მოხარკულნი“ (ქ. ც. I. 1955, გვ. 315-316).

XI ს-ში სვანთა ერისთავი რატომ იბრძოდა აჯანყებული სვანების წინააღმდეგ? ცხადია, სვანეთის დამშვიდება მისი (ე. ი. სვანთა ერისთავის) მოვალეობას შეადგენდა, მაგრამ მე ვფიქრობ, რომ ამ შემთხვევაში საქმე შეეხება არა თანამედროვე სვანეთს (ლენტეხისა და მესტიის რაიონებს), არამედ „სვანნი“ ერქვა დასავლეთ საქართველოს დაბლობში მცხოვრებ მოსახლეობას (ალბათ უფრო გურიის რეგიონში), სადაც შევიდა ვარდენ ერისთავიც სხვა დიდებულებთან ერთად და დაამშვიდა აჯანყებულები. ამის შედეგად უნდა გადაცემოდათ მათ გურია სამართავად XI ს.-შივე და არა XIV-XV საუკუნეებიდან. ყოველ შემთხვევაში ხატების წარწერები ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს.

თუკი დასავლეთ საქართველოს დიდ ნაწილს არ ფლობდნენ სვანები და შესაბამისად მას არ ერქვა სვანეთი, საიდან მოიპოვეს სვანმა დიდებულებმა დიდი წონა და განსაკუთრებული უფლებამოსილება გაერთიანებულ საქართველოში? ერთ-ერთ მაგალითად მივიჩნევთ ჩვენ ფაქტს იმისა, რომ მეფე თამარს სამხედრო ძალაუფლების სიმბოლოებს ანუ მხედართმთავრის უფლება-მოვალეობას ანიჭებენ სვანი დიდებულები იმით, რომ მას მეფედ კურთხევისას ხმალს გადასცემენ - კერძოდ კი „მოხელე სვანები“ და სვანეთის ერისთავი - „და სრულ ყვეს მოხელეთა სვანთა და დიდებულთა ვარდანის ძეთა, საღირის ძეთა და ამანელის ძეთა მოღება და დადება ხრმლისა“ (ქ. ც. II, 1959, გვ. 27).

შესაბამისად თამარმა კახაბერ ვარდანისძეს - „დიდსა და გვარიან კაცს“ უბოძა მეჭურჭლეთუხუცესობა“ (იქვე, გვ. 33).

ვინ იყვნენ „მოხელე სვანები“ - რომელთაც თამარის მეფობის დასაწყისისას ასეთი დიდი უფლებები გააჩნდათ, რადგანაც ამ ღროს და თამარის მეფობის დაწყებამდე გაერთიანებული საქართველოს ბირთვის ძველებურად „აფხაზთა სამეფო“ წარმოადგენდა, უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს „მოხელე სვანები“ იყვნენ აფხაზთა სამეფოს მმართველ სანელმწიფო მოხელეთა აპარატის ის ზედა ფენა, რომელთა ხელშიც იყო თავმოყრილი აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოები, მათ შორის ერთ-ერთი კახაბერ ვარდანისძე გაერთიანებული საქართველოს მეჭურჭლეთუხუცესად იქნა აღიარებული. ქვეყნის მმართველ „თავადთა“ შორის სვან დიდებულებს ღირსეული ადგილი ეჭირათ. მემატიანე მაგალითად წერს „თავადთა ამის სამეფოსათა ნიანია ქვაბელისძემ, ივანე ლიპარტიისძემ და ვარდან სვანთა ერისთავმან“ (ქ. ც. I, გვ. 33).

„გურიელთა სვანთა ერისთავის ტიტულით მოხსენიებას რაც შეეხება, მას ატარებენ XIV საუკუნის II ნახევარსა და XV საუკუნის დასაწყისში მოღვაწე: სვიმონ, კახაბერ და გიორგი გურიელები. ისინი უკვე აღარ განაგებენ სვანეთს და ტიტულატურაში ამის აღნიშვნა ტრადიციის

წყალობით ხდება“ (თ. ქართველიშვილი, სვანთა ერისთავების ვარდანიძეების გურიაში დამკვიდრების საკითხისათვის, კრებული „სვანეთი“, 2008, გვ. 27).

მაშასადამე, დადიანები იყვნენ - ვარდანიძეთა ერთერთი - შტოს შთამომავლები (იქვე, გვ. 269);

უშუალოდ სვანთა ერისთავები იყვნენ - ვარდანიძეები;

გურიის მფლობელები იყვნენ - სვანი ვარდანიძეები;

აფხაზეთის მეფეები - იოანე და ადარნასე იყვნენ - სვანი შავლიანები.

სვანმა ვარდანიძე-მარუშიანმა ითავა საქართველოს გაერთიანების საქმე.

გაერთიანებული საქართველოს პირველი მხედართმთავარი ზვიად ერისთავი - იყო მარუშიანი.

შარვაშიძე - შარვაშიძეები - ამჟამადაც გურიაში ცხოვრობენ.

ეს მიუთითებს, რომ დასავლეთ საქართველოს სვანი დიდებულები დასავლეთ საქართველოს სახელმწიფო აპარატის დიდ ნაწილს შეადგენდნენ, ეს უნდა ყოფილიყო ანარეკლი ფაქტისა, რომ ოდესღაც დასავლეთ საქართველოს მეტ ნაწილს სვანეთი ერქვა. შესაბამისი იყო მათი ლოცვა-უფლისადამი - „ადიდე ერთობილი საქართველო და ერთობილი სვანნი“.

**„ბანვლო ჭოროხი და შვიდა სვანეთს“
(ქართლის ცხოვრება, ტ.I. გვ. 42).**

სვანეთის ადგილმდებარეობის გარკვევისათვის შეიძლება გამოგვადგეს ქართლის ცხოვრების ჩანართი ანდრია პირველწოდებულის ცხოვრებისა, რომელიც თარგმნილია ბერძნულიდან და შეტანილია ქართულ მატეანებში.

აქ სვანეთის ადგილმდებარეობა განისაზღვრება მდ. ჭოროხთან, ის მოხსენიებულია მდ. ჭოროხის შემდეგ.

ანდრია პირველწოდებულის მიმოსვლის ბერძნულ დედანში ნათქვამია, რომ ანდრიამ გადალახა მდ. ფაზისი, ქართველმა მთარგმნელმა კი მის ნაცვლად დაწერა - მდ. ჭოროხი.

როგორც ცნობილია დედანში ეწერა მდინარე „ფასისი“, ხოლო მთარგმნელმა ის თარგმნა ისე, როგორც სინამდვილეში ეწოდებოდა ამ მდინარეს, ანუ „ფასისი“ ითარგმნა არა მდ. რიონად, არამედ ჭოროხად.

აქ ნაბრძანებია ანდრიას საქართველოში პირველი მოგზაურობის შესახებ, კერძოდ, პირველად ანდრია მოვიდა ტრაპეზუნტში - „მეგრელთა ქვეყანაში“ (ასე ითარგმნებოდა ბერძნული „ლაზიკა“ ქართულად), შემდეგ თანამგზავრებთან ერთად შემოსულა ქართლში, მოუვლიათ ის.

„მოვიდოდეს ქალაქითი-ქალაქად და სოფლითი-სოფლად“. შემდეგ შესულან ტაოში - „წარვლეს ტაოს კერძი ქვეყანა და ვიდრე მდინარედ ჭოროხამდე, ყოველი იგი სოფლები მის კერძისა მოვლეს და დაუცადებლად ქადაგებდეს სახელსა ღვთისასა, და ესრეთ ქადაგებითა მიიწვიეს სვანეთისა ქვეყანასა“ (ქ.ც. I, გვ. 42).

სხვა ნუსხაშია - „ანდრია სიმონ კანანელითურთ პირველად ქართლად და განანთლა ქართლი და ნათელ-სცა და მერმე უკუნ იქცა და განვლო ჭოროხი და შევიდა სვანეთს“ (იქვე, გვ. 42, შენიშვნა). ე.ი. სვანეთის ქვეყანა ჭოროხის შემდეგაა, ანუ ჭოროხის გადაკვეთის შემდეგ მივადგებით სვანების ქვეყანას.

მაშასადამე, ბერძნულ წყაროში სვანების საცხოვრისი მდ. ფაზისთან მდებარეობდა. ძველი ქართველი მთარგმნელები კი ფაზისს ჭოროხს უწოდებდნენ და იქვე საზღვრავდნენ სვანების საცხოვრისს.

აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ სვანების სამხრეთ დასავლეთ საქართველოშიც ცხოვრება წყაროებითაც დასტურდება. ამ მხარის გარდა სხვა კუთხეებიც მოიარა წმ. მოციქულმა - თეიმურაზ ბატონიშვილის „ივერიის ისტორიის“ ცნობით - მოციქულმა ანდრია

- 1) მცხეთის ჯვრის გორაზე ჯვარი აღმართა (ერქვა ჯაჭვის მონასტერი)
- 2) შევიდა კახეთში, გადაიარა იორი, მივიდა გრემის გორაზე სადაც მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიაა.
- 3) „ქრისტეთის გზით... მოვიდა ხევსა მთიულეთისასა ლომეკის მდინარესა ზედა“ (თერგი),
- 4) მივიდა მყინვარწვერის ძირთან, ავიდა მაღალ მთაზე, აღმართა ჯვარი და ეკლესია წმ. სტეფანე პირველწოდებული.

სვანეთი და აჭარა-ბურია

სვანეთ-გურიის კავშირ-ერთობის შესახებ ისტორიული საბუთების დამოწმებით მიუთითებდა დიმიტრი ბაქრაძე წიგნში „მოგზაურობა გურია-აჭარაში“.

ამჟამადაც, სვანეთში სოფელ იენაშის (ლატალის თემის) მოსახლეთა უმრავლესობას გვარად ფარჯიანებს, თავიანთი თავი მიაჩნიათ გურია-სვანეთის ერისთავთა შთამომავლებად (იხ. გაზეთი „უძლეველი მხედარი“ (ზემო სვანეთის ეპარქიის გაზეთი), №4, 2007, გვ. 9). ამ სოფელში ინახება იოანე წინასწარმეტყველის ხატი მამია გურიელის მიერ შეწირული. ჟამთა აღმწერელი აღნშნავს, რომ ლაშა-გიორგის ძის ულუ-დავითის გამეფებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ერისთავი სარგის ფარჯიანი.

(საერთოდ სვანები, ვითარცა აფხაზთა სამეფოს ლეგიტიმურ უფლებათა მატარებლები, აფხაზეთის სამეფოს უშუალოდ წარმოადგენდნენ საქართველოს მეფეთა კურთხევისას. სამეფო ინსიგნიებსაც ისინი გადასცემდნენ საქართველოს ახალ მეფეს).

ს. ყაუხჩიშვილი მიუთითებდა – „სიტყვა ბათუმის ძირი „ბათ“ უნდა ენათესავებოდეს სვანურ სიტყვას „ბაჩ“, რომელიც ქვას ნიშნავს. ეს თვალსაზრისი შემდგომში გაიზიარა ა. ინაიშვილმა და იგი ახალი საყურადღებო მასალებით შეავსო“ (ა. კახიძე, დ. ხახუტაიშვილი, მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისთვის, 1989, გვ. 19).

ა. ინაიშვილმა შეისწავლა ბათუმის ტოპონიმიკა. მხარი დაუჭირა ს. ყაუხჩიშვილის მიერ XX საუკუნის 30-იან წლებში გამოთქმულ და შემდეგ არაერთხელ განმეორებულ მოსაზრებას სახელ „ბათუმის“ სვანურ ბაჩ (ქვა) სახელთან იგივეობის შესახებ, ამასთან სვანურ ბათ-ბაჩ სახელთან დააკავშირა მან ჰიდრონიმი „ყოროლი“ და „ყორონი“. ბათ-ბაჩ ძირს დაუკავშირა მან ყოროლისწყლის შენაკადის სახელი – „ლეჩ“, რომლის ფორმად „ლებაჩა“ მიიჩნია და სვანურ „ლებჩერს“ (ქვიანი) მიუსადაგა (ა. ინაიშვილი, ბათუმის ეტიმოლოგიისათვის – აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა, I, 1976, გვ. 73-87).

ა. ინაიშვილის აზრით, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთში, ე.ი. აჭარასა და გურიაში სვანურენოვანი ონომასტიკა თავდაპირველია და, ამდენად, უფრო ძველი, რომელიც შემდგომ საუკუნეებში გადაფარულა ზანურენოვანით. აჭარა-გურიის ზღვისპირეთში (საერთოდ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში) სვანურენოვანი ონომასტიკის გვერდით „ზანურენოვანი ტოპონიმები გაცილებით მეტია, რაც კანონზომიერია, რადგან ზანურენოვანი მოსახლეობა შედარებით გვიან მოსული ჩანს. ზანურმა ფენამ უთუოდ გადაფარა სვანური

ონიმასტიკონი, რელექტის სახით რომ მაინც შემორჩენილა“ (იქვე, გვ. 81-86).

აქედან გამომდინარე, ძველი ქართული წყაროს ცნობა, რომ წმ. ანდრია მოციქული მდ. ჭოროხის (ფასისის) გადაკვეთის შემდეგ შევიდა სვანეთის ქვეყანაში, რომ დასავლეთ საქართველო სვანეთად იწოდებოდა – უფრო გასაგები ხდება.

სვანური ნაკვალევი შავშეთსა და სამცხეში

შავშეთში – იმერხევი, რამდენიმე სოფელში შემორჩენილია მიკროტოპონიმი – „სვანეთი“, „სვანისხევი“.

მაგალითად, სოფელ ივითში არის აღნიშნული მიკროტოპონიმი „სუანეთი“ (იხ. ტარიელ ფუტკარაძე, „იმერხევი“, 2007. გვ. 84).

ხოლო სოფელ ბაძვირეთში არის მიკროტოპონიმი – „სუანისხევი“ (იქვე, გვ. 92)

ანდრია პირველწოდებულის ქადაგებების ადგილად სამცხეში დასახლებულია ქალაქი „სოსანიგეთი“, ქართველი მკვლევარები XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში „სოსანიგეთს“ ათავსებდნენ სამცხეში, კერძოდ კი აწყურის სანახებში. „სოსანიგეთი“ ეტიმოლოგიურად მოიცავს პრეფიქსს „სო“, ფუძე – „სანიგ“ და სუფიქსს „ე“-თი. „სო-სანიგ-ეთი“.

„სანიგებად“ XX საუკუნის მეცნერები მიიჩნევენ ჭანებს, მაგრამ ის შეიძლება სვანების ერთ-ერთი ტომის სახელი ყოფილიყო.

სვანეთის საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოდ მივიჩნიეთ ერეკლე კვანჭიანის წერილი, რომელსაც თან ვურთავთ ამ ნაშრომს -

ე.კვანჭიანი

დასავლეთ საქართველოს ჩრდილო ნაწილის, ე.წ. „მეგრზაცია“ ლაზთა სამეფოს ძლიერების ეპოქაში (III-VI საუკუნეები)

ჯერ კიდევ ნ. ჯანაშია მიუთითებდა სვანურ ტოპონიმურ მონაცემებზე („ლანჩხუთი“, „ვოთი“) დაყრდნობით, რომ მდინარე რიონის ხეობის ორივე მხარე) დასავლეთ საქართველოს დაბლობი დიოსკურიამდე და უფრო ჩრდილოეთით, ხობის, ენგურის და წებელდას ხეობები, ასევე ისტორიული არგვეთის ჩრდილო ნაწილი, შემდეგდროინდელი ლეჩხუმი და რაჭა, სვანეთის მთიანეთთან ერთად, საერთოდ, დასავლეთ საქართველოს ჩრდილო ნაწილი, თავდაპირველად სვანური ტომებით იყო დასახლებული. „ენობრივი მონაცემებით ძვ.წ. II ათასწლეულსა და I ათასწლეულის პირველ ნახევარში სვანური ტომები დასავლეთ საქართველოს ბარის რაიონებში ვრცლადაა გავრცელებული („იშ“ სუფიქსიანი ტოპონიმიკა) (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, გვ. 341).

ტოპონიმურ მასალაზე დაყრდნობით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ კოლხების ჩრდილოეთით მცხოვრები ფასიანები სვანური ტომი უნდა ყოფილიყო. ქსენოფონტეს ეპოქაში (ძვ. წ. V ს.) ეტიმოლოგიურადაც, „ფა-სიანები“ წააგავს ანტიკური ავტორებისათვის კარგად ცნობილი ხალხის „სუანების“ სახელს. („ფა-პრეფიქსი, „სიანი“-„სუანი“).

კოლხეთი, ძველი ბერძნული წყაროებით, თავდაპირველად მოიცავდა შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროს ტრაპიზონამდე. ბერძნული კოლონიზაციის განვითარებასთან ერთად

შეიცვალა და გაფართოვდა კოლხეთის ცნების გაგებაც. ჰეროდოტესათვის კოლხეთის ჩრდილო საზღვარი არის მდინარე ფაზისი, კოლხეთი კი სხვადასხვა ტომებითაა დასახლებული. ეს არაა ერთი ეთნოსის, ერთი ხალხის ქვეყანა. სტრაბონის ეპოქაშიც (I საუკუნე) კოლხეთი კრებით სახელს წარმოადგენს ვრცელ სანაპირო ტერიტორიისა უკვე ტრაპიზონიდან ბიჭვინთამდე. ამ დროს მდინარე ფაზისის, ხობის, ენგურისა და აგრეთვე წებულდას ხეობებში მცხოვრებ სვანებსაც (ვიდრე დიოსკურიამდე) ჩანს ბერძნებმა, ქვეყნის სახელის მიხედვით, „კოლხები“ უწოდეს, რათა ისინი განესხვავებინათ მთის სვანებისგან. მართლაც, ძველი ავტორები მათ „სუანო-კოლხებს“ უწოდებდნენ. პტოლემეაიოსი (I საუკუნე) მთის სვანებისა და ბარის სვანების განსხვავების მიზნით უწოდებს უკანასკნელთ „სუანო-კოლხებს“. ესენი (მთის სვანები და „სუანო-კოლხები“) ერთი ეთნოსია, მრავალრიცხოვანი ხალხი, სტრაბონის მიხედვით, მათ საომრად გამოჰყავთ 200 ათასი მებრძოლი (ეს უფრო მეტია, ვიდრე იბერიებისა და ალბანელების ჯარი ერთად).

პტოლემეაიოსი ახსენებს კოლხეთის სხვადასხვა ტომებს, მათ შორის ლაზებსა და მანრილებს („ეკრიტიკეს ქვეყნის მცხოვრებთ“), ჩვენი მეცნიერების აზრით, თანამედროვე მეგრულ-ჭანების წინაპრები უნდა ყოფილიყვნენ ლაზები. მანრალეები კი (სხვა ტომი) ეგრისის ქვეყნის („ეკრიტიკეს“) მცხოვრებნი. „კლავდიოს პროლემეაიოსის ცნობიდან ის გამოდინარეობს, რომ „ეგრისი“ და „მეგრელი“ („მარგალი“) სახელები თავდაპირველად დასავლეთ საქართველოს აღმოსავლეთ, ეთნიკურად არამეგრულ ნაწილს უნდა რეჰეობდა და ქვეყნის დასავლეთ ნაწილსა და საკუთრივ მეგრულ (ზანურ) მოსახლეობაზე შემდეგში გავრცელდა. შეიძლება ეს ლაზ-მეგრელთა მიერ ამ მხარეში მტკიცე ჰეგემონობის მოპოვებას და ლაზიკის სამეფოს ძლიერების ხანასაც (მდრ. მეგრულში – „მარგალი“ – ტერმინის ხმარება მდამიო ფენის, გლეხობის აღსანიშნავად. „ზინო-სქუას“ – ზედა ფენის, აზნაურობის საპირისპიროდ) უკავშირდებოდეს“ (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1970 ტ. I, გვ. 424).

სვანებს, რომელთაც სტრაბონის მიხედვით ჰყავდათ ბასილევსი და საბჭო 300 კაცისაგან შემდგარი“ (Strabo, XI, 2,19). სვანებს, როგორც სტრაბონი იქვე წერს, „ზოგიერთები იბერიულ ტომებად მიიჩნევენ“ (იქვე, XI, 2,19).

სვანებს, როგორც აღვნიშნეთ, 200 000 კაციანი ლაშქარი ჰყავთ, „მთელი ხალხი მეომარია“, ე.ი. ყველა მამაკაცი (ბრძოლის უნარის მქონე) სალაშქროდ გაჰყავდათ. ალბათ ეს იყო მთელი მოსახლეობის მესამედი, აქედან გამოდინარე, სვანების საერთო რიცხვი 600 000 მაინც უნდა ყოფილიყო. თუ გავიხსენებთ, რომ იმჟამად ტუაფსედან ლაზებამდე სვანების გარდა ასევე ცხოვრობდნენ კერკეტები, აქელები და ჰენიოხები (მათგან ზოგიერთი საკმაოდ დიდი ტომი იყო, ჰენიოხებს ოთხი ბასილევსი ჰყავდათ), ესენი, სვანებთან ერთად, თანამედროვე აფხაზეთსა და სვანეთში ვერ მოთავსდებოდნენ უკიდურესი მრავალრიცხოვნების გამო. ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, ბერძენი მწერლების „სუანოკოლხები სტრაბონისა და პტოლემეაიოსის ეპოქაში თანამედროვე ლანჩხუთამდე იყვნენ განსახლებულნი და მხოლოდ ლაზთა სამეფოს ძლიერების ეპოქაში (III-IV სს ქრისტეს აქეთ) უფრო ჩრდილოეთით წაინაცვლეს ანდა მათში მოხდა ლაზური ტომების „შელწევა-ინფილტრაცია“. მის შედეგად სუანო-კოლხებმა შეითვისეს ლაზური (შემდეგროინდელი მეგრული) მეტყველება. სწორედ ამ პროცესს ვუწოდებთ ჩვენ „მეგრისაციას“. გ. მელიქიშვილი ლაზეთის სამეფოს საზღვრების ჩრდილოეთით განვრცობას უკავშირებს III ს. ბოლოდან „რომელთა ძალაუფლების განმტკიცებას აღმოსავლურ პროვინციებში“. როგორც არიანე წერს, I-II სს-ში მდ. ჭოროხთან მიწა-წყალი (ფაზისამდე) იბერიის სამეფოს და მის ქვეშევრდომ ტომებს ეჭირათ, ამ დროისთვის უკვე რომელთა გავლენის სფეროში მყოფ ლაზეთის სამეფოს აღნიშნულ ადგილებში

მცხოვრები იბერიული ტომები შეუერთებია: „აქ აღრე იბერიას ჰქონდა ფეხი მოკიდებული, ახლა კი რომაელთა და ლაზთა სამფლობელოები ჩანს, იბერია აქედან განდევნილი ჩანს, ზოგი მისი სამფლობელო ლაზთა სამეფოს შემადგენლობაშია შესული“ (ნარკვ. I, გვ. 555).

კიდევ უფრო გაფართოვდა ლაზთა მფლობელობა ჩრდილოეთის მიმართულებით (შესაბამისად თავისი დიალექტით) VI ს-ში დასავლეთ საქართველოში ბიზანტიელებთან სპარსელების დამარცხების შემდეგ. ვ. მელიქიშვილი წერს – „კიდევ უფრო მეტ წარმატებას მიაღწიეს ლაზთა მეფეებმა ჩრდილოეთის მიმართულებით, მენანდრეს (VI ს.) მოწმობით ლაზთა სამეფო IV ს. ბოლოსთვის დიდად გაძლიერებულა და სვანები დაუმორჩილებია“ (იქვე, გვ. 555).

ს. ჯანაშიას აზრით, IV ს. დასასრულისათვის უნდა დაექვემდებარებინათ ლაზებს სვანების გარდა ასევე აფშილები, აბაზგები და სხვა მეზობელი ტომები (იქვე, გვ. 556). „ლაზთა მეფეებმა საბოლოოდ მოახერხეს იბერიის მფლობელობის ლიკვიდაცია დას. საქართველოში და იქაური სამფლობელოები შეიერთეს“ (იქვე, გვ. 556).

მამასაღამე, ლაზთა მეფეებმა ბიზანტიელების (რომაელების) დახმარებით ჯერ ჭოროხსა და რიონს შუა მდებარე ტერიტორიის შეერთება შეძლეს, შემდეგ კი უფრო ჩრდილოეთით სვანებითა და სხვა ტომებით დასახლებული მიწა-წყლის მიერთება, რამაც აქ, ცხადია, სვანური ტოპონიმიკის შემდეგ ლაზური (მეგრული) ტოპონიმიკისა და ენის განვრცობა განაპირობა. ამ პროცესს შეიძლება ვუწოდოთ მდ. რიონის ორივე სანაპიროს და ზღვისპირა ტერიტორიის მომცველი მხარის „მეგრისაცია“. სამეცნიერო ლიტერატურაში ე.წ. „ქართისაცია“ განიშარტება, როგორც „ქართის ტომების“ შეღწევა – ინფილტრაცია – არაქართულ ან არაქართველურ ტომებში... სადაც შეაღწევდა ქართლის ელემენტი, ვრცელდებოდა ქართული ენა და აღმ. ქართული კულტურა. ასეთი ვითარება შეიქმნა არა მარტო აღმოსავლეთით ჰერეთის (ალბანეთი) ტერიტორიაზე, არამედ დასავლეთ საქართველოშიც (ქსე, ტ. X, გვ. 459-160. სტატია „ქართველები“).

„ქართისაციის“ გვერდით, როგორც ტოპონიმიკისა და საისტორიო წყაროების შესწავლა აჩვენებს, მიმდინარეობდა აგრეთვე ე.წ. „მეგრისაციის“ პროცესი.

უნდა დავასკვნათ, რომ ჩვენს თვალწინ არის ორი თვალსაზრისი დასავლეთ საქართველოში ქართველი ტომების განსახლების შესახებ, ერთი თვალსაზრისით, რომელიც ამჟამად უფრო მიღებულია, დასავლეთ საქართველო უძველესი დროიდან დასახლებული იყო მეგრულ-ლაზური ტომებით, შემდგომ აქ მოხდა „ქართის ტომების“ განსახლება (კერძოდ, მდ. ჭოროხიდან ვიდრე მდ. რიონამდე), რის შედეგადაც აღნიშნული მეგრულ-ლაზური მოსახლეობა გაიყო ორად, ერთი ნაწილი აღმოჩნდა მდ. რიონის მარჯვენა სანაპიროზე, მეორე ნაწილი კი მდ. ჭოროხის მარცხენა სანაპიროზე განსახლებული. ესაა დასავლეთ საქართველოს ე.წ. „ქართისაციის“ თეორია.

მეორე თვალსაზრისით კი, უძველესი დროიდანვე დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი დასახლებული იყო სვანებით („სუანო-კოლხებით“), რომელთაც აგრეთვე იბერებსაც უწოდებდნენ (სტრაბონის ცნობით). მხოლოდ III-IV სს. შემდგომ, ლაზთა სამეფოს გაფართოებასთან ერთად, აქ მოხდა ლაზური ტომების შეღწევა-ინფილტრაცია (სვანურ მოსახლეობაში მდ. რიონის, ზობისწყლის და ენგურის ხეობებში ვიდრე მთის სვანებამდე). ესაა დასავლეთ საქართველოს ე.წ. „მეგრისაციის“ თეორია.

ჩვენი თვალსაზრისით კი, არ მომხდარა დასავლეთ საქართველოს არც „ქართისაცია“ და არც „მეგრისაცია“ - განსახილველ ხანაში, რადგანაც უძველესი დროიდან VIII-IX სს-მდე, დასავლეთ საქართველო დასახლებული უნდა ყოფილიყო ჯერ კიდევ ნაკლებად დიფერენცირებული საერთო ფუძე-ქართული ენის მატარებელი ხალხით (ისევე, როგორც აღმოსავლეთი),

რომლის დიფერენციაციაც დაიწყო შემდეგში (საქართველოს სახელწიფოს რღვევის კვალდაკვალ ანუ XIII ს-დან).

შესაბამისად, ქართული ქრისტიანული კულტურის ჩამოყალიბებისას (ანუ წმიდა წერილის თარგმნის ხანაში) იქაურ ტომებს აერთიანებდათ ჯერ კიდევ დაუნაწევრებული ენა (ე.ი. ძველი ქართული), შესაბამისად ის ერთი ხალხი იყო (თუმცა ტომებად დანაწევრებული).

„ებრისი – რომელ არს სვანეთი“

ფარნავაზის ძემ საურმაგმა ჩრდილო კავკასიის მოსახლეობა ჩამოასახლა ქართლის სამეფოს ჩრდილოეთ ნაწილში – „საურმაგ წარმოიყვანა იგინი ყოველთა კავკასიის ნათესავთა ნახევარნი, ...დასხნა მთიულეთს დიდოეთითგან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს სუანეთი“ (ქც. I, გვ. 27).

აქ საინტერესოა, რომ სტრაბონიც წერს თითქმის იმავეს, რომ იბერიის ჩრდილო მთიანეთი დასახლებულია სკვითური მოდგმის იბერებით და რომ ეს სკვითური იბერები და იბერები თანამონათესავენი არიან.

ჩვენი მემპტიანეც აღნიშნავს იმავეს: მისი ცნობით, ჩრდილო კავკასია დაუსახლებელი იყო, შემდგომ იქ გადასახლეს სამხრეთ კავკასიელი მოსახლეობა - დატყვევებული ქართველები და ისინი თანდათანობით გადაიქცნენ ჩრდილო კავკასიის მკვიდრ მოსახლეობად – „არცა იყო კაცი კავკასიასა ჩრდილოთ და უმკვიდრო იყო ქვეყანა იგი კავკასიითგანვე ვიდრე მდინარემდე დიდად, რომელი შესდის ზღვასა დარუბანდისასა... გამოვიდა ხაზართა მეფე გარდავლო მთა კავკასია, მისცა ძესა თვისსა ტყუე სომხითისა და ქართლისა და მისცა ქვეყანა კავკასიის ნაწილი, ლომეკის მდინარისა დასავლით, დასავლეთამდე მთისა და დაეშენა უბოს და ნათესავნი მისნი არიან ოვსნი“ (ქც. I, გვ. 12). ოვსნი ანუ „სკვითნი“

ქართული წყაროს მიხედვით ამ ე.წ. „სკვითების“ (როგორც ახალი ხალხის) ფორმირებაში „ტყვე ქართველებს“ ჰქონიათ წვლილი.

ჩრდილოკავკასიელინი, რაღაც ხარისხით ქართველთა გენეტიკური მემკვიდრეები იყვნენ და ისინი ფარნავაზის ძეს ჩამოუსახლებია და დაუსახლებია „დიდოეთიდან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს სვანეთი“.

სვანეთი-კახეთი

„ჩრდილოეთით ეგრისს სვანეთი ეკრა, ისტორიკოსი ამბობს: „დიდოეთიდგან ვიდრე ეგრისამდე... არს სვანეთი“ (ცხოვრება მეფეთა) – წერს ივ. ჯავახიშვილი (ივ. ჯავახიშვილი, ტ. II, გვ. 50).

დიდოეთსა და ებერიის შუა მოქცეული იყო რაჭა, დვალეთი და ფხოვი, ჩანს, ისინიც სვანურ ტომებად მიიჩნეოდა. უფრო მეტიც, ივ. ჯავახიშვილის თქმით, სვანეთს კახეთთანაც ჰქონია სიახლოვე, მათიანებში დაცული ცნობები „ქართველ ტომთა მოსახლეობის ვგონებ ძველისძველ მდგომარეობას გვისურათებს... სვანებს, თავდაპირველად, უეჭველია ახლანდელზე მეტი მიწა-წყალი უნდა სჭეროდათ და მრავალი სხვა საბუთიც სვანეთსა და კახეთს ერთმანეთს უახლოვებს“ (იქვე, გვ. 51). წყაროებში არ ჩანს სვანეთის საზღვრები XII საუკუნემდე (იქვე, გვ. 51).

აღსანიშნავია, რომ ცნობილი წანარების ტომი (მათ მიერ კახეთში ჰეგემონობის დამყარებამდე (არაბობისას), თავდაპირველად თანამედროვე ყაზბეგის რაიონში ცხოვრობდა, მათი სახელი (წანარები),

ყაზბეგის რაიონის ზოგიერთი ტოპონიმი და სახელი „სუანი“ ეტიმოლოგიურად ერთმანეთთან ახლოა. მაგალითად, იქაური ტოპონიმებია „სონდოსხევი“, „სნო“, „სიონი“, რომელთა ფუძე-ძირები –სონდ(სონ), სნო, სიონ(სონ), როგორც სახელ „სვანთან“, ისე „წანართან“ უნდა იყოს დაკავშირებული (საფიქრებელია, რომ სიონ სახელის თავდაპირველი ფორმა არ უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული ცნობილ საეკლესიო „სიონ“ სახელთან, არამედ იქვე არსებულ ტოპონიმების სახელებთან სონ, სნო, და წან).

ისტორიაში დაკარგული სვანეთი

V-VI სს. ბერძენი ისტორიკოსების თხზულებებში მრავლად გვხვდება ცნობები სვანეთის შესახებ, განსაკუთრებით VI ს-ში სპარსეთ-ბიზანტიური ომების აღწერისას.

სვანეთისთვის ორი იმპერია იბრძოდა თავგამოდებით. ამის მიუხედავად, ასეთი დიდ და მნიშვნელოვან ქვეყანის საზღვრები აქამდე დადგენილი არ იყო. ჩვენმა მეცნიერებმა მას ადგილი ვერ მოუძებნეს. ამიტომაც აღნიშნავდა დიდი ივ. ჯავახიშვილი, რომ „წყაროებში არ ჩანს სვანეთის საზღვრები XII საუკუნემდე“ – (იქვე, გვ. 51).

- ბერძენი ავტორების აღწერით, სვანეთი დიდი ქვეყანა იყო, ხოლო სვანები – ძლიერი ხალხი, სტრაბონის ცნობით-სვანებს იბერებსაც უწოდებდნენ (Некоторые называют их также иберицами – одинаково с западными - от золотых россипей, находящихся в обеих странах. სტრაბონი, XI, II, 19).

სტრაბონის ცნობას ეთანადება პროკოფის ცნობაც: „სვანეთი იბერიის ნაწილია“ - უმტკიცებდნენ სპარსელი შაჰები და მათი დიპლომატები ბიზანტიელებს“- წერს ის.

თანამედროვე სვანეთის ძველ სვანეთად ჩათვლა აშკარად შეუსაბამობაა, რადგანაც, როგორც წყაროებიდანაც კარგად ჩანს, პატარა, მიუწვდომელი მთიანი რეგიონისთვის (შემდგომი მესტიისა და ლენტეხის რაიონებისათვის) - ორი იმპერია არ იბრძოლებდა ერთმანეთთან თითქმის ერთი საუკუნის განმავლობაში.

წყაროები სხვა, უფრო ფართო და მნიშვნელოვან ქვეყანაზე მიუთითებს.

საზავო მოლაპარაკებების შემდეგ დადგინდა, რომ ლაზიკა – ბიზანტიას უნდა გადაეცემოდა, ხოლო სვანეთი – სპარსეთს.

თუკი ლაზიკა მთელი დასავლეთ საქართველო იყო (იმერეთის სკანდე-შორაპანიდან შავ ზღვამდე), ხოლო სვანეთი – თანამედროვე მესტიისა და ლენტეხის რაიონები, მაშინ სპარსელებს ტერიტორიულად ხელიც არ მიუწვდებოდათ თავიანთ საპატრონო ქვეყანაზე, რადგანაც მათსა და სვანეთს შუა ლაზიკა იქნებოდა მოქცეული.

ძველ სვანეთზე მეტი ინფორმაცია აქვს „ქართლის ცხოვრებას“, სადაც ნათქვამია: „ეგრისი, რომელ არს სვანეთი“, ამ ცნობით თითქოსდა სვანეთი ეწოდებოდა ეგრისს, ანუ დასავლეთ საქართველოს.

მაგრამ, საქმე ისაა, რომ თანამედროვე ისტორიკოსები VI საუკუნისათვის დასავლეთ საქართველოს არა სვანეთს არამედ ლაზიკას უწოდებენ, რაც ქმნის შეუსაბამობას.

ჩვენო კვლევით კი VI ს.-ში პოლიტიკური მნიშვნელობით ლაზიკა ერქვა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ ერგე-ლიგან-კლარჯეთს (და „ბოლო კლარჯეთისა ზღვისპირს“).

აი, ამ ლაზიკის დამარცხების შემდეგ ბიზანტია-სპარსეთის გაცხარებული ომები მიმდინარეობდა უკვე მთელი დასავლეთ საქართველოსთვის, ანუ ეგრის-სვანეთისთვის.

იქამდე კი ლაზიკა, ანუ „ბოლო კლარჯეთისა ზღვისპირი“ დაინარჩუნა ბიზანტიამ.

საზავო მოლაპარაკებების დროს ერთ პერიოდში დადგინდა, რომ დასავლეთ საქართველო ანუ ეგრის-სვანეთი გადაცემოდა სპარსეთს, ვითარცა ნაწილი იბერიისა, ხოლო იბერია სპარსეთის ხელდებულ ქვეყანად იყო აღიარებული, მაშასადამე, იბერია თავისი ნაწილით – ეგრის-სვანეთით სპარსეთს დარჩა, ხოლო კლარჯეთი ანუ ლაზიკა კი ბიზანტიას. თუმცა შემდგომ ეგრის-სვანეთისთვის ბრძოლები კიდევ დიდხანს გაგრძელდა.

ქართული წყაროებითაც, ეგრის-სვანეთი მუდამ იბერიის ნაწილი იყო.

აფსილები

ბერძნული წყაროებიდან ცნობილია, რომ ლაზიკის შემდეგ მდებარეობდა აფსილების ქვეყანა, ხოლო აფსილების ქვეყნის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ესაზღვრებოდა მისიმიელების ქვეყანა.

ჩვენ გარკვეული გვაქვს, რომ აფსილების ქვეყანა – ესაა თანამედროვე გურიის ზღვისპირა ნაწილი – მდ. სუფსას ხეობა. ხოლო მისიმიელთა ქვეყანა, ჩანს, ერქვა თანამედროვე გურიისა (და ნაწილობრივ აჭარის) მთიანეთს.

აფსილეთს და მისიმიეთს, ჩანს, მიიჩნევდნენ იმ სვანეთის ქვეყნის ნაწილად, რომელიც ჭოროხის ზემოთ მდებარეობდა.

„სვანეთის ქვეყნები“ იყო, ჩანს, აფსილეთი, მისიმიეთი, აბაშგია და ე.წ. „აფხაზეთის ალანია“.

აბაშგია – რიონის ხეობაში, მისიმიეთი და აფსილები მის ქვემოთ, ხოლო ალანია – მაღლა, შემდგომ აფხაზეთში.

VI ს. ომისას სვანები უფრო მეტად ემხრობოდნენ სპარსელებს, ამიტომაც ბიზანტიელებმა ჩრდილო კავკასიიდან შემოიყვანეს ალანი მებრძოლები და სვანების მიწებზე დაასახლეს შემდგომ აფხაზეთში.

ჩანს, ქართულ ტომებს (სვანებს, აფსილებს, აბაშგებს) „სვანეთის ომების“ დროს (VI ს. და VII ს. დასაწყისი) წაუწვევიათ ჩრდილო და ჩრდილო-დასავლეთის მიმართულებით, იმდენად, რომ მურვან ყრუს დროს, VIII ს. დასაწყისში აფშილეთი ერქვა არა თანამედროვე სუფსის ხეობასა და მიმდებარე ქვეყნებს, არამედ ცხუმთან (სოხუმთან) მდებარე რეგიონს, შესაბამისად, ჩრდილო – ჩრდილო-დასავლეთით გადაუწვევია ყველა ტომს.

თუკი იქამდე აბაშგები თანამედროვე ქ. აბაშასთან (სამტრედიის რეგიონში) ბინადრობდნენ, შემდგომ ჩანს, ისინი გადასულან თანამედროვე აფხაზეთში, სვანებზე ჩრდილოეთით არიან დაძრულნი და ამ დროისათვის მათ დაიჭირეს ის რაიონები, რომელნიც ამჟამად უჭირავთ.

[მხოლოდ ძალზე გვიან, მას შემდეგ რაც თემურ ლენგის შემდეგ ჩრდილო კავკასიაში ადიღე-ჩერქეზები ჩასახლდნენ და დაიწყეს მკვიდრი კავკასიური ტომების ასიმილირება და აფხაზეთის დაპატრონება, მათ ერთ-ერთ ტომს ჯერ ქართველი აბაზ-აბაშგების სახელი მიუთვისებია და შემდეგ აფხაზეთისა, ამ ტომებს იქამდე საკუთარი სახელებიც არ გააჩნდათ და სახელებს მათ მიერ დაპყრობილ-დამონებული ხალხების მიხედვით უწოდებდნენ).

მისიმიელების ტომი, ჩანს ცხოვრობდა გუბაზოელის ხეობასთან, ვანსა და ჩოხატაურს შუა. ეს ტომი მხოლოდ უცხოური წყაროებითაა ცნობილი.

მისიმიელების ტომი ბიზანტიელებმა მთლიანად გაწვევითეს, თითქოს ამ ფაქტის გადმონაშთია ქართული გამოთქმა - „სინსილა გაწყდა“, რაც წყევლაა და პირწმიდად გაწყვეტას ნიშნავს, აქედან

გამომდინარე ხომ არ ერქვა ქართულად მისიმიელთა ტომს ასევე „სინსილა? ხომ არ წარმოდგება ტომ „სინსილას“ სახელიდან გვარი „სიმსივე“?

სინსილა=სიმ-სილა
სიმ-სივე
მი-სიმ-იანი

ხოლო, აფსილების სატომო სახელიდან უნდა იყოს წარმომდგარი გვარები - აფშილვა, აფსნაძე.

უნდა ვიფიქროთ, რომ სიტყვა „სუანები“, „სვანები“ ეტიმოლოგიურად დაკავშირებულია წყალთან, მის ფუძეში უმთავრესია „სუ“, „ს“, „შ“, როგორც სიტყვებში მესხი, აფშილი, აბასხი, მისიმიელი, შესაძლოა სვანეთი VI ს.-ში ერქვა დასავლეთ საქართველოს და სვანების ნაწილი – რიონის ჭაობებშიც ცხოვრობდა მთებში ასვლამდე, ხოლო მთიელები იყვნენ კლარჯები, გურულები, ევრისელები, არგველები და აღმოსავლეთ საქართველოს ხალხი (არა ჭაობის ხალხი) – ფუძე – „გრ“.

შესაძმისად, ერგე-კლარჯეთის მოსახლეობა ქმნიდა ლაზების სამეფოს, ხოლო ევრისელები, არგველები და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ქმნიდა იბერიას, ცალკე იდგა რიონის ჭაობები, სადაც ცხოვრობდა „გამლილი წყლის“ ანუ ჭაობის ხალხი („ფაშ“, „სუან“, „ბას“, „მეს“ ხალხი), ეს ჭაობის ხალხები (ე.ი. აფშილები, სვანები და სხვა) სადავო იყო ლაზიკასა და იბერიას შორის VI ს. ერთ პერიოდში.

რიონის ვრცელი ჭაობები იყო მკვდარი რეგიონი, მას ვერ ამჩნევდნენ და არც აღწერდნენ ძველი ავტორები, სწორედ ამ მიზეზის გამო – გაუგალი, უგზო-უკვლო ჭაობებსა და ეკალბარდებით დაბურული მხარე, ვრცელი კერა მაღარიისა და ციებ-ცხელებისა, სადაც მღორედ მიიზღაზნებოდა რიონი, რომელიც ზღვას იძენდა ნელა ერთვოდა - შეუძლებელია ყოფილიყო პროკოფის და სხვების მიერ აღწერილი მჩქეფარე მდინარე ფაზისი.

რიონი, მიუხედავდ იმისა, რომ XX ს.-ში ჭაობების დაშრობის გრანდიოზული სამუშაოებისა, ამჟამადაც მაინც მღორედ ერთვის შავ ზღვას, კერძოდ, ზღვის ღელვის დროს, არა მდინარე შედის ზღვაში, არამედ პირიქით, ზღვა შედის მდინარის კალაპოტში და ის ზღვის წყლის სადინარი ხდება. კარგ ამინდში მდინარისა და ზღვის შეერთება ასეთია – ისინი თითქოსდა ერთმანეთს ენაცვლებიან, ხან მდინარე შედის ზღვაში და ხან ზღვა შემოდის მდინარის კალაპოტში. ამ პროცესს ადგილობრივი მოსახლეობა სავანგებო ტერმინით აღნიშნავს – „ზიპი“ ამ ტერმინით აღინიშნება სინუსოიდური სილის გორაკები მდინარის კალაპოტში, რომელიც წარმოიქმნება სწორედ ამ აღწერილი პროცესის გამო.

მდ. ბოასი – ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, იყო ორი ბოასი: ერთი ერთვოდა ჭოროხს, მეორე კი რიონს. ჩემი აზრით, რადგანაც ძველ ავტორთა დაბეჯითებულ მითითებით ბოასი გამოედინებოდა ჭანეთის მთებიდან (გეორგიკა, 2, გვ. 100). ცხადია, ივულისხმება არა ყვირილა, არამედ ჭოროხის შენაკადი, ანდა ჭოროხი თავის სათავესთან.

საქართველოს კუთხეებსა და ლაზიკეში მრავალი ერთნაირი ტოპონიმი და ჰიდრონიმი იყო. მაგალითად, ევრისწყალი (აფხაზეთში (ბედიასთან) და „ევრეს-სუ ანუ ევრისწყალი ტრაპიზონის მხარეს (ივ. ჯავახიშვილი, 1983, ტ. II, გვ. 123), კლისურა (ცხუმთან) და „კლასური“ (ტრაპიზონისაკენ) (იქვე, გვ. 23). „პიტი“ – „ტრაპიზონთან“, „პიტიუნტი“ ცხუმთან, სებასტოპოლისი, ტრაპიზონის ოლქში და აბაზგიაში. „ზევანა“ („ზევანთა სოფელი“) XI ს.-ში შიდა ქართლში (თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, II, გვ. 33) და „ზიგნა“ ქალღიაში (ტრაპიზონის მხარე), ასევე ზიგინევი (აფხაზეთში),

ზევანი სოფ. კლდეეთთან, ზესტაფონში. ქ. ფაზარი (იგივე ფაზისი), (ძველი ათინა ტრაპიზონთან) (გეორგიკა II, 1965, გვ. 102) და ფაზისი. „ბოასი“ ერქვა ჭოროხს ან მის შენაკადს პროკოფი კესარიელის მიხედვით, ასევე როგორც ზოგიერთი ფიქრობს მღ. ყვირილასაც. ფაზისი ერქვა ჭოროხსაც და ასევე რიონსაც. მაგალითად, პროკოფი კესარიელი ლაზიკას ასე აღწერს – „ლაზიკე ყოველგან, მდინარე ფაზისის როგორც აქეთა, ისე იქეთა მხარეზე გაუვალთა. ქვეყნის ორსავე მხარეს უზარმაზარი კლდეებია რომლებიც იქ ვიწრობებს ქმნიან, ასეთ ვზებს რომაელები „კლისურებს“ უწოდებენ“ (გეორგიკა II, 1965, გვ. 102). მღ. რიონთან დასავლეთ საქართველოს ბარში კლდეები არსადაა, ის არის ჭოროხის სანაპიროებზე, ისტორიულ ლაზიკეში. პროკოფი გარკვევით წერს – „მღ. ბოასი გამოდის ჭანეთის საზღვრის მახლობლად არმენიელთა ადგილებში, რომლებიც ფარანგიონის გარშემო ცხოვრობენ. თავში ის კარგა მანძილზე მარჯვნივ მიმდინარეობს. თხელია ... ვიდრე იმ ადგილამდე, სადაც მარჯვნივ იბერთა საზღვრები არის, ხოლო პირისპირ კავკასიის მთა თავდება, მის შემდეგ რაც ეს მდინარე მიაღწევს იმ ადგილს, სადაც კავკასიისა და იბერიის საზღვრებია, აქ, რადგან მას ბევრი სხვა წყალიც ემატება, ის იზრდება ძალიან და ნაცვლად ბოასისა, ამიერიდან ფაზისად წოდებული, განაგრძობს მდინარეობას ნაოსნობისათვის გამოსადეგი, ვიდრე ევქსინად წოდებულ ზღვამდე, სადაც მისი შესართავია და მის ორივე მხრით ლაზიკე არის“ (გეორგიკა, II, გვ. 100). ჭოროხის შესანიშნავი აღწერაა.

თაზო XXIII

აღანი

„აღანთა ძვეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“

„ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, ეგროსის წილი ქვეყანა აღწევდა მდ. ყუბანამდე („მდინარე მცირისა ხაზარეთისა“), თუმცა ფარნავაზ-ქუჯის მიერ დაარსებულ „ქართლის სამეფოში“ მისი მხოლოდ ერთი ნაწილი შესულა, კერძოდ, ქართლის სამეფოს ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი გავლებულ იქნა მდ. ეგრისწყალზე, რომელზეც მდებარეობდა ქალაქი ბელია.

მაშასადამე, ფარნავაზის დროს ქართლის სამეფოს სახელმწიფო საზღვარი ბელიასთან გადიოდა.

მდინარე ეგრისწყალი ამავე დროს ყოფილა საზღვარი ქართლის სამეფოსა და „საბერძნეთს“ შორის ალექსანდრე მაკედონელის დროიდან (ქ.ც., 1955, I, გვ. 177). ვახტანგ გორგასლის შემდგომ ქართლის სამეფოს საზღვარმა გადაიწია უფრო ჩრდილოეთით და დაიღო მდინარე კლისურაზე (კელასურზე).

მდ. კელასურის იქით, ე.ი. აღმოსავლეთ სანაპიროს მხარეს მდებარე ქვეყანას VIII ს-დან „აფხაზეთი“ ერქვა, ხოლო აქეთ, ე.ი. დასავლეთ სანაპიროს მხარეს - „ქართლის სამეფო“. საზღვარი ბიზანტიასა და ქართლის სამეფოს შორის აქ, რომ ყოფილა ეს ჩანს „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ცნობიდანაც. კერძოდ კი იმპერატორის ბრძანებიდან იმჟამად (VIII ს. დასაწყისში) მის დაქვემდებარებაში მყოფ აფხაზეთის ერისთავისადმი. ქართლის სამეფოს ამ საზღვართან დაკავშირებით კეისარი შემდეგ ბრძანებას აძლევს თავის მოხელეს - აფხაზეთის ერისთავს ლეონ I-ს: „ყოვლადვე საზღვართა ქართლისათა ჩვენგან ქმნილ არს ვნება... ხოლო შენდა მიბრძანებიეს ერისთავა აფხაზეთისა, შენ და შვილთა შენთა და მომავალთა შენთა მიუკუნისამდე. არამედ კეთილად პატივსცემდი მეფეთა და ერთა მაგათ ქართლისათა, და ამიერიდან ნულარამცა ხელგეწიფების ვნებად მათდა და საზღვართა მათთა ეგრისათა“ (ქ.ც. I. გვ.240).

ამ ბრძანებაში ორჯერაა ნახსენები ქართლის სამეფოს საზღვრები, რომელთაც იქამდე ბიზანტიელები ხშირად არღვევდნენ („საზღვართა ქართლისათა ჩვენგან ქმნილ არს ვნება“), ამიერიდან კი, წერს იმპერატორი, ჯეროვნად უნდა სცე პატივი ქართლის მეფეებს და მათი სამეფოს საზღვრებს ეგრისში („ამიერიდან ნულარამცა ხელგეწიფების ვნებად მათდა და საზღვართა მათთა ეგრისათა“), ქართლის სამეფოს საზღვარი ეგრისში, როგორც ითქვა, იმჟამად მდ. კლისურაზე გადიოდა, მაშასადამე ამ საზღვრის დარღვევა აკრძალა კეისარმა.

ბრძანებაში ჩამოთვლილია ის დამსახურებანი, რომელნიც მიუძღოდათ ქართლის მეფეებს ბიზანტიის იმპერიის წინაშე, მიუხედავად ამისა ჩვენ ხშირად ვარღვევდით მათ საზღვრებს, ახლა კი არაბების შემოსევის გამო საჭიროა დავაფასოთ ეს დამსახურებანი და აღარ დავარღვიოთ ქართლის საზღვრები, შენ კი კერძოდ, წერს კეისარი აფხაზეთის ერისთავს, აღარ დაარღვიო ქართლის სამეფოს საზღვარი ეგრისში. ამ ცნობიდანაც ჩანს, რომ ქართლის სამეფოს საზღვარი ეგრისსა და აფხაზეთს შუა მდებარეობდა VIII ს. დასაწყისში.

რომელი ტომი იყო ჰეგემონი VIII ს.-მდე კლისურა-კელასურიდან ვიდრე ყუბანამდე?

იქაური მკვიდრი მოსახლეობა ყოფილა „ეგრისელები“ („ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით,

ეგროსის წილი ქვეყანა აღწევდა მდ. ყუბანამდე, ეგრიელები იყვნენ თვით ეგრიელები, სვანები და აფხაზები, რომელნიც VIII საუკუნიდან გამოჩნდნენ), მაგრამ ქვეყანა ტერიტორიულად შედიოდა საბერძნეთის იმპერიაში (ანუ ბიზანტიაში).

ადგილობრივი მოსახლეობა ბიზანტიელების მიერ იყო დამორჩილებული. ბიზანტიელები მკვიდრი მოსახლეობის აჯანყებათა დასათრგუნად დაპყრობილ ტერიტორიაზე რომელიმე სხვა ტომს გააბატონებდნენ ხოლმე.

შემდეგ დროინდელ აფხაზეთში, როგორც ქართული, ისე ბერძნული წყაროებიდან ჩანს, VI-VII სს.-ში ბიზანტიელებს გაუბატონებიათ ალან მებძოლთა რაზმები. ალანებისა და ბიზანტიელების მეგობრობის შესახებ სპარსელი შაჰებიც მიუთითებდნენ VI საუკუნეში ბიზანტიელებთან მოლაპარაკებების დროს.

ჩრდილო კავკასიაში ხაზარების გაბატონებამდე ალანებს ჰქონდათ ჰეგემონობა თავის ხელში აღებული, მათ შორის შავიზღვისპირეთის მთებშიც, ამიტომაც იმჟამინდელი (ე.ი. VI-VII სს.) ალანია შემდგომ აფხაზეთად სახელდებულ ტერიტორიას უშუალოდ ესაზღვრებოდა.

ბიზანტიელთა მოკავშირე ალანები აფხაზეთის გზით შედიოდნენ დასავლეთ საქართველოში სპარსელებთან საომრად.

ქართული წყაროებიც იმ ტერიტორიას, რომელსაც შემდგომ საკუთრივ აფხაზეთი ეწოდა – ალანიას უწოდებდნენ. ეს იყო კლისურას იქით ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი.

თამარის ისტორიკოსი წერს: – „გიორგი III „ჟამსა ზამთრისასა გარდავიდის ლიხთიმერეთს და მიუწიოს ზღვად პონტოსად და მონადირის ალანთა ქვეყანა, რომელიც არს აფხაზეთი“ („ისტორიანი და აზმანი“, ქ.ც. II, 1959, გვ. 15).

ალანია – გვიან შუა საუკუნეებშიც კი ერქვა აფხაზეთის ერთ ნაწილს.

ჩრდილო კავკასიის, დონის, დუნაისა და დნეპრისპირეთში ალანთა ძალზე მრავალრიცხოვანი მომთაბარე ხალხი ისე იყო გაძლიერებული V-VI საუკუნეებში, რომ ევროპაშიც კი ლაშქრობდნენ.

არაა გასაკვირი, რომ მათ მებძოლებს VI ს.-ში დასავლეთ საქართველოს სიღრმეებში (ბიზანტია-სპარსეთის ომისას ბიზანტიელთა ნებით) ფეხი ჰქონდათ მოკიდებული, ე.ი ციხე-სიმაგრეები და მნიშვნელოვანი პუნქტები ეჭირათ გარკვეული დროით.

ალანთა შემდგომ აქ ხაზართა გავლენა გაძლიერებულა არაბების შემოსევების შემდგომ.

„ალანია“ აფხაზეთში

V-VI სს.-ში ალანთა სახელით ცნობილი მომთაბარე მრავალრიცხოვანი ხალხები თარეშობდნენ ვრცელ ტერიტორიაზე რუსეთისა და აღმოსავლეთ ევროპის სამხრეთით (დუნაიდან დნეპრამდე).

ალანები შედეგობდნენ სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის ტომებისაგან, მისწრაფოდნენ შეჭრილიყვნენ რომის, ბიზანტიის და სპარსეთის ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში და გაეძარცვათ.

ისინი ორი მიმართულებით ლაშქრობდნენ: სამხრეთით კავკასიის ქედის გავლით ისწრაფოდნენ სპარსეთსა და მცირე აზიაში შესაჭრელად, ხოლო დასავლეთით კი უტევდნენ ევროპას. ამიტომაც ჩნდებოდნენ კავკასიის სხვადასხვა ნაწილებში,

V ს.-ში ისინი ცენტრალური კავკასიის გზით საქართველოში შემოიჭრნენ, მაგრამ ვახტანგ გორგასლის ღვაწლით ფეხი ვერ მოიკიდეს.

VI ს.-ში, როცა ქართლის სამეფო დასუსტდა, ისინი ბიზანტიამ, ვითარცა მოკავშირეები

სპარსელთან ომში, დღეს აფხაზეთად ცნობილ მიწა-წყალზე დროებით გააბატონა.

ასეთი თვალსაზრისის გამოთქმის უფლებას იძლევა ის ფაქტი, რომ „ალანია“ დაერქვა აფხაზეთის ერთ მნიშვნელოვან ნაწილს (ძველი ხანიდან XVIII საუკუნის ჩათვლით) და ასევე ბერძნულ წყაროთა ანალიზი.

ვახუშტი ბაგრატიონი წერს ალანიის შესახებ – „ხოლო ალანი არს სუანეთის დასავლით და ბედიის ჩრდილოთ, აქვს აღმოსავლით საზღვარი სვანთა, სამხრით კავკასი ბედი-ოლიშს და ამას შორისი, უდის შუაში სვანეთის მდინარე. მოსავლით და პირუტყვით ვითარცა სვანეთი, არამედ კაცნი კერპნი, უსჯულონი, პირველ იყვნენ ქრისტიანნი და აწ კერპნი და რომელნიმე მაჰმადიანი“ (ქ.ც. IV, 789).

„სვანეთის მდინარეს“ ვახუშტი ჩანს უწოდებს ბზიფისწყალს, რადგანაც სხვაგან წერს – „ამის ბიჭვინთის დასავლით დის კაპეტის მდინარე, დიდი და ჩქარად მდინარე, გამოდის ესე რაჭის მთას, კავკასსა, გამოვალის სვანეთს, ალანს და მას ქვემოთა მოერთვის ზღვასა“ (იქვე, გვ. 785).

მაშასადამე, პროვინცია ალანი, ანუ ალანია მდებარეობდა აფხაზეთში ბედიის ჩრდილოეთიდან ვიდრე ბიჭვინთის ჩრდილოეთამდე, ანუ თითქმის მთელი აფხაზეთის მთიანი ზოლი ეკუთვნოდა სვანეთსა და ალანიას.

საერთოდ, სიტყვა აფხაზეთი ჩვენს ისტორიოგრაფიაში VIII ს.-დან ჩნდება. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ბედია თვითვე იყო სასაზღვრო ქალაქი, რადგანაც მასზე გამავალი მდინარე ეგრისწყალი იყო საზღვარი ქართლის სამეფოსა და საბერძნეთს შორის (ფარნავაზიდან ვახტანგ გორგასლამდე), ჩანს, ამ მდინარე ეგრისწყალის მარჯვენა სანაპირო ქვეყანა იქამდე „ალანიად“ იწოდებოდა, ხოლო მარცხენა კი ქართლად (ეგრისად), ე.ი. მდ. ეგრისწყლის მარჯვენა სანაპიროს ალანია ეწოდებოდა VIII ს.-მდე, ე.ი. იქამდე, სანამ მას აფხაზეთი დაერქმოდა.

ასეთი მოსაზრების გამოთქმის უფლებას იძლევა მემატინანის ასეთი განცხადება – „ალანთა ქვეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“, კერძოდ, მემატინანე წერს – გიორგი III „ჟამსა ზამთრისასა გარდავიდის ლიხთიმერეთს და მიუწიის ზღვად პონტოსად და მოინადირის ალანთა ქუეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“ (ისტორიანი და აზმანი, ქ.ც. II, 1959, გვ. 15).

მაშასადამე, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მდ. ეგრისწყლის იქით მდებარე ქვეყანას პირველი ათასწლეულის რაღაც პერიოდში (უფრო მეტად VI-VII საუკუნეებში), VIII საუკუნემდე ერქვა „ალანია“, ხოლო აფხაზეთა ჰეგემონობის პერიოდში კი მისი სახელი შევიწროვებულა.

ალანია დარქმევია აფხაზეთის მხოლოდ ერთ, თუმცა მნიშვნელოვან ნაწილს – მთიან ტერიტორიას ბედიიდან ვიდრე ბიჭვინთამდე.

სვანეთის უშუალო მეზობელი აფხაზეთის მთიანეთში ალანია ყოფილა სვანეთამდე – „სვანეთი სიგრძით არს რაჭის თხემიდან ალანამდე“ (იქვე, გვ. 787).

მართლაც, ვახუშტის (და სხვა წყაროთა) ცნობით, ცხუმამდე, ანუ სოხუმამდეც კი ვერ აღწევდა ისტორიული აფხაზეთი, რადგანაც ცხუმის იქით „ანაკოფია ალანითურთ“ სხვა ქვეყანა იყო, ხოლო საკუთრივ აფხაზეთი უფრო ჩრდილოეთით (ანაკოფიიდან მდ. ყუბანამდე) მდებარეობდა.

- მემატინანე წერს, რომ აფხაზეთა პირველმა მეფე ლეონმა თავისი სამეფო გაყო რვა საერისთავოდ:
1. დასვა აფხაზეთა (ერისთავი) და მისცა აფხაზეთი, ჯიქეთი, ვიდრე ხაზართა მდინარემდე;
  2. დასვა (ერისთავი) ცხომს და მისცა ეგრის იქითი ანაკოფია ალანითურთ;
  3. დასვა ბედიას და მისცა ეგრისის აღმოსავლით ცხენისწყლამდე და ა.შ.“ (ქ.ც. IV, გვ. 796).

მაშასადამე, ცხუმის საერისთავოში შედიოდა „ანაკოფია-ალანითურთ“, მის მარჯვნივ

მდებარეობდა ბედიის საერისთავო, ხოლო მარცხნივ აფხაზთა საერისთავო.

მეფე ლეონის დაყოფის მიხედვით „ალანია“ მდებარეობდა ბედიიდან ბიჭვინთამდე.

ცხუმის ერისთავი ამავე დროს ანაკოფია-ალანიის ერისთავიც იყო, რადგანაც ამ საერისთავოში მდებარეობდნენ აღნიშნული ერთეულები. ე.ი. ცხუმის საერისთავო აერთიანებდა ანაკოფიისა და ალანიის „ქვეყნებს“, თვითონ ცხუმი კი წყაროს მიხედვით „აფშილეთში“ შედიოდა. მამასადამე, ცხუმის საერისთავოში ალანია-ანაკოფიასთან ერთად აფშილეთიც შედიოდა, ხოლო აფხაზთა საერისთავო, როგორც ითქვა უფრო ჩრდილოეთით იყო.

ვახუშტის ცნობით, ლეონ I-ის დროს „აფხაზთა სამეფოს“ ჯერ კიდევ არ ერქვა ეს სახელი (ე.ი. აფხაზეთი).

ლეონ I-ის გარდაცვალების შემდეგ გამეფდა ლეონ II „აფხაზთა ერისთავი“, მას უნებებია თავისი ვრცელი სამეფოსათვის ეწოდებინა „აფხაზეთი“. ე.ი. იქამდე აფხაზეთი ერქვა ანაკოფია-ცხუმის იქითა ტერიტორიას ვიდრე მდინარე ყუბანამდე. ახლა კი, აფხაზთა ერისთავის გამეფების შემდეგ, აფხაზეთი ეწოდა ვრცელ ქვეყანას ლიხის მთიდან ყუბანამდე. ეს აფხაზთა ერისთავი-ლეონ მეორე, ქართლის მეფეთა მემკვიდრის გურანდუხტის ვაჟი იყო, გურანდუხტს კი ეკუთვნოდა „ეგრისი, არგვეთი, თაკვერი და გურია“.

საერთოდ, ქართული მატიანეების ცნობით, როგორც ითქვა, ასეთი ვითარება იყო: მდინარე ეგრისწყლამდე (შემდეგ კი მდ. კლისურამდე) განფენილი იყო „ქართლის სამეფო“, მდინარე კლისურას (კელასურის) იქით (მარჯვენა) კი „საბერძნეთის“ ანუ ბიზანტიის იმპერიის მიწა-წყალი იყო.

ბიზანტიელებს აქ (ანუ მდ. კელასურიდან ყუბანამდე) ჰყოლიათ თავიანთი ერისთავი ლეონ I, მას უსარგებელია არაბთა შემოსევებისას ბიზანტიის დასუსტებით, ასევე ხაზარებთან ნათესაობით და ხელსაყრელი პოლიტიკური მომენტის შედეგად VIII ს-ის დასაწყისში მოუპოვებია დამოუკიდებლობა ბიზანტიელებისაგან, მას ამავე დროს შეურთავს ქართლის მეფეთა ქალიშვილი გურანდუხტი (ასული მირ მეფისა).

ქართლის მეფე არჩილის (მირის ძმის) გარდაცვალების შემდეგ გურანდუხტს სამეფო ოჯახიდან მზითვის სახით ერგო ე.წ. „საუხუცესო“ მიწა-წყალი.

ეს იყო სამეფო საკუთრება დასავლეთ საქართველოში – „ეგრისი, არგვეთი, სვანეთი, თაკვერი და გურია“ (იქამდე ეს მხარე არჩილს ეკუთვნოდა).

მდიდარი მზითვით შევიდა გურანდუხტი აფხაზთა ერისთავის ოჯახში, როგორც ვთქვით ეს იყო ვრცელი მიწა-წყალი დასავლეთ საქართველოში-შემდეგდროინდელი იმერეთი, სამეგრელო, სვანეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და გურია.

ცხადია შეუღლების შემდეგ, ლეონ I-მა თავისი მეუღლის ამ მზითვზე თავისი უფლებამოსილება განახორციელა. ამის გამო მათი (ე.ი. გურანდუხტისა და ლეონ I-ის) ვაჟი ლეონ II უკვე ვრცელ ქვეყანას ფლობდა ლიხის ქედიდან ყუბანამდე, ამ ქვეყანას მან მალე თავისი საერისთავოს სახელი „აფხაზეთი“ დაარქვა.

როგორც ითქვა, მამის გარდაცვალებამდე ლეონ I-ისა და გურანდუხტის ვაჟი ლევან II ერისთავობდა აფხაზეთს ანუ მამის მიერ დანიშნული იყო აფხაზეთის ერისთავად. „ესე ლეონ, შემდგომად ხოსროვანთ გარდაცვალებისა, გამეფდა და დაიპყრა სრულიად ეგრისი და „ამან უწოდა აფხაზეთი სამეფოსა თვისსა და მოიღო საერისთავოსა თვისისა სახელი ეგრისსა ზედა“ (გვ. 742). ე.ი. იქამდე ყველა ეს ტერიტორია ლიხის მთიდან ყუბანამდე ეგრისად იწოდებოდა, ლეონ II-მ კი მას აფხაზეთი უწოდა.

ქართველ მეფეთა ალანი მეზღვრები

საზართა შემდგომაც ვიდრე მონღოლების შემოსევებამდე ალანია მდებარეობდა აფხაზეთის მეზობლად იმ ტერიტორიაზე, რომელზეც შემდგომ თემურ-ლენგმა ჩაასახლა ადიღე-ჩერქეზები (დასავლეთ იბერიკავკასიაში, სადაც ამჟამად ესენტუკი, კისლოვოდსკი და მათი მეზობელი ქალაქებია), [„პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ თანახმად ადიღე-ჩერქეზები და თურქულენოვანი ხალხები ჩრდილო კავკასიაში ჩაასახლა თემურ ლენგმა (იქამდე ისინი ცხოვრობდნენ არა კავკასიაში, არამედ უფრო ჩრდილო აღმოსავლეთით). შესაბამისად, ჩრდილო კავკასიაში თემურის შემდეგ ჩერქეზები აღმოჩნდნენ აფხაზეთის მეზობლად, იმ ტერიტორიაზე, რომელსაც მონღოლებამდე ალანები ფლობდნენ].

იმის გამო, რომ მონღოლებამდე ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში გაძლიერებული იყო ალანთა ტომი და მათ სახელმწიფოც კი გააჩნდათ აფხაზეთის უშუალო მომიჯნავედ, საქართველოს მეფეები ცდილობდნენ მათთან დამოყვრებას, ირთავდნენ ალან მეფეთა ასულებს.

გიორგი I-ს შეურთავს „ოსთა მეფის ასული“ (პირველი ცოლის შემდეგ). „მის მეორე ცოლს, გიორგი კედრენეს სიტყვით, ალდე რქმევია. გიორგის გარდაცვალების შემდეგ დედა და შვილი ცხოვრობდნენ ციხე ანაკოფიაში... დემეტრე თავის გვირგვინოსან ნახევარძმას (ე.ი. ბაგრატ IV-ს) არ ენდობოდა... ამიტომ წარვიდა... მიმართა ბერძენ მეფესა და წაუტანა თანა ანაკოფია აფხაზთა მეფეთა“ (ივ. ჯავახიშვილი, II, გვ. 140) ე.ი. ალანთა დედოფალმა ალდემ და მისმა შვილმა დემეტრემ ანაკოფია კეისარს გადასცეს 1032 წლისთვის.

ამ ციხის ბერძნებისაგან გასათავისუფლებლად ქართველებმა მრავალი ათეული წელი იბრძოლეს. აქედან ჩანს, რომ ანაკოფია – კავშირშია ალანიასთან, რადგანაც ბიზანტიელთა ლაშქარი აფხაზ მეფეებს მრავალჯერ დაუმარცხებიათ. მხოლოდ გიორგი II-ს (დავით აღმაშენებლის გამეფების წინ) აუღია ანაკოფია – „შემდგომ ამისა მომადლა ღმერთმან მძლავრებისაგან ბერძენთასა წახმულნი ციხენი, წაუხვნა ბერძენთა ანაკოფია, თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა“ (ქ.ც. I, 1955, გვ. 317).

თვითონ ბაგრატ IV-ს ცოლად ჰყავდა „ოსთა მეფეთა ასული ბორენა“, ასევე იმ ეპოქის სხვა მრავალ ქართველ მეფეს, რაც, როგორც ითქვა, ჩრდილო კავკასიაში ალანთა (ოსთა) სამეფოს სიძლიერით იყო განპირობებული.

ალანიის ეპარქია „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მიხედვით

ბიზანტიური (დასავლური) ალანიის მმართველი დინასტია X საუკუნეში მონათლა, ამავე დროს, დაარსდა ალანიის ეპარქია.

ალანიის ეპარქიის დაარსებაში მონაწილეობდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი, ბერძენი მისიონერები – ბერი ექვთიმე (912 წლიდან) და მთავარეპისკოპოსი პეტრე (914-9).

მასში მონაწილეობდნენ აფხაზთა მეფეები კონსტანტინე III და გიორგი II.

ალანიის მიტროპოლიტის სახელით ცნობილ კათედრას კონსტანტინოპოლის კათედრათა შორის 61-ე ადგილი ეჭირა.

ამ მიტროპოლიტის ცენტრი უცნობია. მას არ გააჩნდა თავისი საეპისკოპოსო კათედრები.

თუმცა მას მიწერენ ჯიქეთის ეპარქიას.

რუსი მეცნიერების აზრით, ალანის ეპარქიის კათედრა X-XI საუკუნეებში მღებარეობდა მღ. ზელენჯუკის ხეობაში [სინამდვილეში კი ეს ხეობა ამ დროისათვის სვანებით იყო დასახლებული, ვინოგრადოვის კვლევით ამ ხეობის ეკლესიათა ნაშთების არქიტექტურა ქართულია].

ალანის ეპარქიის კათედრა შემდეგ (1084-1105) გადატანილ იქნა ტრაპეზუნტთან ახლოს ქ. სიტირიუპოლში, რომლის არქიეპისკოპოსი „ალანის მიტროპოლიტი“ ტიტულს ატარებდა.

1204-1261 წლებში ალანის მიტროპოლიტს ადგენდნენ კომენტა იმპერიის დედაქალაქის, ტრაპეზუნტის, იერარქები.

XIII საუკუნიდან კონსტანტინოპოლმა ალანის იურისდიქცია ოფიციალურად გადასცა ტრაპეზუნტს, 1386-1461 წლებში ალანის მიტროპოლიამ ტრაპეზუნტიდან გადაინაცვლა სევასტიაში.

საერთოდ, ალანის ეპარქიის მრევლს XIII-XV საუკუნეებში ძირითადად შეადგენდნენ არა ეთნიკური ალანები, არამედ ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ეთნიკურად ნაირგვარი მოსახლეობა. მხოლოდ პირობითად ერქვა მათ ქვეყანას ალანია, რაც XIII საუკუნემდელი ვითარების ანარეკლს წარმოადგენდა

ΠΘ-ს ცნობით - კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანის ეპარქია არსებობდა X საუკუნიდან XVI საუკუნის ბოლომდე, ჩრდილო კავკასიაში, „ალანის ქვეყნის“ საზღვრებში, მაგრამ ჩრდილო კავკასიის დიდი ნაწილი საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, განსაკუთრებით თემურ ლენგის შემოსევებამდე, როცა იქაური მოსახლეობა ქრისტიანული იყო.

„პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“, რატომღაც, ალანურად მიიჩნევს ქართული კულტურის ზოგიერთ ძეგლსა და ქართულ საეკლესიო არქიტექტურასაც კი.

„პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“ მიერ ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლების ნაწილი მიჩნეულია „ალანურად“, რომელნიც თითქოსდა ქმნიან ე.წ. „ალანური ცენტრალური და აღმოსავლური ძეგლების ჯგუფს“.

ე.წ. ცენტრალურ-აღმოსავლური „ალანური ძეგლები“ სინამდვილეში არის ქართული (მაგ. ტყობა იერდი), რომელიც ΠΘ-მ მიაკუთვნა ალანურს, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ცნობილი ეკლესიას ჰქონდა არა ბერძნული არამედ ქართული წარწერები.

ალანის უმთავრესი (ძირითადი) ნაწილი მღებარეობდა ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში – იალბუზის დასავლეთით, მაგრამ ტერიტორია მღ. ზელენჯუკის ჩათვლით სვანებით იყო დასახლებული და ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

აქაურ ნაეკლესიარებს ადგილობრივი მოსახლეობა „შოანსკიე ცერკვი“-ს (სვანურ ეკლესიებს) უწოდებს, მიუხედავად ამისა ამჟამად მათ სრულიად არამართებულად ალანურად განიხილავენ და ალანის სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში ათავსებენ.

სინამდვილეში ჩრდილო კავკასიის ის ტერიტორია, რომელზეც აღნიშნული სვანური ეკლესიებია სვანებით იყო დასახლებული XIX ს.-შიც კი. როდესაც ე.წ. თავისუფალი სვანეთის საზღვარი აქამდე აღწევდა. შემდეგ ის რუსეთმა მიიტაცა და საბჭოთა ეპოქაში რომელიღაც მთის რესპუბლიკას გადასცეს. ამჟამად კი ეკლესიის ისტორიკოსებმა ეს „შოანსკიე ცერკვი“ (სვანური ეკლესიები) ალანის მიტროპოლიას მიაკუთვნეს.

ალანის ე.წ. დასავლური ძეგლების აბსოლუტური უმრავლესობა თავმოყრილია აფხაზეთის სვანეთისა და საერთოდ სვანეთის მეზობლად, მამისონის და ქლუხორის უღელტეხილის ჩრდილოეთით.

ალანები ჩრდილოკავკასიაში

ალანები ირანულენოვან ხალხად მიიჩნევა, სარმატების მონათესავეებად. პლინიუსის მიხედვით, ერთ-ერთი სარმატული ტომი იყო როკსოლანი (შესაძლოა „მწითური ალანები“).

I საუკუნეში ალანები გამოჩნდნენ სარმატული ტომების (აორსების და სირაკების) განსახლების ადგილზე ჩრდილო კავკასიასა და იქითა სტეპებში. პტოლემეუსი ახსენებს ტომს – „ალანორსებს“ II ს-ში.

I საუკუნეში ჩრდილო შავიზღვისპირეთში, სადაც იქამდე სკვითები და სარმატები ბინადრობდნენ, შეიქმნა ალანების სამხედრო-პოლიტიკური გაერთიანება, რომელიც არბევდა მეზობელ ხალხებს, იბრძოდნენ ევროპასა, აზიასა და აფრიკაშიც კი. ამ მიზნით ისინი იერთებდნენ ანდა იკავშირებდნენ მეზობელ ათეულობით სხვადასხვა ხალხს.

IV ს-ის 70-იან წლებში ალანურ ტომებს უჭირავთ უზარმაზარი ტერიტორია ჩრდილო კასპიისპირეთიდან შავზღვისპირეთამდე.

IV საუკუნეში ალანები ჰუნებმა დაამარცხეს.

დიდი ნაწილი ალანებისა წავიდა დასავლეთ ევროპაში, იბრძოდნენ გალიაში (406) და ესპანეთში (411), იქიდან გამოაძევეს ვესტგოთებმა (429), ალანებმა ჩრდილო აფრიკაში „ვანდალების“ სახელმწიფოს შექმნაში მიიღეს მონაწილეობა.

ჰუნების შემოსევის გამო ალანების მასიური გადაადგილება მოხდა კავკასიის მთებისაკენ.

აქ ისინი შეერივნენ ავტოქტონურ მოსახლეობას, რომელიც იბერიულ-კავკასიურ ოჯახში შედიოდა. ეთნო შერევის ამ ფაქტით ხსნიან რუსი მეცნიერები არაერთგვაროვნებას ალანური ეთნიკური წრისა, და, ამასთანავე, მატერიალური კულტურისა (ПЭ, I, გვ. 442).

ПЭ-ს მიხედვით ალანებს ჩრდილოეთ კავკასიაში ეკავათ დიდი ტერიტორია დაღესტნიდან აზოვის ზღვამდე.

ჩრდილო კავკასიის სტეპებში ჰუნები ხაზარებმა შეცვალეს და ხაზართა შემდეგ ყივჩაღები (ПОЛОВЦИ) მოვიდნენ. ისინი ალანებს ჩრდილოეთიდან ესაზღვრებოდნენ. ალანებს ქართული წყაროები „ოსებს“ („ოვსებს“) უწოდებდნენ, რუსები ასებს (იასებს).

IV-XIII საუკუნეებში ალანები წარმოადგენდნენ მნიშვნელოვან სამხედრო ძალას. იმ დროის დიდი სახელმწიფოები – ბიზანტია, ირანი, არაბთა ხალიფატი და ხაზარეთი ერთმანეთს ექიშპებოდნენ ალანიაში გავლენის მოსაპოვებლად.

IV-XIII საუკუნეებში „ალანური ლაშქარი“ მონაწილეობდა სამხედრო საქმეში ბრიტანეთიდან ჩინეთამდე.

VI საუკუნეში (და VII საუკუნის დასაწყისში) ირან-ბიზანტიის ომის დროს კავკასია გაიყო ამ ორ სახელმწიფოს შორის გავლენის ზონებად.

დასავლეთ ალანია – რომელიც იყო ალანური სახელმწიფოებრიობის და კულტურის ცენტრი, ბიზანტიური გავლენის ქვეშ იყო.

VIII-IX საუკუნეში დასავლეთ, ანუ ბიზანტიურ ალანიაში, ყუბანის ზემოწელზე გადიოდა „აბრეშუმის დიდი გზის“ მონაკვეთი, რაც ალანიას ბიზანტიასთან აკავშირებდა.

რუსი ისტორიკოსების აზრით, ხაზართა კაგანატის დაქცევის შემდეგ ალანიის ეპარქია გავრცელდა აღმოსავლეთით მდინარე თერგამდე, მოიცვა აღმოსავლეთ ალანიის ოლქები.

XIII საუკუნეში მონღოლთა დაპყრობებმა დაამხო დასავლეთ ალანიის სახელმწიფო წარმონაქმნი. XIV-XV საუკუნეში თათარ-მონღოლთა ომების შემდეგ და თემურ ლენგის ბრძოლების შედეგად სრულიად შეიცვალა ეთნოპოლიტიკური რუკა ჩრდილო კავკასიისა. გამოჩნდა ახალი ჩერქეზულ და თურქულენოვანი ხალხები, რომლებიც ესახლებოდნენ გაუკაცრიელებულ ალანიაში, ანუ ჩრდილო კავკასიაში. მათ გამოაძევეს გადარჩენილი ალანები ანდა შეერივნენ მათ. მოიტანეს თავიანთი ჩვევები და რწმენა, ხოლო XVIII საუკუნეში მიიღეს მუსულმანობა.

В XIV-XV вв после военных монголо-татарских экспедиции и опустошительных походов Тамерлана этнополитическая карта Сев. Кавказа кардинально изменилась. Новые адыго-тюркоязычные народы переместились в разоренные районы и вытеснив ..... (ПЭ, I, გვ. 443)

ჩერქეზულენოვანი ხალხები (მათ შორის აფსუათა წინაპრებიც) აფხაზეთის საზღვართან გამოჩნდნენ მხოლოდ თემურ-ლენგის შემდეგ. ვახუშტის ცნობაც ამავე ინფორმაციის შემცველია.

ოქროს ურდოს დამანგრეველმა თემურ-ლენგმა (1336-1405) შემოიყვანა ჩრდილო კავკასიაში ტომები, რომელნიც იქამდე ცხოვრობდნენ კასპიისპირეთ-ყაზახეთში. „სინოტიბეტურ-ენისეური ენის“ მატარებელი ეს ტომები, შეერივნენ ადგილობრივ ჩრდილოკავკასიურ იბერიულ მოსახლეობას და თანდათანობით ჩამოყალიბდნენ ე.წ. „სინოკავკასიურ“ ენების მატარებელ ტომებად.

საფიქრებელია, რომ მკვიდრი ჩრდილოკავკასიელი იბერების (ძველი აფხაზების, სვანების, პირიქითელი რაჭველების (რომელნიც თანამედროვე რაჭის მეზობლად ჩრდილო კავკასიაშიც ცხოვრობდნენ), პირიქითელი ხევსურების, კახეთის მთიულეთის მცხოვრებთა და შემოსული მომთაბარე ტომების (ჩერქეზების, ავარებისა და სხვ.) ურთიერთშერევით ჩამოყალიბდნენ ახალი ხალხები, თავიანთი ახალი ენებით - თანამედროვე ჩერქეზები, ჩეჩნები, ყაბარდოელები და დაღესტნელები და სხვები.

„ნომადთა ალანიის სამიტროპოლიტო კათედრა“

ალანიის მიტროპოლიასთან დაკავშირებით „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში“ გამოთქმული უმართებულო მოსაზრება, თითქოსდა მას გააჩნდა თავისი იურისდიქციის საზღვრები და სამღვდელმთავრო კათედრა, უფრო მეტიც, სრულიად უმართებულოდ თანამედროვე ყაზბეგის რაიონი და საერთოდ ისტორიული დვალეთი თითქოსდა ალანიის სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში შედიოდა. სინამდვილეში ალანია იყო, შეიძლება ითქვას, მხოლოდ პირობითი საეკლესიო ოლქი, რომელსაც არ გააჩნდა თავისი ფიქსირებული იურისდიქციის საზღვრები.

მომთაბარე, ნომადური ცხოვრების მქონე ალანთა ტომს გაქრისტიანებამდე მუდმივი საცხოვრებელი არ გააჩნდა. როგორც ცნობილია, იურისდიქციის საეკლესიო საზღვრები ძირითადად ემთხვეოდა სახელმწიფო ადმინისტრაციულს. აქედან გამომდინარე, იმისათვის, რომ ეკლესიას, ამ შემთხვევაში კი სამიტროპოლიტო ოლქს, ჰქონდეს თავისი იურისდიქციის საზღვრები, ის უნდა მდებარეობდეს რაიმე სახელმწიფოებრივ ერთეულში, რომელსაც ეს ეკლესია აღიარებს და მის ადმინისტრაციულ დაყოფას თავისთვის სასურველად მიიჩნევს. ამ მხრივ ალანთა მდგომარეობა სულ სხვაგვარი იყო. მათ XI-მდე არ გააჩნდათ თავიანთი მუდმივი სახელმწიფო, სხვის, მათი თანაფარდი ერების

სახელმწიფოებს თავს ესხმოდნენ და ანადგურებდნენ, შემდგომ იქ ღროებით ესახლებოდნენ და ეწეოდნენ მათ მიერ დამორჩილებული ქვეყნების მტაცებლურ ექსპლუატაციას. როცა ამოწურავდნენ მის სასიცოცხლო რესურსებს, იცვლიდნენ საცხოვრისს და სხვა ხალხში, ან სხვა ქვეყანაში გადადიოდნენ და იპყრობდნენ. ამიტომაცაა ნათქვამი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ერთ ღოკუმენტში – „ალანიის მიტროპოლიას სრულიად არა აქვს საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა, რადგანაც აქაური ხალხი მომთაბარეობას, ნომადური ცხოვრებას ეწევა“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 259).

პროკოფი კესარიელის და მისი ეპოქის ავტორთა ჩვენებებიდან ჩანს, რომ VI ს-ში დასავლეთ საქართველოს დაპყრობისას ბიზანტიელებს დასახმარებლად ჩრდილო კავკასიიდან მოუწვევიათ ალანები, ისინი დასავლეთ საქართველოს ზოგიერთ რეგიონში გამაგრებულან კიდეც (რისი ანაბეჭდი ტოპონიმიკამ შემოინახა, მაგ. მხარე „ალანია“ აფხაზეთში).

ჩანს, ბიზანტიელებს ალანებისთვის გადაუციათ კიდეც ზოგიერთი ციხე-სიმაგრე და რადგანაც ისინი მომთაბარენი იყვნენ, მალევე ალბათ VII ს-ში დატოვეს კიდეც დასავლეთ საქართველო. პროკოფიდან თითქმის ისე ჩანს, რომ ალანების ხელში მის ღროს იყო დასავლეთ საქართველოს ციხე-სიმაგრეთა ერთი ნაწილი თვით დღევანდელ გურიაში. მათ გვერდით ჩანან ქართული ტომები, რომლებიც ებრძოდნენ ერთდროულად ბიზანტიელებსა და ალანებს, რაც ცხადია, საბოლოოდ ბიზანტიელთა გამარჯვებით დასრულდა VI ს-ში.

VIII ს-ში აფხაზთა სამეფოს დაარსების შემდგომ კი, ალანებმა საერთოდ დატოვეს დასავლეთ საქართველო.

აფხაზთა მეფის გიორგი II-ისადმი კონსტანტინოპოლის პატრიარქის თხოვნა, რომ მას ნომადი ანუ მომთაბარე ალანებში ქრისტიანობის შესანარჩუნებლად გამოეჩინა მზრუნველობა – გაგებული იქნა შესაბამისად.

კერძოდ მიუხედავად კონსტანტინოპოლის საეკლესიო ცენტრის დიდი პატივისცემისა მეფე გიორგიმ, ჩანს, არ დააკმაყოფილა თხოვნა ნიკოლოზ მისტიკოსისა, რადგანაც ალანიის საეპისკოპოსო ცენტრიც კი, არა ჩრდილო კავკასიაში, არამედ ტრაპეზუნტის მახლობლად იქნა დაარსებულ. მტკიცება იმისა, რომ ალანიის კათედრა თითქოსდა ზელენჯუკის ხეობაში მდებარეობდა (რადგანაც იქ მრავალი ეკლესიის ნანგრევი აღმოჩნდა) – მხოლოდ ვარაუდია.

ჩვენი აზრით, პირიქით, აფხაზთა მეფეებმა ყველა ხერხს მიმართეს, რათა კონსტანტინოპოლს აფხაზეთის მახლობლად, ჩრდილო კავკასიაში კათედრა არ დაარსებინა.

საქმე ისაა, რომ ტერიტორია მდ. ყუბანამდე ქართული მხარის მიერ საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიად განიხილებოდა - კერძოდ ეგროსის წილ ქვეყნად.

უფო მუტი - საქართველოს საპატრიარქო თავის იურისდიქციას ყირიმის ნახევარკუნძულამდე ახორციელებდა. ეს ასახულია კიდეც საეკლესიო სამართლის ძეგლში - „ბიჭვინთის იადგარში“.

ამ ძეგლის მიხედვით აფხაზეთის საკათალიკოსო თავის იურისდიქციას „კაფამდე“ ახორციელებდა (კაფა - შემდგომ ფეოლოსიას ერქვა, ყირიმში, ქერჩთან).

უფლებს, რომ მთელი ჩრდილო კავკასია საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციაში შედიოდა ქართული წყაროების ცნობით დაუმტკიცებია VI მსოფლიო საეკლესიო კრებას.

ეს უფლებს, რომ ჩრდილო კავკასია საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციაში შედიოდა-ქართული მხარისათვის რეალობას წარმოადგენდა, ამიტომაც ნიკოლოზ მისტიკოსის თხოვნა მეფე გიორგის მიერ არ იქნა დაკმაყოფილებული, როგორც ითქვა, ეს იქიდან ჩანს, რომ ალანიის ეპისკოპოსების კათედრა არა ჩრდილო კავკასიაში, არამედ ტრაპეზუნტთან იქნა დაარსებული.

მეფე გიორგის უარის გამო კონსტანტინოპოლმა ჩრდილო კავკასიაში ალანიის ეპარქია

იმჟამად ვერ დაარსა, ამიტომაც იძულებული გახდა შორეულ ტრაპეზუნტში დაეარსებინა პირობითი, ასე ვთქვათ ვირტუალური საეკლესიო კათედრა – ალანიის ეპარქიის სახელწოდებით, თავისი მღვდელმთავრითა და შტატით. 1084 წელს ის ტრაპეზუნტის ახლოს იყო. ჩვენი აზრით ის იქამდეც იქ არსებობდა და არა ჩრდილო კავკასიაში.

თანამედროვე ისტორიკოსები უშედეგოდ ეძებენ ჩრდილო კავკასიაში ალანიის ეპარქიის საეკლესიო ცენტრის ადგილსამყოფელს, სინამდვილეში ალანიის მღვდელმთავრები იმთავითვე ტრაპეზუნტთან ერთ-ერთ მონასტერში იხსდნენ, ასე ვთქვათ მოლოდინის რეჟიმში. მათი მოვალეობა იყო როგორმე შეენარჩუნებინათ თავიანთი ვირტუალური კათედრა ხელსაყრელ პოლიტიკურ მომენტამდე.

მათ სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მართალია საუკუნეები ელოდნენ ამ მომენტს მაგრამ ის დადგა - საქართველოს სახელმწიფო დასუსტდა თემურ-ლენგის შემოსევების შემდეგ.

იქამდე, მონღოლ-თათართა მიერ ალანიის სამეფოც დაეცა. ჩრდილო კავკასიის ზღვისპირეთი უკონტროლო ზონად იქცა. მხოლოდ ამის შემდეგ შეძლეს ალანიის მღვდელმთავრებმა ტრაპეზუნტის ოლქიდან აღნიშნულ ზონაში თავიანთი უფლებამოსილების განხორციელება.

ალანიის კათედრას უშუალოდ ალან ხალხთან კავშირი არ ჰქონია. მისი სამწყსო არ ყოფილა ალანი ხალხი. ალანია კონსტანტინოპოლისათვის XIV-XVI სს-ში ერქვა შავიზღვისპირეთს, დაახლოებით ქერჩიდან ტუაფსემდე, რომლის მოუწყობელ პორტებშიც ვაჭრობა იყო გაჩაღებული ჩრდილოკავკასიელი ხალხების საჭიროებისათვის. ამ საუკუნეებში შეიცვალა იქაური მოსახლეობის ეთნოსახე. ჩამოასახლეს ახალი ხალხები - ძირითადად წარმართები და მუსულმანები, მაგრამ მათ სავაჭრო საქონელი ესაჭიროებოდათ. ამ საქონლით კი ქრისტიანი ვაჭრები ვაჭრობდნენ, რომელთაგან აღებული ბაჟის ერთი ნაწილი ტრაპეზუნტთან მდებარე ალანიის სამიტროპოლიტოს სალაროს ავსებდა, რამაც მივიწყებული ალანიის სამიტროპოლიტო წარმოაჩინა ტრაპეზუნტის სხვა კათედრათა შორის. მაგრამ ეს გაბრწყინება დროებითი იყო.

ოსმალთა მიერ ტრაპეზუნტის იმპერიის დამხობამ აიძულა ბოლო ტრაპეზუნტელი მიტროპოლიტები შესულიყვნენ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში და გურიაში გადმოეტანათ თავიანთი კათედრა. ბოლო ალანიის მიტროპოლიტებს გელათში მჯდომი აფხაზთა კათალიკოსები სვამდნენ თავიანთ კათედრებზე. ეს იყო კანონზომიერი აქტი, რადგანაც აფხაზთა საკათალიკოსოს სამწყსოში, როგორც ითქვა კანონიკურად ვრცელი ტერიტორია შედიოდა კაფადან ვიდრე ტრაპეზუნტის ოლქამდე და, ამის გამო, ისტორიულ ალანიას საქართველოს საპატრიარქოს იურისდიქცია მოიცავდა. ერთი სიტყვით ალანიის სამიტროპოლიტოს სამართალმემკვიდრე საქართველოს საპატრიარქოა და არა რუსეთის ეკლესია, როგორც მიიჩნევს „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“.

აღიღე

აღიღე-თურქულენოვანმა ხალხებმა XIV-XVსს-ში თათარ-მონღოლთა სამხედრო ექსპედიციებისა და თემურ ლენგის გამაუკაცრიელებელ ლაშქრობათა შემდგომ დაიჭირეს ალანიის ტერიტორია, მას შემდეგ, რაც იქიდან გააძევეს ანდა შეერივნენ ადგილობრივ მოსახლეობას (ПЭ, I, 2000, გვ. 443).

აღიღეველებს ქართველები უწოდებდნენ ჩერქეზებს (რუსები „კასოგებს“), ამჟამად ცხოვრობენ კრასნოდარის მხარეში. შიდა ეთნიკური ჯგუფებია – აბაძეხები, ბჟედუგები, შაპსუგები, თემირგოელები, ხატუკაველები, ეგერუკაველები, გამხეგები, მახოშეველები და ხაკუაჩები – აღიღეველებს აქვთ 4 დიალექტი, ეჭირათ ტერიტორია ტამანის ნახევარკუნძულიდან

აფხაზეთამდე, აზოვისპირეთამდე და მდ. ყუბანამდე.

თვით სახელწოდება „ადილე“, სავარაუდოდ, ირეკლავს ჯიქების ტომის სახელს – „ა-ჯიქ-ა“ (а-дыге). ა-ძიგე (ადილეველებს აფხაზები „აზიხუ“-ს უწოდებენ). ჯიქები გვხვდებიან სტრაბონის გეოგრაფიაში (XII) და სხვა ბერძენ-ლათინ ავტორებთან.

VI-Xსს ჯიქების სახელი ბიზანტიურ წყაროებში მათი ხსენება გაქრა.

XIII ს-ში ჩნდებიან ჩერქეზები (КОСАГИ), ჩერქეზებსაც ადილე სახელი ეწოდათ.

ჩვენი აზრით, თემურ-ლენგის შემდეგ ჩრდილო კავკასიაში შემოიყვანეს ახალი ტომები ურალ-ციმბირული წარმოშობისა. სინო-ჩინურენოვანი ხალხები ანუ ჩერქეზები (ამ ენათა ჯგუფს განეკუთვნება ჩერქეზულ ადილეური ენები). მათ ქართველმა უწოდა სახელი, იმ ძველი ხალხისა, ანუ ჯიქებისა, რომელიც ადრე აქ, მათ მიერ დაკავებულ ტერიტორიაზე ცხოვრობდა. ეს ახალჩამოსახლებული ჩერქეზები, რადგანაც ჯიქეთში დასახლდნენ, ჯიქებად იწოდნენ, შემდეგ კი ეს სახელი ქართველებისაგან გადაიღეს რუსებმა – „ადიგეს“ ფორმით.

თაზო XXIV

მეფეები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში

„ქართველთა მეფის“ ტიტული

„ქართველთა სამეფოს“ სახელწოდება და „ქართველთა მეფის“ ტიტული დაკავშირებულია ტაოსთან და ბასიან-კარინთან.

მაგალითად, სუმბატ დავითისძის თხზულება „ქართველთა მეფედ“ პირველად ახსენებს ადარნასეს, დავით I-ის ძეს - „ამან ადარნასე აღაშენა ბანა, ხელითა კვირიკე ბანელისათა“ („ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა“, 1990, გვ. 48) ეს მოხდა IX საუკუნის ბოლოს.

ადარნასე I (მეფობდა 888-923) იყო შვილიშვილი ბაგრატ I კურაპალატისა (+876) და, როგორც აღინიშნა, შვილი დავით I-ისა (+881) მას ჰქონდა „ქართველთა მეფის“ წოდება.

ადარნასე I ეკუთვნოდა აშოტ I-ის (786-826) შთამომავალთა ტაოს შტოს (მხოლოდ ამ შტოს ჰქონდა „ქართველთა მეფის“ ტიტულის ტარების უფლება).

აშოტ I-ის შთამომავალთა მეორე, კლარჯეთის შტო ამ ტიტულს არ ატარებდა. ბიზანტიური კარიკ განასხვავებოდა ამ შტოებს და ტაოს შტოს წევრებს უფრო მაღალ ტიტულს „კურაპალატისას“ ანიჭებდა, მაშინ, როცა კლარჯული შტოს ზოგიერთ წევრს „მაგისტროსობით“ აკმაყოფილებდა.

923 წლიდან 958 წლამდე ადარნასე I-ის შვილებს – დავით II-ს, ბაგრატ I-ს, აშოტ II-სა და სუმბატ I-ს მორიგეობით გადაეცათ „ქართველთა მეფის“ ტიტული, ანუ ისინი (ძმები) ჩანს, ასაკის უფროსობის შესაბამისად¹, ერთიმეორის შემდეგ ატარებდნენ ამ ტიტულს. მათ შვილებსაც (შთამომავლობასაც) ჩანს, ასაკით უფროსობის მიხედვით მიენიჭათ უფლება „ქართველთა მეფის“ წოდების ტარებისა.

კერძოდ სუმბატ I-ის შვილი ბაგრატ II რეგვენი 958-994 წლებში იყო „ქართველთა მეფე“, მის შემდეგ კი მათი დიდი ოჯახის (სახლის) შვილი ბაგრატ პირველის ძე დავით III კურაპალატი 994-1001 წლებში იყო „ქართველთა მეფე“.

აქედან ჩანს შემდეგი, „ქართველთა მეფის“ ტიტული გადაეცემოდა არა მამიდან უფროს ძეს, (როგორც მცხეთელ მეფეებს ჰქონდათ ასეთი წესი), არამედ გადაეცემოდა სამეფო სახლის (სამეფო ოჯახის) წევრებს უფროსობის მიხედვით, ეს უფროსობა ალბათ განისაზღვრებოდა ასაკით, ხნოვანებით.

„ქართველთა სამეფო სახლის“ თანაბარუფლებიანი წევრები იყვნენ ადარნასე I-ის შვილები და შვილიშვილები, ე.ი. დავით II, ბაგრატ I, აშოტ II და სუმბატ I, მათი შვილები ბაგრატ II რეგვენი, დავით III კურაპალატი და სხვა ის წევრები ამ სამეფო ოჯახისა, რომელნიც იმჟამად ყველაზე უფროსები იყვნენ ხნოვანებით. როცა მათ შორის რომელიმე გარდაიცვლებოდა „ქართველთა მეფის“ ტიტული სამეფო ოჯახის იმ წევრს გადაეცემოდა, რომელიც ასაკით ყველაზე უფროსი იყო.

ძველი იბერიის სამეფო სახლში ასეთივე წესის არსებობის შესახებ მიუთითებდა სტრაბონი.

ეს წესი ჩანს ასახულია ფარნავაზის ცხოვრებაში, როცა ქუჯი უცხადებს ფარნავაზს, რომ „შენ ხარ შვილი თავთა მათ ქართლისათა, შენ გამართებს უფლობა ჩემი“, ანდა „მე ვარ მონა

¹ მაიორატის კანონის თანახმად (უფროს ვაჟს რომ გადაეცემა სამეფო ხელისუფლება)

შენი“, აქედან ჩანს რომ ქუჯი და ფარნავაზი ერთი სამეფო სახლის წევრები იყვნენ, მაგრამ ამ დროს სახლის უფროსობა ალბათ ასაკის შესაბამისად ფარნავაზს ეკუთვნოდა. რადგანაც ფარნავაზის დაი ქუჯიმ შეირთო, შესაძლოა მართლაც ქუჯი ასაკით ფარნავაზზე უფრო პატარა იყო. ყოველ შემთხვევაში ასეთი წესის არსებობა ტაოს ანუ ქართველთა სამეფოში ცხადია.

როგორც აღინიშნა „ქართველთა მეფობა“ გადაეცა ადარნასე I-ს და შემდეგ მის შვილებს მორიგეობით, კერძოდ ჯერ ქართველთა მეფე გახდა დავით II მაგისტროსი (923-937 წლებში), მის შემდეგ 937-945 წლებში ქართველთა მეფე იყო მისი ძმა ბაგრატ I მაგისტროსი, ამის შემდეგ აშოტ II კურაპალატი 945-954 წლებში, 954-958 წლებში კი სუმბატ I ერისთავთ-ერისთავი, ამ უკანასკნელის ძე ბაგრატ II რეგვენი გახდა ქართველთა მეფე 958-994 წლებში, 994-1001 წლებში კი „ქართველთა მეფე“ იყო დავით III კურაპალატი, რომელიც იყო ბაგრატ II რეგვენის მამის „სახლის“ წევრი, ანუ ბაგრატ II რეგვენის მამის ძმის („ქართველთა მეფის“) ბაგრატ I მაგისტროსის შვილიშვილი.

ბაგრატ II-ის შემდეგ ასაკის მიხედვით ჩანს „ქართველთა მეფობა“ უნდა მიეღო ბაგრატ II-ის ძმათა შვილებს უფროსობის მიხედვით და რადგანაც ადარნასე II გარდაცვლილი იყო, ეს ტიტული და ტახტი ერგო მის ძეს დავით III კურაპალატს. (ძმათა შორის სამეფო ტახტის გადაცემის წესი აღდგენილა შემდეგ მუხრანელ ბაგრატიონთა ოჯახში, მაგალითად გიორგი XI-ის შემდეგ ქართლის ტახტი მის ძმას ერგო, შემდეგ კი სხვა ძმებს. ამ წესის აღდგენას, როგორც ფიქრობენ, ცდილობდა დარეჯან დედოფალი, ერეკლე II-ის მეუღლე, რათა უფროსობის წესით, ძმათა შემდეგ ტახტი მის შვილსაც რეგებოდა).

საინტერესოა, რატომ მიიღო აშოტ I დიდის შთამომავალთაგან მხოლოდ ერთმა შტომ „ქართველთა მეფის“ ტიტული, თანაც ამასთან ერთად, ეს ტიტული, მხოლოდ ტაოს ქვეყნის მფლობელებს ენიჭებოდათ და ეს ტიტული იმავდროულად ტაოს მეფობას ნიშნავდა. საერთოდ „ქართველთა მეფის“ წოდება ტაოსთანაა დაკავშირებული.

აქ შეიძლება გავიხსენოთ, რომ არიან-ქართლი მოიცავდა სწორედ ტაოსა და ბასიანს (ჩვენი კვლევით), არიან-ქართლი კი ქართველთა უძველესი სამეფო ყოფილა. მისი მეფის ძე იყო აზონი, მცხეთაში გამეფებული. მამასადამე VIII-IX სს-ში, ჩანს, ჯერ კიდევ ახსოვდათ, რომ „ქართველთა მეფის“ ტიტული ტაო-ბასიანის ძველთაძველ მფლობელს ჰქონდა.

აშოტ I-ის შთამომავალთა ტაოს შტოს ეს ტიტული უნდა მიეღო ან მცხეთელი ხოსროანი მეფეების მემკვიდრეობით, ანდა სხვა გზით.

ფიქრობენ, რომ ხოსროიანი მეფეები ტაოს არ ფლობდნენ, ამიტომ ეს ტიტული (ქართველთა მეფისა) აშოტის ოჯახში სავარაუდოდ შეიტანა აშოტის ძის ბაგრატ I-ის მეუღლემ სომეხთა მეფის სუმბატ აღმსარებლის ასულმა, მისი მამა სუმბატი ჩანს, „სომეხთა და ქართველთა“ მეფედ იწოდებოდა.

ტაოს „ქართველთა სამეფოს“ წარსული ლეგიტიმურობის შესახებ ჩვენ შესაძლოა ცნობები მოვიძიოთ არმენიის ბაგრატუნთა მეფეების IX-X სს ტიტულატურიდან: -„სომეხთა და ქართველთა მეფე.“ უფრო ადრე მათ ჰქონდათ ტიტული „სომეხთა და ქართველთა ერისთავთ-ერისთავი“.

ცნობილია, რომ გაერთიანებული საქართველოს მეფეებსაც ჰქონდათ მსგავსი ტიტული „აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა, სომეხთა მეფეები, შაჰინშა და შირვანშა“ XII საუკუნედან, მაგრამ არმენიის მეფეებს გაცილებით ადრე, არაბობის დროს ჰქონდათ წოდება „სომეხთა და ქართველთა მეფე“. ეს ტიტული თავისთავად გულისხმობს, რომ მისი მფლობელი აერთიანებდა სომეხებისა და ქართველების ქვეყნებს. სად მდებარეობდა ის „ქართველთა ქვეყანა“, რომელსაც იმჟამად არმენი-

ის მეფე ფლობდა? ცხადია ეს იყო საქართველოს რომელიღაც მხარე.

ჩვენთვის, მაშასადამე, საინტერესოა, ის თუ IX-X სს-ში არმენიის მეფეთა ტიტულატურაში რომელ ტერიტორიაზე მდებარე ადმინისტრაციული ერთეული იგულისხმებოდა „ქართველთა ქვეყნის (სამეფოს)“ ქვეშ.

თუ ვიტყვით, რომ აქ იგულისხმებოდა მცხეთის ქართლის სამეფო, უნდა ითქვას, რომ არაბობის შემდეგ ასეთი სამეფო აღარ არსებობდა, პირიქით, თბილისში ჩამოყალიბდა არაბული საამირო, რომელშიც მცხეთაც მოიაზრებოდა ტერიტორიულად, ასე რომ თანამედროვე შიდა ქართლში IX-X სს-ში სახელმწიფოებრივი ერთეული „ქართველთა სამეფოს“ სახით არ არსებობდა. არაბთა საამიროს დასუსტების შემდეგ შიდა ქართლი „აფხაზეთის“ ნაწილად მოიაზრებოდა. უხტანესთან მცხეთის და თბილისის მიმდებარე ქართლს „აფხაზთა ქვეყანა“ ეწოდება. მას „აფხაზთა“ მეფეები მართავდნენ და არა „ქართველთა“ მეფეები. მაშასადამე არმენიის მეფეთა ტიტულატურაში „ქართველთა მეფე“, არ იგულისხმებოდა შიდა ქართლის მმართველობა.

იქნებ შემდგომი საქართველოს მეფეების ერთ-ერთი ტიტული „ქართველთა მეფე“ გამოგვაღგეს ამ ძიებისას.

ქართველთა სამეფოს, როგორც წესი ამ პერიოდში (X ს.-დან) უწოდებდნენ ტაო-კლარჯეთის სამეფოს, უფრო ზუსტად ტაოს სამეფოს. მას ბაგრატიონი მეფეები მართავდნენ კლარჯეთთან ერთად.

კიდევ ერთხელ, რომ ვთქვათ „ქართველთა სამეფოს“ ქვეშ იგულისხმებოდა ტაო-კლარჯეთის სამეფო, ტაოს სამეფო.

იქნებ არმენიის მეფეთა ტიტულატურაშიც „ქართველთა მეფე“ გულისხმებოდა ტაოს და ასევე მიმდებარე ქართული პროვინციების (ბასინის, კარინის ან ვანანდის) მფლობელობას?

მართლაც არმენიის მეფეების ტიტული „სომეხთა და ქართველთა მეფე“ არ გულისხმობდა შიდა ქართლის ფლობას, რადგანაც ის სადავო ტერიტორია იყო, უფრო ზუსტად, ის შედიოდა თბილისის საამიროში და საამიროს დასუსტების შემდეგ იქცა სადავოდ.

არმენიის მეფეების ტიტული „ქართველთა მეფე“ რეალურ ადმინისტრაციულ ერთეულს გულისხმობს და ეს უნდა ყოფილიყო „ტაო-ბასიანი“.

მართლაც ეს ასე ჩანს არისტაკეს ლასტივერტეციის ნაშრომის მიხედვით. არისტაკეს ლასტივერტეციისთვის „ქართველთა ქვეყანა“, „საქართველო“ მდებარეობდა არა ანისის ჩრდილოეთით, არამედ ანისის დასავლეთით. მისთვის „ქართველთა ქვეყანა“ და „საქართველო“ მოქცეული იყო ბერძენთა და სპარსელთა ქვეყნებს შორის. მიზეზი ამისა იყო ის, რომ მართლაც, ანისის ჩრდილოეთით ტაშირ-ძორაკერტის „სომხური სამეფო“ მდებარეობდა, ხოლო მის მაღლა, როგორც ითქვა თბილისის საამირო, რომელიც ებრჯინებოდა „კავკასიელი მთიელების“ ქვეყნებს.

ჩვენ გვანტერესებს, როგორც ითქვა, IX-X სს-ში რომელ ქვეყანას უწოდებდნენ სომხები „ქართველთა ქვეყანას“, „საქართველოს“ და „ქართველთა სამეფოს“. არისტაკეს ლასტივერტეცი გამჭვირვალედ წერს იმის შესახებ, რომ „ქართველთა“ ქვეყნები მოქცეულნი იყვნენ ანისის დასავლეთით, კარინის (არზრუმის) მხარეს და მასში ტაოსთან ერთად ბასიანიც იგულისხმებოდა.

მაგალითად, ა. ლასტივერტეცი გადმოგვცემს ასეთ ამბავს, გიორგი აფხაზთა მეფემ შეარიგა ანისის მეფის გაგიკის შვილები - „მოვიდა აფხაზთა მეფე გიორგი და მშვილობიანად შეარიგა ისინი. სუმბატს ასაკით უფროსობის გამო გიორგიმ მისცა წილი - ანისის ციხე, მის გარშემო მდებარე გავარებითურთ, ხოლო აშოტს - ქვეყნის შიდა მხარე, რომელიც სპარსეთსა და საქართველოს უყურებდა. სუმბატი დათანხმდა და დაბრუნდა თავის ქალაქში“ (ა. ლასტივერტეცი, ისტორია, 1974, გვ. 44).

ამ ისტორიიდან ჩანს, თუ სად მდებარეობდა იმ ეპოქის სომხებისათვის „საქართველო“.

სუმბატს მიეცა ანისის ქვეყანა, ხოლო მის ძმას - აშოტს, ანისის ქვეყნის სამხრეთით მდებარე არმენიის „შიდა მხარე“, რომელსაც დასავლეთით ესაზღვრებოდა „საქართველო“ („საქართველოს უყურებდა“), ხოლო აღმოსავლეთით კი „სპარსეთი“ („სპარსეთს უყურებდა“). ანუ „საქართველო“ (უფრო ზუსტად „ქართველების ქვეყანა“) შიდა სომხეთის დასავლეთით იყო, იმ შიდა სომხეთისა, რომელსაც ჩრდილოეთით ანისის მხარე ესაზღვრებოდა.

მაშასადამე, არისტაკესის მიერ იგულისხმებოდა, რომ „შიდა სომხეთის“ დასავლეთით მდებარე ბასიანი, ტაო და სხვა მხარეები იყო „საქართველო“. გიორგი I-ის სამფლობელო კი იყო მის ჩრდილოეთით მდებარე „აფხაზეთი“ ანუ ის რასაც ჩვენ ამჟამად ვუწოდებთ „საქართველოს“ არისტაკესისათვის იყო „აფხაზეთი“, ხოლო ბასიანი (და ტაო) მისთვის იყო „საქართველო“.

არისტაკესი მუდამ წერს, რომ ბასიანი - ქართველთა ქვეყანაა, მაგალითად, ბასიანის აღმოსავლეთით მდებარე შირიმნის ბრძოლის შესახებ ა. ლასტივერტეცი გადმოგვცემს ასეთ ამბავს, შირიმნის (სომხურად შლფა) ბრძოლაში ქართველთა დამარცხების შემდეგ, მოხდა ბუნების სასწაული, კერძოდ დაიჭირა ძალზე დიდი ყინვები, ისეთი, რომ ბასილის ჯარი უკუიქცა და მათი ქონება კი ადგილობრივ მოსახლეობას დარჩა. საბოლოოდ ბიზანტიის იმპერატორი „აშკარად მიხვდა, რომ მხოლოდ უფლის ხელს შეუძლია მისთვის ქართველების ქვეყნის გადაცემა, როგორც მეფეთა წიგნში წერია: „ვერ უძლოს ძლიერმან კაცმან, უფალმან უძღურ ყოს მხდომი თვისი“, მეფე დაიდრა ჯარით, განვლო მრავალი ადგილი, წავიდა და მიაღწია თავის ქალაქ კონსტანტინოპოლს. სამი წლის შემდეგ მან დიდი ძღვენით გაგზავნა აფხაზის შვილი, თვითონ კი იგი სასიკვდილო სენმა შეიპყრო“ (ა. ლასტივერტეცი, ისტორია, 1974, გვ. 53).

მაშასადამე, მართალია ბასილი ბულგართმშუსვრელმა დაამარცხა ქართველები ტაო-ბასიანში, მაგრამ მაინც ქართველთა ქვეყანა საბოლოოდ არ მისცა უფალმა, რადგანაც უფლის მიერ მოვლინებული ყინვის გამო ბასიანიდან იძულებით დაბრუნდა კონსტანტინოპოლში და მძევლად წაყვანილი „აფხაზი“ მეფის გიორგი I-ის ძე 3 წლის შემდეგ უკან დააბრუნა.

აქ ჩვენთვის მთავარია თუ რომელი ქვეყანა იყო ქართველთა ქვეყანა არისტაკეს ლასტივერტეცის მიხედვით ესენი იყვნენ – ტაო, ბასიანი და თვითონ შლფას ანუ შირიმნის ქვეყანა, რომელიც აირარატის არშარუნიქის გავარში, არშავირში, არაქსისა და აშურიანის შესართავში მდებარეობდა, ამ არეალში ჯერ კიდევ ცხოვრობდნენ ქართველები, რომელთაც უფალი შეეწიათ ბასილი II-ის კონსტანტინოპოლში უკანდახვევის დროს ყინვის სახით, ამიტომაც წერს არისტაკეს ლასტივერტეცი - ამ ადგილებიდან ყინვის გამო გაქცეული ბასილი მიხვდა, რომ „მხოლოდ უფლის ხელს შეუძლია მისთვის ქართველთა ქვეყნის გადაცემა“ (იქვე, გვ. 53).

მაშასადამე „ქართველთა ქვეყანა“ (ივერთა ქვეყანა) ქალაქ ანისის დასავლეთით მდებარეობდა.

ამიტომაც დაარსა აღნიშნულ ტერიტორიაზე (ანისის დასავლეთით) ბასილი II-ის ძმამ იმპერატორმა კონსტანტინემ ბიზანტიური ადმინისტრაციული ერთეული „იბერიის თემი“.

იბერიის თემში ანისიც კი შეიყვანეს, მართლაც ანისსა და მის გარშემო მრავალი ქართული ეკლესია და ქართული საეპისკოპოსოც არსებობდა, რასაც ჩქმალავდნენ საბჭოთა ისტორიკოსები.

ამ უკანასკნელთა აზრით „პროზელიტურმა ქართულმა ეკლესიამ“ დაიწყო აღნიშნულ ქვეყნებში (ე.ი. ტაო-ბასინ-კარინ-აირარატ-შირაქში) სომხების „გაქართველება“ ქალკელონიტობის მიღებით, სინამდვილეში, ქართულ ეკლესიას ასეთი ქმედების სურვილი არასოდეს ჰქონია, მისი გამარჯვება ემყარებოდა მკვიდრი მოსახლეობის ეთნიკურ ქართულ თვითშეგნებას, მათ ეროვნულ

გამოფხიზლებას არაბთა უღლის გადაგდების შემდეგ.

ისტორიული იბერიის მიწა-წყალზე (გუგარქში, ხორძენსა და პარიადრეში), მცხოვრები ქართველები მართალია, თითქმის ათასი წელი სომხურ-ბიზანტიურ-სპარსულ და არაბულ გარემოში იმყოფებოდნენ, მაგრამ მათ მაინც შეძლეს ეროვნულ-ეთნიკური ვინაობის შენარჩუნება I ათასწლეულში, ამიტომაც შექმნეს კიდევ მალევე „იბერიის თემი“, ადმინისტრაციული ერთეული ბიზანტიის იმპერიაში. არზრუმ-ტაო-ბასიან-ვალ-აშკერტში ქართველობა კიდევ დიდხანს ცხოვრობდა, მათ საბოლოო გამუსულმანებადღე ანუ, XVII-XVIII საუკუნეებამდე (ერთი-ორი ქართველი მღვდელი აქ XIX საუკუნეშიც მოქმედებდა).

ტაო-ბასიანის მფლობელ სომეხ მეფეებს IX-X სს-ში (ამ ტერიტორიაზე ქართველთა ცხოვრების გამო) ასევე ჰქონდათ ტიტული „ქართველთა მეფისა“, ანდა ერქვათ „სომეხთა და ქართველთა ერისთავთ-ერისთავებისა“. იგულისხმებდა სომხეთის სამეფოში შემავალ ქართველებით დასახლებულ ტაო-ბასიან-კარანის ფლობა, ეს ფაქტი სახელდება „ქართველთა მეფის“ ტიტულით.

არმენიაში შემავალი „ქართველთა სამეფოს“ ქვეშ როგორც ითქვა, არ იგულისხმებოდა შიდა ქართლი და მცხეთა, არამედ ტაო და ბასიანი მიმდებარე მხარეებითურთ.

პ. ინგოროყვას კვლევით უფრო ადრე, დაახლოებით VII საუკუნისათვის ტაოს მფლობელს ჰქონია „ქართველთა მთავრის“ ტიტული. მისი სახელი ვაშდენი ყოფილა. მაშასადამე ტაო-ბასიანი „ქართველთა სამთავროდ“ VI-VII საუკუნეებშიც იწოდებოდა, თუმცა არმენიაში იყო მოქცეული, შემდეგ ის „ქართველთა სამეფოდ“ იწოდა კვლავ არმენელი მეფეების მფლობელობის ქვეშ.

შესაძლოა არმენიის მეფე, სუმბატ აღმსარებელმა, რომელიც ალბათ ასევე იწოდებოდა „სომეხთა და ქართველთა მეფედ“, თავის ქალიშვილს მზითვად გაატანა „ქართველთა სამეფო“ (ანუ ტაო-ბასიანი), ეს ქალიშვილი კი შეირთო კლარჯეთში ჩასულმა აშოტ I კურაპალატის ძემ ბაგრატ I-მა, რომელიც 876 წელს გარდაიცვალა. ბაგრატ I-ის ძეებს ეწოდათ „ტაოს შტო“ და ისინი როგორც აღნიშნეთ მის შემდეგ იწოდებოდნენ „ქართველთა მეფეებად“. მაშასადამე, თუ ასეთი მოსაზრება სწორია, ბაგრატ I-ის შთამომავლებს „ქართველთა მეფის“ ტიტული ერგოთ დედისაგან ანუ ბაგრატ I-ის მეუღლისაგან, რომელიც სომეხთა მეფის სუმბატ აღმსარებლის ქალიშვილი იყო. შესაძლოა მან მზითვის სახით ქმრის, ბაგრატ I-ის ოჯახში შეიტანა ტაო-ბასიანის მფლობელობა ტიტულ - „ქართველთა მეფესთან“ ერთად და ეს ტიტული მისმა შვილებმა და შთამომავლებმა დაინარჩუნეს. I ათასწლეულში ეს ჩვეულებრივი მოვლენა იყო.

„სომეხთა და ქართველთა მეფე“

870-880 წლებისათვის „სომხეთშიაც მოიკრიბეს ძალა ადგილობრივმა ერისთავებმა. სხვებზე უფრო ძლიერი იყო ერისთავთ-ერისთავი აშოტ ბაგრატუნი... მას „სომეხთა და ქართველთა ერისთავთ-ერისთავის“ სახელი მიუღია“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტომი II, 1983, გვ. 102).

ივ. ჯავახიშვილის ვარაუდით აშოტ ბაგრატუნმა „სომეხთა და ქართველთა ერისთავთ-ერისთავის“ სახელი ალბათ იმის გამო მიიღო, რომ მას შიდა ქართლში ულაშქრია, სადაც აფხაზთა მეფეს შებრძოლებია და როგორც აღნიშნული ტიტული აფიქრებინებს მეცნიერს, კიდევ გაუძარჯვინა. მაშასადამე შიდა ქართლი მის ხელში გადასულა. როგორც ითქვა ესაა ვარაუდი, რაიმე წყარო ამას არ მიუთითებს. ივ. ჯავახიშვილს როგორც ითქვა მხოლოდ აშოტის „სომეხთა და ქართველთა ერისთავთ-ერისთავის“ ტიტული აფიქრებინებდა ამას.

ჩვენი აზრით, კი „ქართველთა ერისთავთ-ერისთავის“ თუ „ქართველთა მეფის“ ტიტული მიუთითებდა არა შიდა ქართლის არამედ ტაო-ბასიანის მფლობელობას, მართლაც „ქართველთა მეფის“ ტიტული მალევე, შემდგომში ტაოს მფლობელებს ჰქონდათ.

მეორე მაგალითიც გვაქვს, რომელიც ჩვენს მოსაზრებას გარკვეულად აძლიერებს. ეს მაგალითია ტიტული ტაო-ბასიანის მფლობელებისა VI-VII საუკუნეებში. როგორც ითქვა, პ. ინგოროყვა ძველ სომხურ წყაროზე დაყრდნობით მიუთითებს, რომ, ამ მხარეების მფლობელს VI-VII საუკუნეებში „ქართველთა მთავრის“ ანუ „ივერთა მთავრის ტიტული“ ჰქონდა.

მამასადამე, ამ ტიტულის შესაბამისად ტაო-ბასიანის მხარეებში VI-VII საუკუნეებში არსებობდა პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ერთეული „ქართველთა სამთავრო“ (შევადართო, რომ IX-X საუკუნეებში იქვე იყო „ქართველთა სამეფო“).

აღნიშნული „ქართველთა სამთავრო“ არსებობდა ქვეყანაში, რომელსაც ხან „ბიზანტიური არმენია“ ხან კი „პერსარმენია“ ერქვა. VI-VII საუკუნეებში ტაო-ბასიანის უფალს „ქართველთა მთავარი ვაშდენი“ ერქვა. ვაშდენ „ქართველთა მთავარს“ თავის დისწულ ჰამამთან დავა ჰქონია.

ჰამამი ქალდეა-ჭანეთ-ზღვისპირეთის მფლობელი ყოფილა. ვაშდენი კი, როგორც ითქვა, მის ზემოთ, ზეგანზე გადაშლილი და ვრცელი ქვეყნისა, ტაო-ბასიანისა.

მამასადამე, მართალია ეს ქვეყანა VI-VII საუკუნეებში არმენიის ნაწილად ითვლებოდა (იგულისხმება ტაო-ბასიანი), მაგრამ მკვიდრი მოსახლეობის ეთნიკური სახელებების შესაბამისად „ქართველთა სამთავრო“ ერქვა.

„ქართველთა სამთავრო“, ჩანს, IX საუკუნეში სომეხთა მთავრის ანუ ერისთავთ-ერისთავის აშოტის ხელქვეშ მოქცეულა, მამასადამე, შესაბამისად მას მიუღია წოდება „სომეხთა და ქართველთა ერისთავთ-ერისთავისა“ შემდეგ კი წოდება „სომეხთა და ქართველთა მეფისა“ (დაახლოებით IX საუკუნის 70-იან წლებში).

ერთი თაობის შემდეგ „ქართველთა მეფის“ ტიტული მიენიჭა ადარნასე I კურაპალატს, ქართველ ბაგრატიონთა შტოდან, ქართველი აშოტ I დიდი კურაპალატის შვილთაშვილს, ადარნასე ამავე დროს იყო ტაოს ერთპიროვნული მფლობელი, მამასადამე ტაოს მფლობელობა მის მეპატრონეს აძლევდა უფლებას ჰქონოდა ტიტული „ქართველთა მთავარი“ ანდა „ქართველთა მეფე“, ტაოს მფლობელობა მის მეპატრონეს უფლებას აძლევდა „ქართველთა ერისთავთ-ერისთავის“ წოდება ჰქონოდა.

თუ დავუბრუნდებით ქართველ ბაგრატიონებს შეიძლება დაისვას კითხვა, როგორ გახდა ადარნასე I ტაოს მფლობელი?

ტაოს მფლობელობა მას უფლებას აძლევდა, როგორც ითქვა „ქართველთა მეფის“ ტიტული ეტარებინა. იყო თუ არა მისი მამა დავით I ტაოს მფლობელი?

თუ დავით I, რომელიც 881 წელს მოკლეს, არ იყო ტაოს მფლობელი უნდა ვიფიქროთ, რომ მისმა შვილმა ადარნასე I-მა აშოტ სომეხთა მეფის მემკვიდრეებისაგან მიიღო სამართავად ტაოს (ე.ი. „ქართველთა“) ქვეყანა, ხომ არ მიათხოვა აშოტ სომეხთა მეფის მემკვიდრემ თავისი ქალიშვილი ადარნასე I-ს და მზითვეის სახით მიიღო ტაო სიძემ?

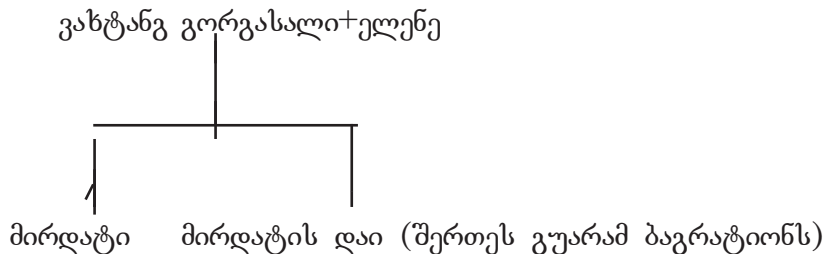
იქნებ სხვა მსგავსი გზით?

ასევე საკითხავია, იყო თუ არა სომეხი ბაგრატიონი აშოტი ვაშდენ „ივერთა მთავრის“ უფლებრივი მემკვიდრე, ვაშდენ ივერთა მთავრის მემკვიდრე იქნებ ქართველი ბაგრატიონები ადარნასე, დავით I და მისი მამა ბაგრატ I იყვნენ?

მირდატის ძენი და ბაბრატონები კლარჯეთში

სიკვდილის წინ ვახტანგ გორგასალიმ თავის მეორე ცოლის ელენეს – კეისრის ასულისაგან შეძენილი შვილების სამყოფელად დაადგინა ქართლის სამეფოს ტერიტორია, მოქცეული ეგრისწყალსა და კლისურას შუა – მისი ანდერძი მომავალ მეფე უფლისწულ დაჩისადმი ასეთი იყო – „საზღვარი აფხაზეთისა, რომელიც მოცემულ არს ეგრისწყალსა და კლისურას შუა, იგი თვით ძმათა შენთა დედისა არს – იგი აქუნდეს მათ“ (ქ.ც. I, გვ. 204).

მართლაც, კეისრის ასულს ტერიტორია კლისურასა და ეგრისწყალს შუა მზითვად მოჰყვა ბიზანტიის კეისრისაგან და ის შეუერთდა ქართლის სამეფოს. ეს ტერიტორია კლისურასა და ეგრისწყალს შუა ერგო საერისთავოდ ელენეს შვილებს. ამ მიწა-წყალს ეწოდა „დასავლეთი ქართლისა“.

ვახტანგის ანდერძის აღსასრულებლად – „ცოლი და ორნი ძენი ვახტანგისანი წარიყვანეს ერისთავთა და დაიპყრეს დასავლეთი ქართლისა“ (ქ.ც. I, გვ. 204), ე.ი. ფაქტობრივად დაეუფლნენ ტერიტორიას ეგრისწყალსა და კლისურას შუა.

ეგრისწყალსა და კლისურას შუა მოქცეულ ტერიტორიას „დასავლეთი ქართლისა“ ეწოდებოდა (ქ.ც. I, გვ. 204). მათი ერისთავები იყვნენ ვახტანგის შვილები ლეონი და მირდატი.

ლეონის გარდაცვალების შემდეგ დაჩი მეფემ გადაწყვიტა ეთხოვა მირდატისათვის, რათა მას გაეცვალა ტერიტორია, ე.ი. მოენაცვლებინა ტერიტორია, კერძოდ, გადაეცვალა თავისი საერისთავო სხვაგან, მართლაც – „დაჩი მეფემან გაუცვალა ქვეყანა და აღიღო მირდატისაგან ეგრის-წყალსა და კლისურას შუა მირდატის დედული საზღვარი საბერძნეთისა და მისცა ნაცვლად ჯავახეთი ტასისკარიდან ვიდრე ზღუამდე სპერისა და ერისთავობდა მუნ“ (ქ.ც. I, გვ. 205). ე.ი. ტერიტორია ეგრის-წყალსა და კლისურას თვით ქართლის მეფე დაჩიმ დაიჭირა, როგორც სამეფო მიწა-წყალი, ხოლო სანაცვლოდ იქაურ ერისთავს მირდატს უფრო სამხრეთით-ტაშისკარიდან ზღვამდე მოქცეული ტერიტორია გადასცა საერისთავოდ.

კლარჯეთში იქამდე ერისთავები იყვნენ არტავაზის შთამომავლები. მათ ახლა დაემატათ ახალი ერისთავები – ვახტანგ მეფის შთამომავლები, მათ „შვილნი მირდატისნი“ ერქვათ.

VI ს-ში „შვილნი დაჩისანი ჰმორჩილებდეს სპარსთა, ხოლო შვილი მირდატისნი დაადგრეს მორჩილებასა ბერძენთასა“ (ქ.ც. I, გვ. 207).

VI ს-ში ქართლის სპარსთაგან დაპყრობის ჟამს – ქართველ მეფეთა სახლის შვილები – „შვილნი ბაკურისნი დარჩეს მთიულეთს კახეთისასა და ნათესავნი მირდატისნი, ვახტანგის ძისანი, რომელნი მთავრობდეს კლარჯეთს და ჯავახეთს, ივინი დარჩეს კლდეთა შინა კლარჯეთისათა“ (ქ.ც. I, გვ. 217).

ამ უმეფობის ჟამს „რა უცალო იქმნეს სპარსნი, მაშინ შეითქვნეს ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი ზემონი და ქვემონი და წარგზავნეს მოციქული წინაშე ბერძენთა მეფისა და ითხოვეს რათა უჩინოს მეფე“ (ქ.ც. I, გვ. 217).

„მაშინ კეისარმა მოსცა მეფედ დისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძნის ცოლისაგან, რომელსა ერქვა გუარამ, რომელი მთავრობდა კლარჯეთს და ჯავახეთს, მოსცა კეისარ-მან კურაპალატობა და წარმოგზავნა მცხეთას“ (ქ.ც. I, გვ. 218).

ბაგრატიონები ვახტანგ გორგასლის ბერძენი მეუღლის შთამომავლების – მირდატისა და მისი დის გენეტიკური და ლეგიტიმური მემკვიდრეები იყვნენ, კერძოდ, მირდატის დის ძე იყო იბერიის ანუ ქართლის სამეფოს პირველი კურაპალატი გუარამ I ბაგრატიონი – „ხოლო ესე გუარამ იყო დედით ზოსროიანი და მამით ბაგრატიონი. ესე ბაგრატიონი შვილის-შვილნი და ნათესავნი არიან ამა გუარამისნი“ (ქ.ც. I, გვ. 218). „ესე გუარამ კურაპალატი დადგა მორჩილებასა ზედა ბერძენთასა“ (ქ.ც. I, გვ. 221).

მემატიანის ცნობით, საზოგადოდ, ვახტანგ გორგასლის ძეებიდან ორი შტო ჩამოყალიბდა – ბაქარიანები და მირდატიანები.

ბაქარიანები მართავდნენ ქვეყანას VI ს-ში, როცა სპარსელებმა ქართლი დაიპყრეს. სპარსეთში არეულობის დაწყებით ისარგებლეს ქართველმა დიდებულებმა და ბიზანტიის კეისარს თხოვეს მათთვის მეფე დაენიშნა.

მართლაც, კეისარმა ქართლის მეფედ დანიშნა „მირდატის დის“ შვილი – გუარამ ბაგრატიონი.

აქ შეუსაბამობა ქრონოლოგიურად ისაა, რომ მირდატი V ს-ში ცხოვრობდა, ხოლო გუარამ კურაპალატი თითქმის ასი წლის შემდეგ. ასე რომ, „მირდატის და“ უშუალოდ გუარამ I კურაპალატის დედა ვერ იქნებოდა.

საფიქრებელია, რომ „მირდატის დაი“ კლარჯეთში შეერთო ადგილობრივმა დიდებულ-მა და ამ ოჯახიდან გამოსული ქალიშვილი შემდგომში შერთეს გუარამ კურაპალატს.

ყოველ შემთხვევაში კლარჯეთიდანაა წარმომავლობით გუარამ კურაპალატი და მისი ოჯახი. მემატიანის ცნობით, კურაპალატი გუარამ II ბაგრატიონი იყო – „ოცდამეცხრამეტე მეფე ქართლისა“.

თუ ლიგან-კლარჯეთი ლაზიკაა, ბერძნული წყაროებით ცნობილია მათი „ბასილევსების“ სახელები – ესენი იყვნენ გუბაზი და წათე. ხოლო ქართული წყაროებით კლარჯეთის ერისთავი იყო არტავაზი.

ამ ადგილობრივი დიდებულების (წათეს, გუბაზის და არტავაზის) ოჯახებიდან უნდა ყოფილიყო გუარამ კურაპალატის დედა, თავისთავად იგულისხმება, რომ ეს ოჯახები თავის დროზე მირდატთან, ვახტანგის ძესთან იყვნენ დამოყვრებულნი. (შეიძლება „მირდატის დის“ წყალობით შევიდა გუბაზისა და წათეს ოჯახში „ბასილევსად“ წოდების ლეგიტიმური უფლება).

შემდეგ კი ამ ოჯახის სიძემ – გუარამმა (შესაძლოა, ასევე „ბასილევსმა“) მიიღო ქართლის მეფის წოდება, თუმცა იმპერატორმა მხოლოდ „კურაპალატობა“ აკმარა. არაბობის დროს კი ეს ოჯახი მცხეთიდან კვლავ კლარჯეთს დაუბრუნდა.

აველი ლაზიკის მეფეების წარმომავლობა ჭანეთ-ტაოს სამეფოდან

ლაზები და ჭანები ზოგჯერ ერთ ტომად, ზოგჯერ კი ერთმანეთის მეზობლებად წარმოდგებიან ბიზანტიელ მწერალთა მიერ, ლაზიკა ჭანეთს მოიცავდა და უფრო ზოგადი ერთეული იყო.

ლაზთა რამდენიმე მეფეა დასახელებული წყაროებში IV-V საუკუნეებისა, თუმცა კი იქვეა ნათქვამი, რომ არსებობდა წინანდელ ლაზთა მეფეთა გენეალოგიური სიები.

ფავსტოს ბიზანტიელის თხზულებიდან შეიძლება გავიგოთ, რომ ლაზთა მეფეების ქვეშ იგულისხმება ჭანთა მეფეები და ჭანეთის სამეფო. ის IV საუკუნეშიც არსებობდა.

ძველი ლაზეთის სამეფო მდებარეობდა არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ისტორიული ქართლის სამეფოს გარეთ და მოიცავდა ჭანეთს, მიმდებარე ზოგიერთ მხარესთან ერთად, ახალი ლაზეთის სამეფო კი კლარჯეთ-ლიგანს მოიცავდა.

ფავსტოსი, კერძოდ, წერს, რომ IV ს-ში სომხეთის მეფეს მიმართა ტაოს მფლობელმა მანუელ მამიკონიანმა შემდეგი სიტყვებით: „ჩვენი წინაპრები ჭენასტანის მეფეები იყვნენ... სისხლისღვრის გამო დავტოვეთ სამშობლო და მოვედით თქვენს კარზე მშვიდობის საძებნელად“, ე.ი. ჭენასტანის მეფეები ტაოს მფლობელები იყვნენ.

პ. ინგოროყვა იმოწმებს ნ. ადონცს, რომ „ჭენასტანი“ არის ჭანეთი, ტაოს გვერდით.

ფავსტოსის ცნობით, ჭანეთის, ანუ ლაზეთის ძველი სამეფო, ჩანს, ერთ პერიოდში იმდენად ძლიერი ყოფილა, რომ მისი მეფეების ღირსება არანაკლები ყოფილა სომეხთა მეფეებისაზე.

ამასთან დაკავშირებით მანუელი სომეხთა მეფის წინაშე ამბობს – „ჩვენ არასოდეს ყოფილვართ თქვენი მსახურნი (ე.ი. ჭანეთის სამეფო დამოუკიდებელი სახელმწიფო იყო), არამედ ვიყავით თქვენი ამხანაგი (ანუ ღირსებით თანასწორი) და იქნებ თქვენზე მეტად სახელოვანნიც“.

ამ ცნობიდან ჩანს, რომ ძველ ლაზეთს, ანუ ჭანეთს IV საუკუნემდე ჰყავდა სახელოვანი სამეფო დინასტია.

ამ დინასტიიდან უნდა ყოფილიყვნენ ლაზთა მეფეები წათე, გუბაზი და სხვები, შემდეგ მათ სამმართველოდ კლარჯეთ-ლიგანიც გადაეცათ (ისტორიული ჭანეთის გარეთ VI ს-ის ლაზიკაში შედიოდა ფაზისის ანუ მდ. ჭოროხის შესართავი და მისი დასავლეთი სანაპირო, აღმოსავლეთის ერთ ნაწილთან ერთად მდინარის სათავეების ჩათვლით).

პ. ინგოროყვა, სომხურ წყაროებზე დაყრდნობით ვარაუდობს, რომ III საუკუნისათვის ჭანეთის სამეფო ჭანეთთან ერთად მოიცავდა ტაოსაც.

III საუკუნეში სამეფო სახლის შიგნით შინაური შფოთის გამო ტაო იქაურმა მმართველმა (ჭანეთის სამეფო ოჯახის ტაოს შტომ) გადასცა სომეხთა სამეფოს, ანუ ტაო დაპყრობის გარეშე შევიდა სომხეთის სამეფოს შემადგენლობაში (პ. ინგოროყვა, გიორგი ბერჩულე, გვ. 490) და ასევე დაპყრობის გარეშე (დაახლოებით 500 წლის შემდეგ) ტაო სომხეთის მეფემ უკან გადასცა საქართველოს - აშოტ I კურაპალატის ძეს ბაგრატ I-ს.

ჭანეთს - ქალდეა/ქართეა/ერქვა, ტაოს კი - „ქართველთა“ სამეფო. მამასადაძე, ორივე ამ ქვეყანას - ჭანეთსა და ტაოს ანუ „ქალდეასა“ და „ქართველთა“ სამეფოს სახელდება - „ქალდეა“-„ქართუ“ ერთი ფუძიდან ამომავალი სიტყვებია, აქედან გამომდინარე ეს ორი ქვეყანა ალბათ ოდესმე ერთ მთლიან სამეფოს შეადგენდა „ქართუ“ სახელის მქონეს (იქნებ ის იყო „არიან-ქართლი“ კოლხეთის სახელით ცნობილი ბერძნულ სამყაროში? მათსახელთა ფუძეებიც /ქართ-კოლ/ ხომ იდენტურები არიან?).

როგორც აღინიშნა, ფავსტოს ბიზანტიელის საისტორიო თხზულებაში მანუელი შემდეგი სიტყვებით მიმართავს სომხეთის მეფეს ვარაზდატს (374-377წწ.) „ჩვენ არასოდეს ვყოფილვართ თქვენი მსახურნი, არამედ ვიყავით თქვენი ამხანაგნი და იქნებ თქვენზე მეტად სახელოვანიც, რადგან ჩვენი წინაპარნი იყვნენ მეფენი ჭენასტანში, მაგრამ ძმათა შორის განხეთქილების გამო მოხდა დიდი სისხლისღვრა, ჩვენ დავტოვეთ სამშობლო და მოვედით აქ მშვიდობის საძებნელად“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 489).

როგორც აღინიშნა, ჭენასტანს, ანუ ჭანეთს თავისი მეფეები ჰყოლია უკვე III ს-ში, რადგანაც მანუელს მეფისათვის მიუმართავს 228-297 წლებში (იქვე, გვ. 490).

ფავსტოს ბიზანტიელის ეს ცნობა ეთანადება სხვა ბერძენ-ბიზანტიელ ავტორთა ცნობებს, რომლებიც ლაზთა, ანუ კოლხთა მეფეებისა და ტომის შესახებ ამბობდნენ: „ისინი ძალზე ამაყები არიან და ქედმაღლობენ კოლხეთის ძველი დიდების გამო“, ფავსტოსის ცნობითაც, ჭანების მეფეთა შთამომავალი არმენიის მეფესთან ამბობს: „ჩვენი დინასტია თქვენზე მეტად სახელოვანიც შეიძლება იყოს“. ეს ორი ცნობა ერთმანეთის იდენტურია და მიუთითებს კოლხეთ-ლაზეთის ძველი სამეფოს შესახებ.

აქედან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ძველი ლაზიკის ანუ ჭანეთის სამეფო დინასტიის ერთი ფრთა, ჩანს შიგა არეულობის გამო იძულებული გამხდარა თავი სომხეთისათვის შეეფარებინა და თავისი სამეფოს ერთი ნაწილის (ტაოს) გადაცემით სომეხთა მხარდაჭერა მოუპოვებია, ხოლო მეორე ფრთას ძველი ლაზეთის (ჭანეთის) სამეფო დინასტიისა ჭანეთის ძირითადი ნაწილი დაუკარგავს V საუკუნეში. ამ დროს ბიზანტიის იმპერატორი მოლაპარაკებია ლაზთა მეფე გუბაზ I-ს და მისთვის სამეფოს ერთი ნაწილი ჩამოურთმევია. ამ დროს საზღვარი პუნქტ ხუფათზე გადაებულა. სანაცვლოდ, VI საუკუნეში იუსტინიანეს დროს ლაზთა მეფეებისათვის მმართველობაში გადაუციათ კლარჯეთ-ლიგანი. ასე ჩამოყალიბებულა „ახალი ლაზიკის“ სამეფო „ძველი ლაზიკის“ სახელოვანი დინასტიის მმართველობით.

ბაგრატიონები ბაიბერდიან კლარჯეთში

ბაგრატიონების საგვარეულო (თავდაპირველი) ციხე-სიმაგრე ყოფილა ბაიბერდი - ისტორიულ სპერში. ნ. აღონცი წერს „ვიციტ, რომ კანტონი სპერი ეკუთვნოდა ბაგრატიდ თავადებს“ (ნ. აღონცი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, 1908, გვ. 122).

ნ. აღონცი ცნობებს იმის შესახებ, რომ სპერი – ბაგრატიონების თავდაპირველი მამული იყო, იღებს ძველი სომხური წყაროებიდან და წყაროდ მიუთითებს „ფაუსტი“, V, 44; სებეოსი, 139.

პონტოს ზღვისპირეთში ჩამოსახლებული ქართველებისათვის ნაბუქოდონოსორს ხორენაცის მიხედვით, უფლად დაუდგენია მიჰრდატის – დარეჰის (დარიოსის) შთამომავლები (მ. ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ. 107). ეს „პონტოსპირეთი“ მოიცავდა ვრცელ მხარეს სინოპიდან დასავლეთსაქართველოს ჩათვლით, ტრაპეზუნტის ოლქს ბაიბურდისა და შემდგომი არზრუმის ჩათვლით. ბაგრატიონთა თავდაპირველი საცხოვრისი, როგორც ითქვა, ბაიბერდი ყოფილა.

ბაიბერდი ჩვენთვის იმითაა საინტერესო, რომ აქ ყოფილა პაიპერტის საეპისკოპოსო, შემავალი ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში. ეს სამიტროპოლიტო კი, ნოტიციების მიხედვით, ლაზიკაში ყოფილა.

აქვე, სპერთან მდებარეობდა ჭანეთის მთიანეთი. მათი საერთო ბერძნული სახელი „ლაზიკა“ ყოფილა, VI ს-ში იუსტინიანემ დაიპყრო ტრაპეზუნტის ჩრდილო შავიზღვისპირეთი და იქ

დააარსა ქალაქი პეტრა. რამაც საფუძველი დაუდო სპარს-რომაელთა ომებს პეტრასათვის.

გ. მელიქიშვილის თანახმად, კოლხეთის ბარში ჩასახლებულა ტრაპეზუნტის სამხრეთ-აღმოსავლეთ მთიანეთის მოსახლეობა - ჭანები (სანები?), ბერძნები მათ, ჩანს, – ლაზებს უწოდებდნენ. მათ ალბათ ბაგრატიონების ცნობილი საგვარეულოს წარმოდგენლებიც წაყვნი (ჭანიკა ბაიბერდთან ახლოს მდებარეობდა). ეს საგვარეულო VI საუკუნეში იბერიაში გამეფდა დროებით, IX საუკუნიდან კი ცნობილია ბაგრატიონ მეფეთა კლარჯულ-არტანუჯული და ტაოური სახლები. საფიქრებელია, რომ ისინი ყველანი გამომდინარეობდნენ სპერიის (ბაიბერდის) ფუძე საგვარეულო სახლიდან.

როგორც ითქვა, „კანტონი სპერი ეკუთვნოდა ბაგრატიდ თავადებს“ (ნ. აღონცი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, 1908, გვ. 122) და ის წყაროდ მიუთითებს „ფაუსტი“, V, 44; სებეოსი, 139.

ბაგრატიონებს თავიანთი ბგარი აღეზული ჰქონდათ დედის მხრიდან

„გადმოვიდა არჩილ ეგრისით და დაჯდა ნაციხარსა ხიდრისასა. მაშინ მოვიდა მისა მთავარი ერთი, რომელი იყო ნათესავისაგან დავით წინასწარმეტყველის, სახელით ადარნასე, ძმისწული ადარნასე ბრმისა, რომლისა მამა მისი მზახებულ იყო ბაგრატიონიანთადვე და ბერძენთა მიერ დადგინებული იყო ერისთავად არეთა სომხითისათა და ტყვეობასა მას ყრუისასა შთასულ იყო იგი შვილთა თანა გუარამ კურაპალატიისათა კლარჯეთს და მუნ დარჩომილ იყო. ითხოვა არჩილისაგან და რქუა „უკუეთუ ინებო და მყო მე ვითარცა მკვიდრი შენი, მომეც ქუეყანა“ და მისცა შულავერი და არტაანი“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, I, გვ. 243)

ე.ი. ადარნასე მთავარი, რომელიც მივიდა მეფე არჩილთან, იყო დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალი მამის მხრიდან, ხოლო დედის მხრიდან ის იყო ბაგრატიონიანი.

თვთონ ამ მთავარს და მის მამასაც ბაგრატიონიანი ქალები ჰყავდათ შერთული, ეს თვალსაზრისი გამომდინარეობს წყაროში ნახმარი სიყვიდან „მზახალი“. „დამზახება“ - ნიშნავს „დამოყვრებას“ (ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი“, 2008, გვ. 102). მძახალი ახლაც ცოლის ნათესავია.

„რომლისა მამა მზახებულ იყო ბაგრატიონიანთადვე“- ნიშნავს, რომ მთავრის მამასაც ბაგრატიონების ქალი ჰყავდა შერთული, ანუ ბაგრატიონები მისი „მზახლები“ – ნათესავები იყვნენ დედისა და ცოლის მხრიდან.

„ბერძენთა მიერ დადგინებულ იყო არეთა სომხითისათა“ ნიშნავს, შემდეგს - არტაანი არჩილის სამეფოში შედიოდა, ხოლო კლარჯეთი „ბერძენთა“ უფლების ქვეშ იყო, დანარჩენი ქვემო მხარეები (ტაო, თორთომი, სპერი და ა.შ.) – იმ მომენტში „სომხეთის არედ“ ითვლებოდა (ჰერაკლე კეისრის წყალობით) სადაც ბიზანტიელთა ნებით მთავრობდა ადარნასე, დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალი. არაბთა შემოსევების შემდეგ ის მორიდებია არაბებს და კლარჯეთში გადასულა, სადაც დარჩენილა საცხოვრებლად. აღმოსავლეთ საქართველოში არჩილ მეფის დაბრუნების შემდეგ კი, მისულა მასთან და მისთვის უთხოვია რათა მიეღო ქვეყნის მკვიდრად და ჩაერიცხა სამეფო ერისთავთა წრეში. არჩილმა შეუსრულა თხოვნა და მისცა სამფლობელოდ არტაანისა და შულავერის პროვინციები. მაშასადამე ადარნასეს უკვე უფლება გააჩნდა სამ ქართულ პროვინციაზე: 1. მისი იმჟამინდელი მამულები ბიზანტიის ხელდებულ კლარჯეთში იყო და 2. ამავე დროს ის იყო ქართლის სამეფოს ერისთავი, 3. ხოლო

მისი ძირითადი ტაო-სპერის მხარეები იყო. ესენია - არტაანი (აქედან „არტანუჯელი ხელმწიფე“? არტაანში ხომ არ შედიოდა არტანუჯი?) – კლარჯეთი („კლარჯელი ხელმწიფე“) და ტაო („ტაოელი ხელმწიფე“) - ბაგრატიონთა მამული ქვეყნები.

შესაძლოა, პირველი ბაგრატიონები იყვნენ ლეგიტიმური მემკვიდრეები ლაზთა ანუ „კლარჯეთი“ „მეფეებისა“ ანუ იმ „ლაზთა მეფეებისა“, რომელთაც ბერძნულ-ბიზანტიური სამეფო კარი ანიჭებდა სამეფო ტიტულებსა და სიგელებს (ამას უნდა მიუთითებდეს პირველი ბაგრატიონი მეფეების ტიტულატურა „კლარჯელი ხელმწიფე“, ასევე, ისინი როგორც ითქვა, იყვნენ „არტანუჯელი“ და „ტაოელი“ ხელმწიფეები) ჩანს ამ „ლეგიტიმური“ უფლებით აღჭურვილ-გამშვენიერებული გუარამ I ბაგრატიონი შევიდა ხოსროინთა სამეფო ოჯახში ვითარცა სიძე, ვახტანგ გორგასლის დროს, ხოლო შემდეგში კი ბაგრატიონებმა არჩილ მეფე-ერისთავის სამეფო სახლის მემკვიდრეობა მიიღეს.

მაშასადამე, ადარნასე მთავარი, თავდაპირველად, დადგენილი იყო „სომხეთის არეთა ერისთავად“ (ჩანს, იგულისხმება არმენიის ქართული მხარეები ტაო-სპერი და ბასიანი), შემდეგ არაბობის გამო გადასულა კლარჯეთში (ბიზანტიელთა ხელდებულ ქვეყანაში).

კლარჯეთის მეზობელი არტაანისა და შულავერის „ქვეყნები“ არჩილის სამეფოში შედიოდა - ისინი გადაეცა ადარნასე ბაგრატიონს არჩილის მიერ.

ბერძნული საკარისკაცო ტიტულები

ბერძნული საკარისკაცო ტიტულები არ ჰქონდათ ფარნავაზიან-ხოსროიან მეფეებს, მაგრამ VI ს-დან ის დამკვიდრდა ქართულ სამეფო კარზე, ამ ტიტულის მქონეთაგან პირველი, იყო კლარჯეთის ერისთავი გუარამ ბაგრატიონი, ვახტანგ გორგასლის სიძე, რომელიც ავიდა სამეფო ტახტზე. მის შემდგომ ეს ტიტულები („კურაპალატი“ და სხვა) ვიდრე XII ს-მდე ჰქონდათ ქართველ მეფე-ერისთავებს.

ჩემი აზრით, ეს ტიტული იქამდე ჰქონდათ ლაზიკის (ე.ი. კლარჯეთის) ბასილევსებს (ერისთავებს) და ქართლში გამეფების შემდეგ ის (ტიტული) შეინარჩუნეს.

შესაძლოა, ასეთი ბიზანტიური ტიტულები აბაზგ ერისთავებსაც ჰქონდათ (ე.ი. VI-VII სს.) და როცა საქართველოს ტახტზე ავიდნენ ძველი ტიტულებიც დაინარჩუნეს).

თაზო XXV

„ენა“

ძველი ქართული ენა - სალაპარაკო ნორმა რეზონანსში

ჩვენამდე მოღწეულ ძველი ქართული მწერლობის ძეგლებში, მიუხედავად მათი წარმომავლობის ყველგან დაცულია ერთი და იგივე ენობრივი ნორმა.

ძველი ქართული მწერლობის ძეგლებში არ იგრძნობა კუთხურობა, მხარეებისთვის ნიშანდობლივი მეტყველების (ენაკავებისა თუ დიალექტების) გავლენა. როგორც ითქვა, რომელ რეგიონშიც უნდა იყონ ისინი დაწერილნი (აფხაზეთში, ეგრისში, სვანეთში, არგვეთში, გურიასა თუ ტაო-კლარჯეთ-კახეთ-ჰერეთში) – ენობრივ-გრამატიკული ნორმა ერთი და იგივეა.

რა იყო ამის მიზეზი?

მიზეზი, ჩანს, იყო ის, რომ IV-X სს-ში (და შემდეგ) ქართული ენა არ იყო დაშლილი დიალექტურ დონეზე, სალიტერატურო ნორმის დაცვა (და, ამიტომაც, მისი შესწავლა) არ იყო საძნელო საქმე კუთხეებში მოღვაწე მწერლებისათვის (ისინი ხომ ძირითადად ბერები იყვნენ, უმეტესი, საფიქრებელია, არცთუ მაინც და მაინც განსწავლული).

ძველი ქართული ენა დიალექტურ დონეზე დაშლილი რომ ყოფილიყო I ათასწლეულში (ან მის მახლობელ ხანაში), ეს უთუოდ აისახებოდა მწერლობაში.

მაგალითად, XX საუკუნეში ჩვენ გვყავდა საგანგებოდ, უმაღლეს სასწავლებლებში განსწავლული მწერლები, მიუხედავად ამისა, ისინი მაინც ამჟღავნებდნენ თავიანთი კუთხეების მეტყველებათათვის დამახასიათებელ ნიშნებს, მაგალითად, გალაკტიონ ტაბიძეს აქვს - „გადიწერა ჩემი ლექსი“ (უნდა იყოს გადაიწერა), ვაჟა-ფშაველა და თვით აკაკი, რომელიც გმობდა ლიტერატურაში კუთხური მეტყველების დანერგვას, თავიანთ შემოქმედებაში ავლენდნენ თავიანთი კუთხეების სალაპარაკო ნორმებს, თუ არას ვიტყვივით ოტია იოსელიანზე, ო. ჩხეიძესა, ე. თათარაიძესა და სხვათა შესახებ. რატომ?

მიზეზი ამისა არის ის, რომ XX საუკუნეში დიალექტურ დონეზე ქართული ენა მკვეთრად იყო დაყოფილი, რამაც სალიტერატურო მწერლობაშიც გაჟონა.

მაგალითი გვიჩვენებს შემდეგს: ასევე რომ ყოფილიყო დაყოფილი ძველი ქართული ენა (ე.ი. ძველი დიალექტები ძალზე განვითარებულნი რომ ყოფილიყვნენ), ჩვენ ამის ასახვას უთუოდ ვპოვებდით ძველ ქართულ ლიტერატურაში, სადაც ამის ნიშან-წყალიც კი არ ჩანს.

მართალია, კ. კეკელიძემ დაამკვიდრა თვალსაზრისი, რომ ჰაემეტობა ანდა ხანმეტობა თითქოსდა დიალექტური ნორმის ასახვა იყო, მაგრამ, საფიქრებელია, რომ ხანმეტობა და ჰაემეტობაც იყო საერთო საზოგადო სალიტერატურო მოვლენა. ე.ი. ხანმეტობის დროს ხანმეტები იყო მთელი ლიტერატურა, ანუ ხანმეტობა მთელი ხალხის სალაპარაკო ენის ნორმა იყო, როცა ხანი შეიცვალა ჰაემეტობა იქცა სალიტერატურო ნორმად, ანუ ის არ იყო რომელიმე კუთხის მოვლენა, არამედ მთელ ქვეყანაში სალაპარაკო ენის ნორმა იყო, ენის განვითარების შედეგი.

მეორე მაგალითი, რასაც პატრიარქი ილია II მიუთითებს ხოლმე, არის ის, რომ ძველი ქართულის ნორმები და ლექსიკა ამჟამადაც დაცულია კუთხეებში, მაგალითად, იმერეთში გავრცელებული სიტყვა „ტყლიპი“- ძველი ქართულია (ელენტა – ახალი ქართული სიტყვაა),

ძველი ქართულის სიტყვები „კვერი, კვეჟო“ – იმერეთში ახლაცაა გავრცელებული (ახალ ქართულშია - ჩაქური), ასევე სიტყვა „კურო“ (ახალი ქართულის ბულა) და სხვა.

ამჟამადაც, როგორც მთის, ისე ბარის კილოების უამრავი გრამატიკული წარმოთქმა და ლექსიკური ერთეული – ძველი ქართულიდანაა დარჩენილი, რაც მიუთითებს, რომ ძველი ქართული ოდესღაც ამ კუთხეების სალაპარაკო ნორმა იყო.

ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობა

ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობის შესახებ ძირითადად არსებობს სამი თვალსაზრისი.

I. აკად. გ. მელიქიშვილის ნაშრომების მიხედვით (რომელიც მკაფიოდ აისახა „საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში“) ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობისათვის ძველი წელთაღრიცხვის XII-VI საუკუნეები იყო შუალედური ხანა, დაახლოებით ეს პერიოდი ემთხვევა კოლხურ კულტურის აყვავების ხანას, ამიტომაც ქართულ-ზანურ ერთობას ასევე კოლხური პერიოდი ეწოდება, იგულისხმება რომ XII-VI სს. კოლხეთის ენა იყო აღნიშნული ქართულ-ზანური.

მხოლოდ ამ პერიოდის დასასრულს შეეხება გ. მაჭავარიანის და თ. გამყრელიძის მიერ „სინანტა სისტემში“ (1984) გადმოცემული თეორია, რომ ქართულ-ზანური ენობრივი ერთობის დაშლა დაიწყო არა ქრისტეშობამდე VI საუკუნეში, არამედ უფრო გვიან „ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების მიჯნაზე“. ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების მიჯნის ქვეშ ცხადია უნდა ვიგულისხმოთ I-II საუკუნეები ქრისტეშობის ეპოქა. ამ დროს ქრისტიანული სარწმუნოების გავრცელებისას, წმ. სახარება წარმართთა შორის ბერძნულად იკითხებოდა და თარგმნის მიერ ზეპირად ითარგმნებოდა. სახარების ზეპირი თარგმანის ენა მთელ ისტორიულ საქართველოს მიწა-წყალზე ერთიდაიგივე ყოფილა, ამის მიზეზი იყო ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობა. ანუ როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში I-III საუკუნეებში იმჟამად მოღვაწე უამრავი მქადაგებელი ქრისტიანობისა და აქა იქ დაფანტული ქრისტიანული თემების მოძღვრები საქართველოს ხალხს თავის ენაზე აცნობდნენ წმიდა წერილს, ეს ენა კი ჯერ კიდევ დაუშლელი ზანურ-ქართული იყო, რაც შემდეგ მალევე საფუძვლად დადებია ძველ ქართულ საეკლესიო-სალიტერატურო ენას, რომელზეც ითარგმნა წმიდა წერილი.

II. მეორე თვალსაზრისი გამოთქვა არქეოლოგმა ო. ჯაფარიძემ, რომლის მიხედვითაც ქართულ-ზანური ერთობა არსებობდა უფრო ადრე თრიალეთური და არა კოლხური კულტურის ხანაში, ქართულ-ზანური ერთობა მისი აზრით თრიალეთური კულტურის დასასრულით უნდა დათარიღდეს (ო. ჯაფარიძე, არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში, 1969, გვ. 232-235).

III. მესამე თვალსაზრისი ეკუთვნის თ. მიქელაძეს. ის კოლხურ კულტურას მეგრულ-ზანურ (ზანურ) ეთნიკურ სამყაროს უკავშირებს. მისი აზრით, ქართულ-ზანურ ერთობის დაშლა არა უგვიანეს ძვ. წ. II ათასწლეულის დამდეგს უნდა მომხდარიყო (იხ. მიქელაძე, ძიებანი კოლხეთისა და სამხრეთ-დასავლეთ შავიზღვისპირეთის უძველესი მოსახლეობის ისტორიიდან, 1974).

(ნ. ხაზარაძე, ძველადმოსავლური და ქართველოლოგიური ძიებანი, 2001 გვ. 416).

მისგან განსხვავებით, ჩემი თვალსაზრისი მთლიანად ეთანხმება აკად. გ. მელიქიშვილის, აკად. თ. გამყრელიძისა და გ. მაჭავარიანის თეორიას, რომელთა მიხედვითაც ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობა არსებობდა ფარნავაზის მიერ ძველი ქართული ერთიანი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების ეპოქაში და ის მხოლოდ მაშინ იწყებდა დიალექტურ დონეზე დაშლას.

უფრო მეტიც, იმ ენობრივი რეფორმების შემდეგ, რომელიც ძველი ქართული საისტორიო წყაროების ცნობით გაატარა მეფე ფარნავაზმა, მოხდა ენობრივი მთლიანობის სახელმწიფოებრივი დაფიქსირება, ზანურ-ქართული გადაიქცა სახელმწიფო და კულტურის ენად, მას ეწოდება „ძველი ქართული ენა“.

ანუ ძველი ქართული ენა იყო ე.წ. ზანურ-ქართული ჯერ კიდევ დაუშლელი ენა. წყაროთა მიხედვით ფარნავაზის სამეფოს ფორმირებაში აქტიურად მონაწილეობდა ეგრისის მოსახლეობა. ზანურ-ქართული ენა, ანუ ჩვენი თვალსაზრისით იგივე ძველი ქართული ენა, გადაიქცა სახელმწიფო სავალდებულო ენად და ამასთანავე ის დაფიქსირდა ვითარცა ერთადერთი ღვთისმსახურების და კულტურის ენა.

ძველი ქართულის პირვანდელი ფორმები ხანმეტური და ჰაემეტური - უფრო ახლოს იდგა ზანურ-ქართულ ენასთან, ვიდრე თანამედროვე ქართველური დიალექტები.

მიგრულ-ლაზური დიალექტი სალიტერატურო ზობადქართული ენის სათავიებთან

არქეოლოგ ვირჯილიო კორბოს მიერ მდ. იორდანის ნაპირზე, ბეთლემის ჩრდილოეთით 1952 წელს აღმოჩენილი მონასტერი წყაროებში იწოდება „ლაზთა მონასტრად“ (ე. მამისთვალიშვილი, ქართველები და ბიბლიური სამყარო, გვ. 85). ეს მონასტერი V საუკუნის 40-იან წლებში აუგია პეტრე იბერის მოძღვარს იოანე ლაზს.

VI საუკუნეში, პროკოფი კესარიელის ცნობით, იუსტინიანეს განუახლებია „ლაზთა მონასტერი იერუსალიმის უდაბნოში“ (გეორგიკა, II, 1965, გვ. 223).

ე. მამისთვალიშვილის მოსაზრებით ამ მონასტერში იოანე ლაზთან ლაზეთიდან წმიდა მიწაზე ჩასული ბერ-მონაზვნები იყრიდნენ თავს (ე. მამისთვალიშვილი, ქართველები და ბიბლიური სამყარო, 1998, გვ. 85).

ლაზთა მონასტერი იმითაა საინტერესო, რომ აქ აღმოჩნდა ქართული დამწერლობის ყველაზე ადრინდელი ძეგლები, ლაზთა მონასტრის ქართული წარწერები არიან დღემდე აღმოჩენილ ქართულ წარწერათა შორის ყველაზე უძველესნი, ისინი ნახევარი საუკუნით წინ უსწრებენ დღემდე ყველაზე ძველად მიჩნეულ ბოლნისის წარწერებს (გ. წერეთელი, უძველესი ქართული წარწერები პალესტინიდან, 1960, გვ. 29).

იერუსალიმის უდაბნოს ლაზთა მონასტერში აღმოჩნდა ოთხი ქართული წარწერა.

ისმის კითხვა, რატომ აღმოჩნდა ლაზთა მონასტერში ქართული წარწერები?

ქართული ენა ისტორიული საქართველოს ყველა კუთხეში (და ლაზეთშიც) ერთადერთი სალიტერატურო, სახელმწიფო, კულტურის, საეკლესიო და ადმინისტრაციის ენას წარმოადგენდა, მაგრამ, რადგანაც XX საუკუნეში გაჩნდა ტენდენცია იმისა, რომ სხვა კულტურის ნაწილად წარმოადგინონ ეგრის-ლაზეთი, საჭიროა ამ კითხვის დასმა.

ამ კითხვის პასუხის ძიებისას ჩვენ შეიძლება გავიხსენოთ ორი კესარიელის, კერძოდ პროკოპი კესარიელისა და გელასი კესარიელის ცნობები ლაზეთის ენისა და ეკლესიის შესახებ.

კერძოდ, მაგალითად, პროკოფი კესარიელის ცნობით ლაზეთის ქვეყნის ცნობილ ქალაქს, რომელსაც ბერძნულად ერქვა „კუტაია“, ლაზურ ენაზე ეწოდებოდა „ქუთათისი“. მაშასადამე,

პროკოფი კესარიელის ცნობით „ქუთათისი“ ლაზური სიტყვაა, ლაზების ენით შესაბამისად ნაწარმოები, მაგრამ ეს სიტყვა თავისი სუფიქსებით არის ძველი ქართული ენის მიხედვით ნაწარმოები, ეს მიუთითებს რომ ქართული სალიტერატურო ენა და ლაზური დიალექტი პროკოფი კესარიელის დროს უაღრესად ძალზე ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან, ძველი ქართული სალიტერატურო ენა კი იგივე საეკლესიო ენაა, რომელზეც ითარგმნა წმიდა წერილი და დაიწყო წირვა-ლოცვა საქართველოში.

ლაზების საეკლესიო ენაც ძველი ქართული უნდა იყოს, რადგანაც გელასი კესარიელის ცნობით იბერებმა და ლაზებმა „ტყვე ქალის“, ანუ წმიდა ნინოს მიერ ერთად მიიღეს ქრისტიანობა.

ე.ი. გელასი კესარიელის ამ ცნობით წმიდა ნინო ლაზების განმანათლებელი იყო, შესაბამისად ის იყო ერთიანი ქართული ეკლესიის დამაარსებელი, ერთი ენითა და საეკლესიო ტრადიციებით.

ჩანს, წმიდა ნინოს დროს ლაზური ჯერ კიდევ არ იყო ბოლომდე გამოყოფილი ფუძე ქართული ენისაგან.

მართალია, ამჟამად მიღებულია თვალსაზრისი, რომ ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობა დაიშალა ქრისტიანობამდე რამდენიმე საუკუნით ადრე, მაგრამ არ უნდა იქნას დავიწყებული გ. მაჭავარიანისა და თ. გამყრელიძის ის თვალსაზრისი, რომელიც მათ გამოთქვეს წიგნში „სოსანტა სისტემა“, რომ ზანურ-ქართული ენობრივი მთლიანობა წელთაღრიცხვის მიჯნაზე ჯერ კიდევ არსებობდა, ანუ ახალი წელთაღრიცხვის დაწყებისას, I-II საუკუნეებში ქრისტიანობის ქადაგებისას მოციქულების მიერ ზანურ-ქართული ენობრივი მთლიანობა ჯერ კიდევ არსებობდა.

III-IV საუკუნეებში წმიდა წერილის ადგილობრივ ენაზე ზეპირად ქადაგების ეპოქაში, ჩანს ყველა ქართული ტომისათვის გამოყენებული იქნა იმაჟამად ყველასათვის გასაგები ჯერ კიდევ ერთიანი ენა - ეს უნდა ყოფილიყო ზანურ-ქართული საერთო ენა, რომელსაც შემდგომში ეწოდა „ძველი ქართული ენა“ და გადაიქცა სალიტერატუროდ.

ზანურ-ქართული საერთო ენა, რომელსაც შემდგომში ეწოდა „ძველი ქართული ენა“ ჩანს, საეკლესიო ოფიციალურ ენად გადაიქცა IV საუკუნეში, როცა ზეპირი სალიტერატურო ენა იქცა დამწერლობის ენად.

წმიდა წერილის ქართული თარგმანების ჩაწერის დროს გამოყენებული იქნა მთელ იმაჟამინდელ ქართულ სამყაროში გავრცელებული ე.წ. „ზანურ-ქართული საერთო ენა“, რომელიც იქამდეც, როგორც აღნიშნული იყო გამოიყენებოდა ზეპირი ქადაგებებისათვის.

ამ მოსაზრებას განამტკიცებს ფაქტები იმისა, რომ V საუკუნის იერუსალიმის ლაზურ მონასტერში აღმოჩნდა არა ლაზური დიალექტით შესრულებული წარწერები, არამედ სალიტერატურო ზოგად ქართულით, ასევე ფაქტი იმისა, რომ იოანე ლაზი V საუკუნის დასაწყისში, ჩვილ პეტრე იბერს წმიდა წერილს ასწავლიდა ქართული ენით.

წმიდა პეტრე იბერიის ცხოვრების მიხედვით 411 წელს დაბადებული პეტრე იბერი მძევლის სახით წაიყვანეს კონსტანტინოპოლის საიმპერატორო კარზე 423 წელს სულ 12 წლის ასაკისა. ამ დროისათვის მას იოანე ლაზის დახმარებით უკვე ზეპირად ჰქონდა შესწავლილი წმიდა წერილი ქართულ ენაზე.

მისი ცხოვრების აღმწერის ცნობით ბერძნული ენა და მწერლობა პეტრე იბერს შეუსწავლია კონსტანტინოპოლში, ხოლო შემდეგ იერუსალიმში შეუსწავლია ასურული ენა და მწერლობა. აქედან ჩანს, რომ პეტრე იბერს სამშობლოში წმიდა წერილი შესწავლილი ჰქონდა არა ბერძნულ

და ასურულ ენებზე, არამედ სხვა ენაზე, რომელი უნდა ყოფილიყო ეს ენა თუ არა ქართული? ლაზთა მონასტერში აღმოჩენილი ქართული წარწერები განამტკიცებს ამ მოსაზრებას.

მამასადაძმე, იოანე ლაზი, როგორც მემატთანე წერს, 3 წლის ასაკიდან პეტრე იბერს ასწავლიდა ქართული ენით.

აქ ჩვენ შეიძლება დავსვათ კიდევ ერთი კითხვა, უფლისწულის აღსაზრდელად იბერიის სამეფო კარზე ლაზეთიდან მიიწვევდნენ თუ არა ისეთ მოძღვარს, რომელმაც საუკეთესოდ არ იცოდა ქართული ენა?

ამის მიზეზი, როგორც ითქვა, იყო ის, რომ ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობა I-V საუკუნეებში ჯერ კიდევ შენარჩუნებული იყო. იმაქმად ლაზური და ვთქვათ ქართლ-კახური ძალზე ახლო დიალექტებს წარმოადგენდნენ ერთმანეთის მიმართ, მამასადაძმე მეგრულ-ლაზური ისევე იდგა ზოგადქართული საეკლესიო-სალიტერატურო ენის სათავეებთან, როგორც სხვა კითხვათა დიალექტები. ამ კითხვის ერთადერთი პასუხი უნდა იყოს ის, რომ ჩანს ქართული ენა უფრო სწორად ქართული სალიტერატურო-საეკლესიო ენა არ წარმოადგენდა ქართლ-კახეთის მოსახლეობის დიალექტზე აღმოცენებულ ენას, როგორც ახლა წერენ, არამედ ზოგადქართულ საერთო-საეკლესიო ენას, რომელიც ლაზეთშიც ისევე გასაგები იყო, როგორც ვთქვათ კახეთში.

როგორც ითქვა, ამ მოსაზრების გამოთქმის უფლებას იძლევა შემდეგი ფაქტები:

1) იერუსალიმის ლაზთა მონასტერში აღმოჩენილი უძველესი IV-V საუკუნეების ქართული წარწერები, ყველაზე პირველნი ქართულ წარწერათა შორის.

2) გელასი კესარიელის ცნობა, რომ „ტყვე ქალმა“ ანუ წმიდა ნინომ მოაქცია „ლაზები და იბერები“, ე. ი. ლაზების გამაქრისტიანებელი იყო წმიდა ნინო, ზოგადქართული ეკლესიის დამაარსებელი, ამის ასახვა იყო ის, რომ ძველი საქართველოს ყველა კუთხეში, მათ შორის სვანეთსა, აფხაზეთსა თუ სამეგრელოში, ისევე როგორც აღმოსავლეთ საქართველოში არსებობდა ერთი საეკლესიო, ანუ წირვა-ლოცვის ენა, რომელზეც ითარგმნა წმიდა წერილი.

3) ერთადერთი ლაზური სიტყვა რომელიც შემონახულია ბერძნულ წყაროებში „ქუთათისი“, პროკოფი კესარიელის ცნობით ლაზური ენის შესაბამისად იყო ნაწარმოები, სინამდვილეში ის ზოგადქართული სიტყვაა. რაც საფუძველს იძლევა მოსაზრებისა, რომ ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობა ჯერ კიდევ არ იყო დაშლილი VI საუკუნეში. ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობის გამო იყვნენ ქართულენოვანი ეგრის-ლაზეთიდან გამოსული საეკლესიო მოღვაწეები და დიდი მამები - იოანე ლაზი და იოანე მინჩხი, სხვანი, ათეულობით და ათასობით მამა შემოქმედნი ზოგად ქართული კულტურისა.

ქართული კულტურის მკვლევართა მიერ ფაქტიურად დღემდე მივიწყებულია უდიდესი და გასაოცარი ღვაწლის წმიდა წერილის პირველი ქართველი მთარგმნელებისა ანუ IV-V საუკუნეების მოღვაწეებისა, რომელნიც იდგნენ ქართული სასულიერო მწერლობის სათავეებთან. მათი ღვაწლი ერთგვარად გადაჩრდილა X-XI საუკუნეების მთარგმნელთა დიდმა მუშაობამ. უნდა ითქვას, რომ თვითონ X-XI საუკუნეების დიდი მთარგმნელები - გიორგი მთაწმინდელი, ეფრემ მცირე და სხვები ძალზე აფასებდნენ პირველმთარგმნელთა ნამუშავეს.

ბოლო 1500 წლის განმავლობაში ანუ V-XX საუკუნეებში ქართულ ეკლესიაში გამოყენებული ტექსტები შემუშავებულია ანუ თარგმნილია „პირველითგანვე“ ანუ IV-V საუკუნეებში, ისინი თითქმის უცვლელად მოვიდნენ დღემდე და გამოყენებულნი არიან საეკლესიო საჭიროებისათვის.

ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელებმა ხელახლა კი არ თარგმნეს წმიდა წერილი, არამედ

პირველმთარგმნელთა ტექსტები შეადარეს და დაუახლოვეს X-XI საუკუნეებში ბიზანტიის ეკლესიაში გამოყენებულ ბერძნულ რედაქციებს.

IV-V სს. პირველმთარგმნელთა დიდი პლეადის წევრები უნდა ყოფილიყვნენ იოანე ლაზი, მოძღვარი პეტრე იბერიისა, თვითონ პეტრე იბერი, თითქმის მათი თანამედროვე, იბერიის სამეფო კარზე მოღვაწე პირები და ჩანს იერუსალიმში, პეტრეს გარემოს წევრები.

სომეხთა წმიდა წერილის თარგმნა მათ ეპოქაში დაიწყო IV საუკუნის ბოლოსა და V საუკუნის დასაწყისში. მიიჩნევა, რომ მესროპ მაშტოცმა სომხური ანბანი 405 წელს შექმნა. დაახლოებით ამავე დროს ალბათ უკვე ინტენსიურად მუშაობდნენ წმიდა წერილის ქართულად გადმოსაღებად.

პირველმთარგმნელთა დიდი პლეადის წევრი ანდა შეიძლება მეთაურიც იყო იოანე ლაზი, უნდა ვიფიქროთ, რომ მის მონასტერში იერუსალიმში აღმოჩენილი წარწერები ამას ადასტურებს - ისინი შეიძლება მართლაც პირველი იყვნენ ქართულ საეკლესიო წარწერათა შორის.

ლაზთა მონასტრის სატრაპეზოს იატაკის მოზაიკურ წარწერაში ნახსენები პირები, საფიქრებელია, წმიდა წერილის ქართველი მთარგმნელები იყვნენ, მისი ტექსტი ასეთია: „შეწევნითა ქრისტესითა და მეოხებითა წმიდისა თევდორესითა შეიწყალენ ანტონი, აბაი და იოსია, მომსხმელი ამის სეფისაი და დედ-მამაი იოსიაისი, ამენ“.

მიიჩნევა, რომ მონასტერი აშენებული ყოფილა წმიდა თევდორეს სახელზე, წინამძღვარი ყოფილა ანტონი, მოზაიკა კი დაუმზადებია (მოუსხამს) იოსიას (ე. მამისთვალისშვილი, ქართველები და ბიბლიური სამყარო, 1998, გვ. 86).

ჩვენი აზრით, რომელიც აღრევე გამოვთქვით (იხ. მიტროპოლიტი ანანია „იოანე ლაზი“, „პეტრე იბერი მართლმადიდებელი ეპისკოპოსი“) აქ მოხსენებული პირები ანტონი, აბაი და იოსია უნდა ყოფილიყვნენ წმიდა წერილის ქართველი პირველმთარგმნელები, პეტრე იბერიის სამეფო კარის მოღვაწეებთან ერთად.

ასეთი ვარაუდის გამოთქმის უფლებას იძლევა ის, რომ ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში ამ წარწერის აღმოჩენამდე პირველმთარგმნელების სახელებს თითქმის ამავე თანმიმდევრობით გადმოცემდნენ, ოღონდ მათ უმატებდნენ „დავითის“ სახელს. ხოლო ბაკურ მეფის კარზე ქართული ანბანის შექმნისათვის და სალიტერატურო-საეკლესიო ენის შემუშავებისათვის გაწეულ ღვაწლს აღწერდნენ მოვსეს ხორენცი და სხვა სომეხი ავტორები IV-V საუკუნეებისა.

ანტონი და აბაი სხვადასხვა პირები უნდა ყოფილიყვნენ.

არა ანტონ აბატი, არამედ ანტონი და აბაი.

ძველქართული სახელი აბაი საქართველოში ცნობილი იყო, მისგანაა გვარი აბაიშვილი. იოსია კი უნდა ყოფილიყო არა მოზაიკის მომსხმელი ხელოსანი, არამედ ქტიტორი, რომლის საფასითაც (თანხითაც) მოისხა იატაკი.

საერთოდ, ხელოსნების სახელებს ძველ ტექსტებში ადვილს არ უთმობდნენ, მითუმეტეს ასეთ გამოჩენილ ადვილას. ხოლო ქტიტორების მოხსენიება, მითუმეტეს თუ ისინი ცნობილი ადამიანები იყვნენ - მიღებული წესი იყო.

მაშასადამე, ჩვენ უნდა ვიფიქროთ, რომ ბაკურ მეფის კარზე IV ს-ის ბოლოდანვე გაჩაღებული იყო მთარგმნელობითი მუშაობა. ამ საქმისათვის სამეფო კარზე უნდა მიეწვიათ იოანე ლაზი, ხოლო როცა უფლისწული დაიბადა - ის (იოანე ლაზი), როგორც ამ საქმის – ახლადფეხადგმული ქართული ლიტერატურის სპეციალისტი - დაინიშნა მის აღმზრდელად.

მართლაც, 411 წლისათვის - ქართული საეკლესიო ლიტერატურა სულ ახალი ჩამოყალიბებული უნდა ყოფილიყო (411 წელს, როგორც ითქვა დაიბადა პეტრე იბერი). ძველ სომხურ წყაროებში, როგორც ითქვა, შემონახულია ცნობები, რომ ქართული საეკლესიო ანბანის და ქართული საეკლესიო ენის ჩამოყალიბებისათვის მუშაობა მიმდინარეობდა IV ს-ის ბოლოსა და V ს-ის დასაწყისში ქართლის სამეფო კარზე.

ბაკური - პეტრეს პაპა დედის მხრიდან, ასევე ბუზმარიოსი ბუზ-მიჰრი მამის მხრიდან ივერიის მეფეები იყვნენ სწორედ ამ დროს, მათ უთუოდ ღვაწლი მიუძღვით ქართული წმიდა წერილის თარგმნის საქმეში, ჩემი ფიქრით ამიტომაც არიან ისინი მოხსენებულნი ლაზთა მონასტერში სხვა პირველმთარგმნელთა მსგავსად.

პეტრეს მამა - ბუზმარიოსი ცხადია, ამ საქმის ხელისშემწყობი იქნებოდა, დედა - ბაკურდუხტთან ერთად (ბუზმარიოსი - ჩანს ძველ საქართველოში ცნობილი სახელი იყო, ადიგენის რაიონის სოფელ უდეში დაფიქსირებულია ტოპონიმი „ბუზმარეთი“, პეტრეს სახელი კი მარუანი ყოფილა სიყმაწვილეში, სახელ მარუანისგან შეიძლება იყო ნაწარმოები გვარი - მარუაშვილი, საერთოდ კი სახელი მარუანი იგივე მირიანი უნდა იყოს - იბერიის სამეფო კარზე ცნობილი სახელი).

ასე, რომ „ლაზთა მონასტერში“ ჩვენ უნდა გვქონდეს პირველქართველ მთარგმნელთა სახელების ჩამონათვალი. მათი მოხსენება ამ მონასტერში საჭიროდ მიუჩნევიათ, რადგანაც მათი პლეადის წევრი უნდა ყოფილიყო მონასტრის დამაარსებელი იოანე ლაზი. მათი ღვაწლით გიორგი მთაწმინდელისა და გიორგი მცირეს სიტყვით - „პირველთაგანვე გვქონდეს წერილნიცა და სარწმუნოებაი ჭეშმარიტი და მართალი“.

წმიდა წერილის ქართული პირველმთარგმანები ჭეშმარიტი და მართალი ყოფილა, ამიტომაც X-XI სს-ის „მთარგმნელ-რედაქტორებს“ ისინი არ შეუცვლიათ. ამ ტექსტებმა დღემდე უცვლელად მოაღწიეს და საეკლესიო მსახურებაში გამოიყენებიან.

კ. დანელიამ, გამოჩენილმა ენათმეცნიერმა, გამოწვლილვით შეისწავლა XI ს. დასაწყისში „თარგმნილი“ ტექსტები და მივიდა დასკვნამდე, რომ სინამდვილეში XI ს-ში ხელახლა კი არ ითარგმნა ბერძნულიდან ქართულ ენაზე წმიდა წერილი და სხვა საეკლესიო ტექსტები, არამედ მოხდა ძველი, უკვე არსებული ქართული თარგმანების (ტექსტების) შედარება-რედაქტირება იმჟამინდელ ბერძნულ რედაქციებთან და ამის შედეგად მიღებულ იქნა ეკლესიისათვის „კანონიკური“ ტექსტები. მაშასადამე ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელები, მათი ეპოქის წმიდა მამები იყვნენ არა მთარგმნელები ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით, არამედ მხოლოდ რედაქტორები. „ამ ფაქტს მხოლოდ დანახვა უნდა“ - წერდა ამ ფაქტში აბსოლუტურად დარწმუნებული კ. დანელია, რადგანაც მან ეს ტექსტები, როგორც ითქვა ენათმეცნიერულად გამოწვლილვით შეისწავლა.

აღსანიშნავია, რომ გიორგი მთაწმინდელი თავის ანდერძში სწორედ ამ ფაქტს აღნიშნავს, რომ ის იყო არა „ახლად მთარგმნილი“ წმიდა წერილისა, არამედ მხოლოდ „შემმოწმებელი“ ანუ რედაქტორი რომელიც „აწამებდა“, ადარებდა ერთმანეთს უკვე არსებულ ძველ ქართულ ტექსტებსა და იმდროინდელ ბერძნულ რედაქციებს.

ერთმანეთთან „შეწამება“ ანუ შედარება ცხადია უდიდეს ცოდნასა და შრომას ითხოვდა მშრომელ-რედაქტორისაგან. გიორგი მთაწმინდელის ანდერძის ორი რედაქცია არსებობს, ერთი რედაქცია (შეურყვნელი ტექსტი ანდერძისა) დაუცავს სამეგრელოში, მოქვში დაცულ სახარებას, ასევე ბრეთის, ახალციხისა, ეჩმიაძინისა და უბისის სახარებებს. ამ შეურყვნელ ანდერძში ნათქვამია - „ესე წმიდაი ოთხთავი არა თუ ახლად გვითარგმნია, არამედ ფრიადითა იძულებითა ძმათა ვიეთმე ბერძნულთა სახარებათაი და შეგვიწამებია ფრიადითა“

გამოწვლილვითა“. ამ ანდერძიდან სრულიად აშკარად ჩანს, რომ გიორგი მთაწმიდელმა კი არ თარგმნა – ამ სიტყვის შემდეგდროინდელი გაგებით წმიდა ოთხთავი, არამედ მხოლოდ „შეაწამა“ ანუ შეადარა ბერძნულ რედაქციებს და ჩაასწორა მათ მიხედვით.

შემდგომ საუკუნეებში აღნიშნულ წმიდა მამებს სიყვარულით უწოდებდნენ „მთარგმნელებს“.

მათი ხელიდან გამოსული წმიდა წერილის რედაქციები იქცა ოფიციალურ საეკლესიო ტექსტებად, ამიტომ პატივისცემისა და სიყვარულის ნიშნად მათ „მთარგმნელების“ აღნიშნული წოდება დაიმკვიდრეს.

ჩანს ამ დამოკიდებულის გამო შემდეგში რომელიღაც გადამწერს ამ თვალსაზრისის შესაბამისად „შეუსწორებია“ გიორგი მთაწმიდელის ანდერძი, კერძოდ მისგან ამოუღია ზოგიერთი სიტყვა, რამაც წარმოშვა ანდერძის ახალი ტექსტი ისეთი სახისა, რომელიც დღესდღეობით უფრო გავრცელდა.

ამჟამად, რატომღაც იმალება ანდერძის პირველსახე, რომელიც შერყვნილად მიიჩნევა.

სინამდვილეში გიორგი მთაწმიდელი თვითონ უხსნის მკითხველს თუ რატომ არ ესაჭიროებოდა ძველ ქართულ ტექსტებს ხელახლა თარგმნა.

მისი ძალზე დაბეჯითებული მტკიცებით დაახლოებით IV-V სს.-ში შესრულებული ძველი ქართული თარგმანები „წმიდადაა თარგმნილი“ თავისი დროის მთარგმნელების მიერ. ამის გამო ძველპირველმთარგმნელთა ხელიდან გამოსული ტექსტები იყვნენ „კეთილნი“ ანუ მისაღები ეკლესიისათვის, მაშ რატომ დასჭირდა ამ „წმიდად და კეთილად“ თარგმნილ ტექსტებს შედარება ბერძნულ რედაქციებთან XI ს. დასაწყისისათვის? ამ კითხვას თავად პასუხობს გიორგი მთაწმიდელი.

გიორგი მცირეს სიტყვით, „ფრიადი იძულებით“ გიორგი მთაწმიდელს გაუწევია უდიდესი შრომა, რომელიც ასე საჭირო იყო იმჟამინდელი ქართული ეკლესიისათვის, რათა ცილისმწამებლებს („მაბრალობლებსა და მაცვედრებლებს“) ავტორიტეტი არ შეეებლათ ქართული წმიდა წერილისათვის. გიორგი მთაწმიდელის სიტყვითაც, მის გვერდით ყოფილან სასულიერო პირები „ძმანნი“, რომელთაც დაბეჯითებით უთხოვნიათ გაეწია ეს შრომა.

ერთი სიტყვით, გიორგი მთაწმიდელმა იღვაწა ქართული წმიდა წერილის ავტორიტეტის ამაღლებისათვის, დაუმტკიცა ყველას, რომ ის ისეთივე ღირსებისა იყო, როგორებიც იყვნენ საუკეთესო ბერძნული რედაქციები მისი დროისა. თუმცა კი მიაჩნია რომ უფრო ძველი, პირველქართული თარგმანები ძალზე კარგი თარგმანები იყვნენ – ის წერს ანდერძში – „ჩვენნი ყოველნი სახარებანი პირველითგან წმიდად თარგმნილია და კეთილად – ხანმეტნიცა და საბაწმიდურნიცა“ (ნ. პაპუაშვილი, ახალი აღთქმის ქართული თარგმანი, 2007, გვ. 92).

მამასადამე, გიორგი მთაწმიდელი დიდად აფასებდა ქართველ პირველ მთარგმნელთა სკოლის მუშაობას. ეს სკოლა, როგორც ითქვა, ჩამოყალიბდა IV საუკუნის ბოლოსა და V საუკუნის დასაწყისში, სომხური წყაროების ცნობით ბაკურ მეფის კარზე. ანუ პეტრე იბერის პაპის ოჯახი იყო მეცენატი, სპონსორი და დამკვეთი იმ დიდი მუშაობისა, რომელიც ესაჭიროებოდა ახალფუნდებულ ქართულ საეკლესიო მწერლობას, რომელიც ამ ოჯახის თვალწინ ყალიბდებოდა.

მოვსეს ხორენაცის სიტყვით, ქართველთა სამეფო კარზე შემოუკრებიათ ქვეყნის სხვადასხვა კუთხიდან ქართული ენის მცოდნეები.

სხვა წყაროდან ჩანს, რომ მათ შორის ერთერთი რჩეული ყოფილა იოანე ლაზი – რადგანაც სწორედ ის აიღიეს ახალგაზრდა უფლისწულის აღმზრდელად, ანუ სიტყვიერების მასწავლებლად.

მართლაც, მან პატარა პეტრეს ზეპირად შეასწავლა ახალათარგმნილი წმიდა წერილი. ეს იყო, ასე ვთქვათ – პირველი აპრობაცია პირველმთარგმნელთა მოღვაწეობის შედეგის დასადგენად.

მისი ცხოვრებიდან ჩანს, რომ პეტრეს მართლაც კეთილად შეუსწავლია წმიდა წერილი, იმდენად, რომ შემდგომში ყველას აოცებდა წმიდა წერილის ცოდნით კონსტანტინოპოლის საიმპერატორო კარზე.

ქართული საეკლესიო დამწერლობაც პირველ ნაბიჯებს დგამდა პეტრეს სიყმაწვილის წლებში. საქმე ის იყო, რომ თუ კი მესრობ მაშტოცს მრავალი ძიება დასჭირდა სომხური ანბანის ასო-ნიშნების მოხაზულობის მოსაძებნად, ქართველ მამებს არ ესაჭიროებათ ამდენი ძიება – ქართლის სამეფო კარზე იქამდე საუკუნეთა მანძილზე იყენებდნენ ე.წ. არმაზულ დამწერლობას.

არმაზული დამწერლობით შესრულებული წარწერები აღმოჩენილია ვანში, ბორში (დასავლეთ საქართველოში), მცხეთაში და სხვაგან. ეს იყო ფინიკიური დამწერლობიდან წარმოშობილი არამეული დამწერლობის ერთერთი სახე.

როგორც თანამედროვე მკვლევარების (რ. პატარიძე) ნაშრომებიდან ჩანს, ჩვენს პირველ წმიდა მამებს მოუძებნიათ არამეული დამწერლობის პირველი სახე, ანუ ამ ანბანის საუკეთესო ვარიანტი და ის დაუდვიათ საფუძვლად ქართული საეკლესიო დამწერლობისათვის.

მაგალითად ასომთავრული „ა“, არის არამეული ანბანის პირველი ასონიშანი, რომელიც იგივე სახისაა, მათ შორის განსხვავება ისაა, რომ არამეული „ა“ სწორი ხაზების ურთიერთგადაკვეთითაა მიღებული, ხოლო ასომთავრულის „ა“, იგივე ხაზებია, ოღონდ დამრგვალებული სახისა.

არამეული ანბანის სამკუთხედები – ასომთავრულში წრეებითაა გადმოცემული. მაგალითად, ასო ნიშანი „ბანი“ არამეულსა და ქართულში ერთიდაგივეა, ოღონდ არამეულში „ანი“ და „ბანი“ სამკუთხედის ფორმის მქონეა, ხოლო ქართულში ის მრგვალია.

ცხადია, ანბანში საჭირო იქნებოდა რამდენიმე ასო-ნიშნის დამატება, თუმცა, შესაძლოა იქამდეც, არმაზულში ეს ასო-ნიშნები არსებობდა კიდევ.

ყოველ შემთხვევაში არმაზულის თავდაპირველი - დედა სახე (ძველი არამეული) უნდა ყოფილიყო საფუძველი ქართული საეკლესიო ანბანისა.

მამასადამე, ქართველმა პირველთარგმანებმა იოანე ლაზისა და პეტრე იბერის ეპოქაში შეძლეს არმაზულ-არამეულის დამწერლობის საფუძველზე ასომთავრულის შექმნა, ამასთანავე ქართულად თარგმნა წმიდა წერილისა და ასევე მისი ჩაწერა ქართულივე საეკლესიო ასოებით.

აქედან ჩანს, რომ იოანე ლაზი იდგა ზოგადქართული სალიტერატურო ენისა და ქართული საეკლესიო დამწერლობის სათავეებთან.

როგორც აღინიშნა, ამის მიზეზი უნდა ყოფილიყო ის, რომ იოანე ლაზის დროს აღმოსავლეთ საქართველოს ხალხის მეტყველება ძალზე ახლოს იდგა იმჟამინდელ მეგრულ-ლაზურთან, ისევე, როგორც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეების მეტყველებებთან. საერთო სალიტერატურო ენა ის-ის იყო ისახებოდა და იბადებოდა იოანე ლაზის შრომით.

ენათმეცნიერულად ასევე იყო ევროპისა და აზიის სხვა რეგიონებშიც. მაგალითად, IX-X საუკუნეებში როდესაც კირილემ და მეთოდემ სლავურად გადმოიღეს წმიდა წერილი, სლავური საერთო ენას წარმოადგენდა ზოგადად სლავებისათვის, მხოლოდ შემდეგ XIV-XV

საუკუნეებისათვის თანდათან ჩაისახა სლავურ ენაში უკრაინული, ბელარუსული, და ე.წ. „ველიკორუსული“ (მოსკოვური) ენა-მეტყველებანი, დასავლეთ სლავებში შემდგომ ჩამოყალიბდა სერბული, ბულგარული და სხვა ენები. ასე, რომ სლავური წმიდა წერილი, საერთო იყო ენობრივად შემდეგ ჩამოყალიბებული უკრაინელების, ბელარუსების, და სხვა სლავური ხალხებისათვის. მსგავსადვე ლათინური ენა, რომელზეც ითარგმნა პირველ საუკუნეებში წმიდა წერილი, იქცა საფუძვლად შემდეგ ჩამოყალიბებული ფრანგული, ესპანური, იტალიური თუ რუმინული ენებისათვის. მაშასადამე ჯერ ითარგმნა ლათინურად წმიდა წერილი, ხოლო შემდგომ ჩამოყალიბდა ლათინური ენის საფუძველზე სხვადასხვა ხალხების ენები, ამიტომაც ამ ხალხებისათვის ლათინურ ენაზე წირვა-ლოცვა პირველ ხანებში სანამ ამ ხალხების ენები თანამედროვე სახეს მიიღებდა, სრულიად გასაგები იყო. ცხადია, ამ ერთგვარი ზოგადი წესისაგან არ უნდა ყოფილიყო გამონაკლისი ქართულიც.

IV-V სს.-ში ზოგადქართულ ენაზე ითარგმნა წმიდა წერილი, რომელიც გასაგები იყო ყველა კუთხის ქართველთათვის, რადგანაც ეს ენა იმჟამად მშობლიური და გასაგები იყო ყველა კუთხის მცხოვრებისათვის, მხოლოდ შემდეგ საუკუნეებში ამ კუთხეების მეტყველებანი გადაიქცა ერთმანეთისაგან დაშორებულ დიალექტებად. ე.ი. იოანე ლაზის დროს ლაზეთის თუ კახეთის ქართველობა მეტყველებდა ერთმანეთისათვის გასაგებ საერთო ენაზე, რომელზეც ითარგმნა წმიდა წერილი და რომელსაც შემდგომში ეწოდა ძველი ქართული სალიტერატურო ენა. მხოლოდ შემდეგ საუკუნეებში, როგორც ითქვა დაშორდნენ ერთმანეთს ეს მეტყველებანი.

ენები სწრაფად ვითარდებიან, ამიტომაც გვაქვს ძველი ბერძნული, ძველი სომხური, ძველი ქართული და ა.შ. ჩვენ ერთმანეთს ვადარებთ თანამედროვე მეგრულსა და ძველ საეკლესიო-სალიტერატურო ენას. როგორც ვიცით თუ არსებობს თანამედროვე მეგრულ-ლაზური, უნდა ყოფილიყო ძველი მეგრულ-ლაზურიც.

რა სახისა იყო ის (მეგრულ-ლაზური) 1600-1500 წლის წინ, იოანე ლაზის დროს? ჩვენი თვალსაზრისით, როგორც მრავალჯერ აღვნიშნეთ, IV-V საუკუნეებში მეგრულ-ლაზური ძალზე ახლოს იდგა სალიტერატურო ძველ ქართულთან. ამიტომაც იოანე ლაზი, ალბათ მშობლიურ დიალექტზე დაყრდნობით სხვადასხვა კუთხეების მამებთან ერთად აყალიბებდა სალიტერატურო-საეკლესიო ენობრივ ნორმას, რათა გასაგები ყოფილიყო როგორც მთის, ისე ბარის მორწმუნეებისათვის, ქვეყნის როგორც ერთ, ისე მეორე კუთხეში.

ჩვენს თვალსაზრისს, რომ იოანე ლაზის ეპოქაში მეგრულ-ლაზური სალიტერატურო ქართულის ერთერთ საფუძველს წარმოადგენდა განამტკიცებს ძველ მატთანეთა და წყაროთა ცნობები, მაგალითად „მოქცევაი ქართლისაისაის“ ცნობით, ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქაში არიან-ქართლის მეფის ძე აზონი სამხრეთიდან წამოუძღვა სამხედრო ელიტის მრავალსულიან ოჯახებს, რომელთაც ჩამოაყალიბეს სახელმწიფო - „ქართლის სამეფო“. ამავე წყაროს ცნობით მის შემადგენლობაში შედიოდა ეგრისი - დასავლეთ საქართველო, რადგანაც ამ სახელმწიფოს ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი გადიოდა მდ. ეგრისწყალზე.

სად მდებარეობდა არიან-ქართლის სამეფო, საიდანაც ჩრდილოეთით, მათ შორის ეგრისში, ჩასახლდა ახალი ქართული სახელმწიფოს შემქმნელი აზონის სამხედრო ელიტა? ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით კლარჯეთი აზონის მამული ქვეყანა იყო, მისი მიმდებარე მხარეებით. ე.ი. არიან ქართლი მოიცავდა კლარჯეთს, ქალდეას, ტაო-ბასიანსა და იმ მეზობელ კუთხეებს.

ლაზების ქვეყნის — „ქალდეას“ და „ქართლის“ ეტიმოლოგია ერთი და იგივე უნდა

იყოს, რადგან ორივე სიტყვის ფუძეში თანმხოვნებია „ქლდ“ და „ქრთ“, ცხადია, ეს ერთი ფუძეა, რადგანაც ლ-რ, დ-თ იდენტური ბგერებია. ლაზთა (ჭანთა) ქვეყანა ქალდეას სახელს შემოუნახავს არიან-ქართლის ქვეყნის სახელის ფუძე „ქართ“.

ძველ წყაროებში „სამეგრელო“ და „სოფელი მეგრელთა“ ერქვა ტრაპეზუნ-ქალდეას რეგიონს, სადაც პირველად იქადაგა ანდრია პირველწოდებულმა. ამ ქვეყნის ანუ ქალდეას ხალხის ენა შემოინახა - ძველმა სალიტერატურო ქართულმა ენამ.

XX საუკუნეში, საბჭოთა ოკუპაციის დროს, საქართველოში შესაბამისმა სამეცნიერო წრეებმა გააბატონეს თვალსაზრისი, თითქოსდა ძველ ქართულ სალიტერატურო ენას IV-V საუკუნეებში საფუძვლად დაედო ქართლ-კახური დიალექტი.

ეს თვალსაზრისი ძირეულად განსხვავდებოდა საქართველოში იქამდე ათასწლეულთა მანძილზე არსებულისაგან, რომ ძველი ქართული საერთო ენა იყო ქართული ეკლესიის მრევლისათვის, რომლის იურისდიქციაშიც ყოველი ქართული თემი შედიოდა აფხაზეთ-სვანეთიდან არაქსამდე და შემახამდე.

ლაზიკის სამიტროპოლიტოს კველი მოსახლეობის ენა

სტრაბონის მიერ ნახსენები პარიადრეს, ხორძენასა, გოგარენასა და მიმდგომი ოლქების მოსახლეობის, ანუ ძველი იბერების, ენა უნდა ყოფილიყო სუსტად დიფერენცირებული ფუძე ქართველური ენა, ანუ ის ენა, რომელიც საფუძვლად დაედო ძველ ქართულ სალიტერატურო მწერლობას – ამის გამო ძველი ქართული ენის ცოდნა ამ მხარეებიდან გამოსული ქართველებისთვის (ტაოს, ბასიანისა და მეზობელი მხარეების მცხოვრებთთვის) ბუნებრივი იყო, ამის ანარეკლია ის, რომ მიმდგომი მხარეებიდანაც გამოსული მოღვაწეების სომხურენოვან თხზულებებში ქართულენოვნების ნაშთებია შემორჩენილი, მაგალითად, გრიგოლ პართელის არაბულენოვან ცხოვრებაში ქართული სიტყვები გვხვდება, ისევე, როგორც დავით უძღვეველის ნაშრომებში. ასევე სასუნციის ეპოსში - „დავით სასუნცი“ - სომხური ხალხური საგმირო ეპოსი, ძირითადი პლასტები VIII-X სს. განეკუთვნება, ჩაიწერეს 1874 წ. ასახავს 4 თაობის საგმირო საქმეებს.

ამ მხარეების (იბერების ყოფილი საცხოვრისის, რომელიც შემდგომ „არმენიის“ ნაწილად იქცა) მოსახლეობის ქართული წარმოშობის გამო, იმდენად მშობლიურ-ეროვნული იყო ეს ქვეყნები, რომ აქ მოღვაწეობა ეთნიკურად ქართველ სასულიერო პირებს არ უჭირდათ. ერთი მაგალითია კირიონი, რომელიც მცხეთის კათალიკოსად არჩევამდე აღნიშნული მიწა-წყლის, კერძოდ არარატის პროვინციის ერთერთი უმთავრესი მღვდელმთავარი იყო და, შეიძლება ითქვას, რომ მისმა ეროვნულ-ქართულმა გამოღვიძებამ, ანუ ბრძოლამ გუგარქის ქართველთა ქართული იდენტობის აღორძინებისათვის, იქონია უდიდესი გავლენა არა მარტო გუგარქის ქართველობაზე, არამედ გუგარქის სამხრეთით მდებარე არაქსის ხეობისა და პარიადრეს კალთებზე მცხოვრები ქართველებზეც. აქ (შავი ზღვიდან ვანის ტბამდე) მოსახლეობის მიერ ქართული ეროვნული იდენტობის აღორძინების პროცესი გაგრძელდა VIII-X საუკუნეებშიც. ქართული იდენტობის აღორძინებას პარიადრე-გუგარქის ვრცელ რეგიონში ხელი შეუწყო არაბთა სუსტმა მმართველობამაც, რაც დაგვირგვინდა ე.წ. „ზემო ქვეყნებში“ X საუკუნისათვის ქართული სახელმწიფოებრიობის განვრცობით ვანის ტბამდე.

XI საუკუნეში ბიზანტიამ აღნიშნული მიწა-წყალი ჩამოაშორა საქართველოს. იქაური ქრისტიანი მართლმადიდებლები განაშორა მცხეთის დედა ეკლესიას და შეიყვანა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის სამიტროპოლიტოში, მაგრამ ამ

ქმედებით ბიზანტიის იმპერიამ, ისევე, როგორც VI-VII სს-ში, ძირითადად თავისდაუნებლიეთ, ხელი კვლავ შეუწყო ქართველთა შორის სომხური იდენტობის განვრცობას, რადგანაც იქაური ქართველობა ფაქტიურად სომხურ-ქალკედონიტური ეკლესიის იურიდიქციაში მოექცა.

არმენიზაციის პროცესის თავიდან ასაცილებლად იქაურმა ქართველობამ მხოლოდ ის მოახერხა, რომ ეკლესიურად განშორდა სომხურ ცენტრებს და (მართალია არაქართულ, მაგრამ მაინც) ქალკედონიტურ საეპისკოპოსოებში გაერთიანდა.

იქაურ ქართულ სამრევლოთა ბაზაზე ჩამოყალიბდა ლაზიკის, ანუ ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში ქალკედონური საეპისკოპოსოები - ოლნუტისა, ხორძენასი, ბიზანასი, ანდაკისა და სხვა, ხოლო ვანის ტბის ირგვლივ იყო სომხურ-ქალკედონური საეპისკოპოსოები წმ. ნიკოლოზისა, არჭეშისა, ბერკრისა, ვანისა და სხვა.

პარიადრეს მთა მთა-ქედთა გრანდიოზული სისტემა, როგორც ითქვა, განფენილი იყო თერმოდონტიდან კარინ-არზრუმაძე, ძველი ერის სტრაბონის ცნობით II საუკუნეში მხოლოდ მისი ერთი, სამხრეთი კალთა ჩამოაცალა არმენიამ იბერიას. ეს იმას ნიშნავს, რომ პარიადრეს ჩრდილო კალთები სტრაბონის დროს კვლავ იბერებით, იყვნენ დასახლებულნი, ასევე არაქსის სანაპიროები კვლავ ქართველთა საცხოვრისად დარჩა თვით X საუკუნეშიც კი კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიტყვით.

არაქსი საზღვარი იყო იბერიასა და ბიზანტიას შორის, აღნიშნულის გამო აქაური მოსახლეობის ბუნებითი ენა იყო ქართული ენა და ეს ენა მათ „ქართიზაციის“ პროცესის შედეგად არ შეუძენიათ.

უცხო ტომების ე.წ. ქართიზაციის არც ძალა და არც უნარი არაბობისგან დაშლილ-დანაწევრებულ ქართულ სახელმწიფოებრივ ერთეულებს არ შესწევდათ. პირიქით, სპერ-კარინ-ბასიან-იმიერტაოს ქართველობის მძაფრი და ყოველდღიური არმენიზაცია მიმდინარეობდა.

მხოლოდ რჩეულებმა შეძლეს ეროვნული იდენტობის შენარჩუნება, მათგან ერთერთი პირველი იყო კირიონი, მაგრამ სხვებმა იმუჟამად ეს ვერ შეძლეს. ყველა მონაცემებით ეთნიკურმა ქართველმა ნერსე იშხნელმა სომეხთა კათალიკოსმა ეს ვერ შეძლო, თუმცა კი თავის საეკლესიო-პოლიტიკურ საყრდენად შედარებით ნაკლებ არმენიზირებული ტაო აირჩია და იქ იშხნის საეპისკოპოსო ცენტრი გადაიტანა.

აღნიშნული რეგიონი, სადაც ქსენოფონტემ ქართული ტომები აღწერა, შემდგომში სომხეთის ერთერთ ცენტრად იქცა, თუმცა ეროვნულად ვინაობაშერყეული მოსახლეობით. ამიტომაც მის ერთ ნაწილს არმენოხალიბებიც კი დაერქვა პირველსაუკუნეებში.

სომხეთი ერთენოვანი ქვეყანა არ ყოფილა, აქ გავრცელებული ყოფილა სხვადასხვა ენები, კერძოდ, კორდუელთა ენა, ალბანელთა ენა, სივნიელთა ენა, ხოთიელთა (არტინის) ენა, ორთიელთა ენა, დასავლეთ ჭანეთისკენ კი „არ ისმოდა სომხური ენა“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 499).

VIII ს-ის სომეხი მწერალი სტეფანოს სივნიელი წერდა, რომ სომხეთის 7 მხარე სომხეთის სანაპიროებზე, ენობრივად განირჩეოდა შიდა სომხებისაგან, რადგანაც ამ მხარეებში ადგილობრივი ენები („მოსაზღვრე დიალექტები“) ყოფილან გავრცელებულნი. ეს მხარეები ყოფილან ტაო (იმიერ ტაო), სპერი (ზემო სპერი), ხოთი – სასუნის მხარე, არწახი, სივნიეთი, კორდუენა (კორჭეა) და სხვები. კორდუენაში ამ დროისთვის, პ. ინგოროყვას სიტყვით, ქურთული ყოფილა გავრცელებული, თუმცა კი კორდუენა ძველ ქართული ქვეყანა იყო ნ. ადონცის სიტყვით. ქართული ენა ტაოსა და სპერში ყოფილა გავრცელებული. ხოთიელ-სასუნელთა ენა ორთაელთა ენად იწოდებოდა და „არტანი“-ს სახელითაც იწოდებოდა (შდრ. არტანელთა, ანუ ქართუელთა ენა).

ქართულენოვნების ნაშთები ჩრდილო არმენიაში

ჩრდილო, შუა და დასავლეთ არმენია კარღუხებისა და ხალიბების ეპოქაში (ძვ.წ.V–IV სს.) ქართული ტომებით იყო დასახლებული, ამიტომაც აქ მდებარე ვრცელი მიწა წყალი პარიადრეს მთიანეთიდან, ხორძენესა და გოგარენას ჩათვლით იბერების საცხოვრისი იყო.

სტრაბონის ცნობით, მხოლოდ ქრისტეშობამდე II საუკუნეში შეძლო იმჟამად გაძლიერებულმა არმენიამ იბერებისაგან მიეტაცებინა მათი სამშობლოს მნიშვნელოვანი ნაწილი - პარიადრეს მთისწინეთი, ხორძენე და გოგარენა - ეს ტერიტორია არმენიის ნაწილად გადაიქცა.

მართალია საქართველოს დიდმა მეფეებმა (ფარნავაზმა, მირიანმა და ვახტანგ გორგასალმა) ილაშქრეს ამ მხარეებში, რათა სამშობლოსათვის დაებრუნებინათ მიტაცებული ტერიტორიები, მაგრამ ამოდ.

უკვე ჩრდილო და დასავლეთ არმენიად გადაქცეულ ყოფილ იბერიაში დაიწყო მკვიდრი მოსახლეობის (ე.ი. ქართველების) არმენიზაციის თითქმის შეუქცევადი პროცესი.

მიუხედავად ამისა ქართულენოვნების ნაშთები მაინც ჟონავს ამ მხარეებიდან გამოსული ზოგიერთი სომეხი მოღვაწის თხზულებიდან და თვით ხალხური შემოქმედებიდანაც კი. მაგალითად:

ქართულენოვნების ნაშთი გვხვდება -

ა. დავით სასუნცის ცხოვრებაში, სადაც გვხვდება შემდეგი ქართული სიტყვები: ნენა, ამირანი, ბიჭი, კაკაბა, იქვეა ლაზიზმები (ვ. გოილაძე, გვ. 39).

ბ. ქართულენოვნების ნაშთია აგათანგელოზის წმ. გრიგოლის ცხოვრებაში;

გ. ვანის ტბისპირა მხარის ქართულენოვნებას მიანიშნებს ასურელი მამების ქართულენოვნება. ვ. გოილაძის აზრით, ისინი ამ მხარეებიდან იყვნენ;

დ. დავით ანდათის წიგნში გვხვდება ქართული სიტყვა;

არმენიაში ამ ქართულენოვან ნაშთებს ჩვენი მეცნიერები „ქართიზაციად“ თვლიან.

ქართიზაცია – ესაა პროცესი ზემოდან ქვემოთ და არა ქვემოდან ზემოთ, ანუ ჯერ შედის უმაღლეს ფენებში განათლების, კულტურის, ურთიერთობის, სახელმწიფო და საეკლესიო ენად ქართული ენა და კულტურული ფენები ითვისებენ ამ ენას, შემდეგ შეიძლება ის გავრცელდეს დაბალ ფენებშიც. თუ ასე ძლიერი იყო ქართიზაცია და მან შეძლო მესხეთის (ტაო-კლარჯეთის) სრული „გაქართველება“ იმდენად, რომ დღესაც, XXI ს. დასაწყისში, ტაოელი გლეხები ქართულად ლაპარაკობენ, მაშინ, როცა ტაო ერთიან საქართველოში სულ 2-3 საუკუნე იყო, რატომ ვერ გახდა ეს შესაძლებელი სამეგრელოში, სადაც ქართული ენა, ეკლესია და კულტურა უწყვეტია დღემდე? ამიტომ ისეთი სიტყვები, როგორიცაა ბიჭი (ბუშის მნიშვნელობით) (ეს სიტყვა გვხვდება დავით სასუნცის ცხოვრებაში) გოჭი (ეს სიტყვა გვხვდება გრიგოლ პართელის ცხოვრების არაბულ თარგმანში) და სხვა, არის ხალხის შიდა ენობრივი სამყაროდან მოსული და არა კულტურული შემოქმედების, ანუ ქართიზაციის შედეგი.

ენის შენარჩუნების მიზნები

ტრაპეზუნტ-არზრუმ-ვალაშკერტის არეალში, მცხოვრებმა მკვიდრმა ქართულმა მოსახლეობამ შეძლო ქართულენოვნების შენარჩუნება, რაც განსაკუთრებით გამოვლინდა არაბობის დასრულების შემდგომ IX-X საუკუნეებში.

არაბების შემოსევამდე აღნიშნული მიწა-წყალი ერთმანეთს შორის გაინაწილეს ბიზანტიისა და სპარსეთის იმპერიებმა და მას არმენიის ნაწილად მიიჩნევდნენ. რადგანაც IV-V საუკუნეებში სომხეთის სახელმწიფოში შედიოდა.

სტრაბონის ცნობით, როგორც ითქვა, ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე II საუკუნეში ჩამოაცალა ის არმენიამ იბერიას. შესაბამისად ბიზანტიელებმაც და სპარსელებმაც თავიანთ მიერ დაპყრობილი ქართული მიწების ნაწილი შეიყვანეს ე.წ. „დასავლეთ არმენიაში“, სხვა ნაწილი „მაღალ არმენიაში“, ნაწილი კი „პერსარმენიაში“ და ა.შ.

მიუხედავად დამპყრობელთა ხშირი ცვლისა, არზრუმ-ტაო-ვალაშკერტის რეგიონის მკვიდრმა ქართველებმა მაინც შეძლეს ქართულენოვნების შენარჩუნება, ამის ერთერთ მიზეზს ასახელებს ვ. გოილაძე, თუმცა სხვა რეგიონთან დაკავშირებით ის წერს: „შუამდინარეთი და ვანის ტბის ირგვლივ მდებარე რაიონი, მართალია არერთი დამპყრობლის და სახელმწიფოს ხელში იყო, მაგრამ, როგორც ჩანს, ამა თუ იმ ტერიტორიაზე შესული და გაბატონებული უცხო ეთნიკური ელემენტი, ყოველთვის ვერ ახერხებდა დამხვედური მოსახლეობის ასიმილაციას. მათი მოთავეობით შექმნილი სახელმწიფოს დაცემის შემდეგ ძველი მოსახლეობა არსებობას განაგრძობდა, და არა თუ ეთნიკურ შეგნებას, ზოგჯერ ენასაც მშობლიურს ინარჩუნებდა როგორც ცნობილია, ასე მოხდა აღმოსავლეთ მცირე აზიაში ძვ. წ. XIII ს. დამლევს ხეთების სახელმწიფოს დაღუპვის შემდეგ მუშქებმა თავისი ეთნიკური სახე და ენა შეინარჩუნეს, ალბათ ასე მოხდა შუამდინარეთშიც. ასურეთის იმპერიის დაცემის შემდეგ, როგორც „ძველი მსოფლიოს ისტორიაში“ მითითებული, „არ მომხდარა რაიმე მნიშვნელოვანი ეთნიკური ცვლილება! დაიღუპა მხოლოდ ასირიული საზოგადოების ზედა ფენა, ნაწილობრივ ქალაქელები. სოფლის მოსახლეობა დარჩა თავის ადგილას და მათი შთამომავლები ცხოვრობენ ჩრდილო ერაყში დღემდე, თუმცა აქადური ენა დიდი ხნის წინ დაკარგეს“ (ძველი მსოფლიოს ისტორია, ტ. II, მოსკოვი, 1982, რუს. ენაზე. გვ. 42. ვ. გოილაძე, ასურელ მამათა სამშობლო, 2002, გვ. 49).

მსგავსადვე, არაბთა ბატონობის დასასრულისთანავე, ყოფილი დასავლეთ არმენიისა და აგრეთვე პერსარმენიის მკვიდრმა მოსახლეობამ (ტაოს, ბასიანსა და მიმდებარე რეგიონებში) წარმოაჩინა, რომ ისინი შესანიშნავად ფლობდნენ ქართულ ენას, უფრო მეტიც, მათ გააჩნდათ ქართული იდენტობა, თუმცა კი განათლების მქონე ქართველობა ფლობდა სომხურ ენასა და წერა-კითხვას. ამჟამად მათ, უსაფუძვლოდ, „სომეხი-ქალკედონიტების ერთ გაქართველებულ ნაწილად“ მიიჩნევენ.

სომეხი ქალკედონიტების ენა

ბიზანტიის იმპერიაში სომეხ-ქალკედონიტთა მონასტრებსა და ეკლესიებში წირვა-ლოცვა და საერთოდ ღვთისმსახურება მიმდინარეობდა სომხურ ენაზე. ამის შესახებ არსებობს წყაროები. მაგალითად, წმიდა საბა განწმედილის მონასტერში, რომელიც სომხეთიდან შორს, ანტიოქიაში მდებარეობდა, ღვთისმსახურების ენად სომხებისათვის სომხური იყო ნებადართული.

სომეხი-ქალკედონიტები სომხეთის პატრიოტები იყვნენ და მათთვის ძალზე ძვირფასი იყო ეროვნული კულტურა და სომხური ეკლესიის ტრადიციები. ამიტომაც მტკიცება მათი ე.წ. „გაქართველებისა“ უფრო მათი პატრიოტიზმის შეუფასებლობაა.

„გაქართველების“ თეორია მხოლოდ პოლიტიკური მიზნით ჩამოყალიბდა XX საუკუნის დასაწყისში სომხური ნაციონალური ინტერესების დასაცემად. აღნიშნულის შესახებ თვით სომეხი ავტორები წერენ „პრავოსლავანია ენციკლოპედიაში“:

„სომეხი ქალკედონიტები თვითონ თავიანთ თავს თვლიდნენ სააკ პართევის, მესროპ მაშტოცის და ნერსე დიდის მემკვიდრეებად (და არა ფარნავაზის, კირიონის და გრიგოლ ხანძთელისა. მიტრ. ანანია ჯაფარიძე). სომხური ენა სომეხ-ქალკედონიტთა საღვთისმსახურო ენა იყო იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ისინი შეკედლებულნი იყვნენ ბერძნულ მონასტრებს (მაშ როგორ ხდებოდა მათი „გაქართველება“? მიტრ. ანანია ჯაფარიძე), მაგალითად, „სომეხთა საქმეების მოთხრობების“ თანახმად, VI საუკუნეში საბა განწმედილის მონასტერში სომხებს ნებას რთავდნენ ღვთისმსახურება მშობლიურ ენაზე ჰქონოდათ, იმის შემდეგაც კი, რაც სომხეთში გაიმარჯვა ანტიქალკედონურმა მიმართულებამ, სომეხი-ქალკედონიტები მაინც ინარჩუნებდნენ მშობლიურ ენას და მას იყენებდნენ სამისიონერო მიზნებისათვის (ამის შედეგად შეძლეს მათ VI-VII საუკუნეებში ტაოსა და სხვა ქართულ თავისუფლებადაკარგულ ოლქებში გაბატონება, იშნის კათედრის დაარსება ქართველ-ქალკედონიტთა შორის. ე.ა.), მაგალითად, იოსები, კონსტანტინოპოლის მართლმადიდებლური სომხური თემის წევრი, რომელმაც კონსტანტინოპოლშივე შეისწავლა სომხური ენა და მწიგნობრობა, 991წ. თარგმნა ბერძნულიდან მოკლე წლიური სვინაქსარი კონსტანტინოპოლის ეკლესიისა, რომელიც მან შეავსო სომხური წყაროების ცნობებით და გაგზავნა სომხეთში. სომეხ-ქალკედონიტთა წრეებიდან გამოვიდა ასევე ბერძნულიდან გამომავალი თვენი XI ს-სა, სომეხი-ქალკედონიტები მონაწილეობდნენ სომხური ლიტერატურის შესწავლასა და განვითარებაში“, – წერს პრავოსლავანია ენციკლოპედიას სტატიაში ვ. არუთინოვა-ფიდანიანი (პრავოსლავანია ენც. ტ. III, 2001, გვ. 328).

ქართულად ითარგმნებოდა სომეხ-ქალკედონიტთა მდიდარი სომხურენოვანი ლიტერატურა, ასევე სომეხ-ქალკედონიტთა დოგმატურ-საღვთისმეტყველო პოლემიკური ტრაქტატების შემცველი წიგნებიც ითარგმნებოდა ქართულ ენაზე (იქვე, გვ. 328). სომხურ-ქალკედონური აგიოგრაფიული, ეგზეგეტიკური და ფილოსოფიური ლიტერატურის ქართული თარგმნა მიმდინარეობდა როგორც V-VIII, ისე IX-X საუკუნეებშიც (იქვე, გვ. 328).

ქართულთან შედარებით, სომხურ-ქალკედონიტური ლიტერატურა გაცილებითი სიღრმითა და სისავსით გამოირჩეოდა ბერძნული და სირიული ქალკედონური ტექსტების სომხურ ენაზე ძველთაგანვე ფუნდამენტური გადმოღების გამო.

ათონის მთის ბერები აღნიშნავდნენ კიდევ, თუ რა მწირად მიაჩნდათ თავიანთი ეპოქის მშობლიური ლიტერატურა და ილწვოდნენ ეთარგმნათ სხვადასხვა ენებიდან.

აქედანაც ჩანს, რომ სომეხი ქალკედონიტები სომხებად დარჩნენ და შეუერთდნენ მათთვის მშობლიურ სომხურ ეკლესიას, ხოლო იმჟამინდელ სომხეთში მცხოვრები ეთნიკური ქართველები ყოველ გზას ეძებდნენ, რათა მშობლიური ქართულ ეკლესიის წიაღს დაბრუნებოდნენ.

კვ. ლაზურის და კვ. ქართულის ერთიანობის მტკიცებულება

ქალდეა ბიზანტიურ ეპოქაში ერქვა სახელმწიფო - ადმინისტრაციულ ოლქს ანუ თემს ჭანეთ-ლაზიკაში.

ტრაპეზუნტის მიმდებარე მხარეებს იქამდეც ერქვა ქალდეა. ის ძირითადად დასახლებული იყო ჭანებით.

ეს ქვეყანა საინტერესოა თავისი სახელწოდებით.

როგორც ცნობილია, ქალდეა ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე ათასწლეულებით ადრე ერქვა შუამდინარეთის ერთერთ ოლქს, შემდგომში „ქალდე“ ურარტუელებმა თავიანთ მთავარ „ღმერთს“ უწოდეს, მაგრამ მათგან, ანუ სემიტურ და ურარტულ „ქალდთან“ გასხვავდებოდა ქართული „ქალდე“, რომელიც, როგორც ჩანს უფრო ლევიურ-ფრიგიულ სამყაროსთან იყო დაკავშირებული.

გორდე, ქორდე, ქალდე - ფრიგიელ სამყაროში საკმაოდ გავრცელებული სახელები იყო. სახელები „გალტ“, „გალატუ“ სახელები ასევე მცირე აზიაში გადმოსახლებულ კელტ-გალატებსაც გააჩნდათ.

უფრო ძველია სახელი „კარდე-კარდუხი“, რომელიც ვანის ტბასთან მცხოვრებ ქართველურ ტომს ერქვა.

კარდუხების ქვეყანაშია საძებნი ის ძველი იბერია, საიდანაც ქრისტეშობამდე VI საუკუნეში ნაბუქოდონოსორს - ბაბილონ-მესოპოტამიის მეფეს გადმოუსახლება იბერები პონტოს ზღვის პირეთში, დასავლეთ საქართველო-ტრაპეზუნტის რეგიონში, რომელსაც დაერქვა კიდევ სახელი - ქალდეა, ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით: „ქართუ – ჭანებისა და ლაზების ქვეყანა ქალდეა არის“

„იბერიელ-მეგრელი შტოს ტომების საკუთარ სახელებში ერთი და იგივე ქვეყნის სახელი გვხვდება. იგი არის ქართუ ანუ კარდე. რაკი ამ ქვეყნის სახელი ორივე შტოს ტომების სახელწოდებაში მოიპოვება, უეჭველია იგი ქართველების თავდაპირველი სამშობლო უნდა ყოფილიყო.

სამშობლოს ხსოვნა მესამე შტოს წარმომადგენელს, სვანებსაც აქვთ შერჩენილი - ეს კართუ, ანუ ქართუ განთქმული ქვეყანა ქალდეა არის“ (ივ. ჯავახიშვილი „ქართველი ერის ისტორია, I, 1981, გვ. 403-404).

ჭანეთს - ქალდეას, მის ხალხს კი ქალდეელებს უწოდებდნენ.

ივ. ჯავახიშვილის აზრით სიტყვა „ქალდეელი“ მიღებულია ქართველთა ფუძე ქვეყნის „ქართუ“-ს სახელიდან (იქედანვეა „ქართ“-უელი და სვანების სასოფლო თემების „ხალდე“ და სხვა მსგავსი სახელებიც).

აღსანიშნავია, რომ პროკოფი და სხვა ძველი ბერძენ-რომაელი ავტორები არ ახსენებენ სიტყვა „ეგრისს“, რადგანაც სახელები „ეგრისი, გურია, არგვეთი“ და სხ. მომდინარეობენ ერთი საერთო ფუძიდან „გურ“, „გორ“, რაც ეტიმოლოგიურად ძალზე ახლოა ფუძე „კოლ“-თან, ამ ფუძიდანაა ნაწარმოები „კოლხი“ და „კოლხიდა“, მდ. ენგურის ძველი სახელწოდება

„ეგური“, ასევე ეგრისის ძველი სახელწოდება „ეგური“. ჩანს სახელები ეგური და კოლხიდა ერთმანეთის მიმართ იდენტურნი იყვნენ.

ფუძე „ეგურ“ საერთო მნიშვნელობისა უნდა ყოფილიყო.

ფუძე „ეგურ“, როგორც ითქვა, ალბათ იგივე „კოლ“ (კოლხიდა) ფუძეა.

ამავე ფუძიდანაა ჩანს არგუეთი, გურია, ეგურისი (ეგრისი).

ამავე „გრ“ ფუძიდანაა „გარდმანი“, „გარდაბანი“, „აგარაკი“, „გარისი“ (ამჟამად თეთრიწყარო), ალგეთი, ლიგანისხევი (ლიგ-რიგ) და სხვა.

ამავე ფუძიდან („რგ“, „გრ“) უნდა იყოს ნაწარმოები ქართველთა აღმნიშვნელი ეთნო სახელები - „გეორგია“, „გეორგიენ“, „გურჯ“, „გურძ“.

ასე, რომ „კოლხ“ დაკავშირებულია „ქართ“ და ქართველთა ქვეყნის სახელებთან (გურგაქ, გეორგიენ, გეორგია, გურძისტან).

ძველი ავტორები დაბეჯითებით მიუთითებენ, რომ შავიზღვისპირზე (შემდეგდროინდელ აფხაზეთში) ცხოვრობდა „კერკეტების“ ტომი, ხოლო ჩრდილო კავკასიაში ტომი „გეორგები“, ჩვენი აზრით „კერკეტები“ იგივე „გერგ“, „გეორგ“ ტომია. ძალზე ცდებოდნენ ქართველი საბჭოთა მეცნიერები, როცა ამტკიცებდნენ, თითქოსდა „კერკეტები“ იგივე „ჩერქეზები“ არიან ეტიმოლოგიური თვალსაზრისით. აქ უცნაური ისაა, რომ თურქული სიტყვა „ჩერქეზ-ჩარქაზ“ შუა საუკუნეებშია დაფიქსირებული და არაა ძველი წარმოშობისა. მაშინ როცა ეტიმოლოგიურად „კერკეტი“ ყველაზე უფრო ახლოა „გერგეტ“ - „გერგ“ „გეორგ“ „გოგარ“ ფუძეებთან (შედ. „გერგეტის მთა“ ყაზბეგის რ-ში).

საბჭოთა ისტორიოგრაფია XX ს-ში ამტკიცებდა, რომ თითქოსდა „კოლხი ხალხი“ სხვა ეთნოსი იყო, ხოლო „ქართველები“ სხვა, ეტიმოლოგიური ძიება სხვას აჩვენებს.

ენობრივადაც ლაზების ანუ „კოლხების“ ენა და დანარჩენი ქართველების ენა ერთიდაიგივე უნდა ყოფილიყო, ახლოს მდგომი ძველ ქართულთან.

ამ განცხადების თქმის უფლებას იძლევა პროკოფი კესარიელის ცნობა, რომ ლაზების ენით ციხესიმაგრე კოტაიონს ერქვა „ქუთათისი“: –

პროკოფი წერს - „ამ მხარეს ჩამოუდის ერთი მდინარე, სახელად რეონი, მის სანაპიროებთან ძველადვე კოლხებს აუგიათ ციხე, ... მაშინ ამ ციხეს კოტაიონს უწოდებდნენ ელინური ენით, ამჟამად კი მას ლაზები ქუთათისს ეძახიან, ბერძნული ენის უცოდინარობით მოსდით, რომ ამ სახელწოდების ნამდვილი სახე შერყვნეს. ასე აქვს ეს მოთხრობილი არიანეს.

სხვები კი ამბობენ, ძველ დროში ამ ადგილას ქალაქი იყო და კვიტაიონი ეწოდებოდაო, აქაური იყო აიეტი, რის გამოც პოეტები მას კვიტაიელს ეძახდნენ, კოლხიდის ქვეყანას კი კვიტატიდსო ... ქუთათისის მახლობლად კი არის ერთი მეტად მაგარი ციხე, სახელად უქიმერიონი“ (გეორგიკა, გვ. 196).

მაშასადამე, ლაზებმა, თავიანთი ენის ბუნების შესაბამისად, აწარმოეს იმ ციხის სახელი, რომელსაც ბერძნები კვიტაიონს უწოდებდნენ. ლაზებმა თავიანთ ენაზე მას უწოდეს „ქუთათისი“. ჩვენ ვიცით, რომ ეს სიტყვა ნაწარმოებია ძველი ქართული ენის შესაბამისად – ქუთათისი (სუფიქსი „ათ“, როგორც, მაგალითად - ბაღათი, გელათი, მამათი, და სუფიქსი „ისი“, როგორც, მაგალითად - თბილისი, ძმუისი და ა.შ.), აქედან საფიქრებელია, რომ ლაზური ენა იგივე იყო რაც ძველი ქართული ენა, ყოველ შემთხვევაში ეს ასე ყოფილა I საუკუნეში არიანეს დროს, იმ დროსაც თურმე ამ ციხეს ლაზური ენის შესაბამისად „ქუთათისი“ ერქვა და VI ს-შიც

პროკოფის დროსაც. ეს ფაქტი ამტკიცებს იმას, რომ ძველი ლაზური და ძველი ქართული ერთი ენა იყო ან ერთი ენის ახლო დიალექტები.

ძვ. ლაზური და ძვ. ქართული ენის ერთიანობის, ერთი ბუნების გამო მოღვაწეობდნენ ერთად იოანე ლაზი და პეტრე იბერი იერუსალიმში. სწორედ ქართულ ენას ასწავლიდა პეტრე იბერს მისი აღმზრდელი იოანე ლაზი საქართველოშივე, 6 წლის ასაკიდან (იხილეთ გამოკვლევა „პეტრე იბერი მართლმადიდებელი ეპისკოპოსი“) ... თუ არა ენობრივი ერთობა დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები რატომ შეცვლიდნენ წირვალოცვის ბერძნულ ენას ძველი ქართული ენით I ათასწლეულშივე, თუმცა ისმის კითხვა ისინი საერთოდ წირავდნენ ბერძნულ ენაზე თუ იმთავითვე, IV ს-დანვე ქართულენოვანი ანუ მშობლიურენოვანი წირვა-ლოცვა ჰქონდათ?

ძველი ლაზური ენა

პროკოფი ერთ ადგილას ახსენებს ლაზურ ენას და თანაც საუბრობს ლაზური ენის შესაბამისად სიტყვისწარმოების შესახებ, კერძოდ საუბარი ეხება ქალაქის სახელ „ქუთათისს“.

პროკოფის მტკიცებით სიტყვა „ქუთათისი“ ნაწარმოებია ლაზური ენის ბუნების შესაბამისად. კერძოდ ქალაქის ძველი სახელი ყოფილა ბერძნული კუტაია. ხოლო ამ ენის უცოდინარობის გამო ლაზებს თავიანთი ენის ბუნების შესაბამისად მისგან უწარმოებით „ქუთათისი“, სინამდვილეში ქუთათისი ისევეა ნაწარმოები როგორც იმავე რეგიონის ბაღდათი, გელათი, მამათი და სხვა. „ათი“ დაბოლოება სალიტერატურო ქართულის ანუ ძველი ქართულის ბუნებრივი ნორმაა, მეგრულად ქუთათისს „ქუთაშ“-ს უწოდებენ, ამიტომაც რადგანაც „ქუთათისი“ ძველი ქართულის ენობრივი ნორმებითაა ნაწარმოები, მაგრამ პროკოფი მას „ლაზურ ენად“ აღიქვამს, უნდა ვიფიქროთ, რომ VI საუკუნისთვის ჯერ კიდევ არ იყო დასრულებული ლაზურ-ქართულის დიფერენციაცია და არსებობდა საერთო ფუძე ენა, რომელიც ერთდროულად იყო ლაზურიცა და ქართულიც. ამ მოსაზრების გამოთქმის უფლებას ალბათ ისიც იძლევა, რომ თ. გამყრელიძესა და გ. მაჭავარიანის მიხედვით „ზანურ-ქართულის დიფერენციაცია I ათასწლეულში დაიწყო“ (სონანტთა სისტემა), ჩანს აღნიშნულ რეგიონში ამ დიფერენციაციის პროცესი VI ს-ში ჯერ კიდევ არ იყო დასრულებული. ამით უნდა აიხსნას ალბათ ის მოვლენა, რომ ჩვენ უამრავი ზანური ტოპონიმი და ჰიდრონიმი გვაქვს გურიასა და სამხრეთ სასაქართველოში. სინამდვილეში შესაძლოა ისინი იყვნენ არა ზანურის, არამედ ჯერ კიდევ გაუდიფერენცირებელი ზანურ-ქართულის ენობრივი ნაშთები. ყოველ შემთხვევაში პროკოფის მიერ ზანურად მიჩნეული „ქუთათისი“ სინამდვილეში ძველი ქართული ენის ბუნების შესაბამისადაა ნაწარმოები. მაშასადამე ლაზებსა და იბერებს ერთი ენა ჰქონდათ. ამით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული პეტრე იბერის მასწავლებლის იოანე ლაზის ქართულენოვნება, მათი ცხოვრების მიხედვით, იოანე ყრმა პეტრეს ქართულენოვან წმიდა წერილს ასწავლიდა. ასევე დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ქართულენოვნება I ათასწლეულშივე. ჩანს ეს ენა აქ ყველას ესმოდა, რადგანაც ადგილობრივი მეტყველებანი, დიალექტები იყვნენ საერთო უკვე საეკლესიოდ გადაქცეული ენისა.

სიტყვა „ლაზიკის“ ეტიმოლოგიისათვის

„ლაზი“ ეთნონიმა, რომლითაც ბერძენი ავტორები მოიხსენებდნენ სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის მოსახლეობას. ეს სიტყვა ცნობილია უკვე I-II საუკუნეებიდან.

აღნიშნული რეგიონი, როგორც ცნობილია დასახლებული იყო ქართველური ტომებით.

ტაო-კლარჯეთის მოსახლეობას ნიკო მარი აღნიშნულ პერიოდში მეგრულ-ჭანებად მიიჩნევდა.

მესხეთში დღესაცაა მრავალი ტოპონიმი, როგორც ფიქრობენ, მეგრული წარმომავლობისა (უღე, ხვილიშა და სხვ.).

აღნიშნულ, I-II საუკუნეებში გ. მაჭავარიანის კვლევის თანახმად ჯერ კიდევ არსებობდა საერთო ქართველური ე.წ. „ზანურ-ქართული ენა“, რომლის დიფერენციაციაც ის-ის იყო იწყებოდა (თ. გამყრელიძე; გ. მაჭავარიანი; სონანტოა სისტემა, 1965, გვ. 17).

ასე, რომ აღნიშნული ტოპონიმები (მაგ. უღე, ხვილიშა და სხვა), შესაძლებელია იყოს არა მეგრული, არამედ ჯერ კიდევ გაუყოფელი ე.წ. „ზანურ-ქართული“ ენის ტოპონიმური ნაშთი.

აღნიშნულთან დაკავშირებით ბუნებრივად იბადება კითხვა „ლაზი“, ხომ არ არის (ზანურ-ქართული) სიტყვა „კლარჯისაგან“ წარმოშობილი ბერძნული ენის ნიადაგზე?

ლაზიკის საეპიკოსოსოები, XI საუკუნისათვის მდებარეობდნენ ტრაპეზუნტსა და ვანის ტბას შორის. IV-VI საუკუნეებში ეს მიწა-წყალი მოქცეული იყო ბიზანტიის იმპერიაში და იქ ჩამოყალიბებული იყო ადმინისტრაციული ერთეულები ე.წ. „მაღალი არმენია“, „მცირე არმენია“, წოფკი (სოფენა), ალზნიკი, ტურუბერანი და სხვა. ამ ოლქთა შორის აღნიშნული საეპიკოსოსოები უფრო მეტად „ალზნიკის“ ოლქისკენ მდებარეობდნენ.

როგორც ცნობილია, ქართულ ისტორიულ წყაროებში სიტყვა „ლაზიკა“ არ გვხვდება. ის ყოველთვის ითარგმნებოდა („სოფელი მეგრელთა“ ან „სამეგრელო“) და იგულისხმებოდა ტრაპეზუნტის სანახები, სადაც, სომხური წყაროებით, „ეგრის“ ოლქი იყო განლაგებული.

მამასადაძე, სიტყვა „ლაზიკა“ ქართული სამყაროსათვის უცხო იყო მისი სუფიქსის „-იკ“ გამო. მართლაც, ჩვენი აზრით, სიტყვა „ლაზიკა“ ნაწარმოებია სომხური ენისათვის დამახასიათებელი სუფიქსით „იკ“, ისევე, როგორც „უტიკ“, „ალზნიკ“, „პარსაიკ“, „კორსაიკ“ და სხვა. თუმცა მისი ფუძე „ლაზ“-ქართულია. სტრაბონის ცნობით ამ ფუძე „ლაზ“-ითაა ნაწარმოები ხალიბების აღმნიშვნელი ეთნონიმი „ალაზონები“ და მათი ქვეყნის სახელი „ალაზონია“.

ხალიბები ანუ ალაზონები მრავალრიცხოვანი ხალხი იყო.

მათი ზოგიერთი საცხოვრისი შემდეგში სომხებმა დაიმკვიდრეს. მათ შორის უნდა ყოფილიყო სომხური პროვინცია სახელწოდებით „ალზნიკ“. სიტყვა „ლაზიკ“ შესაძლოა იყოს „ალზნიკის“ ვარიაცია, მართლაც, „ალზნიკ“-ში განლაგებული იყო ლაზიკის საეპიკოსოსოების ერთი ჯგუფი.

კიდევ ერთხელ შეიძლება აღინიშნოს, რომ ტრაპეზუნტის მხარეებისაკენ მცხოვრები ქართული ტომების ეთნონიმებში გვხვდება ქართველთა აღმნიშვნელი ეთნოფუძე „გრ“ სხვადასხვა ვარიაციებით, მაგალითად, ბექირების ტომი ცხოვრობდა ტრაპეზუნტიდან აფსაროსამდე და მათ ქვეყანას „ბექირიას“ უწოდებენ.

ტრაპეზუნტი მდებარეობდა რეგიონში, რომელიც „მაკრონიად“ იწოდებოდა.

ტრაპეზუნტის დასავლეთით ფარნაკია „ტიბარენიად“ იწოდებოდა.

ყველა ტომის სახელში გამოიყოფა ზემოთაღნიშნული ფუძე- „გრ“, „ქრ“, „კრ“, „ბგრ“.

ბექირები - ბექირ = ბქრ = ბგრ

მაკრონები - მაკრონი = კრ = გრ

ტიბარები - ტიბარი = იბარი = ბრ

ბეჭირები ცხოვრობდნენ იქ, სადაც შემდეგ ძიდრიტები, რომელსაც შემდეგ ეწოდა „ლაზიკა“. ამავე ეთნოფუძით უნდა იყოს ნაწარმოები ცნობილი ეთნოსახელები „კოლხი“ და „კოლხიდა“. „ნ. მარი ქართული სიტყვა „გლენის“ შესახებ დასძენს - სოციალური ტერმინი გლენი შესატყვისი სომხური „გრეჰ-იკ-ისა“, მდაბიური წოდებრივი სახელი. გლენისაგან წარმოიქმნა „გლახაკი“, „გლახა“. „გლახა“ იგივე „კოლხია“, აღნიშნავს გლენს ან მონას“ (ი. აბულაძე, შრომები, ტ. II, 1976, გვ. 168).

ნ. მარი წერს „ძირითადი სოციალური ტერმინები კავკასიაში არის ეთნიკური წარმოშობისა, უდაბლესი ფენა ქართველებსა და სომხებში იწოდება კოლხების სახელის მიხედვით ქართულად „გლენი“, სომხურად „გრენიკი“ (ნ. მარი, ბათუმი, არდაგანი, ყარსი, პეტროგრადი, 1922, გვ. 31 (რუსულ ენაზე).

ჩვენი აზრით, „გლენი“ შეიცავს ფუძე-ძირ „გლ“ ანუ „გრ“-ს ამ ფუძით კი იწოდებოდნენ ქართველები (გეორგიენ, გუგარქი, ეგრისი, გურია და ა.შ.) ქართლის ცხოვრების მიხედვით მათ ზედა ფენად იქცნენ მაკედონელები, მოქცევაის „არიან-ქართველები“, მკვიდრი ქართველები კი იქცა ქვედა ფენად - გლენად. – ასე, რომ გლენს კავშირი აქვს არა მხოლოდ სიტყვა „კოლხთან“, არამედ ზოგად ქართულ ეთნო ფუძესთან „გრ“, „გლ“-სთან. ეს ეთნოფუძე თითქმის ყველა ქართული ტომის სახელში ჩანს.

თავი XXVI

ჰერეთი

ჰერეთს, მიმატიანეები შემდგომში უწოდებდნენ - „რანს და მოვაკანს“

ვარსკენ პიტიახში სპარსთა მეფემ დანიშნა „ერისთავად რანისა“. სამშობლოში სპარსეთიდან დაბრუნებისას იგი ჯერ შევიდა ქვეყანასა „ჰერეთისასა“ („შუმანიკის წამება).

შემდეგდროინდელი მემატიანეც აღწერს ვარსკენის ამბებს. იგი, მემატიანის ცნობით, იყო „სომხითის კაცი“, ანუ გუგარქის (ძველი ხუნანის საერისთავოს) მმართველი.

აქ მდ. ანაკერტის მტკვართან შესართავთან ვარსკენი სიკვდილით დასაჯა ქართლის მეფე ბაკურმა, ხოლო მისი ცოლის გვამი „დაფლეს ცურტავს“ (ქ.ც. I, გვ. 216),

ვარსკენის ნაცვლად სპარსეთის შაჰმა „რანისა და მოვაკანის“ ერისთავად გამოგზავნა სხვა ერისთავი (იქვე, გვ. 217).

აქედან ჩანს, რომ ქართული წყაროების ჰერეთი შემდეგდროინდელ ქართულ წყაროებშივე იწოდებოდა „რანად და მოვაკანად“, ხოლო შუმანიკს სხვა წყაროებში „რანის დედოფალი“ ეწოდება, ე.ი. ჰერეთი რანია მოვაკანთან ერთად და არა აღმოსავლეთ კახეთი.

ჰერეთი ერქვა არა საინგილოს, არამედ შაქს და რანის ოლქის მხარეებს, მაგალითად: -

1. ქართლის ცხოვრების მიხედვით გლონიქორი იყო ერისთავი „ქართლ-ჰერეთისა“, შემდგომი წყაროს მიხედვით კი „ქართლ-რანისა“; ანუ ჰერეთი იყო რანის ოლქის ნაწილი.

2. როგორც ითქვა, წმიდანის ცხოვრების სხვადასხვა ვარიანტში შუმანიკი იწოდება ზოგჯერ დედოფლად რანისა, ზოგჯერ კი დედოფლად ჰერეთისა.

„რანი და ჰერეთი“ (ქ.ც. I, გვ. 14) ერქვა თანამედროვე განჯისა და შაქის რაიონებს.

ჰერეთის ანუ რანის მეფე

1) ჰერეთა მეფეებს შემდგომ საუკუნეებში რანთა მეფეებს უწოდებდნენ, ამიტომაც გაერთიანებული საქართველოს მეფეთა ტიტულატურაში გვხვდება - „რანთა და კახთა მეფე“.

2) ჰერეთის დედოფალი შუმანიკი შემდგომ წყაროებში „რანთა დედოფლად იწოდება“.

ე. ი. ჰერეთი და კახეთი სხვადასხვაა (რანია და კახეთია).

ჰერეთი რანი და შაქია, რანის მდებარეობა კი ცნობილია. ესაა - კიროვაბადის რაიონი.

საბჭოთა ისტორიკოსების აზრით (დ. მუსხელიშვილი „საქართველო IV-VIII სს.-ში) - ჰერეთში თითქოსდა შედიოდა ბოდბე. ბოდბე - „ალბანელთა არაქართულ ქალაქად, მოიხსენიება ავტორის მიერ“. თუ ეს ასე იყო მაშინ კახეთის დიდი ნაწილი - ისტორიულად ალბანელთა ქვეყანა ყოფილა“ (XX ს. საბჭოთა ისტორიოგრაფიის შედეგი)

1) წმიდა ნინო კი ბოდბეშია დაკრძალული ის „ქართველთა განმანათლებელად“ იწოდებოდა და

არა ალბანელებისა, რადგანაც ყოველთვის მიიჩნეოდა, რომ ბოლბე ქართლის ქვეყნის ნაწილი იყო და არა ალბანეთისა.

2) მოვსეს ხორენაცის მიხედვით „ადვილად გასაგები ტკბილი ენით ნუნემ იქადაგა ქართველთა ქვეყანაში კლარჯეთიდან – მასქუთებამდე“, მაშასადამე მთელი ზოლი, მტკვრის მარცხენა ნაპირი მასქუთებამდე „ქართველთა ქვეყანა“ იყო, ქართველებით იყო დასახლებული და არა ალბანელებით!

3) მოვაკანი - ქართული სიტყვაა - „მო-ვაკე-ანი“ და ნიშნავს „ვაკე ადგილის ქვეყანას“ მასქუთები მოვაკანის ბოლოში ცხოვრობდნენ.

ბულგულა - პუნქტი ჰერეთის საზღვართან

ჩვენი მეცნიერების დაბეჯითებული მტკიცებით „გულგულა“, ტოპონიმი, რომელსაც ხმარობენ ძველი მემატეიანები, მდებარეობდა თელავთან და აქამდე აღწევდა ჰერეთის საზღვარი.

ეს რომ ასე ყოფილიყო, რატომ წერენ ძველი მემატეიანები, რომ ნეკრესი კახეთშია და არა ჰერეთში, ნეკრესი ხომ თელავის ქვემოთაა?

მემატეიანე წერს, რომ ქრისტეშობამდე 200-100 წლით ადრე ფარნავაზის შემდგომ, მეოთხე მეფე ფარნაჯომმა „იწყო შენებად კახეთს ქალაქსა ნელქარისსა, რომელ არს ნეკრესი“ (ქ.ც. I, გვ. 29), ხოლო შემდგომ მეცხრე მეფემ არშაკ II-მ „განაშვენა ნელქარ, ქალაქი კახეთისა, რომელ არს ნეკრესი“ (იქვე, გვ. 33).

ქართლის ცხოვრების ზოგიერთი რედაქციის არშიაზა მინაწერი – „ჰერეთი არის მცირის ალაზნით ამოღმართ, ვიდრე გულგულამდე ცივს აქეთ და ვიდრე აზანბურამდე და მტკვრამდე“ (ქ.ც. I, გვ. 5).

„მოვაკანი არს მცირის ალაზნის შესაყარს ქვევით ვიდრე ზღვამდე მცირე ალაზანი იორია“ (იქვე, გვ. 5).

„ხოლო ჰეროსს მისცა ქუეყანა მტკვრისა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა შესართავითდან, ვიდრე ტყეებამდე, რომელსა აწ ჰქვიან გულგულა. ამან ჰეროს ალაშენა პირველად ქალაქი შესაკრებელთა შორის ორთავე ალაზანთასა და უწოდა სახელი თვისი ჰერეთი... და აწ მას ადგილსა ჰქვიან ხორანთა“ (ქ.ც. I, გვ. 5).

აქედან ჩანს, რომ გულგულა ანუ ტყე-ტბა უნდა ვეძიოთ არა თელავთან, არამედ კავკასიონის მთაზე, იქ, სადაც შაქის საზღვარი აღწევდა, ანუ გულგულა იყო კავკასიონის რომელიღაც მწვერვალთან. ასეთი პუნქტი, თითქმის იმავე სახელის მქონე-ხილხალა - ნამდვილად არის კიდეც ჩვენს მიერ საძებნ რეგიონში, 1923 წლის ივ. ჯავახიშვილის რედაქტორობით გამოცემულ „საქართველოს ისტორიულ რუკაზე“ პუნქტი ხილხალა მდებარეობს ნუხპატსა და არეშს შუა, შაქის რეგიონში.

ვახუშტის დროსაც, ჩანს ცნობები გულგულა-ტყე-ტბის შესახებ უკვე დაკარგული ყოფილა და ის თელავთან უძებნიათ, მაგრამ VIII საუკუნესა და შემდგომ კახეთი ნუხპატამდე ანუ შაქამდე აღწევდა, მემატეიანე წერს - „მოვიდა არჩილ კახეთად და ყოველთა ტადრეულთა მისთა მიუბოძა კახეთი და აზნაურ ყენა ივინი, ალაშენა ეკლესია სამძორს, შეირთო ცოლი... და დაჯდა წუქეთს და ალაშენა კასრი და ხევსა ლაკუასტისასა ალაშენა ციხე და პოვნა წუქეთს მთავარნი... და ალაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპატს ორთა წყალთა შუა“ (ქ.ც. I, გვ.243).

აქედან ჩანს, რომ კახეთში მისული არჩილის სამეფოს საზღვარი ნუხპატამდე აღწევდა. მართლაც პუნქტი ხილხალა (რომელიც ჩვენ გულგულად მიგვაჩნია) ნუხპატთან მდებარეობდა „ამან ჯუანშერ (არჩილის ძემ) შეირთო ნათესავი ბაგრატიონიანთა, ასული ადრნასესი, სახელით ლატავრი... ნათესავნი დავით წინასწარმეტყუელისანი, რომელი-იგი ხორციელად მამად ღმრთისად იწოდა“ (ქ.ც. I. გვ.251).

ბულბულა-ხილხალა

ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით ჰერეთის საზღვარი აღწევდა გულგულა-ტყეობამდე. მიიჩნევა, რომ ის მდებარეობდა თელავთან.

ჩვენი აზრით, ვახუშტის წყაროს გულგულა უნდა იყოს არა თელავთან მდებარე პუნქტი, არამედ გიშა და ნუხპატოს აღმოსავლეთით (დაახლოებით 30 კმ.-ში) მდებარე პუნქტი ხილხალა. ეს ქალაქი (ხილხალა) მდებარეობდა შემახიასა და გიშის შემაერთებელ მნიშვნელოვან სავაჭრო გზაზე, რომელიც იყო უფრო გრძელი სახელმწიფოთაშორისი გზის ნაწილი. ამ ადგილას ქალაქი ხილხალა დაფიქსირებულია 1923 წელს ივ. ჯავახიშვილის რედაქტორობით გამოცემულ რუკაზე. ამ რუკის მიხედვით არც თუ მოშორებით მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე იყო მეორე პუნქტი ამავე სახელისა – ხილხალა. მათ შორის ის განსხვავება იყო, რომ გიშთან მდებარე ხილხალა საერთაშორისო გზაზე მდებარეობდა, ხოლო მტკვრის ხილხალა არა.

ნუხპატოს მეზობლად რომ მდებარეობდა „გულგულა“, ეს ჩანს უფრო ძველი წყაროდან (წმ. არჩილის ცხოვრებიდან) ამოღებული შემდეგი ფრაზა - „კუალად მოესრა ნოხპატელთა სიმრავლე ყრუსა და არჩილ ნათელსცა მათ იძულებით. შემდგომად მოიყვანნა ძმისწულნი ადრნასეს ბრძმისანი და დასხნა შაკიხით და დაემკვიდრნენ იგინი გულგულამდე და მისცა ქვრივი აბუხოსროსი და წუქეთი ციხე-კარითურთ“ (ქართლის ცხოვრება, IV 1973, გვ. 126).

აქ ნახსენები ყველა პუნქტი ერთ რეგიონში მდებარეობს - ნოხპატო, იგივე ნუხპატო, შაკიხი(შაქი), და წუქეთი, იქვე, ანუ ნუხპატოსთან ახლოს უნდა ყოფილიყო გულგულაც, რომელსაც, ჩანს შემდგომ ხილხალა უწოდეს.

დავუშვათ ამ ფრაგმენტის პუნქტი „გულგულა“ მდებარეობდა თელავთან, მაშინ ცნობა შეუსაბამო გამოდის, რადგანაც შაკიხისა და წუქეთის უმნიშვნელო მმართველების ხელში აღმოჩენილა კახეთის მნიშვნელოვანი ნაწილი თელავამდე, მაშინ ამ არეალში სხვა მმართველებისათვის ადგილი აღარ დარჩებოდა.

ძველ საქართველოში თავისი თვალთ ხედავდნენ რომ უვრცელესი ქვეყანა ვიდრე მტკვარ-არაქსის შესართავამდე და შემახიის მთებამდე ქართველებით იყო დასახლებული, ქართული წირვა-ლოცვით, ენით, კულტურით და თვითშემეცნებით, ამიტომაც, როცა ამ მხარეებში თანდათანობით სპარსელთა ნებით ჩრდილოკავკასიელები და შემოყვანილი მესულმანური ტომები გაბატონდნენ საქართველოს ხელისუფლება იბრძოდა მის (ქართველებით დასახლებული ქვეყანა ვიდრე მტკვარ-არაქსის შესართავამდე და შემახიის მთებამდე) გასათავისუფლებლად.

თუ როგორ ესახებოდათ ეს მიწა-წყალი კარგად ჩანს 1783 წლის ტრაქტატში რუსეთსა და საქართველოს სახელმწიფოებს შორის დადებული ხელშეკრულებიდან. ერეკლესა და ეკატერინე II-ს შორის 1783 წლის 24 ივლისს დადებული ტრაქტატის მეორე მუხლში ნათქვამია:

„მუხლი II - ყველა ის ტერიტორია, რომელიც უწინ საქართველოს ეკუთვნოდა,

ხოლო ამჟამად თურქეთს, სპარსელებსა და ლეკებს უპყრიათ, როგორცაა საათაბაგოს, რანის, მოვაკანის, ახალციხის, ჯავახეთის, ლივანის, აჭარის, ნუხის, შაქის, შირვანისა და სხვა, - საქართველოს დაუბრუნდება და მის შემადგენელ ნაწილად იქცევა“ (წიგნიდან მ. თამარაშვილი, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, 1995, გვ. 121).

სომხური წყაროების მიხედვით წმიდა გრიგოლის შვილიშვილი გრიგორიოსი კათალიკოსად უნდა გაეგზავნათ „იბერებისა და ალბანელების ქვეყანაში, მასაგეტების მეზობლად - აზერბაიჯანში, კასპიის ზღვის პირას“ (მ. თამარაშვილი, 1995, გვ. 276).

აქედან ჩანს, რომ ხორენაცის „მასქუთების ქვეყნამდე“ ქართველები ცხოვრობდნენ, ამას იმეორებს მეორე სომხური წყაროც - მასაგეტების მეზობლად (კასპიის ზღვასთან) ცხოვრობდნენ იბერებიც და ალბანელებიც. ალბანეთის ქვეყანას რანი (ჰერეთი ერქვა), ქართველების საცხოვრისი კი გრძელდებოდა ალბანელების ჩრდილოეთით შემახის მთებამდე.

თაზო XXVII

იაზონი-ამიჩანი

იაზონი და ამიჩანი – პელასგურ¹ კავკასიური იდენტობა

ნაკლებადაა გამოკვლეული ის საოცარი ფაქტი, რომ ქართული ეპოსის გმირის ამირანისა და არგონავტების მეთაურ იაზონის ამბები არა თუ უცნაურად ემსგავსება ერთმანეთს, არამედ იდენტურიცაა, კერძოდ ამირანი და იაზონი ერთი სქემით მოქმედებენ:

1. იაზონი მიდის მედეას მამის სამეფოში; ამირანი მიდის ყამარის მამის კოშკში;
2. მედეას მამა ადამიან-ღმერთია, ზევსის შთამომავალია, მაგიური ძალის მქონეა - თესავს კბილებს და ამოღიან ვეშაპები, ასეთივე ბუნებისაა ამირანის საცოლის მამაც - „ყამარს მამა ცაში ჰყავს“ - წვიმის და ამინდის მომცემია;
3. მედეა უღალატებს საკუთარ მამას და მიდის საკუთარი ოჯახიდან, ასევე ყამარიც ლანძლავს თავის მშობლებს და მიდის მამის სახლიდან – მშობლებზე ნაწყენი მათ ეუბნება - „მისუსურებლით დანასა“;
4. მედეას მამის სახლიდან მალულად მიაქვს საგანძური – ოქროს საწმისი, ყამარსაც მალულად მიაქვს თავისი ოჯახიდან სიმდიდრე - ჯადოსნური ჯამ-ჭურჭელი;
5. იაზონს დაედევნება მედეას მამა; ასევე ამირანს დაედევნება ყამარის მამა;
6. უმთავრესად აღსანიშნავია, რომ - ორივე ქალი (ყამარი და მედეა) ასწავლიან თავიანთ ქმრებს როგორ დაამარცხონ საკუთარი (ქალის) ახლონათესავები; ყამარი ამირანს ასწავლის როგორ დაამარცხოს მამამისი - „მალლა ნუკი სცემ სპილოსა, დაბლა შემოჰკარ რბილოსა, დაეცემიან ძარღვები, დაეცემიან ძიროსა“;
- მსგავსადვე, იაზონი მედეას დახმარებით ამარცხებს მის ძმას არფსირტეს და ჰკლავს.
7. იაზონი თავის მეგობარ თანამოლაშქრეებთან ერთად მიდის მედეას ქვეყანაში, ასევე ამირანიც თავის მეგობარ-თანამოლაშქრეებთან ბადრისთან და უსუბთან ერთად მიდის ყამარის ქვეყანაში;
8. იაზონი კლავს გველეშაპს, ამირანი კლავს ვეშაპს;
9. იაზონიც და ამირანიც ოქროს მფლობელები არიან, იაზონს აქვს ოქროს საწმისი, ამირანს აქვს ოქროს კბილი;
10. იაზონიც და ამირანიც თანამოლაშქრეებთან ერთად იერიშით იღებენ კოშკს (უკარებო ბროლის კოშკს, რომლის კარი იქ ჩნდება, სადაც ამირანი წიხლს დაკრავს) ან მაღალი სიმაგრის კედელს (იაზონის მოლაშქრენი).

უნდა არსებობდეს არგონავტებისა და ამირანის ეპოსების გმირების მოქმედებათა მსგავსების სხვა ნიშნებიც.

სტრატონი, ასევე სხვა ბერძენ-რომაელი ისტორიკოსები მიდებს, ჩრდილო სომხებს, ალბანელებსა და იბერელებს, ასევე კავკასიის ზღვისპირა ტომებს მიიჩნევენ არგონავტებისა და მედეას შთამომავლებად. ამირანისა და იაზონის გმირობის ამბების მსგავსება არ უნდა იყოს შემთხვევითი.

როგორც ჩანს ბალკანეთიდან კავკასიისაკენ გადმოსახლებათა დროს ფრიგიელებს, პელასგებს

¹ პელასგები-ი [ბერძ. Pelasgoi] – ანტიკურ ავტორთა ცნობებით: საბერძნეთის უძველესი (არაბერძენი) მოსახლეობა.

და სხვა ტომებს და უფრო ადრე, ჩანს, პირიქით კავკასიელთ ბალკანეთში თან გადაჰქონდათ გმირების ამბებიც.

ლუვიაში - ვანისა და ურმიის ტბასთან მცხოვრები კარდუხი - გორდიენები ჩანს გადასახლდნენ ტრაპეზუნტიისკენ დაახლოებით ქრისტეშობამდე VIII-VI საუკუნეებში. ეს უნდა იყოს ასახული ძველ ავტორთა ცნობაში, რომ ნაბუქოდონოსორმა იბერები და ლიბიელები (ლუვიელები) [ჩანს, კარდუხების(გორდიენების) ქვეყნიდან] გადასახლა პონტოს ზღვისპირეთში, ტრაპეზუნტიისკენ. იბერების და პელასგების გმირები ალბათ ამიტომ ემსგავსებიან ერთმანეთს.

ე.ი. კარდუხების ქვეყნიდან ანუ ლუვიიდან ნაბუქოდონოსორმა მოსახლეობა გადასახლა ტრაპეზუნტიისკენ შავიზღვისპირეთში.

მამასადამე, ამირანი და იაზონი ერთი სქემით მოქმედებენ:

- 1) ამირანი მიდის ყამარის მამის კოშკში - იაზონი მიდის მედეას მამის (აიეტის) სამეფოში;
- 2) ყამარს მამა ცაში ჰყავს - წვიმის და ამინდის მომცემია - მედეას მამაც მსგავსი გმირია, თესავს კბილებს და ამოდიან ვეშაპები;
- 3) ყამარი ლანძღავს თავის მშობლებს და მიდის მამის სახლიდან - ამბობს „მისუსურებლით დანასა“, თან მიაქვს განძი - ჭურჭელი, მედეაც მიდის მამის სახლიდან, მიაქვს განძი - საწმისი;
- 4) ამირანს დაედევნება ყამარის მამა, იაზონს დაედევნება მედეას მამა;
- 5) რაც ყველაზე მთავარია - ორივე ეს ქალი ასწავლის საკუთარ ქმარს, თუ როგორ დაამარცხონ მისი ახლობლები, ანუ ცოლის ახლო ნათესავები. ყამარი საკუთარი მამის მოკვლის ხერხს ასწავლის ამირანს, ამბობს - „მაღლა ნუ კი სცემ სპილოსა დაბლა შემოჰკარ რბილოსა, დაეჭრებიან ძარღვები, დაეცემიან ძიროსა“, ამ ხერხით, ყამარის ღალატით, ამირანი კლავს ყამარის მამას.
- მედეაც ასწავლის იაზონს, როგორ მოკლას საკუთარი ძმა არფსისტე. ამ ხერხით - მედეას ღალატით, იაზონი ამარცხებს მედეას ძმას;
- 6) ამირანს ჰყავს თანამოლაშქრე მეგობრები (არგონავტები) და მათთან ერთად მიდის ყამართან, იაზონს ჰყავს თანამოლაშქრე მეგობრები(ბადრი და უსუპი) და მათთან ერთად მიდის მედეასთან;
- 7) იაზონიც ამარცხებს გველეშაპს და ამირანიც;
- 8) იაზონიც და ამირანიც ორივენი ოქროს მფლობელები არიან, ერთს - ოქროს საწმისი აქვს, მეორეს - ოქროს კბილი;

ამირანი იაზონია, ხოლო მედეა - ყამარი

ფ. ჰაასის თვალსაზრისით ძველი მცირეაზიური რწმენები შემდგომ სიცოცხლეს ბერძნულ ანტიკურობაში პოულობდნენ (ნ. აბაკელია, მედეას მითოლოგიური სახის ინტერპრეტაციისათვის, კრებული - ეთნოგრაფიული ძიებანი, 1988, გვ. 5).

იაზონს თავისი გმირობისათვის „ქალღვთაება“ მედეას დახმარება დასჭირდა.

ფ. ჰაასის მიერ დადგენილია რომ ასეთი მითები მცირეაზიაში იყო გავრცელებული, საიდანაც შეაღწია ანტიკურ სამყაროში, შესაბამისად გამოყოფს და ერთმანეთის გვერდით აყენებს წყვილებს ინარასა და ხუფასიას, მედეასა და იაზონს, ნ. აბაკელიამ მათ რიგში ჩააყენა დალი (ნადირთპატრონი) და მონადირე - ქართული მითების პერსონაჟები.

ჩვენი თვალსაზრისით იაზონისა და მედეას მითი გარკვეულწილად იდენტურია ამირანისა და ყამარის თქმულებისა, რომელიც, ჩანს, მცირეაზიის მკვდრ ქართველთა წინაპრებს შორის იყო გავრცელებული.

ფ. ჰაასის ცნობით ცენტრალურ ანატოლიაში გავრცელებული ყოფილა მითი გველ ილუანქაზე, რომელიც ებრძვის ამინდის ღვთაებას.

ამინდის ღვთაებას კი, თავის მხრივ ეხმარება ქალღმერთი ინარა.

მას (ინარას) სურს დაამარცხოს ილუანქა, რისთვისაც თავის მხრივ მასაც ესაჭიროება მოკვდავი ხუფასიას დახმარება.

ხუფასია და ინარა ამყარებენ სატრფიალო კავშირს, ინარა ამინებს გველს. მიიჩნევა, რომ ეს მცირეაზიულ (ხათურ-პროტოხეთური) მითი საფუძველია იასონ-მედეას ამბისა.

თქმულების ერთი ვერსიით იასონს ყლაპავს გველეშაპი „ამ ეპიზოდს, ფ. ჰაასის აღნიშვნით, ასევე ვხვდებით ქართული „პრომეთეოსის“ ერთ თქმულებაში, რომელშიც გველეშაპი ამირანს ყლაპავს“ (იქვე, გვ. 8).

ჩვენი აზრით, ამირანის თქმულებაში ყამარის მამა, ამინდის ღვთაება უნდა იყოს, რადგანაც მას შეუძლია „ტაროსის შეცვლა“ - მისი ცხენების ჩლიქების მიერ აჩქარებული წყლის ნაძი წვიმად იქცევა.

ფ. ჰაასის აზრით პარალელები აშკარაა - ინარა და მედეა ამინებენ ურჩხულს, ორივე უახლოვდება მას უშიშრად, ორივეს კავშირი აქვთ ოქროს საწმისთან,

ჩვენი აზრი, სახელები ინარა და ყამარი ემსგავსებიან ერთმანეთს (ყინარა - ყამარი), ასევე სახელები „ხუფასია“ და „არამ-ხუტუ“ (ხუფასია - ხუტუ) (ამირანს მეგრულ-ლაზურ სამყაროში არამხუტუ ერქვა).

ჰაასი ერთმანეთს აკავშირებს ხუფასიას და იაზონს.

ფ. ჰაასის აზრით ამირანი ქართული პრომეთეოსის გმირია.

ჩვენ, ჩვენი მხრივ, ამირანის თქმულებას არგონავტიკასთან ვაკავშირებთ. მოგვყავს მრავალი მაგალითი იაზონისა და ამირანის, მედეასა - ყამარის მსგავსებისა.

ამირანის თქმულება (მისი პირველსახე) ერთერთი წყარო უნდა ყოფილიყო არგონავტიკების მითისა. ამირანიანი და არგონავტიკა ერთი საერთო თქმულება-წარმოდგენის ნაყოფია.

გამოითქვა მოსაზრება, რომ მითები ოქროს საწმისის შესახებ მცირეაზიულმა მიგრაციულმა ტალღამ შეიტანა ბალკანეთში, შემდგომ კი ძვ. წ. 750 წლიდან უკან, კოლხეთში, შემოიტანეს ბერძენმა კოლონისტებმა.

ამირანი და არგონავტიკა

ზოგიერთი უცხოელი მკვლევარის აზრით, არგონავტიკებისა და ოქროს საწმისის თქმულება ხეთურ-აღმოსავლურ ანატოლიაში იყო გავრცელებული, აღსანიშნავია, რომ ამირანის თქმულებასა და არგონავტიკის მითს ერთი სიუჟეტი აქვთ. კერძოდ, როგორც ითქვა-

1. ამირანს ყლაპავს გველეშაპი და კიდევ უფრო ძლიერი გამოდის მისი მუცლიდან, მან დანით გაუჭრა შიგნიდან მუცელი გველეშაპს.

ზემო სვანეთში სოფელ ლენჯერის მთავარანგელოზთა ეკლესიის გარე კედელზე გამოხატულია ამირანის ბრძოლა ვეშაპთან. მას აქვს ასეთი წარწერა - „ოდეს ამირან ვეშაპმა შანთქა, ვეშაპი მოკლა და გამოვიდა“.

იაზონსაც ყლაპავს ღრაკონი და მედეას დახმარებით მუცლიდან გამოდის.

2. იაზონი მეგობრებთან ერთად მიემართება სამოგზაუროდ.

ამირანიც მეგობრებთან ერთად (ბადრი და უსუპი) მიემართება სამოგზაუროდ (სალაშქროდ). სვანეთის იმავე ეკლესიის გარეკედელზე დახატულია ამირანის მეგობრები - „ბადრი, სეფედავლე და უსუპი“.

ამ მოგზაურობის დროს იაზონი ამარცხებს გიგანტ ციკლოპს, ამავე ეკლესიის კედელზე გამონახულია თუ როგორ ჭრის გიგანტ დევს ამირანი თავს, მის გვერდით შუბითა და ფარით შეიარაღებული მისი მეგობრებია.

3. ამირანის საცოლვე ყამარი ღალატობს თავისი დედ-მამის ოჯახს, მამის უჩუმიად მიჰყვება ამირანს, შემდეგ კი აკვლევინებს საკუთარ მამას, იაზონის საცოლვე მედეაც აკვლევინებს საკუთარ ძმას და ამარცხებინებს საკუთარ მამას.

4. ამირანის სასიამოროს მაგიური ძალა აქვს – ამინდს ცვლის, მისი ცხენების ჩლიქებით აჩქეფებული წყლის ნამი წვიმად იქცევა.

იაზონის სასიამოროსაც ასევე მაგიური ძალა აქვს – სპილენძის ჩლიქიანი ხარები ჰყავს, თესავს კბილებს და ამოდიან ჯარისკაცები.

5. ამირანის საცოლვეს (ყამარს) – ჭურჭლეული აუმხედრდება, ისინი ზეცაში მიჯრით გარბიან რათა შეატყობინონ ასულის ღალატი მამას.

იაზონის საცოლვე იპარავს ყველაზე ძვირფას ოქროს საწმისს.

(როგორც ჩანს „ოქროს საწმისის“ იდენტური ამირანიანში არის „საჭურჭლე“ – „ჭურჭელი“).

6. იაზონის ამბავში აპოლონიოს როდოსელი ახსენებს „კვიტაიელი აიეტის კომპებს“, სიტყვა „კომპი“ ამირანიანშიც გვხვდება – ალგეთის ხეობაში, „ბროლის კომპია“, რომელსაც კარები არა აქვს. მას უვლის გარშემო ამირანი, შემდეგ წიხლს კრავს და კომპის კედელს შეანგრევს.

იაზონიც გადალახავს კედელ-გოდოლს.

დასკვნა: არგონავტების მითი არის არა რეალური ამბავი, არამედ მითი პელასგურ-თესალიური და მისი მონათესავე ხალხებისა, რომელთა რიცხვშიც ჩანს, ქართველთა წინაპრებიც შედიოდნენ. ეს მითი ამ ქართველთა წინაპრებმა გაიტანეს ბალკანეთში.

სახელი „ამირანი“ შემდეგ შეერქვა გმირს. ცეცხლთაყვანისმცემლობის ეპოქაში ალბათ „აპრიმანი“ ეწოდებოდა – „ბოროტი სული“.

ამირანის მამის სახელი „სულკალმახი“- „კოლხს“ გვაგონებს, მას ერქვა.

სულ	კალმახ	ი
	კოლხი	

ხალიბები, ლახები, ქალდეველები და სხვა ქართული ტომები ბერძენულ და ლათინურ წყაროებში
(ხალიბთა „ქალღუს ქვეყანა“ არიან-ქართლის საფუძველი)

ქსენოფონის „კიროსის ანაბასისი“

(ქსენოფონი, კიროსის ანაბასისი, ანტიკური კავკასია, ენციკლოპედია I, 2010)

ქსენოფონტემ, იგივე ქსენოფონმა (დაახლ. ძვ. წ. 430-355) ბერძენთა 10.000 კაციანი ლაშქრით 401 წელს გაიარა ქართულ ტომთა მიწა-წყალზე, მისი მიზანი იყო შავი ზღვის ნავსადგურებით ჯარი სამშობლოში დაებრუნებინა. მას არ სურდა ომი ამ ტომებთან, არამედ მხოლოდ მათი ტერიტორიის გავლით ზღვასთან მისვლა, მაგრამ 10.000 კაცს კვება ესაჭიროებოდა.

ქსენოფონტე მზად იყო პროლეუქტები შეეძინა და ამ ტომების წინამძღოლებს თხოვდა მისთვის ბაზარი გაეხსნათ, მაგრამ თუ კი ბაზარს არ უხსნიდნენ, იძულებული იყო ებრძოლა და სურსათი ისე მოეპოვებინა.

საერთოდ, მთელი ეს მიწა-წყალი სპარსეთის იმპერიას ჰქონდა დაპყრობილი, სპარსეთის შაჰები კი მხარს უჭერდნენ იქ მცხოვრებ არმენიელებს, რადგანაც არმენიელები სახელმწიფოს მშვიდობიანი მცხოვრებნი იყვნენ, ხოლო ქართული ტომები (კარდუხები, ხალიბები, ხალდეები, ტაოხები, მაკრონები, კოლხები, დრილები, მოსინიკები, ტაბარენები და სხვები) სპარსელებს ებრძოდნენ თავიანთი მიწა-წყლის თავისუფლებისათვის.

სპარსელებმა მოახერხეს ამ ტერიტორიის საუკეთესო სახნავი მიწებიდან ქართული ტომების განდევნა (კერძოდ კი ხალიბებისა) და მათ ადგილებზე არმენიელ მიწათმოქმედთა ჩასახლება, რაც, ჩანს ქსენოფონის მეორე წიგნიდან, რომელიც კიროსის სადიდებლად დაწერა (კიროპედია).

არმენიელებსა და ქართველ ტომებს შორის დაძაბულობა იყო სახნავ-სათესი მიწების გამო, მაგრამ რადგანაც სპარსეთი მპყრობელი ქვეყანა იყო, ის თანხებს არ იმურებდა რათა არმენიელთა ჯარი გაეძლიერებინა, რომლის მეშვეობითაც წესრიგს ამყარებდა აღნიშნულ ტერიტორიაზე. ამ ჯარში, ქართველი ტომების წარმომადგენლებსაც ქირაობდნენ. მაგალითად ტაოხები და ხალიბები დასავლეთ არმენიის მმართველის, მეფის მეგობარ ტირიბაზის ჯარში მსახურობდნენ მოქირავნებად (ქსენოფონი, კიროსის ანაბასისი, ანტიკური კავკასია, ენციკლოპედია I, 2010, გვ. 137).

ქსენოფონტე წერს, რომ არმენიელებისაგან განსხვავებით, ქართული ტომები - კარდუხები, ტაოხები და ქალდეები არ ემორჩილებოდნენ სპარსელებს. ის წერს - „თუ ბაზარს არ გვიხსნიდნენ, ჩვენ თვითონ მოვიპოვებდით სურსათს, მაგრამ არა თავხედობის, არამედ აუცილებლობის გამო. კარდუხებს, ტაოხებს და ქალდეებს, თუმცა ისინი მეფეს არ ემორჩილებიან და ძალიან საშიშნიც არიან, ჩვენ მტრად მოვეკიდეთ, რადგან ბაზარს არ გვიხსნიდნენ და სურსათის წართმევა აუცილებელი გახდა“ (იქვე, გვ. 137).

აღნიშნული ტომებიდან მხოლოდ ფასიანები და ჰესპერიტები დაიმორჩილეს სპარსელებმა და მათ მმართველად ზემოთ აღნიშნული ტირიბაზი დაუნიშნეს (მათი მიწები საუკეთესო იყო სახნავ-სათესად).

„ხოლო კარდუხები, ხალიბები, ქალდეები, მაკრონები, კოლხები, მოსინიკები, კოიტები და ტაბარენები კი დამოუკიდებელნი იყვნენ“ (ქსენოფონტე, კიროსის ანაბასისი, ანტიკური კავკასია, ენციკლოპედია I, გვ. 137).

ბერძენთა ჯარი გაემართა ჩრდილოეთისაკენ და ვანის ტბის სიახლოვეს მის სამხრეთ-დასავლეთით ჯერ შეხვდათ ქართველთა ტომი, რომლის სახელი იყო - „კარდუხები“. (ეს სახელი სიტყვა „კარდუ“-საგანაა მიღებული, ხოლო „ხი“ - მრავლობითობის მაწარმოებელი სუფიქსია. „კარდუ“ - იყო სახელი ხალხისა, რომლისაგანაც ნაწარმოებია ასევე სახელი „ქართუ“ და სიტყვა „ქართუელი“, ე. ი. „ქართუს“ ქვეყნელი. კარდუ და ქართუ ერთი ფუძეა, ამიტომაც მიიჩნევა, რომ კარდუხები - ქართული ტომი იყო, რომელიც ებრძოდა მათ ქვეყანაში შეჭრილ არმენიელებს და მათ მფარველ სპარსელებს.

კარდუხებმა იფიქრეს, რომ სპარსელთა მეფის მეგობარი ქსენოფონტე და სპარსელთა მეფის სამსახურში მყოფი მისი 10.000 კაციანი ჯარი, სპარსელთა ლაშქარი იყო. ამიტომაც მათ მედგრად იბრძოლეს ბერძენთა, ამ ჯარის წინააღმდეგ, უფრო მეტიც, ბევრს ეცადნენ ქსენოფონტე და ლაშქრის მეთაურები, მაგრამ კარდუხებმა პირადი, სასაუბრო კონტაქტიც კი არ დაამყარეს მათთან.

საბოლოოდ, უნდა ვიფიქროთ, რომ არმენიზაცია-გასომხებისაგან კარდუხებმა მაინც ვერ შეძლეს თავის დაცვა, თუმცა, არმენიაში შემდგომშიც, შემდეგ საუკუნეებში, ითვლებოდა, რომ ხალხი სომხეთის პროვინციებისა სახელწოდებით „კორდუკ“ (კორდვაციის ქედის სამხრეთით, ვანის ტბის სამხრეთ-დასავლეთით), „კორდიკ ვერინ“, „კორდიკ მიჯინ“ და „კორდიკ ნერკინ“ - არ იყვნენ არმენიელები, ანდა ტომობრივი სხვაობა ჰქონდათ არმენიელებისაგან.

ნ. აღონცი პირდაპირ წერს კიდევ, რომ კარდუხები, ხალიბები, ხალდები, ფასიანები და სხვა ტომები იყვნენ არმენიის თავდაპირველი მოსახლენი, შემდგომ მათ მიწა-წყალზე დაახლოებით VI საუკუნეში შეიჭრნენ არმენიელები და ორ ნაწილად გაყვეს ეს ქართული მოსახლეობა, კერძოდ, არმენიელები დასახლდნენ მათი ქვეყნის ცენტრში, ამის გამო როგორც სამხრეთ ისე ჩრდილო არმენიაში ცხოვრობდნენ ქართველები, კერძოდ სამხრეთ არმენიაში - კორდუს ხალხი, ჩრდილო არმენიაში ივერები, დასავლეთ არმენიაში ქალდ-ხალიბები.

ქართული მიწების ეს მტაცებლობა, სტრაბონის ცნობით შემდეგაც გაგრძელებულა, კერძოდ არმენიამ ქრისტეშობამდე II საუკუნეში მიიტაცა იბერებისაგან პირიადრეს კალთები, ხორძენა და გოგარენა - ვრცელი მიწა-წყალი დასავლეთ და ჩრდილო არმენიისაკენ.

კარდუხები და ხალიბები (ხალდები) ქართველთა ტომები, რომ იყო, ამის შესახებ სხვა უძველესი წყაროებიც წერდნენ. კერძოდ მეგასტენე წერდა, რომ ნაბუქოდონოსორმა იბერთა ხალხის ერთი ნაწილი გადაასახლა ლიბიიდან პონტოს ზღვის სანაპიროზე, იქამდე იბერები ლიბიელთა მეზობელნი ყოფილან. ჩვენი აზრით აქ „ლიბიის“ ქვეშ იგულისხმება არა აფრიკის ლიბია, არამედ ვანის ტბასთან მდებარე ლურსმული დამწერლობის ეპოქის ქვეყანა „ლუვია“. ის ვანის ტბის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარეობდა, იქ სადაც შემდგომ კარდუხები ცხოვრობდნენ. ლუვიელთა მეზობელი იბერების ანუ კარდუხების წინაპრების ნაწილი ნაბუქოდონოსორს პონტოს ზღვისპირეთში გადაუსახლებია. ალბათ, ამ მოსაზრებით ხსნიდნენ ძველი ავტორები ფაქტს იმისას, რომ კარდუხებსა და ქალდებს (ხალდებს), ხალიბებს და ქალდეველებს (პონტოსპირეთში მცხოვრებთ) ერთიდაიგივე სატომო სახელები, ერთი ზნე-ჩვეულებები და ჩანს ერთი ენაც ჰქონდათ.

ქართველთა წინაპარი ქალდეველები (ხალიბები, იგივე ალაზონები) კარდუხების თანამეტომეებად მიიჩნეოდა, მიუხედავად ტერიტორიულად მათი ურთიერთდამორებისა.

სტრაბონის ცნობით ქალდებს ასევე ერქვათ სახელი - „ალიზონები“, „ალაზონები“, ქალდებს ნამდვილად რომ ერქვათ ეს სახელი ჩანს უამრავი ტოპონიმიდან, რომელიც აღნიშნული სიტყვის ფუძიდან გამომდინარეობს „ალაზ“(ლაზ), „არაზ“, „არზე“ - ეს სახელები „არაზ“ და „ალზ“ მდინარეებს, სოფლებს, ქალაქებსა და პროვინციებსაც კი ერქვათ პონტოსპირეთიდან ვიდრე ვანის

ტბამდე. ერთერთი მაგალითად ასეთია პროვინციის სახელწოდება „ალზნიკ“ (სომხურად - „აღზნიკ“), რომელიც სწორედ კარდუხთა ქვეყნის მეზობლად მდებარეობდა და ვრცლად იყო გადაჭიმული ცოვკის ტბიდან კორდვაცის მთებამდე (პროვინცია კორდუკამდე), ე. ი. კარდუხების ქვეყნამდე ვანის ტბის სამხრეთ-დასავლეთით, ამჟამადაც კი ცოვკის ტბასთან ახლოს ძველ ქალაქ მელიტენეს (გალატიას) - ალაზიგი ჰქვია, რომლის ფუძეშიც „ლაზ“-ი ზის.

ამ „ლაზ“ - „რაზ“ ფუძიდანაა გამომდინარე უფრო წვრილი პროვინციის სახელი „არზნი“, რომელიც უშუალოდ ემიჯნებოდა კარდუხების ქვეყანას, კერძოდ კი „კორდუკს“. ამ „ლაზ-რაზ“ ფუძიდანაა გამომავალი მდინარეთა სახელები „არაწანი“, „რაზდანი“, „ალაზანი“.

არაწანი - ვანის ტბის სანაპიროდან იწყება და მურატის სახელწოდებით ქ. ელაზიგთან ეფვრატს უერთდება. მის სამხრეთ სანაპიროზე იწყება ტიგროსის სათავეები.

ქსენოფონტეს უთხრეს, რომ კარდუხების ქვეყანა აღწევდა მდ. კენტრიტამდე და ტიგროსის სათავეებამდე. შემდეგ კი არმენია იწყებოდა. ჩვენ ზემოთაღნიშნული ტოპონიმიკიდან გამომდინარე უნდა ვიფიქროთ, რომ არმენიელების შემოჭრამდე ხალიბების ანუ ქალღების ქვეყანა იწყებოდა კარდუხების მეზობლად (ამის ნაშთია ტოპონიმი ალზნიკ (ძველი ალზის ქვეყნის სახელიდან) და აღწევდა კახეთის მდინარე ალაზნამდე, ანუ ვანის ტბიდან კავკასიის მთებამდე კარდუხს ანუ ქართველთა ძველი ქვეყანა იყო განფენილი.

ადონციის სიტყვით, როგორც ითქვა, ქართველთა ამ ძველი ქვეყნის შუაგულში შეიჭრა არმენიული ტომები დაახლოებით ქრისტეშობამდე VI საუკუნეში და ორად გაყო ქართველთა ქვეყანა და ამიტომაც როგორც არმენიელთა სამხრეთით, ისე ჩრდილოეთით იყო ქართული პროვინციები და ქვეყნები (კარდუხები და ალზნიკის ხალხი სამხრეთით, ქართლი და ლაზები (არტანუჯის არზენას და ქალდეას ხალხი) ჩრდილოეთით და ჩრდილო-დასავლეთით. ადონციის მოსაზრება ამჟამად იგნორირებულია სომხურ ისტორიოგრაფიაში, მაგრამ ის ხსნის არსებულ ძველ ფაქტებს.

ქართული ქვეყნის ცენტრში არმენიელთა დამკვიდრების გამო ქსენოფონტემ ბუნებრივია ჯერ ქართული ტომების (კარდუხების) ქვეყანა გაიარა, შემდეგ არმენია, შემდეგ კი ჩრდილოეთით და ჩრდილო დასავლეთით მას ისევ ქართული ტომები შეხვდა.

ქსენოფონტეს აცნობეს - „მთებზე მიმავალი გზა ჩრდილოეთით რომაა მიმართული, კარდუხებთან მიგიყვანთ, ისინი ცხოვრობენ მთებში, მეომარი ხალხია და სპარსთა მეფეს არ ემორჩილებიან. მათ თავს დაესხა ამ მეფის ასოცთასიანი (12000) ჯარი და მათგან უკან არავინ დაბრუნებულა (კარხულების მთები მიუვალია)“ (ქსენოფონი, კიროსის ანაბაზისი, ანტიკური კავკასია, ენციკლოპედია I, 2010, გვ. 118).

ასევე ქსენოფონტეს უთხრეს - „ელინმა ჯარისკაცებმა გაიგეს რომ თუ ისინი შეძლებენ კარდუხების მთების გადალახვას და მდინარე ტიგროსის სათავეებზე მისთვლას, მივლენ არმენიაში“ (იქვე, გვ. 119).

ქსენოფონტე წერს, რომ კარდუხების ქვეყანასა და არმენიას ერთმანეთისაგან საზღვრავდა მდინარე კენტრიტი (იქვე, გვ. 120).

ბერძენმა ჯარისკაცებმა ბრძოლით გაიარეს კარდუხების ქვეყანა, ქსენოფონტე წერს, რომ კარდუხებს ჰქონდათ - „მრავალრიცხოვანი და მშვენიერი სახლები, სავსე სურსათით. იქ ღვინო ისე ბევრი იყო, რომ სილით ამოლესილ ორმოებში ჰქონდათ შენახული“ (იქვე, გვ. 120).

კარდუხები ლაშქრობისას და მარშირებისას მღეროდნენ - „ჩქარა წავიდნენ რაღაც სიმღერების მღერით“ (გვ. 121).

ელინებმა გადალახეს მდ. კენტრიტი, მეორე ნაპირზე უკვე არმენია იწყებოდა. არმენიის სპარსელთა სამხედრო ხელისუფალს თავის არმენიულ ჯარში დაქირავებული ჰყავდა ქართული ტომები ხალღებისა და მარდების ჯარისკაცები - „ისინი იყვნენ ორონტისა და არტუხის მოქირავნები“ (იქვე, გვ. 121). მაგრამ მათ (არმენიულ ჯარს), საბოლოო ჯამში ბერძნებთან არ უომიათ, უბრალოდ, აკვირდებოდნენ მათ მოძრაობას.

კარდუხები ებრძოდნენ არმენიელებს, ამიტომაც მდ. კენტრიტის გადალახვის შემდეგ რაც ბერძნებმა 5 ფარსანგი (25 კმ) „იარეს არმენიაში ვაკე ადგილზე, აქ კარდუხებთან ომის გამო მდინარის ახლოს არ იყო სოფლები“ (იქვე, გვ. 122). შემდეგ მიაღწენ დიდ სოფელს, სადაც სატრაპს სასახლე ჰქონდა, აქედან 10 ფარსანგის (50 კმ) შემდეგ იყო მდინარე ტიგროსის სათავე, აქედან 15 ფარსანგში (75 კმ) მიაღწენ მდ. ტელებოასს, რომლის ნაპირებზეც მრავალი სოფელი იყო, ხოლო ქვეყანას ერქვა დასავლეთ არმენია, მისი მმართველი იყო მეფის მეგობარი ტირიბაზოსი (იქვე, გვ. 122).

აქედან ბერძნებმა დაბლობზე იარეს 15 ფარსანგი (75 კმ) და მიაღწენ სოფლებით სავსე ტერიტორიას, ისინი ელოდნენ რომ თავს დაესხმოდათ ტირიბაზი, რომელსაც თავის ჯარში ჰყავდა მოქირავნები „ხალიბები და ტაოხები“ (იქვე, გვ. 123). აქედან იარეს კვლავ 75 კილომეტრი და მიაღწენ მდ. ევფრატს, რომელიც გადალახეს ამ მდინარის (ე. ი. ევფრატის) სათავის ახლოს.

აქედან შევიდნენ დაბლობში, რადგანაც ზამთარი იდგა, იარეს თოვლში 50 კმ და მიაღწენ ერთერთ სოფელს, აქედან 20 სტადიონში (დაახლ. 2 კმ-ში) მდებარე სოფლებში განაწილდნენ მოსასვენებლად. მათ უხვად მიიღეს სასმელ-საჭმელი და სუფრასთანაც „მათ ბარბაროსულ სამოსიანი არმენიელი ბიჭუნები ემსახურებოდნენ“ (იქვე, გვ. 125). შემდეგ „შეეკითხნენ სოფლის თავკაცს, რა ქვეყანა იყო ეს? მან კი მიუგო, რომ ეს იყო არმენია“ (იქვე, გვ. 125). იკითხეს რომელი იყო მეზობელი ქვეყანა, უპასუხეს - „მეზობელი ქვეყანა - თქვან მან - ხალიბების იყო და იქაური გზაც მიასწავლა“ (იქვე, გვ. 126).

აქედან ჩანს, რომ ქართულ ტომებს - კარდუხებსა და ხალიბებს შორის არმენიელთა შეჭრის გამო ქვეყანას უკვე „არმენია“ ერქვა, თუმცა უნდა ვიფიქროთ, რომ იქაური მკვიდრი ძირითადი მოსახლეობა არმენიზებული ქართველები იყვნენ.

აღნიშნული გზით შევიდნენ „მეზობელ“ ანუ ხალიბების ქვეყანაში.

ამის შემდეგ მიაღწენ მდ. არაქსს, რომელსაც ქსენოფონტე „ფასისს“ უწოდებს (აღსანიშნავია, რომ ათასხუთასი წლის შემდეგაც X საუკუნეში კონსტანტინე პორფიროგენეტი არაქსს კვლავ „ფასისს“ უწოდებდა, რომელიც იმჟამად საზღვარი იყო არმენიელებსა და იბერებს შორის).

„ამის შემდეგ მდ. ფასისის გასწვრივ ელინებმა იარეს შვიდი გადასავალი დღეში ხუთ-ხუთი ფარსანგი“ (იქვე, გვ. 126). ე. ი. სულ გაუვლიათ 35 ფარსანგი, რაც 175 კმ-ია. ამის შემდეგ კიდევ 10 ფარსანგი (50 კმ) უვლიათ და მივიდნენ ადგილას „რომელიც ვაკეზე ეშვებოდა, სადაც მათ დახვდნენ ხალიბები, ტაოხები და ფასიანები (ფასისელები)“ (იქვე, გვ. 126). ე.ი. იმ გზით, რომელიც მიასწავლეს ხალიბების ქვეყანაში, შემდეგ კი ფასიანების ქვეყანაში.

ე. ი. ფასისის გასწვრივ მათ უვლიათ სულ 45 ფარსანგი ანუ 225 კმ. შეებრძოდნენ ქართველ ტომთა ლაშქარს, გაიმარჯვეს და შევიდნენ ტაოხების ქვეყანაში.

მაშასადამე აღნიშნული 225 კმ ხალიბების ქვეყანა ყოფილა (როგორც ზემოთ აღინიშნა, არმენიის ქვეყნიდან ბერძნები ხალიბთა ქვეყანაში შევიდნენ, გაიარეს 225 კმ და მიაღწენ ტაოხების ქვეყანას. ტაოხების ქვეყანაში ბერძნებმა გაიარეს 30 ფარსანგი (150 კმ).

ტაოხების ერთერთი ციხე-სიმაგრის ალების დროს „ელინები საზარელი სანახაობის

მოწმენი გახდნენ - ქალები ისროდნენ ბავშვებს უფსკრულში და თვითონაც თან მიჰყვებოდნენ, ამგვარადვე იქცეოდნენ მამაკაცებიც“ (იქვე, გვ. 128) ქართველების ეს თავგანწირვა სამშობლოსა და პირადი თავისუფლების შესანარჩუნებლად მიაგავს ებრაელთა თავგანწირვას მასადას ციხე-სიმაგრის დაცვის დროს ამ ამბიდან თითქმის 500 წლის შემდეგ ახ. წ. 70 წელს.

აქედან ბერძნებმა იარეს 50 ფარსანგი (250 კმ) კვლავ ხალიბების მიწა-წყალზე აქედან ჩანს, რომ იმ ტომთა შორის, რომელზეც მათ იარეს, ყველაზე მრავალრიცხოვანი და დიდი მიწა-წყლის მქონე ხალიბები იყვნენ.

ქსენოფონტე წერს - „შემდეგ იარეს შვიდი გადასავალით ორმოცდაათი ფარსანგი ხალიბების მიწა-წყალზე. ისინი უმამაცესნი იყვნენ იმ ტომებს შორის, რომელთა მიწა-წყალზეც გაიარეს. ხალიბები ხელჩართულ ბრძოლაში ებმებოდნენ ელინებს“ (იქვე, გვ. 128). „ამასთანავე მღეროდნენ და როკავდნენ მაშინ, როცა მტერი მათ უყურებდა“ ((ქსენოფონი, კიროსის ანაბასისი, ანტიკური კავკასია, ენციკლოპედია I, 2010, გვ. 128). ხალიბებისაგან ამის გამო „ელინებმა ვერაფერი წაიღეს და იკვებებოდნენ ისევ იმ პირუტყვით, რომელიც ტაოხებს წაართვეს“ (იქვე, გვ. 128).

ამის შემდეგ ბერძნები მივიდნენ მდინარე ჰარპასოსთან და შევიდნენ სკვითინების ქვეყანაში, ვაკეზე 20 ფარსანგი (100 კმ) და შევიდნენ მათ სოფლებში. ამის შემდეგ გაიარეს კვლავ 20 ფარსანგი და მივიდნენ „დიდ, მდიდარ და მჭიდროდ დასახლებულ ქალაქში“, რომელსაც ერქვა გიმნასი.

აქედან იარეს 5 დღელამე და მივიდნენ მთამდე (მისი სახელი იყო თექესი), საიდანაც ჩანდა შავი ზღვა.

აქედან გზით შევიდნენ მაკრონების ქვეყანაში, სადაც გაიარეს 50 კმ და მიაღწენ მდინარეს, რომელიც მაკრონების ქვეყანას სკვითინების (სკვითინების) ქვეყნისაგან ყოფდა.

მეორე მხარეს მეომარი მაკრონები იდგნენ. ბერძენთა შორის აღმოჩნდა ტომით მაკრონი მონა, რომელმაც შეძლო შუამავლობა და ბერძნები მაკრონებს დაუმეგობრა.

მაკრონების ქვეყანაში იარეს სამი დღის განმავლობაში კოლხების ქვეყანამდე. კოლხთა ლაშქარი დაამარცხეს და შევიდნენ სოფლებში, სადაც თავლის ფიჭები ჭამეს, რომელთაც მათ დიდად ავნო, მეორე დღემდე მთვრალეებს ჰგვანდნენ და ფეხზე დგომა არ შეეძლოთ. აქედან ბერძნებმა გაიარეს კოლხების სოფლებში 35 კმ და მივიდნენ ზღვასთან მდებარე „ტრაპეზუსში - მჭიდროდ დასახლებულ ელინურ ქალაქში, რომელიც სინოპელთა დასახლება იყო კოლხების ქვეყანაში, პონტოს ევქსინიოსის სანაპიროზე. აქ, კოლხების სოფლებში ელინებმა დაახლოებით 30 დღე დაჰყვეს“ (იქვე, გვ. 131) „და ანადგურებდნენ კოლხისს (ე. ი. კოლხეთს)“ (იქვე, გვ. 131).

ქსენოფონტე განარჩევს „ბარის კოლხებს“ და მთის კოლხებს. პირველები ბერძნებს არ ებრძოდნენ. აქედან შეესივნენ დრილების ქვეყანას. დრილები იყვნენ „პონტოსპირეთის ყველაზე მეომარი ხალხი“ (იქვე, გვ. 132). (დრილები, ჩანს შემდგომში თრიალეთში გადასახლდნენ).

ტრაპეზუსიდან ბერძნები ელინურ ქალაქ კერასუსს მიაღწენ „სინონელთა დასახლება კოლხების ქვეყანაში ზღვის სანაპიროზე“ (იქვე, გვ. 133). ე. ი. ტრაპეზუნტიცა და კერასუსიც კოლხების ქვეყანაში მდებარეობდნენ.

ბერძენთა ჯარი კერასუსთან ორად გაიყო – ერთი ჯგუფი გემებით ზღვით გაემგზავრა (ჩანს ტრაპეზუნტიდანაც გემებითვე მიცურავდნენ), მეორემ კი ხმელეთით განაგრძო გზა და მიუახლოვდნენ „მოსინიკების საზღვარს“ (იქვე, გვ. 133).

მოსინიკების ტომი ორ მტრულ ჯგუფად იყო გაყოფილი - პირიქითელ მოსინიკებს მტრობდნენ

პირაქეთა მოსინიკები. პირიქითელებმა სამხედრო კავშირი შეკრეს ბერძნებთან პირაქითელების დასამარცხებლად.

„მეორე დღეს ისინი მოვიდნენ ერთი მთლიანი ხისაგან გამოთლილი სამასი ნავით. თითოეულ ნავში სამ-სამი კაცი იჯდა“ (იქვე, გვ. 134) ისინი „დაირაზმნენ და ერთმა მათგანმა სიმღერა წამოიწყო, დანარჩენებმა რიტმს ფეხი აუწყეს და წინ გასწიეს“ (იქვე, გვ. 134). ისინი ბერძნებთან ერთად ეკვეთნენ თავიანთ მტერ თანატომელებს, რომელთაც მთავარი ქალაქის დასაუფლებლად ეომებოდნენ. მათი მეფე ამ ქალაქში ერთ მაღალ ადგილს მდგარ ხის კოშკში (მოსინოსში) იჯდა. ის ხანძრის დროს არ გამოვიდა კოშკიდან და დაიწვა მეორე მეფესთან ერთად, რომელიც სხვა კოშკში იჯდა. მოსინიკებს აღმოაჩნდათ პურის დიდი მარაგი, ამფორებში კი დამარილებული დელფინის ხორცი. ჰქონდათ უამრავი მარაგი: კაკალი, ქონი, ღვინო. გამარჯვებულმა ბერძნებმა ეს აღებული ქალაქი თავიანთ მეგობარ მოსინიკებს გადასცეს. აქ რამდენიმე ქალაქი იყო ერთმანეთისაგან 80 სტადიონით დაშორებული (~16 კმ). მდიდარ მოსინიკებს ჰყავდათ მოხარშული წაბლის ჭამისაგან დასუქებული ბავშვები „განაზებულები და მეტისმეტად თეთრები“ (იქვე, გვ. 136).

ქართული ტომები თეთრკანიანები იყვნენ. ამის აღნიშვნა საჭიროდ მიგვაჩნია, რადგანაც ძვ. წ. VI-V სს. ცნობებით კოლხები „შავკანიანებად“ ან „მუქკანიანებად“ აღიწერებიან, მაგრამ უკვე V ს. ბოლოდან კოლხთა აღმწერი მწერლები რომელთაც პირადად ნახეს ისინი, აღარ წერენ კოლხთა მუქკანიანობის შესახებ. მოსინიკებიც თეთრები იყვნენ. ქსენოფონტე წერს - „ისინი ცდილობდნენ ყველას თვალწინ შეკავშირებოდნენ ჰეტერებს, რომლებიც ელინებს თან მიჰყავდათ, რადგან ასეთი იყო მათი ადათი. ყველანი - მამაკაცებიცა და ქალებიც - თეთრკანიანები იყვნენ... საჯაროდ აკეთებდნენ იმას, რასაც სხვები განმარტობით სჩადიან... საკუთარ თავს ელაპარაკებოდნენ, თავისთვის იცინოდნენ და მოყვებოდნენ ხოლმე როკვას, სადაც არ უნდა ყოფილიყვნენ“ (იქვე, გვ. 136).

ბერძნებმა მოსინიკების ქვეყანაში „რვა სტათომოსი იარეს და მივიდნენ ხალიბებთან, ისინი ცოტანი იყვნენ, ემორჩილებოდნენ მოსინიკებს და უპირატესად რკინის დამუშავებით ირჩენდნენ თავს, აქედან ელინები მივიდნენ ტიბარენებთან. ტიბარენების ქვეყანა უფრო ვაკე იყო. მათ ზღვის სანაპიროზე გამაგრებული დასახლებები ჰქონდათ“ (იქვე, გვ. 137).

„ელინებმა ორ დღეში მშვიდობიანად გადალახეს ეს ქვეყანა და მივიდნენ კოტიორაში, ელინურ ქალაქში, სინოპელთა მიერ ტიბარენების ქვეყანაში დაარსებულ ახალშენში“ (იქვე, გვ. 137).

ხალიბები, როგორც ქსენოფონტეს აღწერიდან ჩანს ბერძნებს შეხვდნენ 3 ადგილას, კარდუხების შემდეგ, არმენიელთა ქვეყნის გადალახვის შემდეგ და მოსინიკების მეზობლად ზღვის სანაპიროზე (ეს უკანასკნელი სუსტები იყვნენ, დანარჩენ ორ ადგილს მცხოვრებნი კი კარგი მეომრები).

ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, რომ ის ქვეყანა, რომელნიც არმენიელებს ეჭირათ მდ. კენტრიტიდან არაქსამდე - თავდაპირველად ხალიბების ანუ ქალდებისა იყო, და ისინი გაგრძელებით ცხოვრობდნენ კოტიორადან არაქსამდე და კენტრიტამდე. ისინი, ჩანს, არმენიელებს დაუმარცხებიათ და ამიტომ ხალდებსა და არმენიელებს შორის დიდი ომი იყო გაჩაღებული, როგორც ეს ქსენოფონტეს მეორე ნაშრომიდან - კიროპედიადან ჩანს, საბოლოოდ, ხალიბები მხოლოდ ზღვის პირას დარჩნენ, დანარჩენი მათი საცხოვრისი არაქსიდან კენტრიტამდე არმენიელებმა დაიჭირეს.

როგორც ითქვა, მდ. კენტრიტიდან ბერძნებმა გაიარეს 25 კმ - დაუსახლებელ არმენიაში, 50 კმ-ის შემდეგ იყო ტიგროსის სათავე. 75 კმ-ის შემდეგ მიაღწენ მდ. ტელეპოასს - ეს იყო დასავლეთ არმენიაში. აქედან იარეს დაბლობზე 75 კმ, შემდეგ კვლავ გაიარეს 75 კმ და მიაღწენ

მდ. ეფრატს, მისი სათავის ახლოს. შემდეგ დაბლობზე იარეს 50 კმ. აქ კვლავ არმენიის ქვეყანა იყო. აქედან იწყებოდა ხალიბების ქვეყანა, მიაღწენ მდ. არაქსს (ფაზისს), აქ ფასისის გასწვრივ იარეს 225 კმ ხალიბების ქვეყანაში და მიაღწენ ტაოხების ქვეყანას. ტაოხების ქვეყანაში იარეს 150 კმ. აქედან ბერძნებმა კვლავ 250 კმ იარეს კვლავ ხალიბების მიწაზე და მიაღწენ მდ. ჰარპასოსს და შევიდნენ სკვითინების ქვეყანაში, აქვე ვაკეზე იარეს 100 კმ ამის შემდეგ კვლავ იარეს 100 კმ და მიაღწენ ქალაქ გიმნასს. აქედან იარეს 5 დღე-ღამე და მიაღწენ მთის მწვერვალ თექისს, საიდანაც ჩანდა ზღვა. აქედან იარეს 50 კმ და მიაღწენ მაკრონების ქვეყანას, ამ ქვეყანაში იარეს სამი დღე-ღამე და მიაღწენ კოლხების ქვეყანას. იარეს 35 კმ და შევიდნენ ქალაქ ტრაპეზუსში, და შემდეგ კერასუსში. ეს ქალაქები კოლხეთის ქვეყანაში მდებარეობდნენ. კერასუსიდან შევიდნენ მოსინიკების ქვეყანაში. იარეს „რვა სტათომოსი“ და მივიდნენ „სუსტ ხალიბებთან“, აქედან შევიდნენ ტიბარენების ქვეყანაში, გადალახეს ორ დღეში და მივიდნენ ქალაქ კოტიორაში - „ტიბარენების ქვეყანაში დაარსებულ ახალშენში“.

აქედან ბერძნები გაემართნენ მდ. ფასისისაკენ - ქსენოფონტეს სტრატეგოსებმა უთხრეს - „უმჯობესია ფასისისაკენ გაცურვა, რაკი ზომალდები არიან, ფასიანთა ქვეყნის დაპყრობა. იქ მაშინ აიეტის შვილიშვილი მეფობდა“ (იქვე, გვ. 137).

ეს ბოლო წინადადება ძალზე აბნევს მკვლევარებს, რადგანაც ქსენოფონტე მდ. ფასისს ახსენებს ორ ადგილას. ერთი ფასისი იყო არაქსი, საიდანაც გაჭირვებით ჩააღწიეს ბერძნებმა ზღვამდე, ამიტომაც ისინი, ცხადია, უკან აღარ დაბრუნდებოდნენ. ამიტომაც თავისი ნაშრომის ბოლოს ნახსენებ მდ. ფასისის ქვეშ ქსენოფონტე სხვა რომელიღაც მდინარეს ახსენებს. ქართველი მკვლევარები ფიქრობენ რომ ეს მეორე იყო მდ. რიონი, რასაც ჩვენ არ ვიზიარებთ, ჩვენი აზრით ქსენოფონტე ამ მეორე მდინარე ფაზისში გულისხმობს მდ. კელკიტის ზღვასთან შესართავს. აქ ზღვის ნაპირას კონცხებს ერქვათ ჰერაკლესა და იაზონის კონცხები. მის ახლოს ამჟამადაც არიან პუნქტები „ფასინლერისა“ და „პაზარის“ სახელწოდებით. მდ. კელკიტის შესართავი მართლაც ახლოა ქ. კოტიორასთან და აქეთკენ იყო სამშობლოსკენ მიმავალი ბერძნების გზა.

დავაჯამოთ ქსენოფონტეს ჯარის მიერ განვლილი გზის სიგრძე - მდ. კენტრიტიდან არმენიის ქვეყანაში ბერძნებმა იარეს 25 კმ + 50 კმ + 75 კმ + 75 კმ (ეფრატი) + 50 კმ (არაქსი) და მიაღწენ ხალიბების ქვეყანას არაქსთან. ე. ი. არმენიაში სულ იარეს 275 კმ.

შემდეგ ხალიბების ქვეყანაში მდ. არაქსის პირას იარეს 225 კმ.

შემდეგ ტაოხების ქვეყანაში 150 კმ და კვლავ ხალიბების ქვეყანაში შევიდნენ, სადაც 250 კმ იარეს და მიაღწენ მდ. ჰარპასოსს და შევიდნენ სკვითინების ქვეყანაში, სადაც იარეს 200 კმ ქალაქ გიმნასამდე. აქედან იარეს 5 დღე მწვერვალ თექისამდე.

აქედან 50 კმ-ში მდებარეობდა მაკრონების ქვეყანა, აქ იარეს 3 დღე და მიაღწენ კოლხების ქვეყანას, იარეს 35 კმ და მიაღწენ ქ. ტრაპეზუსს.

ე. ი. მდ. კენტრიტიდან ტრაპეზუსამდე ბერძნებმა გაიარეს 275 კმ + 225 კმ + 150 კმ + 250 კმ + 200 კმ + 5 დღე + 50 კმ + 3 დღე + 35 კმ = 1185 კმ + 8 დღე.

თუ ერთ დღის გავლას ბერძნები მოუწოდნენ 20-30 კმ მაშინ 8 დღეში ისინი დაახლოებით 200 კმ-ს გაივლიდნენ, რაც ჯამში შეადგენს სულ 1385 კმ, ანუ დაახლოებით 1400 კმ.

მამასაღამე, ქსენოფონტეს ჯარმა იარა ასე: ის შევიდა კარლუხების ქვეყანაში თანამედროვე ქალაქ მარდინთან ახლოს (თურქეთში), იარა თანამედროვე ქალაქ ელაზიგის მიმართულებით (ამჟამადაც კი გზა ამ მიმართულებით მიდის), აქ ჯარმა გადალახა ტიგროსის ერთერთი შენაკადი,

რომელსაც ერქვა კენტრიტი, და მიაღვა დასავლეთ არმენიის ქვეყანას. ამ მდინარის გადალახვის შემდეგ შემოხვდათ მეორე მდინარე ტელეობასი (ეს უნდა იყოს თანამედროვე მდ. მურატი. იარეს არმენიაში და მიაღვინ მდ. ევფრატის სათავეს (ეს უნდა იყოს ევფრატის შენაკადი, რომელსაც ამჟამინდელ თურქულ ენაზე ეწოდება მდ. პერი (Peri) და თანამედროვე ქალაქ ტეკმანთან ახლოს მიაღვა მდ. არაქსის ანუ ფასისის სათავეს და იარა მის გასწვრივ, აქ ჰქონდა შებრძოლება ხალიბთა, ტაოხთა და ფასინთა გაერთიანებულ ლაშქართან და შევიდა ტაოხების ქვეყანაში, ტაოხების ქვეყნიდან გადავიდა ძლიერ მეომარი ხალიბების (ქალღების) ქვეყანაში და მიაღვა მდ. ჰარპასოსს, ეს უნდა იყოს მდ. ჭოროხი. აქ იყო სკვითინების ქვეყანა და მათი ქალაქი გიმნასი (სადღაც ბაიბერდსა და გიუმიშხანეს შორის), აქედან შევიდა მაკრონების ქვეყანაში, საიდანაც დაინახეს ზღვა, ზღვის პირზე კი კოლხები ცხოვრობდნენ, მათ ქვეყანაში იყო ქალაქი ტრაპეზუსი, აქედან ლაშქრავდნენ ახლოს მცხოვრებ დრილებს. ტრაპეზუსიდან ჯარის ერთი ნაწილი გემებით, სხვები კი ფეხით გაემართნენ კერასუსისაკენ (გირესუნი), გაიარეს მოსინიკების და სუსტი ხალიბების ქვეყანაში, ქ. კოტიორასთან მიაღვინ ტიბარენების ტომს და გადაწყვიტეს გემებით და ფეხით კელკიტის შესართავთან მისვლა, სადაც ფასიანები ცხოვრობდნენ და აიეტის შთამომავალი მეფობდა.

ქსენოფონტეს გზა

1. ჯერ არის კარდუხების მთები, შემდეგ კი ტიგროსის სათავე (ქსენოფონი, კიროსის ანაბასისი, ანტიკური კავკასია, ენციკლოპედია I, 2010, გვ. 119);
2. ჯერ მდ. კენტრიტია, მერე არის მდ. ტიგრესის სათავე (გვ. 122);
3. მდ. კენტრიტი „საზღვრავს არმენიას კარდუხების ქვეყნისაგან“ აქ არის ველი (გვ. 120); „ხალღები თავისუფალნი და მამაცნი არიან“ (გვ. 121);
მდ. კენტრიტი უნდა იყოს მდ. ტიგროსის ერთერთი შენაკადი ოლონდ ქ. ელაზიგისაკენ. ეს არმენიაა.
4. მდინარის მეორე ნაპირიც ვაკეა. მდინარიდან 50 კმ-ში არის ტიგროსის სათავე.
5. ტიგროსის სათავიდან 15 ფარასანგში (1 ფარასანგი 5 კმ) - $15 \times 5 \text{ კმ} = 75 \text{ კმ}$ არის მეორე მდინარე – ტელეობასი. მის გაყოლებას ჰქვია დასავლეთ არმენია ტელეობასი უნდა იყოს მდ. მურატი - არაწანი.
6. აქედან 15 ფარასანგი $\times 5 \text{ კმ} = 75$ -ში იყო მდ. ევფრატი
7. მდ. ფაზისი (არაქსი) იარეს მდ. ფაზისის გასწვრივ 7×5 ფარასანგი.
 $7 \times 25 \text{ კმ} = 175 + 10 \times 5 \text{ კმ} + 50 \text{ კმ} = 225 \text{ კმ}$. დაეშვნენ ვაკეზე.
8. ტაოხების ქვეყანა 30 ფარასანგი $\times 5 = 150 \text{ კმ}$.
9. ხალიბების ქვეყანა.
10. მდ. ჰარპაროსი (ჭოროხი).
11. სკვითინები $20 \times 5 \text{ კმ} = 100 \text{ კმ}$.
12. სკვითინები ქალაქი გიმნასი.
13. 5 დღე ზღვის გამოჩენამდე.
14. მაკრონები 50 კმ .
15. მდინარე საზღვრავდა მაკრონებსა და სკვითინებს.
16. 3 დღის გზა.
17. კოლხები.
18. 2 ფარასანგი $\times 5 = 10 \text{ კმ}$ - ტრაპეზუნტი.

ქსენოფონტი ქაღვების შესახებ

ისტორიკოსმა გ. ჭეიშვილმა განიხილა ქსენოფონტეს შრომა „კიროპედია“, როგორც წყარო საქართველოს ისტორიისათვის.

ამ შრომაში („კიროპედია“), ქსენოფონტე ისევე, როგორც თავისსავე „ანაბასისში“ აღწერს ბერძენთა 10.000 კაციანი რაზმის ლაშქრობას ქართული ტომებით დასახლებულ მხარეებში ძვ. წ. 401 წელს.

კერძოდ მათ გაიარეს ფასიანების, ტაოხების, ხალიბების და სკვითინების ქვეყნები (გ. ჭეიშვილის დაკვირვებით - „ეთნონიმი „ხალდი“ ძველი ბერძნებისათვის „ხალიბის“ სინონიმს წარმოადგენდა“ („ანალები“ 2001, გვ. 9).

ყველა ამ ტომთა ქვეყნებს არმენიელები ესაზღვრებოდნენ, რომელნიც თანდათანობით მიიწვედნენ სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ ფართო ფრონტით და ავიწროებდნენ ქართულ ტომებს, ერეკებოდნენ მათ უფრო ჩრდილოეთის მიმართულებით, კერძოდ სახნავ-სათესი მიწები ხალიბებს აღარ დარჩათ, რადგანაც უკვე მთებში ცხოვრობდნენ ამ მიწოლის შედეგად.

თავის მხრივ, ყველა ეს ტომი და განსაკუთრებით ხალდები (იგივე ხალიბები) თავდაუზოგავად ებრძოდნენ არმენიელებს საარსებო სივრცის დასაბრუნებლად, არმენია, თავის მხრივ, უკვე დაპყრობილი იყო სპარსთა მიერ, ამის გამო სპარსეთის შაჰი კიროს დიდი ხალიბების არმენიელებზე (არმენიელთა სოფლებზე) თავდასხმას განიხილავდა, როგორც საკუთარი იმპერიის საზღვრებში შეჭრას.

ამიტომაც „კიროპედიის“ თანახმად კიროს დიდმა (558-529) არმენიის დამორჩილების შემდეგ ხალდებზე გალაშქრება გადაწყვიტა, რათა მშვილობა ჩამოეგდო სომხებსა და მათ მეზობელ ხალდებს შორის“ (იქვე, გვ. 9)

ქსენოფონტეს თანახმად კიროს დიდმა შეარიგა არმენიელები და ხალდები ურთიერთდამოხატა გზით.

გ. ჭეიშვილი წერს - „კიროპედიისა“ და „ანაბასისის“ ცნობათა ურთიერთშეჯერებით ირკვევა, რომ ხალიბებს//ხალდებს, რომლებიც ყველაზე უფრო მეომარ და მამაც ხალხად ითვლებოდა არა მხოლოდ იმ მხარეში, არამედ იმ ტომთა შორის, რომელთა მიწა-წყალზეც ელინებმა გაიარეს, თავისი ჰეგემონია და სატომო სახელი სამხრეთით საკმაოდ შორს გაეგრძელებინათ“ (იქვე, გვ. 10).

ხალდები იგივე ქაღვებია, ეტიმოლოგიურად ჩანს კარდუხების და ქაღვების სახელები მსგავსია.

„კარდუ“ ანუ „ქარდუ“ იგივე „ქაღდ“ უნდა იყოს. ეს ფუძევე აქვს ქართველთა თვით სახელწოდებასაც „ქართ“.

ქაღვების ანუ ხალდების საცხოვრისი არეალისა და გავლენის დიდი განვრცობის შესახებ მიუთითებს ქსენოფონტე კიროპედიაში - მისი სიტყვით ფასიანები ქაღვების გავლენას განიცდიდნენ, - თუ გავიხსენებთ, რომ ფასიანების საცხოვრისს შემდგომში ბასიანი ეწოდა, ის დიდი ტერიტორია იყო, მოიცავდა შემდგომი არზრუმისა და ყარსის პროვინციებს და კიდევ უფრო გაშლილი იყო აღმოსავლეთით - ვალაშქერტამდე. ასეთი დიდი არეალის კონტროლი მხოლოდ ძლიერ და მეომარ ტომს შეეძლო.

გ. ჭეიშვილი წერს - „ფასიანების ქვეყანა, რომელიც ფორმალურად დასავლეთ არმენიის სატრაპს - ტირიბაზს ეკუთვნოდა, ფაქტიურად ხალიბების გავლენის ქვეშ მოექცა, უფრო სამხრეთით ხალიბები სომხური მიწების მოთარეშეობით კმაყოფილდებოდნენ“ (ანალები, 1, 2001, გვ. 10).

თუ რუკას დავხედავთ, ვნახავთ, რომ ხალიბები ცდილობდნენ ეკონტროლებინათ ის მიწები ძვ.

წ. V საუკუნეში, რომელიც თითქმის 1500 წლის შემდეგ თავის სამეფოს შემოუერთა ქართველთა მეფე დავით კურაპალატმა X საუკუნეში. ეს ის იბერიის მიწებია თავისი ხორძენეთა და პარიადრეს კალთებით, რომელიც ძვ. წ. II ს-ში იბერიას წაართვა არმენიამ. უნდა ვიფიქროთ, რომ ძვ. წ. V-IV საუკუნეებში ქაღდების მეთაურობით იბერიულმა ტომებმა შეძლეს მიეღწიათ კონსოლიდაციისათვის და მათ სამეფოდ ჩამოაყალიბეს „არიან-ქართლი“, რომლის მოსახლეობამაც შეიძინა ერის ნიშნები, საკუთარი ენითა და ტრადიციებით. ყოველ შემთხვევაში არსენ ბერი წერდა, რომ ქართული ენა - ის ენაა, რომელიც არიან-ქართლის სამეფოში იყო განვრცობილი „ჩვენ შვილნი ვართ მათ არიან-ქართლით გამოსულთანი და ენაი მათი ვუწყით“. ანუ ქართული ენა არიან-ქართველთა ენა ყოფილა სწორედ იმ ტერიტორიაზე, რომელსაც ხალები აკონტროლებდნენ ქსენოფონტეს სიტყვით - ესაა ფასიანის ვრცელი ქვეყანა, ხორძენე, პარიადრეს კალთები.

ქაღდების საცხოვრისი თვითონ პარიადრეს და მოსხების მთიანეთი უნდა ყოფილიყო. როგორც ვთქვით სტრაბონი ქაღდებს ასევე უწოდებს „ალაზონებს“, აქედან უნდა იყოს წარმოშობილი სატომო სახელი ლაზი. მათი ეს თვითსახელწოდება არეკლილი უნდა იყოს იმ ვრცელ რეგიონში, რომელსაც ქაღდები აკონტროლებდნენ. როგორც ითქვა, აქ ჩვენ გვხვდება ქალაქები ერთი და იმავე ფუძე-დასახელების მქონენი - არზრუმი (ერზრუმი), არზინჯანი (ერზინჯანი), არზე (აწრე) და სხვა, ასევე კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიტყვით არტანუჯის ქვეყანას არზენი ერქვა.

ჩვენი აზრით ფუძე „არზ“ მიღებული უნდა იყოს ქაღდების სახელწოდებიდან „ალაზონი“, „ალაზ“ ანუ „არაზ“ - ეს ფუძე ამ რეგიონში მრავალ სახელში გვხვდება და ყველაზე მეტადაა გავრცელებული, თვით მდინარე არაქსიც, რომელიც ფასიანის მდინარე იყო - ასევე „არაზი“ ერქვა. „არაზ“-იდან უნდა იყოს არზე, არზრუმი, არზინჯანი, არზე (არწე) და სხვა. ამავე რეგიონის სამხრეთით ქალაქ ელაზიგის სახელიც მას უნდა უკავშირდებოდეს. ელაზიგ - ელაზ - ლაზ - ა - ლაზ - ონი. აღსანიშნავია, რომ შემდგომი ელაზიგის მხარეებში, რომელსაც ანძიანძორა ერქვა, ილაშქრა მეფე ფარნავაზმა, როცა ის იბრძოდა არიან-ქართველთა მეფის მემკვიდრეობისათვის. ამავე მხარეებში ილაშქრა ასევე ვახტანგ გორგასალმა. მე ვფიქრობ, და ჩანს კიდევ, რომ ფარნავაზი იბრძოდა ქართლის სახელმწიფო საზღვრების განსამტკიცებლად, რომელიც ქართლის ცხოვრების ავტორს აქ ეგულებოდა აზონის მამისეული მემკვიდრეობის აღწერის დროს.

ქაღდებმა ამ რეგიონში, რომელიც შემოსაზღვრული იყო თანამედროვე ქალაქით ელაზიგითი, და ძველი ვალაშკერტით, რომელშიც მდებარეობდნენ პარიადრეს კალთები-

ოლქმა, რომელშიც შედიოდნენ მდ. კელკიტის სათავეები, მდ. ხარტიში, ნაწილობრივ ყიზილ-ირმაკი, შემდგომში არზრუმი, არტაან-არტანუჯი შექმნეს ქვეყანა „ქაღდუ“, იგივე „ქართუ“, იგივე არიან-ქართლი, რომლის გაგრძელებაც იყო უფრო ჩრდილოეთით ქართული სახელმწიფოებრიობა და შთამომავლობა კი ქართველი ხალხი - ყველა თავისი რეგიონებითა და კუთხეებით.

ივანე ჯავახიშვილმა გამოიკვლია კიდევ, რომ სვანების, მეგრებისა და დანარჩენ ქართველთა წინარე სამშობლო „ქაღდუ“ - ქართუ იყო, ჩანს ჩამოყალიბებული მებრძოლ ტომ ქაღდველთა მიერ, რომელთაც შემდგომ ლაზები ეწოდათ.

საბოლოოდ, ჩვენ შეიძლება ასეთი სახით წარმოვიდგინოთ ქართველი ერის ჩამოყალიბება - წყაროთა თანახმად „ნაბუქოდონოსორმა ლივიის გვერდით მდებარე იბერიიდან გადაასახლა ნაწილი იბერიელებისა და დაასახლა პონტოს ზღვისპირეთში“, აღმოჩნდა, რომ აქ ნახსენები „ლივია“ არის არა აფრიკის ლიბია, არამედ ვანის ტბის პირას მდებარე ძველი ქვეყანა „ლუვია“, ხოლო იბერიელები კი იგივე კარლუხებია (ფრიგიელებია), რომელნიც ლივიის გვერდით ცხოვრობდნენ.

ამ კარლუხ-იბერიელების ნაწილი გადასახლდა შავიზღვისპირეთში და იწოდნენ ქალღებად (ხალღებად) - ხალიბებად. ამავე დროს შავიზღვისპირეთის ამავე რეგიონში უწყვეტი ნაკადის სახით შემოდის სხვა ქართველი ტომები პონტოსპირეთიდან. ამ ტომების (ფასიანების, ჰესპერტების, ტაოხების, მოსინიკებისა და სხვ.) კონსოლიდაცია შეძლო კარლუხების მეომარმა და ძლიერმა ტომმა რამაც საფუძველი ჩაუყარა არიან-ქართლის სახელმწიფოს, რომლის შემკვიდრებაც ფარნავაზის დროს მიიღო „ქართლის სამეფომ“.

ხალიბთა „ქალღუს ქვეყანა“ არიან-ქართლის საფუძველი

ყველაზე უძველესი ქართული წყაროს „მოქცევაი ქართლისაის“ მიხედვით თანამედროვე საქართველოს სამხრეთით მდებარე არიან-ქართლის მეფის ძე აზონმა საფუძველი ჩაუყარა „ქართლის სამეფოს“. ეს მომხდარა ქრისტეშობამდე IV-III საუკუნეებში.

გვაქვს თუ არა რომელიმე უცხოური წყარო, რომელიც გვაძლევს ცნობებს იმის შესახებ, რომ თანამედროვე საქართველოს სამხრეთით ქრისტეშობამდე V-IV საუკუნეებში ნამდვილად არსებობდა ქართული სახელმწიფო, შეეძლო თუ არა იქ მცხოვრებ მრავალრიცხოვან ქართულ ტომთაგან რომელიმეს სხვათა კონსოლიდაცია და ერთ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება? იყო თუ არა რომელიმე ტომი აღნიშნულ ეპოქაში გამოკვეთილად ძლიერი? ჩვენ გვაქვს სწორედ აღნიშნული ეპოქის საისტორიო წყაროები, ესაა ქსენოფონტეს, სტრაბონის და სხვათა ცნობები, დაყრდნობითაც შესაძლებელია მსჯელობა აღნიშნულ საკითხზე. ესენია:

1. ქსენოფონტეს ნაშრომი კიროპედია - რომლის მიხედვითაც ხალღები (ხალიბები) იყო დიდი ხალხი, ფასიანები მათი გავლენის სფეროში შედიოდნენ და ხალიბები ფასიანთა ქვეყნის სამხრეთითაც კი იბრძოდნენ.

2. სტრაბონის ცნობით ხალიბები დიდი ხალხი იყო, რადგანაც მათი წინაპრები ტროაშიც იბრძოდნენ – იმჟამინდელ ხალიბებს ერქვათ ასევე ალიძონები (ალაზონები). ხალღების ანუ ხალიბების – თანამეტომენი იყვნენ კარლუხები. ისინი ვანისტბისპირეთიდან ვიდრე შავიზღვისპირეთამდე ცხოვრობდნენ. კარლუხ-ხალღების ქვეყანა იყო ერთი ხალხის ქვეყანა, რომელიც ნ. ადონცის სიტყვით სომხებმა ორ ნაწილად გაკვეთეს.

3. მეგასთენეს ცნობით იბერები ნაბუქოდონოსორმა გადაასახლა ლიბიიდან შავიზღვისპირეთში. აქ „ლიბიის“ ქვეშ უნდა იგულისხმებოდეს არა აფრიკის ლიბია, არამედ ქვეყანა „ლუვია“, რომელიც ვანისტბისპირეთში მდებარეობდა. იბერები იგივე კარლუხები უნდა იყვნენ, რომელთა ერთი ნაწილი ნაბუქოდონოსორმა ვანისტბისპირეთიდან გადაასახლა შავი ზღვისპირეთში. ამ გადასახლებითა და თანამეტომე ხალიბებისა და კარლუხების ურთიერთშერევით საფუძველი უნდა ჩაყარა „არიან-ქართლის“ სამეფოს.

„მოქცევაი ქართლისაის“ წერს - „და შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა მოვიდა ალექსანდრე მეფე ყოვლისა ქვეყანისა... და თანა-ჰყვანდა ალექსანდრეს მეფესა აზოი, ძე არიან ქართლისა მეფისა, და მიუბოძა მცხეთა საჯდომად და საზღვარი დაუდვა მას ჰერეთი და ეგრისწყალი და სომხითი და მთა ცროლისა და წარვიდა“ („ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები“, I, 1964, გვ. 81).

ქართლი, როგორც ამ წყაროდან ჩანს, ჯერ კიდევ არ ეწოდებოდა იმ ქვეყანას, რომელზეც ჩამოყალიბდა ახალი სახელმწიფო და რომლის მეფეც დასვა ალექსანდრე მაკედონელმა აზო. ყოველ შემთხვევაში მასზე მემატთანე წერს, რომ აზო იყო „პირველი მეფე მცხეთას შინა“ (იქვე,

გვ. 82). შემდგომში აზოს ქართლის მეფე ეწოდა, მაგრამ თავდაპირველად ის იყო „მეფე მცხეთას შინა“, მცხეთა იყო დედაქალაქი, როგორც ითქვა ახალი სახელმწიფოსი და ამ ახალი სახელმწიფოს საზღვრები ასეთი იყო - ეგისწყალი, ჰერეთი, სომხითი და მთა ცროლისა. ამჟამად მდ. ეგრისწყალი გაედინება თანამედროვე აფხაზეთში და ის ჩანს იყო მდ. ღალიძგა, ბელიასთან.

„მოქცევაი ქართლისაის“ ჰერეთი აზოსა და ფარნავაზის ჟამს არ ეწოდებოდა თანამედროვე სამხრეთ კახეთს, როგორც მიიჩნევს საბჭოური საისტორიო სკოლა, არამედ მდებარეობდა მის გარეთ. მართლაც, ქართლის ცხოვრების თანახმად, როდესაც ფარნავაზმა ქართლის სამეფო დაყო ადმინისტრაციულ ერთეულებად, თანამედროვე სამხრეთ კახეთში მდებარე „კხოეთი“, რომლის მთავარი ქალაქი იყო ბოდისი (კხოეთი ანუ კუხეთი) კახეთის საერისთავოში შედიოდა (იქვე, გვ. 89), მაშასადამე ბოდზე იყო არა ჰერეთში, არამედ კუხეთში.

წყაროს „სომხითი“, გულისხმობს არმენიის ქვეყანას, ესაა ქართლის სამეფოს სამხრეთი საზღვარი, ჩრდილო საზღვარზე კი ჩანს „მთა ცროლისა“ მდებარეობდა.

როგორც ითქვა ამ სახელმწიფოს თავდაპირველად „ქართლი“ არ ერქვა, არამედ მას ქართლი მას შემდეგ ეწოდა, რაც აზომ „არიან-ქართლის“ სამეფოდან ჩამოიყვანა მოსახლეობა სახელწოდებით „არიან-ქართველნი“, და ისინი განასახლა მთელ თავის სახელმწიფოში ეგისწყლიდან ჰერეთამდე, სომხითიდან - ცროლის მთამდე. მაშასადამე აზოს „არიან-ქართველნი“ დაუსახლებია როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში. ამ ხალხის სახელმა „ქართველნი“ მისცა სახელწოდება ახალი სახელმწიფოს ხალხს - „ქართველნი“, ხოლო თვით სახელმწიფოს „ქართლის სამეფო“ დაერქვა, რადგანაც მისი დამაარსებელი „არიან-ქართლის მეფის ძე აზო“ იყო. ამ სახელმწიფოს დაარსების შემდეგ უკვე არსებობდა ორი „ქართლის სამეფო“, ერთი იყო სამხრეთით და მას „არიან-ქართლი“ ერქვა, მეორე კი იყო ჩრდილოეთით და მისი დედაქალაქი მცხეთა იყო.

მცხეთაში გამეფების შემდეგ „ესე აზოი წარვიდა არიან-ქართლად, მამისა თვისისა, და წარმოიყვანა რვა სახლი და ათნი სახლნი მამა-მძუძეთანი და დაჯდა ძველ მცხეთას. და თანა-ჰყვანდეს კერპნი ღმრთად - გაცი და გაიმ, და ესე იყო პირველი მეფე მცხეთას შინა აზოი, ძე არიან ქართველთა მეფისა და მოკვდა. და შემდგომად მისა დადგა ფარნავაზ“ (იქვე, გვ. 82).

ჩამოყალიბდა ახალი ქართლის სამეფო, ძველი ქართლის სამეფო („არიან-ქართლი“) გაურკვეველ ვითარებაში აღიგავა პირისაგან მიწისა. ვინ იყო მისი მოსახლეობა, სად მდებარეობდა ის ან რა ბედია ეწია მის ხალხს?

ამ კითხვებს პასუხი გასცა XII საუკუნეში არსენ ბერმა, რომელიც დავით აღმაშენებლის მოძღვარი ყოფილა.

ის წერდა რომ ძველი არიან-ქართლის მოსახლეობა იყო ეთნიკური ქართველები და მათ „არიან-ქართველნი“ ერქვათ. დავით აღმაშენებლის ეპოქის საქართველოს ერსა და ძველ „არიან ქართლის“ ერს შორის პირდაპირი გენეტიკური მემკვიდრეოთი კავშირი ყოფილა.

არსენ ბერი წერს - „ჩვენ შვილნი ვართ მათ არიან-ქართლით გამოსულთანი და ენაი მათი ვუწყით“. მაშასადამე ქართული ენაც კი არიან-ქართველთა ენა ყოფილა, მათი შთამომავლები - ქართველობა იყო.

ჩვენი თვალსაზრისით არიან-ქართლის სამეფო რეალურად არსებობდა და ის წარმოადგენდა ხალიბების (იგივე ხალდეების) სახელმწიფოს, რომელმაც შეძლო დაახლოებით ძვ.წ. 401-330 წლებში ტაოხების, მაკრონების, ფასიანებისა და სხვა ქართული ტომების თავის ირგვლივ კონსოლიდაცია და ამის საფუძველზე სახელმწიფოს ჩამოყალიბება.

401 წელს ხალიბების (ხალდეების) ტომი თავისი თვალთ იხილა ქსენოფონტემ, რომელიც

სათავეში ედგა ბერძენთა ათი ათას კაციან რაზმს, რომელიც ბაბილონიდან საბერძნეთისაკენ მიემუშვებოდა.

ეს ლაშქრობა ანაბაზისსა და კიროპედიასში ასახა თავის ორ ნაშრომში ქსენოფონტემ. მან გაიარა ფასიანების, ხალიბებისა და სხვა ქართული ტომების ქვეყნები. მისი ცნობით ხალიბები - ყველაზე მეომარი და სახელოვანი ხალხი იყო სხვა ტომთა შორის.

„კიროპედიისა“ და „ანაბასისის“ ცნობათა ურთიერთშეჯერებით ირკვევა, რომ ხალიბებს// ხალდებს, რომელიც ყველაზე უფრო მეომარ და მამაც ხალხად ითვლებოდა არა მხოლოდ იმ მხარეში, არამედ იმ ტომთა შორის, რომელთა მიწა-წყალზეც ელინებმა გაიარეს (ყრ., III, 2,7; □ნაზ., IV. 7.15), თავისი ჰეგემონია და სატომო სახელი სამხრეთით საკმაოდ შორს გაეგრძელებინათ“ (გ. ჭეიშვილი, ძველი ბერძენების თვალთ დანახული ისტორიულ-გეოგრაფიული პროცესები (ქსენოფონტე და მისი „კიროპედია“), ანალები, 2001, 1, გვ. 10).

ქსენოფონტეს მტკიცებით ხალდები ომის ჟინით იყვნენ შეპყრობილნი (ყრ., III, 2,7), ისინი იბრძოდნენ და ხშირად იმარჯვებდნენ კიდეც. ფასიანების ქვეყანა - მათი გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული, ისინი აკონტროლებდნენ ჭოროხის ხეობასა და ზღვისპირეთს. უცხო თვალისათვის ისინი ჩანდნენ დამპყრობლებად, რომელნიც არბევდნენ სომხურ სოფლებს, მაგრამ, როგორც ჩანს, ხალიბები (იგივე ხალდები) თვლიდნენ, რომ სომხები შეიჭრნენ მათ მიწა-წყალზე, უკანონოდ წაართვეს სახნავ-სათესი მიწები და გადააქციეს მთავორიანი ქვეყნის მცხოვრებლებად, სადაც სახნავ-სათესი ფართობების არქონის გამო სიღარიბეში ცხოვრობდნენ. ამიტომაც, იბულებულნი იყვნენ თავს დასხმოდნენ იმ სომხურ სოფლებს, რომელნიც მათ ყოფილ მიწა-წყალზე ამოიზარდნენ. სომხები სპარსელთა მხარდაჭერის გარეშე ასეთ წარმატებას ვერ მიაღწევდნენ. სპარსელებმა დაიმორჩილეს სომხები, ხალიბები კი მათთან შედარებით თავისუფალნი იყვნენ.

სპარსეთის იმპერიაში სომხები იმპერიის ერთგულ ხალხად იქცნენ, მშვიდობიან მცხოვრებლებად, მიწის მუშებად, რომელთაც იმპერიისათვის შემოსავალი მოჰქონდათ. ეს სომხები ფასიანების ქართული ტომის სამხრეთით ცხოვრობდნენ. ფასიანები კი, როგორც ითქვა ხალდების გავლენის სფეროში მოექცნენ, ხალდები ფასიანთა ქვეყნის სამხრეთით სომხურ სოფლებს არბევდნენ. ამის გამო სპარსეთის შაჰი შეშფოთებული იყო. „კიროპედიის“ თანახმად, კიროს დიდმა (558-529) არმენიის დამორჩილების შემდეგ ხალდებზე გალაშქრება გადაწყვიტა (იქვე, გვ. 9). ხალდების დანაშაულად ითვლებოდა შეჭრა სპარსეთის იმპერიის საზღვრების შიგნით, რადგანაც არმენიელები უკვე იმპერიის მცხოვრებლებად ითვლებოდნენ. ამ არმენიელების დაცვა კი, შაჰისათვის მნიშვნელოვანი საქმე იყო, არა ერთი და ორი თაობის მანძილზე. შემდგომში სპარსელებს გადაუწყვეტიათ არმენიელებსა და ხალდებს შორის მშვიდობიანობა ჩამოეგდოთ, ორივე მხარის ეკონომიკური ინტერესების გათვალისწინებით, კერძოდ შეუთავაზებიათ ხალდებისათვის დაემუშავებინათ არმენიელთა მიერ ხელდებული სახნავ-სათესი სავარგულები, რის სანაცვლოდაც არმენიელებს შეეძლებოდათ უშიშრად ეძოვებინათ თავიანთი საქონელი ხალდების მთების საძოვრებზე.

ორივე მხარე დათანხმებულია, მაგრამ რეალურად ხალდებს არ შეუწყვეტიათ განმათავისუფლებელი ომები არმენიელთა წინააღმდეგ და ქსენოფონტეს თავისი თვალთ უხილავს ფასიანის სამხრეთით გავრანებული სომხური სოფლები. ფასიანები, ჩანს, ამკარად თუ ფარულად მხარს უჭერდნენ ხალდებს არმენიელებთან ომისას, რადგანაც ფასიანები სპარსელებმა არმენიელებს დაუქვემდებარეს. ფასიანები და ხალდები ამ საქმეში კონსოლიდირებულნი ჩანან. „ფასიანების ქვეყანა, რომელიც ფორმალურად დასავლეთ არმენიის სატრაპს ტირიაზს ეკუთვნოდა (□ნაზ., VII, 8,25) ფაქტიურად ხალიბების გავლენის ქვეშ მოექცა უფრო სამხრეთით ხალიბები სომხური მიწების მოთარეშებით კმაყოფილდებოდნენ“ (იქვე, გვ. 10).

ფასიანების სამხრეთით ათობით კილომეტრზე იყო გადაჭიმული გავერანებული სომხური სოფლები. ეს მიწა-წყალი სპარსელების თვალთახედვით სომხებს ეკუთვნოდათ, მაგრამ ხალიბებს თავისად მიაჩნდათ, სომხები კი შემოჭრილ მტრად ესახებოდათ, ამით იყო გამოწვეული ხალიბების თავგანწირული ომები არმენიელების წინააღმდეგ.

ფასიანები არზრუმის არეალში ცხოვრობდნენ არაქსის ანუ ფაზისის ხეობაში, სადაც შემდეგ ქართული პროვინცია ბასიანი იყო განფენილი (არზრუმიდან ქალაქ აგრამდე), მის სამხრეთით ვიდრე თითქმის ვანის ტბამდე შემდგომში განივრცო ქართული სახელმწიფო (დავით III კურაპალატის დროს X საუკუნეში), რაც ეფუძნებოდა ადგილობრივი მოსახლეობის ქართულ ეროვნულ-ეთნიკურ თვითშემეცნებას, მის ძველ საფუძველს. ერთი სიტყვით იმ მხარეების მოსახლეობას X საუკუნისათვისაც ჯერ კიდევ შემორჩენილი ჰქონდა ქართული ძირები.

ქსენოფონტეს დროს ტაოხების და ფასიანების კონსოლიდაცია თავის ირგვლივ ნამდვილად შექმნილი ხალიბების მებრძოლ და გამარჯვებულ ტომს.

გ. ჭეიშვილის თვალსაზრისით „ხალიბები ჭოროხის ხეობაში ცხოვრობდნენ“ (ანაბაზისი, IV, 7.15-17, იქვე, გვ. 9), მიიჩნევა რომ ისინი თორთომის ხეობაშიც ცხოვრობდნენ, რადგანაც აქაა ხორონიმი „ხალდოდორი“ (იქვე, გვ. 9).

გ. ჭეიშვილის აზრით „ხალდოდორი“ მოიცავდა ბაიბურთის მხარეს „ანუ იმ ქვეყანას, სადაც ქსენოფონტეს მიხედვით სკვითინები ცხოვრობდნენ“ (იქვე, გვ. 9). ერთი სიტყვით ხალდების საცხოვრსი იმ ტერიტორიას მოიცავდა, სადაც არიან-ქართლის სამეფოს არსებობა მოიაზრება. ეს შეიძლება ითქვას, შემდგომი მესხეთია თავისი ტაო-ბასიანით თუ ჭოროხის ხეობით. „ეთნონიმი „ხალდი“ ძველბერძნებისათვის „ხალიბის“ სინონიმს წარმოადგენდა“ (იქვე, გვ. 9).

ხალდები რომ სახელგანთქმული მეომარი ხალხი იყო, ამას სტრაბონიც ადასტურებს - მისი ცნობით ხალდები ტრაპეზუნტის მიმდებარე ზღვისპირეთის ძირითადი ხალხი იყო.

სტრაბონის ცნობით ამისოდან ტრაპეზუნტამდე ზღვით იყო 2200 სტადიონი, ხოლო ტრაპეზუნტიდან ფაზისამდე 1400 სტადიონი. ამისოდან ტრაპეზუნტამდე ზღვით ჯერ არიან ჰერაკლესა და იაზონის კონცხები, შემდეგ კოტიორა (ფარნაკია) და კერასუნტი, რომელსაც მოსდევს ტრაპეზუნტი და ტრაპეზუნტის თანავე კოლხიდა - „ტრაპეზუნტი, მერე კოლხიდა, სადაც აქვია ზიგოპოლისად წოდებული პუნქტი“ (XII, III, 17). აი, ამ სანაპიროს „ზემთ“ (ე.ი. სამხრეთ მთიანეთში) ცხოვრობდნენ ქართული ტომები, და მათ შორის სტრაბონის მიერ გამორჩეული ქალდები. სტრაბონი წერს, რომ ცნობილი დასახლებული პუნქტი ზიგოპოლისი კოლხიდაში შედიოდა. სტრაბონის რუკაზე ზიგოპოლისი ეწოდება შემდგომ ზიგანას, რომელიც ტრაპეზუნტ-თეოდოსი პოლისის შემაერთებელ გზაზე მდებარეობდა. ბიზანტიურ პერიოდში ზიგანა ქალდეას თემში შედიოდა. ეს იყო სტრაბონის კოლხიდა (ე. ი. ტრაპეზუნტის სამხრეთი და სამხრეთ აღმოსავლეთი მხარე - ტრაპეზუნტ-რიზე-ხოფას რეგიონი და არა დასავლეთ საქართველო).

სტრაბონი წერს - „ტრაპეზუნტისა და ფარნაკიის ზემოთ ცხოვრობენ ტიბარანები, ქალდები და სანები, რომელთაც უწინ უწოდებდნენ მაკრონებს, აქვია მცირე არმენია, ამ ადგილების ახლოს ცხოვრობენ აპაიტები, უწინდელი კერკიტები. ამ ადგილებზე გადაჭიმულია სკიდისე, კლდოვანი მთა, რომელიც უერთდება მოსხურ მთებს, რომლებიც კოლხიდის ზემოთ მდებარეობენ. მწვერვალები უჭირავთ ჰეპტაკომიტებს. პარიადრე სიდენესა და თემისკირასთან მდებარე ადგილებიდან მცირე არმენიამდე ვრცელდება და ქმნის პონტოს აღმოსავლეთ ნაპირს“ (სტრაბონი, XII, III, 18).

სტრაბონისვე ცნობით ვრცელი ანუ დიდი იბერია, ოდესღაც მოიცავდა პარიადრეს კალდეებს, ხორძენესა და გოგარენს, რომელნიც მისგან მიიტაცა არმენიამ. მაშასადამე პარიადრე ოდესღაც

იბერების ქვეყნის ნაწილი იყო, პარიადრე კი თემისკისაღან იწყებოდა (ამჟამინდელი თერმე). სტრაბონის დროს ეს მხარეები კვლავ ქართული ტომებით იყვნენ დასახლებული, ზემოთჩამოთვლილი ტიბარანებით, ქალდეებით, სანებით (მაკრონებით), აპალტებით (კერკიტებით), ჰეპტაკომეტებს (მოსინიკებს) და სხვებს. იმის გამო, რომ ეს ტომები (ე.ი. პარიადრეს კალთებზე მცხოვრებნი) არმენიამ ძვ. წ. II ს-ში ჩამოაშორა იბერიას, ისინი აღმოჩნდნენ იბერიის სამეფოს გარეთ ეროვნულად დაუცველნი, თუმცა მათ იმჟამად შეეძლოთ თავიანთი თავის გარკვეულწილად დაცვა. ამ ტომთა შორის სტრაბონი, როგორც ითქვა, გამოყოფს ქალდეებს და მათ მიუძღვნა თავის შორის არც თუ მცირე ნაწილი კერძოდ სტრაბონის აზრით ქალდეების წინაპრები იმდენად ცნობილი ხალხი იყო, რომ მონაწილეობნენ ტროას ომში და სწორედ მათ ახსენებს ჰომეროსი. ის წერს - „ეხლანდელი ქალდეები ძველად ხალიბებად იწოდებოდნენ, უფრო ამათ შორის მდებარეობს ფარნაკია, რომელსაც ზღვიდან აქვს შემოსავალი, პელამიდების ჭერისაგან, ხოლო მიწიდან იღებს ლითონებს, ეხლა რკინას, უწინ ვერცხლსაც, საერთოდ ამ ადგილებში სანაპირო მეტისმეტად ვიწროა, რადგან იქვე, ზემოთ აღმართული ლითონებით სავსე და ტყიანი მთები, მუშავდება კი ცოტა. მომთამადნეები თავს ირჩენენ ლითონის მოპოვებით, ხოლო მეზღვაურნი - მეზღვრობით... ვფიქრობთ ამათ (ხალიბებს) ახსენებს პოეტი (ჰომეროსი) - ალიძონებად „კატალოგში“ პაფლაგონიელების შემდეგ: „ხოლო ოდიოსი და ეპისტროფოსი მოუძღოდნენ ალიძონებს, შორეული ალიბედან, სადაც არის ვერცხლის საბადო“ (სტრ. XII, III, 20). სტრაბონის აზრით ქვეყანა ხალიბე ანუ ალიბე იყო ქალდეების (ხალიბების) საცხოვრისი „სკეპსისელიც ფიქრობს, რომ სახელი შეიცვალა და ალიბებიდან მივიღეთ ხალიბები“ (იქვე, XII, III, 20) და ჰომეროსი „ალიზონებს (ალიძონებს) უწოდებს ხალიბებს... ზოგნი წერენ ალაზონებს, ზოგნი კი ამაზონებს. ... ეს აიხსნება წერითი ცვლილებით, რადგან [ეფორე] წერს ასე: „ხოლო ამაზონებს მოუძღოდნენ ოდიოსი და ეპისტროპოსი“... (სტრ. XII, III, 21-22).

სტრაბონი ეკამათება მათ, ვინც ფიქრობდა, რომ ტროელთა დასახმარებლად არ მოსულან მდინარე ჰალისის გადაღმიდან მცხოვრებნი, ამიტომაც ერთი ცნობილი მკვლევარი ფიქრობდა, რომ ჰალიძონების საცხოვრისი არ უნდა მოეთავსებინათ მდ. ჰალისის გადაღმა. სტრაბონი მის შესახებ წერს „რა მიზეზის გამო არ ცნობს, რომ მდ. ჰალისის გადაღმიდან მოსულიყო რომელიმე მოკავშირე... რა დააბრკოლებდა მოსულიყო გაღმა ქვეყნიდან, რომელიც არის ლევკოსიების იქით... მე ვფიქრობ, რომ არაფერი დააბრკოლებდა, რადგან არც ეგრე შორს იყვნენ, რომ ძნელი ყოფილიყო იქედან მოსვლა“.

ქალდეების ძველ ქვეყანას (ხალიბე, ალიბეს) მიუცია სახელი ქალდეებისათვის – ალაზონებს კი ასევე ცნობილი ქალდეების ტომისათვის - ამაზონები.

როგორც ქალდეების, ისე ამაზონების საცხოვრისი ისაზღვრებდა მდ. თემისკირასთან, სიდნესთან, ფარნაკიასთან ახლოს. ორივე ტომი (ქალდეები ანუ ალაზონები და ამაზონები) სახელგანთქმული მეომარი იყო. სტრაბონის რუკაზე, რომელიც თან ერთვის 1964 წელს გამოცემულ მის რუსულ თარგმანს, ალიზონები (ანუ ალაზონების) საცხოვრისი კერასუს-ფარნას ქვემოთ მთიანეთშია განსაზღვრული პარიადრეს ქედის კალთაზე.

სტრაბონი წერს - „ფარნაკიისა და ტრაპეზუნტის მახლობლად მდებარე ადგილებს ზემოთ არიან ტიბარენები და ქალდეები, ვიდრე მცირე არმენიამდე. ეს კი საკმაოდ მდიდარი ქვეყანაა, მას ისევე, როგორც სოფენეს, მუდამ განაგებდნენ თავისი დინასტიები, მათი ქვეშევრდომები იყვნენ ქალდეები და ტიბარენები, ისე, რომ ტრაპეზუნტამდე და ფარნაკამდე ვრცელდება მათი ხელისუფლება, ხოლო როდესაც გაძლიერდა მითრიდატე ევპატორი, ის გახდა კოლხიდისა და ყველა ამათი ბატონი“ (სტრ. XII, III, 28).

როგორც ვთქვით ძვ. წ. II ს-ში არმენიამ იბერიისაგან მიიტაცა პარიადრე, ამიტომაცაა, რომ პარიადრესთან მცხოვრები ტიბარენები და ქალდეები მცირე არმენიის დინასტს ექვემდებარებოდნენ ტრაპეზუნტიდან - ფარნაკიამდე. მითრიდატე ევპატორმა ეს მმართველობა თავის ხელში აიღო და ის კოლხიდის მმართველიც გახდა. ეს კოლხიდა იწყებოდა ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით, ანუ ტრაპეზუნტი ერთმანეთისგან ჰყოფდა მცირე არმენიის დინასტიების მიწას და კოლხიდას.

ტრაპეზუნტიდან - ფარნაკიამდე (დაახლოებით თანამედროვე ტრაპზონიდან - ორდუმდე) მცხოვრები ტიბარენები და ქალდეები მცირე არმენიის გამგებელ არქელაეს ეპყრა. სტრაბონის დროს ის შეცვალა მისმა ქერივმა პითოდოროსმა. კოლხიდა რომ ტრაპეზუნტს ესაზღვრებოდა მისი საგამგებლო ტერიტორიის საზღვრებიდან ჩანს - „ტიბარენები და ქალდეები კოლხიდამდე, ფარნაკიამდე და ტრაპეზუნტამდე უპყრია პითოდოროსს, რომელიც ჭკვიანი ქალია“ (სტრ. XII, III, 29).

სტრაბონის დროს ერთდროს სახელოვანი ქალდეები დასუსტებულები იყვნენ, ქსენოფონტეს ცნობით, როგორც ითქვა, ისინი ძალზე ძლიერი იყვნენ და თავიანთ გამგებლობას ტაოხებსა და ფასიანებზეც ავრცელებდნენ. ლაზთა სახელოვანი ტომის სახელიც ქალდეებს უკავშირდება. ლაზები, XX ს. ისტორიკოსთა თვალსაზრისით, თავდაპირველად თითქოსდა დასავლეთ საქართველოში ცხოვრობდნენ, საიდანაც ისინი ამავე საეჭვრო მოსაზრებით VII-VIII სს-ში ტრაპეზუნტის რეგიონში გადასახლდნენ, არავითარი წყარო არ არსებობს ამ მოსაზრებათა დასამტკიცებლად. ეს მხოლოდ ვარაუდებია, მაშინ, როდესაც სტრაბონი ქალდეებს აკავშირებს ალაზონებთან. სახელი ალაზონი იგივე ლაზონი უნდა იყოს საფუძველი სატომო სახელისა ლაზი. კონკრეტულად ეს სახელი ბოლო დროისათვის არც ერთ ტომს არ ერქვა, მაგალითად არზრუმელები ლაზებს უწოდებდნენ ტრაპეზუნტის რეგიონში მცხოვრებით, და პირიქით, ტრაპეზუნტელები არზრუმელებს. აქედან ჩანს, რომ ლაზონია, ლაზთა ქვეყანა ზოგადად ერქვა ვრცელ რეგიონს, სადაც ოდესღაც ქალდეების ხელისუფლება ვრცელდებოდა. ამ სახელისაგან - ლაზი - უნდა იყოს წარმოშობილი სხვა მსგავსი სახეები არზე, არაზანი, არზენა, არზეს ქვეყანა. ეს სახელი კარდუხების მეზობელ ოდესღაც ქართული ტომების ქვეყანა - ალზთანაც უნდა იყოს დაკავშირებული. საერთოდ კარდუხებისა და ქალდეების სახელების იდენტურობაც მანიშნებელია მათი ეთნიკური ნათესაობისა. კარდუხები - ქსენოფონტეს ეპოქაში ქალდეების მსგავსად ძლიერ მეომრებად ითვლებოდნენ.

ხალიბები ანუ ლაზები (ლაზები გ. გოზალიშვილის მიხედვით)

ძვ. წ. VI-IV საუკუნეებისათვის ქ. სინოპეს რეგიონი დასახლებული ყოფილა ხალიბებით, რომელნიც აქ ძირითადად მეტალურგები იყვნენ.

„სტეფანე ბიზანტიელის მიერ ჩამოთვლილ ოთხ საუკეთესო ჯიშის ფოლადს შორის ორი აღინიშნება სახელწოდებით - ხალდური და სინოპური“ (გ. გოზალიშვილი, მითრიდატე პონტოელი, 1965, გვ. 22).

ზღვისპირზე ხალიბების ქალაქები ყოფილა სტამენა (ჰეკატე მილეტელის ცნობით) და გენეტი (სკილაქს კარიანდელი), მოსინიკების ქალაქი ყოფილა ნავსადგური ზეფირიუსი. თუმცა კი ყველა ზღვისპირა ქალაქი ბერძნულად (ელინურად) ითვლებოდა, მათ შორის ქ. ფაზისი და ქ. ტრაპიზონი (ზოგიერთი მკვლევარის აზრი განსხვავებულია).

I ს. მწერალი პონპონიუს მელა წერს - „პაფლაგონიელების მეზობელ ხალიბებს აქვთ ქალაქები ამისოსი და სინოპე, აგრეთვე ხალიბებისაა მდ. ჰალისი და თერმოდონი“ (იქვე, გვ. 27).

ხალიბები პაფლაგონიის ტომადაც კი ითვლებოდა. ძველი წელთაღრიცხვის III საუკუნის ავტორის ლიკოფონის სქოლიასტი წერს - „არის პაფლაგონიაში ტომი ხალიბები, რომელთაგანაც, როგორც ჩანს, პირველად იქნა მოპოვებული რკინა“ (იქვე, გვ. 33). ქსენეფონტე სინოპესაც პაფლაგონიაში ათავსებდა - „სინოპელები პაფლაგონიაში ცხოვრობენ“ - წერდა ის (იქვე, გვ. 34).

ჰომეროსიც ხალიბებს პაფლაგონიელების მახლობლად იხსენიებს - იქ ვკითხულობთ - „უძლოდნენ ჰალიდონთ კვალად ოდიოსი და ეპისტროფე შორეული ალიბების მხრიდან, სადაც ვერცხლის სამშობლოა“ (იქვე, გვ. 38).

ძველად ქართველებიც ალბათ გამოთქვამდნენ არა სიტყვა „ჰალიდონს“, არამედ „ჰალიზონს“. ამ სიტყვიდან ყოფილა წარმოშობილი სიტყვა „ამაზონიც“ - სტრაბონის ცნობით. ს. ყაუხჩიშვილის დასკვნით - „ჰალიდონებში იგულისხმებიან ის ხალიბები, რომელნიც ძველთაგანვე ლითონთა დამუშავებით იყვნენ ცნობილნი“ (იქვე, გვ. 39).

ხალიბები მდინარე ჰალისთან ანუ გალისთან (დალისთან) ცხოვრობდნენ, მის მარჯვენა სანაპიროდან იწყებოდა მათი საცხოვრისი. გ. გოზალიშვილის თვალსაზრისით კი, ხალიბები მდ. ჰალისის ორივე მხარეზე ცხოვრობდნენ, რომ ეს მდინარე მათ ქვეყანაში გაედინებოდა (იქვე, გვ. 42). სტრაბონის ცნობით კი მრავალრიცხოვანი ხალიბები ცხოვრობდნენ როგორც ზღვის პირზე, ისე „შუა ხმელეთზე“, ე. ი. მცირე აზიის შიგნით (იქვე, გვ. 44). ე. ი. როგორც სინოპესთან, ისე „ხმელეთის შიგნით“. ისინი ასევე თერმოდონთანაც ცხოვრობდნენ - ოღონდ სხვისი ქვეშევრდომობის ქვეშ.

„ხმელეთის შიგნით“ მოსახლე ხალიბები ძლიერ ხალხად ითვლებოდა, როგორც ითქვა, ეს ხალიბები ჰომეროსთან „ჰალიდონებად“ იხსენებიან, ზოგჯერ სტრაბონი მათ ალაზონებს უწოდებს. სიტყვა ალაზონიდან უნდა იყოს წარმოშობილი სიტყვა ლაზი, რომელიც ამ მხარეთა მოსახლეობას ერქვა უძველესი ხნიდანვე (ალაზ-ონი=ლაზი).

ჰომეროსის ცნობით ალიბების ქვეყანაში ვერცხლის საბადო მოიპოვებოდა, მართლაც ქალდეას თემში, რომელიც ძირითადად ზემოთ აღნიშნულ ტერიტორიას მოიცავდა, მოპოვებოდა ვერცხლი და მის დედაქალაქსაც კი „არგიოკასტრონი“ ერქვა (ანუ ვერცხლის ქალაქი).

ტროას ომში მონაწილე ხალიბების ანუ ალიბების (ალიზონების) წინამძღოლი ყოფილა - ოდიოსი, ოდი კი ქართული წარმართული პანთეონის ერთერთი ღვთაების სახელი ყოფილა (იქვე, გვ. 47).

მრავალი მკვლევარი დაასკვნის, რომ ჰომეროსის „ალიბე“ და შემდგომი „ხალიბე“ - ერთი და იგივეა (იქვე, გვ. 63) ალიბებს კი ასევე ალაზონები ერქვა, საიდანაც, როგორც ვთქვით წარმოშობილი უნდა იყოს შემდგომში აქ გავრცელებული სატომო სახელი „ლაზი“, მამასადაძე ლაზები - ხალიბების შთამომავლები ყოფილან, და ლაზების თავდაპირველი სახელი - ხალიბები ყოფილა.

ანტიკური ცნობების საფუძველზე ირკვევა, რომ ხალიბების ერთი ნაწილი ზღვის სანაპიროსთან ცხოვრობდა, მეორე კი სამხრეთით, მთიან რაიონებში ჭოროხის სათავეებთან (იქვე, გვ. 64).

ზღვისპირა ხალიბები ერთ დროს, ქსენოფონტეს ცნობით მოსინიკებს ემორჩილებოდნენ, და რკინას (ან ვერცხლს) ამუშავებდნენ მძიმე შრომით, მაგრამ შუა ხმელეთის ხალიბები კარგი მეომრები იყვნენ, მაგალითად სპარსელთა სარდალ ტირიბაზს ისინი თავის ჯარში ჰყავდათ დაქირავებული, „ხალიბები და ტაოსები“ ქსენოფონტეს ბერძენთა ჯარს შეებრძოდნენ.

ძველთაგანვე ტაოსები ყველაზე უფრო მსხვილ პოლიტიკურ გაერთიანებას ქმნიდა სამხრეთ კავკასიაში დიაუხის ეპოქაში, ხალიბები მათი თანაფარდი დიდი ტომი ყოფილა (იქვე, გვ. 66). ისინი იყვნენ მრავალრიცხოვანი და ეკონომიკურად უზრუნველყოფილნი ქსენოფონტეს ცნობით. სპარსელთა ქვეშევრდომობა თავიდან აუცილებია ზოგიერთ ქართულ ტომს, ქსენოფონტე წერს - „კარდუნები, ხალიბები, ხალდები, მაკრონები, კოლხები, მოსინიკები, კეტები და ტიბარენები დამოუკიდებელნი არიან“ (იქვე, გვ. 70).

იმ აზრს, რომ ხალიბები მრავალრიცხოვანი, მეომარი ტომი იყო იზიარებს სტრაბონი, ამიტომაც, როგორც ითქვა, უეჭველ ფაქტად თვლიდა, რომ ჰომეროსი იხსენიებს ხალიბებს თავის კატალოგში - „ალიბონების“ სახელით პაფლაგონიელების შემდეგ (იქვე, გვ. 72).

აპოლონიოს რადოსელი ხალიბთა მიწას „უსაზღვროს“ უწოდებს (იქვე, გვ. 72). ხალიბთა ვრცელი სამთავრო ორად გაყო არმენიელთა შემოჭრამ მათ მიწა-წყალზე. „ხალიბთა სამყარო შეიზღუდა და გაითიშა“ (იქვე, გვ. 74).

ხალიბებს ასევე ხალდები - ქალდები ერქვათ. ქრისტეშობამდე VII ს-ში შავიზღვისპირეთში მუშკების ტერიტორიის ჩრდილოეთით ხალდების (ქალდების) მსხვილი გაერთიანება ჩამოყალიბებულა (იქვე, გვ. 74). ის იხსენიება ასურულ წყაროებში.

ხალდების ჩრდილოეთით შავი ზღვა იყო გადაჭიმული, სამხრეთით კი ისინი არზუამდე აღწევდნენ, თუმცა სხვა წყაროებით პარიადრეს მთის კალთებზეც ცხოვრობდნენ. მათ გაერთიანებას „ხალიტუ“ ერქვა. გ. მელიქივილი შენიშნავს - „ხალდი“ შეიძლება იყოს „ქართუ“-ს დიალექტური ვარიანტი და მომდინარეობდეს უძველესი, ჯერ დაუნაწევრებელი ერთიანი ქართული ეთნიკური ჯგუფის არსებობის დროიდან“ (გ. გოზალიშვილი, მითრიდატე პონტოელი, 1965, გვ. 78).

ქალდები და ხალდები ერთიდაიგივე ხალხი იყო სტრაბონის ცნობითაც (იქვე, გვ. 78).

ჩვენთვის ძალზე მნიშვნელოვანია ი. დიაკონოვის თვალსაზრისი იმასთან დაკავშირებით, რომ ხალიბები იგივე ლაზი ხალხი, ლაზების წინაპრები უნდა ყოფილიყვნენ, რადგანაც ჩვენც ასევე მივიჩნევთ და ძველ ავტორთა ცნობები მომყავს ამის სამტკიცებლად - ი. დიაკონოვი ხალიბებზე წერს: „პიოტკოვსკიმ დაამტკიცა, რომ ხალიბები არიან ან იბერიული ხალხი სანები (ჭანები) ანდა ლაზები“ (იქვე, გვ. 79).

პიოტკოვსკის ეს მოსაზრება გამოუთქვამს წიგნში „პონტოსპირა ხალდები და ურარტუ“ (1940, ასევე წიგნში „ისტორია და კულტურა ურარტუსი“ (გვ. 326-331), (იქვე, გვ. 79). მამასადაძე ი. დიაკონოვისა და პიოტკოვსკის აზრით ხალიბები იგივე ლაზები არიან. ხალიბებს სტრაბონი უწოდებს „ალაზონებს“, ი. დიაკონოვის თვალსაზრისით ხალიბები

ლაზების წინაპრები არიან. თვითონ სიტყვა „ალაზონი“ იძლევა საშუალებას მისგან მიღებული იქნას სიტყვა - ლაზი შემდეგი გზით - „ალაზ-ონი“ (ონი სუფიქსია) - ალაზ=ლაზ.

მეორე მხრივ სიტყვა „ალაზიდან“ შესაძლებელია მიღებულ იქნას სიტყვა „გურზ“, შემდეგი გზით - ალ-აზ“ სიტყვაში თუ ფუძის ნაწილს „ალ“-ს ჩავანაცვლებთ „ურ“-ით (ქართულში „ალ“-ს „არ“ ან „ურ“ ენაცვლება), მაშინ მივიღებთ „ალაზ“=„ურაზ“=„ურზ (ურძ).

(ალზის ქვეყნის მცხოვრები ჩანს „ურზ“-ებადაც იწოდებოდნენ).

მკვლევარები აღნიშნავენ, რომ ხალიბების საცხოვრისის მთავარ მდინარეს გალისს (აღისი, ჰალისი) შესაძლოა მიეცა სახელი ხალიბებისათვის. მაშასადამე ეთნონიმი ხალიბი და ალაზონი „გალისთან“ ყოფილა დაკავშირებული. თუ ეს ასეა, შესაძლოა ალაზონების თავდაპირველი სახელი გალაზონი ყოფილიყო, სიტყვა გალაზონიდან კი ზემოთაღნიშნული გზით შესაძლებელია „გურზ“-ის მიღება. გურზ, ქურძ, გურჯები ქართველთა სახელწოდებები იყო უძველესი დროიდანვე.

ამასთანავე სიტყვა „ხალდიდანაც“ შესაძლებელია სხვა ეთნოსახელების მიღება.

ხალდი = ქარდი - ქართი

მაშასადამე, თუ ეს ასეა სიტყვები გურძი, ქართი და ლაზი ერთი ფუძიდანაა ნაწარმოები, რომელთაც ძველი ავტორები ხალიბებს აღნიშნავდნენ.

მდინარე გალისს ქართველი ისტორიკოსები „ჰალისს“ უწოდებენ. ვფიქრობ სწორი ფორმაა „გალისი“, ეს სახელი სხვა მდინარესაც ჰქვია საქართველოში - „გალისწყალი“, „გალი“ (გალის რაიონში). როგორც აღინიშნა სიტყვა ეთნონიმი „გალაზონი“ (გალაძონი) და „ალაზონი“ შესაძლოა ამ მდინარის სახელსაც უკავშირდებოდეს, ანდა, პირიქით, სატომო სახელი „გალაზონი“ იქცა მდინარის სახელადაც (გალისი).

საფიქრებელია ისიც, რომ ალაზონების ტომი (იგივე ხალიბები) კიდევ უფრო სამხრეთით ცხორვობდა, რაც შემდგომ ტოპონიმებზეც ასახულა. ერთი ასეთი ქვეყანა უნდა ყოფილიყო მცირე აზიის სამხრეთ დასავლეთი ნაწილი, სადაც ალექსანდრე მაკედონელის დროს ჯერ კიდევ არსებობდა პუნქტები ამ სახელწოდებით - „ჰალიკარნასი“ და გორდონი. ისინი ალიზონების ანუ ალაზონების ტომთან უნდა იყოს დაკავშირებული. ეს პუნქტები ერთმანეთის გვერდით, ერთ რეგიონში მდებარეობდნენ.

ცნობილია, რომ „გორდონი“ ფრიგიულ ტომს უკავშირდება. ჩანს ფრიგიელები და ალაზონები ერთი ხალხი იყო - ქართული წარმოშობისა, რადგანაც ფრიგიელი ტოპონიმები და სახელები ქართულში მრავლადაა ამჟამადაც, უპირატესად ესაა სახელი „გორდ“, „გარდ“, აქედან „ქართ“. „გარდ“ სახელისაგან შეიძლება „ქაღდების“ ანუ ხალიბების სახელიც მომდინარეობდეს. ასევე მათგან (ალაზონებისა და ფრიგიელებისაგან) უნდა მომდინარეობდეს სახელი „გალატო“, „გალები“, მართალია გალების კელტური ტომის სახელმწიფო მცირე აზიაში III ს-ში დაარსდა, მაგრამ საფიქრებელია, რომ მათი ნაკადები უფრო ადრეც შემოვიდნენ მცირე აზიაში და ეთნო ერთობას ქმნიდნენ ქართულ ტომებთან. ფრიგიელებიც შესაძლოა კელტების წინაპრები იყვნენ. ფრიგიელები ინდოევროპული ენის მატარებლები ყოფილან, ქართულ ენასაც ინდოევროპულ ენათა შორის ათავსებდა ზოგიერთი ცნობილი მკვლევარი.

როგორც აღვნიშნეთ ი. დაიკინოვისა და პიოტროვსკის აზრით ხალიბები და ლაზები ერთი ხალხი იყო (И. М. Дьяконов, Заметки урартской эпиграфике. с. 111; VI, 52. „Эпиграфика Востока“ VI, 52. Пиотровский, Припонттииские Халды и Урарты, „Краткое сообщение инс. матер. культуры Ак. Наук. СССР“, V, 1940, მისივე, История и культура Урарту, გვ. 326-331).

მათ მოსაზრებას გ. გოზალიშვილი ეთანხმება, ამიტომაც მათი თვალსაზრისი მოიყვანა თავის

წიგნში (გ. გოზალიშვილი, მითრიდატე პონტოელი, 1965, გვ. 79).

თვალსაზრისი, რომ ხალდეები და ლაზები ერთი ხალხია, ჩემი ნაშრომისათვის ძალზე მნიშვნელოვანია, რადგან ის მიუთითებს, რომ ლაზები ძველთაგანვე ცხოვრობდნენ სინოპ-ტრაპეზუნტის (ტრაპეზუსის) რეგიონში, მის სამხრეთის მთიანეთში. ეს მოსაზრება კარდინალურად განსხვავდება საბჭოთა ეპოქის ქართველი ისტორიკოსების მტკიცებისაგან, რომ ლაზები თავდაპირველად დასავლეთ საქართველოში ცხოვრობდნენ და შემდეგ, კერძოდ VIII საუკუნისათვის (არაბობის ეპოქაში) გადასახლდნენ ტრაპეზუნტის მთიანეთში. ჩვენ კი ვამტკიცებთ და ამ მტკიცებას მივუძღვენით ასეულობით გვერდი, რომ ლაზები თავდაპირველადვე ცხოვრობდნენ ტრაპეზუნტის რეგიონში, იქვე მდებარეობდა ლაზთა საეპისკოპოსო კათედრები VI საუკუნიდანვე, ზიგანასი, საისიანისა, როდოპოლისისა და პეტრასი (და არა დასავლეთ საქართველოში), საბჭოთა ეპოქის ქართველი ისტორიკოსების თვალსაზრისი, რომ ლაზების თავდაპირველი საცხოვრისი იყო დასავლეთ საქართველო, აღიარებული იქნა საისტორიო მეცნიერების მიერ და თვით ამჟამინდელი უცხოელი მკვლევარებიც კი თვლიან, თითქოსდა ლაზები არაბობის ეპოქაში გადასახლდნენ რიონის აუზიდან სამხრეთით და დამკვიდრდნენ ტრაპეზუნტის მთიანეთში (მაგალითად კარპოვი და სხვები), მაგალითად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ეპარქიების ერთერთი თანამედროვე ისტორიკოსი მიიჩნევს, რომ რიონის ხეობიდან ლაზების სამხრეთით გადასახლების გამო როდოპოლისის კათედრა თანამედროვე ვარციხიდან გადატანილი იქნა ტრაპეზუნტის მთიანეთში, ჩვენ კი მივიჩნევთ, რომ ლაზები თავდაპირველადვე ცხოვრობდნენ ამ მთიანეთში და შესაბამისად ლაზიკის ეპარქიის როდოპოლისისა და სხვა კათედრები თავდაპირველადვე მდებარეობდნენ ტრაპეზუნტის მთიანეთში და მათ ფუნქციონირება შეწყვიტეს თეოდოსიოპოლისი-ტრაპეზუნტის მხარეებში არაბობის შეტევის შემდეგ.

გ. გოზალიშვილი, როგორც აღვნიშნეთ ეთანხმება ამ თვალსაზრისს და წერს - „ჰომეროსის ჰალიდონები უნდა ნიშნავდეს ზანებს - ჭანებს, სტრაბონის მოწმობით, რომ ჰომეროსი „ალიზონებს უწოდებს ხალიბებს“ (სტრაბონი, XII, III, 20), რომ ხალიბები და ხალიბთა მოსახლეობა შავი ზღვის სანაპიროზე და მცირე აზიის გარკვეულ რაიონებში ძველადვე არსებობდა, ამის დამადასტურებელია თვით მდ. ჰალისის სახელწოდება და ის ფაქტი, რომ აქაურ ხალხთა შორის იხსენიება ხალხი ალიწა (იქვე, გვ. 79).

მაშასადამე ხალიბები და ლაზები ერთი ხალხი იყო. ზღვის სანაპიროს ხალიბები ძველ წყაროებში ხან ხალდეზად და ხან ხალიბებად არიან მოხსენიებული“ (იქვე, გვ. 78). ხალიბი, როგორც ითქვა გ. მელიქიშვილის აზრით „ქართუს“ დიალექტური ვარიანტი ყოფილა და მომდინარეობდა უძველესი, ჯერ კიდევ დაუნაწევრებელი ერთიანი ქართული ეთნიკური ჯგუფის არსებობის დროიდან (Г. Меликишвили, Наირи - Урарей, გვ. 411).

მაშასადამე ხალიბისაგან მიღებულია სახელები ლაზი და ქართუ. აქედან გამომდინარე ლაზი და ქართუ თავდაპირველადვე, ერთი ხალხი იყო და ის ხალიბებისაგან მომდინარეობდა.

ხალიბები შეიძლება წარმოვიდგინოთ ერთიანი ეთნოსის სახით, რომელთა ტომები იყვნენ კარლუხები, ლაზები და შემდგომი ქართლის სამეფოს მოსახლეობა (ამ უკანასკნელის სახელმწიფოებრივი კონსოლიდაცია ფარნავაზის ეპოქაში მომხდარა).

ა. სვანიძის აზრით მცირე აზიის თავდაპირველი მოსახლეობა იყო ეთნიკურად ერთგვაროვანი და ქართულ ტომებთან ეთნიკურ ერთგვაროვნებას ქმნიდა (А. Сванидзе, Материалы по истории апародииских племет, 1937, გვ. 30).

შემდეგ საუკუნეებშიც ზღვის სანაპიროს მთიანეთი კვლავ ქართული ტომებით იყო დასახლებული. ანონიმური პერიპლუსით „პონტოს სამეფო დასახლებულია ტიბარენებით, სანიკებითა (ჭანიკებით) და კოლხებით. მისი მეზობელი მხარეები კი აგრეთვე ბარბაროსებს ეკუთვნით (გ. გოზალიშვილი, მითრიდატე პონტოელი, 1965, გვ. 82). ამ ცნობიდან ჩანს, რომ ჭანები და კოლხები სხვადასხვა ტომები ყოფილან ტრაპეზუნტის რეგიონში (პონტოში). ნ. მარის ვარაუდითაც ქ. სინოპე ძველქართულ სამყაროს ეკუთვნოდა და შავი ზღვის მთელ სამხრეთ სანაპიროს სინოპიდან ანაპამდე ჭან-მეგრელებით დასახლებულად მიიჩნევა“ (იქვე, გვ. 84).

მაქსიმოვას დასკვნით ორდუში (ყოფ. კოტიორა, რომელიც ამისოდან შორს არ იყო) და ანატოლიის სხვა რაიონებში აღმოჩენილი არქეოლოგიური ნაშთები ანალოგიურია კოლხურ-ყობანურ კულტურის ნაშთებისა (იქვე, გვ. 85). ეს უნდა იყოს ხალიბების მეტალურგიული კულტურის ნაშთები, შესაბამისად უნდა ვივარაუდოთ, რომ ხალიბები ცხოვრობდნენ ასევე სამხრეთ და ჩრდილოეთ კავკასიაშიც, სამხრეთ კავკასიაში მცხოვრები ხალიბების ანუ ქართველების სახელმწიფოებრივი კონსოლიდაცია, როგორც ითქვა ფარნავაზის ეპოქაში მომხდარა ქართლის სამეფოს მიწა-წყალზე - ეგრის-წყალ-კლისურიდან ალბანეთამდე.

ბიზანტიელებმა იმ ტერიტორიას, რომლის ცენტრალურ ნაწილს ქ. ამისოსის ოლქი წარმოადგენდა - „ქალდიის თემა“ უწოდეს - ის შემდგომში „ტრაპიზონის იმპერიად“ იწოდა. უფრო ადრე იქაური ქართული ტომები ასევე კოლხებადაც იწოდებოდნენ, ქრისტეშობამდე VI ს-შიც „მესხები - კოლხურ ტომად“ იწოდებოდა ჰეკატოს მილეტელის მიერ.

მემხები წარმოადგენდნენ „გაბატონებულ ხალხს“ ჩრდილო სირიაში, ტავრსა და კაპადოკიაში - ხახანოვის აზრით (А. Хаханов, Древнейшие пределы расселения грузин по малой Азии, 1903, Тифлис, გვ. 2). ელ. მაიერის აზრით „ბერძნული წყაროებით ტიბარენებს შემდგომში იწოდათ კაპადოკიელები და კატაონები“ (გ. გოზალიშვილი, გვ. 93).

მესხები და ტიბარენები ამ რაიონის ძირითადი მოსახლეობა ყოფილა მისივე აზრით, ხოლო რავლინსონის აზრით „მოსხები წარმოადგენდნენ მოსახლეობის სუბსტრატს კლასიკურ ეპოქაში“, იგულისხმება კაპადოკია (იქვე, გვ. 93). „მდ. ჰალისპირა მოსახლეობას ჰალიდონებად - ჰალისის ჭანებად იცნობდნენ“ - წერს გ. გოზალიშვილი (იქვე, გვ. 94).

მცირე აზიის ტერიტორიაზე დღემდე შემონახული ტოპონომიკური მასალა მხოლოდ ქართულის საშუალებით იხსენება (იქვე, გვ. 98).

„ტრაპიზონის რეგიონი ლაზების უძველესი სამშობლო იყო. ამ ქალაქს ლაზები ტრამტრას (ტამტრას) უწოდებდნენ“ (გ. გოზალიშვილი, მითრიდატე პონტოელი, 1965, გვ. 99).

ალ. სვანიძის აზრითაც ჰალიდონები და ზანები ერთი ხალხი იყო, რომლებიც მდ. გალისთან (ჰალისთან) ცხოვრობდნენ (იქვე, გვ. 101).

სპარსეთის XIX ოლქში მცხოვრები მოსხები, ტიბარენები, მაკრონები, მოსინიკები და მარები ერთნაირად იყვნენ შეიარაღებული - ერთობას ქმნიდნენ (იქვე, გვ. 115).

ალაზონების სახელს სტრაბონი ამაზონებს უკავშირებდა. შესაძლოა ეს მეომარი ქალების ტომი - ხალიბური წარმოშობისა იყო, ჩანს ამ ტომის სახელი „ქალდ“ ეტიმოლოგიურად სიტყვა „ქალს“ დაუკავშირეს უცხოელებმა - „ქალდ-ქალ“, „ქალ“ კი ქართულად დედაკაცს აღნიშნავს. ამაზონები მოსინიკებისა და ხალიბების გვერდით ცხოვრობდნენ (იქვე, გვ. 119).

ამაზონები მდ. თერმოდონტთან ცხოვრობდნენ, თემისკირა - ამისოსის რაიონში (იქვე, გვ. 127).

სიცილისა და გართობის მოყვარული ტიბარენებიც ხალიბების მეზობლები იყვნენ (გ. გოზალიშვილი, მითრიდატე პონტოელი, 1965, გვ. 119).

გ. გოზალიშვილს მოჰყავს იოანე ცეცეს (XII ს.) ცნობა, რომ ამ მხარეებში მცხოვრები „კოლხები - ლაზებად იწოდებიან“ (იქვე, გვ. 120). მაშასადამე კოლხებიც ხალიბური-ქალღური ტომი იყო. მესხები, როგორც ითქვა, თავის მხრივ „კოლხური ტომი“ იყო მეგასთენეს ცნობით. იქ მცხოვრები ტომები ერთი ეთნოწარმოშობისა იყო, მაგრამ მათ ტრაპეზუნტის რეგიონში ვერ შეძლეს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი კონსოლიდაცია.

გ. გოზალიშვილი დაასკენის - „ერთ ენაზე მეტყველი ეს მასა (ე. ი. ქართული ტომები) რომელთა სამხრეთი ფრთა ეჭირათ მოსხებს, დიდ სივრცეს მოიცავდა, „პარიადრეს ფრთა ეჭირათ მათ მოძმეებს - ხალიბებს, რომელნიც შემდგომში ჭანებისა და ლაზების სახელით იყო ცნობილი“ (იქვე, გვ. 3).

გ. გოზალიშვილი კიდევ ერთხელ იმეორებს, რომ ლაზები თავდაპირველადვე სინოპ-ტრაპზონის რეგიონში ცხოვრობდნენ და ისინი ხალიბები იყვნენ და ისინი ჰეროდოტეს დროს სასპეირებად და კოლხებად იყოფოდნენ.

სასპეირების სახელს „სპერ“-თან აკავშირებენ.

სპერიდან - კაპადოკიის ჩათვლით ქართული ტომების უძველესი საცხოვრისი ყოფილა.

ანტიოქიის არქივისკოპოსი ევსტრატე, რომელიც 390 წელს გარდაიცვალა წერს - დაასახლეს „ობელმა - თობელები, ახლანდელი იბერები. ოსოხმა - მესხენები, ახლანდელი კაპადოკიელები“ (იქვე, გვ. 161).

წმ. ექვთიმე მთაწმიდელი (963-1028), წმ. მაქსიმე აღმსარებლის (VII ს.) ნაშროზე დაყრდნობით ახსენებს ქართულ ტომებს - „ჰერნი, მეგრელნი (ლაზოი), ტიბარელნი, კოლხელნი“ (იქვე, გვ. 164).

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით კაპადოკიელთა პირველი წინაპარი „მოსხი“ (მესხი) ყოფილა (იქვე, გვ. 165).

მდ. გალისი (ჰალისი) მუშკების საცხოვრისი იყო უძველეს დროს, ამავე მდინარეზე, როგორც ითქვა შემდეგ ხალიბები ცხოვრობდნენ.

გ. გოზალიშვილი წერს - „ფ. ბილაბელის გამოკვლევით, ხეთების სახელმწიფოს დაღუპვის შემდეგ, მის აღმოსავლეთ ნაწილში - შემდგომში რომ კაპადოკია ეწოდა - შეიქმნა მუშკების სახელმწიფო ჰალისისა და ზემო ტიგრას შორის. კ. ბეტცი ამბობს, რომ „ძველი ალთქმის მემუხი და თუბალი მუშკები (მოსხები) და ტაბალები არიან, რომლებიც კიმერიელთა შემოსევამ შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროსაკენ განდევნაო“ (იქვე, გვ. 166).

რ. რეონჰარდის ვარაუდით „დღევანდელი ქართველების წინაპრები ძველი მოსხები და ასურულ წყაროებში ცნობილი მუსკები ერთი და იგივენი არიან“ (იქვე, გვ. 166).

გ. ლაფანციანის აზრით ძვ. წ. XII საუკუნის შემდეგ მცირე აზიაში ბალკანეთიდან შეიჭრნენ ფრიგიელები, ლიდიელები, ლიკიელები და სხვა ტომები, მათ მიათვლიან ასევე მუშკებსაც (იქვე, გვ. 1660).

მუშკები - ინდოევროპელი ტომი ყოფილა, ხოლო ქართული მესხები - კავკასიური. თუ მუშკები და მესხები ერთიდაიგივე იყო, მაშინ ქართველები (მესხები) ინდოევროპელები ყოფილან.

გრ. ლაფანციანის აზრით ეზეკიელის (592-570) ნახსენები მოსოხები და ტაბალები ქართული წარმოშობისანი იყვნენ (გ. გოზალიშვილი, მითრიდატე პონტოელი, 1965, გვ. 166).

მუშკებისა და მესხების იგივეობის აზრს ეთანხმება ი. დიაკონოვი (იქვე, გვ. 167). თუმცა არც ამჟამადაა დამტკიცებული ეს აზრი. მხოლოდ ზოგიერთები მიიჩნევენ, რომ მუშკები

არა ფრიგიელები, არამედ მცირე აზიური ტომი იყო (იქვე, გვ. 168).

მუშკები ი. დიაკონოვის აზრით ასირელებისა და ურარტუელების მეზობლები იყვნენ, ბერძნები მათ ფრიგიელებს უწოდებდნენ (იქვე, გვ. 169).

მოსხების ქართველობას კარგად ადასტურებს ქრისტეშობამდე VI ს. ავტორის ჰეკატოს მილეტელის ცნობა (რ. 188) - „მესხები - კოლხური ტომია, მათიანების მეზობლად ცხოვრობან“ (იქვე, გვ. 169), თვით მათიენები ქ. გორდიის მეზობლად ცხოვრობდნენ. „როგორც ცნობილია ქ. გორდი ფრიგიის დედაქალაქი იყო“ (იქვე, გვ. 169) მესხების ტომი კაპადოკიის უძველესი მოსახლეობა ყოფილა, და იქ ძველად ფრიგიის სამეფო მდებარეობდა.

მუშკებისა და მესხების იგივეობას არ ეთანხმება ს. კაკაბაძე - „ასურელი მუშკაიები - განვაშორით ქართველ მესხებს“ („მნათობი“, 1963, №1, გვ. 187). ქართული მესხები კი კოლხური ტომი ყოფილა, როგორც ითქვა, ჰეკატოს მილეტელის ცნობით.

მდ. ჰალისზე - მუშკების ძველ საცხოვრისში, შემდგომ ჭანები (ხალიბები), ცხოვრობდნენ, ამიტომაც გ. გოზალიშვილი მათ აიგივებს.

სტრაბონი კაპადოკიის ნაწილს - მოსხიკეს უწოდებს. ასევე იოსებ ფლავიუსი, რომელიც წერს - „მესხები ახლა კაპადოკიელებად იწოდებიან“ (იქვე, გვ. 175). კაპადოკიაში ხეთების შემდეგ ხელვეწ ტიბარენებს და მოსხებს, აქვე იყვნენ ეს ტომები IX-VII სს-ში. მუშკები მელეტინამდე და ტიგროსამდე ცხოვრობდნენ. ასევე მდ. ევფრატის სათავეებამდე ტაბალების მეზობლად. ტიბარენები სტრაბონის დროს მდ. ჰალისამდე ცხოვრობდნენ. კაპადოკიელი იყო წმ. ნინო და ასევე წმ. გიორგი.

იბერები. მოსხების, ხალიბებისა და იბერების განსახლების არეალი ერთმანეთს ფარავდა. პონტოსპირეთისა ტრაპზონ-ვანისტბის პირეთის არეალი თუ ერთი ავტორის მიერ ხალიბებითა დასახლებული, მეორე ავტორი აქ მოსხებს ხელავს, მესამე ავტორი - იბერებს. მაგალითად პლუტარქე თავის „პომპეუსის“ ბიოგრაფიაში წერდა - „კავკასიონის ქედის გარშემო მცხოვრებ ტომთა შორის ყველაზე უფრო უდიდესნი ალბანელები და იბერები არიან. იბერთა ტომი მოსხურ მთებამდე და პონტომდე აღწევს. ამ ტომების გავლით გაემართა პომპეუსი სომხეთიდან მითრიდატეს წინააღმდეგ“ (პლუტარქე, პომპეუსი, გვ. 34).

თუ იბერთა ტომი პონტომდე აღწევდა, მაშინ მოსხური მთებიც იბერებით ყოფილა დასახლებული, რადგანაც ჯერ მოსხური მთებია, შემდეგ კი პონტოსპირეთი.

გელასი კესარიელი მიუთითებს, რომ პონტოსპირეთი - იბერებით და ლაზებით იყო დასახლებული - ის წერს ტყვე ქალის (წმ. ნინოს) „ხანაში ღმერთის მცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მდებარე მიწა-წყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა“ (ს. ყაუხჩიშვილი, მიმომხილველი, 1926, №1, გვ. 55).

რომაელი მწერალი რუფინუსი კიდევ უფრო აზუსტებს და იძლევა ცნობას, რომ იბერები პონტოს გასწვრივ მცხოვრები ტომი იყო, ის წერს - „იბერთა ნათესავი, რომელიც პონტოს არეში ბინადრობს“ (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტორია, I, 1951, გვ. 205).

გ. გოზალიშვილი მიიჩნევს, რომ რადგან იბერები იგივე ტაბალები არიან, მათი ცხოვრება და განვრცობა პონტოს ზღვამდე ბუნებრივი იყო. ამას მიუთითებდნენ კიდევ სხვადასხვა წყაროები - საეკლესიო მწერალი სოკრატეც იმავეს წერს - „ეს იბერნი პონტოს ზღვასთან ბინადრობენ“ (გ. გოზალიშვილი, მითრიდატე პონტოელი, 1965, გვ. 182).

გ. გოზალიშვილი წერს, რომ ბერძნულ-რომაულ მწერლობაში არსებობდა ტერმინი - „პონტოს

იბერია“ (იქვე, გვ. 182, კ. გრიგოლია - იბერიის სამეფონი, „მოამბე“, 1961, №3, გვ. 330).

„პონტოს იბერიის“ ქვეშ უნდა იგულისხმებოდეს ქართული წყაროების „არიან-ქართლი“.

როგორც აღინიშნა პლუტარქეს ცნობით იბერთა ტომი ზღვის სანაპირომდე ვრცელდებოდა, ხოლო გელასის ცნობით პონტოში იბერები და ლაზები ცხოვრობდნენ. ეს ბუნებრივია, რადგანაც მათ ერთი საერთო წინაპარი - ხალიბები (ქალები) ჰყავდათ, ხოლო მესხები, კოლხურ ტომად მიიჩნეოდა, ამიტომ ისიც იმავე წარმოშობისა იყო. ამიტომაც წერდა რუფინუსი რომ იბერები „პონტოს არეში“ ბინადრობენ, ხოლო სოკრატე - „იბერები პონტოს ზღვასთან ბინადრობენ“ (იქვე, გვ. 183). ევაგრე პონტოელიც (341-399) ამიტომ იყო ეთნიკურად იბერი - თვით ბერძნული წყაროების ცნობით.

ხალიბები და მუშკები (ლაზებისა და იბერების წინაპრები) ურარტული წყაროებითაც ერთად ცხოვრობდნენ. ძვ. წ. VII ს. ურარტუს მეფის რუსა II-ის წარწერაში ნათქვამია, რომ მუშკების ჩრდილოეთით ხალიტუს (ხალიბების) ქვეყანა მდებარეობდა (იქვე, გვ. 190), ხოლო მეშხი და თუბალი წმ. ბიბლიაშიც ერთად იხსენიებიან (თუბალები იგივე იბერები არიან იოსებ ფლავიუსის ცნობით).

ეს ტომები ყველა წყაროს ცნობით სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ მიიწევდნენ, ამიტომაც ერთმანეთს ფარავდნენ, საბოლოოდ კი „ქართლის სამეფო“ დააარსეს ფარნავაზის ეპოქაში.

წყაროთა მიხედვით ის ტომები, რომელნიც უწინდელ წყაროებში სამხრეთის რაიონების მოსახლეობად ითვლებოდნენ, ახლა ჩრდილოეთით მოჩანან.

ლაზები. ნ. მარი თურქეთში მოგზაურობის შემდეგ წერს - „ჭანები თავიანთ თავს უწოდებენ ლაზებს“ (გ. გოზალიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 194).

ლაზების საცხოვრისი თვით საქმეში ჩახედული ლაზების სიტყვით განფენილიყო სინოპიდან და სამსუნიდან ტრაპეზუნტის რეგიონის ჩათვლით. ნ. მარისათვის მის თანმხლებ ლაზს ფავზიბების უთქვამს, რომ „კონსტანტინოპოლში ლაზებს უწოდებენ შავიზვისპირეთის მცხოვრებთ, სამსუნელებსაც და სინოპელებსაც. სინოპელები ლაზებად მოიხსენიებენ სამსუნელებს, სამსუნელები კი ტრაპეზუნტელებს“ (იქვე, გვ. 194).

მამასადაძე მდ. გალისის (ჰალისის) სანაპიროებიდან ტრაპეზუნტის რეგიონის ჩათვლით მოსახლეობა ლაზებად იწოდებოდა.

ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ გვაჩვენებს, რომ ხალიბები შემდგომში მართლაც ლაზებად იწოდნენ, რადგანაც სწორედ მდ. გალისიდან იწყებოდა ხალიბების საცხოვრისი, ამასთანავე ხალიბების ანუ ქალების სახელი ეწოდა კიდევ ლაზებით დასახლებულ ოლქს ბიზანტიელთა მიერ, ეს იყო „ქალებს თემა“, როგორც ცნობილია ამ მიწა-წყალზე ხალიბების გარდა ცხოვრობდნენ სანები და სხვა ქართული ტომები, ჩანს ერთ პერიოდში მოხდა კიდევ ხალიბებისა და სანების (ჭანების) კონსოლიდაცია (ანდა ისინი თავიდანვე ერთი ხალხი იყო) და ამის შედეგად ამ ხალხს დაერქვა ორი სახელი, ის ერთდროულად იყო ლაზიც და ჭანიც. **სახელი ლაზი მიღებულია ხალიბების სახელისაგან „ალაზონი“** (ალიზონი), ხოლო ჭანი „სანების“ ტომის სახელისაგან.

ლაზების ანუ ჭანების საცხოვრისი მდ. გალისიდან (ჰალისიდან) ვრცელდებოდა ტრაპეზუნტისაკენ. ფიქრობენ, რომ ალაზონების (ალიზონების) სახელი მდ. გალისს უკავშირდება თუ ასეა თავდაპირველი სახელი იქნებოდა გალაზონები ან ჰალაზონები. ნ. მარი წერდა ამ ლაზების ანუ იგივე ჭანების საცხოვრისის შესახებ - „ადრე ჭანური ტომის მოსახლეობას უფრო ფართო ტერიტორია ეჭირა - მდ. ყიზილ ირმაკამდე. ამ მდინარის თავდაპირველი სახელი „ჰალისი“ იხსენება ჭანურიდან და ნიშნავს მდინარეს“ (იქვე, გვ. 194). მამასადაძე

ნ. მარი ფიქრობდა რომ მდ. ჰალისი (გალისი) იყო ქართული სიტყვა „ღელესაგან“ მიღებული სახელი - „ღელისი“ - ღალისი.

გ. გოზალიშვილი მართებულად შენიშნავს - „დასტურდება ჰომეროსისა და სტრაბონის ცნობები ჰალიზონებისა და ხალიბების შესახებ, რომ ჰალიზონები ზანები-ჭანები იყვნენ“ (იქვე, გვ. 194).

ამ დასკვნიდან შეიძლება ისიც ვიფიქროთ, რომ სიტყვა „ზანი“ ერთი ნაწილია ერთიანი სიტყვისა „ალიზონი“. და ის („ზანი“) მიღებულია სახელისაგან „ალიზონი“ (ალაზონი). ბიზანტიურ სამყაროში ტრაპეზუნტის რეგიონის ერთ ნაწილს - „ლაზონი“ ერქვა.

სხვადასხვა წყაროში ლაზები და კოლხები სხვადასხვა ტომად მოიხსენიება, მაგრამ, ჩანს, ის ერთი ხალხი იყო. საერთოდ „კოლხი“ - საზოგადო სახელი უნდა ყოფილიყო ზღვისპირეთის ქართული ტომებისა, მათ შორის მესხებისაც, რადაგანც ჰეკატოს მიღებული მესხებს - კოლხურ ტომად მიიჩნევდა - „ჭანების - ლაზების (კოლხების) მოსახლეობა იყო ტრაპეზუნტის ოლქის ძირითადი მოსახლეობა, რომელიც ტრაპეზუნტიდან დასავლეთით შორს ვრცელდებოდა“ (იქვე, გვ. 194).

თვით ბიზანტიის იმპერიის ძლიერების ხანაში - VI ს-ში ჭანები შეჭრილან კაპადოკიაში, კილიკიაში და სირიაში (იოანე გალალას (491-578) ცნობით).

ხალდებისა და ჭანების იგივეობას მოსე ხორენელის ცნობაც ადასტურებს, სადაც ჭანების ქვეყანა მოხსენიებულია, როგორც ჭანიუკი, ხალტი (იქვე, გვ. 195).

ჭანებისა და ხალდების იგივეობაზე წერს გ. მელიქიშვილიც - „სამხრეთის მიმართულებით ანტიკურ დროს ცხოვრობდა ქართული ტომი ხალდი-ხალიბები, როგორც ცნობილია სახელი „ხალდი“ (ქალდი) ორგანულადაა დაკავშირებული დასავლურ ქართულ, კერძოდ ჭანების მოსახლეობასთან. ძველსომხურ წყაროებში ვარიანტების სახით გამოიყენება სახელწოდებები „ხალდი“ და „ჭანი“ (იქვე, გვ. 196).

როგორც ითქვა ჭანები თავიანთ თავს ლაზებს უწოდებდნენ. მეომარი ჭანების ქვეყნის დამორჩილება მხოლოდ იუსტინიანეს დროს ბიზანტიის იმპერიამ VI ს-ში. იქამდე ეს ტომი - სრულიად დამოუკიდებელი იყო. 535 წელს გამოცემულ თავის ნოველაში იუსტინიანე სიამაყით აცხადებდა, რომ ჭანების დამორჩილება ღმერთმა რომაელებს მხოლოდ მის მეფობაში მიანიჭა (იქვე, გვ. 195).

ჭანები გ. გოზალიშვილის ცნობით ცხოვრობდნენ ტრაპიზონის დასავლეთით და არა აღმოსავლეთით, ის წერს - „ჭანური მოსახლეობა ტრაპიზონის დასავლეთით შორს იყო მოფენილი“ (იქვე, გვ. 195), თუმცა ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით ტრაპიზონი თავისი ოლქით „ლაზების ანუ ჭანების“ მოსახლეობით იყო დასახლებული (გ. გოზალიშვილი, მითრიდატე პონტოელი, 1965, გვ. 125).

მნიშვნელოვანია გ. მელიქიშვილის მტკიცება, რომ ხალდების სახელი ჭანურ მოსახლეობასთანაა დაკავშირებული, ძველსომხურ წყაროებში ვარიანტების სახით გამოიყენება დასახელებები - „ხალდი“ და „ჭანი“.

ჭანები, იგივე ლაზები, იგივე ხალდები ანუ ხალიბები ყოფილან თავიანთი წარმომავლობით, ცნობილია, რომ წყაროთა მითითებებით ხალიბების ძირითადი განსახლების არეალი სამხრეთით - ტრაპიზონის რეგიონში მდებარეობდა, ამიტომაც, აქედან გამომდინარე, უმართებულოდ ჩანს საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში მიღებული დასკვნა, რომ ლაზების თავდაპირველი საცხოვრისი იყო დასავლეთ საქართველო, საიდანაც ისინი ტრაპიზონისაკენ გადასახლდნენ არაბობის ეპოქაში VII-VIII საუკუნეებში.

გ. მელიქიშვილი, ისევე, როგორც ამ საკითხის მრავალი უცხოელი მკვლევარი წერს -

„როგორც ცნობილია, ხალდების სახელი ორგანულად უკავშირდება დასავლურ-ქართულ, კერძოდ კი ჭანურ მოსახლეობას, ძველსომხურ წყაროებში ვარიანტების სახით გამოიყენება დასახელება - ხალდი და ჭანი“ (იქვე, გვ. 196). მათი ისტორიაც საცხოვრებელ ადგილზე ბიზანტიელებმა შექმნეს თემა ქალდია (ხალდია) VIII ს. დამლევს (იქვე, გვ. 196).

მაშასადამე თემა ხალდეა შექმნეს არა დასავლეთ საქართველოდან არაბთა ეპოქაში გადმოსახლებულმა ლაზებმა, არამედ, იქ ისტორიულად მკვიდრი ხალიბების შთამომავლებმა, რომელნიც ლაზებად ანდა ჭანებად იწოდებოდნენ.

VIII ს-ში შექმნილი თემა ხალდიას ქალაქები ყოფილა ტრაპიზონი, ხერიანი, ერზინჯანი, ბაიბურთი, არგიოკასტრონი (თურქებმა გიუმიშხანე უწოდეს) („ვერცხლის ქალაქი“, აქ იყო ვერცხლის მალაროები), ქალდის ქალაქს ბაიბურთს ნუსხებში პაიპერი ეწოდება (იქვე, გვ. 197). ქართულად ამ თემას ერქვა ქვეყანა ხალდიისა (ქალდიისა).

ნ. აღონცი მტკიცედ დგას იმ პოზიციაზე, რომ ჭანები ძველ დროს იწოდებოდნენ ხალდების (ქალდების) სახელით, ის წერს - „ჭანები ძველ დროს ხალდებად იწოდებოდნენ. მათ გარდა იქ მრავალი ტომი ცხოვრობდა. ჭანების VI ს-ში გაძლიერების გამო ამ ქვეყანას ჭანიკა უწოდეს“ (იქვე, გვ. 198).

ივ. ჯავახიშვილის თქმით „ყველა ქართველი ტომების სამშობლო... ქალდია იყო“ (ქართ. ერის ისტ. 1951, ტ. I, გვ. 424).

ივ. ჯავახიშვილის ეს თვალსაზრისი ძალზე მნიშვნელოვანია. თუ ქალდეა ანუ ხალიბების ქვეყანა იყო ყველა ქართული ტომის სამშობლო (ე. ი. სვანების, მეგრულ-ჭანების, ქართლ-კახელ-იმერულ-მესხებისა და სხვა), მაშინ ყველა ქართული ტომი ხალიბური წარმოშობისა ყოფილა. ანუ ხალიბები დვრიტა და საფუძველია საიდანაც ყველა ქართული ტომი წარმოშობილა.

გ. გოზალიშვილი ეხება ქალდეას თემში მცხოვრებ ადგილობრივი წარმოშობის დიდებულებს, რომელნიც აქ საუკუნეთა მანძილზე ლიდერობდნენ და უმაღლეს სამოხელეო თანამდებობებს ფლობდნენ, სამწუხაროდ, მათ შორის დაუნდობელი ბრძოლა იყო გაჩაღებული და ერთმანეთს ანადგურებდნენ.

ესენი ყოფილან შემდეგი საგვარეულოები - სქოლარია, მიზიმატი, კავასიტი, ჭანიხიტი, კომახიტი (გ. გოზალიშვილის აზრით ამ გვარებში შეიძლება ამოვიცნოთ ცნობილი ქართული საგვარეულოები - სხულარია (სქოლარია), კავსაძე (კავასიტი), ჭანიშვილი (ჭანიხიტი), კომახიძე (კომახიტი) და სხვ.

„თვითეულ ამ საგვარეულოს ძველ ხალდიაში თვალსაჩინო ადგილი და როლი განეკუთვნებოდა - მაგალითად, კავასიტების საგვარეულოს ეკუთვნოდა შემდგომი გიუმიშხანე და ხალდიის სხვა მნიშვნელოვანი პუნქტები, კავასიტების ხელში ყოფილა ტრაპიზონიდან არზრუმის მიმართულებით მდებარე მიწა-წყლის ოლქი, რომელზეც საერთაშორისო გზა გადიოდა. ამიტომაც კავსას ნახევრადდამოუკიდებელი საგვარეულო ხალდიის ისტორიაში თვალსაჩინო როლს თამაშობდა. მისი წარმომადგენლები ყოფილან ხალდიის ღუკად, ჰქონიათ დიდი დომესტიკისა და დიდი ლოგოთეტის წოდებები, საერთოდ, უსაქნესკის სიტყვით, ხალდიის დიდი ღუკა წარმოადგენდა სამხედრო და სამოქალაქო გუბერნატორს, მაგრამ რეალურად ქალდიის პირობებიდან გამომდინარე (გეოგრაფიული გარემო, მუდმივი ომიანობა) მას გაცილებით მეტი გავლენა ჰქონდა საიმპერატორო კარზე (იქვე, გვ. 200).

ასევე დიდი გავლენა ჰქონდა ჭანიხიტების საგვარეულოს, მათ ეკუთვნოდათ ქალდიის ციხე-სიმაგრე ჭანიხი (ჭანკა) და მაცუკა (მაჭუკა). ჰქონდათ იმპერიის დიდი მეჯინბეთუხუცესის წოდება.

ასეთივე მნიშვნელობის იყო გაბრათა (გაბარაშვილთა) საგვარეულო.

ხალდიის ცნობილი ციხე-სიმაგრე კამახა (კომახა) იყო კომახიტების საგვარეულოს ხელში. კომახას ციხეს ზოგჯერ კემახასაც უწოდებდნენ. გამაჰმადიანების შემდეგაც ქალღიაში ჭანურ საგვარეულოებს დიდი ძალაუფლება დარჩათ (გ. გოზალიშვილი, მითრიდატე პონტოელი, 1965, გვ. 200).

გ. გოზალიშვილი მიიჩნევს, რომ ქალდიის თემში შედიოდნენ პაიპერტი (ბაიბერთი), გაძიურა, კოლონია, აზრუმი და მოსახლეობის ორ მესამედზე მეტი ლაზები ანუ ჭანები იყვნენ (იქვე, გვ. 201). რამდენიც მუდამ იბრძოდნენ თავისუფლებისათვის.

გ. გოზალიშვილი, არ ეთანხმება თეორიას ლაზების რიონის ხეობიდან ქალღიაში გადასახლების შესახებ, ამიტომაც წერს - „ლაზურ-ჭანური აქ იმთავითვე სუფევდა, რომ ხალიბები, ტიბარენნი, მოსვინიკები, დრილები და სვანები სწორედ ლაზურ-ჭანურს ლაპარაკობდნენ, რომ ყველანი ისინი ქართულ ეროვნებას ეკუთვნოდნენ“ (იქვე, გვ. 203). ამ კუთხით ძალზე მნიშვნელოვანია გ. გოზალიშვილის დასკვნა (რითაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ ლაზები ქალღიაში არ გადმოსახლებულან რიონის ხეობიდან VIII-IX საუკუნეებში, ის წერს „VIII-XI საუკუნეებში არა ჩანს, რომ ამ მხრივ რაიმე მნიშვნელოვანი ცვლილება მომხდარიყოს, პირიქით, ამ ქვეყნის მიერ სახელწოდება ხალდიის შენარჩუნება მიუთითებს იქაური ეთნიკური ელემენტის სტატიკურობაზე“ (იქვე, გვ. 203).

ამ მოსაზრებას კიდევ უფრო ამტკიცებს შემდეგი ფრაზა - „იმ ტერიტორიაზე, სადაც პონტოს სამეფო ივარაუდება, ჭანურ-ლაზური მოსახლეობა უწყვეტად არსებობს“ (იქვე, გვ. 203).

გ. გოზალიშვილი თავისი ვრცელი კვლევის შედეგად საბოლოოდ ასკვნის - „პონტოს სამეფოს მოსახლეობის ძირითად ელემენტს მესხურ-ჭანურ-ლაზური და სხვა ქართველი ტომები შეადგენდნენ, რომ პონტოს სამეფო იყო ქართველ ტომთა სახელმწიფოებრივი გაერთიანება“ (იქვე, გვ. 203).

მამასადამე მისი მტკიცე თვალსაზრისით ლაზები ტრაპეზუნტის ოლქში გადმოსახლდნენ არა VIII-IX საუკუნეებში, რიონის ხეობიდან, როგორც მიიჩნევს საბჭოთა ეპოქის ისტორიოგრაფია, არამედ იქაური მკვიდრნი იყვნენ უხსოვარი დროიდანვე - ისინი ლაზებად იწოდებოდნენ და ძირითადად გამაჰმადიანდნენ, ხოლო ლაზი ქრისტიანები ბერძნულ თემს შეეკედლნენ - ბერძნებად იქცნენ.

ეს ლაზები იგივე ხალდები იყვნენ. ამიტომაც, გოზალიშვილის აზრით, მაგალითად 1370-90 წლებში დაწერილ წმ. ევგენიოსის ცხოვრებაში, რომელიც 1200 წლის ამბებს ეხება ტრაპიზონის დუკას „იოანე ხალდი“ ეწოდება (იქვე, გვ. 206) იმ ხალხის სახლის მიხედვით, რომელიც იქ ცხოვრობდა, რადგანაც ტრაპიზონის სახელმწიფოს ძირითადი მოსახლეობა ლაზები იყვნენ მის იმპერატორებს „კოლხთა მეფეებს“ უწოდებდნენ (იქვე, გვ. 207).

აღსანიშნავია, რომ „ადგილობრივი მოსახლეობა „საქართველოს“ უწოდებდა მდ. ხარტუშის სანაპიროს ტერიტორიას“.

ერიცოვის ცნობით - „მდ. კისგიმის მარცხენა სანაპირო ცნობილია გიურჯისტანის სახელით, აქაა ხამშინი“ (იქვე, გვ. 208). ხოლო აღონციის თქმით - „ჭანები ცხოვრობდნენ მდ. ხარტუშის აღმოსავლეთით - არდასისა და გიუმიშხანეს საზღვრებიდან დაწყებული თვით ხემშინამდე, ეკავათ რა ამგვარად მთელი პარხარის ზეგანი“ (იქვე, გვ. 208).

საერთოდ კი ჭანურ-ლაზური მოსახლეობა „ტრაპიზონისა და მისი ოლქის ძირითად მასას შეადგენდა იმთავითვე და თვით XX საუკუნემდე“ (იქვე, გვ. 202).

ისინი ძირითადად ასიმილირდნენ ბერძნებსა და თურქებში (გვ. 202).

ივ. ჯავახიშვილიც არ ეთანხმებოდა რიონის ხეობიდან ლაზების ტრაპიზონისაკენ გადასახლების თეორიას, ის ამასთან დაკავშირებით წერს - „ქართველებს არ შეეძლოთ ტრაპიზონ-სამსუნის მხარეებში „თავიანთი ენა-კავები რაიმე გზით გაეგრძელებინათ“, რადგანაც ქართველებს (ქართულ სახელმწიფოს) „აქ არასოდეს უბატონია, თამარ მეფის ლაშქრობის გარდა“, ის დაასკვნის - „აქ ლაზურ-ჭანური ლაპარაკი ეხლაც ისმის, ეს მხოლოდ იმის დამამტკიცებელი და მომასწავებელი საბუთია, რომ ლაზურ-ჭანური იქ იმთავითვე სუფევდა, რომ ხალიბები, ტიბარენები, მოსვინიკები, დრილები და სვანები სწორედ ლაზურ-ჭანურს ლაპარაკობდნენ, რომ ყველანი ისინი ქართულ ეროვნებას ეკუთვნოდნენ“ (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, I, გვ. 415, 1951, იქვე, გვ. 203).

ძალზე მნიშვნელოვანია ივ. ჯავახიშვილის დასკვნა, რომლიდანაც ჩანს, რომ ლაზები არაბობის შემდეგ არ გადასახლებულან ტრაპიზონის რეგიონებისაკენ. საქმე ისაა, რომ უცხოურ გამოცემებშიც გამოჩნდა თვალსაზრისი, თითქოსდა ლაზები ტრაპიზონისაკენ გადასახლდნენ არაბობის ეპოქაში და იქამდე რიონის ხეობაში იყო მათი საცხოვრისი და ე. წ. „ლაზიკის საეპისკოპოსოებიც“. ამიტომაც მაგალითად როდოპოლისად მიიჩნევენ ვარციხეს და სხვა. ეს მოსაზრება მათ საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მსგავსი დასკვნების შედეგად გაუჩნდათ.

გ. გოზალიშვილი წერს - „უძველესი დროიდან მოკიდებული პირველწყაროები ერთხმად ადასტურებენ პონტოს სამეფოს არეალში ჭანურ-ლაზური და საერთოდ, ქართულ ტომთა უწყვეტ არსებობას“ (იქვე, გვ. 203).

თურქეთში ინგლისის კონსული პალჰერი თავის მთავრობას ატყობინებდა, რომ ტრაპიზონის ვილაიეთში ყიზილ-ირმაკიდან (ძველი მდ. ჰალისიდან) პუნქტ „შეკვეთილამდე“ ორ მილიონამდე ადამიანი ცხოვრობდა. თვითონ ტრაპიზონის ვილაიეთი იყოფოდა ოთხ სანჯაყად (ოლქად) - 1. ლაზისტანი; 2. ტრაპიზონის ოლქი; 3. ჭანიკი; 4. გიუმიშხანე. აღსანიშნავია, რომ VII საუკუნის სომხური გეოგრაფიულ სამხრეთ ეგრისს (ეგრს), ასევე ოთხ ოლქად ყოფდა, თითქმის იმავე სახელწოდებით (ლაზივი, ჭანიკა, ეგერი, მანრალი). სამხრეთ ეგრისის საზღვრები თითქმის ეთანადებოდა XIX ს-ის ტრაპიზონის ვილაიეთის საზღვრებს (გვ. 204).

ძველი ხალიბების ეს ვრცელი ქვეყანა ძირითადად ლაზებით (ჭანებით) იყო დასახლებული, მაგრამ მათ არ გააჩნდათ თავიანთი ნაციონალური იდენტიფიცირების უნარი, არ ჰქონდათ ეროვნული თვითშეგნება (თუმცა ტომობრივ დონეზე ნაწილობრივ გააჩნდათ), ამიტომაც ისინი რელიგიური ნიშნის მიხედვით აკუთვნებდნენ თავიანთ თავს სხვადასხვა ეროვნებას, კერძოდ მაჰმადიანი ლაზები - თურქებად იწოდებოდნენ, ქრისტიანი ლაზები კი ბერძნებად, იყვნენ ასევე არმენიზირებული ლაზებიც (გიუმიშხანელები) სომხური ეკლესიის მრევლი თავდაპირველად, შემდეგ კი გამაჰმადიანებულები.

უცხოელი მეცნიერის ე. მაიერის დასკვნით ლაზები იყვნენ შთამომავალნი ხალიბებისა - „ხალიბების შთამომავალნი რომაულ ხანაში ჭანებად და ლაზებად იწოდებიან“ (Ed. Meyer, Gesch. d. Altertums. Zweiter Band. Stuttgart. 1893, გვ. 293, იხ. იქვე, გვ. 226).

იმავე თვალსაზრისს, როგორც ითქვა, იზიარებდა ი. დიაკონოვი (იქვე, გვ. 226). ის ემხრობოდა თვალსაზრისს, რომ ხალიბები ლაზების წინაპრები იყვნენ და ასევე ავითარებდა აზრს, რომ ამიერკავკასიის ხალხებს ახლო აღმოსავლეთის ხალხებთან გენეტიკური კავშირი გააჩნიათ (იქვე, გვ. 226).

მამასადამე გამოჩენილი უცხოელი მეცნიერები ე. მაიერი, ი. დიაკონოვი და პიოტროვსკი მიიჩნევენ, რომ ლაზები ხალიბების პირდაპირი მემკვიდრეები იყვნენ. ამასთანავე ივ. ჯავახიშვილი, გოზალიშვილი და სხვანი არ მიიჩნევენ, რომ ლაზები ტრაპიზონ-ტ-

პონტოს რეგიონში გადმოსახლდნენ რიონის ხეობიდან (დასავლეთ საქართველოდან) არაბთა შემოსევების შემდეგ - VII-VIII საუკუნეებში.

აქედან გამომდინარე, რადგანაც ლაზები იყვნენ ხალიბების პირდაპირი მემკვიდრეები, მათ (ლაზებს) ეჭირათ კიდევაც ის ტერიტორიები, რომელნიც იქამდე ხალიბებით იყო დასახლებული, ესაა ტერიტორია მდ. ჰალისიდან (ყიზილ-ირმაკიდან) ჭოროხის ხეობის ჩათვლით ვიდრე არზრუმამდე. ამიტომაც კერასუნტები ტრაპეზუნტელებს უწოდებდნენ ლაზებს, ტრაპეზუნტელები არზრუმელებს და საერთოდ კი სტამბოლელები ლაზებს მთელ მოსახლეობას უწოდებდნენ ყიზილ-ირმაკიდან ბათუმამდე.

საგანგებოდაა აღსანიშნავი, რომ სტრაბონი ხალდებს ასევე უწოდებს „ალაზონებს“.

ქსენოფონტეს ცნობით ქაღლები ყველაზე სახელგანთქმული მეომარი ხალხი იყო მრავალ ტომთა შორის, ასეთივე ყოფილან ქაღლების ქალებიც, „ამაზონები“, მათი მეომრული თვისებები ცნობილი იყო ძველ სამყაროში. ქაღლების ამ ძველი ბინადრობის აღმნიშვნელი უნდა იყოს ამჟამადაც კი იქ შემორჩენილი სახელი ქალაქისა-ალაზივი.

ქაღლების სახელწოდება „ალაზონიდან“ უნდა იყოს წარმომდგარი სატომო სახელი - „ლაზონი“, „ლაზი“.

მიიჩნევა, რომ ქაღლები ჭოროხის ხეობაშიც ცხოვრობდნენ ქსენოფონტეს დროს. სტრაბონი მათ საცხოვრის ტრაპეზუნტის მთიანეთში ასახელებს, ამიტომაც საფიქრებელია, რომ ლაზები, არა VII საუკუნეში გადასახლდნენ დასავლეთ საქართველოდან ტრაპეზუნტისაკენ, არამედ ისინი იქაური მკვიდრი ქაღლებია, რომელნიც სტრაბონის დროს უკვე ცხოვრობდნენ ტრაპეზუნტის სამხრეთ მთიანეთში – არგიოპოლის-ზიგანას რეგიონში.

არიანეს (II ს.) მიერ მოხმობილი ეთნო-ტოპონიმი „ძველი ლაზიკე“ მიიჩნევა, რომ არის „გვიანდელი ნიკოფსი“, რომელიც ლოკალიზდება სოფ. ნოვომიხაილოვსკაიასთან, ტუაფსეს ჩრდილო დასავლეთით. დ. მუსხელიშვილი წერს- ეჭვი არ არის „ძველი ლაზიკე“ - ლაზების პირველსაცხოვრისი, კოლხების სამეფოს ეთნიკურ საზღვარზე მიუთითებს ჩრდილო-დასავლეთის მიმართულებით. ეს ეთნო-ტოპონიმი ძვ. წ. I საუკუნეზე ძველი უნდა იყოს“ („ანალები“, 2001, 1, გვ. 18).

როგორც ცნობილია არიანეს თხზულება ნაყალბევად მიიჩნევა, შემდეგ ეპოქებში შეთხზულად, მიუხედავად ამისა არიანეს მიერ მოხმობილი „ძველი ლაზიკა“ უნდა გულისხმობდეს კოლხების საცხოვრისის საზღვარსარა ტუაფსეს, არამედ კოლხების საცხოვრისის შემდგომი თეოდოსიოპოლისის მიმართულებით, ამიტომაც „ძველი ლაზიკე“ უნდა იყოს შემდგომი ზეგანა-გიუმუშხანეს რეგიონი, ანუ ხალდების (ქაღლების) ისტორიული საცხოვრისი. აქედან ჭოროხის ხეობის ჩათვლით - ხალდების აქტიურობა უფრო თვალსაჩინო ყოფილა ძვ. წ. I ათასწლეულში, რაც იქ (ჭოროხის ხეობაში) ჩამოყალიბდა კოლხას სამეფოს ცენტრი.

ალაზონები და გეორგები

სტრაბონის ცნობით ალაზონების ტომი ცხოვრობდა როგორც შავი ზღვის როგორც სამხრეთ, ისე ჩრდილო სანაპიროზე.

ალაზონების ტომის ერთერთი საცხოვრისი მდებარეობდა შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე - სინოპსა და ტრაპეზუნტს შორის.

სტრაბონი ალაზონებს ხალიბების (ხალდების) ტომის წინაპრებად მიიჩნევდა. ხალდები ანუ ქალდეველები, შემდგომ ჭანებად იწოდნენ, ხოლო ქალდეა - ქართველთა ყველა ტომის საერთო სამშობლოდ იქნა მიჩნეული.

ქართველებს უცხოელები გეორგებს ან გურჯებსაც უწოდებდნენ. გეორგების ტომი ძველი წყაროების ცნობებით, ცხოვრობდა ასევე ჩრდილო კავკასიაში.

ჩვენთვის საინტერესოა, რომ სტრაბონის ცნობით სახელი „გეორგი“ და ასევე „ალაზონების“ სახელი ერქვა ყირიმიდან შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე მცხოვრებ ტომებსაც.

მაშასადამე - შავი ზღვის ორივე სანაპიროზე, ერთმანეთის პირისპირ ტერიტორიებზე - როგორც ყირიმის მხარეში, ასევე მის მოპირდაპირე სინოპ-ტრაპეზუნტის მხარეში ცხოვრობდნენ „ალაზონები“ და ასევე „გეორგები“. ისინი ორივე ამ ტერიტორიაზე, ერთიმეორის გვერდიგვერდ ცხოვრობდნენ.

ყირიმის მიმდებარე მხარეში მცხოვრები ხალხის „გეორგების“ შესახებ სტრაბონი წერს - „Народность херсонесцев называлась „Георгами“ в буквальном смысле этого слова, потому, что скифские племя, живущее над ними, было кочевым“ (Страбон, География, книга VII, 4,6). (Страбон, География, изд. „Наука“ , Л. 1964, стр. 284).

ე. ი. „ხერსონელთა ხალხი იწოდებოდა გეორგებად, ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით, რადგანაც სკვითური ტომი, მათ მალლა მცხოვრები, იყო მომთაბარე“ (სტრ. VII, 4,6).

სიტყვა გეორგი - მიწის მუშას ნიშნავს. ე. ი. ხერსონების გეორგების ტომი მიწათმოქმედი იყო და ამიტომ ეწოდა ეს სახელი, რასაც არ ვეთანხმებით, რადგანაც მომთაბარეთა გვერდით ვრცელ ტერიტორიებზე, მრავალი მიწათმოქმედი ხალხი ცხოვრობდა და მათ „გეორგები“ არ ერქვათ, მით უმეტეს, რომ სხვა ანტიკური ავტორები გეორგების ტომს ჩრდილო კავკასიაშიც ათავსებდნენ, თუ არას ვიტყვი ქართველებზე, ასევე გეორგებად წოდებულებზე.

სახელი „გეორგი“ ეთნიკური თვითსახელწოდება იყო.

ყირიმში გეორგების გვერდით ცხოვრობდა ასევე ალაზონების ტომი - სტრაბონი წერს - „...Називая скифов, Что живут над Борисфеном - „алазонами“ (Страбон, География, XI, 3, 21) Страбон, География, издательство „Наука“, Ленинград, 1964, стр. 516).

გეორგები და ალაზონები შავი ზღვის ორივე სანაპიროზე ცხოვრობდნენ - ერთმანეთის პირისპირ.

მაშასადამე „გეორგების“ ტომები ცხოვრობდნენ 1) ყირიმთან, 2) ჩრდილო კავკასიაში და 3) სამხრეთ კავკასიაში, ხოლო „ალაზონები“ ცხოვრობდნენ 1) პონტო-ტრაპეზუნტის მხარეში და 2) ასევე ჩრდილო კავკასიაში.

როგორც გეორგები, ისე ალაზონები ქართველების წინაპრები არიან, კერძოდ ალაზონები ერქვათ სტრაბონის ცნობით ხალიბებს ანუ ხალდებს, ეს უკანასკნელი (ხალდები) იგივე ქალდეები არიან, ქალდეა (ქალდე) - ქართველთა საერთო პირველ სამშობლოდ, მიიჩნევა, საიდანაც ქართველთა ყველა ჯგუფი წარმოიშვა. სახელი გეორგები კი საერთოდ ქართველებთანაა დაკავშირებული. ამიტომაც შეიძლება ვიფიქროთ, რომ, რადგანაც ზღვის ორივე ერთმანეთის მოპირისპირე

სანაპიროზე ცხოვრობდნენ ეს ტომები, ისინი იყვნენ ერთი ხალხი და ამ ხალხით იყო დასახლებული კავკასიის ორივე მხარე, მისი ჩრდილოეთი და სამხრეთი ნაწილები - ეს ხალხი იყო ქართველები.

ლაზების ტომი

ლაზები, როგორც საყოველთაოდაა ცნობილი ეწოდათ ტრაპეზუნტის რეგიონში ქალდეას თემის მცხოვრებთ.

ფიქრობენ, რომ თავდაპირველად ლაზები ერქვათ დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთში მცხოვრებ ტომებს, რომელნიც არაბთა შემოსევების გამო თითქოსდა გადასახლდნენ დასავლეთ საქართველოდან ტრაპეზუნტის ოლქში დასახლდნენ იქ და ამიტომ აღმოჩნდა ქალდეას თემი ლაზებით დასახლებული.

ვფიქრობ, რომ ეს უკვე მოძველებული თვალსაზრისია.

ჩვენი კვლევით, ლაზები იმთავითვე ერქვათ ქალდეას, რადგანაც სტრაბონი მათ ალაზონებს უწოდებს.

სტრაბონის გეოგრაფიაში, შეიძლება ითქვას ერთერთი ყველაზე რთული კვლევა ეხება ქალდეების ძველი სახელწოდების ძიებას- ის წერს, რომ ქალდეების ანუ ხალდეების წინაპრები მდ. ჰალასის (ყიზილ-ირმაკის) სანაპიროებიდან ლაშქრით მივიდნენ ტროელების დასახმარებლად. ამ ხალხსო წერს სტრაბონი ზოგი ალაზონებს უწოდებს, ზოგი კი ალიზონებს, რადგანაც მათ ძველ ქვეყანას „ალიბე“ ერქვაო.

ამ საკითხს სტრაბონი ძალზე ვრცელ მსჯელობას უძღვნის, მაშასადამე ქალდეების (ხალიბების) ძველი სახელი იყო აგრეთვე „ალაზონები“ (ალაძონები), სიტყვა „ალაზონი“ ნაწარმოებია „ალაზ“ ანუ „ლაზ“ სახელისაგან. ამ სახელს უკვალოდ არ ჩაუვლია და მისგანაა ნაწარმოები უთვალავი ტოპონიმი მცირე აზიაში, სადაც კი ქალდეებს ოდესმე უცხოვრიათ.

ქალდეები ძლიერი და მეომარი ხალხი იყო, მათ, ქსენოფონტეს ცნობით, გავლენა ჰქონდათ ფასიანებზე (ფასიანები რეალურად მათ გამგებლობაში იყვნენ, თუმცა კი ფორმალურად (სახელმწიფოებრივად) მათი გამგებლობა დასავლეთ არმენიის სარდალს ტირიბაზს ევალებოდა. ფასიანები ვრცელ მიწა-წყალზე ცხოვრობდნენ არაქსის ხეობაში - შემდგომი არზრუმიდან - ვალაშკერტამდე და უფრო ვრცლად. ქსენოფონტეს ცნობით ფასიანების სამხრეთ მიწა-წყალზე ანუ არმენიელთა და ფასიანთა სასაზღვრო ზოლში მდებარე სომხურ სოფლებს ხალდეები დაუნდობლად არბევდნენ. ამის მიზეზად ქსენოფონტეს მიაჩნია, ის რომ ქალდეები ღარიბი მთიელი ხალხი იყო, რადგანაც სახნავ-სათესი მიწები არ ჰქონდათ, უფრო კი, ჩანს, ხალდეებს თავიანთ თვისტომად მიაჩნდათ ფასიანები და ცდილობდნენ მათ დაცვას არმენიელებისაგან. საბოლოოდ ფასიანებისა და ქალდეების ზედა ფენა იძულებული გახდა უფრო ჩრდილოეთით გადაესახლებინათ თავიანთი ხალხის ერთი ნაწილი არმენიელების შემოსევების გამო.

ხალიბ-ხალდეებმა მათ ამ მიწა-წყალზე დატოვეს თავიანთი ტოპონიმები. ასეთებია - არზე, ალაზივი, არზინჯანი, არზრუმი, არზეს მთები და სხვა მრავალი, რომელნიც ამ ნაშრომში ბევრგანაა მოყვანილი. ჩვენი მიგვაჩნია, რომ „ლაზ“ და „არზ“ - ერთი ეტიმოლოგიისაა.

ვფიქრობ, რომ „ალზ“-ის ცნობილი ქვეყანა ალზებით (შეადარე სტრაბონის ალიბე!) იქვე ლაზებით ანუ ხალიბ-ქალდეელებით იყო დასახლებული. ის ქარდუხების ქვეყნის გვერდით მდებარეობდა. კარდუხები და ქალდეები კი როგორც ეტიმოლოგიაც უჩვენებს - ორივენი ის

ქართული ტომებია, რომელთაც შემდეგ „არიან-ქართლის“ სამეფოს დაუდეს საფუძველი.

ალზ - ლაზ - ალაზ - ალაზონი

ალზ - არზ - არზე

ლაზი - ალაზონი

ლაზიკა - ლაზების ქვეყნის სომხური სახელწოდებაა (როგორც კორჩაიკა), ბერძნები მას ლაზონს უწოდებდნენ.

ამ ქვეყნის და მისი ხალხის სახელების (ლაზონი, ლაზი) ეტიმოლოგიური ძიებისათვის, ვფიქრობ მნიშვნელოვანი ინფორმაციაა სტრაბონის გეოგრაფიაში. ის ქალებს ტომს უწოდებს ალაზონებს და ასევე ალიზონებს. ამასთანავე თავისი გეოგრაფიის XII წიგნის მესამე თავში ვრცლად მსჯელობს თავისი ამ ცნობის დასამტკიცებლად, ამ საკითხზე პოლემიკას უმართავს მრავალ ძველ ცნობილ ავტორს და საბოლოოდ ასკვნის რომ მის დროს მცხოვრები ქალების ძველი სახელია ხალიბები, იგივე ალიბები და, რომ, საერთოდ ჰომეროსის დროს ალიბე ერქვა ქვეყანას თემისკარასთან. ალიბეს ხალხს კი ერქვა - ალიზონები ან ალაზონები. ამ სახელისაგან წარმოდგება სიტყვა ამაზონები.

საბოლოოდ, სტრაბონი იღებს ქალების სახელს - ალაზონებს და წერს - „ზოგნი წერენ ალაზონებს, ზოგნი – ამაზონებს, ადგილ „ალიბედან“ (სტრ. XII, 3, 21) ან „შორიდან ხალიბედან“ (XII, 3, 23).

სტრაბონი წერს - „ეხლანდელი ქალები, ძველად ხალიბებად იწოდებოდნენ, ამათ შორის მდებარეობს ფარნაკია. მისი შემოსავალია თევზ პელამიდების ჭერა და ასევე მიწიდან ლითონების (ახლა რკინის, ძველად ვერცხლის) ამოღება. საერთოდ ამ ადგილებში სანაპირო მეტისმეტად ვიწროა, რადგან იქვე, ზემოთ აღმართულია ლითონებით სავსე, ტყიანი მთები“ (XII, 3, 19) „ამ ადამიანებს უწინ ერქვათ ალიბები ხალიბების ნაცვლად... ჰომეროსი ალიძონებს უწოდებს ხალიბებს (XII, 3, 20).

„ზოგნი წერენ ალაზონებს, ზოგნი კი ამაზონებს“ (XII, 3, 21).

სტრაბონი მიიჩნევს, რომ ცნობილი ამაზონი ქალები ქალების ტომს ეკუთვნოდა, ის ეტიმოლოგიურად სიტყვებს ქალებს, ხალიბებს, ალიბეს, ალაზონებს და ამაზონებს ერთმანეთს უკავშირებს, როცა აღწერს ქალების ტომის საცხოვრისს ტრაპეზუნტთან.

ლაზები და სვანოკოლხები პტოლემაიოსთან

კლავდიოს პტოლემაიოსი (90-168) საკუთარ გეოგრაფიულ სახელმძღვანელოში მოიხსენიებს კოლხეთ-იბერიის ქალაქებს, მთებსა და მდინარეებს.

1. პტოლემაიოსი ახსენებს მდინარე კორაქსს, მის სათავეს, მთა კორაქსს და კორაქსის მთებს.

მდინარე კორაქსი - ახლოა კოლხიდასთან და იბერიასთან, იქედან გადის ალბანიასთან საერთო სასაზღვრო ხაზი.

[აზიის სარმატიის საზღვარი] სამხრეთით - ევქსანის პონტოს ნაწილი მდინარემდე კორაქსი, და აქედან კოლხეთის, იბერიის და ალბანიის [სასაზღვრო] ხაზი გადის კასპიის ზღვამდე“ (პტოლემაიოსი, ანტიკური კავკასია, ენიციკლოპედია, I, 2010, გვ. 356, ა).

სად, რომელ რეგიონში უახლოვდებოდნენ ერთმანეთს კოლხიდა, იბერია და ალბანია? კოლხიდა ეწოდებოდა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ მდ. ჭოროხის დასავლეთ სანაპიროს ქვეყანას ტრაპეზუნტამდე. ჭოროხის მთიანეთის რეგიონის იქით იბერია მდებარეობდა და აქედან სხვადასხვა მხარეს გადაჭიმული ქედები ალბანეთამდეც აღწევდა. ვფიქრობ რომ პტოლემეაიოსი გულისხმობს კარჩხალ-არსიანის რეგიონს, ეს სხვა მონაცემებიდანაც ჩანს.

ის წერს - „მთა კორაქსი, რომლითაც მთავრდება კოლხეთისა და იბერიის გავლით წამოსული მთები, კავკასიონად წოდებული და ასევე ჰირკანიის ზღვისკენ მიმავალი კავკასიის მთის განშტოება, მასაც კავკასოსი ეწოდება“ (იქვე, გვ. 356, ბ).

ვფიქრობ, კორაქსისა და კავკასოსის მთების მოძებნისათვის ჩვენ უნდა ვეძიოთ თუ სად უერთდება ერთმანეთს კოლხეთიდან და იბერიიდან წამოსული მთები კასპიის ზღვისაკენ მიმავალ მთებს. ერთადერთი ასეთი ადგილია კვლავ კარჩხალ-არსიანის მთიანეთი, ჩანს მასზე წერს კიდევ ავტორი „მასაც კავკასოსი ეწოდება“. ანუ მცირე კავკასიონშია მთა კორაქსისა, კარჩხალ-არსიანის მთიანეთში. ასეთ შემთხვევაში „კორაქსების მთები“ მართლაც ახლოა „მითრიდატეს ქვეყანასა“ და „ამაზონების“ ტბასთან, როგორც წერს ავტორი (პტოლემეაიოსი, გეოგრაფიული სახელმძღვანელო, წიგნი V, თავი VIII, 17-25, იქვე, გვ. 456გ).

შესაბამისად მდინარე კორაქსი უნდა იყოს კარჩხალ-არსიანის მთიანეთიდან გამომავალი რომელიმე მდინარე, მაგალითად ასეთებია აჭარისწყალი, მაჭახელა, იმერხევი, ლიგნისწყალი და სხვა. ის წერს - „მდინარე კორაქსის სათავე: აქედან გადის კოლხეთზე მიმდებარე საზღვარი“ (იქვე, გვ. 356, გ).

მამასადამე, ჩვენი აზრით კორაქსის მთები არის კარჩხალ-არსიანის მთიანეთი, სადაც გადიოდა კოლხეთის საზღვარი, ხოლო მდინარე კორაქსი ამ მთებში იღებდა სათავეს.

VII ს. სომხურ გეოგრაფიაში „სარმატია“ ეწოდება ასევე დასავლეთ საქართველოს, კლავდიოს პტოლემეაიოსთანაც დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი სარმატიის ნაწილად მოიაზრება- „საზღვარი სამხრეთით. ევქსინის პონტოს ნაწილი მდინარემდე კორაქსი და აქედან კოლხეთის, იბერიის და ალბანიის სასაზღვრო ხაზი გადის ჰირკანიის ანუ კასპიის ზღვამდე“ (ანტიკური კავკასია, ენციკლოპედია, I, 2010, გვ. 356, ა).

ჩვენი კვლევით კოლხეთისა და იბერიის საერთო საზღვარი გადიოდა არსიანის ქედზე. მისი ჩრდილო საზღვარი გადიოდა მდ. ჭოროხის შესართავის რეგიონში. ჭოროხის აღმოსავლეთი სანაპირო უკვე სარმატიად მიიჩნეოდა. ჩანს ამიტომაც წერს პტოლემეაიოსი - „კოლხიდა შემოისაზღვრება ჩრდილოეთით სარმატიის ზემოაღნიშნული ნაწილით დასავლეთით კი მდინარე კორაქსიდან მოყოლებული ფასისის უკიდურესი მხარის ნაწილით - ევქსანის პონტოს შემდეგი აღწერილობის შესაბამისად: დიოსკურიასი, მდ. ჰიპოსის შესართავი, მდ. კიანეოსის შესართავი, სიგანეოსი, ნეაპოლისი, აია პოლისი, მდ. ქარიუსტორის შესართავი, მდ. ფაზისის შესართავი ქალაქი ფაზისი“ (იქვე, გვ. 356, დ).

ჩვენი კვლევით ქ. დიოსკურია მდებარეობდა დღევანდელ ქალაქ სურმენესთან ახლოს (ტრაპეზუნტსა და რიზეს შუა), ე. ი. მის ჩრდილოეთით ზღვისპირზე იყვნენ მდ. ჰიპოსი, მდ. კიანეოსი, სიგანეოსი, აიაპოლისი, მდ. ფაზისის შესართავი და ქალაქი ფაზისი. მდ. ფაზისი კი მდ. ჭოროხია. აქ გადმოცემულია იმჟამინდელი სახელწოდებები მდინარეებისა და პუნქტებისა თანამედროვე სურმენედან - მდ. ჭოროხის შესართავამდე. ქალაქები დიოსკურია, სიგანეოსი, ნეაპოლისი, აიაპოლისი და ფაზისი პტოლემეაიოსის დროს თანამედროვე სურმენედან ვიდრე ჭოროხამდე მდებარეობდნენ.

2. პტოლემეაიოსის მიხედვით ქ. ფასისი (ფაზისი) ძალზე ახლოს მდებარეობდა არმენიასთან „ქ. ფასისი, ხოლო სამხრეთით - აქედან მინიმუმებული ხაზის გაყოლებაზე და მომდევნო დიდი არმენიის ნაწილი...“ (იქვე გვ. 356,დ).

კოლხეთი „აღმოსავლეთით ესაზღვრება იბერიას, კავკასიის მთების გასწვრივი ზღვრების შემაერთებელი ხაზით“ (იქვე).

როგორც ითქვა, ჩვენ კოლხიდან მივიჩნევთ მიწა-წყალს მდ. ჭოროხიდან თითქმის ტრაპეზუნტამდე, კოლხიდის ნაწილი იყო ასევე ჭოროხის ხეობა არსიანის ქედამდე. ამიტომაც კოლხიდან აღმოსავლეთიდან ესაზღვრებოდა იბერია, რომელიც მართლაც აქვე, არსიანის ქედის იქით იწყებოდა (არტაანის ოლქი). აქვე იბერიაში მდებარეობდა ქალაქი არტაანისა (ქართულ წყაროებშიც მას ჰქვია „ქალაქი არტაანისა“ - ანუ არტაანის ქალაქი: პტოლემეაიოსიც იბერიის ქალაქთა შორის მას (არტაანისას) ასახელებს.

ამ ტერიტორიაზე (ე. ი. ტრაპეზუნტიდან ჭოროხამდე) ცხოვრობდნენ პტოლემეაიოსის ლაზები, მათ სიახლოვეს კი მანრალები და ეკრეკტიკეს ქვეყნის მოსახლენი.

პტოლემეაიოსი წერს - „კოლხეთის ზღვის მიმდებარე მიდამოებში მკვიდრობენ ლაზები, ზემოთ კი - მანრალები და ეკრეკტიკეს ქვეყნის მოსახლენი“ (პტოლემეაიოსი, „ანტიკური კავკასია“, 2010, გვ. 356,დ).

ჩვენი კვლევით სტრაბონი, თითქმის პტოლემეაიოსის ეპოქაში, მიიჩნევდა, რომ „კოლხიდის სანაპირო“ ერქვა ზღვისპირს თანამედროვე სურმენედან ტრაპეზუნტამდე (ე. ი. დიოსკურიდიდან ტრაპეზუნტამდე). ამიტომაც ჩანს, პტოლემეაიოსიც „კოლხიდის ზღვას“ უწოდებდა ამავე სანაპიროს მომცველ ზღვისპირს. ე.ი. პტოლემეაიოსის მიერ ნახსენები „კოლხიდის ზღვის მიმდებარე მიდამოების“ ქვეშ იგულისხმება ტრაპეზუნტის სამხრეთი მთიანეთი, რომელიც ამ „ზღვის“ პირისპირ მდებარეობს. ვინ არიან პტოლემეაიოსის მიერ ნახსენები „ლაზები“, რომელნიც ცხოვრობდნენ ტრაპეზუნტიდან - სურმენამდე და რიზემდე, კოლხიდის ზღვის მიდამოებში? პასუხისათვის საინტერესოა სტრაბონის ცნობა, აღნიშნულ მიწა-წყალზე, ტრაპეზუნტის მთიანეთში ცხოვრობდნენ ქალდეები, მათ სტრაბონი უწოდებს „ხალიბებს“ და ასევე „ალაზონებს“.

ეტიმოლოგიურად სიტყვები „ალაზონები“ და „ლაზები“ ერთი წარმოშობისა უნდა იყოს. ლაზიკას ბერძნულად „ლაზონიც“ ერქვა. ამიტომაც პტოლემეაიოსის და სტრაბონის „ალაზონები“ და „ლაზები“ ერთსა და იმავე ტომს - ქალდეებს უნდა მიუთითებდეს. სტრაბონი ვრცლად მსჯელობს, იმის შესახებ, რომ ტროელთა დასახმარებლად ბერძნებთან ომის დროს ხალიბების წინაპარი ალიზონები (იგივე ალაზონები) მივიდნენ ტროაში - „შორიდან ხალიბედან“ (სტრაბ. XII, 3,20-22). ის ვრცლად მსჯელობს, და ამ თავის თვალსაზრისს მრავალი მაგალითით ამტკიცებს. ჰომეროსი წერს - „ხოლო ოდიოსი და ეპისტროფოსი მოუძღოდნენ ალიზონებს, შორეული ალიბედან, სადაც არის ვერცხლის საბადო ...უნდა შეიცვალოს დაწერილი შორეული ხალიბედან... ეს აიხსნება წერითი ცვლილებებით“ (სტრაბონი, XII, 3,20-22).

სტრაბონის ქართველი მთარგმნელები „ალიზონების და ალაზონების“, ნაცვლად წერენ „ალიძონები“, „ალაძონები“, ასევე „ამაძონები“, მაშინ როცა რუსულ თარგმანებში წერია ამაზონები, ალაზონები, ალიზონები. მთელი მსოფლიო წერს ამაზონები და არა ამაძონები. თუ ბერძნულ „ძეტას“ წავიკითხავთ, როგორც „ძ“ მაშინ პტოლემეაიოსთანაც სიტყვა „ლაზი“ უნდა წავიკითხოთ - „ლაძი“, მაგრამ მისი ქართველი მთარგმნელი წერს - „ლაზი“ - პტოლემეაიოსი წერს - „კოლხიდის ზღვის მიმდებარე მიდამოებში მკვიდრობენ ლაზები, ზემოთ კი მანრალები და ეკრეკტიკეს ქვეყნის მოსახლენი“ („ანტიკური კავკასია“, 2010, გვ. 356, დ).

როგორც აღვნიშნეთ, პტოლემეაიოსის ლაზები ცხოვრობენ „კოლხიდის ზღვასთან“, ანუ „კოლხიდის სანაპიროსთან“ თანამედროვე სურმენე-ტრაპეზუნტის მთიანეთში, ისტორიულად აქ ყოველთვის ცხოვრობდნენ ქალები, აქ იყო „ქალებას თემიც“, აქ იყო ცნობილი ქალაქები ზიგანა და არგროპოლისი (ვერცხლის ქალაქი), აქ უნდა ყოფილიყო ვერცხლის ის საბადოები, რომელიც სტრაბონს ხალიბების ქვეყანაში ეგულებოდა. მისი აზრით, როგორც ვთქვით ხალიბები და ქალები ერთი ხალხი იყო და მათ აგრეთვე „ლაზონებიც“ ერქვათ. პტოლემეაიოსის ლაზები - სწორედ ეს ხალხი უნდა იყოს. ქალებას პროვინციის მაღლა, ქვეყნის სიღრმეში, ნ. აღონცის სიტყვით მდებარეობდა სამხრეთ ეგრისის პროვინცია „მანრალია“, თეოდოსოპოლიოსის სამხრეთ-დასავლეთით 40-იოდე კილომეტრში.

პტოლემეაიოსის „ეკრეკტიკეს ქვეყანაც“ აქვე, სამხრეთ ეგრისის რომელიმე ნაწილი უნდა ყოფილიყო, მაშასადამე პტოლემეაიოსი გვაძლევს ცნობებს I საუკუნეში თეოდოსოპოლიოს - არზრუმიდან ვიდრე ტრაპეზუნტამდე მდებარე ქვეყნის მოსახლეთა შესახებ - კერძოდ კი ეკრეკტიკეს, მანრალიისა და ლაზთა ქვეყნების მოსახლეთა შესახებ. როგორც ვთქვით - ესენია ტრაპეზუნტის სამხრეთით მდებარე მხარეები, სურმენეს ანუ დიოსკურიის მარჯვნივ ზღვისპირზე მდებარე პუნქტები და მდინარეები აღწერილია მდ. ჭოროხამდე, რომელსაც ის ფაზისს უწოდებს, შესაბამისად ქართული თარგმანის ტექსტში ჩართულ განმარტებას, თითქოსდა მდ. ჰიპოსი არის ცხენისწყალი, ჩვენ არ ვეთანხმებით, - მდ. ჰიპოსი პტოლემეაიოსის აღწერით, ან უშუალოდ ჩაედინებოდა ზღვაში ტრაპეზუნტსა და ჭოროხს შუა, ანდა ის იყო ჭოროხის შენაკადი. ასევე, მისი ქალაქი სიგნეოსი ან ტრაპეზუნტსა და ჭოროხს შუა მდებარეობდა ზღვისპირზე, ანდა იყო ცნობილი ქალაქი ზიგანა იმავე რეგიონში.

3. იბერიის საზღვრები პტოლემეაიოსთან ასეთია - ჩრდილოეთით სარმატია, დასავლეთით „კოლხიდის აღნიშნული ხაზი“ ანუ კარჩხალ-არსიანის რეგიონი, სამხრეთით დიდი არმენია - კოლხიდიდან“ (კოლხიდა და დიდი არმენია მისთვის ერთმანეთის გვერდით მდგომი ქვეყნებია) იბერიის ქალაქთაგან მის მიერ ნახსენები არტანისა, უნდა იყოს არტანის ქალაქი - რომელსაც ქართულადაც არტანისა ერქვა, ქ. ძალისა - აღმოჩნდა არქეოლოგიური კვლევათა შედეგად სოფელ ძალისასთან. არმაკტიკა კი არმაზად მიიჩნევა.

4. „მოსხური მთები“ ანუ „მოსხების მთები“ მრავალჯერ იხსენიება პტოლემეაიოსთან დიდი არმენიის აღწერისას. „დიდი არმენია შემოისაზღვრება: ჩრდილოეთით კოლხიდის ნაწილით და იბერიითა და ალბანიით მდინარე კიროსის გასწვრივი ზემოთხსენებული ხაზის მიხედვით. დასავლეთიდან ...კაპადოკიის პონტოს გასწვრივ კოლხიდამდე მოსხური მთების ხაზით... არმენიის მთათაგან განთქმულია ე. წ. მოსხური მთები, რომლებიც გადაჭიმულია კაპადოკიის ზემოთ მდებარე ნაწილის გასწვრივ და პარიადრესის მთა... არმენიის მხარეებია: მოსხურ მთებთან - კოტარძენე, მას ზემოთ ბოქასად წოდებული მხარე, მდ. კიროსის გასწვრივ - ტორასენე და ტოტენე. მდ. არაქსის გასწვრივ კოლთენე და მის ქვემოთ სოლუკენე, პარიადრესის მთასთან სირაკენე და საკაპენე...“ (ანტიკური კავკასია, 2010, გვ. 356, ზ).

პტოლემეაიოსის აღწერიდან ჩანს, რომ მას დაფიქსირებული აქვს ის მდგომარეობა, რაც შეიქმნა მის შემდეგ, რაც არმენიამ იბერიას ჩამოაჭრა ვრცელი ტერიტორიები პარიადრეს კალთები, გოგარენა და ხორძენა. ამიტომაც მან არმენიაში შეიყვანა მოსხური მთები - ესე იგი მთათა სისტემა კარჩხალ-არსიანიდან ვიდრე ჭოროხისა და ევფრატის სათავეებამდე.

საბოლოოდ, პტოლემეაიოსი სარმატიას უწოდებს დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირს, კოლხიდას - ტერიტორიას ჭოროხიდან ტრაპეზუნტამდე (სურმენემდე), სადაც ცხოვრობენ

ლაზები და მანრალეები, კოლხიდის ნაწილად თვლის ჭოროხის ხეობას არსიანის ქედამდე, სადაც, კარჩხალ-არსიანის მთიანეთში ეგულება კორაქის მთა და მდ. კორაქსი, აქვე იწყება მოსხური (მოსხები) ქედი. და აქვეა ქ. არტანისა - იბერიაში.

ეს ადგილი მისთვის მნიშვნელოვანი გეოგრაფიული წერტილია, საიდან ავლებს შესაბამის ხაზებს ქვეყანათა ადგილმდებარეობის განსასაზღვრად.

5. „სვანოკოლხების“ ტომს პტოლემიოსი ასახელებს „პონტოს გასწვრივ“ სხვა ტომთა ჩამონათვალის ბოლოს - „...პონტოს გასწვრივ - აქაველები, კერკეტები, ჰენიოხები და სუანოკოლხები...“ (ანტიკური კავკასია, გვ. 356, გ).

მაშასადამე სვანოკოლხები ცხოვრობდნენ ჰენიოხების ქვემოთ.

სტრაბონის მიხედვით ჰენიოხები ცხოვრობდნენ პიტიუნტამდე (პიტიამდე), რომელიც ჩვენი კვლევით დაახლოებით შეესაბამება თანამედროვე პუნქტ პაზარს (არდაშენ-ათინასთან). აქ თურმე, პტოლემიოსის ცნობით, მთიანეთში, ცხოვრობდნენ სვანოკოლხები. აღსანიშნავია, რომ მკვლევარ ლაბადის (და არა მარტო მისი) ცნობით, ათინასთან მცხოვრები ლაზები დღესაც თავის თავს „სვანებს“ უწოდებენ და თავიანთ ლაზურ კილოს „სვანურად“ მიიჩნევენ.

დასავლეთ საქართველოს სანაპიროს არა მხოლოდ პტოლემიოსი და სომხური გეოგრაფია უწოდებდნენ სარმატიას, არამედ მრავალი სხვა ავტორიც. იქ მცხოვრებ და ზემოთჩამოთვლილ ქართველ ტომებსაც „სკვითებს“ უწოდებდნენ. ამის ძირითადი მიზეზი უნდა ყოფილიყო დასავლეთ საქართველოს მხარის ნაკლები შესწავლა იმჟამინდელ მეცნიერთა მიერ. თვით პტოლემიოსიც კი მას უწოდებს „უცნობ ქვეყანას“, ანდა „უცნობ მიწას“. ის წერს - „იქაური მერიდიანის გასწვრივ, ვიდრე უცნობ მიწამდე“ (იქვე, გვ. 356,ბ). ანდა „სარმატიას იკავებენ - უცნობი მიწის მიმდებარე ჰიპერბორეელი სარმატები...“ (იქვე, გვ. 356,გ) და ა. შ.

დასავლეთ საქართველო I ათასწლეულში შავი ზღვის დონის მკვეთრი ამაღლების გამო გეოგრაფიულად რთული რეგიონი იყო, ამიტომაც შესასწავლად ძნელი.

სვანოკოლხები **Souannokolchoi**

1) კლავდი პტოლომე პონტოს ჩრდილოეთ ტომთა შორის, ჰენიოხების მეზობლად, ასახელებს სვანოკოლხებს (გეოგრაფია, V, VIII, 25).

2) სტრაბონი იმ ხალხთა შორის, რომელნიც პონტოში მკვიდრობდნენ დასახელებული ჰყავს სვანები, სტრაბონის სიტყვით პონტოს მთიელ ტომთა შორის სვანები პირველნი არიან ძალითა და ძლიერებით, მბრძანებლობენ ყველა გარშემო ტომზე, და უჭირავთ კავკასიონის მთიანი მხარე, რომელიც აღმოსავლეთი დიოსკურიის ზემოთაა (სტრ. გეოგრ. XI, 2, 19).

3) სვან-კოლხები მოხსენიებული ჰყავს სომეხ ისტორიკოსს ფავსტოს ბიზანტიელს, სახელწოდებით ეგერ-სვანი, ე. ი. მეგრელ-სვანი (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 145).

ამელ ბერძენ - მართლმადიდებელ ეპისკოპოსთა ბანმარტაბანი ქართველთა წარმოშობის შესახებ

თესალონიკელი არქიეპისკოპოსი ევსტატე (ევსტათიოსი) განმარტავს ჰომეროსის (ძვ. წ. VIII ს.) „ილიადას“ ადგილებს ქართველებთან დაკავშირებით, ჰომეროსი თავის ილიადაში წერს - ტროას ომში „ჰალიზონებს მოუძღოდნენ ოდიოსი და ეპისტროფოსი, შორეული ალიბედან, საიდანაცაა ვერცხლის საწყისი“ (II, 856-857). არქიეპისკოპოსი ევსტატე ასე განმარტავს ამ ადგილს ჰომეროსიდან - „ჰალიზონები ხალიბებს უწოდა (ჰომეროსმა), ხალიბებს ჰქონდათ განთქმული ვერცხლის საბადოები, ახლა კი აქვთ რკინისა. გეოგრაფოსი ამბობს, რომ ზოგიერთნი ნაცვლად „ალიზონებისა“ წერენ „ალაზონები“ ანდა „ოლიზონები“ (ანტიკური კავკასია, ენციკლოპედია, I, 2010, გვ. 49).

როგორც „გეოგრაფოსის“ (ჩანს იგულისხმება სტრაბონი), ისე არქიეპისკოპოს ევსტატეს თვალსაზრისით ხალიბები მონაწილეობდნენ ტროას ომში და მათ ასევე ეწოდებოდათ „ალაზონები“. ალაზონები არის საწყისი სიტყვებისა „ლაზონია“ (ასე ერქვა ოლქს ტრაპეზუნტის მახლობლად) და „ლაზი“ (ასე ერქვა ტომს ასევე ტრაპეზუნტის ახლოს მცხოვრებით), ხოლო ხალიბები იგივე ქალდეები, ქალდეას ქვეყნის მცხოვრებნი არიან. ასე, რომ ქალდეები (საიდანაც წარმომავლობს სიტყვა „ქართული“) ასევე იწოდებოდნენ ლაზებადაც. ქალდეები და ლაზები ერთი ხალხი იყო. ქალდეები (ქართველები) და ლაზები მუდამ ერთად იხსენიებოდნენ მწერალთა მიერ.

იგივე არქიეპისკოპოსი ევსტატე ასევე წერს ქართული ტომის გარგარელების შესახებ. ამ ტომის სახელი (გარგარი) იმითაა საინტერესო, რომ მისგან უნდა იყოს წარმომავალი ქართული პროვინციის გუგარის სახელი (გუგარქი), სიტყვის ფუძე ეთანადება ქართველთა ეთნო ფუძეს - „გგრ“ (ეგრისი, არგვეთი, გურია...). გარგარ - გუგარ - გგრ (არ ვეთანხმებით თვალსაზრისს თითქოსდა გუგარქის სახელი მოდის სკვითური ტომის „გოგის“ სახელისაგან).

ჰომეროსის სხვა ადგილის კომენტარში ევსტატე წერს - „მონათხრობი ირწმუნება იმასაც, რომ გარგარელები - იმ ხალხის სახელია, რომელიც ამაზონებთან იყო კავშირში“ (იქვე, გვ. 50). ამაზონები - მისივე სიტყვით, არა მარტო მეომარი ქალების, არამედ ქალდების ტომის მეომარი მამაკაცების სახელიც იყო, რომელნიც ჩაცმულობისა და გრძელი თმების გამო ზოგიერთს თურმე ქალებად წარმოედგინათ.

საერთოდ, ივ. ჯავახიშვილის კვლევებით, ქალდე ანუ ქალდი იყო იმ ქვეყნის სახელი, საიდანაც, როგორც ის წერდა წარმოდგებიან „ქართველები, ლაზები და სვანები“, ანუ ქალდე - ქართველთა უძველესი საერთო ქვეყნის სახელი იყო. ქალდუს ქვეყნის მცხოვრებით, იმაჟამად ქალდეები ანუ ხალდეები ერქვათ, მათ ასევე ხალიბებს უწოდებდნენ. ხალიბების მეომარი ტომის სიძლიერის შესახებ წერდნენ ქსენეფონზე და სხვა ავტორები. თესალონიკელი არქიეპისკოპოსის ევსტატეს განმარტებით კი ქალდეები იგივე ალაზონები ანუ ლაზები არიან. ანუ ქართველთა საერთო სამშობლოს სახელი „ალაზონიაც“ ყოფილა. (როგორც ითქვა აქედან უნდა იყოს სახელები არზე, არზენა (ალზენა-ლაზენა-ლაზივი-ლაზიკა), არზენა-არსიანი, არაზანი და სხვა).

კლიმენს ალექსანდრიელის (II-III სს) მიიჩნევს, რომ პონტოსზღვისპირეთში იბერიის მეზობელი და მახლობელი ამაზონები იყო არა მაინცდამაინც ქალების ტომი, არამედ ქალდებისა, ის წერს - „იბერიის მახლობლად ქალდეები მამაკაცურ საქმეს ეწევიან სახლში და მშობიარობის დროსაც არ ტოვებენ საქმეს. ქალი ყველაზე მძიმე სამუშაოს დროსაც კი მშობიარე აიყვანს ხელში ჩვილს და

სახლში შეყავს. ქალები აქ არაფრით არ ჩამოუვარდებიან მამაკაცებს, სახლს დარაჯობენ, ნადირობენ, საქონელსაც დარაჯობენ“ (იქვე, გვ. 369). ანდა წერს - „ამაზონები - სკვითური ტომი, ვაჟკაცური, მამაკაცური ტომი კოლხების მეზობლად“ (იქვე, გვ. 369).

ხალიბების ანუ ქალების თანამეტომენივე იყვნენ მათგან მოშორებით მცხოვრები კარღუხები, იგივე კორდიელები. კარღუ, კორდ ანუ ქართუ და კორდ მათი ქვეყნის, ასევე სატომო სახელი იყო. კარღუხების დიდი და მეომარი ტომის შესახებ წერს ქსენოფონტე. ბერძნულ 10.000 კაციან ჯარს კარღუხები ვანის ტბის სამხრეთ-დასავლეთით უხილავს. ესაა არარატის მახლობელი არეალი, იქ, სადაც გაჩერდა ნოეს კიდობანი, ამიტომაც ევსევი კესარიელიც (IV ს), საეკლესიო ისტორიის მამაც ეხება ამ საკითხს - ევსევი კესარიელი წერს - „არმენიელთა ქვეყანაში, კორდიელთა მთებზე ახლაც არის შემორჩენილი მცირეოდენი ნაშთი იმ ხომალდისა“ (ანტიკური კავკასია, ენციკლოპედია, I, გვ. 383).

კარღუხების ანუ კორდიელთა ქვეყანა დაახლოებით ძვ. წ. VI ს-ში არმენიელებმა დაიპყრეს, ამიტომაც ისინი „არმენიაში“ მცხოვრებნი აღმოჩნდნენ. უფრო ადრე კი დაახლოებით ძვ. წ. IX-VIII ს-დან კარღუხების (იბერიელთა წინაპრების), მეზობლები ყოფილან ლუვიელები, ვანის ტბის პირას მცხოვრები ცნობილი ხალხი, რომელსაც ლურსმული დამწერლობა გააჩნდა. ამიტომაც ვანის ტბის პირას ძვ. წ. VIII-VI საუკუნეებში ერთმანეთის მეზობელი ქვეყნები იყვნენ ლუვია (იგივე ლივია) და იბერია (იბერიელი ხალხის ძველი სამშობლო). აქედან იბერიელები (იგივე ივერიელები) ნაბუქოდონოსორს უფრო ჩრდილოეთით პონტოს ზღვისპირეთში გადაუსახლებია.

ამ საკითხს ეხება ევსევი კესარიელი, ის წერს - „აბიღენეს თხზულებაში ასირიელთა შესახებ ასეთი რამ სწერია ნაბუქოდონოსორზე: - „მეგასთენესი ამბობს, რომ ნაბუქოდონოსორმა, რომელიც ჰერაკლეზე მეტ ძალას ფლობდა, ლიბიისა და იბერიის წინააღმდეგ გაილაშქრა და დაიპყრო რა ეს ქვეყნები, ნაწილი მოსახლეობისა პონტოსის მარჯვენა მხარეს დაასახლა“ (ევსევი კესარიელი, ევანგელური შემზადება, IX, 41,1, იქვე, გვ. 383).

ევსევი კესარიელი იმეორებს ძველ ცნობებს, რომ იბერიული ხალხის ერთი ნაწილი ძვ. წ. VI ს-ში სამხრეთის სამშობლოდან უფრო ჩრდილოეთით - შავიზღვისპირეთში დასახლდა. ჩანს, თავისსავე თანამეტომეებთან ძველ კოლხეთში. მეგასთენეს ცნობით თავის მხრივ კოლხები და მოსხებიც ერთი ხალხი ყოფილა.

იგივე ევსევი კესარიელი სხვა ნაშრომში მიიჩნევს, რომ მოსოხისაგან წარმოიშვნენ მოსინიკები (მოსოხები და მოსინიკები ერთიდაიგივე ტომია), ხოლო სანები იგივე სანიგები არიან, ისინი ერთი ხალხია. ის წერს - „მოსოხი, საიდანაცაა მოსინიკები... სანები, რომელთაც სანიკებსაც უწოდებენ, პონტომდე არიან დასახლებულნი. აქ აფსაროსი და სებასტოპოლისი, კავსოლიმანი და ფასისი უერთდებიან ერთმანეთს. ეს ტომები ტრაპეზუსამდე არიან განსახლებული“ (იქვე, გვ. 384-385).

მდ. ფაზისს - ქართველი ხალხის განსახლების ერთერთ ძირითადი რეგიონის მთავარ მდინარეს ახსენებს ბასილი დიდიც. (IV ს). ის თავის „ექვსთა დღეთაში“ წერს „ფასისი, რომელიც კავკასიის მთებიდან მოედინება და მრავალი სხვა მდინარე ჩრდილოეთიდან ევქსინის პონტისაკენ მიედინება“ (ბასილი დიდი, ცხრა ჰომილია ექვსდღიურზე, III, 6, იქვე, გვ. 381).

ბერძნები და, ჩანს, ქართველებიც, მრავალ მდინარეს უწოდებდნენ ფასისს. ბერძნული შეხედულების შესაბამისად წმიდა, სუფთა და სასმელად საუკეთესო მდინარის წყალი შეიძლებოდა წოდებულიყო ფასისად. ასევე, ზოგიერთი კვლევით, ფასისი ეწოდებოდა წმიდა, საუკეთესო, განსაკუთრებული ხარისხის ზეთსაც. მდ. ფასისის სანაპიროებიც, შესაბამისად ლამაზი უნდა ყოფილიყო, ხოლო ჰავა ამ მდინარის ნაპირის საუკეთესო მაშასადამე ჭაობის, მკვდარი ანდა შლამიანი წყალი არ

შეიძლებოდა ფასისად წოდებულიყო. ამიტომაც ასეთი შესანიშნავი მთის წყლების სიმრავლის გამო, ფასისიც მრავალი იყო. ერთერთი, მაგალითად, ეჭვმიუტანელად იყო არაქსი სათავეებში, ფასისად წოდებული. ასევე მდ. ჭოროხი, ჩქარი და სასმელად ვარგისი მთის მდინარე, ასევე ფაზისად უნდა ყოფილიყო წოდებული მდინარე ლიკოსიც ანუ კელკიტი, რომელსაც თერმეჩაიც ეწოდება (ძველი თერმოდონტი) და აქვე იყო ქალაქი თემისკირა, ეს მდინარე კოლხების ძველი მოსახლეობის ქვეყანაში გადაედინებოდა, აქ იხილა ქსენეფონტემ ტიბარანები და ხალიბები. ეს მხარეები იმჟამინდელ არმენიასთან ახლოს მდებარეობდა. ჩანს მის შესახებ წერს თემისტიოსი (IV ს), ის წერს - „მე, კეთილო ჭაბუკო, მჭერმეტყველური სიტყვები მოვიმკე... პონტოს სანაპიროზე, ფასისის მახლობლად ახლაცაა თერმოდონი, ამაზონთა საგმირო საქმეები და თემისკირიონი... კოლხთა და არმენიელთა შორის...“ (ანტიკური კავკასია, ენციკლოპედია, I, გვ. 393). აქვე წერს, რომ იქ „სადაც თესალიიდან მოსული არგო პოეტებმა განადიდეს“, უნდა ითქვას, რომ ამჟამადაც ქ. თერმესთან (ე. ი. ძველ თერმოდონთან) ახლოს არის ჰერაკლესა და იაზონის კონცხები, ძველად, ჩანს ფიქრობდნენ რომ არგომ აქ დაისადგურა.

სტეფანე ბიზანტიონელი (VI ს) თავის ეთნიკაში წერს ქართულ ტომთა შესახებაც - „ამაზონები - თერმოდონტთან მკვიდრი ქალთა ტომი“ (იქვე, გვ. 409).

„...ამარანტები - კოლხური ტომი, რომელთა ქვეყნიდან მოედინება ფასისი... არაქსი - არმენიის მდინარე... აფსილები - სკვითების ტომი, ლაზების მეზობელი არიანეს მიხედვით... ბექერი - სკვითური ტომი... ბიძერები - ტომი პონტოსზე, არის ბიძერთა ნავსადგურიც... გარგარები, ტომი, რომელიც ხორციელ კავშირშია ამაზონებთან... გარგარენე... გოგარენე - ადგილი კოლხთა და იბერთა შორის... დარდაიები - კავკასიასთან მკვიდრი ტომი... დია - VII ქალაქი სკუითიაში, ფასისთან, დიოსკურიასი - ქალაქი პონტოსის მიდამოებში, რომელსაც სებასტოპოლისსაც უწოდებენ, ადრე მას ეწოდებოდა აია... დრილე - დასახლება ტრაპეზუსთან... ჰეპტაკომეტები - სკიდისეს მთაზე მოსახლენი, ბიძერებსაც უწოდებენ... ზიგები - ბოსპოროსთან, ჩანს მათია ზიგოპოლისიც ტრაპეზუსთან ...თემისკირა - ქალაქი თერმოდონთან... კორაქსები. კოლხები ტომი კოლხების მახლობლად (კორაქსთა კედელი, კორაქსთა ქვეყანა)... კვიტა - კოლხური ქალაქი, არის სხვაც სკვითიაში, არის ორი კოლხური და ევროპული, არის ქალაქი კვიტაიონი კრეტაზე... კოლხები = კავკასიასთან მკვიდრი ტომი, ქვეყანა - კოლიკე... ლაზები - სკვითური ტომი, არის სოფელიც არიან-ოსის მიხედვით - ძველი ლაზიკე... მაკრონები - დღევანდელი სანები... მოსხები - კოლხური ტომი. მათიენების მეზობელი... სანიგები - აბაზგების მეზობლად მკვიდრი სკვითური ტომი... ტიბარენია - ქალაქი პონტოსთან, ხალიბებისა და მოსინოიკების მიმდებარე... გულმოდგინედ მისდევენ თამაშსა და სიცილს და ამას უდიდეს ბედნიერებად მიიჩნევენ, მათი მეზობლები არიან ხალიბები და ლეგკოსირიელები... ტაოხები - პონტოსის შიდამხრის მკვიდრი ტომი, ზოგიერთები მათ ტაოებს უწოდებენ... ფასისი - აიას ქალაქი, კოლხიდის მდინარე ფასისთან. დაარსებულია მილეტელების მიერ, არის სხვა მდინარე ფასისიც - ტაპრობანეში... ქალდეები, ტომი კოლხიდის მახლობლად... ხალიბები - პონტოსის მიდამოებში, მდინარე თერმოდონტთან მცხოვრები ტომი, მათზე ევლოქსოსი წერს - „ხალიბების ქვეყნიდან გააქვთ რკინა, რომელსაც აქებენ წრთობისათვის გამოსადეგობის გამო“. ჰომეროსი მათ ჰალიზონებად იხსენიებს კატალოგში პაფლაგონიელების შემდეგ - „ჰალიზონებს კი ოდიოსი და ეპისტროპოსი უძღოდათ, შორიდან მოსულნი - ალიბედან, სადაც არის ვერცხლის საბადო“, ანუ შეცვლილია დამწერლობა - „შორიდან ხალიბედან“, ხალიბებს სამხრეთით არმენიები ესაზღვრებიან... (სტეფანე ბიზანტიელი, ანტიკ. კავკასია, ენციკლოპედია, გვ. 418).

ტაოს, ბასინსა და მიმდებარე მხარეებს როგორც ბერძნები, ისე სომხები „იბერია“, „ივერიას“ უწოდებდნენ და მათ მცხოვრებლებს კი ქართველებს, ივერიელებს უწოდებდნენ. პატკანოვ-მარის თეორიით თითქოსდა ეს მხარეები თავდაპირველად სომხებით იყო დასახლებული, რომელნიც შემდგომში ქართველებად გადაიქცნენ ე. წ. „ქართიზაციის“ პროცესის შედეგად, რომელიც იქაურ სომეხთა მიერ ქალკედონიტური სარწმუნოების მიღებამ გამოიწვია. ამ თვალსაზრისს ეწინააღმდეგება ძველ ავტორთა ცნობები, რომელნიც ზემოთ იყო მოხმობილი და გულისხმობს ქართული ტომების თავდაპირველადვე ცხოვრებას არა მხოლოდ ტაოსა და ბასიანში, არამედ უფრო სამხრეთითაც ვანის ტბიდან ვიდრე ტრაპეზუნტამდე, თუმცა არსებობს პირდაპირი ცნობებიც. ერთერთია მაგალითად VI ს. ავტორის სტეფანე ბიზანტიელის ნაშრომი ეთნოსთა შესახებ, კერძოდ მასში ნათქვამია, რომ „ობარენე“ ერქვა ეფფრატსა და მტკვარს შორის მოქცეულ ტერიტორიას ანუ ტაოსა და ბასიანის მხარეებს. „ობარენე“ ეტიმოლოგიურად იგივე „იბერიაა“. აღსანიშნავია, რომ ამ და მის მომიჯნავე მხარეებს „იბერ“ ფუძით მრავალი სახელწოდება არსებობდა, რომელთაც სხვაგანაც ვეხებით. სტეფანე ბიზანტიელი წერს - „ობარენე - არმენიის ნაწილი, რომელიც ემიჯნება მდინარე ეფფრატს პარალელურად მიმდინარე მდინარე კიროსს (მტკვარს). მათ იხსენიებს კვადრატოსიც „პართიკის“ მეექვსე წიგნში: „მდინარე კიროსის გასწვრივ მკვიდრობენ ობარენები და ოტენები - არმენიის დიდი ნაწილის მოსახლენი“ (იქვე, გვ. 418). აქ ცხადია ლაპარაკია ტაოს, ბასიანისა და მიმდებარე მხარეების მოსახლეობის შესახებ.

საერთოდ აღნიშნულ და სხვა ძველ მართლმადიდებელ ავტორთა ცნობები აქარწყლებს ე. წ. „ქართიზაციის თეორიის“ იდეას, თითქოსდა ჩრდილო არმენიის მოსახლეობის ნაწილი „ქართიზაციის“ შედეგად გაქართველდა, პირიქით ეს ტერიტორიები იმთავითვე ქართული იყო.

ბამოსაცემი მასალის ბაზორმების წესი

სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ არის რეფერირებადი პერიოდული გამოცემა. ჟურნალის დანიშნულებაა საისტორიო და ასევე მეცნიერების სხვადასხვა დარგების (საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, ეთნოლოგიის, კულტურული მემკვიდრეობის, ენათმეცნიერების, მართვის პრობლემების, რწმენისა და მეცნიერების ურთიერთმიმართების) განვითარების ხელშეწყობა, სწავლულთა მიერ მოპოვებული ახალი მიღწევებისა და უმნიშვნელოვანეს გამოკვლევათა მასალების საზოგადოებისათვის გაცნობა.

სტატიების მიღება შესაძლებელია ქართულ, ინგლისურ და რუსულ ენებზე, ნაშრომი გამოქვეყნდება ორიგინალის ენაზე.

სტატიის გამოქვეყნება უფასოა.

სამეცნიერო ნაშრომის გაფორმების წესი:

1. ნაშრომის სრულდება A4 ფორმატის ქაღალდის 1,5 ინტერვალით ნაბეჭდი ტექსტით (მინდვრები 2 სმ.), რუკების ნახაზების, გრაფიკების, ცხრილების და ლიტერატურის ჩამონათვალით;
2. სტატია შესრულებული უნდა იყოს DOC ფაილის სახით (MS -Word) ჩაწერილი ნებისმიერ მაგნიტურ მატარებელზე;
3. ქართული ტექსტისთვის გამოიყენეთ Acadnux შრიფტი, ზომა 11;
4. ინგლისური და რუსული ტექსტის შრიფტი კი უნდა იყოს: Times New Roman, ზომა 11;
5. სტატია უნდა შეიცავდეს შემდეგ ინფორმაციას: uak-ს (UDC); ავტორის/ავტორების სახელს, მამის სახელს, გვარს;
6. ფოტოების და სხვა გრაფიკული გამოსახულების კომპიუტერული ვარიანტი შესრულებული უნდა იყოს JPG ფორმატში;
7. სტატიის შინაარსსა და ხარისხზე პასუხისმგებელია ავტორი.